

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH
ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

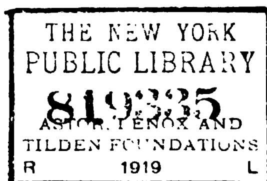
IN NEDERLAND.

1892—1893.

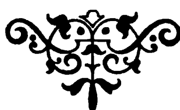

GRONINGEN, — ERVEN B. VAN DER KAMP. -- 1893.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

Inhoudsopgave.

1892. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

L. L.!

Zoo is dan op den 17en Juni 1891 te Haarlem de Vereeniging van archivarissen in Nederland tot stand gekomen.

Zij, die in dezen het initiatief namen, mochten zich verheugen in de bijna algemeene sympathie hunner ambtgenooten. Die sympathie, gebleken uit de toetreding van 40 op een getal van 48 archiefambtenaren, die voor het lidmaatschap onzer vereeniging in aanmerking konden komen, kenteekent haar levenskracht en waarborgt haar voortbestaan. Zij toont tevens, dat de vereeniging werkelijk in een lang gevoelde behoefte voorziet. Ook op ons gebied zijn, evenals op ander arbeidsveld, in den tegenwoordigen tijd vereeniging en samenwerking de onmisbare voorwaarden voor vooruitgang.

Toch, en dit is niet te verwonderen, nu de heildronken van den eersten gemeenschappelijken en gezelligen maaltijd langzamerhand zijn vergeten, nu de opgewekte feestelijke stemming heeft moeten plaats maken voor bedaard overleg, doet ook bij hen die daar aanwezig waren zich de vraag voor: Wat nu? Een vraag, die reeds den afwezige, en vooral hun, die in het houden van dergelijke bijeenkomsten weinig heil zien, menigmaal zal zijn op de lippen gekomen. Bij den een in twijfelmoedige stemming, bij den ander vergezeld van een schamperen glimlach.

Het bestuur meende, dat het op zijn weg lag een antwoord op die vraag te geven. Een antwoord, dat waarschijnlijk niet iedereen zal bevredigen. Zeker niet hen, voor wie de beantwoording dier vraag gelijk staat met oplossing der quaestiën, die zich hier aan alle zijden opdoen, en evenmin hen, die ook in dezen in hun isolement hunne kracht zoeken.

Zij echter, die bij het doen dier vraag slechts verlangen den koers aangegeven te zien in welken het onlangs te water gelaten scheepje zal worden gestuurd, die slechts in groote lijnen aangeduid wenschen, op welke wijze naar het doel, omschreven in art. 1 van het reglement onzer vereeniging, de bevordering der belangen van het Nederlandsche archiefwezen, zal worden gestreefd, zullen naar wij hopen, het onderstaande niet geheel onbevredigd neêrleggen. Mocht het hen tevens opwekken, hunne gedachten daarover te laten gaan, en te gelegener tijd en plaats ze mede te deelen, voor zoover zij van de onze afwijkende, meer afdoende tot het beoogde doel kunnen voeren, dan zal dit eerste nommer van het Nederlandsch Archievenblad een blijvende waarde hebben, en ook bij voortduring heilzamen invloed op het archiefwezen in ons vaderland kunnen oefenen.

Om onze denkbeelden omtrent hetgeen nu vooreerst aan onze vereeniging te doen staat, geregeld mede te deelen schijnt het het best, de orde te volgen, waarin art. 2 de middelen tot bereiking van het doel der Vereeniging opgeeft.

Wij beginnen dus met

a. het streven naar een regeling van het archiefwezen bij de wet.

Dat dit doel nog ver in de toekomst ligt, wie zal het ontkennen? Dat te dezen aanzien onze vereeniging zich tot voorbereiding van die gewenschte regeling zal moeten bepalen, springt in het oog. Die voorbereiding zal zich ten eerste bezig hebben te houden met de vraag: Welke zijn eigenlijk, zoowel voor de gemeente als voor de provincies en het Rijk, de op het gebied van het archiefwezen geldende bepalingen? En wat betreft de ambtenaren, hunne aanstelling, de waarborgen hunner positie, hunne verhouding tot andere autoriteiten enz., èn wat aangaat het materieel, de maatregelen met het oog op brandgevaar, het gebruik door het publiek van de archivalia te maken en dergelijke onderwerpen meer.

Dat die bepalingen hier te lande weinige zijn en veel geheel ongeregeld laten, is een bekende zaak. Dat dientengevolge, o. a. over de beschikkingsbevoegdheid ten aanzien van sommige archieven geschillen zijn ontstaan, eveneens. Zoo mogelijk de juiste beslissing in jure constituto aan te geven, of op de leemten in het tegenwoordige regime wijzende die voor het jus constituendum aan de hand te doen, zal eveneens wel mogen geacht worden te behooren tot wat volgens punt *a* op onzen weg ligt. Hierdoor zal langzamerhand blijken, waar de fouten in de bestaande bepalingen liggen, wat nader te regelen en te verbeteren valt.

Bovendien kan in dezen, waar voor den wetgever der toekomst een uitgebreid veld voor zijne werkzaamheid zich opdoet, ten aanzien der vraag hoe hij zal moeten optreden, uit wat in het buitenland in dit opzicht is geschied, veel worden geleerd. Het bestuur stelt zich daarom voor een zooveel mogelijk volledige verzameling aan te leggen van alles wat met

het oog op het archiefwezen is bepaald en voorgeschreven, zoowel binnen als buiten onze landpalen in wetten, besluiten, verordeningen enz. van hoogere en lagere autoriteiten.

Het is daarmede reeds begonnen, en heeft inlichtingen ingewonnen betrekkelijk Frankrijk, Engeland, België, Duitschland (Beieren) en Italië. Te gelegener tijd zullen overzichten van de in die landen bestaande toestanden en regelingen worden gegeven. Met verloop van tijd zal deze verzameling, door aller medewerking meer en meer volledig geworden, groot nut kunnen afwerpen.

Zal men op deze wijze hebben verkregen een overzicht van de leemten en gebreken in den bestaanden toestand, dan zal de tijd zijn gekomen om, na rijp beraad, bepaalde fouten aan te wijzen, verbeteringen aan te geven, en ons daarmede te wenden tot de Hooge Regeering, opdat ook daar de gebreken worden gevoeld, de wijze van herstel gekend. Toch zal hier het meerdere niet het mindere mogen in den weg zijn, en zal het streven der Vereeniging zich op de aangegeven wijze moeten uiten, zal het eenige vruchten dragen. Niet met holle phrases of groote woorden, noch in overijling moeten wij trachten ons doel te bereiken, maar langzaam en geleidelijk stap voor stap dient de weg te worden afgelegd, die naar boven voert, zullen wij ooit de hoogten betreden, waar nu onze idealen zweven.

Het tweede punt, dat wij in ons art. vinden, luidt:

b. het houden van bijeenkomsten.

Dat deze bijeenkomsten niet uitsluitend zullen moeten dienen tot gezellige kennismaking en aanknooping van vriendschapsbanden onder de leden — al onderschat het bestuur het belang ook daarvan niet — springt in het oog. Dat zij zullen moeten strekken ter bespreking van onderwerpen, meer of minder in verband staande met het vak, waaraan wij onze krachten wijden, spreekt van zelf. Toch kan het niet overbodig zijn een oogenblik stil te staan bij de vraag, hoe de behandeling dient plaats te vinden, zal van de besprekingen ter algemeene vergadering zooveel mogelijk nut worden getrokken.

Het bestuur stelt zich voor eenige punten ter behandeling vast te stellen, en houdt zich aanbevolen dienaangaande wenken der leden te ontvangen. Ook zal dit tijdschrift een geschikt middel kunnen wezen om de aandacht op het een of ander te vestigen. Natuurlijk staat het voorts ieder vrij overeenkomstig art. 14 van het reglement te handelen.

Zijn eenige punten, wier behandeling het meest geschikt schijnt, zoowel met het oog op den aard der vragen zelf, als op de actueele toestanden vastgesteld, dan zal, zoo eenigszins mogelijk, een beknopte inleiding — waarvan de plaatsing in ons orgaan is aangewezen — worden gegeven, hetzij door den steller van het vraagpunt, hetzij door iemand vanwege het bestuur daartoe aangezocht. Het is overbodig hierbij te

voegen, dat de te behandelen onderwerpen, met of zonder de schriftelijke inleiding, tijdig zûllen worden bekend gemaakt.

Ieder zal dan in de gelegenheid zijn vooraf zijne gedachten over de zaak te laten gaan, zoo noodig haar vooraf te bestudeeren. De beraadslagingen kunnen er slechts door winnen, de voorgedragen denkbeelden zullen niet het uitvloeisel zijn van een invallende gedachte, maar van gezette overweging. De besluiten, leidt het onderwerp er toe, op de vergadering genomen, zullen meer waarde hebben, naarmate zij op deze wijze met rijper overleg zijn genomen.

Bovendien zal voor de vergadering eenige tijd gewonnen zijn, daar nu de inleiding tot en de algemeene uiteenzetting van het vraagpunt schriftelijk zijn geschied, en het debat dus onmiddellijk een aanvang zal kunnen nemen, terwijl de prae-adviseur na eerst de denkbeelden van anderen, meestal van de zijne meer of minder afwijkende, te hebben gehoord, zijne meening nader en meer uitvoerig zal kunnen verdedigen.

Zijn wij hier misschien, bij onze uiteenzetting, eenigszins getreden op het terrein van des voorzitters werkzaamheid — ieder onderwerp zal zich ook niet tot deze wijze van behandeling leenen — het scheen niet ondienstig voor meer belangrijke zaken onze denkbeelden omtrent de meest vruchtbare wijze van werken te doen kennen.

In de derde plaats noemt art. 2:

c. het uitgeven van gedrukte mededeelingen.

Over den titel en het formaat behoeft hier niets meer te worden gezegd. Dit eerste nummer spreekt, wat dat aangaat, voor zich zelf. Dat ons orgaan, op ongeregelde tijden, vooral naarmate er stof is, zal verschijnen, zal zeker bij niemand bedenking ondervinden. Evenmin dat, zoo een bijzondere aanleiding mocht bestaan, het bestuur er naar zal trachten een afzonderlijk nommer met het oog daarop in het licht te geven. Ook dient hierbij natuurlijk rekening te worden gehouden met de voorhanden geldmiddelen. Die geringe geldmiddelen zullen het geven van salaris aan de schrijvers aanvankelijk evenzeer verhinderen als het verstrekken van een groot aantal overdrukjes. Toch zal in deze richting gedaan worden wat mogelijk is.

Vraagt men nu welken inhoud wij ons voor het orgaan der vereeniging voorstellen, dan zal bij het antwoord slechts een aanduiding kunnen worden gegeven, en moet daarin niet een regel van Meden en Perzen omtrent al of niet opneming worden gezien.

In de eerste plaats staan op de lijst artikelen betrekkelijk het archiefwezen in zijn' geheelen omvang, zoowel wat het personeel als het materieel betreft. Voorloopig zullen deze artikelen wel geen verhandelingen van eenigszins grooten omvang kunnen zijn, en zullen zij op bescheiden schaal moeten zijn aangelegd. Mogelijk, dat bij toename van het aantal

lezers, aan iets als het Archivalische Zeitschrift kan worden gedacht. Ook hier zullen de financiën wel het beslissende woord mede spreken.

Dat echter te dezen opzichte het veld nog groot genoeg is, waarover onze gedachten, zij het dan ook in kleiner voertuig, zich kunnen bewegen, kan blijken, wanneer wij een oogenblik ons voor den geest brengen, welke onderwerpen zouden kunnen worden behandeld. Waar wij het personeel noemden, daar dachten wij aan de opleiding der toekomstige archivarissen, de toelating tot het archivariaat, de regeling omtrent bevordering en bezoldiging, voorts aan het toezicht op de uitoefening van het ambt, en last not least aan de positie en de bevoegdheid der archiefbeambten in het algemeen, tegenover de rechterlijke macht, de notarissen en de ambtenaren bij de verschillende takken van het administratief bestuur. En dat zoowel binnen- als buitenslands.

Nog uitgebreider is het getal der onderwerpen, welke onze aandacht vragen, waar het materieel ter sprake komt. Niet alleen toch is over de inrichting der tot depôts bestemde gebouwen nog bij lange na niet het laatste woord gesproken, maar ook over de wijze van bewaring van charters en kaarten, van losse stukken en protocollen, zoowel als over het vóórkomen van hunnen ondergang, valt nog wel het een en ander te zeggen. En evenzeer omtrent de beste middelen om wat door het tegenwoordig geslacht wordt in schrift gesteld, voor de toekomst te bewaren, zoo bijv. over de soorten van inkt en papier, etc. Niet minder belangrijk is het van gedachten te wisselen zoowel over de inrichting van inventarissen en registers, van indices en klappers, als over de wijze van indeeling en ordening der onderscheidene archieven.

En is het waar dat over vele dezer onderwerpen uitvoerige verhandelingen ongewenscht zoo niet onmogelijk zijn, even zeker is het dat korte mededeelingen ons welkom zullen zijn.

Voorts ligt het voor de hand, dat wat hier te lande op het gebied van het archiefwezen voorvalt, in ons orgaan ter sprake kan worden gebracht of eenvoudig vermeld. Zoo schijnt het ons gewenscht de staatsbegrooting en die van enkele gemeenten onder deze rubriek na te gaan; terwijl berichten omtrent benoemingen en andere voor onze lezers van gewicht daar tevens kunnen worden opgenomen.

Een andere afdeeling zal gewijd zijn aan de vermelding van wat, betrekkelijk het archiefwezen, hier te lande wordt gepubliceerd en voor zoover het voor ons belangrijk is en te onzer kennis komt, ook van wat in het buitenland het licht ziet. Zoo dus bijv. verslagen, inventarissen enz., welke door den druk worden bekend gemaakt. Beoordeelingen zullen niet zijn uitgesloten, zoo het werk er zich toe leent, terwijl anticritieken in het algemeen zullen worden geweigerd. Een overzicht der litteratuur, ook van het buitenland, zal hieraan zoo mogelijk worden toegevoegd. Dat zoowel hierbij als voor alles, wat tot het welslagen

dezer uitgave wordt vereischt, op de medewerking van allen wordt gerekend; is iets, waarop niet genoeg kan worden gewezen. „Et vestra res agitur" roepen wij met nadruk onzen medeleden toe.

Ten slotte wenschen wij voor de leden onzer vereeniging een rubriek te openen, waarin zij zich tot de lezers kunnen wenden tot het inwinnen van inlichtingen over onderwerpen betrekking hebbende op het vak, waaraan ook ons orgaan zal zijn gewijd. Toch zal in dit opzicht bij het oordeel over de plaatsing van vragen en antwoorden eenige vrijheid aan de redactie moeten worden gelaten. In geen geval mag deze afdeeling tot een heraldisch-genealogisch informatie-bureau worden bestemd. Daargelaten de omstandigheid, dat daarvoor andere tijdschriften reeds hunne kolommen op voldoende wijze openstellen, moet de inhoud van ons orgaan op hooger wetenschappelijker doeleinden zijn gericht niet alleen, maar daarbij ook voor het archiefwezen zoo mogelijk meer practische resultaten afwerpen.

Zal dus het Nederlandsch Archievenblad zich bij voorkeur met het archiefwezen in zijnen ruimsten omvang bezighouden, toch zijn daarmede andere aanverwante vakken niet uitgesloten. Om een voorbeeld te noemen zal al wat in verband staat met de oorkonden, bepaaldelijk wat ons land betreft, in het bijzonder de vaststelling van data enz., gaarne worden opgenomen. En niet minder zal ons orgaan openstaan voor de bespreking van de regels voor het uitgeven van oude stukken en handschriften. Zoo zoude er nog meer kunnen worden opgesomd, wij dienen ons echter, om niet al te uitvoerig en daarmede langwijlig te worden, te beperken. Te meer daar een bindende opgave, die alles zoude omvatten en buiten welke te gaan, ten strengste zou zijn verboden, zij het dan niet onmogelijk, dan toch niet wenschelijk kan worden geacht.

En hiermede kunnen wij overgaan tot het vierde punt *d*, dat, in algemeene termen vervat, spreekt van nog *„andere daartoe strekkende middelen"* en niet tot een bijzondere behandeling aanleiding geeft. Welke andere middelen dan de genoemde nog tot het door ons beoogde doel kunnen bevorderlijk zijn, zal in vele gevallen van de omstandigheden afhangen. Zij zullen zich dus van zelf in ieder bijzonder geval aanwijzen, wanneer de aandacht slechts daarop gevestigd blijft.

Zeker is het, dat ook in dezen publiciteit niet dan goed kan doen. Zij zal belangstelling in het archiefwezen wekken in kringen, welke als geheel daar buiten staande, zich overigens zeer weinig daaraan laten gelegen liggen.

Op onrechtvaardigheden, zoowel als op gebreken in de bestaande toestanden, kan bij gelegenheid in andere bladen worden gewezen. Ook andere redenen kunnen daartoe nopen. Zoo stellen wij ons voor een eventueel wetsontwerp op het notarisambt, voor zoover het de bepalingen omtrent de oude protocollen dier beambten betreft, niet onbesproken te laten. En dat een projectregeling van het archiefwezen, zooals er voor ongeveer

dertig jaren een moet zijn opgemaakt, tot bespreking voor een ruimer kring van lezers moet leiden, is duidelijk.

Wij kunnen voorts er naar streven, dat van onze vergaderingen het een en ander in de pers wordt bekend gemaakt, dat uit ons orgaan enkele artikelen geheel of gedeeltelijk worden overgenomen. Reclame, in den goeden zin van het woord, mag ook voor ons vak worden gemaakt. Zij kan niet anders dan juistere beschouwingen over de taak, door de archivarissen te vervullen, meerder waardeering hunner werkzaamheden tengevolge hebben. Want al is het waar, dat bekend nog niet altijd bemind maakt, even zeker is het dat onbekendheid met het archiefwezen in het algemeen de groote klip is, waarop nog vele hoogst noodige verbeteringen zullen schipbreuk lijden.

Moet het dankbaar worden erkend, dat voor het materieel, voor berging en bewaring, vooral van rijkswege in de laatste vijftien jaren veel is gedaan, dat ook de positie der ambtenaren is verbeterd, niet minder blijft het waar, dat bepaaldelijk ten aanzien van het personeel nog veel te wenschen overblijft. Waar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal kon worden gesproken, zooals bij de begrootings-discussie in 1889 door de HH. van der Feltz en Roëll over het archiefwezen is geschied, daar is het waarlijk niet vreemd, dat in andere kringen, wier leden niet met zulk een ruimen blik als die volksvertegenwoordigers zijn begiftigd, archivarissen worden beschouwd als een soort merkwaardige wezens, die zich in oud papier, stof en schimmel het meest op hun gemak voelen en wier monomanie op dit punt slechts als een onschuldige liefhebberij, die weinig onkosten mag medebrengen, kan worden geduld.

Tegen deze opvatting vooral zal de strijd ook door onze vereeniging moeten worden aangebonden. Een strijd, te moeilijker en te vermoeiender, omdat zich geen bepaalde vijanden opdoen, geen tegenstanders zich in het strijdperk wagen. Immers men heeft vooral te doen met groote onkunde en grenzenlooze onverschilligheid. Verbergen wij dan ons licht niet onder een korenmaat en laten wij het zoo helder mogelijk doen schijnen, opdat ook zelfs de blinden in dezen mogen zien, en wekken wij de onverschilligen uit hunnen dommel, zij het dan ook soms met de groote trom!

Het Bestuur:
A. J. ENSCHEDE, *Voorzitter.*
SEERP GRATAMA, *Secretaris.*
N. DE ROEVER, *Penningmeester.*
A. C. BONDAM.
Ch. M. DOZY.
J. A. FEITH.

Het tweede nommer zal eveneens als proef ter inzage worden rondgezonden.

De abonnementsprijs voor het tijdschrift, dat op ongeregelde tijden in nummers van ongelijken omvang zal verschijnen, bedraagt per jaar *f* 3.—, buiten de platen, die het casu quo kan bevatten.

Men abonneert zich bij den secretaris der Vereeniging, bij den uitgever of bij den gewonen boekhandelaar.

1892. **No. 2.**

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten enz.

Benoemd:

Mr. J. C. VAN OVERVOORDE, tot archivaris der gemeente *Dordrecht;*

Mr. J. G. CH. JOOSTING, tot rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente *Utrecht;*

De heer M. G. DE BOER, leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te *Goes*, tot archivaris dier gemeente;

De heer J. A. R. KIJMMELL, tot klerk bij het rijks-archief in de provincie *Drenthe.*

Tengevolge der benoeming van Dr. I. J. LE COSQUINO DE BUSSY tot Hoogleeraar aan het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam is de betrekking van archivaris der gemeente *Deventer* vacant.

Naar wij vernemen zal de zorg voor het archief der gemeente *Delft* niet aan een afzonderlijken titularis worden opgedragen.

De bekende oud-directeur van het Beiersche Rijks-archief Dr. FRANZ VON LÖHER is in den ouderdom van bijna 74 jaren te München overleden. Hij deed behalve eenige reisbeschrijvingen ook een rechtsgeleerd werk het licht zien, getiteld: *Das System des preuszischen Landrechts.*

Hier te lande was hij vooral bekend door zijne studiën over Jacoba van Beieren en haar' tijd. Op zijne werkzaamheid als het hoofd van het Beiersch archiefwezen en zijne beteekenis als zoodanig, ook voor het buitenland hopen wij later terug te komen.

OUD EN NIEUW ARCHIEF.

De vraag welke stukken tot het oud, welke tot het nieuw archief behooren is een der eerste, die de archivaris zich stelt bij het ordenen van

een ontredderd archief. Immers, de beantwoording dier vraag bepaalt den omvang zijner werkzaamheid, beslist welke stukken tot zijn ressort behooren en welke hij ter zijde kan leggen, of kan toezenden aan hem, wien zij wel aangaan. Men kent den toestand hier te lande. In den regel wordt hetzij de aanvang der Fransche heerschappij, hetzij de stichting van het Koningrijk der Nederlanden beschouwd als het feit dat het oud archief afsluit. De werkzaamheid van den Rijksarchivaris werd in 1802 beperkt tot den tijd vóór 1648; in 1814, toen de oude republiek voor goed tot het verleden behoorde, werd gelast alle stukken tot 1795 in het Rijksarchief bijeentebrengen, later werd ook het tusschentijdvak tot 1814 opgenomen.

De Gemeentearchieven, in de beteekenis, die wij aan dat woord hechten, dagteekenen over het algemeen pas van het midden dezer eeuw. Vóór dien tijd was de toestand dezelfde als in vroeger eeuwen. Dezen kenden geene tegenstelling van oud en nieuw archief met een vast jaar van afscheiding. Men mocht voor de handvesten eener stad een afzonderlijke bewaarplaats inrichten; dit geschiedde niet omdat zij tot een afgesloten tijdperk behoorden, maar omdat zij voor de stad van bijzonder groot, praktisch gewigt waren. In de charterkamer werden belangrijke stukken ook van het loopende tijdvak gedeponeerd. Overigens had iedere administratie haar voorraad oude stukken, bewaard voorzoover zij noodig waren tot het constateeren van rechten en verplichtingen en buiten dien, voorzoover er plaats was en haar bestuur al dan niet neiging tot opruimen had.

De omwenteling van het laatst der vorige eeuw meende bij alle rechten en betrekkingen den historischen daad te kunnen verbreken en had uittenaard der zaak voor oude documenten weinig ontzag. Gelukkig, waar men ze niet zooals in Frankrijk uit beginsel vernietigde en er genoeg wetenschappelijke waarde aan hechtte om ze op dien grond te bewaren. Niet als administratieve bescheiden, maar als historische gedenkstukken werden zij dan voor den ondergang behoed. Men kwam er aldus van zelf toe archieven voornamelijk te beschouwen als verzamelingen van geschiedkundige oorkonden en bij het vaststellen van bepalingen er omtrent zich te stellen op wetenschappelijk standpunt.

Toen omstreeks het midden der eeuw de Gemeentearchieven in den nieuweren zin des woords gevormd werden door uit de verschillende bureaux de oude stukken bijeentehalen, geschiedde dit in den regel niet uit een door de Gemeentebesturen gevoelde behoefte die stukken geordend te zien; men wilde wel aan dezen of genen zonderling, die daarin wilde arbeiden daartoe niet alleen vergunning, maar ook eene aanstelling geven met of zonder jaarlijksche gratificatie, omdat tegenover de bureaux, waar de bescheiden berustten een mandaat noodig was. Het was meer te zijnen gerieve dan uit besef van eigen belang dat men zulk een besluit

nam. Het was niet meer dan natuurlijk dat de aldus beweldadigden zich met hunne perkamenten opsloten en geen aansluiting aan de administratie zochten. Deze stelde veelal een der jaren 1812 tot 1815 als slot zijner bemoeijingen; niet omdat zij de latere stukken te veel noodig had, maar omdat zij te recent waren om reeds nu historische waarde te hebben; men beschouwde, zooals gezegd verkeerdelijk de archieven als wetenschappelijke instellingen en niet als bureaux van Gemeenteadministratie.

De toestand is zeer veranderd. Langzamerhand worden ook archivarissen beschouwd als ambtenaren, wien even als anderen de behartiging van een rijks- of gemeentebelang is opgedragen. Zij zijn niet langer met hun archief in de achterhoeken der Raadhuizen weggestopt, al huizen zij nog vaak op zolders. Hield men langen tijd de archieven voor den prullenbak der administratie, zij worden meer en meer met een ander oog aangezien. In figuurlijken zin echter zijn zij op zij gezet gebleven; de verbroken verbinding is niet hersteld. Thans dringt de nood daartoe. Sinds de jaren 1812 of 1815 zijn drie vierden van een eeuw verloopen en overal hebben zich de bescheiden op onrustbarende wijze opgehoopt. Onrustbarend, daar het hoe langer hoe moeilijker zal zijn in dien chaos zich intewerken en de stukken van blijvend belang aftescheiden en dus het gevaar dreigt dat men, om ruimte te verkrijgen zal vernietigen zonder sortering en zonder onderscheiding. In later tijd zal dan de kennis der plaatselijke geschiedenis een treurige lacune aanwijzen van een twintig, dertig jaar terug, tot aan het sluitjaar van het oud archief. Dit gevaar dreigt te meer, daar papier en inkt geen hoop geven dat zij, evenals die van vroeger eeuwen stand zullen houden, totdat de belangstelling ontwaakt. De hier besproken vraag mag m.i. eene question brûlante genoemd worden. Bij mijne poging haar te beantwoorden, zij het mij vergund mij tot de Gemeente-archieven te bepalen. Het beginsel dat ik daarbij zal vooropstellen geldt niet minder voor Rijksarchieven, maar bij de toepassing zou ik ten opzichte van dezen allicht hier en daar falen en ik zou niet gaarne de bespreking van dat beginsel verdrongen zien door discussie over die toepassing. Zoo eenvoudig en voor de hand liggend mij het eerste toeschijnt, zoo gaarne erken ik dat omtrent de laatste verschil van opinie mogelijk is.

Op den voorgrond moet staan dat verandering van regeeringsvorm, een politieke ommekeer dus op zich zelf slechts tot eene willekeurige, uitwendige verdeeling van het archief kan leiden. Alleen, waar zij verandering van wijze van bestuur tengevolge heeft, kan zij eene rationeele d.i. eene uit den aard van het archief zelf voortspruitende splitsing aanwijzen. Wat nu is de aard van een archief? Het antwoord kan kort zijn.

Het archief van elke gemeenschap bestaat uit alle inkomende en uitgaande stukken dier gemeenschap, welke afgehandeld zijn. Het archief eener stad bevat volgens deze omschrijving alle brieven, die zijn beantwoord, alle aanschrijvingen, waaraan gevolg is gegeven, alle rekesten,

waarop gedisponeerd is, alle rekeningen, die afgesloten, alle notulen die goedgekeurd zijn. Deze stukken kunnen voortaan slechts als retroacta, als hulpmiddelen bij de beslissing van latere questie's van dienst zijn. In theorie (in de Belgische steden o. a. is zij in toepassing gebracht) is het beheer van den stads-archivaris niet door een bepaald jaar begrensd, alle afgedane stukken worden jaarlijks hem toegezonden, zoodat hij ook van de stukken der laatst verloopen jaren afschriften geeft en inzage verleent. Hoe juist dit ook theoretisch is, in de praktijk is het dunkt mij niet aan te bevelen. Zooals gezegd kunnen de afgedane stukken alleen als retroacta dienst doen, als zoodanig zijn die van den laatsten tijd evenwel bij voortduring noodig. Veelal zijn zij in registers ingeschreven, die nog geruimen tijd dienst moeten doen en bijgeschreven worden. De loopende administratie kan deze natuurlijk niet afstaan en zou het beheer van den archivaris ten opzichte van hen zuiver fictief zijn. Maar ook al zouden alle afgedane stukken jaarlijks uit de bureaux kunnen verwijderd worden, zou de archivaris, wilde hij ze niet bloot voor ondergang bewaren, maar ook beheeren op de hoogte moeten zijn en blijven van de inrichting der verschillende takken van administratie en van het aldaar verhandelde; voortdurend zoû hij met hen in betrekking staan en zijn arbeidstijd grootendeels worden ingenomen door behandeling van aanvragen om inlichtingen en stukken.

In de praktijk moet dit stelsel dan ook onvermijdelijk nêerkomen op het benoemen van een ambtenaar onder den archivaris, die feitelijk het archief der laatste jaren beheert, afschriften afgeeft, tot wien de loopende dienst zich bij voortduring wendt. In naam zou de archivaris zijn chef zijn, maar in werkelijkheid zou hij een ambtenaar der secretarie wezen.

Waar begint dan nu de taak van den archivaris, met welke stukken moet hij zich rechtstreeks bezig houden?

Het antwoord ligt voor de hand. Alle stukken behooren tot zijn ressort, die tot een afgeschaften tak van dienst behooren en bij bestaande takken van dienst allen, die aan de laatste ingrijpende verandering van inrichting voorafgaan. Het spreekt van zelf dat een tijdperk van overgang daarbij niet uit het oog mag worden verloren.

Voor den loopenden dienst hebben de bedoelde stukken een groot gedeelte van hunne waarde verloren, er is slechts bij uitzondering, zeker niet in den regel behoefte aan; er wordt dan ook niet verder naar omgekeken.

De archivaris *kan* ze onder zijn beheer nemen, daar hij bij de ordening alleen rekening behoeft te houden met het blijvend nut;

hij *moet* zich de stukken aantrekken, daar zij anders allicht verwaarloosd zouden worden en mogelijk te gronde zouden gaan.

De jaren 1812 tot 1815 heeft men blijkbaar gekozen op grond van den politieken ommekeer dier dagen, voor ieder der vier jaren is er

overigens een stads- of rijksarchief, dat er de voorkeur aan gegeven heeft. Later heeft men althans éen er van willen verdedigen door het aan te wijzen als het tijdstip van de invoering der Fransche wijze van administratie. De vervanging der verschillende college's van bestuur door eene centrale administratie met een zeker aantal afdeelingen zou de aangewezen afscheiding zijn tusschen de stukken voor den loopenden dienst benoodigd en de uitgediende bescheiden van niet dagelijksch belang. Allereerst moet ik in deze opmerken dat deze voorstelling volstrekt niet absoluut juist is, te Leiden o a. vormt 1812 geen keerpunt en heeft de invoering van het bestuursreglement van 1824 zeer in de administratie ingegrepen. Maar waar die voorstelling opgaat, erken ik gaarne hare waarde. Immers de beteekenis, die men er aan hecht ten opzichte van het archief is eene huldiging van het bovengestelde beginsel.

Maar dan kan men ook onmogelijk bij gemeld jaar blijven stilstaan, en dat beginsel alleen in praktijk brengen in dat eene geval.

Sinds dien zijn tachtig jaren verloopen en bijna alle takken van bestuur hebben ingrijpende wijziging ondergaan van de behandeling der onderwerpen en dus ook van inrichting der stukken. Het zou inconsequent om niet te zeggen ongerijmd zijn om, ook waar het eertijds juist gekozen was, het thans nog als grens van oud en nieuw archief te handhaven.

Ook in vroeger eeuwen hebben vaak groote veranderingen plaats gehad; instellingen zijn ingevoerd en opgeheven, er is georganiseerd en gereorganiseerd, betrekkingen zijn vereenigd en gesplitst, stads- noch landsbestuur zijn altoos op denzelfden voet geregeld. De bescheiden uit al die verschillende phase's en tijdperken volgen elkander in het archief op. Waarom het dan in 1812 of daaromtrent af te sluiten? Er is om een enkel voorbeeld te noemen geen reden denkbaar, waarom te Leiden de registers van het lang afgeschaft lantaarn- en brandspuitgeld van 1820 of 1830 minder in het archief zouden thuis behooren dan de volkomen gelijksoortige registers dier belasting van 1790, waarom voor de quohieren der volkssteling van 1829 *niet*, voor de registers van dien aard van 1795 *wel* door den archivaris zou worden zorg gedragen.

Beschouwt men latere wijzigingen van het bestuur minder ingrijpend dan die van 1812, dan geldt dit toch niet voor afgeschafte takken van dienst en zou het zeer nuttig zijn te constateeren, hoever de wijziging in de administratie moet gaan om hare stukken na zeker tijdsverloop aan den archivaris te kunnen doen overgaan. Zou men evenwel zonder eenige reden en volkomen willekeurig het oud archief voor altoos met 1812 willen afsluiten, en zich niet bemoeien met de stukken, waarvoor de archivaris de aangewezen deskundige en beheerder is, dan zullen later tijden en generatie's, als die stukken te gronde zijn gegaan met reden kunnen vragen, of men in de 19e eeuw meende dat de geschiedenis in 1812 stilstond en bescheiden van later tijd alleen voor de administratie

belangrijk waren, niet in een wetenschappelijk archief thuis behoorden.

Wat nu de praktische toepassing voor Gemeenten betreft, kan voor het begin van het nieuw archief uittenaard der zaak niet één enkel jaartal worden aangewezen. Het hierboven gestelde criterium geeft voor de verschillende afdeelingen der administratie uiteenloopende data.

Afgeschaft is de administratie der accijnsen in 1865. Haar archief behoort dus in haar geheel in het oud archief thuis. De tegenwoordige inrichting dagteekent voor de centrale administratie en de finantiën van de invoering der Gemeentewet in 1852, voor het onderwijs van 1857, voor de militie van 1861, voor het armwezen van 1870, voor de schutterij van 1827, voor het toezicht op de bevolking van 1861.

Het kan natuurlijk wenschelijk zijn enkele registers nog eenigen tijd op de bureaux te laten en daarentegen zullen o. a. de registers der schutterij vóór 1857 voor den nu loopenden dienst in geen opzicht van nut zijn. Maar aan de juistheid van het bovengestelde criterium doen enkele exceptie's wat de plaatsing betreft natuurlijk geen afbreuk.

Door het aannemen van een vast beginsel in plaats van een willekeurig jaartal voor de grens van oud en nieuw archief is deze ook voor het vervolg bepaald en houdt het archief voortdurend voeling met de administratie.

Het blijft bij voortduring de bewaarplaats van dat, waarmede het praktische leven heeft afgehandeld, maar dat voor de kennis van dat leven later onmisbare gegevens verschaft. Moge de archivaris, zooal niet uitsluitend dan toch meer belang stellen in het verleden, hij mag niet vergeten dat het heden ook verleden wordt en dat, dankbaar voor de stukken die hem de kennis van dat verleden verschaffen, het zelfzuchtig zou zijn niet zijnerzijds voor de toekomst te zorgen. Waar hij streeft naar wettelijke bepaling zijner positie tegenover zijne medeambtenaren, dringe hij evenzeer aan op begrenzing van zijn arbeidsveld in den aangeduiden zin.

LEIDEN. CH. M. DOZY.

Oorkondenboek voor Groningen en Drenthe.

Onder de triomfen der vooruitgang, waarop de 19e eeuw mag bogen, is ten opzichte van de beoefening van geschiedenis, oudheidkunde, archiefwezen en aanverwante vakken, zeker boven allen te noemen de openbaarheid en toegankelijkheid der bronnen. Thorbecke's klassiek geworden uitspraak „de publieke zaak dient publiek te worden behandeld" is ten opzichte der archieven, de bronnen der geschiedenis, welke laatste toch zeker als eene publieke zaak mag worden beschouwd, een stelregel geworden. Welk een onderscheid met de 18e en vroegere eeuwen! Particuliere kabinetten, angstvallig gesloten archiefkasten, zorgvuldig wegge-

rgen registers, indien deze al bestonden, maakten het den geschied-rscher moeilijk, zoo niet onmogelijk, de waarheid te geven en niets n de waarheid.

Waarlijk men zoude vergevensgezind kunnen worden tegenover vele schiedschrijvers van vroegere dagen, die het materieel in de verte ziende gen, waaruit de toorts der waarheid zoude kunnen worden saamgesteld, n met rossen gloed de verborgenheden der geschiedenis te verhelderen op te klaren, zich lieten verleiden hunne fantasie vrij baan te verhaffen en de feiten aan te vullen met de voortbrengselen hunner ver-elding.

Vandaar ook het groote verschil tusschen de oorkondenboeken der rige eeuw en die van onze dagen. Vroeger veelal saamgeraapt uit tgene, wat hier en daar te hooi en te gras werd gevonden, geeft de enbaarheid thans het gemak, doch stelt zij tevens den eisch, dat alle chieven, openbare, zoowel als particuliere (d. w. z. archieven, welke et eigendom zijn van particulieren, doch eveneens toegankelijk) worden derzocht en geraadpleegd. Ook in dit opzicht staan de eischen van n oorkondenboek hooger dan vroeger. De groote arbeid, aan het menstellen van een dergelijk werk verbonden, kan echter aanmerkelijk orden verlicht door de medewerking van velen. Die „velen" zijn in zen de mannen, die dagelijks de aan hunne zorgen toevertrouwde oor-onden en registers onder oogen krijgen of kunnen krijgen. De Vereeni-ing van archivarissen in Nederland kan door middel van haar orgaan, etwelk onder de oogen komt van alle vakgenooten in den lande, onder eer dit groote nut verschaffen, dat de archivarissen bekend kunnen worden met elkanders „nooden en behoeften." Het is daarom dat ik als medewerker aan het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe de vrijheid eem een beroep te doen op alle ambtsbroeders in den lande, om bij het antreffen van een oorkonde, betrekking hebbende op een of ander plaats f persoon uit het gebied, waarmede zich het ontworpen oorkondenboek emoeit, daarvan met een enkel woord kennis te geven aan een der medewerkers.

Het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe, hetwelk als tijdrekenkundige grens heeft gesteld het jaar 1536, is een arbeid op het getouw gezet door het Historisch Genootschap te Groningen en aangevangen in 1887. De medewerkers zijn de h.h. Prof. Dr. P. J. Blok te Groningen, Mr. J. L. Berns, rijksarchivaris te Leeuwarden, Mr. J. A. Feith, commies-chartermeester te Groningen, Mr. Seerp Gratama, rijksarchivaris te Assen, Prof. Dr. J. Reitsma, Prof. Dr. C. H. van Rhijn en Dr. S. D. van Veen te Groningen, terwijl in de plaats van den tot hoogleeraar te Amsterdam benoemden Dr. Jan te Winkel weldra een nieuwe medewerker zal worden uitgenoodigd.

Men meene niet, dat in die deelen van ons vaderland, welke ver

verwijderd zijn van den noordoostelijken hoek, geene oorkonden betreffende Groningen en Drenthe zijn te vinden. De ondervinding toch heeft het den samenstellers van het bewuste oorkondenboek reeds geleerd, dat, als een gevolg van de uitgebreide handelsbetrekkingen der stad Groningen en van de geestelijke relatiën der beroemde abdij van Aduard, op ettelijke plaatsen, waar men deze waarschijnlijk niet zoude zoeken, bouwsteenen zijn te vinden voor het groote gebouw, welks fundamenten door het Historisch Genootschap te Groningen zijn gelegd en welks onderbouw zoover is gevorderd, dat in niet al te verre toekomst aan het publiek de gelegenheid zal worden verschaft om een oordeel over den aanleg en het gebouwde te kunnen vellen. Het spreekwoord: „Wie aan den weg timmert, heeft veel berechts", zal zich dan doen gelden. De collega's archivarissen kunnen er wellicht toe medewerken, dat de gaten en gebreken in het gebouw worden aangevuld en het „veel berechts" in zijn omvang worde beperkt.

GRONINGEN, Maart 1892. Mr. J. A. FEITH.

Iets over de opleiding van het personeel aan de rijksarchieven in Beieren.

In de Januari-aflevering van de Gids van het vorige jaar is door Prof. BLOK er te recht op gewezen, waar hij het een en ander over „Onze archieven" mededeelde, dat de opleiding van archivarissen hier te lande nog veel te wenschen overlaat. Eigenlijk mag men zeggen, dat daarvoor officiëel niets geschiedt. Immers in aanmerking kunnen hier niet komen, de college's, aan de Rijks-universiteiten gegeven, in vakken, welke voor anderen en ook voor den archivaris van belang of onmisbaar zijn. Juist echter in de vakken, wier beoefening speciaal voor hen, die zich voor den archievendienst willen bekwamen, wordt vereischt, laat de Staat vrij wel alles aan het particulier initiatief over. Ik behoef slechts te wijzen op het feit, dat in de palaeographie, de diplomatiek, of de oorkondenleer, aan geen onzer universiteiten een cursus wordt gegeven, hetzij dan zooals bijv. te Groningen, uit eigen beweging door een der professoren in een enkel dier vakken. In het oud-vaderlandsch recht en zijn' geschiedenis, wordt alleen te Leiden, door een van staatswege aangestelden hoogleeraar onderricht gegeven, en dat nog wel, terwijl de wet op het H. Onderwijs zulks voor alle universiteiten verplichtend voorschrijft. [1])

Het is daarom zeker niet ongewenscht eens na te gaan, hoe elders voor die opleiding wordt zorg gedragen, met name in Beieren, een staat, die zich bepaaldelijk leent tot vergelijkingen in dit opzicht met den onze.

---

[1]) Te Amsterdam is een lector voor dit vak aangesteld.

Een verordening van 3 Maart 1882, in 1884 aangevuld, (Archiv. Zeitschr. VII S. 73 fllg., en X S. 87 flg.) regelt deze materie in bijzonderheden.

Hij, die wenscht aan den rijks-archiefdienst te worden verbonden, moet verzoeken daartoe te worden toegelaten, welke toelating door de Ministers van het Koninklijk Huis, van Buitenlandsche Zaken, en van Binnenlandsche Zaken gezamenlijk wordt verleend, met aanwijzing, aan welke afdeeling de sollicitant zal worden geplaatst. De medewerking der drie Ministeries staat in verband met de splitsing in drieën van het geheel der rijksarchieven te München. Daar toch vindt in den regel de voorbereiding voor den archievendienst plaats, bij uitzondering aan een der Kreisarchive. Slechts doctoren in wat wij bij ons zouden kunnen noemen, de rechtsstaatswetenschap of in de letteren, en voorts zij, die in die faculteiten één examen [1]) hebben afgelegd, dus bij ons candidaten, kunnen voor de bovenbedoelde plaatsing in aanmerking komen. Minstens drie jaren moeten de laatsten aan den voorbereidingsdienst deel nemen. Een tijd, welke voor hen, die hetzij reeds eenigermate de practijk bij een gerecht, in de administratie of op een procureurs-kantoor hebben beoefend, hetzij reeds als leeraar zijn opgetreden, wordt verkort tot twee jaren; voor hen, die zich op dezelfde omstandigheid kunnen beroepen, maar reeds de hoogere examens [2]) bij dezelfde faculteiten hebben afgelegd, zelfs tot één jaar.

De voorbereiding, gedurende de vermelde tijdruimten is zoowel practisch als theoretisch. Practisch door de werkzaamheid in het archief zelf; den „Archiv.-praktikanten" toch worden door de chefs der inrichtingen verschillende werkzaamheden opgedragen; zoodanig echter dat deze hun voldoende gelegenheid geven zich practisch en wetenschappelijk in de verschillende takken van het ambt te bekwamen, en de eischen van den dienst volledig te leeren kennen. Theoretisch, doordien hun is voorgeschreven de college's in de verschillende vakken, waarin het nader te bespreken examen wordt afgenomen, te volgen, voor zoover dit niet reeds vroeger door hen is geschied. Ten aanzien van de „archivalische" vakken, wordt het noodige onderwijs gegeven door den „Reichsarchivdirektor" te München, en aan de universiteit te Würzburg door den daar aanwezigen „Kreisarchivar." Elders schijnen tot nu toe geen „Praktikanten" te zijn geplaatst. Bovendien wordt aan de archieven zelve wekelijks een „diplomatisch-archivalisches Seminar" gehouden, waar vraagpunten, de bedoelde vakken rakende, onder leiding van de hoogere ambtenaren schriftelijk en mondeling worden behandeld.

Op onbepaalde tijden wordt op aanwijzing van den Minister van Binnenlandsche Zaken een examen gehouden. Sinds bovenbedoelde

---

[1]) Officieel heet het: „die erste theoretische Prüfung" en „die Haupt-Lehramts-prüfung".

[2]) Officieel heeten deze: „die zweite Prüfung (Staats-konkurs") en „die spezial-Prüfung in den philologisch-historischen Fächern".

verordeningen hebben er vier, althans tot 1891, plaats gehad. Daaraan namen 17 aspiranten deel, terwijl ons niet is gebleken, hoevelen daarvan zijn geslaagd. Om tot het afleggen van het examen te worden toegelaten is noodig, dat men buiten de voor de toelating tot de voorbereidingsperiode noodige bewijsstukken, ook een goed testimonium met betrekking tot den in dien dienst verrichte werkzaamheden kan overleggen.

Het examen wordt mondeling en schriftelijk afgenomen en wel in de in vier hoofdafdeelingen, gesplitste vakken; A. Archivalische: 1. Palaeographie, het lezen en verstaan van het oude schrift, en de geschiedenis er van; 2. diplomatiek, 3. archiefleer, omvattende, blijkens de in de Arch. Zeitschr. Neue Folge Bd. I medegedeelde vragen, de geschiedenis der verschillende archieven, de deelen, waaruit zij zijn samengesteld, ordening en inventarisatie, maar bovendien bijv. ook de beteekenis van tijd en plaats der bewaring ten aanzien der oorkonden zelve.

B. Historische: 1. Geschiedenis van Duitschland en Europa, 2. van Beieren, 3. middeleeuwsche aardrijkskunde van Duitschland.

C. Juridische: 1. Duitsche staats- en rechtsgeschiedenis. 2. beginselen van het burgerlijk recht, 3. kerkrecht.

D. Taalkundige: Fransche taal.

Het schriftelijk examen bestaat in de beantwoording van een vraagpunt uit twee te kiezen, in ieder der vakken van de eerste drie afdeelingen, terwijl in de vierde een acte uit het Fransch in het Duitsch moet worden overgebracht. Daarenboven nog een „praktische Aufgabe" uit de afdeelingen A. en C. Zooals uit de hierboven aangehaalde mededeelingen is te zien bestond die uit A meestal in de behandeling eener oorkonde, en het voor de uitgave geschikt maken daarvan, met de noodige ophelderingen. Bij die voor C, moest de beteekenis van een in de middeleeuwsche stukken niet ongewonen rechtsterm of formulier worden verklaard, en in een gegeven geval worden toegepast, of op een voorgekomene rechtsquestie, uit de daarop betrekkelijke stukken, een beredeneerde oplossing worden gegeven. In verband met de op de laatste twee „Aufgaben" gegeven antwoorden, wordt het mondeling examen afgenomen over de daarmede in verband staande wetenschappelijke punten.

Zooals men ziet, de gestelde eischen zijn niet gering, gaat men de schriftelijke vragen na, dan wordt die indruk nog versterkt. Zelfs vraagt men zich onwillekeurig af, of op sommige der vragen wel van de personen, die het hier geldt, een wetenschappelijk voldoend antwoord is te eischen. Er zijn er ten minste onder waarop dit, althans onzes inziens, in den gestelden tijd van twee-en-een half uur, eenvoudig onmogelijk is, tenzij men het met het „voldoende" en het „wetenschappelijk" wat luchtig neme. Misschien bestaat ook hier als elders, waar examens, als *de* criteria van kennis en bekwaamheid, worden gehuldigd een soort africhtingssysteem.

G.

Aan
het Bestuur der Vereeniging van
Archivarissen.

Met groote belangstelling heb ik kennis genomen van het eerste nommer van het Nederlandsch Archievenblad.

Ofschoon ik mij in 't algemeen zeer goed kan vereenigen met de hoofdgedachte van het uitvoerig inleidingswoord, en geest en strekking er van waardeer, en ook gaarne in de hand zal werken, komen er een paar punten in voor, waaromtrent ik meen enkele woorden in het midden te mogen brengen.

Ik heb in de eerste plaats op het oog de zinsnede, voorkomende op bladzijde 5: „Beoordeelingen zullen niet zijn uitgesloten, zoo het werk er zich toe leent, terwijl anti-critieken in het algemeen zullen worden geweigerd".

Minstens noem ik dit een gewaagd voornemen. Wie toch zullen over de archieven schrijven; wie toch zullen bevoegd zijn tot beoordeelen? Immers de *leden* der Vereeniging van Archivarissen, en ik betwijfel het zeer, of, bij gevolg geven aan dit voornemen, „gezellige kennismaking en aanknooping van vriendschapsbanden onder de leden", wel in de hand zullen worden gewerkt.

Zeer zeker zou ik die woorden schrappen of terugnemen.

Het werk der leden onderling moet m. i. alleen kroniekmatig medegedeeld worden. Alleen *beginselen* kunnen en mogen ter sprake worden gebracht, zoowel naar aanleiding der indeeling van inventarissen, als naar hetgeen blijkt omtrent de wijze van beschrijven, behandeling en ordening.

Wil onze vereeniging kracht krijgen, om evenzeer krachtig naar buiten op te treden, dan dient alle animositeit onder hare leden verre gehouden te worden, en *beoordeelingen* zijn niet de ware factoren om vrede en vriendschap te bevorderen of te bestendigen.

Meen echter niet, dat ik *adoration mutuelle* wil prediken, maar elke aanval, hoe gering ook, dreigt gevaarlijk te worden, vooral dan, wanneer het hoor en wederhoor niet wordt toegepast.

Moeten *beoordeelingen*, — wat ik voor het in stand blijven der vereeniging niet hoop — behouden blijven, dan moet in elk opzicht het *droit de réponse* worden gehuldigd. Doch wat ik u bidden mag, schrap de rubriek beoordeelingen. Men kan zaken en beginselen van alle kanten bekijken, maar laat den persoon buiten sprake. Er wordt helaas te veel in ons land beoordeeld, of beter gezegd, men laat de beoordeelingen te veel in *critiek* vervloeien; zij moesten meer referaten zijn. Dit wat het uitgeven van gedrukte mededeelingen betreft.

Daar ik het al of niet opnemen van beoordeelingen in ons tijdschrift

een levensbeginsel voor onze vereeniging acht te zijn, heb ik gemeend op dat punt in de eerste plaats de aandacht te moeten vestigen.

Vergun mij, dat ik nu nog even stil sta bij eene andere zaak, bij punt a, *het streven naar eene regeling van het archiefwezen bij de wet.*

Het bevreemdt mij zeer, dat bij de omschrijving van dat punt met geen enkel woord wordt gerept van alinea 2 van het noodlottige artikel 103 der gemeentewet.

Er is daarover al zooveel gesproken en geschreven, dat, vooral de vele gemeente-archivarissen het zeker niet anders dan aangenaam zouden gevonden hebben, wanneer de vereeniging, — de gemeente-archivarissen hebben zeer zeker de meerderheid in de vereeniging, — getoond had een open oog te hebben voor hunne belangen.

Het is waar, uw geacht college van bestuur zal mij toevoegen, dat in algemeenen zin gesproken is, maar daar het inleidend woord verder slechts spreekt *van een voor den wetgever* DER TOEKOMST *uitgebreid veld*, meen ik daarin iets zoo weinig stelligs te zien, dat het mij vergund zij, u dit onder de aandacht te brengen.

Het zou immers niet de eerste maal zijn, dat de gemeentewet op zeker punt werd gewijzigd. Zou dan onze vereeniging al niet dadelijk in haar program hebben kunnen spreken van dat gewraakte artikel, in zijn 2e alinea? Immers ja, want bewijzen genoeg zijn bij te brengen waaruit blijkt, dat die wetgeving op verschillende plaatsen het struikelblok is om tot eene goede regeling te komen.

Waar de Secretaris volgens de wet de man is, en Burgemeester en Wethouders juist die wet kunnen aangrijpen om te schuilen achter dien titularis, is het zelfstandig optreden van een archivaris een ondenkbaar iets.

Er buiten gelaten of secretarissen al of niet bevoegde personen zijn om het opperbestuur te voeren over een gemeente-archief, blijkt het bovendien dikwerf, dat zij niet allen de wet in hare autocratische onrechtvaardigheid begrijpen of goed interpreteeren. Immers indertijd deed zich, in een vrij belangrijke gemeente, waar een archivaris was, de secretaris tot *adjunct*-archivaris benoemen, en in eene andere gemeente (niet Delft) werd de secretaris benoemd tot archivaris.

Misschien wordt mij geantwoordt, „lees de laatste alinea van punt *a*, op bladz. 3", maar dan antwoord ik: zeer zeker zal de vereeniging niet met „*holle phrases* of *groote woorden*" behoeven aan te komen. Het ligt alles zoo voor de hand, dat ieder Minister daaromtrent, in een kleine spanne tijds, zijn voorstel tot wijziging van artikel 103 der gemeentewet, met memorie van toelichting, kan indienen. Aan ons leden der vereeniging is dan de taak opgelegd om den Volksvertegenwoordigers, ieder voor zich persoonlijk, tot medegaan gunstig te stemmen.

De vereeniging moet echter den eersten stoot geven en er niet lang mede wachten; elk verzuim in deze gepleegd komt tot nadeel der be-

langrijke gemeente-archieven. Daarom had ik gehoopt, dat uw college van bestuur, dit voorname onderdeel van eene regeling van het archiefwezen bij de wet, hadde voorop gezet.

Ik heb hiermede u mijne gedachten geopenbaard; zeer zeker behoef ik u niet de verzekering te geven, dat zij voortvloeien uit waarachtige belangstelling in onze vereeniging, waarvan ik het mij een eer reken lid te zijn, en uit de zucht om haren werkkring in waarheid ten goede te doen komen van het Archiefwezen!

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

'S-GRAVENHAGE, 21 Februari 1892.

Hoewel bij het bestuur het plan bestond het tweede nommer zooveel mogelijk te doen strekken tot staalkaart van den toekomstigen inhoud van het Tijdschrift, heeft de redactie gemeend, vooral met het oog op het p. 2 gezegde het bovenstaand schrijven reeds in dit nommer te moeten opnemen. Zij kan echter niet nalaten twee opmerkingen er op te laten volgen en wel deze:

1°. Ook de beoordeeling van iemands arbeid kan „zakelijk" worden behandeld; en behoeft niet in personaliteiten te vervallen; het droit de réponse zal niet zijn uitgesloten, doch slechts in beperkte mate toegelaten, om onvruchtbaar twistgeschrijf te voorkomen.

2°. Ware de schrijver in de vergadering van Juni j.l. aanwezig geweest, dan zou hij hebben bemerkt, dat wijziging van art. 103 Gem. Wet, zeker tot de desiderata onzer vereeniging behoort, en de wenschelijkheid daarvan allerminst uit het oog is verloren. Maar met veel anders komt het op onze wenschenlijst voor. Niet juist scheen het daarom dit zoo bijzonder op den voorgrond te stellen. Daarenboven in ons inleidend woord wordt slechts besproken de wijze, waarop het streven naar een regeling bij de wet zich zoude moeten uiten.

Of het overigens raadzaam is voorloopig enkel en alleen naar wijziging van bedoelde bepaling te trachten, en zoo ja in welken zin, zijn vragen, die, als o. i. nog wel der overweging waardig, een onderwerp van behandeling op de eerstkomende algemeene vergadering zouden kunnen zijn.

RED.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1892 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V — VI[de] AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 148. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven te 's Gravenhage *f* 16250.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a. algemeene Rijks-archivaris . . . . *f* 4000.—

b.	adjunct-archivaris	memorie
c.	vier commiezen	„ 7200.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 2200.—
e.	een klerk	„ 700.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 16760.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „wegens het afsterven van een der ambtenaren, welke aanspraak hadden op eene personeele belooning voor gemis van copieloonen, is het bedrag voor belooningen uitgetrokken, verminderd."

Art. 149. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijks-archieven *f* 7175.—

Voor 1891 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 150. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant . . .	*f* 2000.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „ Noord-Holland . . .	„ 1600.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	archivaris in Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „ Friesland	„ 1500.—
g.	„ „ Overijssel	„ 2000.—
h.	„ „ Groningen	„ 2000.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2000.—
k.	„ „ van het overkwartier van Gelderland . .	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges. .	„ 9850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 28750.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „De uitgaaf voor een schrijver, die bij een der archieven [1]) voortdurend werkzaamheden verrichtte, doch min regelmatig uit den post voor schrijfloonen op het volgend artikel betaald werd, is thans op het artikel voor personeel uitgetrokken."

Art. 151. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 38000.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van ƒ 22500.—; het verschil wordt aldus toegelicht:

„Volgens de overeenkomst met de provincie Friesland gesloten en waarvan bij de behandeling der vorige staatsbegrooting mededeeling is gedaan, behoort thans overgegaan te worden tot de herstelling, verbouwing en inrichting van het Kanselarijgebouw te Leeuwarden, niet slechts ten behoeve van 's Rijks-archieven, maar ook voor de provinciale bibliotheek. Daartoe is thans een eerste termijn ad ƒ 16000.— uitgetrokken op een totaal van ongeveer ƒ 50000.—, waarop het geheele werk geraamd is."

Recapitulatie:

Personeel	1891.	1892.
art. 148	ƒ 16760.—	ƒ 16250.—
art. 150	„ 28750.—	„ 29450.—
	ƒ 45510.—	ƒ 45700.—
Materieel [2])		
art. 149	ƒ 7175.—	ƒ 7175.—
art. 151	„ 22500.—	„ 38000.—
	ƒ 29675.—	ƒ 45175.—
Geheel totaal	ƒ 75185.—	ƒ 90875.—

[1]) Bedoeld is dat van Drenthe.

[2]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

Interrogatorium.

De ondergeteekende, als voorloopig meer bijzonder met de redactie van het Tijdschrift belast, neemt bij dezen de vrijheid zich te wenden tot zijne ambtgenooten, bepaaldelijk de gemeentelijke, leden en niet leden der Vereeniging van Archivarissen, met het verzoek om hem te willen doen toekomen:

1°. een opgave van het bedrag dat jaarlijks ten behoeve der onder hun beheer staande inrichtingen, zoowel wat betreft het materieel als het personeel, wordt beschikbaar gesteld; met het doel om daaruit samen te stellen een overzicht, zich aansluitend aan dat, hetwelk uit de Staatsbegrooting getrokken, voorkomt in dit nummer;

2°. opgave, liefst echter zoo mogelijk toezending, van de ten opzichte der onder hun beheer staande inrichtingen geldende bepalingen en voorschriften, zoowel die, welke het personeel als die, welke het materieel betreffen.

Assen. SEERP GRATAMA.

Varia.

Men leest in *Het Vaderland* van 2 Dec. 1891, no. 284:

„Voor de betrekking van archivaris te Dordt hebben zich 103 sollicitanten aangemeld. De jaarwedde bedraagt *f* 500. Natuurlijk zijn er onder die sollicitanten velen, die alles behalve voor archivaris geschikt zijn. Hun maatschappelijke positie varieert van boekbinder tot advocaat."

Commentaar overbodig!

De jaarwedde is sinds op *f* 1000 gebracht.

Verschenen werken. — Inhoud van Tijdschriften.

Gisbertus Brom, Bullarium Trajectense. Fasc. III.

De archieven van het kapittel der hoogadellijke Rijksabdij Thorn, uitgegeven door J. Habets, archivaris in Limburg. I. Charters en Bescheiden van 966 tot 1500.

Inventaris van het oud-archief der heerlijkheid, thans gemeente Zandvoort met lijst der Heeren, Schouten, predikanten door P. N. van Doorninck, oud-burgemeester der gemeente Zandvoort.

Gebrs. van Brederode — Haarlem 1892. *f* 1.—

Bestimmungen über die Herausgabe der Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Halle a. d. S. 1891.

Archivalische Zeitschrift, Neue Folge. Bd II. München. Th. Ackerman 1891.

Inhoud:

I. Siegel der Wittelsbacher in Bayern bis auf Max III Joseph, von K. Primbs.

II. Urkundliches zur Genealogie der Herzogin Judith von Bayenr von E. Freiherrn von Oefele.

III. Vier Handschriften und ein alter Druck deutscher Rechtsbücher aus der Bodmann-Habel-Conradyschen Sammlung von L. von Rockinger.

IV. Ein Beitrag zur Geschichte der Dechiffrirkunst von H. Weber.

V. Zur Geschichte des Württembergischen Staatsarchivs von E. Schneider.

VI. Siegel deutscher Könige und Kaiser von Karl dem Grossen bis Friedrich I im allgemeinen Reichsarchive. Aus dem Nachlasse des Kreisarchivars. E. Geib in München.

VII. Zur Kunde von Geheimschriften, von L. von Rockinger.

XIII. Ubersicht der Mönchsabteien des Benidiktiner Ordens in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz bis zum Anfange dieses Jahrhunderts von P. Gabriel Bucelin.

IX. Geschichte der pfalz-bayerischen Archive der Wittelsbacher von M. J. Neudegger.

X. Kurze Mittheilungen. — Register.

1892. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

Door Burgemeester en Wethouders van Deventer is tot archivaris der gemeente benoemd dr. J. DE HULLU, terwijl de zorg voor de bibliotheek aan een afzonderlijken titularis is opgedragen.

Weinige weken geleden werd het omvangrijke archief der notarieele protocollen te Amsterdam, dat tot dusverre in eenige bovenzalen van het Paleis van Justitie bewaard werd, overgebracht naar een uitsluitend daarvoor gesticht gebouw in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe kantongerecht, gedeeltelijk op het terrein van het huis van arrest en bewaring (de voormalige cellulaire gevangenis) bij de Leidsche poort. Dit gebouw, waaraan niets dan ijzer en steen is gebezigd, geeft in een betrekkelijk klein bestek zeer veel bergruimte, en voldoende zekerheid tegen brandgevaar. Evenzeer is op bevredigende wijze voor licht en lucht zorg gedragen. Wij hopen nader in de gelegenheid te zijn uitvoeriger op dit gebouw terug te komen.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Utrecht op 9 Juli a.s. plaats vinden.

Op de agenda komen als punten van behandeling voor:

a. Scheiding van oud en nieuw archief;

b. Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen.

Over experten benoemd ter onderzoek van valschheid in geschrifte.

Ik wenschte in dit tijdschrift de aandacht der lezers en in de allereerste plaats mijner hooggeachte collega's te vragen voor een zaak,

waarop, voor zoover ik weet, niemand nog de aandacht heeft gevestigd en die toch van allergrootst belang is.

Het geldt de deskundigen die door de respective rechtscollegies worden geraadpleegd in geval er over de echtheid van een geschrift quaestie is, hetzij in een civile, hetzij in eén crimineele rechtszaak. In België worden in zulk geval, althans dikwijls, die personen geraadpleegd die uit den aard van hun ambt het best in de gelegenheid zijn in zulke questies uitspraak te doen, namelijk de archivarissen. Wie toch is beter in staat om in zulke gevallen als expert op te treden dan de archivaris, hij die zooveel, zoo duizendwerf verschillend schrift in handen krijgt, voor wiens oogen het verleden van gansch een gewest of gemeente in geschrift de revue als passeert en die door ondervinding, die trouwe leermeesteres, geleid, vaak als onwillekeurig aanstonds reeds de gelijkenis bemerkt tusschen verschillende geschriften?

In Nederland schijnt men er anders over te denken, daar benoemt men in zulk een geval als experten, onderwijzers en andere personen, die soms nooit te voren hun aandacht, tenminste de *noodige* aandacht aan zulke gewichtige onderwerpen als de vergelijking van verschillende geschriften hebben geschonken, ja zelfs nooit een handschrift kritisch hebben beschouwd.

Nog onlangs werd in Limburg ter oplossing van zulk een vraagstuk, niet de archivaris des Rijks in de provincie, de aangewezen persoon, maar werden een paar onderwijzers geraadpleegd.

En toch het geldt hier zulk een vraag van ontzettend gewicht: de schuld of de onschuld van een medemensch.

Dit gewicht maakte reeds meer dan tweehonderd jaren geleden op een beroemden Franschen rechtsgeleerde een grooten indruk. Het was Philippe de Renusson, advocaat bij het parlement te Parijs (geboren te le Mans, 11 Sept. 1642 + Augustus 1669), wiens vader en grootvader beiden met roem het beroep van advocaat te Le Mans hadden uitgeoefend en die zelf voor een der kundigste advocaten te Parijs doorging. Hij, die zooveel ondervinding had van al wat in de rechtsgeleerde praktijk al kon voorkomen, hij getuigt in een vrij zeldzaam werk getiteld: de la preuve par comparuison d'écritures par Philippes de Renusson avocat du Parlement-Paris, 1700. Et se vend à Bruxelles chez J.'T. Serstevens marchand libraire près les pères Dominicuins. „Il n'ya point d'usage plus fréquent au palais, que celui de la preuve par comparuison d'écritures; et cependant il n'y en a peut-être point où il se commette de plus grands abus et où nous paroissons être moins instruits."

De Renusson nu is zeer scheptisch op het punt van bewijzen, geput uit de gelijkenis van schrift, en komt tot de conclusie, aan het eind van zijn werk uitgesproken. „Disons donc que non seulement la comparaison d'écritures ne peut jamais faire une demi-preuve en matière criminelle,

mbattre
es con-
ractères
publics

t *geheel*
iidelijk-
aat om
gaat in
ioeielijk
ike van

— Juist
ermeten

van een
en twee
oon op
n is hij

België,
Centrale
en een

ften, is
lie men
voordeel
et altijd

wie ik
zij de
nschap,
wichtige

ten ook
elijking
ı op de
id moet
ijfelbaar

121.

waarop
en die
H
worden
quaesti
België
die uit
questie
in staa
hij die
voor w
geschri
leermei
bemerk
In
men in
die soi
aan zu
geschri
hebben
Ni
niet d
maar v
Ei
schuld
D.
een be
PHILIP
le Man
beiden
en die
die zo(
kon v(
preuve
Parlem
marcha
fréquer
et cep(
abus e
D
uit de
zij
d

mais qu'elle ne peut pas même être recüe, quand c'est pour combattre la foi d'un acte public parce qu'il ne se peut jamais faire que les conjectures que forme la seule différence ou ressemblance des caractères égale la foi que l'on doit à l'attestation solemnèle des personnes publics et des témoins."

Ik geloof dat niet ieder het met DE RENUSSON op dit punt *geheel* eens zal wezen, maar toch is zijn werk, dat met veel kennis en duidelijkheid geschreven is, en door tal van bewijzen versterkt, wel in staat om een oogenblik tot ernstig nadenken te stemmen, en wie het aangaat in overweging te geven of het niet noodzakelijk is in zulk een moeielijk geval ook een persoon te benoemen die ondervinding heeft in zake van verschil en overeenkomst van geschriften.

Zal dan een archivaris altijd de zaak kunnen uitmaken? — Juist hierin zal hij zich een deskundige toonen, dat hij zich niet zal vermeten om uit te maken wat niet uit te maken is.

Wat toch 1° toevallige gelijkenis of een bestudeerd namaken van een geschrift van den eenen kant en 2° een volkomen ongelijkheid tusschen twee geschriften, vooral handteekeningen, van een en denzelfden persoon op van elkaar verwijderde tijdstippen, teweeg kan brengen, hiervan is hij zich bewust.

Ziehier een enkel voorbeeld van het 2e geval:

Het geldt twee handteekeningen van den Regent van België, E. SURLET DE CHOKIER, de een uit 1797 toen hij lid was der Centrale Administratie van het departement der Nedermaas te Maastricht en een ander uit 1821 (¹).

Ook in deze wetenschap, namelijk de vergelijking van schriften, is men vooruitgegaan, ook deze wetenschap heeft haar literatuur die men *bestudeeren* moet, want ook hier geldt de uitspraak dat „niet zijn voordeel doen, met wat anderen vóór ons hebben gevonden, gelijk staat met altijd kind te blijven."

Hebben de deskundigen die ik hier op het oog heb en van wie ik in het begin gewaagde daar wel eens aan gedacht? Hebben zij de bronnen opgespoord, en zich op de hoogte gesteld van de wetenschap, zich aldus voorbereidende eer zij als experten in zulk een gewichtige zaak gingen adviseeren? In het algemeen betwijfel ik het.

Hebben zij er aan gedacht dat men bij vergelijking van schriften ook een ander standpunt kan aannemen dan geschiedt bij eene vergelijking van letter voor letter. Ja, dat men *vooral* dient acht te geven op de wijze, waarop het geschrift werd vervaardigd, waarvan de echtheid moet onderzocht worden. Deze wijze draagt *dikwijls* in zich het ontwijfelbaar

---

(¹) Zie het hierbijgevoegd blaadje, de bovenste handteekening is uit 1797, de ander uit 1821.

kenteeken der valschheid, dat is: men kan een poging tot namaking van een ander geschrift dadelijk nagaan. Door een voorbeeld wil ik dit toelichten, men ziet dan tevens die behandeling van een deskundige. De geleerde inspecteur der Luiksche Universiteit, de heer ST. BORMANS, werd, toen hij nog Rijks-archivaris in de provincie Namen was, als eerste deskundige benoemd in het bekend proces Jaumart-Paquet d'Acosse in appèl voor het hof te Luik.

Het gold de vraag of een holographisch testament [1] door den voormaligen garde-chasse van den overleden baron JAUMART-PAQUET D'ACOSSE ten zijnen voordeele aangevoerd en naar hij beweerde, door den voornoemden baron geschreven, echt was. Toen werd door den heer BORMANS op meesterlijke wijze die aller bewondering heeft gewekt, vooral uit de manier waarop het geschrift werd vervaardigd, de valschheid van het voorgewend testament aangetoond. Hij bewees namelijk dat de falsaris, na een brief van den baron te hebben bemachtigd en het schrift daarvan zorgvuldig bestudeerd, letter voor letter had nagemaakt, maar dat, wijl hij de letters meerendeels elk afzonderlijk had moeten uitzoeken, de verbindingen tusschen de letters onderling, òf niet aanwezig òf geheel afwijkend waren van die in den brief, door den baron zelven geschreven. Door proeven op een teekenbord lichtte de heer BORMANS dit alles toe en liet aldus de wijze zien waarop het voorgewend testament was vervaardigd en juist hierdoor dat het valsch was.

Welke hulpmiddelen kunnen onze zoo geperfectionneerde vergrootglazen en vergroote photographische afbeelding bij zulk een vergelijking niet aanbieden? Welk een verschil knnnen vooral de trekken gevormd door het ophalen van de pen, als men die trekken nog vergroot, niet opleveren in een autenthiek geschrift met die van het nagebootst geschrift.

Bij het ophalen heeft men toch de pen niet zoo zeker in zijn macht, vooral als men dan nog angstig en nauwgezet een voorbeeld juist en haarfijn moet namaken.

Over de hulpmiddelen ter herkenning die watermerken en waterlijnen (pontuseaux) aanbieden en de kennis van het papier wil ik hier niet spreken, het zou te ver voeren; ook over de watermerken bestaan monographiën, bijv. van C. M. BRIQUET te Bern in 1888 verschenen.

Dat niet slechts in zake van twijfel over identiteit van geschriften, maar zelfs van de nauw daarmede verbonden quaestie over de echtheid van een zegel, een deskundige dient geraadpleegd, bewijst mede het Limburgsch proces waarover ik in 't begin met eenige woorden heb gewaagd. Verschil in de dikte van de letterkoppen wordt door de deskundigen in dit proces geraadpleegd als bewijs van valschheid aangemerkt!

---

[1] In België geldt nog ten opzichte van een holographisch testament art. 970 van den code-civil, zooals men weet: Le testament olographe ne sera point valable, s'il n'est écrit en entier, daté et signé de la main du testateur; il n'est assujetti à aucune autre forme.

Hebben die heeren wel eens een proef genomen hoe men met één en hetzelfde stempel afdrukken kan vervaardigen, waarvan *juist* de koppen der letters merkelijk verschillen. Ik heb hier de afdrukken vóór mij van het stempel van ons archief en ik bemerk op die twee afdrukken letterkoppen die merkelijk onderling verschillen bijv.: de kop van een R op den eenen afdruk is veel breeder dan op den anderen. Hoe komt dit nu? 't Is eenvoudig: Als men heel voorzichtig het stempel in de warme lak houdt tot deze laatste geheel is afgekoeld en de vormen der letters dus niet meer kunnen veranderen, dan verkrijgt men een juister afdruk. Maar neemt men het stempel aanstonds na het afdrukken terug uit de nog *gloeiende lak* dan veroorzaakt de koude lucht een neerslag die de letters afplat en verbreekt. 't Is een natuurkundig proefje, zeer gemakkelijk te verklaren, vooral door iemand, als een onderwijzer, die de gronden der natuurkunde zelf aan zijne leerlingen uitlegt. En als men het stempel in schuine richting in de lak drukt, zijn de letters geheel anders dan zij zijn wanneer men dit stempel loodrecht daarin plaatst.

Hieruit volgt dat een zegelafdruk die *valsch schijnt* nog *niet valsch* is.

Ook het tegenovergestelde is waar n.l.: een zegelafdruk die *echt schijnt is* daarom nog niet *echt.* Een zegel is zèer gemakkelijk in korten tijd te verbreken en na te maken. Met boetseerwas en een weinig olijfolie en lak gelukt het uitmuntend. Zelfs zonder boetseerwas gaat het ook al. Ik wil het recept niet verder verklaren. Maar men probeere zelf; intelligenti sat!

Dit alleen wilde ik betoogen: het wordt tijd dat men bij zulke gewichtige zaken als het vergelijken van geschriften en zegels, waar er zooveel van afhangt, toch eens personen gaat raadplegen die uit de ondervinding van hun ambtsbetrekking als geroepen zijn om over zulke zaken te kunnen adviseeren en vooral die uit besef van de uiterste nauwgezetheid en juistheid (bij hun dagelijksche beroepsbezigheden gewone plichten), van experten in zulke gewichtige aangelegenheden gevorderd, zich niet onbeslagen op het gladde ijs der schriftvergelijking zullen wagen.

MAASTRICHT.

A. J. FLAMENT,
Commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Limburg.

De stichtingsbrief van Thorn.

In zijn jongste werk, de uitgave der archieven van het kapittel Thorn, komt de verdienstelijke archivaris van Limburg, de heer Habets, opnieuw te spreken over de echtheid van bovengenoemden stichtingsbrief (gedrukt blz. 6 dier uitgave), dien hij reeds vroeger behandelde in de Verslagen

en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen (3de R., Dl. III). Zijn betoog gaf mij aanleiding het bewuste stuk van mijne zijde nog eens na te gaan, wel niet met het booze doel om met „de overdreven kritiek onzer dagen" ook dit geschrift uit de rij der historische dokumenten te schrappen, maar toch om, zoo mogelijk, mijn reeds vroeger opgewekten twijfel hetzij weg te nemen, hetzij tot ongeloof te doen overslaan.

De heer Habets komt tot de voor het stuk vrij bedenkelijke conclusie (blz. 6), dat „de inhoud van het charter waar is" doch het slot der oorkonde „zoo niet geheel valsch dan toch op meerdere plaatsen vervalscht moet heeten." Elders (blz. XXXIV) verklaart hij het te houden voor „een dokument, dat men, in weerwil van valsche bijvoegingen aan het slot, als echt kan beschouwen," wat veel gunstiger voor de echtheid luidt. Bij zijne bewijsvoering begint hij met het onderzoek, of het in de oorkonde medegedeelde waar is of ten minste niet strijdig met het van elders bekende; vervolgens gaat hij na, of in den vorm, den stijl, den bouw der oorkonde inderdaad bezwaren tegen hare echtheid te vinden zijn. De geachte auteur vergunne mij de laatste vraag het eerst te behandelen. Mijns inziens dient zij het eerst beantwoord te worden.

En dan moeten wij beginnen met te constateeren, dat eene origineele oorkonde van dit charter niet voorhanden is, ja, dat zij niet blijkt ooit bestaan te hebben. Het eerste nu is op zich zelf nog geen overwegend bezwaar, ook al zijn twee oorkonden van ouderen tijd dan die, waarin ons charter gesteld wordt, in het archief van Thorn goed en wel negen eeuwen door bewaard: het zou zeer goed mogelijk zijn, dat zulk een stuk verloren gegaan was, b.v. bij den inval der Condésche troepen, waarvan de kapittelheeren in 1667 spraken, toen de Raad van Brabant het origineel verlangde te zien. Minder bemoedigend echter is het feit, dat in al die eeuwen *niets* van het bestaan van zulk een origineel vernomen wordt. Nog bedenkelijker wordt de zaak, wanneer wij vernemen (Habets, blz. XXV) dat de beide bestaande Thornsche cartularia, waarvan het oudste volgens den heer Habets uit de 16de eeuw, het andere nog jonger is, dezen belangrijken brief, *den stichtingsbrief der abdij* nog wel, *niet* bevatten. Ik kan niet vinden, dat „dit gemis vergoed wordt door meerdere afschriften op papier", zooals de heer Habets opmerkt, *uit lateren tijd*. Over een beweerd derde cartularium aanstonds nader. Het blijkt alleen, dat in 1624, toen Miraeus zijn „Codex donationum" uitgaf, de oorkonde, ten minste in afschrift, bestond ([1]; Butkens vond ± 1640 een afschrift er van onder de papieren van Piggen, raadsheer van den Prins. Sedert werd het stuk herhaaldelijk uitgegeven.

---

(1) De uitgave in de editie van Gramaye's Antiquitates van 1708 is waarschijnlijk door den uitgever uit Miraeus overgenomen. Stond zij reeds bij Gramaye in diens ms., dan is het eerste voorkomen der oorkonde misschien iets vroeger dan 1624 te stellen.

Op het einde der 18[de] eeuw nu verklaart een afschrijver, de secretaris van het kapittel Broeckmeulen, dat hij zijn exemplaar heeft gecollationneerd „cum antiquissimo libro, in quo *plurimae authenticae* (?) reservantur in archivo capitulari Thorensi asservato." De heer Habets stelt dit „oude boek" gelijk met „seckeren geschreven boeck, gebonden in geel horen, in folio", waarvan in sommige tot mijn spijt niet nader aangeduide stukken der abdij sprake schijnt te zijn maar . . . . . dat thans evenmin voorhanden is als het „antiquissimus liber" zelf. Ik laat daar, in hoeverre deze gelijkstelling juist is: bij gemis aan elke nadere aanduiding kan ik daarover niet definitief oordeelen, maar ik meen toch, dat, ware dit „antiquissimus liber" (men weet, hoe gul men met dergelijke namen was in de 18de eeuw!) inderdaad een oud cartularium geweest, ouder b.v. dan dat uit de 16de eeuw, het zeer wonderlijk zou zijn, dat èn dit laatste èn het latere cartularium dit belangrijke stuk daaruit zouden missen. Vooral is het vreemd, dat de kapittelheeren zich in 1667 niet op dat „oude boek", een getuige van beteekenis, beriepen doch op . . . . . „vele en verscheiden historieschrijvers van onze Nederlanden" (n.l. Miraeus, Butkens, enz.) Maar de leeftijd en de aard ook van dit „oude boek" zijn te onzeker [1]) om daarop eenige conclusie te bouwen ten nadeele der echtheid - maar dan ook evenzeer ten voordeele daarvan. Nu niet alleen de kapittelheeren maar ook de Thornsche kanunnik Stuben in 1697 in het geschrift, waarin hij de kapittelrechten verdedigde, en even later Knippenbergh, die afschriften uit Thorn gebruikte, *niet* van dat „oude boek" spreken maar dit alleen op het einde der 18de eeuw door Broeckmeulen wordt genoemd, vóór, met of na wien niemand het noemt of blijkt te kennen — nu schijnt ons dit alles *minstens* voldoende om te dezen opzichte een „hands off" uit te spreken, wanneer wij ten minste Broeckmeulen van geen grove leugen willen verdenken.

Maar het charter zelf geeft ook overigens genoeg reden tot twijfel, minder wat den vorm dan wat den inhoud aangaat. Wat den vorm betreft, zie ik (het door den heer Habets ook en terecht als vervalscht verworpen slot daargelaten) alleen bezwaar in de wijze, waarop het jaartal en de indictie genoemd worden. De dagteekening wordt namelijk opgegeven als „anno nongentesimo nonagesimo secundo, kalendis Junii, indictione IV", 1° zonder bijvoeging bij het jaartal van de gewone formule „anno incarnationis domini" of eene daarmede overeenkomende en 2° met een fout in de indictie, die niet IV maar V moet heeten. Over het eerste bezwaar, reeds door den heer Kleyn in zijne Geschiedenis van Breda opgeworpen, springt de heer Habets luchtig heen met de

[1]) Het ware niet overbodig geweest, zoo de heer Habets ons iets meer had medegedeeld ook over de bestaande cartularia, vooral over hun tijdsbepaling en hun inhoud, opdat wij over hunne waarde betrekkelijk deze kwestie zouden kunnen oordeelen.

verklaring, dat zulke fouten bij afschrijvers meer voorkomen en dat dus het origineel wel de gewone formule zal hebben gehad. Wel mogelijk! Bedenkelijker is de wijze, waarop de heer Habets de aangegeven indictie tracht te verdedigen: zij zou naar zijne meening volkomen in orde zijn volgens den keizerlijken stijl der indictierekening, alleen niet volgens den pauselijken! Met eenige verbazing las ik deze bewering of liever dezen lapsus, want de belezen heer Habets, die zoo vele oorkonden onder de oogen heeft gehad en heeft uitgegeven, zal even goed als ik weten, dat de pauselijke en keizerlijke indictierekening alleen verschillen voor de maanden September—December en voor het overige deel des jaars overeenstemmen, dus ook voor deze op 1 Juni gedateerde oorkonde. De indictiefout blijft dus bestaan maar ik geef gaarne toe, dat ook de in het rekenen niet zeer ervaren Middeleeuwsche diplomatici zich dikwijls met de indictieberekening hebben vergist.

En nu de inhoud. Ik zal den heer Habets niet volgen op den door hem ingeslagen weg, waarlangs hij op overtuigende gronden met groote kennis van zaken bewijst, dat de in het stuk genoemde plaatsen in lateren tijd inderdaad Thornsch bezit geweest zijn. Immers, is het stuk vervalscht, dan is dit blijkbaar juist geschied met het doel om voor dat bezit een behoorlijken rechtstitel te scheppen; in het ondergeschoven stuk moeten dan natuurlijk de namen dier bezittingen wel worden genoemd. Het door den heer Habets gereleveerde feit, dat de in de 17de eeuw en later zoo belangrijke tiende van Sprundel niet afzonderlijk onder de schenkingen is opgenomen, kan gevoegelijk verklaard worden hieruit, dat ook onder Gilze enz. de tiende niet uitdrukkelijk is aangegeven maar begrepen kan zijn onder de uitdrukking „cum appendiciis" gelijk die van Sprundel onder de woorden „cum omni integritate", „cum omni jure." Over dat betoog kan ik dus verder zwijgen.

Maar er zijn andere zaken in deze oorkonde, die twijfel opwekken, meer dan het noemen van al die bezittingen.

Vooreerst de naam „Hilzondis." Volgens den tijdgenoot der in de oorkonde vermelde personen, Thietmar van Merseburg (1000), den voortreffelijken zegsman, die onder Hendrik II druk aan het keizerlijke Hof verkeerde, in 's Keizers Raad zat en tot de keizerlijke familie behoorde en die dus den beroemden en bij den Keizer in hooge gunst staanden graaf Ansfried, den man der bedoelde gravin, zeer goed moet hebben gekend — volgens de handschriften van dezen ook overigens omtrent de geschiedenis dezer streken zoo goed ingelichten auteur heette zij . . . . . Hereswit of Hereswint (¹). Thietmar verhaalt vrij uitvoerig het geval van haren dood, dat hij vernam van den meier der villa, waar zij overleed (²).

---

¹) Hereswit kan in een manuscript zeer goed ontstaan uit Hereswit.

²) Thietmar in Mon. Germ. Script. III, 777: „sicut ipse nobis retulit."

Zou hij zich in den naam vergist hebben? Doch ook in een blijkbaar oud handschrift van goeden oorsprong ([1]), waarin de kerkelijke plichten der kloosterlingen waren opgeteekend, heet zij nog bij de beschrijving der plechtigheden, aan hare tombe te vervullen, met eene kleine palaeographisch gemakkelijk verklaarbare omzetting van denzelfden naam driemaal Hersewindis (Habets, blz. XVIII). De taalkundig goed gevormde naam staat dus vast: Hereswint, latijn Hereswindis. Maar het taalkundig onzinnige Hilzondis! De heer Habets wijst ter verdediging van dien naam 1°. op Chapeaville's uitgave der kroniek van den Luikschen domheer Anselmus (1060), waar zij Hilswindis heet. Doch in de weinige regels, daar gemeld over den man, wiens naam Ansfridus zoo vast staat als een muur, wordt hij Aufredus genoemd; zijne geschiedenis wordt juist andersom verteld dan zij gebeurd is; er wordt gesproken van een onbestaanbaar wezen, een „comes Brabanticus." Bovendien . . . . is het stukje niet van den ouden Anselmus maar eenvoudig eene jongere interpolatie in de 13de eeuwsche kroniek van Gilles van Orval [2]), die zelf weder Anselmus interpoleerde. Eene zwakke traditie dus! — In de tweede plaats wijst de heer Habets nog op haar grafschrift op het monument te Thorn, waar zij Hilzondis heet. Doch . . . . dit grafschrift is van 1739 en blijkens den geheel onjuisten titel van „comes de Teisterbant," aan Ansfried toegekend, in allen gevalle geen zuiver afschrift van een ouder, dat, vóór de overbrenging van haar lijk in 1140, *misschien* op het oudste monument stond. Ook deze grond is dus zeer zwak tegenover de sterke argumenten voor den naam Hereswint, Hereswindis. En de luxe van een dubbelen naam is voor eene Middeleeuwsche gravin ongehoord.

Zij heet in het charter bovendien „comitissa terrae de Stryen." De heer Habets verdedigt terecht den titel „comitissa", door Kleyn e. a. aangevallen. Maar er is meer.

Vooreerst is de term „terra de" volstrekt niet van dezen tijd, voor zoover mij bekend is, doch op zijn vroegst van de 13de eeuw, terwijl de „pagus" oudtijds niet Stryen heet maar Stryn, als ten minste de eenige plaats, waarop deze naam voorkomt, ten onrechte voor verdacht gehouden wordt; de heeren heeten in de 12de eeuw heeren van Strena, Striene, Strien, in 1230 het eerst van Strijen. Ook de naam Thorne schijnt mij voor zoo ouden tijd verdacht.

Zonderling is verder de wijze, waarop de „gloriosus rex Zuendiboldus" in de oorkonde optreedt. Deze stierf reeds in 900 en kan dus onmogelijk, zooals de heer Habets aanneemt (blz. XIX), aan „Hilzondis" „iets uit zijne nalatenschap" hebben vermaakt. Zou Zwentibold het

---

[1]) Wederom vraag ik: uit welken tijd?

[2]) Mon. Germ. Script XXI, p. 60. Chapeaville's uitgave is geheel onbruikbaar, daar hij Heriger, Anselmus, Gilles van Orval en diens interpolaties niet scheidt.

„alodium" aan een ander gegeven hebben, b.v. aan hare „parentes", ook in de oorkonde genoemd, dan zou toch de uitdrukking „quod in terra *mea* de Strijen gloriosus rex Zuendiboldus olim (aan wie) perdonaverat" al zeer zonderling zijn. Maar een vervalscher kan deze chromologische fout hebben begaan.

Uiterst bedenkelijk is het feit, dat – weder volgens den goed ingelichten en met de stichters en hunne onderhoorigen bekenden Thietmar — niet Hereswint maar wel deugdelijk *Ansfried* de stichter is geweest der abdij, die hij gevestigd heeft „de haereditate propria", terwijl het charter juist alleen de eigen goederen, het „alodium", van „Hilzondis" in het Strijensche noemt, waarover *zij* bij hare stichting beschikt, ja, wel „de consilio domini mei Ansfredi", in overleg met haren man, maar dan toch *alleen* als *stichtster* optredend. Ik zie niet in, hoe deze tastbare tegenstrijdigheid kan worden opgelost. De heer Habets denkt hierover gunstiger en maakt opmerkzaam op de uitdrukking van Thietmar, dat de stichting was een „monasterium communis laboris", waartoe dus beiden samenwerkten. De samenwerking geef ik toe, maar het charter noemt de *vrouw* als *eenige* stichteres uit *hare* eigene goederen. De samenwerking kan ook alleen hierin bestaan hebben, dat Hereswint levendig belang stelde in het klooster, waarvan hare dochter, ook blijkens Thietmar, abdis was, en van die belangstelling door goede zorgen blijken gaf. Uit Thietmar's verhaal blijkt verder, dat deze bij haren dood minstens een der in het charter genoemde goederen, n.l. Gilze, als „curtis *sua*" dus nog als *haar* eigendom en *niet* dat der *abdij* beschouwde. Blijkt daaruit niet, dat dit goed door hem toen nog niet als eigendom der abdij beschouwd werd? En kon hij, ingeval het charter waarheid spreekt, het tegendeel niet weten van den meier, die hem het bewuste verhaal deed?

De bepaling omtrent de advocatie op de geschonken goederen is ook zonder voorbeeld in oorkonden van dezen aard. De voorbeelden, die de heer Habets aanhaalt, zijn volstrekt niet overeenstemmend met wat in onze oorkonde gezegd wordt. [1]).

Nog zonderlinger is de aanspraak tot de „Stryenses dominos" (sic!), hare „heredes", die zij bezweert deze hare schenking toch niet te betwisten of de abdij te beoorlogen maar hare dochter en hare congregatie te beschermen „in armis et justitia." Zou men hier en in de bepaling omtrent de voogdij misschien den sleutel der vervalsching hebben? In den regel ontstaan zulke vervalschingen — haar getal is groot — uit de behoefte om rechten van abdijen en kloosters tegen naburige wereldlijke heeren te verdedigen.

Hierover straks nog iets.

Wekt dit alles gegronden twijfel, nog erger wordt het, wanneer men

---

[1]) Vgl. Mon. Germ. Dipl. I No. 318 en 354.

den datum nauwkeurig beschouwt. Deze heet te zijn 1 Juni 992. Doch uit het verhaal van Thietmar blijkt, dat Hereswint bij haren dood nog goed en wel met Ansfried gehuwd was [1]). Van een feitelijk optreden als kloosterlinge, waartoe zij volgens het charter genegen was, kan dus hier wel geen sprake zijn. De heer Habets antwoordt, dat het charter ook van niets anders spreekt dan van *neiging* tot een kloosterlijk leven, van een *wensch* om in een klooster te gaan, waaraan zij misschien niet voldaan heeft. Ik erken het gewicht dezer bedenking, maar heb tegen den datum nog een ander gewichtiger bezwaar. De goed ingelichte Thietmar zegt, dat Ansfried de abdij stichtte, kort na zijne terugkomst („inde reversus") van den veldtocht met den Keizer, Otto I, naar Rome. De laatste veldtocht van dezen aard onder dien Keizer had plaats in 964; en de Keizer, bij wien Ansfried als zijn zwaarddrager diende, keerde reeds begin 965 terug. Hoe rijmt men dit jaartal of een, dat er dicht bij ligt, met de beweerde stichting der abdij in 992, waaromtrent ook geen nader bericht tot ons kwam?

Van het slot, door den heer Habets zelf als vervalscht, zoo niet geheel valsch, beschouwd, spreken wij hier maar niet meer. Doch bij al deze niet „hyperkritische" bezwaren *tegen* de echtheid, ten deele door den heer Habets toegegeven en aan slordigheid van afschrijvers geweten, en de groote zwakheid van het *daarvoor* aangevoerde — n.l. eigenlijk alleen de behoorlijke vorm der oorkonde (met uitzondering van het slot) en de overeenkomst der geschonken goederen met die, welke later in het bezit der abdij waren — vind ik geen vrijheid om te komen tot de gevolgtrekking van den heer Habets, ook hier minder voorzichtig geformuleerd (blz. XXXIV), dat het stuk „geen verdichtsel van lateren tijd" zou zijn, „maar een dokument, dat men, in weerwil van valsche bijvoegingen aan het slot, als echt kan beschouwen." Ik houd het stuk voor valsch op grond van de vele feitelijke onjuistheden en zonderlingheden, die er in voorkomen, en van de zeer zwakke traditie van het stuk zelf.

Wie de echtheid eener oorkonde bestrijdt, moet echter zoo mogelijk ook kunnen aantoonen, *waarom* het vervalschte charter kan zijn opgemaakt. Boven duidde ik met een enkel woord aan, welke naar mijne opvatting de reden der vervalsching — eene gewone reden in zulke gevallen — kan geweest zijn, n.l. de verzekering door middel van eene oorkonde van bestaande rechten, die gevaar liepen. Zoeken wij nu voor de in het stuk genoemde Brabantsche bezittingen naar zulk eene gelegenheid, dan worden wij als van zelf gewezen op het einde der 16de eeuw, toen na de inneming van Breda en Geertruidenberg deze bezittingen (Habets, blz. XLIX) voor het grootste gedeelte dreigden verloren te

[1]) Volgens de aanteekening op Gilles van Orval heeft de stichting plaats tijdens Notker van Luik (971—1007) en leefde zij nog in 995, toen Ansfried bisschop van Utrecht werd. Maar deze laatste opgave is blijkens Thietmar ook foutief.

gaan. Dan is de plotselinge verschijning bij Miraeus (1624) van ons charter, waarvan te voren niets wordt gehoord en ook de beide cartularia niets weten, maar dat aan de bedreigde rechten een rechtstitel en aanspraak op bescherming moest verschaffen, verklaarbaar. Zoo lang echter over deze beide cartularia, hun oorsprong, hun tijd, hun onderlinge verhouding, hunne verhouding tot de bekende en deugdelijk gewaarmerkte origineelen niets meer bekend is dan de vier weinig beteekenende regels, die de heer Habets (blz. XVII) aan deze voor onze kwestie zoo hoogst belangrijke boeken wijdt, is een oordeel over de wijze van ontstaan der vervalsching mij onmogelijk. Het is te verwachten, dat de ijverige uitgever in zijn tweede deel dit gemis zal aanvullen op de wijze, zooals men van een conscientieus diplomaticus van onzen tijd mag verlangen; in de inleiding toch zal daar een overzicht dienen gegeven te worden van den sedert de verovering van Geertruidenberg in 1593 ontstanen twist en zijne ontwikkeling in de 17de eeuw. In de momenten van dien twist zal men naar mijne meening de oplossing van het laatste vraagstuk moeten zoeken. Het zou mij niet verwonderen, wanneer ook de genoemde plaats van Gilles van Orval in deze zaak een belangrijke rol bleek gespeeld te hebben; maar bij de groote onzekerheid, die ook na de uitgave in de Mon. Germ. nog thans over den tekst van dezen auteur heerscht (vgl. Kurth in Bull. Acad. Roy. IV^de^ Serie II) waag ik hier geene conjectuur.

Groningen, April 1892. P. J. BLOK.

Eenige regelen voor ordening en inventarisatie der archieven van kleinere steden en waterschappen.

Het is vooral met het oog op de a.s. algemeene vergadering, dat ik dit punt in ons Tijdschrift wensch ter sprake te brengen. Mondelinge gedachtenwisseling daarover schijnt mij ten zeerste gewenscht. Voor die gedachtenwisseling eenigermate een leiddraad te geven, zie daar het doel van dit schrijven.

Hieruit volgt, dat men hier niet zal vinden een reeks voorschriften, die slechts behoeven te worden opgeslagen om bij het werk der ordening en beschrijving voor alle voorkomende moeilijkheden een oplossing te geven, en evenmin verwachte men hier geheel onbekende waarheden voor het eerst in het licht gesteld. Het een zoude al even onjuist zijn als het andere.

Toch kan het zijn nut hebben hier het een en ander, wat reeds vroeger — en misschien beter — is gezegd, maar nog niet als een geheel onder de aandacht van belanghebbenden en belangstellenden is gebracht, bijeen te voegen, en tot gemak van de eersten in een zoo bruikbaar mogelijken vorm op te stellen. Dat nut springt in het oog, als men inventarissen inziet, zelfs nog van den laatsten tijd dagteekenende, die den goeden wil

der vervaardigers meer eer aandoen dan hun inzicht in de eischen, die billijkerwijze aan zulk een arbeid mogen worden gesteld.

Voor een goede uiteenzetting van het in het opschrift beloofde schijnt het wenschelijk eerst de ordening te behandelen, om daarna eenige oogenblikken bij de beschrijving stil te staan.

Dat tot recht verstand der eischen aan de goede ordening van een archief te stellen, een juiste voorstelling van wat men eigenlijk in het laatste heeft te zien, noodig is, springt in het oog. En nu komt het mij, voor, dat een goede ordening van een archief onmogelijk is, als men niet steeds voor oogen houdt, dat „een archief is een organisch geheel, dat uit en met de corporatie, waaraan het behoort, gegroeid is", dat men in het archief eener corporatie den neerslag vindt der handelingen van hare vertegenwoordigers of van de haar samenstellende personen [1]), natuurlijk voor zoover iets daarvan in schrift werd gebracht.

En nu staat het vast, dat, terwijl men oorspronkelijk alles, althans veel op het geheugen der betrokken personen liet aankomen, dit al spoedig onmogelijk werd, al bepaalde men zich er aanvankelijk toe van de verrichte handelingen schriftelijke bewijsstukken af te geven. Bij uitbreiding van den werkkring en toename der functies aan de rechtspersoon verbonden, werd de noodzakelijkheid gevoeld, om zich, zonder voor iedere zaak rechts en links inlichtingen te moeten inwinnen, van het gebeurde ten aanzien van het een of ander bepaald onderwerp op de hoogte te kunnen stellen. Men maakte dus zelf aanteekeningen van de verrichte handelingen en de genomen besluiten, waarvoor om ze in goede volgorde en gemakkelijker bij de hand te hebben, protocollen werden aangelegd.

Uit al het voorgaande volgt, dat wij in de protocollen, in welke de handelingen der vertegenwoordigers zijn opgeteekend, het geraamte vinden, waaromheen de andere stukken moeten worden gegroepeerd. Die groepeering is bij de eenvoudigst mogelijk georganiseerde corporatie niet moeilijk, daar alle stukken, aan haar verzonden of van haar uitgaande met hare handelingen onmiddellijk in verband kunnen worden gebracht, en, zijn de protocollen niet te ongeregeld gehouden, met aanteekeningen daarin opgenomen. Twee moeilijkheden doen zich hierbij voor. De eerste werd reeds aangeduid, n.l. de onvolledigheid der protocollen; toch zal deze geen bezwaar kunnen worden geacht, daar uit de stukken zelf meestal gemakkelijk is op te maken, of zij met de corporatie iets hebben te maken of niet. En dit zal eveneens moeten gelden, waar, zooals voor den aanvang bij ieder archief eener eenigszins oudere corporatie het geval is, geen protocollen bestaan. Ook daar zal men uit de stukken

[1]) In het vervolg spreken wij eenvoudigheidshalve alleen van de eerste, hoewel wij niet uit het oog verliezen, dat ook nu en dan de gezamenlijke leden eener rechtspersoon hare handelingen bepalen.

zelf het besluit moeten trekken, of zij op handelingen, voor of door de rechtspersoon verricht betrekking hebben Dat verder hierbij de chronologische volgorde voor de verschillende stukken de aangewezene is, springt in het oog. Echter, hierbij dient onmiddellijk een voorbehoud gemaakt. Het kan wenschelijk zijn van die volgorde af te wijken om bij elkaâr te houden stukkken, die uit hunnen aard bij elkander behooren. Hiervoor echter is het onmogelijk nadere regels te geven. Immers men bedenke het wel, de ordening dient toch alleen en uitsluitend, om zoo gemakkelijk mogelijk den weg te vinden, in wat ons van de handelingen van het voorgeslacht in schrift is overgebleven, door ze te plaatsen, in door den aard der zaak voorgeschreven volgorde. Dit zal eenigermate aan het subjectief oordeel van den bewerker moeten worden overgelaten, maar toch in hoofdzaak worden bepaald door de organisatie der corporatie zelve. Een organisatie, die in het archief haar weêrspiegeling moet vinden. Een eerste vereischte bij de ordening is dus inzicht in de organisatie der vereeniging, wier archief men gaat rangschikken. Hiermede hangt samen, dat de vroegere ordening moet worden bestudeerd, en, is zij verloren, zooveel mogelijk uit inventarissen of andere bescheiden moet worden opgespoord. Die vroegere ordening echter behoeft niet noodwendig worden hersteld, immers de wijze, waarop de voorzaat zijn' weg vond in de schrifturen van vroegeren tijd behoeft niet de juist voor ons aangewezene te zijn. Toch zal het dikwijls de meest practische, en de meest spoedige wijze van ordening zijn.

Breidt de omvang der corporatie zich uit, hetzij zij meer en meer verschillende onderwerpen binnen haren werkkring trekt, hetzij zij elementen in zich opneemt die vroeger niet daartoe behoorden, dan zal zich langzamerhand in hare functiën een splitsing vertoonen.

Een splitsing, die, hetzij zich ten gevolge der arbeidsdeeling een nieuw orgaan vormt of niet, bij de ordening der archiefstukken moet worden gevolgd.

Als vrij wel algemeen kunnen wij als de eerste van dien aard noemen, die, welke het financiëel beheer betreffen. Deze zullen ook zelfs in kleinere archieven een vrij aanzienlijke afdeeling uitmaken.

Een niet minder belangrijke dient daar te worden aangenomen, waar het bestuur der corporatie, hier en daar reeds misschien van haar eerste ontstaan af, aandeel heeft in de rechtspraak (vrijwillige en contentieuse) over hare leden. Dit zal in de meeste steden het geval zijn. Eindelijk had in vroeger tijd het plaatselijk bestuur dikwijls gezag in kerkelijke zaken. De daarmede in verband staande stukken zijn als van zelve aangewezen tot het vormen eener op zich zelf staande afdeeling.

En zoo zou men voort kunnen gaan, met verschillende rubrieken, die weder onderverdeeld zouden kunnen worden, aan te geven. In de kleinere archieven, zal men volstaan kunnen met een afdeeling te nemen, voor

bepaalde onderwerpen van bestuur, waarin de op een zelfde betrekking hebbende bijeen worden gehouden. In de grootere, waar zich hetzij bijzondere afdeelingen afscheiden, hetzij afzonderlijke organen in de corporatie ontstaan, is de indeeling dienovereenkomstig aangewezen.

Voor tot de wijze van beschrijving over te gaan, schijnen nog twee opmerkingen niet ongepast.

1°. De stukken, die voortvloeien uit bepaalde geschillen, waarin de rechtspersoon als zoodanig is gewikkeld, vallen onder de eerste der door ons aangewezen afdeelingen, maar dienen toch liefst onder een afzonderlijke rubriek in chronologische volgorde te worden geplaatst, in dien zin natuurlijk, dat die, welke op een zelfde procedure betrekking hebben worden bijeengehouden.

En 2°. In het algemeen moet de bestaande ordening blijven gehandhaafd, althans nooit dan na de meest nauwgezette overweging worden overgegaan van het een tot het ander, wanneer in vroegeren tijd duidelijk een keuze is gedaan tusschen wat ik zou willen noemen: het dossier-systeem en de chronologische ordening. Onder het eerste versta ik, dat stukken op een zelfde zaak betrekking hebbende zorgvuldig bij elkaâr zijn gehouden, terwijl met de tweede wordt bedoeld de ordening, naar mate de onderwerpen ter sprake zijn gekomen en derhalve de stukken worden bijeengevoegd op die wijze en in die volgorde, waarin door of namens de rechtspersoon het een en ander is verricht of een besluit genomen. Sluit het laatste systeem zich meer direct aan de protocollen aan, het heeft tegen, dat het veel meer tijd en moeite kost een overzicht der retroacta te verkrijgen, wijl daarvoor alles bijeen moet worden gezocht. Beide hebben dus hun voor en tegen, overgang van het een tot het ander in strijd met het eens aangenomene schijnt dus in het algemeen niet gewettigd, te meer niet, wijl de verwijzingen en aanhalingen door hen, die de stukken voor den toen loopenden dienst gebruikten, of ze later noodig hadden, er waardeloos door zouden worden, hetgeen zeker niet het doel der ordening in de hand zou werken.

Het komt mij voor, dat deze wijze van ordening ook voor het nieuwere gedeelte kan worden toegepast. Tevens maakt zij, dat de continuiteit in de archieven niet willekeurig behoeft te worden verbroken. Immers de stukken het bestuur in het algemeen betreffende loopen door; wordt er een geheel nieuwe organisatie getroffen, in het archief zelf zal dit te bemerken zijn door van af de nieuwe organisatie een nieuwe groep van stukken te doen beginnen. Evenzoo in de verschillende onderafdeelingen, voor zoover daar òf een nieuwe werkkring wordt geopend, òf een onderwerp, hetwelk reeds onder de zorgen van het bestuur viel, op andere wijze wordt gerégeld. Zoo zullen bijv. om ons te bepalen tot de gemeenten, de stukken, welke gediend hebben bij de uitvoering van bepaalde wetten afzondelijke rubrieken moeten vormen.

En nu de beschrijving.

Ook hier ga voorop de vraag: wat verlangt men van een inventaris? Naar mijn inzien zal deze in het algemeen niet meer behoeven te geven dan een overzicht van den inhoud van en tevens moeten zijn een betrouwbare wegwijzer in het betrekkelijk archief, dat voor den oningewijde, hoe goed geordend het ook zij, aanvankelijk een doolhof blijft.

Uit dit voorop gestelde volgt, dat een inventaris ons evenmin den inhoud van elk stuk behoeft te doen kennen — een onmogelijke eisch trouwens — als dat daaruit moet zijn op te maken, of omtrent een bepaalden persoon of een bepaald onderwerp in het archief iets is te vinden. Zulke gegevens moeten uit de stukken zelf worden opgemaakt, m. a. w. daartoe is een onderzoek in het archief zelf noodig.

Toch, en dit valt evenmin te ontkennen, is het wenschelijk dit met eenigen spoed te kunnen doen. Om dit te bereiken zijn echter andere hulpmiddelen aangewezen dan een omschrijving en opneming in een inventaris.

Voor de oudere stukken, die natuurlijk in waarde toenemen, naar mate zij ouder worden, en dus de kennis, die daaruit kan worden geput, van elders te moeielijker is te verkrijgen, is het wenschelijk zoo niet het geheele document dan toch den inhoud er van bekend te maken. Daarvoor dienen oorkondenboeken en regestenlijsten, zooveel mogelijk voorzien van de noodige registers. Waar nu de juiste grens zal liggen om met zulk een meer nauwkeurige opgave op te houden, is in het algemeen moeilijk te bepalen; mij is het in de practijk het beste voorgekomen dit te doen, op het tijdstip waar de protocollen een aanvang nemen. Dan toch kan men globaal aannemen, dat niet aan ieder stuk op zich zelf zulk een hooge waarde toekomt, immers juist in de protocollen zal men ook bijzonderheden vinden, terwijl tevens zich een ander mindere omslachtige wijze voordoet om van het in het archief aanwezige zich voldoende op de hoogte te kunnen stellen.

Daar nu, waar het archief van betrekkelijk geringen omvang is, is er zeker geen bezwaar tegen om ten aanzien der oudste stukken den inventaris tevens tot regestenlijst te maken. Echter en dit dient natuurlijk daarbij in het oog te worden gehouden, de stukken worden nader beschreven op de plaats, waar zij naar de ordening volgens hunnen aard behooren. Zouden echter die stukken te talrijk worden, dan is het maken van een afzonderlijke regestenlijst, die dan zuiver chronologisch kan worden ingericht aangeraden. Ook bij een oorkondenboek, zal dit meer de aangewezen volgorde zijn, dan die, welke bij de inrichting van een archief moet worden aangenomen.

Wat nu betreft de latere stukken, hierbij zal men in verband met de protocollen en de daarbij behoorende registers met een minder uitvoerige beschrijving kuunen volstaan, terwijl verwijzing van de losse stukken

naar de protocollen en van deze naar gene onmisbaar is. Deze aanteekeningen zullen verschillend, zoowel in inhoud als in aantal, moeten zijn, naar mate men het dossiersysteem of het zich dichter aan de protocollen aansluitende bij de ordening heeft aangenomen. Ook hier zal voor de meest practische inrichting evenals voor die van de op de protocollen te maken registers aan het individueele inzicht veel, zoo niet alles moeten worden overgelaten. En evenzeer is het waar, dat in dezen dikwijls van wat de vervaardigers der stukken, toen zij nog voor den loopenden dienst noodig waren, of latere gebruikers ten eigen behoeve tot stand brachten, kan worden geprofiteerd. In het algemeen evenwel komt het mij voor, dat daar waar niets van dien aard te vinden is, een alphabetisch register op eigennamen en op zaken, naar „Schlagwörter", in den trant zooals door v. Löher in zijn Archivlehre, s. 396 bedoeld, het meest verkieslijk is. Dat in die registers verwijzigingen, zoo nauwkeurig mogelijk, niet mogen worden gemist is duidelijk. Men zou er bijna aan kunnen toevoegen, hoe talrijker hoe beter, in ieder geval hoe gemakkelijker voor hen, die in het archief onderzoekingen willen doen. Zijn de hier boven bedoelde registers naar behooren ingericht dan zal men zonder al te veel zoeken op goeden grond de verzekering kunnen geven dat ten aanzien van een of ander bepaald vraagpunt, in het betrekkelijk archief niets is te vinden. Een antwoord, dat oneindig moeilijker is te geven, wel te verstaan met voldoende zekerheid, dan het bevestigende.

Het komt mij voor, dat ook in grootere archieven de hier boven gestelde regels toepassing zouden kunnen vinden. Echter, en dit zij hier ten allen overvloede nog eens herinnerd, er is hier alleen sprake van archieven van kleinere steden en waterschappen; men wachte zich wel ze in hun geheel algemeener bedoeld te achten, en ze te bestrijden door bijv. aan te toonen, dat de toepassing o. a. bij de ordening van het huisarchief eener aanzienlijke familie spaak zoude loopen.

Bij voorbaat zij dit reeds erkend, zelfs zij er bijgevoegd, dat er corporaties kunnen zijn, bij wier archieven zij evenzeer minder practisch kunnen worden geacht te zijn, dit ontneemt hun echter niet hunne waarde voor de gevallen, voor welke zij meer bijzonder bedoeld zijn. Waarschijnlijk zal ieder dit gereedelijk toegeven, toch scheen het nog noodig er nog bepaaldelijk de aandacht op te vestigen, gedachtig aan de spreuk: Qui bene distinguit, bene docet.

Assen, Mei 1892. SEERP GRATAMA.

Iets over de organisatie van het rijks-archiefwezen in Beieren.

In aansluiting aan het in het vorige nommer medegedeelde houden wij ons ook in dezen meer bepaaldelijk met het personeel bezig.

In Beieren, ressorteert evenals bij ons, het rijks-archiefwezen onder het Ministerie van Binnenl. Zaken. Aan het hoofd van het algemeen rijks-archief te München staat een directeur, die met de onmiddellijke leiding daarvan is belast. Daar zijn onder hem werkzaam drie „Räthe", drie assessoren en een secretaris voor den inwendigen dienst, de meer wetenschappelijke functies, benevens drie ambtenaren en een klerk. De laatsten voor den uitwendigen dienst, zooals men het daar noemt„ den Kanzleidienst", waartoe behoort o.a. het registreeren der ingekomen stukken, het expediëeren der brieven, de administratie der ontvangen en der uit te geven gelden, het verzenden en weder in ontvangst nemen van archivalia enz. Dat ook dit gedeelte van den dienst geen kleinigheid is, blijkt wel daaruit, dat volgens een mij geworden opgave jaarlijks meer dan 7000 stukken alleen over gebruikmaking van en inlichtingen uit de archieven worden gewisseld. Dit betrekkelijk hoog cijfer staat zonder twijfel in verband met de verhouding van het algemeen rijks-archief tot de „Kreisarchive."

Immers deze worden niet zoo zeer beschouwd als zelfstandige inrichtingen beheerd door afzonderlijke ambtenaren, onder het oppertoezicht van den chef van het rijksarchief — zooals bij ons te lande de bestaande regeling beoogt — maar als afdeelingen van het archief te München wegens bijzondere omstandigheden in een andere plaats bewaard

Hieruit volgt, dat ook de „Kreisarchivare" onmiddellijk onder den bovenbedoelden directeur staan, en van hem aanwijzing omtrent hunne werkzaamheden, de inrichting van inventarissen en registers enz. ontvangen. Natuurlijk zal dit in de praktijk niet zoo streng worden opgevat, als het naar de woorden der verordening schijnt, maar toch vormt het geheel een veel meer gecentraliseerde organisatie dan hier te lande. Van alle inventarissen en registers toch moeten afschriften naar het rijks-archief worden opgezonden, zoodat daar zooveel mogelijk een overzicht van den inhoud der verschillende „Kreisarchive" is te vinden. Dit tevens met het oog daarop, dat de — wij zouden zeggen — algemeene rijks-archivaris, tevens optreedt als het hoofd van het geheele archiefwezen van den Beierschen staat, zoodat bijv. alle aanvragen om inlichtingen en dergelijke over het geheele land aan dien ambtenaar worden gericht.

Evenals hij nu aan de beambten, ter hoofdplaats onder hem werkzaam het voor het geven daarvan noodig onderzoek opdraagt, — aan ieder van hen is daartoe meer speciaal een deel van het koninkrijk aangewezen — zoo doet hij dat ook aan de verschillende hoofden der provinciale archieven. De antwoorden worden bij hem ingezonden, en hetzij direct, hetzij na omwerking of verwerking met andere ingekomen berichten aan de belanghebbenden van wege het rijks-archief verstrekt. Slechts dan als enkel en alleen afgifte of overlegging van eenige stukken wordt verlangd, is voor de provinciale besturen (Kreis-regierungen) en de minis-

teries de tusschenkomst van het rijks-archief onnoodig. Richt een particulier persoon zich onmiddellijk tot een der archivarissen in de gewesten, dan moet deze het hoofd van het rijks-archiefwezen daarmede in kennis stellen en diens beslissing afwachten.

Ook op ander gebied is deze organisatie streng volgehouden. De financiëele aangelegenheden der „Kreisarchive" worden door tusschenkomst van den directeur met het betrokken ministerie geregeld. Het personeel staat onmiddellijk onder zijn veel omvattend toezicht. Niet alleen toch dat hij de werkzaamheden regelt, hij moet ze ook in de gewestelijke archieven jaarlijks nagaan. Hiervoor kan hij echter een der hoogere beambten aan het algemeen rijks-archief als plaatsvervanger zenden. Tevens doet hij omtrent de bevordering van en de opname in het personeel de voordracht aan den betrokken minister, hij verleent verlof hoogstens voor den tijd van zes weken, en moet — dit klinkt in Nederlandsche ooren zeer vreemd — bijv. vergunning geven tot het aangaan van een huwelijk, of het aannemen van een voogdij.

Onder den directeur van het algemeen rijks-archief te München, ressorteeren op bovenaangeduide wijze acht Kreisarchivare, voor de acht onderdeelen, waarin Beieren is verdeeld Merkwaardig is echter dat de archieven niet overal in de hoofdplaats van den „Kreis" zich bevinden, waar het gewestelijk bestuur is gevestigd. Dit is wel het geval voor Opper- en Neder-Beieren, de Pfaltz, Neder-Franken, namelijk te München, Landshut, Spiers en Würzburg, niet voor de „kreise" Boven-pfaltz en Regensburg, Opper- en Middel-Franken en Zwaben, in welke de archieven respectievelijk zijn bijeengebracht te Amberg, Bamberg, Neurenberg en Neuburg a/D.

Daarbij zijn buiten den hoofd-ambtenaar werkzaam een of twee secretarissen voor den wetenschappelijken (Referats-) en meestal een ambtenaar voor den uitwendigen (Kanzlei-) dienst.

Tot besluit een kort overzicht van de bezoldiging der verschillende ambtenaren.

Het tractement van den directeur van het algemeen rijks-archief bedraagt minstens 6660 *M.* en klimt geleidelijk tot 7770 *M.* bij 20-jarigen diensttijd; van een „Reichsarchivrath" van 4560 *M.* tot 5450 *M.* evenzoo; van een assessor van 3540 *M.* tot 4080 *M.*, en van een „Kreisarchivar" van 3360 *M.* tot 4360 *M.*; de secretaris aan het rijks-archief ontvangt van 3000 *M.* tot 3720 *M.* en die bij de andere archieven van 2280 tot 3180 M.

Dit cijfer wordt na dat tijdsverloop iedere vijf jaren verhoogd met 180 *M.* Hierbij komen nog verhoogingen wegens vergoeding van vrije woning, die verschillend zijn en loopen van 180 *M.* tot 400 *M.*

Eindelijk zij nog opgemerkt, dat ook aan de „Praktikanten", naar mate van diensttijd en bekwaamheid kunnen worden toegelegd bedragen verschillende van 900 *M.* tot 1400 *M.*, ter beoordeeling van den directeur van het algemeen rijks-archief. G.

De inrichting onzer archief-inventarissen.

Waarde Redacteur!

Wil mij niet verdenken van onvreedzame bedoelingen, indien ik het waag met nadruk te protesteeren tegen de wenschen, u kenbaar gemaakt door den heer SERVAAS VAN ROOYEN. Ik kan u zeggen, dat ik er van geschrikt ben. Hoe, archief-ambtenaren zouden geen archief-inventarissen mogen beoordeelen? Maar wie anders zou dit noodige werk dan verrichten? Wellicht de buitenstaanden, die tot oordeelen zooveel minder bevoegd zijn? Ik ben niet zoo afkeerig van kritiek als de heer S v. R., maar op die manier zou ik er heusch bang voor worden: het zou voor een ordentelijk archivaris niet veilig worden om in het publiek op te treden, als hij de kans moest loopen, dat alleen Jan en alleman zijn werk gingen bespreken!

Maar gij zult wellicht zeggen, dat de persoonlijke wenschen van den heer S. v. R. en van den ondergeteekende over kritiek of niet-kritiek weinig ter zake doen? Inderdaad, gij hebt gelijk. En daarom ga ik u even betoogen, dat kritiek noodzakelijk, onvermijdelijk noodzakelijk, noodzakelijker dan iets anders is voor onze jonge vereeniging.

Voor een paar maanden heeft de Min. v. B. Z. mij uwen inventaris van het archief van Coevorden toegezonden. Eenige maanden vroeger had ik het 2e stuk van den inventaris van het archief der stad Utrecht gepubliceerd. Ge weet, dat de methode van bewerking bij beide stukken *geheel* verschillend is. Nu heb ik mijne methode na lange overwegingen vastgesteld; ook zonder dat iemand mij dit zeide, weet ik, dat gij niet minder zorgvuldig geweest zijt. De laatste weken brachten ons eindelijk de bewerking der archieven van Thorn door onzen ambtgenoot HABETS, die inderdaad evenmin gewoon is achteloos te werk te gaan: alweder geheel iets anders. Het Overijsselsche systeem van inventariseeren eindelijk is u bekend. Ik ben overtuigd, dat als wij nog meer voorbeelden uit de laatste jaren konden noemen, wij ook nog meer systemen zouden te vermelden hebben. En ik weet dan ook niet, of ik het wel ernstig zal betreuren, dat wij betrekkelijk alleen staan met onze publicatiën, nu elke nieuwe mij reden geeft tot bekommering.

Want inderdaad, de zaak wekt mijne ernstige bekommering. Natuurlijk verwacht ik niet, dat allen over eene zoo belangrijke zaak zullen denken juist als ik; het ware al te aanmatigend om zelfs te hopen, dat uniformiteit te verkrijgen ware volgens het door mij gegevene recept. Maar dat wij tot uniformiteit moeten komen, uniformiteit althans in hoofdzaken en in zekere praktische quaestiën van vorm, staat bij mij vast.

En toch gaat het lieve leven bij ons onbelemmerd zijnen gang. Slechts zelden let iemand er op, hoe zijn buurman te werk gaat. Elk

vogeltje zingt van uit zijn archiefkooitje zooals het gebekt is. Van boven af schijnt geen orde te zullen worden geschapen. Toen de archivaris in Overijssel voor eenige jaren den Min. v. B. Z. vroeg, of mijn inventaris van St. Pieter, de eerste die door het rijk uitgegeven werd, nu ook als type mocht gelden van de door de regeering gewenschte methode, heeft Z. Exc. verklaard, dat dit mutatis mutandis inderdaad het geval was. Maar later zijn de inventarissen van Coevorden en Thorn toch ook door de regeering uitgegeven, zoodat zij als officiëele modellen niet minder gezag hebben. Bij de verschijning van denzelfden inventaris van St. Pieter heeft de Algemeene Rijks-archivaris desgevraagd officiëel verklaard, dat hij zich behoudens eenige opmerkingen met het systeem van bewerking vereenigen kon. En thans vernemen wij, dat gij in overleg met dienzelfden hooggeplaatsten ambtenaar uw systeem van bewerking hebt vastgesteld!

Een leiddraad zal ons dus niet geschonken worden, wij zijn en blijven vrij. Misschien is het trouwens beter zoo. Maar toch zeker alleen dan, wanneer wij ons zelven helpen en trachten door onderlinge bespreking het over de hoofdpunten althans eens te worden. Indien onze vereeniging recht van bestaan heeft, dan is het m. i. in de allereerste plaats, ik zou bijna zeggen uitsluitend daarom. Elk archief stelt zijne eigene eischen; de eigenaardige inrichting van elk regeeringscollege maakt het onvermijdelijk, dat ook het door elk college nagelatene archief eigenaardig ingericht worde. Bovendien, ouderdom en omvang van een archief moeten invloed hebben op de uitvoerigheid der beschrijvingen. Zoo zijn er meer redenen voor verschil van bewerking. Maar juist daarom is het des te meer gewenscht, dat althans in de hoofdbeginselen en ook in alle quaestiën van vorm eenstemmigheid heersche tusschen de bewerkers van inventarissen, omdat anders de gebruiker het systeem van elken inventaris vooraf zal moeten bestudeeren, wil hij den weg daarin vinden.

„Variis modis bene fit", zal men wellicht zeggen, „de publicatie van een archief-inventaris is geen nutteloos werk, al is hij niet volgens vaste regelen bewerkt, en een inventaris is geen prul, omdat hij niet aan al uwe eischen voldoet!" Inderdaad, ook meende ik dit niet te beweren; maar ik zie niet in, waarom wij ons bij den bestaanden chaotischen toestand hebben neder te leggen, zoolang wij zelf geene poging gewaagd hebben om het meerdere en betere te verkrijgen. En geen beter middel daartoe dan het bespreken en beoordeelen van elken nieuw verschenen inventaris door hen, die door hunne ambtelijke werkzaamheid weten, waar de voetangels en klemmen liggen. Er is geen nood, dat de taak hun over het hoofd zal groeien, zoover ik zien kan!

En de bezwaren, waarvoor de heer S. v. R. zoo erg bevreesd blijkt? Moet de goede verstandhouding daaronder lijden? Wel, ik kan het zoo zwaar niet inzien. Als de heer S. v. R. onze bovengenoemde inventarissen van de archieven van Utrecht en Coevorden eens ter hand nam en ons

na nauwkeurige studie kwam vertellen, hoe zoo iets nu eigenlijk aangevat moet worden, zoudt gij u dit nu inderdaad zoo erg aantrekken? Waarlijk, ik geloof niet, dat het mij de nachtrust storen zou! De heer S. v. R. zinspeelt met bedenkelijk hoofdschudden op het jaarlijksche diner. Ik begrijp dit niet. Ik vind dit diner in dit geval juist zoo uitnemend. Ziet ge, het is voor mij natuurlijk geen vermaak, geregeld alle jaren iemand te ontmoeten, met wien men onaangenaamheden gehad heeft, allerminst op een diner: dat beneemt den eetlust! *Gij* vindt dit natuurlijk ook zoo; de heer S. v. R. blijkt er niet anders over te denken, en eigenlijk geloof ik, dat wij het allen daarover eens zijn. Welnu! dat is dus immers juist de allerbeste waarborg, dat ieder beoordeelaar zich kalm houden zal? En mocht een enkele criticus ondeugend zijn, dan zijt gij er immers nog, waarde redacteur! die echt constitutioneel boven de partijen troont en hem op de vingers kunt tikken door te dreigen met de straf van weigering van plaatsing, die ter uwer beschikking staat?

Mij dunkt, het zal dus zulk eene vaart niet loopen. Maar als er onverhoopt wat al te veel leven mocht komen in de brouwerij, in 's hemels naam! ik zou het nog liever hebben dan te moeten leven in de drukkende atmosfeer, die het gevolg zou zijn van het verplichte mooi vinden van elkaars werk en het verzwijgen van opmerkingen. Als iemand b.v. een stuk, dat ik een *vidimus* noem, in zijn inventaris omschrijft als een *transsumpt*, dan wensch ik het recht en de gelegenheid te hebben om hem te zeggen: „Uitnemend, mijn goede heer! uwe benaming is onberispelijk, maar laat ons ter wille van het publiek, dat onze inventarissen gebruikt, afspreken, voortaan hetzelfde woord te bezigen; dan brengen wij de menschen niet in de war." En als een ander ditzelfde stuk eene *kopie* noemt, dan wensch ik ook het recht te hebben om te zeggen: „Dit is verkeerd!" al beloof ik u, dat ik met het oog op het jaarlijksche diner mij zal vergenoegen met het epitheton *onnauwkeurig*. En als mijn collega dan *nog* boos is over dit epitheton, dan zou ik er (moest het zijn!) desnoods liever het diner aan geven dan van mijn recht van spreken afstand te doen. Met zwijgen komt men niet verder: het leidt tot niets, en niet daarvoor behoefden wij eene vereeniging op te richten!

S. MULLER Fz.

Interrogatorium.

Bij de overbrenging van het Amsterd. Weeskamer-archief uit het algemeen depôt der Commissie van Liquidatie te 's Gravenhage bevond zich daaronder een naamklapper met het opschrift: „Register der Naamen 1767," half folio, in perkament gebonden, dat in bedoeld archief niet bleek thuis te behooren. Waar het ontbreekt, kan ik niet bepalen. Ik ben bereid,

te bewerken dat het op zijne plaats komt. Ter aanwijzing geef ik hier eenige sprekende namen op, die dunkt mij, iemand met de plaatselijke geschiedenis van de stad, uit wier archief het register is verdwenen, bekend, in staat zal stellen de herkomst aan te wijzen: *Boluyt*, *Bosgeld*, *Bieskeuvel*, *Camhout*, *Ditros*, *Engelvaart*, *Goudswaart*, *Hengsmeugel*, *Jenista*, *Kotvis*, *Kegge*, *Moeliker*, *Oudendijk*, *Perestam*, *Pipping*, *Roggeband*, *Sempel*, *Voshol*, *Verberendsen*, *Wagtho*, *Zorgen*.

Aanmelding bij Mr. N. DE ROEVER, archivaris van Amsterdam.

Varia.

EEN ARCHIVARIS OP ZIJN POST.

Eenigen tijd geleden is te Parijs overleden de oud-directeur der Rijksarchieven, de heer Maury. Het is niet onbelangrijk om te weten hoe dapper hij zich in 1871 gekweten heeft om zijn archief voor een mogelijken ondergang te behoeden. *L'Intermédiaire* geeft er het relaas van. Oogenschijnlijk had het Rijks-archief niets dat de aandacht kon trekken van de toenmalige Commune, maar de nabuurschap van de Staatsdrukkerij, van de bank van leening en van het Stadhuis deden den beheerder het ergste vreezen. Hij rekende het dan ook tot zijn plicht om op zijn post te blijven. Om niet den minsten aanstoot te geven, of de aandacht te trekken van de Commune, die zich had meester gemaakt van het gezag, sloot hij het archief niet. Begrijpelijk is het, dat gedurende den Communetijd, welke en paar maanden duurde, het getal bezoekers, uitgenomen een paar oude trouwe klanten, zeer gering was. Niettemin ontving de Directeur drie maal bezoek van personen, die namens de Commune inlichtingen vraagden. De onderzoekingen hadden echter weinig of geen belang, en konden de publieke zaak geen schade doen. De noodige gegevens werden dus verstrekt. Hoe voorzichtig meneer Maury overigens ook was, meende hij het aan zich zelven verplicht te zijn, zoolang mogelijk de driekleur van het gebouw te doen waaien. Den 20en Mei echter, ongeveer tegen den avond, was hij genoodzaakt haar in te nemen. Sommatie en bedreigingen van de zijde van de Gedelegeerden van het Centraal Comité dwongen hem daartoe. Niettemin bleef hij hardnekkig besloten de oproersvaan er niet voor in de plaats stellen.

Toen den 22en Mei de troepen van Versailles reeds wederom voor een deel bezit hadden genomen van Parijs, werd door het Comité van Algemeen Welzijn een gedeelte van het gebouw gerequireerd om er de militaire intendance te vestigen. Meneer Maury wendde het gevaar af, door de zalen van de naastbijgelegen *école des Chaters* daartoe aan te wijzen. Reeds den volgenden morgen werden zij in bezit genomen door een twintigtal personen, die na eenige uren toevens, zich naar den *grenier d'abondance* verplaatsen. Dit gebouw brandde af.

Dienzelfden dag, omstreeks 7 uur in den avond, toen het „Archief"

afgescheiden was van de andere wijken, door de baricaden, waarvan er één was opgeworpen op den hoek van de *rue du Chaume* en de *rue de Rambuteau*, ontving Maury bericht, dat het *palais Suubise*, waar de archieven bewaard worden, gevaar liep in brand gestoken te worden, zooals zoovele andere gebouwen reeds in vuur waren opgegaan.

Onmiddellijk begaf hij zich naar den wachtpost der *garde Nationale*, gevestigd op het voorplein, en gelastte den kommandant elken aanval der Federés af te slaan. Zelfs wapende hij alle bureauklerken en andere beambten, die hem over gebleven waren Die voorzorg bleek niet noodeloos. Tot tweemalen toe, zoowel des nachts, als den anderen morgen, trachtten benden het gebouw binnen te dringen, hetzij om de gardes over te halen zich mét hen te vereenigen of wel om des te gemakkelijker te kunnen terug trekken; zij werden door de gardes, met behulp van het gewapende personeel, teruggeworpen.

Gelukkig werd Donderdags namiddags 1 uur, de barricade genomen door het 94e linie-regiment, dat terstond post vatte op het voorplein van het archiefgebouw en voorgoed de archieven, zoowel als den moedigen en beleidvollen Directeur vrijwarende voor verder gevaar.

s'-Gravenhage, Februari 1892. A. J. S. v. R.

Verschenen werken. — Inhoud van Tijdschriften.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht, door mr. S. Muller Fzn.; uitgegeven in de werken van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden, gedurende de jaren 1572—1620, verzameld en uitgegeven door dr. J. Reitsma en dr. S. D. van Veen.

Eerste deel: Noord-Holland, 1572—1608.

Te Groningen bij J. B. Wolters.

Manuel de paléographie latine et française du VIe au XVIIe siècle suivi d'un dictionnaire des abréviations avec 23 fac-similés en phototypie par Maurice Prou.

Paris, Alphonse Picard, éditeur. Rue Bonaparte 82. 12 francs.

Receuil de fac-similés d'écritures du XIIe au XVIe siècle, (Manuscrit latins et français), accompagnés de transcriptions par Maurice Prou.

même éditeur, 6 francs.

Advertentiën.

1892. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

Mr. J. A. FEITH tot rijksarchivaris in de provincie *Groningen*, in plaats van Mr. H. O. FEITH, die als zoodanig eervol is ontslagen.

DE EERSTE JAARVERGADERING, GEHOUDEN TE UTRECHT OP 9 JULI 1892. [1])

Op den bepaalden tijd en plaats waren een 17-tal leden der Vereeniging verschenen. Hoewel het te betreuren valt, dat niet meerderen aan de oproeping hadden voldaan, geeft het getal der opgekomenen toch geen stof tot klagen, als men bedenkt, dat ongeveer een derde gedeelte der leden aanwezig was.

Ten gevolge der ongesteldheid van den Voorzitter mr. A. J. ENSCHEDÉ, opende mr. N. DE ROEVER, in diens plaats optredende, de vergadering met een verslag omtrent de lotgevallen der vereeniging in haar eerste levensjaar. Na een woord van welkom tot de aanwezigen te hebben gericht, herdacht spr. den afwezigen voorzitter met deze woorden: „Gij mist aan deze tafel den nestor van het bestuur, den man, die ten vorigen jare met zooveel beminnelijke tact onze eerste vergadering leidde. Gij mist hem even ongaarne als wij, en ik mag zeggen, dat het ook hem leed is, dat hij hier niet nogmaals een bewijs van zijn' volle sympathie voor onze vereeniging door zijne tegenwoordigheid kon geven."

Daarna werd achtereenvolgens gewezen op de erkenning onzer vereeniging als rechtspersoon en de daarmede in verband staande formuleering

[1]) Het bestuur heeft gemeend, in overeenstemming met den ter vergadering gebleken wensch der leden, van het verhandelde een kort overzicht in ons blad te moeten geven, vooral ten behoeve der afwezigen. Een overzicht, niet een volledig verslag.

onzer statuten, op het tot stand komen der uitgave van „het Nederlandsch Archievenblad", zelfstandig orgaan onzer Vereeniging, en de daarbij aanvankelijk te overwinnen moeilijkheden, maar bovenal op de wenschelijkheid van meerdere publiciteit en van een ruimeren kring van lezers. Het bestuur heeft daartoe pogingen in het werk gesteld, maar tot nog toe met matig succes.

Tot bereiking van dat doel is de medewerking van allen noodig, zoowel door het inzenden van bijdragen, als door het maken van propaganda bij autoriteiten en mannen der wetenschap. Immers zoowel voor de eersten aan wier zorg de materieele belangen van archieven zijn toevertrouwd, als voor de laatsten, voor welke zij de bronnen voor hunne studieën bevatten, zal ons Tijdschrift het een of ander wetenswaardigs kunnen en moeten bevatten.

Voorts deelde spr. mede, dat de kosten der uitgave, zijnde *f* 150.— voor 10 vellen druks of naar evenredigheid meer of minder, kunnen worden bestreden uit de contributies van 43 leden, en de som door 29 abonnenten, buiten de vereeniging staande, te betalen.

Na nog even te hebben stilgestaan bij het feit, dat slechts een zestal archiefambtenaren zich van aansluiting aan onze vereeniging hebben onthouden, onder welke tot ons leedwezen nog steeds de algemeene rijksarchivaris moet worden vermeld, eindigde spr. zijn inleidend woord met den wensch, dat de bijeenkomst niet zonder nut voor het archiefwezen zoude blijven.

Nadat de instemming der hoorders door een langdurig applaus was gebleken, werd met de huishoudelijke werkzaamheden een begin gemaakt. Hieromtrent zij hier het volgende medegedeeld.

Als buitengewone leden werden aangenomen: dr. I. J. Cosquino de Bussy, vroeger archivaris der gemeente Deventer, thans hoogleeraar te Amsterdam, en mr. H. O. Feith, oud-rijksarchivaris in de prov. Groningen. Met het oog daarop, dat mr. A. J. Enschedé had verklaard niet weder voor den post van voorzitter in aanmerking te willen komen, werd, in verband met de geschiedenis van zijn ontstaan art. 11 van het Regl. in dier voege gewijzigd, dat het getal bestuursleden werd bepaald op vijf in plaats van op zes.

Aan het slot der vergadering werden de aftredende herkozen, en werd het bestuur na eenige stemmingen dan ook aldus samengesteld:

mr. N. DE ROEVER, *voorzitter.*
mr. SEERP GRATAMA, *secretaris.*
mr. J. A. FEITH, *penningmeester.*
mr. A. C. BONDAM.
mr. Ch. M. DOZY.

Nog zij hierbij melding gemaakt van een ingekomen missive van eenige bibliotheek-ambtenaren, houdende een voorstel om uit hoofde van „de belangen van Archivarissen en Bibliothecarissen, die in sommige opzichten samengaan", en wijl het oprichten eener afzonderlijke vereeniging ten gevolge van hun klein getal bezwaren zoude opleveren, aan de vereeniging van archivarissen een tweede afdeeling voor bibliothecarissen te verbinden. Ware niet reeds in enkele dagbladen, die een kort relaas onzer eerste jaarvergadering inhielden, hiervan mededeeling gedaan, naar het oordeel van het bestuur had deze zaak, als zijnde nog onbeslist voorloopig, ook in ons Tijdschrift, niet publiek moeten worden gemaakt.

Nu dit echter geschied is, wenschen wij in dit overzicht daaraan slechts toe te voegen, dat na breedvoerige beraadslaging werd aangenomen de volgende motie:

De vergadering, gehoord de discussie gevoerd naar aanleiding van het schrijven van eenige bibliothecarissen, draagt het bestuur op om zich met deze heeren in verbinding te stellen en met tekennengeving van de bezwaren door de vergadering geopperd tegen onderlinge vereeniging, te bespreken, op welke wijze zooveel mogelijk door deze vergadering aan hun verlangen zoude kunnen worden tegemoet gekomen en naar aanleiding dier besprekingen in de eerstvolgende vergadering de noodige voorstellen te doen.

Het eerste punt van behandeling: Scheiding van oud en nieuw archief, door mr. Ch. M. Dozy in no. 2 van het Archievenblad besproken, wordt vervolgens door dezen ingeleid:

Overeenkomstig het aldaar ontwikkelde werd door hem op den voorgrond gesteld, dat vroeger eeuwen geene archieven kenden in den zin door ons aan dat woord gehecht. Immers deze vormden geen zelfstandig afgezonderd geheel, los van de loopende administratie. Buitengewone maatregelen ter verzekering van enkele archiefstukken werden niet genomen, omdat deze aan een zeker tijdstip voorafgingen, maar omdat zij de bewijsstukken waren van gekregen of gekochte rechten. Alle overige bescheiden bleven in de bureaux berusten, zoover er aldaar plaats was en verhuisden, zoodra die ontbrak, naar zolders en vlieringen, tenzij het verscheuren boven het versjouwen werd verkozen. Een Amsterdamsch archiefreglement van 1685 lichtte dit toe.

De vrees, dat de ingrijpende verandering der regeeringscolleges na 1795 belangrijke historische bescheiden te loor zou doen gaan, leidde in 1802 tot een centraal depôt van archiefbescheiden als historische verzameling, ter wille der vaderlandsche geschiedenis. Deze aanleiding tot de oprichting gaf aan dat depôt en aan alle later geformeerde archieven het karakter van collectie's, in het belang der wetenschap aangelegd. Het sluitjaar 1814, aanvankelijk niet ten onrechte als zoodanig aangenomen bleef bestendigd, omdat men met de oude stukken de handen vol had en men

zich meer voor het verleden dan voor de histoire contemporaine interesseerde. Ook de omstreeks het midden dezer eeuw gevormde gemeentearchieven namen gemeld jaar zonder grond, slaafs en zonder nadenken over. Thans dreigt het gevaar dat, waar voor de stukken van vroeger eeuwen meer en meer gezorgd wordt, de archieven der 19e eeuw aan snelle vernietiging worden prijsgegeven. Gelukkig wordt meer dan vroeger ingezien, dat de archieven takken van administratie zijn, waarbij de belangen van deze en niet die der wetenschap op den voorgrond behooren te staan.

De archivaris behoort zorg te dragen voor alle afgedane stukken, niet alleen van historisch belang, maar zoodra zij in het vervolg der loopende administratie van eenig nut kunnen zijn.

Dienovereenkomstig bepleitte de inleider het overbrengen naar de archieven van alle stukken van opgeheven takken van dienst, en ten opzichte der voortbestaande, van voor de laatste ingrijpende wijziging daarin. Bovendien zou er een maximum van tijd kunnen gesteld worden, gedurende welken stukken bij de loopende administratie mogen blijven berusten.

Het aannemen van een vast beginsel in plaats van een willekeurig jaartal past volgens den inleider ook volkomen in het stelsel van handhaving der organische bestanddeelen van het archief.

Bij de hierop gevolgde discussie bleek het denkbeeld van den inleider algemeene instemming te vinden, wat betreft de wenschelijkheid van het niet meer aannemen van een vast jaar als scheiding tusschen oud en nieuw of loopend archief en de geleidelijke aanvulling der oude archieven uit de bureaux der administratie. Zelfs werd er op gewezen, dat in Noord-Brabant reeds een begin met de toepassing was gemaakt, immers daar een gedeelte van het provinciaal archief van na 1813 dagteekenende door den rijksarchivaris was overgenomen. Toch bleek men, waar het op de toepassing aankwam niet eenstemmig. Op dit punt deed zich als tegenstander vooral mr. Gratama kennen, die aan een regeling, als bijv. in Italie aangenomen de voorkeur gaf. In dien zin n.l., dat na een bepaald tijdsverloop, in genoemden staat na 10 jaren, de stukken uit de bureaux der administratie naar de archieven worden overgebracht. Immers de veranderingen in de administratie kunnen òf geen verandering in de organisatie der archieven hebben teweeg gebracht, òf de bestaande regeling heeft reeds zoolang bestaan, dat de loopende dienst de oudere stukken niet of althans niet meer dan het zoogenaamde oud-archief noodig heeft; in dat geval toch worden zij bij de administratie licht als hinderlijke lastposten en ruimtewegnemers beschouwd, en zijn zij beter op hun' plaats en beter bewaard onder het toezicht van den archivaris. Bovendien zal men, zooals de inleider ook reeds opmerkte, een overgangstijdperk moeten aannemen bij verandering der organisatie, en daarmede dus wederom op

een gewichtig punt van het systeem moeten afwijken. Deze overwegingen konden echter den inleider en zijne medestanders niet overtuigen, zij bleven aan het denkbeeld vasthouden, dat wijziging in de organisatie het criterium der scheiding tusschen oud en nieuw archief ook bij de toepassing moest blijven, echter met deze concessie, dat bij langdurige continuïteit der organisatie een termijn zoude kunnen worden vastgesteld, na verloop waarvan de stukken van de administratie naar de archieven zouden kunnen worden overgebracht.

Na een levendig debat over de vraag, of en op welke wijzo dit denkbeeld zoude kunnen worden belichaamd in een conclusie — eerst werd gesproken van een motie, welke term werd los gelaten, omdat daarbij onmiddellijk feitelijke uitvoering te zeer op den voorgrond zoude worden geschoven, en naar mr. J. W. Mulder opmerkte deze, het systeem zelve daargelaten, niet overal en in ieder geval zoude zijn aan te raden — werd deze toestemmend beantwoord, vooral op grond dat anders de beraadslaging zonder duidelijk geformuleerd resultaat weinig of geen vrucht zoude dragen, bepaaldelijk niet met het oog op art. 2*a*, daar de omschrijving van des archivaris taak toch op den weg van den toekomstigen wetgever lag en deze dan een vingerwijzing zoude missen. Ten slotte werd dan ook de volgende conclusie voorgesteld:

De vergadering der Nederlandsche archivarissen spreekt de wenschelijkheid uit eener geleidelijke aanvulling der oude archieven uit de bureaux der administratie.

Als beginsel van scheiding behoort aangenomen te worden, dat stukken van een bepaalden tak van administratie worden overgebracht, voor zoover die voorafgaan aan de laatste belangrijke verandering van beheer, die al of niet door een wet geprovoceerd, heeft plaats gehad. Ook wanneer dergelijke verandering sedert 25 jaren niet heeft plaats gehad, worden de stukken, die ouder zijn, naar het oud-archief overgebracht;

en in twee gedeelten, het eerste met algemeene, het tweede met 14 tegen 3 stemmen aangenomen.

Met het oog op het reeds vrij ver gevorderde uur kwam de vraag ter sprake of het tweede punt: „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", alsnog in behandeling zoude worden genomen. Naar aanleiding hiervan gaf mr. S. Muller Fzn. te kennen, dat z. i. het debat over bedoelde hoogst gewichtige punten niet zonder bepaalde resultaten, in een of meer conclusies geformuleerd, zoude mogen afloopen, wil de vereeniging haar eigenlijke reden van bestaan niet verliezen, en vroeg of het bestuur reeds dienaangaande zijn' houding had bepaald. Mr. Gratama, die in Archievenblad no. 3 het punt ter sprake bracht, meende, terwijl de zaak niet bepaald in de bestuursvergadering was ter sprake gekomen, dat eerst na de discussie misschien aanleiding zoude kunnen bestaan, eenige vaste

regels te stellen, daar z. i. juist met het oog op den verschillenden aard der archieven vaste, algemeen geldende in bijzonderheden tredende voorschriften niet te geven zijn; dat echter, hoe dit zij, het door mr. MULLER gezegde aantoont de wenschelijkheid om het punt niet overhaast te behandelen, maar het in de volgende jaarvergadering wederom aan de orde te stellen, terwijl in dien tusschentijd schriftelijke gedachtenwisseling in de kolommen van ons Tijdschrift zal kunnen plaats vinden, en dus de vragen, die zich hierbij voordoen, van verschillende zijden worden toegelicht. Tot uitstel werd dientengevolge dan ook besloten.

Na nog te hebben opgemerkt, dat als plaats voor de jaarvergadering in 1893 werd aangewezen Amsterdam, eindigen wij met de mededeeling, dat door de meeste der ter vergadering aanwezige leden, na afloop daarvan, werd deelgenomen aan een diner en een rijtoer, die zeker nog aan gezelligheid zouden hebben gewonnen, indien meerderen waren opgekomen. Zij die aanwezig waren zullen echter met ons instemmen, als wij beweren: Les absents ont eu tort.

Een brandvrij archiefgebouw.

Gemeenten, die behoorlijk voor de papieren gedenkstukken van haar verleden willen zorgen, zullen er, zoodra de nieuwe archieven door voortdurenden aanwas de beschikbare ruimte in beslag nemen, van lieverlede toe moeten overgaan om voor haar oud-archief — misschien wel voor ouden nieuw-archief samen — een speciaal ter opname dier archieven ingericht gebouw te stichten.

Het bouwen van zulk een depôt is altijd eene zaak, waarmede groote sommen gemoeid zijn. Waar genoeg belangstelling heerscht zal de geldkwestie vaak zulke belemmeringen in den weg leggen, dat alles bij het oude blijft, hetgeen in vele gevallen zeggen wil dat er weinig of niets ter verbetering geschiedt. Alles wat alzoo er toe kan bijdragen, om behoorlijke en veilige bergplaatsen onder het bereik te brengen ook van gemeenten van den tweeden, derden of vierden rang, verdient de aandacht van de lezers van dit blad.

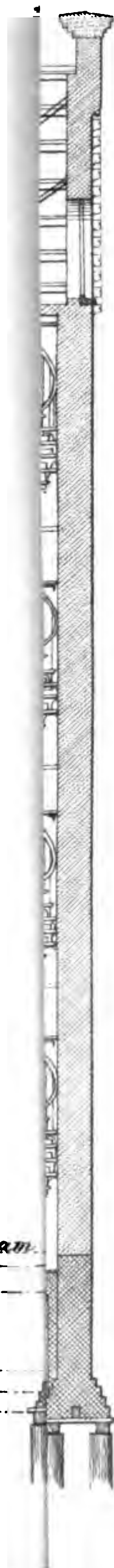
Daarom wensch ik hier iets te vertellen van een kortelings alhier gebouwd archief-depôt, dat m. i. voldoet aan de voorwaarden van veiligheid en doelmatigheid en dat bovendien goedkoop is.

Ik ben van meening, dat de bergplaats zelve geen weelde hoegenaamd behoeft te zien te geven, noch uit- noch inwendig. Uitwendig behoeft het gebouw geen monumentaal karakter te dragen; evenmin behoeft het in een bepaalden stijl opgetrokken te zijn. Is er geld genoeg beschikbaar dan bestede men het aan den voorgevel, aan studiezalen en bureelen. Het depôt behoeft niets meer te zijn dan een pakhuis, berekend op de berging van zooveel mogelijk archieven op zoo klein mogelijk bestek. Geen weelde, geen plaatsverlies, dat zijn eischen der praktijk.

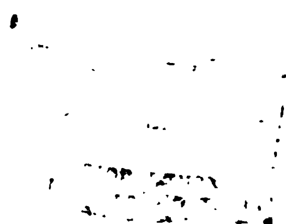
Schaal:
1 à 100.

151 + Trasraam
1.40 +
Terrein 1.00 +

A.P.
0.26 +
0.62 +

Het nieuwe gebouw voor het notariëel archief te Amsterdam, gebouwd naar de plannen en onder leiding van den Heer W. C. METZELAAR, ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen (Dep^t. van Justitie) te 's Gravenhage, voldoet m. i. ten volle aan deze voorwaarden.

Dit depôt, dat binnen zijne zware muren een oppervlakte heeft van 17½ bij 11 M. rust op 364 palen en is opgetrokken van baksteen, terwijl kap, dakbedekking, vensters en deuren, zoomede de vloeren der galerijen, de wenteltrapjes in twee hoeken aangebracht, en de boekenstellingen, ja zelfs de klaptafeltjes, geheel van ijzer zijn vervaardigd. Het heeft een hoogte van 13 M. en is als het ware ééne localiteit, waarin de boekenstellingen, 11 in getal, van den grond tot aan de gemetselde zoldering doorloopen. Ieder juk dier stellingen is afzonderlijk gefundeerd. Er is op deze stellingen, die 55 cM. breed zijn en 90 cM. van elkaar verwijderd staan, plaats voor 6402 strekkende meters folio registers, die gelijkstraats en op ieder der drie verdiepingen of galerijen acht hoog geplaatst kunnen worden op platte dunne ijzeren staven aan de jukken vastgeklonken.

De ijzeren vensters, in ieder der vier wanden op elke verdieping aangebracht, zijn slechts 1.20 M. hoog bij ongeveer gelijke breedte en verschaffen toch een overvloedig licht door het geheele gebouw. De gepleisterde muren dragen veel tot de verspreiding van het licht bij.

Deze vensters zijn van zwaar matglas voorzien aan de buitenzijde door stevig ijzervlechtdraad beschermd. Enkele ruiten bestaan uit glasjalouziën voor de luchtverversching. Bovendien bevindt zich daartoe onder ieder raam een gleuf, door een opstaanden rand tegen inregenen beveiligd.

Dat zich onder het gebouw een groote waterkelder bevindt, die in geval van beleg, goode diensten aan de burgerij kan bewijzen, doet hier niet ter zake. De kosten hiervan buiten rekening gelaten, kwam het gebouw op niet meer dan 35000 gld. te staan. Houdt men in 't oog, dat de fundeeringswerken wegens den toestand van den bodem onder Amsterdam bijzonder kostbaar waren, dan mag men aannemen, dat hetzelfde gebouw in iedere andere stad voor ± 30000 gld. had kunnen gezet worden.

Ik ben er van overtuigd, dat men voor deze som tot dusverre nog nergens hier te lande een volkomen brandvrij gebouw heeft gezet, dat 6400 M. folianten kan opnemen. Ten einde een denkbeeld van de inwendige inrichting, — waarop het aankomt — te geven, voeg ik een paar afbeeldingen in lengte- en breedte doorsnede hierbij.

Gelijk ik zeide is het gebouw enkel voor depôt ingericht. Er zijn geen werkkamers bij, omdat het notariëel archief niet voor het onderzoek openstaat, en het materiaal er steeds in behoorlijke orde wordt binnengebracht, zoodat de bewaarder het maar voor 't nederzetten heeft. Toch mag gevraagd worden of, met het oog op de eventueele openstelling dier archieven, de aanbouw van een werkkamer niet voorzichtig ware geweest. Wie er thans iets heeft op te zoeken, moet zich met een van de

klaptafeltjes, in de doorgangen aangebracht, behelpen. Men kan zich evenwel voorstellen, dat een dergelijk depôt in verbinding gebracht is hetzij met bestaande, hetzij met afzonderlijk daartoe aangebouwde bureelen van den archiefdienst.

Het gebouw staat geheel vrij en is wel niet voorzien van bliksemopvangstangen, maar ijzeren kap, kapbedekking, ijzeren stellingen en wat dies meer zij, zijn door middel van koperen grondkabels en grondplaten zoodanig in verbinding gebracht met het grondwater, dat alle effect van electrische ontladingen geneutraliseerd wordt.

Hoezeer ik ook ingenomen ben met de eenvoudige en praktische inrichting, moet ik toch een paar opmerkingen maken, waarmede men bij den eventueelen bouw naar dit voorbeeld wellicht rekening zal kunnen houden.

De notariëele archieven bestaan uit folianten, foliopakken en doozen. Dit materiaal kan uitstekend op de ijzeren latten staan zonder gevaar te loopen naar beneden te vallen door de open ruimte. Andere archieven bevatten echter boeken en stukken van kleiner formaat, boeken en boekjes in 8° en in 12°, waarbij men dit wel te duchten zou hebben.

De berging van boeken van grooter dan folio-formaat zou hier ook bezwaar opleveren.

Bij ieder ander archief dan het notariëele zou het een voortdurende last zijn, dat de folianten 8 hoog op de rekken staan, zoodat men zich voor de beide bovenste rijen immer van een trapje moet bedienen. Zelfs met het aanbrengen van eene stijgroede is dit niet te verhelpen.

Het minst voldeed mij de ventilatie, omdat door de gleuf onder de vensters, welke eigenlijk dient, om het condensatiewater van de ruiten naar buiten af te leiden, maar daartoe m. i. overvloedig ruim genomen is, met de versche lucht dag aan dag wolken stof naar binnen jagen. Alsof een archief nog niet stoffig genoeg ware!

Het zal te bezien staan of in ons waterig klimaat door al die openingen ook niet te veel vochtigheid naar binnen komt, die alleen door het papier geabsorbeerd kan worden.

Zelfs de weinige glasjalouziën zouden hier, dunkt mij, genoeg hebben gedaan en achtte men ze onvoldoende, welke bezwaren bestaan er dan tegen een paar luchtkokers uit het dak?

Ik wil deze aanbeveling van dit ijzeren archief niet eindigen zonder een woord van hulde aan den bouwmeester en van dank voor de bereidwilligheid, waarmede hij mij in staat gesteld heeft, om met de details van het werk kennis te maken. Aan hem danke de lezer de gelegenheid, door de prenten geboden, om zich eene duidelijke voorstelling van de inwendige inrichting te vormen.

Amsterdam, Juni 1892. Mr. N. DE ROEVER.

Litteratuurkroniek.

Onder deze rubriek stelt de Redactie zich voor in het vervolg op te nemen, wat vroeger werd geplaatst onder het hoofd: Verschenen werken, Inhoud van Tijdschriften. Echter nu vergezeld van een korte aankondiging, zoo dit noodig schijnt, welke met enkele woorden eenige inlichting geeft omtrent den inhoud, de wijze van behandeling enz. Mr. J. E. Heeres, commies aan het rijks-archief in den Haag, heeft zich bereidwillig met deze taak belast. Overbodig zal het zijn er hier bepaaldelijk op te wijzen, dat niet is bedoeld een bibliographie van historische werken in het algemeen, maar bepaaldelijk alleen van de zoodanige, waarin over het archiefwezen in den ruimsten omvang wordt gehandeld, of waarin archivalia uit Nederlandsche archieven worden gepubliceerd.

Mocht er iemand zijn, die een van zijn' hand verschenen werk in dit tijdschrift nader besproken wenscht te zien, zoo zende hij het daartoe bij de Redactie (Adres: Mr. S. Gratama, Rijksarchivaris, Assen) in, die daarvoor dan de noodige zorg zal dragen. Niettemin behoudt deze zich natuurlijk de bevoegdheid voor, zoo zij dit gewenscht acht, ook andere publicaties uitvoeriger te doen aankondigen.

A. A. Vorsterman Van Oijen. De Oude Kerkregisters in ons land. 's Gravenhage, Genealogisch-Heraldisch Archief 1892. (4°), IV, 211 bldzz.

Deze „bronnen voor Familiegeschiedenis", vroeger reeds gepubliceerd in het *Algemeen Nederlandsch Familieblad*, zijn alphabetisch geordend en met een „register der plaatsnamen" voorzien. „De oudste dagteekeningen omtrent huwelijk en doop" dateeren uit het eind der 16de eeuw. „De begraafregisters zijn van veel lateren tijd." Napoleon bewerkte, dat de meeste oude kerkregisters aan de ambtenaren van den burgerlijken stand werden overgegeven. Nu zijn nog „slechts weinige registers in handen der geestelijken."

Gisbertus Brom. Bullarium Trajectense. Romanorum pontificum diplomata quotquot olim usque ad Urbanum papam VI (an. 1378) in veterem episcopatum Trajectensem destinata reperiuntur collegit et auspiciis Societatis historicae Rheno-Trajectinae edidit————. Fasciculi III, IV. — Haga-Comitis, Nijhoff 1892. (8°); pagg. 241—480.

Hiermede is *Volumen I* voltooid van dit belangrijke werk, dat ontleend is aan de archieven van het Vaticaan, aan archieven in Parijs, België en ons land, en, vooral van belang voor onze kerkgeschiedenis, toch ook overigens voor onze historie van gewicht is. Deze beide *fasciculi* loopen van 1312—1347.

S. Muller Fz. Het archief der bisschoppen van Utrecht. — 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij, 1892. (8°); 30 bldzz.

Na de *geschiedenis* van dit, op een groot deel van ons land be-

trekking hebbend, archief te hebben nagegaan, geeft schrijver den inventaris, dus den *tegenwoordigen toestand.*

A. C. Bondam. Verslag omtrent de Oude Gemeente- en Burgerlijke Stands-Archieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan Heeren Gedeputeerde Staten dier provincie. — 's-Hertogenbosch, Lutkie & Cranenburg, 1892 (8°); 13 bldzz.

Over 1891.

H. Bezemer. Oude rechtsbronnen der stad Breda. — Uitgegeven door ————————. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* (Eerste reeks, No. 14) 's-Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°); XIII, 184 bldzz.

De *editor* ontleende deze keuren en ordonnantiën aan twee bronnen. De eerste is het z.g. „Houten Boecxken", een keurboek, uit verschillende eeuwen dagteekenende, welks tekst hij vergeleek met het z g. „Perkamenten-Boek", geschreven vermoedelijk in het begin der 17de eeuw. In de tweede plaats heeft hij gebruikt het eveneens uit verschillende tijden dateerende „Oud Keurboek", waaruit hij ontleende onderscheidene ordonnantiën van 1454—1534 en eenige „ambachtsbrieven" van 1388—1589. In zijn „voorwoord" spreekt Bezemer nog met een enkel woord over „de heeren van Breda" (1039—1584).

J. H. Hofman. Bescheiden uit het laatst der 15de en begin der 16de eeuw. (*Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem.* Achttiende deel, bldz. 294—320).

Onuitgegeven documenten uit het Rijksarchief in Utrecht, „geschikt om de geschiedenis van het bisdom Haarlem op verschillende punten toe te lichten" en dateerende van 1466—1506.

C. H. Bruinvis. Vicarij van Jacob Mathijszoon op het St. Nicolaasaltaar in de parochiekerk te Alkmaar (*Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem.* — Achttiende deel; bldz. 175—192).

Regesten van Alkmaarsche archivalia over de jaren 1452—1566.

J. H. Hingman. Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland, over 1891, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie. (Afzonderlijke herdruk van bijlage PP[2] van het *Provinciaal Verslag*). (8°); 12 bldz.

Warmond, Bodegraven, Delfland.

R. Fruin Th. Azn. De middeleeuwsche rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht. Uitgegeven door ————————. Eerste deel. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks. No. 13). 's-Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°) 6, 423 bldzz.

In dit deel zijn Amersfoort en Renen aan de beurt. Van

eerstgenoemde stad worden in chronologische volgorde de volgende rechtsbronnen gepubliceerd. *Primo:* nog onuitgegeven „excerpten uit de Raadsnotulen" van 1436—1523, welke notulen een belangrijke bron zijn voor het middeleeuwsche recht dezer stad en in vele opzichten verband houden met het Keurboek. *Secundo:* het „Keur- en rechtsboek" van 1523. Er bestaan van dit boek twee handschriften, één te Amersfoort, één te Utrecht, die, bij veel verschil, veel overeenkomst hebben en die beide reeds vroeger het licht zagen. Het een kan niet uit het ander zijn ontstaan; beide moeten zijn ontleend aan een nu verdwenen redactie van 1504. Het Amersfoortsche handschrift, dat aan deze uitgave ten grondslag ligt, zonder onvoorwaardelijk gevolgd te zijn, dateert van 1523. *Tertio:* bovengenoemde excerpten van 1523—1544, mede onuitgegeven. *Quarto:* de reeds vroeger gepubliceerde „Ordonnantie op de administratie der justicie en policie" van 1544, die „de middeleeuwsche rechtsontwikkeling afsluit." *Quinto:* de „costumen en usantiën", waarvan in 1570 „op last van Alva een opgave door den magistraat werd ingeleverd" en die reeds eens zijn gepubliceerd.

De in 1544 aan Amersfoort verleende ordonnantie is in 1546 grootendeels overgenomen voor Renen, waar geen keurboek schijnt te hebben bestaan, dat tot basis voor de ordonnantie kon dienen. Fruin geeft dan ook alleen de afwijkingen op, naar het reeds vroeger uitgegeven origineel in 't archief der stad. Tevens publiceert hij de „aanteekeningen van de burgerij op de concept-ordonnantie op de Admininistratie der justicie en policie", waarvan hier sprake is.

W. F. N. van Rootselaar. Amersfoort. Godsdienst en onderwijs, 1580—1680. (*Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.* Twintigste deel (1892); bldz. 64—113).

Publicatie van Amersfoortsche archivalia.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben durch das Bayerische allgemeine Reichsarchiv in München. — Neue Folge. Dritter Band. — München, Ackermann. 1892 (8°); IV, 310 Ss.

Deze aflevering bevat:

I. Eduard Geib: Siegel deutscher Könige und Kaiser;

II. Ludwig von Rockinger. Ueber eine bayerische Sammlung von Schlüsseln zu Geheimschriften des sechzehnten Jahrhunderts;

III. Franz Falk: Die Oertlichkeiten des Pagus Rhenensis;

IV. H. Simonsfeld: Ein Freisinger Formelbuch der Münchener Hof- und Staatsbibliothek;

V. Karl Primbs: Nachlese zu den Siegeln des Hauses Wittelsbach im allgemeinen Reichsarchive;

VI. Idem: Wanderung durch die Siegel des deutschen und namentlich bayerischen Adels aus der Sammlung von Metallabgüssen im allgemeinen Reichsarchive;

VII. Idem: Wanderung durch die Siegel deutscher und vorzugsweiser bayerischer Städte und Genossenschaften aus der Sammlung von Metallabgüssen im allgemeinen Reichsarchive;

VIII. Idem: Nachtrag zu V, VI, VII;

IX. Zum höheren Achivdienste im Grossherzogthum Baden;

X. FRANZ FALK: Die Literatur zur Geschichte der Mainzer Weihbisschöfe;

XI. Kurze Mittheilungen (waaronder een welkomstgroet aan onze vereeniging en aan ons blad).

Register.

Interrogatorium.

De ondergeteekende, als voorloopig meer bijzonder met de redactie van het Tijdschrift belast, neemt bij dezen de vrijheid zich te wenden tot zijne ambtgenooten, bepaaldelijk de gemeentelijke, leden en niet leden der Vereeniging van Archivarissen, met het verzoek om hem te willen doen toekomen:

1°. een opgave van het bedrag, dat jaarlijks ten behoeve der onder hun beheer staande inrichtingen, zoowel wat betreft het materieel als het personeel, wordt beschikbaar gesteld; met het doel om daaruit samen te stellen een overzicht, zich aansluitend aan dat, hetwelk uit de Staatsbegrooting werd getrokken;

2°. opgave, liefst echter zoo mogelijk toezending, van de ten opzichte der onder hun beheer staande inrichtingen geldende bepalingen en voorschriften, zoowel die, welke het personeel als die, welke het materieel betreffen.

Daar slechts de archivarissen van de gemeenten Baarn-Eemnes, Deventer, Goes, Leeuwarden, Middelburg en Utrecht aan het gedane verzoek voldeden, en die van Amsterdam en Leiden mij alleen het sub 2°. gevraagde toezonden, ben ik zoo vrij nogmaals op deze wijze de medewerking der heeren, die nog niets of te weinig van zich lieten hooren, in te roepen.

ASSEN. SEERP GRATAMA.

Advertentiën.

1893. No. 5.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

MR. C. P. L. RUTGERS, tot commies-chartermeester bij het Rijksarchief in de provincie *Groningen;*

MR. J. J. LOEFF en de heer A. J. M. BROUWER ANCHER tot tijdelijke ambtenaren aan het archief der gemeente *Amsterdam*, met ingang van 1° Januari 1893.

Aan MR. W. R. VEDER, commies bij gemeld archief is de persoonlijke titel van adjunct-archivaris verleend.

Het Papieronderzoek

langs mechanischen, microscopischen en chemischen weg.

Ziedaar een onderwerp dat zeker in de hoogste mate de aandacht van de leden onzer Vereeniging verdient. De behandeling daarvan in dit Tijdschrift, haar orgaan, is dus niet alleen gewettigd, maar zonder twijfel gewenscht, ja noodzakelijk.

De heer J. STUFKENS Lz., te Rotterdam, hield daarover den 19 November j.l. in de vergadering der Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid aldaar eene voordracht, welke door hem met teekeningen en een aantal verrassende proeven op chemisch gebied werd toegelicht.

Vroeger had spreker reeds de Papierfabricatie behandeld, waarbij hij toen duidelijk in het licht stelde, dat het bovenal de linnenvezel, het vlas, was, dat de beste qualiteiten papier oplevert, ofschoon hij er tevens op wees, dat tegenover de ontzaglijke hoeveelheid papier, welke jaarlijks verbruikt wordt, de productie van zuiver linnen lompen op verre na niet opwoog, zoodat dan ook de uitgebreidste onderzoekingen werden ingesteld,

welke producten als surrogaten de linnenvezel zouden kunnen vervangen. Het bleek daarbij dat tal van producten der plantenwereld in meerdere of mindere mate voor de vervaardiging van het papier geschikt konden worden geacht, maar katoen, jute, hout en stroo zich daartoe bovenal leenden.

Door de vorderingen in de papierfabricatie slaagde men er in ook de uit surrogaten vervaardigde papieren een fraai aanzien te geven, doch het bleek al ras dat zij in duurzaamheid verre onderdeden voor de uit zuiver linnen vervaardigde stof en vele soorten reeds binnen zeer korten tijd totaal bederven, vooral die waarin zich houtslijp bevindt. Onnoodig te zeggen dat dit eene zaak was van het hoogste gewicht. Hoe beteekenisvol toch is de rol, welke het papier in de beschaafde wereld speelt! Ja spr. geloofde niet te ver te gaan, wanneer hij het den naam gaf van „den drager der beschaving". Het papier toch is bestemd om alle belangrijke gebeurtenissen, de resultaten van ons wetenschappelijk, maatschappelijk en politiek leven en denken voor het verste nageslacht te bewaren, gelijk het ook ons al het belangrijke uit het donker verleden in het helderste zonlicht doet zien.

Ja waarlijk, hadden onze voorouders, gelijk in al hunne industriën, ook niet bij de vervaardiging van het papier de soliditeit boven alles gesteld, hoevele onschatbare zaken zouden thans voor ons onherroepelijk verloren zijn geweest.

Onberekenbaar zouden dan ook de nadeelige gevolgen zijn, wanneer men thans dit goede voorbeeld uit het oog ging verliezen en, ook waar het zaken van gewicht geldt, minder zorg ging besteden aan de keuze van het papier dat men daarvoor bezigt, en toch bleek dit helaas maar al te zeer het geval, ja zoodanig zelfs dat in verschillende rijken de regeeringen het hebben noodig geacht tusschen beiden te komen. Aanvankelijk ging dat met eenige moeielijkheden gepaard wegens den krachtigen tegenstand der papierfabrikanten, doch in 1883 wist de heer CARL HOFFMAN, uitgever van de Papier-Zeitung, in een schrijven aan den gewezen rijkskanselier v. BISMARCK den toestand zoo duidelijk uiteen te zetten en dezen zoo te overtuigen van het nut der zaak, dat hij last gaf volgens de aanwijzingen van den voorsteller een inrichting tot papieronderzoek daar te stellen, en zoo verrees dan in 1885 te Charlottenburg het eerste Rijksbureau voor Papieronderzoek, ten einde den staat een waarborg te bieden, dat de door hem gebezigde document-papieren niet binnen een minimum van tijd zouden vernietigd zijn.

Hoe noodig zulk een inrichting geworden was, blijkt bijv. hieruit, dat van de papiersoorten in het jaar 1889 aldaar onderzocht niet minder dan $48^1/_2$ pct. *niet* aan de gegeven voorschriften voldeed. Maar tevens bleek ook al spoedig, dat dit de weg tot verbetering zou worden, want reeds in 1890 daalde het cijfer der afgekeurde monsters tot 43.1 pct., en in 1891 tot 36.8 pct.

Ofschoon dat cijfer nog geenszins bevredigend mag genoemd worden, mag men toch niet ontkennen, dat in deze paar jaren reeds een belangrijke verbetering verkregen is en dus alle hoop bestaat op verderen vooruitgang in die richting.

Intusschen geldt het hier alleen nog staatspapieren en dus kan men nagaan, hoe het hiermede in het algemeen is gesteld.

Zoo bleek o.a. uit een te Charlottenburg ingesteld onderzoek naar het papier voor 97 tijdschriften gebezigd, dat slechts 6 konden gezegd worden op goed papier gedrukt te worden, terwijl al de andere binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop konden geacht worden vernietigd te zullen zijn, daar zij van 20 tot 60 pct. houtslijp bevatten.

Niet alleen voor de regeeringen, maar zeker ook voor den boekhandel en andere uitgevers is het dus van het hoogste gewicht niet alleen op den prijs van het papier, maar vooral ook op de qualiteit te letten.

Het voorbeeld door v. Bismarck gegeven vond hetzelfde jaar navolging bij de Oostenrijksche regeering, die te Weenen zulk een bureau voor papieronderzoek inrichtte. Denemarken en Finland volgden in 1887, ook Leipzig en in 1889 Bremen.

Dat sedert ook meer en meer de waarde dezer instellingen erkend wordt, blijkt tevens uit het laatste jaarverslag van de te Leipzig bestaande inrichting, waar in 1891 niet minder dan 644 onderzoekingen voor particuliere rekening plaats hadden, waaronder 250 op last van papierfabrikanten, wel een bewijs dat de vrees, welke de eerste dier inrichtingen den papierfabrikanten aanjoeg, al spoedig ijdel bleek.

Een van de eerste punten, welke men bij de oprichting van het staatsbureau te Charlottenburg had te regelen, was de vaststelling van normaalstaten, volgens welke het papier voor elk voorkomend geval zou worden gekozen en waaraan het ook moest beantwoorden. De ondervinding leerde intusschen, dat in die eerst vastgestelde normaalstaten verschillende wijzigingen wenschelijk waren en zoo zullen dan met 1 Januari 1893 nieuwe bepalingen in werking treden.

In deze nieuwe normaalstaten wordt het papier naar de stof waaruit het is samengesteld als volgt in 4 klassen verdeeld: 1° papiersoorten alleen uit linnen lompen bestaande en niet meer dan 3 pct. asch opleverende; 2° papiersoorten bestaande uit lompen met een toevoeging tot 25 pct. van andere stoffen als cellulose, stroo en esparto, doch vrij van geslepen houtstof en niet meer dan 5 pct. asch opleverende; 3° papiersoorten uit allerhande stoffen samengesteld, doch zonder geslepen hout en niet meer dan 15 pct. asch opleverende, en 4° alle andere papiersoorten.

Vóór alles moeten echter alle soorten goed lijmvast zijn. Voorts bevat de wet bepalingen wat betreft de sterkte, waaraan de verschillende papiersoorten moeten voldoen, naar hunne verschillende doeleinden, terwijl verder ook nog de nieuwe bepaling is opgenomen, dat alle aan het rijk

te leveren papier van een watermerk en wel een zoogenaamd nat watermerk moet voorzien zijn, vermeldende het woord Normal, den naam van den fabrikant en de klasse waaraan het beantwoordt.

Wat nu het papieronderzoek zelf betreft, komt het in de eerste plaats aan op de duurzaamheid en stevigheid, naast de elasticiteit en het gewicht. Ook de vaststelling der minerale substantiën of het aschgehalte is van groot gewicht, want waar de zuivere papierstof een buitengewoon laag gewichtsprocent asch oplevert, stijgt dit procent aanzienlijk door de aanwending van surrogaten.

Waar papier uit linnenvezels met dierlijke lijm gelijmd bovenaan moet worden gesteld, is ook het lijmonderzoek eene zaak van het hoogste gewicht.

Ook op de kleur welke het papier heeft, moet men, waar het documentpapieren betreft, het oog gevestigd houden. Waar toch een eenigszins geelachtige of bruinachtige tint meer de eigenschap van de zuivere linnenvezel is, moet men n.l. zijne eischen ten opzichte van een helder witte kleur niet te hoog stellen.

Het papieronderzoek nu geschiedt langs drie verschillende wegen, n.l. langs mechanischen, langs microscopischen en langs chemischen weg.

Langs mechanischen weg vindt men in de eerste plaats de sterkte en rekbaarheid van het papier, waarin voor een groot deel ook de duurzaamheid gelegen is, waartoe een uitmuntend toestel is uitgevonden door den heer LOUIS SCHOPPER te Leipzig; voorts de bepaling van het aschgehalte, de bepaling der dikte van het papier; de zuigkracht van het vloeipapier, alsmede de hoedanigheid van het filtreerpapier.

De verschillende toestellen hiervoor gebezigd, waren door spr. in teekening gebracht, terwijl hij er eene duidelijke verklaring van gaf.

Voorts behandelde hij het microscopisch onderzoek.

Ten einde toch over de duurzaamheid van een papiersoort te kunnen oordeelen, moet men in de eerste plaats weten, uit welke bestanddeelen het papier bestaat en daarbij bewijst het microscoop zeer zeker onschatbare diensten, daar het de vezel, waaruit de papierstof vervaardigd is, duidelijk doet zien en waarbij het kenmerkend onderscheid bijv. tusschen de linnen-, katoenen- of jutevezel duidelijk kenbaar is. Daar het moeielijk was in eene vergadering proeven met het microscoop te laten zien, had spr. een aantal platen geëxposeerd, waarop het microscopisch beeld van verschillende vezelsoorten was afgebeeld, terwijl hij het kenmerkend onderscheid van deze onderling duidelijk verklaarde.

Voorts toonde hij aan, hoe met veel vrucht bij het microscopisch onderzoek ook gebruik gemaakt kan worden van de chemie. Wanneer men toch bijv. het microscopisch beeld met jod. tinctuur drenkt, dan zal de boomwolvezel zich blauw, de linnenvezel zich rood of bruin vertoonen. Eene behandeling met zoutzuur en phloroglucin kleurt voorts het hout rood, terwijl het de andere vezels ongekleurd laat.

Hierdoor het chemisch gebied betreden hebbende, lichtte spr. door proeven toe: het onderzoek op houtbestanddeelen; het onderzoek of het papier met plantaardige of dierlijke lijm is gelijmd en of daarbij ook stijfsel is gebezigd; het onderzoek of het papier goed, voldoende en gelijkmatig gelijmd is; het onderzoek of zich chloor of vrije zuren in het papier bevinden, terwijl hij ten laatste eene verklaring gaf van den weg, welken men te volgen heeft bij het chemisch onderzoek der asch.

Met de grootste belangstelling werd deze voordracht, ook door vele vakmannen, gevolgd, en het woord van dank, den spreker door den voorzitter gebracht, vond luide instemming bij de vergadering.

Het huis-archief der familie van Wassenaer.

(*Overgenomen uit de Staats-Courant van* 7 *Oct.* 1892, *no.* 236.)

Door den heer J. D. baron VAN WASSENAER VAN ROSANDE, oudzeeofficier, kamerheer van wijlen Z. M. den Koning in buitengewonen dienst, lid van den gemeenteraad te 's Gravenhage, is het huisarchief der familie VAN WASSENAER aan het Rijksarchief in bruikleen afgestaan.

Behalve de eigenlijke familie- en boedelbescheiden van de geslachten VAN WASSENAER, VAN LIER, VAN WIJHE en VAN BRAKELL, bevat deze collectie tallooze brieven, copieën en aanteekeningen van den meest verschillenden aard. Vele dezer hangen samen met de ambten en bedieningen die door leden, vooral van het eerstgenoemde geslacht, bekleed waren.

De luitenant-admiraal WILLEM VAN WASSENAER heeft vooral een groot aantal papieren nagelaten. Nadat hij in 1756 en 1757 zijne laatste zeereizen had gedaan, werd hij over allerlei marinezaken door den Prins van Oranje geraadpleegd, tengevolge waarvan eene uitvoerige briefwisseling met dien vorst aanwezig is. Ook werd hij door dezen gedurig tot president van scheepskrijgsraden benoemd. Vele processtukken, welke toen behandeld werden, zijn vervolgens onder zijne berusting gebleven. Tal van stukken op marinezaken betrekking hebbende, werden door hem verzameld. Na den brand, die de admiraliteitsarchieven in 1842 getroffen heeft, kunnen vele dier bescheiden eene niet geringe waarde hebben verkregen.

Dank aan de vele ambten en bedieningen, door hem bekleed, heerscht er in de door FREDERIK HENDRIK VAN WASSENAER nagelaten papieren eene groote verscheidenheid. Niet het minst belangrijk zijn de stukken betrekkelijk eene commissie, die hij met Mr. WILLEM PAUW van den Prins van Oranje ontving, om in 1748 en 1749 de regeering in de Hollandsche steden te veranderen, daar hieromtrent weinig of niets in het Rijksarchief te vinden is. Als gehuwd met eene jonkvrouwe VAN WIJHE, kwam hij in het bezit van stukken, afkomstig van den griffier der Staten-Generaal,

CORNELIS MUSCH, waarvan die betreffende de te Turnhout in 1636 en te Breda in 1646 gevoerde onderhandelingen niet het minst de aandacht verdienen.

WILLEM FREDERIK HENDRIK VAN WASSENAER was lid van de staten van Holland, toen de verwikkelingen met den Hertog van Brunswijk zijn ontstaan. Merkwaardig zijn de aanteekeningen omtrent de wijze, waarop in die vergadering geadviseerd en gestemd is over de nota van de stad Amsterdam tegen den Hertog in 1782 en over eenen afzonderlijken vrede met Engeland in 1782. Zooals bekend is, kunnen de resolutiën der staten ons hieromtrent niet inlichten.

Het gemis van de oudste bescheiden van het geslacht VAN WASSENAER wordt eenigszins vergoed door de papieren, welke WILLEM LODEWIJK VAN WASSENAER heeft nagelaten. Deze maakte eene grondige studie van de geschiedenis der burggraven van Leiden en heeren van WASSENAER en DUIVENVOORDE. Met het oog hierop verzamelde hij tal van copieën en maakte hij vele historische aanteekeningen. De door hem opgestelde genealogie wordt door professor KLUIT in een brief van 1780 zeer geroemd.

Ook onder de bescheiden van aanverwante geslachten, die krachtens erfrecht in het bezit van de WASSENAERS zijn overgegaan, komt het een en ander voor, dat de aandacht verdient. Met behulp van talrijke huwelijksvoorwaarden, testamenten, boedelscheidingen en familieverdragen kan de geschiedenis van de VAN WIJHE'S en VAN BRAKELL'S min of meer volledig en die van de VAN LIER'S, SCHAEP'S en andere familiën gedeeltelijk worden nagegaan. Een fraai charter is eene schuldbekentenis door REINOUD, HERTOG VAN GELRE, aan de vrouw van JOHAN VAN WIJHE in 1349 afgegeven, daar dit stuk door 33 edelen als borgen bezegeld werd, van wier zegels meer dan de helft bewaard gebleven is. Onder deze afdeeling van het archief treft men een gerichtsboek van Neder-Betuwe aan, onvolledig, maar loopende van 1476 tot 1478, zoo ook een giftboek van Nieuw-Matenesse van 1517—1556 en een dergelijk van Oud-Matenesse over 1523—1560.

Contracten van correspondentie tusschen de leden van de Ridderschap van Neder-Betuwe zijn in afschrift uit de jaren 1710 en 1731 bewaard gebleven. Afzonderlijk of in andere registers opgenomen zijn oude inventarissen voorhanden van de archieven der heerlijkheden Echteld, Hernen, IJzendoorn, Katwijk, Mathenesse en Gein en van de ridderhofstad Oudegein. Wellicht kunnen die opgaven tot opsporing van tot nog toe onbekend gebleven stukken leiden. Door vermaagschapping van de familie VAN WASSENAER met de VAN BALVEREN'S verkreeg het archief ook eene briefwisseling over binnenlandsche politiek, gevoerd tusschen den HERTOG VAN BRUNSWIJK en WALRAVEN VAN BALVEREN, lid der ridderschap van het kwartier van Nijmegen van 1760—1774.

Inventaire-sommaire des archives départementales antérieures à 1790 Département du Nord.

Vol. I—VII, 1863—1892.

Voor bespreking van buitenlandsche archiefpublicatiën is in ons tijdschrift in den regel geen plaats. De uitzondering ligt voor de hand dat die uitgaven van gewicht zijn voor onze geschiedenis. Het behoeft geen betoog dat dit met de bovenstaande het geval is. Den lezers van het Archievenblad is het belang van het departementaal archief te Rijssel voldoende bekend. Reeds in 1839 vestigde er Mr. van den Bergh de aandacht op en later zijn er verscheidene stukken, op ons land betrekking hebbende, uit gepubliceerd. In 1841 bracht Gachard er een rapport over uit met het oog op België.

In 1385 droeg Filips de Stoute den leden der door hem te Rijssel opgerichte Rekenkamer op „à visiter les chartres, registres et lettres touchant ledict seigneur, pour estre mieulx instruicts de ses faits au temps advenir" en in 1399 benoemde hij een archivaris „à la garde des archives de Flandre, Artois, Rethelois, Limbourg, Outre Meuse et Brabant" met Rijssel tot woonplaats en op een tractement van 300 goudguldens. De uitbreiding der Bourgondische macht had natuurlijk voortdurend vergrooting der archieven te Rijssel tengevolge. Bovendien verrijkte men ze herhaaldelijk met totdusver elders bewaarde bescheiden, en werden de werkzaamheden der Rekenkamer menigvuldiger. Daarentegen werden in 1562 alle registers en stukken op Bourgogne en Charolais betrekkelijk overgebracht naar Dôle.

Toen Rijssel in 1667 aan Frankrijk kwam, werd het beheer der aldaar aanwezige historische schatten toevertrouwd aan Denis Godefroy. Tot 1790 volgden zijne descendenten elkander van vader tot zoon op in een reeks van vier generatie's, die volgens de opvatting van hun tijd uitnemend zorg droegen voor bewaring en inventarisatie.

Mr. v. d. Bergh heeft de karakteristieke woorden medegedeeld, waarin 1792 de vernietiging van het geheele archief der Rijsselsche Rekenkamer gelast werd. Aan den moedigen tegenstand van den toenmaligen archiefbeambte is het behoud er van te danken. Een betrekkelijk groot gedeelte evenwel was niet te redden. Voor 80.000 francs, zij 't ook in assignaten werd aan perkament verkocht en 300 wagenvrachten papier, strekten tot vervaardiging van cartouches. Niet te bepalen is, hoeveel er wegraakte toen de gebouwen der Rekenkamer in 1797 voor afbraak verkocht en de archieven op de zolders van het stadhuis opgestapeld werden.

In 1807 verving Rijssel als departementale hoofdplaats Douay en dientengevolge verhuisden naar eerstgenoemde plaats de archieven der departemen-

tale administratie en daaronder verscheidene afkomstig van geestelijke instellingen. Wel leidde dit tot het bestemmen van het oude lombardgebouw voor archief bewaarplaats, maar na den dood in 1817 van den archivaris, die de overbrenging bestuurd had, werd tot 1834 volstrekt geen zorg voor het archief gedragen en er zelfs niet naar omgezien. In laatstgemeld jaar pas werd weder een archivaris aangesteld en wel A. le Glay, die het werk der Godefroy's voortzette. Zij hadden een catalogus nagelaten van vijf foliodeelen; hij vervolgde dezen in zes deelen tot 1390.

In 1844 werd een groot gebouw opgericht, waardoor eindelijk het rijke archief een zijner waardige bewaarplaats kreeg; er wordt thans evenwel geklaagd over gebrek aan ruimte, waardoor o.a. het archief van het parlement van Vlaanderen te Douai is achtergebleven en andere oude rechterlijke archieven slechts gedeeltelijk plaats kunnen vinden.

De inventaris, waarvan deel VII in den aanvang van dit jaar verschenen, tot deze bespreking aanleiding gaf, had zijn oorsprong te danken aan eene circulaire van den Minister de Persigny, die in 1854 het inventariseeren voorschreef van alle departementale archieven. Reeds in 1841 waren regelen gesteld voor de wijze van behandeling dier archieven, een uitvloeisel van de fundamenteele wet van het fransche archiefwezen, die van 10 Mei 1838. Daarin was ook voor allen eenzelfde „cadre de classement" voorgeschreven. De circulaire van 1854 gaf eveneens uniforme voorschriften voor alle mogelijke onderdeelen en schiep daardoor een keurslijf, doodend voor energie en particulier initiatief. Gevolg had zij wel; reeds in 1861 verschenen de eerste inventarissen in druk en tot 1890 waren niet minder dan 164 kwartynen verschenen. Over het algemeen schijnen die zootezeggen fabriekmatig geproduceerde inventarissen niet te voldoen, hoewel zij niet over één kam te scheren en de lateren veel beter zijn dan de vroegeren.

De drie eerste deelen van den inventaris van het departementaal archief du Nord verschenen 1863, 1872 en 1877, zijn een getrouw résumé van de catalogussen der Godefroy's en van le Glay: zij bevatten de inhoudsopgave van tal van cartulaires, registres des chartes en aux placards. Deel I, de inventaris du Trésor des Chartes de Flandre is evenwel zoo gebrekkig, dat er ernstig sprake is hem te vervangen door een beter geredigeerden. De cartulaires du Hainaut in deel II o a., bevatten tal van acten, Holland en Zeeland betreffende. Het is echter een groot gemis dat alleen de jaren, waarover het betrokken cartularium loopt opgegeven zijn. De deelen IV, V, VI, verschenen 1881, 1885, 1888, bevatten de inhoudsopgave der grafelijke rekeningen en der bijbehoorende finantiëele bescheiden, van 1385 af tot aan 1699. Al ware een woordelijke algeheele afdruk te verkiezen geweest, zijn in die deelen toch verbazend veel bouwstoffen voorhanden, voor de geschiedenis van kunst en beschaving niet het minst. Daarvan hebben trouwens de comte de Laborde en de abbé Dehaisnes

reeds een vlijtig gebruik gemaakt. Een register op de voornaamste zaken en persoonsnamen is aan ieder deel toegevoegd.

Het in den aanvang van dit jaar verschenen VIIe deel behelst de inhoudsopgave van de rekeningen der hofhouding der verschillende vorsten, die elkaar in Vlaanderen en Henegouwen opvolgden van 1290 tot aan 1554. Aan dit deel gaat in onderscheiding der vorigen een breedvoerige inleiding vooraf (van 112 blzz.), waarin de inrichting der hofhouding aan de hand der betrokken rekeningen wordt geschetst en een aantal posten daaruit wordt geciteerd en besproken. Ongelukkig is de reeks verre van volledig. Vooraf gaan de rekeningen der graven van Vlaanderen. De oudsten van 1266 tot 1308 berusten te Gent en zijn door GACHARD bewerkt. Hier vinden wij slechts een 500 bescheiden uit de jaren 1290—1384. Volgen de rekeningen de l'hotel des sires et dames de Cassel et de Bar, eene heerlijkheid in 1318 gecreëerd en in 1445 met de grafelijkheid hereenigd. De te Rijssel bewaard gebleven „pièces comptables" omvatten de jaren 1325—1413.

Belangrijker voor ons zijn de rekeningen betrekking hebbende op de graven van Henegouwen. Ook daaraan ontbreekt natuurlijk veel. Vooral te Mons berust een ander groot gedeelte. Het oudste register te Rijssel loopt over de jaren 1295—1304, daarop volgt een vrij volledige reeks bescheiden van 1319—1336. In dit tijdvak valt o.a. een reis naar Holland in 1333. Maar daarna is niets voorhanden vóór het jaar 1399. Twee reeksen rekeningen *de la boucherie* en *de la pêcherie*, waarvan de eerste in 1382 een aanvang neemt, mogen hun eigenaardig belang hebben, maar dit toch slechts voor een beperkt terrein.

De rekeningen van de hofhouding der hertogen van Bourgondië en der landsheeren uit het huis van Oostenrijk, zijn vrij uitvoerig. De dagstaten van alle uitgaven, bijna volledig van 1404—1555 voorhanden en eene reeks van inventarissen van weelde- en kunstvoorwerpen zullen deel VIII vormen. In deel VII komen de zeer onvolledige rekeningen voor. Van 1386 tot 1533 zijn er slechts negen, drie vóor 1421, één fragmentarisch van 1475, en vijf na 1501. Evenwel wordt het verlies vergoed door het behoud althans van een aantal rekeningen van den penningmeester, den *maître de la chambre aux deniers* die de genoemde dagstaten nazag en voldeed en daarvan jaarlijks een overzicht gaf. De in dit deel medegedeelde stukken gaan tot 1554. Na dien tijd zijn de uitgaven voor de hofhouding opgenomen in de rekening van den Ontvanger-Generaal. Het behoeft geen betoog, hoeveel belangrijks in al die duizenden posten vervat is. Karel V o.a. kan men daardoor van 1506—1531 van dag tot dag volgen, van zijn eerste reis in 1513 af op zijne tochten door al zijne verschillende rijken; later ook, maar minder geregeld, zoo in 1515, 1539 en 1540 door Holland; de plaatsnamen, vaak verknoeid gespeld, zijn in den regel door den uitgever juist aangeduid. Een uitzondering vormt *le château*

de Cleves, waar gesoupeerd en van waar logies te Haarlem gezocht werd; dit huis te Kleef wordt aangeduid als Kleivlet in de provincie Utrecht. Elders wordt *Huesden* verklaard als Huissteden in dezelfde provincie.

Naar ik vertrouw zal dit korte overzicht voldoende zijn om een begrip te krijgen van hetgeen in den besproken inventaris te vinden is.

CH. M. DOZY.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1893 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VI^de AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 153. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven te 's Gravenhage *f* 16450.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijks-archivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivaris	„ 2000.—
c.	drie commiezen	„ 5400.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 2200.—
e.	een klerk	„ 700.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 16250.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „Volgens de organisatie van het personeel aan 's Rijks-archief te 's Gravenhage behooren aldaar drie adjunct-archivarissen te zijn. Thans is op een zoodanig ambtenaar gerekend, terwijl de bedoeling is achtereenvolgens die organisatie te verwezenlijken. In verband hiermede is het aantal commiezen van vier op drie teruggebracht, voor twee van welke een kleine verhooging van bezoldiging is uitgetrokken."

Art. 154. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijks-archieven *f* 7175.—

Voor 1892 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 155. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in	Noord-Brabant . . .	*f* 2000.—
b.	„ „	Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „	Noord-Holland . . .	„ 1600.—
d.	„ „	Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „	Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „	Friesland	„ 1500.—
g.	„ „	Overijssel	„ 2000.—
h.	„ „	Groningen	„ 2000.—
i.	„ „	Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „	Limburg	„ 2000.—
k.	„	van het overkwartier van Gelderland . .	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges. .		„ 9850.—

Voor 1892 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 156. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 34000.—

Voor 1892 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 38000.—; het verschil wordt niet toegelicht.

Recapitulatie:

Personeel	1892.	1893.
art. 153	*f* 16250.—	*f* 16450.—
art. 155	„ 29450.—	„ 29450.—
	f 45700.—	*f* 45900.—
Materieel [1]		
art. 154	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 156	„ 38000.—	„ 34000.—
	f 45175.—	*f* 41175.—
Geheel totaal	*f* 90875.—	*f* 87075.—

Het zij hier de plaats om het een en ander betreffende den stand der plannen tot het bouwen van een nieuw Rijksarchief mede te deelen. In verband met het ontwerp eener „verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken" was door de Regeering voorgesteld een wijziging van art. 121 van Hoofdstuk IX (Waterstaat) der begrooting voor 1892 en wel om in plaats van die omschrijving, welke zich aansloot aan een

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

in de begrooting van 1891 aangebrachte verandering, te lezen: „Bouw van archieflokalen, benevens aankoop van terreinen in 1891", en daarvoor hetzelfde bedrag *f* 50,000 uit te trekken.

De aankoop van het terrein, gelegen aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage, was reeds geschied. En wel met de bedoeling om daar ter plaatse een nieuw gebouw te stichten tot opneming van de Rijksarchieven, nu bewaard in het gebouw aan het Plein, en tevens om de bureaux der verschillende Ministeries te ontlasten van de stukken sinds 1813 daar opgehoopt, waarmede zij nu meer dan overvuld zijn. Dat gebouw zou dan een bergruimte bevatten van 24,000 M. planklengte, tegen 9600 M. in het tegenwoordige, en met de mogelijkheid van uitbreiding tot 55,000 M. De kosten werden in het geheel op *f* 550,000, plus die voor den aankoop van het terrein op *f* 580,000 begroot. In het dientengevolge vrij gekomen tegenwoordig Rijksarchief zou dan tijdelijk of voor goed — dit blijkt niet met zekerheid — het Departement van Binnenl. Zaken worden gehuisvest.

Tengevolge van het voorloopig verslag over het ontwerp van wet uitgebracht wijzigde de Minister het artikel in dier voege, dat voor den aankoop van het bovenbedoelde terrein alleen een som van *f* 30,000 zoude worden uitgetrokken, terwijl na de beraadslagingen deze som afzonderlijk op de begrooting werd gebracht en dat naast den post voor de verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken.

Men wenschte zich dus aan het in 1891 aangenomen plan van die verbouwing te houden; en de Regeering niet in ongelegenheid te brengen door den post voor de koopsom van het reeds aangekochte terrein af te stemmen.

In verband hiermede werd art. 123, van Hoofdstuk IX (Waterstaat) der begrooting voor 1893: „Bouw van archieflokalen *f* 150,000", wederom vervangen door de omschrijving:

„Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken en daarmede in verband staande uitgaven, *f* 50,000".

Aldus werd het art. aangenomen, en daarmede „uitgemaakt dat men blijft bij de vroeger genomen beslissing dat het gebouw van het Departement van Binnenlandsche Zaken, volgens het toen overgelegde plan ten behoeve van dat Departement zal worden verbouwd". Daarmede is het plan der stichting van een nieuw gebouw tot opneming der Rijksarchieven voorloopig van de baan.

Niettemin heeft de Minister zich uitdrukkelijk de bevoegdheid voorbehouden „om . . . eene wijziging voor te stellen in den vastgestelden post der begrooting gedurende den loop van het jaar".

OPGAVEN betrekkelijk enkele Gemeenten.

De volgende opgaven zijn getrokken uit de mededeelingen, die op de desbetreffende vraag in dit Tijdschrift, twee malen geplaatst, werden ontvangen. Over de instructies en verordeningen volgen later eenige mededeelingen. Alleen zij hier in verband met de onderstaande cijfers daaruit het volgende medegedeeld:

De archivaris van Goes „is belast met het in orde houden van *het archief* der gemeente, van de bibliotheek en de verzameling voor geschiedenis en oudheidkunde", en verplicht een uur in de week (bepaald op Woensdag van 11—12) „de gelegenheid open (te) stellen om ... het archief te bezoeken en gebruik te maken van de bibliotheek".

De archivaris van 's Gravenhage „is belast met het in goeden staat brengen en houden van het *geschiedkundig archief* der gemeente, waaronder verstaan worden alle oude oorkonden en verdere staats- en gemeentelijke stukken en papieren van vroegere dagteekening dan 1815, zich bevindende op het Raadhuis; en van de bibliotheek in het gemeentemuseum aanwezig", en „verplicht . . . des Maandags, des Woensdags en des Vrijdags van des voormiddags 10 uren tot des namiddags 3 uren ... zich op het hem ten Raadhuize aangewezen bureel (te) bevinden".

De archivaris van Leeuwarden staat den secretaris der gemeente bij in diens zorg voor het *gemeente-archief* en wel door „de stukken, die ter secretarie zijn afgehandeld, in ontvangst te nemen, naar volgorde te plaatsen, te registreeren, en te bewaren"; hij is tevens „belast met de zorg voor de gemeentebibliotheek", en verplicht „van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 1 uur, en van des namiddags 2 uur tot 4 uur ten gemeentehuize werkzaam" te zijn.

De archivaris van Middelburg is „belast met het beheer van het *oud-archief*" der gemeente; hieronder worden verstaan de „stukken en registers . . . . . dagteekenende van vóór 5 Mei 1814" en die, welke door „het Rijk, andere openbare lichamen of bijzondere personen", ten gebruike of in bewaring zijn gegeven; en verplicht om „werkzaam" te zijn in een lokaal ten gemeentehuize op Woensdag, Donderdag en Zaterdag van 10—12 en van 2—4 uren.

Den archivaris van Utrecht is „de zorg voor het bewaren en in orde houden van het *oud-archief*" opgedragen. Daartoe worden gerekend alle stukken ouder dan 1 Jan. 1814, behalve „de kerkboeken en registers van den Burgerlijken Stand", terwijl „de gemeenteboekerij en het gemeentemuseum worden gerekend in hun geheel tot het oud archief te behooren". Hij is verplicht „dagelijks van 9—12½ ure op het archief tegenwoordig" te zijn.

Gemeenten.	Archivaris.	Beambten, klerken enz.	Bureaubehoeften, Instandhouding-archief, bindwerk, enz.	Gebouwen enz.	Totaal.
Baarn.	150.—		100.—		250.—
Eemnes.	50.—		25.—		75.—
Deventer.	1000.—		300.— 1)		1300.—
Goes.	50.—		30.— 2)		80.—
's Gravenhage.	600.—		nihil 3)		600.—
Leeuwarden.	1000.—		100.— 4)		1100.—
Middelburg.	700.—		50.— 5)		750.—
Utrecht.	1500.—	1500.— 6)	2390.— 7)	1050 6)	6440.—

Toelichtende aanmerkingen.

1) Voornamelijk met het oog op de uitgave der Cameraarsrekeningen door mr. I. J. v. Doorninck werd dit bedrag uitgetrokken.

2) Tevens voor de bibliotheek en de verzameling van oudheden.

3) Bureaubehoeften en bindwerk worden voldaan uit den post voor het nieuw archief uitgetrokken; terwijl ten behoeve der bibliotheek (aankoop van boeken en uitgave van den catalogus) een post van ƒ 800. – op de begrooting voorkomt.

4) Een niet vast bepaald bedrag zijnde jaarlijks ± ƒ 100.— wordt voor de bibliotheek uitgegeven.

5) Hoofdzakelijk bestemd voor de oudheidkundige verzameling.

6) Voor een rechtskundig ambtenaar ƒ 900.—; en voor een klerk ƒ 600.—.

7) Hieronder zullen tevens die kosten voor het nieuw archief zijn begrepen; afzonderlijk is het loon van den binder op ƒ 390.— uitgetrokken.

8) Deze post wordt als „huur van het archiefgebouw" omschreven.

De begrooting voor den Amsterdamschen Archiefdienst.

De kosten van het Gemeente-archief te Amsterdam voor den dienst 1893 werden geraamd als volgt:

Art. 1.	*Salarissen en loonen:*				
a.	salaris van den archivaris	*f* 3000	00		
b.	id. van den adjunct-archivaris . . .	„ 1600	00		
c.	toetekennen belooning aan twee tijdelijke ambtenaren	„ 1600	00		
d.	de loonen van een bediende, boekbinder-deurwaarder en nachtwaker	„ 1400	00		
e.	gratificatiën voor hulp	„ 100	00		
				f 7700	00
Art. 2.	*Bureaukosten*			„ 200	00
Art. 3.	*Schoonhouden van gebouw en meubelen*			„ 300	00
Art. 4.	*Verwarming, verlichting en brandbluschmiddelen* .			„ 750	00
Art. 5.	*Onderhoud van archivalia en benoodigdheden daartoe* (meerendeels bindwerk en portefeuilles) . .			„ 800	00
Art. 6.	*Aankoopen ter aanvulling der archivalia en der verzameling prenten, teekeningen en penningen.* .			„ 2000	00
Art. 7.	*Diverse uitgaven:* (onder dit bedrag is begrepen de jaarlijksche toelage van *f* 800 ter beschikking van den heer Ter Gouw)			„ 950	00
	Totaal . .			*f* 12700	00.

Deze begrooting wees een cijfer aan, dat die van het vorige dienstjaar met *f* 2100.— overtrof.

De nieuwe toestanden, geboren uit de afscheiding van het oud-archief en deszelfs overplaatsing naar een afzonderlijk gebouw (het Poorthuis van St. Anthonis op de Nieuwmarkt), alwaar in de behoefte van den dienst moest worden voorzien door het aanstellen van een portier-boekbinder en een nachtwaker; de instelling van een nieuw-archief, loopende over de jaren 1813—1870, in de localen ontruimd door het oud-archief ten stadhuize, waarvan de regeling door den archivaris, met assistentie van twee nieuw aangestelde tijdelijke ambtenaren, werd ter hand genomen, hadden deze uiterst bescheiden verhooging van het eindcijfer teweeg gebracht.

Dit cijfer ware echter hooger geweest, indien, evenals op vroegere diensten, de kosten van restauratie der stedelijke schilderijen zoowel, in het Rijks-museum, ten Raadhuize als in andere gemeentelijke instellingen bewaard, wederom ten laste van het archief waren gebracht.

De eerlijkheid gebiedt hierbij nog aanteteekenen, dat in vroegere dienstjaren de beschikbare som bijna nimmer geheel werd verbruikt.

De uitkomst zal moeten leeren in hoeverre op de voor ieder artikel uitgetrokken sommen kan worden bespaard.

De zittingen van den gemeenteraad, gehouden onder den druk van eenen slechten finantiëelen toestand en met de begeerte om te bezuinigen, waar slechts bezuinigd kon worden, leverden volgens het Gemeenteblad de volgende discussiën op omtrent den post voor het archief geraamd.

N°. 122, waarbij behoort de voordracht N°. 480.

De heer PIJNAPPEL wijst er op, dat in deze voordracht wordt voorgesteld om twee tijdelijke ambtenaren aan te stellen tegen een bedrag van *f* 1600.—, ten einde het bestaande Archief te helpen regelen. Daartegen heeft hij geen bezwaar, maar, waar aan dien kant eene noodzakelijke verhooging van uitgaven wordt gevorderd, meent hij, dat aan den anderen kant iets moet worden bezuinigd. Op de Begrooting nu komt ook voor: *f* 2000.— voor den aankoop van nieuwe voorwerpen voor het Archief, en spreker meent, dat, terwijl het bestaande wordt geordend, het aankoopen van nieuwe zaken wel kan worden gestaakt. Hij stelt daarom voor dezen post met *f* 2000.— te verminderen.

Dit amendement wordt ondersteund.

De VOORZITTER acht het beter, eerst de voordracht N°. 480 te behandelen.

De heer GERRITSEN leest in de voordracht, dat Burgemeester en Wethouders meenen, dat *voorloopig* kan worden volstaan met de aanstelling van *twee tijdelijke* ambtenaren. Hieruit zou men kunnen opmaken, dat er later nog meer zullen noodig zijn, en uit het antwoord van Burgemeester en Wethouders op eene desbetreffende vraag in het Algemeen Verslag blijkt, dat zij dienaangaande nog niet op de hoogte zijn, want zij zeggen daar: „het vereischte aantal ambtenaren kan nog niet met zekerheid worden vastgesteld.” Is het nu voorgestelde aantal dus een minimum of een maximum? Spreker meent, dat men dit wel moet weten, opdat niet van deze kleine uitgaaf later een groote het gevolg worde.

De VOORZITTER antwoordt, dat men het aanvankelijk met twee ambtenaren meent te kunnen doen, en dat de Raad zich door aanneming dezer voordracht volstrekt niet verbindt, om er later meer aan te stellen.

De voordracht N°. 480 wordt daarop in stemming gebracht en aangenomen met 23 tegen 9 stemmen.

Vóór stemden de heeren: VAN EEGHEN, NOLTING, VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT, TEN BRUMMELER, LUDEN, BLOOKER, EVERWIJN LANGE, VAN HALL, FABIUS, MOLTZER, H. S. VAN LENNEP, WÜSTE, KORTHALS ALTES, DE VRIES VAN BUUREN, GERRITSEN, W. W. VAN LENNEP, PIJN-

APPEL, DYSERINCK, POLAK, CUYPERS, VAN OGTROP, SERRURIER en ANKERSMIT.

Tegen stemden de heeren: MULLER, VAS VISSER, HEINEKEN, HOVY, GEERTSEMA, BECKER, VAN NIEROP, DANIËLS en HEEMSKERK.

Afwezig de heeren: ALTING MEES, D. JOSEPHUS JITTA, REEKERS en TREUB.

De VOORZITTER zegt, dat thans de post 122, met het amendement van den heer Pijnappel, aan de orde is.

De heer VAN EEGHEN bestrijdt dit amendement. Het bedrag toch, dat in deze Gemeente wordt uitgegeven voor archivalia, is betrekkelijk klein in verhouding tot de groote waarde, welke het Archief heeft en die voortdurend grooter zal worden, wanneer men nu en dan enkele voorwerpen op het juiste oogenblik aankoopt. Bovendien moet men niet vergeten, dat in dezen post ook begrepen is het bedrag, benoodigd voor het herstellen van schilderijen [1]), zoodat, wanneer men zich overtuigt van wat er al zoo van dat geld gedaan wordt, de post waarlijk niet hoog kan worden geacht. Thans wordt slechts voor onderhoud en aankoop van archivalia, waaronder, zooals spreker reeds heeft opgemerkt, ook behoort het herstellen van schilderijen, slechts uitgetrokken *f* 2800.—. In 1891 is uitgegeven *f* 4400.—, in 1890 *f* 3200.—, in 1889 *f* 3800.—, in 1888 *f* 4800.—, zoodat men niet kan zeggen, dat in 1893 weelde op dit gebied zal heerschen, indien deze post behouden blijft. Spreker zal daarom tegen het amendement stemmen.

De heer GERRITSEN gelooft, dat de heer Pijnappel een bezuiniging beoogt, die de Gemeente op den duur buitengewoon zou opbreken. Wanneer men eenmaal zulk een verzameling heeft, kan men zeer zeker voor een jaar den aankoop van boeken, prenten en platen achterwege laten, maar het daarop volgend jaar zal men opeens weêr veel meer moeten aankoopen. Spreker zou van vermindering van dezen post dus geen ander gevolg zien, dan dat men het volgend jaar in plaats van *f* 2000.—, *f* 4000.— zou moeten uitgeven, en bovendien *f* 1000.— voor de schade, die men zich had berokkend door niet op een juist oogenblik aan te koopen, zoodat dan voor 1894 de geheele uitgave *f* 5000.— zou moeten bedragen. Spreker kan zich dus met zulk een bezuiniging niet vereenigen, ten ware men het geheele Archief mocht willen opofferen.

De heer PIJNAPPEL doet opmerken, dat het feit, dat hij geen bezwaar maakt, om een bedrag van *f* 1600.— op de Begrooting te brengen voor de regeling van het bestaande Archief, bewijst, dat hij volstrekt de hooge waarde van dat Archief niet miskent. Het bedrag echter, dat men aan een Archief besteden kan, is onbegrensd, en daarom moet men daarbij voorzichtig en zuinig zijn. Vroeger kwam deze post op de Begrooting

[1]) Deze mededeeling berustte op eene vergissing. Vroeger slechts was dit het geval.

niet voor, en toen hij er voor het eerst op vermeld werd, heeft spreker er zich niet tegen verzet. Thans wenscht hij dezen post tijdelijk buiten werking te stellen, ook omdat, waar nog zooveel te ordenen blijkt te zijn, nieuwe aankoopen onnoodig mogen worden genoemd. Hij erkent, dat het nu zal kunnen voorkomen, dat men gaarne iets zou willen aankoopen, waarvoor dan geen geld beschikbaar is. Maar datzelfde kan voorkomen, als men slechts *f* 2000.— beschikbaar heeft en men iets zou willen aankoopen, dat *f* 3000.— à *f* 4000.— kost. Dan zou men eveneens van dien aankoop moeten afzien. Wie liefhebberij heeft voor dergelijke zaken, moet er dan maar uit eigen middelen iets voor over hebben.

De heer BLOOKER meent uit de Memorie van Beantwoording en de toelichting op de voordracht N°. 480 te mogen opmaken, dat de aanstelling van twee ambtenaren het nieuwe Archief betreft, terwijl de post van *f* 2000.— bestemd is tot aanvulling van het oude. Zoo dit het geval is, dan vervalt z. i. het bezwaar van den heer Pijnappel.

De heer ANKERSMIT zegt, dat uit die *f* 2000.— ook bestreden worden de kosten voor onderhoud van bestaande zaken, voor plaat- en boekwerken, waarop men geabonneerd is enz. enz., alles uitgaven, die niet vermeden kunnen worden. Men zou dus het Archief niet naar behooren kunnen bijhouden, en dit ware z. i. al een zeer verkeerde bezuiniging.

De heer VAN NIEROP ondersteunt het amendement van den heer Pijnappel. De aankoop van archivalia kan voor één jaar best achterwege blijven, terwijl de aankoop der vervolgwerken, evengoed als het herstellen van schilderijen, lijsten en harnassen, uit de andere posten kan geschieden. Men zie toch niet over het hoofd, dat er nog een post van *f* 800.— is voor het „onderhoud van archivalia enz.", en een post van *f* 950.— voor „diverse uitgaven", zoodat de post van *f* 2000.— voor de aankoopen zeer goed kan vervallen.

De heer VAN EEGHEN acht de berekening, die de heer van Nierop maakt, niet juist. Spreker heeft de rekening voor zich liggen en ziet daarin, dat op de posten, die de heer van Nierop thans wil bestrijden met *f* 1750.—, verleden jaar is uitgegeven *f* 5600.—.

De VOORZITTER wil er alleen op wijzen, dat ook in den laatsten tijd nog een paar hoogst belangrijke verkoopingen hebben plaats gehad, waarin enkele zeer zeldzame voorwerpen zijn aangekocht. Nu is het wel gemakkelijk te zeggen, dat men met zulke aankoopen wel een jaar kan wachten, doch de veilingen laten zich niet wachten, zoodat spreker het niet gewenscht zou achten, om alle gelegenheid tot het aankoopen van archivalia weg te nemen.

De heer PIJNAPPEL doet opmerken, dat er voor archivalia toch nog altijd twee posten, een van *f* 800,—, en een van *f* 950,— blijven uitgetrokken. Hij handhaafde dus zijn amendement, om dat nummer der Begrooting met *f* 2000.— te verminderen.

Het amendement wordt daarop in stemming gebracht en aangenomen met 19 tegen 16 stemmen.

Vóór stemden de heeren: EVERWIJN LANGE, FABIUS, HEINEKEN, WÜSTE, D. JOSEPHUS JITTA, KORTHALS ALTES, DE VRIES VAN BUUREN, HOVY, PIJNAPPEL, GEERTSEMA, BECKER, TREUB, VAN NIEROP, DANIËLS, HEEMSKERK, MULLER, NOLTING, VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT en TEN BRUMMELER.

Tegen stemden de heeren: VAN HALL, MOLTZER, H. S. VAN LENNEP, VAS VISSER, GERRITSEN, REEKERS, W. W. VAN LENNEP, DYSERINCK, POLAK, CUYPERS, VAN OGTROP, SERRURIER, ANKERSMIT, VAN EEGHEN, LUDEN en BLOOKER.

Afwezig de heer ALTING MEES.

Het is bedroevend te bespeuren, welke zonderlinge denkbeelden er nog omtrent den aard der archieven in den stedelijken regeeringskring blijken te heerschen.

De heer PIJNAPPEL beschouwde zoo 't schijnt de betrekking van de gemeente tot haar archief als die van een kunst- of oudheidlievend particulier tot zijne verzameling; of wel als die van een huisvader, die met kwade jaren te tobben heeft, tot zijn ietwat ouderwetsch ameublement, dat hij onder betere tijdsomstandigheden ongetwijfeld zou verbeterd hebben, maar waarmede hij het nu desnoods nog wel een paar jaren meent te kunnen doen.

's Heeren PIJNAPPEL's bewering, dat het bedrag voor een archief te besteden „onbegrensd" is, berust voorts klaarblijkelijk op het verkeerde denkbeeld, dat voor een archief allerlei oude papperassen, kunstvoorwerpen, (zelfs van een waarde van *f* 3000 à *f* 4000), en oudheden, (b.v. de „lijsten en harnassen" waarvan de heer VAN NIEROP sprak), worden aangekocht. Integendeel is het juist zeer begrensd door de onmisbare voorwaarde van iederen aankoop, dat deze betreffen moet stukken, die in het verband der gemeentearchieven op hunne plaats zijn en kwalijk daarin kunnen worden gemist. Als van zelf sluit dit kunstvoorwerpen en oudheden uit, waarvoor een archief niet is bestemd. Het bleek echter uit de stemming, dat het gevoelen, dat een archief een soort van museum van zeldzaamheden, een depôt van prullaria is, die nergens anders onder gebracht kunnen worden, nog te algemeen bestaat.

Te vergeefs zoek ik naar den logischen grond voor de woorden: „dat, waar nog zooveel te ordenen blijkt te zijn, nieuwe aankoopen onnoodig mogen worden genoemd."

Volkomen afwezig schijnt bij den heer PIJNAPPEL zoowel als bij den heer VAN NIEROP het begrip, dat de archieven, die in den loop der tijden maar al te veel van hunne bestanddeelen hebben verloren of in vreemde handen zien overgaan, dit ontbrekende moeten aanvullen, *zoodra* zich

de gelegenheid door aankoop in publieke veiling of uit de hand daartoe aanbiedt.

Het is mij ook volslagen onbegrijpelijk wiens „eigen middelen" de „liefhebberij voor dergelijke zaken" moeten betalen, om deze toch in bezit der gemeente te doen komen.

De gemeente houdt haar archief niet als een liefhebberij-artikel, maar in 't belang harer eigène administratie, om zoo noodig tegen derden hare rechten te bewijzen en bovendien als bron voor ernstige historische studie. Meermalen is het gebleken, dat voor 't een zoowel als voor 't ander de eigenlijke archivalia niet voldoende zijn, maar dat ook uit boeken en prenten en teekeningen en penningen belangrijke aanwijzingen betreffende voormalige rechten en toestanden kunnen worden geput.

Dit is het goede recht der tegenwoordig aan de meeste archieven verbonden plaatselijke boekerijen, atlassen en dergelijke verzamelingen.

Had de heer PIJNAPPEL zich slechts de moeite gegeven de portée van zijn amendement bevorens natevragen, zonder twijfel had hij het niet ingediend.

Het gezegde van den heer VAN NIEROP bewees bovendien, hoe haastig dit raadslid de voordracht gelezen had. De post van *f* 800.—, uitgetrokken voor onderhoud (voornamelijk bindwerk van de mettertijd zeer gehavende archivalia, en het vervaardigen van onmisbare portefeuilles voor de losse stukken) en de post van *f* 950.—, die, verminderd met de toelage ad *f* 800.— aan den heer TER GOUW, slechts een cijfer van *f* 150.— zou aanwijzen, beschouwde hij eenvoudig als beschikbaar voor aankoopen.

Gelukkig dat er nog in den raad stemmen als die van den Voorzitter en van de heeren VAN EEGHEN, GERRITSEN, BLOOKER en ANKERSMIT opgingen, om voor het juiste beginsel optekomen, en dat ten slotte het amendement slechts de geringe meerderheid van 3 stemmen kon bekomen.

Dit belooft althans iets voor de toekomst!

Amst. Jan. 93. MR. N. DE ROEVER.

Litteratuurkroniek,

door

MR. J. E HEERES.

[Over het doel dezer kroniek zie men bldz. 57 van dezen jaargang. — Geschriften, die ik verzuimd heb op te nemen, schoon zij hier te huis behoorden, worden in een volgende kroniek opgenomen.]

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. XIII. — 1890. — 's Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°). 4, 449 bldzz.

Deze bundel bevat:

A. „Het Rijksarchief te 's Gravenhage" door TH. VAN RIEMSDIJK, (bldz. 1—80). [Hierin wordt gesproken over: I. Het „Archiefwezen" (ruiling met België; officiëele bijeenkomst d.d. 27 September 1890 der verschillende rijksarchivarissen in de provinciën, waarvan de „Notulen" in dit deel zijn opgenomen; officiëel bezoek van den Algemeenen Rijksarchivaris aan het rijksarchief te Assen; archivalia onder berusting der militaire autoriteiten; opsporing van oude rechterlijke stukken in Zuidholland). — II. Het „Rijksarchief" (personeel; ordening der archiefverzamelingen, n.l. de ordening van de „archieven van het algemeen landsbestuur" van 1795—1813, van het Oost-Indisch archief, van het West-Indisch archief, van de rechterlijke archieven, enz.; toestand der archiefverzamelingen; aanwinsten (die nauwkeurig zijn opgegeven) en verliezen; afschriften voor het Rijksarchief gemaakt; gebruik van het Rijksarchief gemaakt en daaruit verstrekte inlichtingen; in druk uitgegeven bescheiden; lokalen, meubilair en gereedschappen; reddings- en brandbluschmiddelen]. —

B. „Het oud provinciaal archief in Noord-Brabant", (bldz. 81—116). [Hierin zijn, zij het dan ook in eenigszins andere volgorde, de rubrieken van A II opgenomen. Buitendien geeft de rijksarchivaris A. C. BONDAM eene „Geschiedenis der archieven van de voormalige sous-préfecture te Breda" en eene „Nota over de ordening van het provinciaal archief van Noord-Brabant"]. —

C. „Het oud provinciaal archief in Gelderland", (bldz. 117—125), door J. F. BIJLEVELD. [Dit verslag bevat de gewone rubrieken]. —

D. „Het oud provinciaal archief in Noord-Holland" (bldz 126—160). [Onder de afdeeling „Werkzaamheden en voortgang der ordening en inventarisatie van het archief" geeft de rijksarchivaris C. H. GONNET een uitvoerig overzicht van de door hem overgenomen „archieven van gemeenten vroeger behoord hebbende onder den Rechtsban van Haarlem" en der resultaten van zijne bezoeken in de verschillende gemeente-archieven]. —

E. „Het oud provinciaal archief in Zeeland", (bldz. 161—167), door J. P. N. ERMERINS.

F. „Het oud provinciaal archief in Utrecht", (bldz. 168—226). [Van belang zijn hier de overzichten, die de rijksarchivaris

S. MULLER Fz. geeft betreffende de „werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief", betreffende „in druk uitgegevene bescheiden, behoorende tot het archief" en betreffende de „opgaven der aanwinsten en verliezen", waarbij ter sprake komen de „te Zwolle berustende bisschoppelijke registers", de omvang van het „Bisschoppelijk archief", enz. Als bijlage wordt ons hier geschonken de studie over „Het archief der bisschoppen van Utrecht", reeds in de vorige litteratuurkroniek genoemd].

G. „Het oud provinciaal archief in Friesland" (bldz. 227—241), door J. L. BERNS.

H. „Het oud provinciaal archief in Overijssel" (bldz. 242—256), door L. VAN HASSELT.

I. „Het oud provinciaal archief in Groningen" (bldz. 257—269), door H. O. FEITH.

J. „Het oud provinciaal archief in Drenthe" (bldz. 270—373). [Als bijlagen geeft de rijksarchivaris SEERP GRATAMA den „Inventaris van het Schultengerechts-archief van Borger, Gasselte en Gasselter-Nyeveen", den „Inventaris van het archief der gemeente Meppel", den „Inventaris van het Schultengerechts-archief van Meppel" en een bericht over „Kerkelijke archieven"].

K. „Het oud provinciaal archief in Limburg" (bldz. 374—410). [Onder de rubriek „Aanwinsten" geeft de rijksarchivaris Jos. HABETS een uitgebreide lijst der aan het rijk geschonken archieven „betreffende de familie de Horion als bezitster der heerlijkheid Pol en Panheel en van het kasteel te Heel, bij Roermond, verder in betrekking tot de heerlijkheid Dalenbroek, alsmede tot de heerlijkheid Odenkirchen en betreffende den heer de Horion in zijne hoedanigheid van drossaart van het land van Horn"].

L. „Ordening en inventarisatie van oude gemeente- en burgerlijke stands archieven in Noordbrabant", een verslag over 1890, door A. C. BONDAM „uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie", in 1891 reeds afzonderlijk verschenen, (bldz. 411—428).

M. „Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschaps-archieven in Zuid-Holland, over 1890, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie" door J. H. HINGMAN, (bldz. 429—440).

N. „Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in Utrecht over 1890, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie", door R. FRUIN TH.AZN., reeds vroeger afzonderlijk uitgegeven, (bldz. 441—449).

S. J. Fockema Andreae. Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis. 3e Bundel. — Haarlem, Bohn. 1892. (8°). VIII, 176 bldz.

In dezen bundel wordt „alleen de hoorigheid" besproken, „en wel vooral met het oog op Overijssel en Gelderland, waar zij de grootste beteekenis had, en vanwaar de meeste en de belangrijkste bronnen tot ons zijn gekomen." Juist met het oog op die bronnen moet dit deel in deze kroniek worden opgenomen. Immers als bijlagen zijn verschillende op dit onderwerp betrekking hebbende archivalia opgenomen uit het midden der 16de eeuw, berustende in het depôt der Rijksarchieven te Arnhem.

P. N. van Doorninck. Inventaris van het oud archief der heerlijkheid en gemeente Neder-Hemert, met lijsten der Heeren en Predikanten. — Haarlem, Van Brederode 1892. (8°), 4, 192 bldz.

Deze stukken, chronologisch beschreven, loopen van 1217—1817. Grootendeels berusten zij „in het Kasteel Neder-Hemert" (1217—1789), de burgerlijke stands-archieven (1702—1817) ten Gemeentehuize, de gerechtelijke archieven (1513—1811) in het rijksarchief te Arnhem. Een uitvoerig „alphabetisch register" is aan het werkje toegevoegd.

G. A. Vorsterman van Oijen. Rechtsbronnen der stad Aardenburg. Uitgegeven door ——————— (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht*, *gevestigd te Utrecht* Eerste reeks. N°. 15). 's Gravenhage, Nijhoff. (1892). (8°). VIII, 369 bldz.

Hoofdbron voor de rechtsgeschiedenis van Aardenburg is het in het archief dezer stad berustende z.g. „Bouc met den Knoop," dat, aangelegd vermoedelijk in 1328, in welk jaar deze streken na een 40-jarigen strijd tot rust kwamen, bijgehouden is tot in de 16de eeuw. Doel schijnt te zijn geweest, „daarin alles op te nemen wat aangaande oude keuren, costumes, wijze van procedeeren schriftelijk bestond of bij overlevering bekend was." Dit boek wordt hier geheel gepubliceerd, benevens de oudste keur, uit de 12de eeuw, ons bekend uit een document van vermoedelijk 1328; de keur van 1330 (volgens een der origineelen, dat, nog onuitgegeven, berust in het archief van Aardenburg), die van kracht bleef tot de vereeniging met de Noordelijke Nederlanden in 1604; die van 1576, enz.

Varia.

EEN GROOTSCH PLAN!

Voor eenigen tijd kwam in onderscheiden bladen het bericht voor, dat in de rijks-archieven in eenige provincies verschillende officieren waren werkzaam gesteld tot het verzamelen van gegevens van militairen aard.

Voor de leden onzer vereeniging kan het zijn belang hebben iets meer hieromtrent te weten. De zaak is deze:

Aan den Luitenant-Kolonel F. DE BAS, is door den Minister van Oorlog opgedragen nasporingen te doen op het gebied der „Nederlandsche Krijgsgeschiedenis." Daartoe wordt volgens een door dezen ontworpen tabel, aan officieren, welke daarvoor in aanmerking komen, gelast de stukken in de verschillende archieven voorhanden en op het bedoelde onderwerp betrekking hebbende te „excerpeeren", en de uitkomsten daarvan op te zenden.

Om den geheelen omvang van het plan goed te vatten, stelle men zich voor, dat het onderzoek zich zal uitstrekken over alle oorlogen en krijgsbedrijven in Europa, waarbij ons vaderland betrokken was, en dat van af „de oprichting der staande legers" tot ongeveer 1835, toen onze oorlogsmaatregelen tegenover België een einde hadden genomen.

Voor de werkkracht, welke dit materiaal, dat bovendien natuurlijk in den meest verschillenden en uiteenloopenden vorm inkomt, zal moeten ordenen en schiften, dient men eerbied te hebben. Hij of zij, die het zal of zullen moeten bewerken, zullen daarin een hoogst omvangrijken arbeid vinden. Het historisch bruikbaar maken er van zal een werk zijn, zoo verdienstelijk, dat het aller bewondering verdient.

Maar, zonder het laatste is het nut van dat opeenhoopen van gegevens van zulk een heterogenen aard vrij problematiek. Als hier het spreekwoord maar niet wordt bewaarheid: Qui trop embrasse, mal étreint!

In verband met het eerste stuk in dit nummer, zij er op gewezen, dat door den heer E. G. VOLKERSZ te Zutphen, een brochure is verspreid, waarin hij „eenige toelichting over het Normaal papier" geeft, en daarbij de vereischten bespreekt, waaraan goed papier, bepaaldelijk voor stukken, wier langere bewaring is gewenscht, moet voldoen. Ook wordt een overzicht gegeven van onderzoekingen, verricht aan het proefstation te Charlottenburg, van verschillende papiersoorten. Blijkens de medegedeelde cijfers staat te dien aanzien het bekende Hollandsche schrijfpapier niet hoog. Het werkje eindigt met de tabellen, voor de verschillende papiersoorten in Pruisen vastgesteld, en met 1° Jan. van dit jaar in werking getreden. De schrijver is tevens agent voor Nederland en koloniën van de firma FELIX SCHÖLLER und BAUSCH te Neu-Kaliss (Mecklenburg), welke bedoelde „Normaal-papiersoorten" vervaardigt, overeenkomstig de eischen van het Pruisische reglement.

Advertentiën.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH

ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

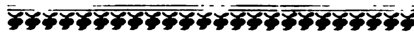
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1893—1894.

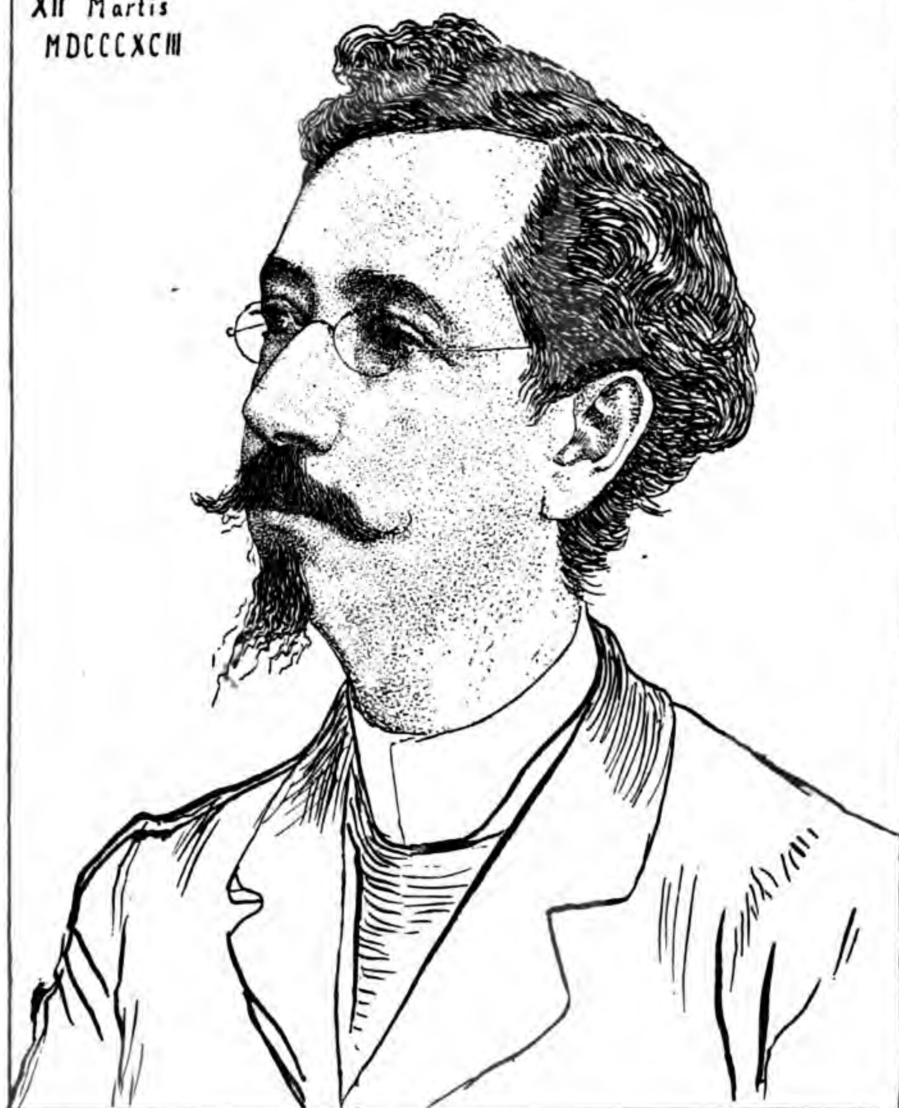

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1894.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

OBIIT
XII Martis
MDCCCXCIII
Ψ

1898. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Mr. NICOLAAS DE ROEVER.

Wel is het een zeer treurig voorrecht geroepen te worden tot het schrijven van een In memoriam, waar dit niet alleen zijn grond vindt in een veeljarig dagelijksch samenzijn, maar ook in de vriendschap die met den overledene verbond. Maar een voorrecht is het toch aan die vriendschap uiting te mogen geven en de zekerheid te hebben dat men de gevoelens van velen, zij 't ook op zwakke wijze, vertolkt. Want DE ROEVER had vele vrienden in den lande. Opgegroeid en zijne maatschappelijke betrekking vindende in zijne vaderstad deed zijn gezellige aard en zijn warm hart hem er in vroeger en later tijd tal van vrienden vinden. Maar ook daarbuiten, onder zijne collega's en bij hen, met wie zijne uitgebreide studie hem in aanraking bracht — een vraagbaak voor velen, een bereidvaardige hulp voor allen, die zich tot hem wendden — was hij uittermate bemind.

Dit was niet alleen het gevolg van zijne joviale natuur; opgewekt van aard was hij vrolijk onder de vrolijken, maar toch had hij het

hart niet op de tong en zijne hartelijkheid had geen luidruchtig karakter. Een eerste ontmoeting gaf den indruk van veelzijdige kennis en degelijkheid, die zich op bescheiden wijze uitte, maar niet tot vertrouwelijkheid uitlokte. Maar wie het voorrecht had nader en meer tot hem in betrekking te komen, erkende al ras dat hij een niet alledaagsch man voor zich had. Bij het herdenken van hem treft het wellicht nog meer dan tijdens zijn leven hoe edel hij in zijn doen en denken, hoe waar en hoe eerlijk zijn natuur was. Maar al waren zijn eenvoud en ongedwongen hartelijkheid oorzaak dat men den indruk daarvan zich tijdens zijn leven minder bewust werd, men gevoelde onwillekeurig het weldadige van een omgang met een man als hij. Wie hem vaak ontmoette, moest zich wel zeer tot hem aangetrokken gevoelen.

Begaafd met een zeldzame werkkracht, van heilig vuur blakende voor zijn studie en zijne betrekking, werd hij nooit geleid door streven naar succes of lagere motieven; bij zijn werk zocht hij nooit zichzelf, maar alleen dat waarin hij belangstelde. Waar zijn kennis de resultaten van de studie van anderen kon aanvullen, stond hij die gaarne zonder voorbehoud af. Waar dit vrienden ten goede kwam, deed het mededeelen en ten gebruike geven zijner aanteekeningen hem meer genoegen dan te voren het vinden er van.

De Roever was dan ook een vriend aan wien niet te twijfelen viel; men wist dat het niet aan hem zou liggen als die vriendschap ooit vóor den dood zou verbroken worden. Zulk een vriend te verliezen zal bij velen op den achtergrond schuiven het verlies dat de historische wetenschap en het archivariaat lijden.

De eerste had uit den aard der zaak bij hem de oudste brieven. Reeds als knaap doorkruiste hij met zijn neef en boezemvriend de Vries straten en stegen van zijn geliefd Amsterdam, zoekende

naar oude merkwaardige gevels en genietende van interessante, ouwerwetsche stadsgezichten. Geen wonder dat hij er thuis was als slechts zeer enkelen. Heeft ooit iemand zijne roeping gevonden, dan was hij het, toen hij nog vóór volbrachte studie den stadsarchivaris als adjunct werd toegezegd. In de zeven jaren van dat adjunctschap werkte hij met grenzenlooze vlijt het archief door. Dit was door Dr. Scheltema met groote volharding en ijver uit de bureaux bijeengebracht, opgesteld, ingedeeld en geïnventariseerd. Hoezeer dit geapprecieerd mocht worden, was het archief niet wetenschappelijk georganiseerd, zooals men dit dan ook pas in onzen tijd eischt. Was het aan de Roever natuurlijk niet mogelijk tijdens het leven van zijn voorganger diens regeling door een andere te vervangen, hij leerde het archief door en door kennen en dus ook de wijze, waarop eene reorganisatie zou moeten worden aangevangen en voortgezet. Toen hij in 1885 als archivaris optrad, werd aan die reorganisatie reeds spoedig de hand geslagen en werden de hoofdtrekken vastgesteld van het plan, volgens welke zij zou geschieden. Dat zij aanvankelijk niet den gewenschten voortgang had, was het gevolg van het gebrek aan arbeidskrachten en reeds spoedig de aanstaande verhuizing naar het nieuwe archiefgebouw, die in vele opzichten tot uitstel dwong.

De overbrenging naar de nieuwe huizinge liep in beste orde af; het archief werd opgesteld, het personeel werd vermeerderd, een staf van vrijwillige medewerkers vormde zich allengs en de nieuwe regeling van het Amsterdamsch archief kon thans met kracht worden ter hand genomen en doorgevoerd. De Roever sprak mij den dag vóór zijn overlijden nog met geestdrift over zijne plannen dien aangaande, niet alleen, hoe hij de bundels en deelen van zijn archief meende te plaatsen en te inventariseren, maar vooral hoe hij den inhoud vruchtdragend hoopte te maken

voor de geschiedenis van het oude Amsterdam. Hij vertrouwde het archiefgebouw tot een middenpunt van historische studie te maken en gevoelde zich krachtig om zijn geestdrift medetedeelen aan tal van thans nog flauw belangstellenden, maar die door hem bezield, van zijn kennis profiterende, aan zijn hand den weg vindende in het doolhof van oude bescheiden met vereende krachten het voorgeslacht weder voor ons zouden doen verrijzen, niet alleen in zijn glorie, op het slagveld of in de raadkamer, maar in zijn dagelijkschen handel en wandel, in zijn bedrijf binnenshuis en op de markt en op de beurs. Dan eerst zou het als van aangezicht tot aangezicht voor ons staan, zouden wij het in zijn doen en laten, zijne samenleving begrijpen en met die kennis voor onze maatschappij ons profyt kunnen doen.

Met weemoed herinner ik mij thans DE ROEVER's geestdrift; als op den berg Nebo mocht hij het beloofde land slechts van verre zien. Dit geldt ook in wijder kring. DE ROEVER was met hart en ziel archivaris. Hij maakte zich niet licht ergens warmer over dan over het gebrek aan waardeering, waaraan de bewaarplaatsen der bronnen onzer historie en zij die aan het hoofd daarvan zijn geplaatst nog zoo vaak bloot staan, niet alleen bij de groote menigte, maar ook in vergaderzalen en bij de overigens meest ontwikkelden. Hoe kon hij zich ergeren aan het beschouwen der archieven als bewaarplaatsen van stof voor liefhebberijen en der archivarissen als handlangers, opperknechts op het gebied der wetenschap. Hieraan een einde te maken was eene der bedoelingen onzer door hem mede opgerichte archivaris-vereeniging. Die oprichting was een lievelingsdenkbeeld van hem sinds tal van jaren. Eindelijk kwam zij tot stand en alras zag hij zich het voorzitterschap opdragen. Welk eene bezielende kracht zou er van hem voor ons zijn uitgegaan! Niet het minst onze vereeni-

ging, aan wie hij zijne beste krachten beloofde te geven lijdt door zijn heengaan een zwaar verlies.

Voor de meesten zal in DE ROEVER niet de archivaris, niet de geschiedschrijver van Amsterdam, maar de redacteur van Oud-Holland zijn overleden. Sprak ik hierboven van niet vervulde verwachtingen, dit geldt niet zijn historiografischen arbeid. Oud-Holland bevat daarvan slechts een gedeelte, maar het is de kern er van. De oprichting van het tijdschrift was op zich zelve eene daad van beteekenis. Zij beoogde het dienstbaar maken der archieven aan de geschiedenis onzer nationale kunst en letteren. Dit was reeds vóor dezen geschied, bronnenstudie was geen nieuw woord en begrip, maar waar tot dusver gegrasduind en het edel metaal alleen van den bodem opgegaard was, zouden voortaan de archieven met volhardenden ijver geëxploreerd worden, totdat zoo mogelijk onze kennis van het weleer volkomen zou zijn. Het Album aan BREDERO gewijd, dat het schemerdonker, waarin diens persoonlijkheid totdusver gehuld was, plotseling voor het helderst licht deed plaats maken, de reeks van studiën over REMBRANDT die ook over dezen een gansch nieuw licht deden opgaan, ik kon er nog vele anderen noemen, maar dezen zijn voldoende om te typeeren, zij toonden dat een nieuw tijdperk voor onze nationale historiografie, buiten het gebied der staatkundige geschiedenis althans, was aangebroken. Zeker allereerst voor de kunstgeschiedenis, maar Oud-Holland stond evenzoo open voor de geschiedenis onzer letteren en de ruime blik van DE ROEVER zag er onzen handel en nijverheid gaarne in geschetst in opkomst en ontwikkeling. Hij zelf gaf een goed voorbeeld door zijne bijdragen over de plateelbakkerijen, over de boekdrukkers, over de kolonisatie van Noord-Amerika.

Het kenmerkende van Oud-Holland was niet alleen het streng

wetenschappelijke, maar tevens het afgeronde, het afgemaakte van zijn inhoud. Geene bijdragen van te hooi en te gras gemaakte aanteekeningen, losjes aaneengeregen, maar afgewerkte studiën, zoo mogelijk het laatste woord gevende.

Bovendien, de archieven waren er aan het woord, maar zij vonden in DE ROEVER een tolk, die den degelijken inhoud in een aangenamen vorm wist over te brengen.

Deze gave van DE ROEVER kwam uit den aard der zaak nog meer tot haar recht in andere geschriften van zijne hand, voor een grooter publiek bestemd.

Zijne Kijkjes in onze oude Amstelstad, zijn Amsterdamsch Jaarboekje, zijn gelukkige greep Van vrijen en trouwen, zij waren uitnemend geschikt om een breede schare van lezers te boeien en hen een andere meening dan de gangbare omtrent archieven en hun inhoud te doen krijgen.

In dat alles blonk uit wat DE ROEVER'S persoonlijkheid vervulde, wat haar mogen wij zeggen adelde, toewijding. Toewijding aan waarheid, aan wat hij liefhad, aan wat hij voor goed erkende. Afkeer van bedrog en phrases en halfheid. Waar hij meende dat het zijn plicht was ze te bestrijden, uitte zich die afkeer met een scherpte en een hartstocht welke hen, die hem niet goed kenden verbaasden, gewend als zij waren aan zijn humaniteit en goedhartigheid.

DE ROEVER'S laatste levensjaar was er één van zware beproeving. Sinds 1882 gehuwd met JOHANNA LOUISE VAN DER GOES ontviel zijne echtgenoote hem op 't onverwachts in het voorjaar van 1892. Dat verlies bleef zwaar op hem drukken en al liet hij zich allerminst door zijn droefheid overheerschen, de ware levensvreugde scheen voor hem te zijn verdwenen. Bij zijne kinderen in de eerste plaats, maar daarnaast ook in zijn werk zocht hij afleiding.

Evenwel, wie hem kort voor zijn heengaan in zijn arbeidsvertrek zag, overladen met het vele, dat hij op zich had genomen en toch vervuld met plannen voor de toekomst, wist dat hij wel gebogen maar niet gebroken was. Ook zijn leed is thans geleden en moest de slag vallen dan was het goed aldus; hij is van ons heengegaan onbewust van al wat hij achterliet, onbewust vooral van het verlies dat zijne kinderen leden.

Ons laat hij na niet alleen het vele, waarmede hij onze kennis heeft verrijkt, maar vooral ook de weldadige herinnering aan zijn persoon.

Waar men een betrekkelijk jeugdig leven in de volheid van zijn werkkracht ziet afgebroken, komt onwillekeurig de vraag waartoe? op de lippen. Een onnutte vraag, wanneer daarmede naar de bedoeling van het weggenomen zijn gevorscht wordt, een vruchtdragende, wanneer zij beduidt: waarop kan dit sterven voor ons van invloed zijn? En is dan het aangewezen antwoord: om het bezielend voorbeeld van den overledene voor oogen te houden en in zijn geest werkzaam te zijn, dan is dit zeker de beste hulde zijner nagedachtenis, de beste waardeering zijner vriendschap.

NICOLAAS DE ROEVER, zoon van ANDRIES DE ROEVER en ANNA MARIA LOUISE ELISABETH KLUYTENAAR, werd 3 December 1850 te Amsterdam geboren. Na een paar jaar op een notariskantoor werkzaam te zijn geweest, werd hij 1871 als student ingeschreven in zijne geboortestad. Als zoodanig vervulde hij 1877 het rectoraat van het corps. Den 4^{en} Juli 1878 promoveerde hij te *Utrecht* tot Dr. jur. utr. op eene dissertatie over de Amsterdamsche Weeskamer. Reeds 28 September 1877 was hij aangesteld tot adjunct-archivaris van Amsterdam; den 4^{en} Maart 1885 volgde hij na het overlijden van den archivaris Dr. P. SCHELTEMA dezen op. Sinds 1 Februari 1882 was hij buitendien lector in het Oud Vaderlandsch recht aan de Gemeentelijke Universiteit.

Bij verscheidene genootschappen had hij zitting in het bestuur.

Sinds 1886 was hij secretaris der Vereeniging Rembrandt, in 1887 eerste secretaris van het 20e Taal- en Letterkundig congres te Amsterdam gehouden, sinds 1890 secretaris der Commissie van Toezicht op het Rijks-museum te Amsterdam, sinds 1892 voorzitter der mede door hem in 1891 opgerichte Vereeniging van Nederlandsche archivarissen en sinds 1892 conservator van het Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Hij overleed den 11en Maart 1893.

Zijne voornaamste geschriften zijn de volgende:

de afdeelingen zegels en handschriften in Sijthoff's Handb. voor den verzamelaar 1878/'79.

Vondel's woning in de Kalverstraat in de Gids van 1879.

de Catalogus der Tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd 1880 (met Mr. A. D. DE VRIES).

het Album Studiosorum van Amsterdam's Athenaeum en Universiteit.

tal van studien in het tijdschrift Oud-Holland, in 1882 met Mr. A. D. DE VRIES opgericht en sinds 1885 met Dr. A. BREDIUS geredigeerd.

de Gardes d'honneur uit het departement der Zuiderzee in het Alg. Nederl. Familieblad 1886.

de kroniek van Staats. Eene bladzijde uit de geschiedenis van het fabriekambt der stad Amsterdam in het Jaarverslag van het Oudheidkundig genootschap 1886.

drie bundels schetsen Uit onze oude Amstelstad 1890/'91.

een gedeelte van den inhoud van het door hem geredigeerde Amsterdamsche Jaarboekje, 4 jaargangen 1888—'91.

Van vrijen en trouwen 1891.

Het leven van onze voorouders, aflevering I—VII, 1891—1893, bovendien tal van kleinere bijdragen in verschillende tijdschriften en couranten.

CH. M. DOZY.

Berichten, enz.

Benoemd:

Tot adjunct-archivaris Mr. A. TELTING, commies aan het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Den 5en, 6en en 7en April heeft te München een vergadering van Duitsche historici plaats gevonden.

Volgens het programma is daar o a. ter sprake gekomen de vraag:

Wie ist Erleichterung der Benützung von Archiven und Handschriftensammlungen zu erreichen?

welke werd ingeleid door Dr. K. TH. HEIGEL, professor te München.

Door Dr. A. PRIBRAM, privaat-docent aan de Universiteit te Weenen, was ter behandeling voorgesteld het vraagpunt:

Welche Grundsätze sind bei der Herausgabe von Actenstücken zur neueren Geschichte zu befolgen?

Wij hopen later iets meer hieromtrent te kunnen mededeelen.

Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven.

Op den beschrijvingsbrief voor onze laatste vergadering kwam als punt van behandeling voor de bespreking van „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", — eene bespreking, reeds vooraf door MR. S. GRATAMA in dit blad ingeleid door een artikel, dat nagenoeg denzelfden titel droeg, alleen met dit onderscheid, dat het niet van „algemeene regels" doch bescheidener van „eenige regelen" sprak. Voor de bespreking van dit punt bleek echter geen genoegzame tijd meer ter vergadering beschikbaar te zijn: er was alleen nog gelegenheid voor mij, om eenige bezwaren tegen de voorgestelde methode van behandeling van dit uiterst gewichtige punt te opperen. Ik wil die bezwaren hier even in herinnering brengen.

Zij waren van verschillenden aard: 1o. Ten eerste meende ik voor eene vruchtbare discussie een ernstigen hinderpaal te moeten zien in het feit, dat hier tegelijkertijd al de tallooze bijzonderheden, die zich bij de ordening en beschrijving van een archief kunnen voordoen, aan de orde gesteld werden: terwijl MR. GRATAMA „eenige regelen" besprak, werd de bespreking van *alle* regels aangekondigd, voor zoover ze als „algemeen" mochten gelden, terwijl niet eenmaal was bepaald, wat men onder „algemeene regels" verstaan wenschte te zien. Het scheen mij toe, dat de meest verschillende onderwerpen zoodoende in behandeling gebracht zouden kunnen worden, terwijl de bespreking bezwaarlijk grondig zou kunnen zijn, wanneer de gelegenheid voor elk der leden bestond, om telkens van het een op het ander over te gaan. Want zelfs al bepaalde men zich streng tot de door MR. GRATAMA aangestipte onderwerpen, dan scheen

mij hun getal nog *veel* te groot voor eene eenigszins ernstige discussie. 2o. Ten tweede was ik van meening, dat men van eene bloot mondelinge discussie, al was zij zoo ernstig als ik hoopte, te veel verwachtte. Zulk eene discussie kon m.i. alleen dan eenige vrucht dragen, wanneer zij niet alleen één bepaald onderdeel betrof, maar dit onderwerp ook vooraf voldoende in druk was toegelicht. En dit laatste was, naar het mij voorkwam, niet het geval. Alle hulde brengende aan het betoog van Mr. Gratama, waarmede ik mij nagenoeg geheel kon vereenigen, scheen het mij toe, dat deze bij het schrijven daarvan het onderwerp te optimistisch had opgevat. Hij had zijne denkbeelden blijkbaar uiteengezet in de overtuiging, dat de vergadering het althans op de hoofdpunten met hem eens was, en hij had daarom geschreven zooals men schrijft voor hen, wien men bekende zaken wenscht te herinneren. Ik daarentegen achtte het bepaald noodig, zich op het standpunt te stellen, dat althans een deel onzer ambtgenooten het met het besprokene *niet* eens was; ik achtte het een vereischte om te slagen, dat men zich bij elk onderdeel van het omvangrijke onderwerp voorstelde te staan tegenover tegenstanders, die men moest trachten met kracht van argumenten te overtuigen. Eerst wanneer deze argumenten vooraf aandachtig gewogen en zoo noodig schriftelijk in discussie gebracht waren, meende ik van eene mondelinge gedachtenwisseling een goed resultaat te mogen verwachten. 3o. In de derde plaats meende ik, dat Mr. Gratama zich scheen tevreden te zullen stellen met een resultaat, dat m.i. de moeite niet beloonen zou, terwijl men het meerdere en betere mocht hopen, ja eischen, nu zich eene vereeniging van archivarissen had gevormd, die in de bespreking van de regelen van ordening en beschrijving haar voornaamste bestaansreden moest vinden. Eene discussie, zooals ik mij die voorstelde, door de aangewezene deskundigen over een bepaald onderdeel der archiefwetenschap zou belangrijke vruchten kunnen dragen; immers die resultaten zouden eenig gezag hebben en er zou kans bestaan, dat zij op de gedragslijn der Nederlandsche archivarissen voor de toekomst sterken invloed oefende, ja die misschien voor goed bepaalde. Doch wilde men dit resultaat bereiken, dan behoorde men m.i. te beginnen met scherp te formuleeren wat men over elk punt wenschte voor te stellen. Eerst dan zou de discussie zich boven het peil eener geanimeerde conversatie kunnen verheffen; maar men zou dan ook kunnen verwachten, dat het resultaat daarvan kon belichaamd worden in eene bepaalde conclusie, die zou bestaan hetzij uit de formule van den voorsteller, hetzij uit een even duidelijk omschreven, vooraf gesteld en liefst vooraf gepubliceerd tegenvoorstel. 4o. Eindelijk protesteerde ik tegen het feit, dat het bestuur de leiding dezer allerbelangrijkste aangelegenheid blijkbaar niet in handen had genomen. Terwijl ik wenschte de bespreking op elke vergadering van één of meer bepaalde onderwerpen, kon het, naar mijne meening,

geenszins onverschillig zijn, welk onderwerp het eerst behandeld werd. Slechts de bespreking van één onderwerp kon het fondament leggen voor het gebouw, dat door ons, naar ik mij voorstelde, kon opgetrokken worden: het uitspreken van het beginsel, waarvan de ordening en beschrijving van elk archief moet uitgaan. In plaats daarvan was thans in de eerste plaats aan de orde gesteld een voorstel, strekkende tot het aandringen op de overneming van deelen van het nieuwe archief, — een voorstel, dat, hoe verdienstelijk ook toegelicht, mij toescheen juist in de laatste plaats aan de orde te moeten komen, wanneer de oude archieven zelven althans reeds eenigszins geordend waren.

Mijn betoog vond in de korte discussie, die volgde, in hoofdzaak instemming bij een ander lid van het bestuur Mr. Bondam, die ten dezen niet eenstemmig met zijnen ambtgenoot bleek te denken en mijne denkbeelden volkomen juist weergaf door te verlangen, dat in de opvolgende vergaderingen onzer vereeniging successivelijk verschillende bepaald geformuleerde stellingen door het bestuur aan de orde gesteld en na discussie vastgesteld zouden worden, ten einde zoo langzamerhand tot een programma van de vereeniging te komen. Ook ik had daaraan gedacht; ik had mij zelfs als een verwijderd ideaal voorgesteld, dat uit deze in bepaalde orde gebrachte uitspraken van de meerderheid eenmaal van zelf eene handleiding voor den archivaris zou kunnen groeien. Inderdaad, in tegenstelling met Mr. Gratama zou ik bepaald wenschen te bezitten „eene reeks voorschriften, die slechts behoeven te worden opgeslagen, om bij het werk der ordening en beschrijving voor alle voorkomende moeilijkheden een oplossing te geven." Het denkbeeld zal misschien onuitvoerbaar blijken, doch ik wil niet beginnen met aan de uitvoering te wanhopen. Kan men ook niet „*alle* voorkomende moeilijkheden" oplossen, men kan voor *velen* de passende solutie geven; durft men niet overal stellige „*voorschriften*" te geven, men kan door het geven van *wenken* althans veel nut doen; bestaat er geen regel zonder uitzondering, het vaststellen van den hoofdregel zal toch voor vele beginners een stevige leiddraad zijn.

Op mijn betoog, dat ik hier duidelijkheidshalve iets uitvoeriger herhaal, antwoordde Mr. Gratama, dat hij in eene bestuursvergadering de vraag zou ter sprake brengen, in hoeverre het door hem aan de orde gestelde onderwerp voor eene behandeling als ik wenschte, in aanmerking scheen te kunnen komen; hoewel hij bezwaren had, mocht hij op de beslissing van het bestuur ten dezen niet vooruitloopen. Doch omtrent één punt van mijn betoog kon hij zich althans duidelijk verklaren: het hoofdbeginsel, dat aan de ordening en beschrijving van een archief ten grondslag moet liggen, het behoud der oude organisatie, scheen hem toe „een axioma" te zijn; het scheen hem daarom moeielijk voor *deze* stelling nog argumenten aan te brengen en de quaestie dus op de door mij aangeduide wijze te behandelen.

Ook ik wacht met lijdzaamheid de beslissing van het bestuur af. Maar ik verheug mij, dat Mr. GRATAMA juist op dit eene punt reeds duidelijk zijne meening heeft uitgesproken. Want op dit eene punt komt m. i. alles aan. Hoe het bestuur over andere punten beslissen zal, is mij lang niet onverschillig; doch ik verheug mij, dat mij althans de gelegenheid niet ontnomen is, om op dit punt eene ernstige discussie en naar ik hoop de aanneming van eene bepaalde conclusie voor te bereiden, — eene conclusie, natuurlijk voor niemand bindend, maar die, vooral indien zij met groote meerderheid aangenomen wordt, niet missen kan eenigen invloed op de verdere ontwikkeling van het archiefwezen hier te lande te hebben. Wordt het hoofdbeginsel goed begrepen en aangenomen, dan moge de rest nog niet van zelf volgen, het zal toch veel gemakkelijker zijn, daarover tot eenstemmigheid te geraken, en al gelukt dit niet, dan is de schade in dat geval toch veel kleiner.

Ik wensch mede te werken om dit doel te bereiken door het hoofdbeginsel, dat aan de ordening van een archief m. i. ten grondslag moet liggen, uitvoerig te bespreken en de resultaten dier bespreking aan het slot duidelijk te formuleeren. Vooraf wil ik mij echter verontschuldigen, dat ik mij aangord tot de ondankbare taak om „een axioma" te verdedigen. Doch althans dit gedeelte van mijne taak is niet moeielijk.

Is het beginsel, het eerst door mijnen ambtsvoorganger Dr. VERMEULEN duidelijk uitgesproken, dat „in den catalogus van een archief eene schets van het samenstel der vroegere besturen zichtbaar kan en moet wezen," inderdaad een axioma? Ik verheug mij over de bewering: wij zijn dus in dit opzicht een grooten stap gevorderd, want het heugt mij nog goed, dat in den tijd, die op mijne aanstelling als gemeente-archivaris volgde, het een lang en uitvoerig mondeling en schriftelijk overleg tusschen den tegenwoordigen Algemeenen rijksarchivaris en mij heeft gekost, eer wij ons zelven de noodzakelijkheid van het stellen van dezen eisch hadden duidelijk gemaakt. Het heugt mij nog goed, hoe het mij verraste, in de voorrede van Dr. VERMEULEN's archief-inventaris van 1875 instemming met onze denkbeelden te ontmoeten. Doch al verheugt mij deze vooruitgang in de denkbeelden der belangstellenden in het archiefwezen, ik durf daarom de stelling van Dr. VERMEULEN nog niet als een axioma te beschouwen. Laat het waar zijn, dat ieder degelijk archivaris, die eenige jaren van ervaring achter zich heeft, van zelf met noodzakelijkheid tot dit systeem van ordening komen moet, is het dan niet te betreuren, dat menig beginnend archivaris jaren zal moeten tobben en nutteloozen arbeid verrichten, door den verkeerden weg in te slaan, voordat hij zich bewust wordt, dat hij zich in andere richting bewegen moet? Laat het zelfs waar zijn, dat alle archivarissen in den lande het over dit punt eens zijn (ik kan helaas het tegendeel met de stukken bewijzen), is het dan toch niet maar al te zeker, dat lang niet allen zich duidelijk rekenschap geven

van de consequentiën, die uit het aanvaarden van het gestelde beginsel voortvloeien? Laat mij als bewijs (onder toepassing van de spreuk *De vivis nil nisi bene*) Dr. VERMEULEN zelf aanhalen, die het beginsel het eerst proclameerde en die het dus wel het best zou moeten begrepen hebben. In den inventaris zelf, waarbij de genoemde voorrede behoort, neemt de steller eene hoofdafdeeling *Kerkelijke zaken* aan en vereenigt in die rubriek o. a. de overblijfselen van het archief der Directiekamer van de geestelijke goederen, — enkele stukken uit het bisschoppelijk archief, — stukken uit het provinciaal archief betreffende de synoden — en de archieven der door de Staten en de Ridderschap geannexeerde kloosters. Het is duidelijk, dat volgens het door hem zelven gestelde beginsel deze vier categoriën in vier verschillende hoofdafdeelingen van het archief hadden moeten geplaatst worden; twee daarvan, behoorende tot de archieven van den bisschop en van verschillende kloosters, waren zelfs beter uit den inventaris verwijderd geworden: immers zij behooren niet in „het samenstel van het provinciaal bestuur" onder de Staten van Utrecht, wier archief in den inventaris beschreven wordt. Zoo blijkt het, dat zelfs aan Dr. VERMEULEN zelven, die het beginsel formuleerde, de toepassing daarvan niet helder voor den geest stond; kan men het dan aan anderen misduiden, zoo zij niet gelukkiger zijn? Inderdaad, ik twijfel niet, of het zal spoedig blijken, dat het beginsel niet zoo algemeen aangenomen en nageleefd wordt als Mr. GRATAMA meent, en indien dit het geval is, dan mag ik mij ontslagen rekenen van het bewijs, dat mijne stellingen geene axiomata bevatten. Immers al waren het axiomata, dan nog zou een betoog niet overbodig geacht mogen worden, dat ten gevolge zou hebben, dat de vele twijfelaars tot de gewenschte erkenning daarvan kwamen. Maar bovendien, al bleken allen het, evenals Mr. GRATAMA en steller dezes, over het gestelde beginsel eens te zijn, dan toch is er tusschen dit beginsel en een axioma een kenmerkend verschil: het laatste is uit zijnen aard niet voor bewijs vatbaar, en ik meen in staat te zijn de juistheid van mijn beginsel te betoogen, naar ik hoop zelfs te bewijzen. Vergunt mij althans, daarvan de proef te nemen [1].

Op den voorgrond stel ik de definitie, die ik in mijn archiefverslag van 1879 van een archief heb gegeven en die ik thans met geringe wijziging aldus wensch te formuleeren: „*een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingekomen bij- en uitgegaan van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voorzoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten*" [2].

---

[1]) Het volgende is ontleend aan de inleiding van het ter perse gelegde eerste stuk van mijnen inventaris van het Utrechtsche gemeente-archief.

[2]) Onder deze definitie zijn niet begrepen zoogenaamde familie-archieven. Deze verzamelingen van stukken, waaraan het officiëele karakter ontbreekt en die alleen toevallig bijeenbewaard worden, mogen geene archieven in eigenlijken zin heeten.

Is deze definitie juist [1]), dan volgt daaruit, dat uit een archief moeten verwijderd worden alle geschrevene, geteekende of gedrukte stukken, die niet bij de betrokkene gemeenschap zijn ingekomen of van haar uitgegaan en die dus niet, zooals het archief, *jure publico* maar *jure privato* aan haar toebehooren. Onder deze omschrijving zijn begrepen: 1°. Boeken of handschriften, door de gemeenschap aangekocht. Van dien aard zijn wetboeken, handleidingen voor de administratie, bijbels en andere stukken, door het bestuur dikwijls aangekocht als hulpmiddelen bij het uitoefenen der bestuurstaak, — private handschriften van historischen aard, aangekocht als bijdragen voor de geschiedenis der betrokkene gemeenschap, — pakken ongebruikt materiëel, formulieren enz. Dit alles behoort overgeplaatst te worden naar of gevormd te worden tot eene bibliotheek, geheel afgescheiden van het archief; het ongebruikte materiëel enz. moet vernietigd worden. 2°. Alle archiefstukken, die niet zijn ingekomen bij het bestuur der gemeenschap of bij enkele harer leden *als zoodanig* [2]), zooals: waterschaps- en kerkarchieven, dikwijls in de archieven van dorpen gedeponeerd, omdat de functiën van schepen, heemraad en kerkmeester toevallig in dezelfde personen vereenigd waren, — stukken betreffende grondvergaderingen en andere commissiën uit den revolutietijd, die na hare ontbinding ten slotte dikwijls op het gemeentehuis gedeponeerd zijn, — en verder alle stukken betreffende posten, door de secretarissen der betrokkene gemeenschap buiten hun eigenlijk ambt bekleed. Wil men al de stukken dezer laatste rubriek niet naar andere archieven overplaatsen, maar ze in het archief behouden (hetgeen somtijds om praktische redenen wenschelijk kan zijn), dan behooren ze in afzonderlijke afdeelingen als supplement aan het einde van den inventaris opgenomen te worden.

Bij het ordenen der overgeblevene stukken meen ik, dat het beginsel gelden moet, door Dr. Vermeulen uitgesproken in de voorrede van zijn inventaris van het Provinciaal archief van Utrecht: „*In een catalogus van een archief kan en moet eene schets van het samenstel der vroegere besturen zichtbaar wezen.*" Ik stel dezen eisch niet, omdat ik een volgens dit beginsel ingerichten inventaris zoo bijzonder gemakkelijk acht voor het gebruik: integendeel het gebruik van zulk een inventaris eischt eenige voorlichting en eenige studie. Doch ik meen, dat een

---

[1]) Het is moeielijk, de juistheid mijner definitie te betoogen, zooals ik gaarne zou wenschen te doen. Ik kan alleen verzekeren, dat ik ze slechts na rijp beraad en na overleg met anderen heb vastgesteld.

[2]) *Als zoodanig:* bedoeld worden dus alleen officiëele stukken. Daardoor behoeven echter niet alle stukken, die niet in officiëelen vorm zijn opgemaakt, te worden uitgesloten. Vooral in kleine en afgelegene plaatsen nam men het dikwijls met den vorm niet al te nauw, en men vindt dus in brieven, door sommige ambtenaren in hunne qualiteit ontvangen, dikwijls zeer huiselijke bijzonderheden in een vorm, die verre van officiëel is. Het zou echter natuurlijk ondoelmatig zijn, deze stukken daarom alleen te verwijderen uit het archief, waarin zij thuisbehooren.

ernstig en nauwgezet archivaris niet zal *kunnen* nalaten aan dien eisch te voldoen. Natuurlijk behoor ik deze bewering te bewijzen.

Twee systemen komen voor de ordening van een archief in aanmerking: de chronologische en de systematische rangschikking der stukken. De chronologische is natuurlijk alleen volkomen consequent uitvoerbaar voor een uit losse stukken bestaand archief; het behoeft geen betoog, dat men de talrijke registers en serieën slechts daarin zou kunnen doen passen door ze uiteen te nemen, — iets, wat natuurlijk niemand in de gedachte komen zal. Men behoort daarbij te denken aan het bezwaar, dat bij chronologische rangschikking geheel geen overzicht verkregen wordt van den inhoud van het archief. En de talrijke ongedateerde stukken kunnen niet geplaatst worden. Doch het is onnoodig, over dit verouderde systeem van indeeling vele woorden te verspillen, sedert het ter laatste vergadering van de rijks-archivarissen gebleken is, dat het door geen van hen meer in bescherming genomen wordt: de gemeente-archivarissen zullen gewis langzamerhand volgen [1]).

Alleen de systematische rangschikking blijft dus over. Deze kan op twee wijzen tot stand gebracht worden. Velen wenschen nog eene indeeling volgens bepaalde willekeurig aangenomene rubrieken (*Stedelijk bestuur*, *Finantiën*, *Publieke werken*, *Kerkelijke zaken* enz.), zooals men die aanneemt voor de ordening eener bibliotheek. Anderen achtten het daarentegen noodig rubrieken aan te nemen, niet willekeurig vastgesteld, maar gegeven door het archief zelf. Ik voor mij acht de keuze niet moeielijk. Het eerste systeem maakt op mij altijd denzelfden indruk, dien men zou verkrijgen van eene bibliotheek, gerangschikt volgens de banden der boeken (boeken in fransche banden, in perkamenten banden, in ribben banden enz.) of volgens hunne bewaring (boeken door houtworm, door water, door ijzerroest beschadigd enz.). Dergelijke criteria van indeeling zouden inderdaad voor de nasporingen van enkele bepaalde personen naar de geschiedenis van het bindwerk of naar de ziektegeschiedenis van het papier zeer gemakkelijk zijn, maar zij zouden daarentegen het onderzoek van de eigenlijke studeerenden in de bibliotheek op hopelooze wijze belemmeren, omdat zij vreemd zijn aan den inhoud en den aard der beschrevene verzameling. Zij moeten dan ook zonder aarzeling verworpen worden: de bibliothecaris *mag* ze niet aannemen.

Op dezelfde wijze meen ik, dat de archivaris niet vrij is in de keuze van het beginsel, dat hij aan de indeeling van zijn inventaris ten grondslag zal leggen. Hij zou daarin niet geheel vrij zijn, zelfs indien zijn archief bestond uitsluitend uit losse papieren. Terwijl toch een boek door

---

[1]) Het kan natuurlijk om bijzondere redenen wenschelijk zijn, *naast de inventarissen* chronologische lijsten uit te geven van bepaalde bijzonder belangrijke losse stukken (b.v. regestenlijsten der oorkonden). Daartegen geldt geen der opgenoemde bezwaren; men beoogt trouwens met zulk eene publicatie iets anders dan met de uitgave van een inventaris.

den schrijver met een bepaald doel wordt samengesteld en dus ook een bepaald onderwerp behandelt of althans eene zekere eenheid vertegenwoordigt, komt het telkens voor, dat een archiefstuk (een brief b.v.) twee of meer zeer heterogene onderwerpen behandelt. Maar deze uitzonderingen buiten rekening latende, zou men toch over het geheel een archief, bestaande uit louter losse papieren, volgens de daarin behandelde onderwerpen systematisch *kunnen* indeelen in een zeker aantal vakken op de wijze eener bibliotheek; een inventaris, op deze wijze ingedeeld, zou zelfs zeker voor een deel van het publiek zeer gemakkelijk te gebruiken zijn.

Maar zulk eene indeeling schijnt nagenoeg ondenkbaar bij een normaal archief, dat steeds voor verreweg het grootste deel bestaat uit serieën van deelen en liassen, — serieën, door een mijner ambtgenooten (met eene gelukkige uitdrukking, waarvan ik hem het vaderschap benijd) terecht „het geraamte van het archief" genoemd [1]). Want werkelijk, deze serieën geven de hoofdlijnen aan van den toestand, waarin het archief vroeger verkeerd heeft.

Nu is het natuurlijk niet mogelijk, deze serieën geheel uit elkander te nemen en ze te herleiden tot losse stukken, die men willekeurig onder zekere rubrieken systematisch zou kunnen rangschikken. Niet mogelijk, maar bovendien allerminst wenschelijk: immers er heeft van ouds in het archief zeker verband bestaan; de secretarissen, die het hebben gevormd, hebben bewust of onbewust zekere regelen voor de bewaring en ordening der stukken vastgesteld, en evenals het natuurlijk verkeerd zou zijn, b.v. eene lias met quitantiën, die als bijlage bij eene rekening behoort en deze dikwijls op zeer gewenschte wijze toelicht, uit elkander te nemen en over het archief te verspreiden volgens een ander willekeurig systeem van rangschikking, even onverantwoordelijk schijnt het mij, b.v. de ingekomene stukken bij een college, die de notulen van dat college toelichten, wanneer die oudtijds behoorlijk bij elkander gehouden zijn, uit die oude orde te nemen en in den vorm van losse stukken te rangschikken volgens de daarin behandelde onderwerpen. Inderdaad, op hoe (volgens onze begrippen) heterogene wijze het bestuur eener gemeenschap ook gehandeld hebbe bij het vereenigen van verschillende onderwerpen in éénzelfde register of rekening, het is onmogelijk daarop thans nog terug te komen: de eenheid van dat register of die rekening belet ze uiteen te nemen, en die eenheid bedingt ook de eenheid van de daarbij behoorende liassen van ingekomene stukken en quitantiën.

Men is dus gebonden aan de oude organisatie van het archief [2]), die

---

[1]) Mr. GRATAMA in het *Nederlandsch Archievenblad* No. 3.

[2]) Het spreekt wel van zelf, dat het onnoodig is de *ordening* der oude archiefbeheerders in details over te nemen. Hunne archiefinventarissen waren tot zelfs in de 18e eeuw uiterst primitief en absoluut onvoldoende voor onze behoeften. De organisatie moet behouden worden, de ordening der stukken binnen deze grenzen mag niet alleen, maar moet bepaald veranderd worden.

te herkennen is in de serieën van deelen en liassen en die, wanneer men die serieën bijeengezocht heeft, (hetgeen zonder moeite geschieden kan) althans in hoofdzaak bijna altijd hersteld kan worden. Ook de ordening der losse stukken, die vroeger niet in eene bepaalde orde gebracht zijn en in wier rangschikking men dus natuurlijk iets vrijer is, moet noodzakelijk eenigszins van de hoofdlijnen der oude organisatie afhankelijk gemaakt worden.

Deze oude organisatie nu van het archief wortelt in de oude organisatie van de gemeenschap, waarvan het archief is uitgegaan, en is daarvan het noodzakelijk gevolg. Die oude organisatie toch is niet willekeurig door de oude archiefbeheerders tot stand gebracht: de vorming der serieën heeft integendeel steeds plaats gehad en moeten plaats hebben onder den direkten invloed van de inrichting der gemeenschap zelve. Iedere gemeenschap van eenig belang toch heeft in het beheer harer zaken, naarmate die ingewikkelder werden, zekere splitsingen aangebracht. De voorbereiding of zelfs de behartiging van sommige afdeelingen der bestuurstaak werd dikwijls toevertrouwd aan speciale permanente commissiën, die min of meer zelfstandig waren, — zelfstandig genoeg althans in vele gevallen om ze in staat te stellen een eigen archief te vormen. De archieven dezer commissiën (hare notulen, de bij haar ingekomene stukken enz.) mogen vooral niet met de bescheiden, die bij het hoofdbestuur der gemeenschap zijn ingekomen, vermengd worden. Immers zij zijn niet van dat hoofdbestuur uitgegaan of daarbij ingekomen; de beide seriën van stukken loopen parallel naast elkander voort, hoewel zij toch dikwijls op dezelfde onderwerpen betrekking hebben. De archieven van dergelijke commissiën moeten derhalve noodzakelijk afzonderlijke afdeelingen in het archief der gemeenschap vormen. Het is dus inderdaad, zooals Dr. Vermeulen opmerkte: in het archief eener gemeenschap moet — het kan niet anders — de samenstelling van haar bestuur worden gereflecteerd.

Ik meen thans bewezen te hebben, dat het inderdaad onmogelijk is, indien men zijn systeem van indeeling consequent wil doorvoeren, den inventaris van een archief anders in te richten dan volgens de oude organisatie, die vroeger in dat archief bestaan heeft, — eene organisatie, die uit den aard der zaak verband houdt en verband houden moet met de inrichting der gemeenschap, waarvan het archief afkomstig is. Tevens ligt in het besprokene het bewijs der absolute noodzakelijkheid van den eisch, dien ik krachtens mijne definitie van een archief stelde, dat namelijk alle stukken, die niet tot het archief behooren en die ik boven karakteriseerde, daaruit bij de ordening verwijderd moeten worden. Immers indien men de ordening der stukken volgens de hierboven omschrevene beginselen voltooid heeft, zal men natuurlijk deze boeken en handschriften, die in geene der aangenomene rubrieken kunnen passen, overhouden: ze belemmeren de goede ordening van het archief en moeten

daarom worden overgebracht naar andere verzamelingen, waar zij eigenaardig behooren.

Ik verwacht echter tegen den gang van mijn betoog en tegen de conclusie daarvan nog eene tegenwerping van de zijde van hen, die, de chronologische indeeling van een archief wegens hare onuitvoerbaarheid verwerpende, eene bepaalde voorliefde hebben voor de bovenaangeduide, heldere en gemakkelijk te begrijpen indeeling van het archief in zekere willekeurig vastgestelde bibliotheek-rubrieken, overeenkomende met den *inhoud* der beschrevene stukken. „Waartoe", zoo hoor ik dezen zeggen, „al deze omhaal van woorden? Uwe argumentatie moge overtuigend zijn, maar zij bewijst niets tegen mij. In den grond der zaak kom ik met wat minder breedsprakige redeneeringen tot hetzelfde resultaat als gij, of althans tot een resultaat, zoozeer met het uwe overeenkomende, dat wij beiden, als wij een weinig inschikkelijk willen zijn, elkander kunnen en moeten verstaan. Het is mij toch vrij onverschillig, of de rubrieken, die ik: *Stedelijk bestuur*, *Finantiën*, *Armwezen* enz. noem, door u betiteld worden: *Archief van den raad*, *Archief van de commissie van finantiën*, *Archief van de Aalmoezenierskamer* enz.; in den grond der zaak zijn wij het eens, daar het vaststaat, dat het stedelijk bestuur berustte bij den raad, het beheer der finantiën bij de Commissie van finantiën en de zorg voor het armwezen bij de Aalmoezenierskamer. Laat ons dus eenvoudig afspreken, om voortaan aan de rubrieken, over wier vaststelling wij eenstemmig zijn, dezelfde namen te geven (wat mij betreft kunnen wij er des noods om loten) en wij zijn het volkomen eens."

Aldus mijn concilante bestrijder. Doch met zijn verlof kan ik niet treden in deze oplossing van ons geschil, en ik veroorloof mij te meenen, dat mijn bestrijder slechts daarom bereid is ons geschil bij loting uit te maken, omdat hij niet inziet, welk een inderdaad diepgaand verschil er ook in het wezen der zaak tusschen ons bestaat. De indeeling van een archief in eenige thans willekeurig vastgestelde rubrieken leidt inderdaad tot geheel andere resultaten dan het behoud of het herstel der oude organisatie. En wel om twee redenen.

1o. De losse archiefstukken zijn van ouds bijna nooit in deelen of liassen samengevoegd volgens hun materiëelen inhoud, maar steeds volgens hun formeelen inhoud. Men bestemde een deel voor de opname van de resolutiën of de sententiën van een college, van de transporten, voor dit college gepasseerd, — men vereenigde in liassen de ingekomene brieven of requesten, de quitantiën eener rekening enz. Doch slechts bij *groote* uitzondering en wanneer bepaalde omstandigheden daartoe aanleiding gaven, werden er deelen volgeschreven met verschillende stukken betreffende één bepaald onderwerp. Minder zeldzaam kwam het voor, dat men dossiers van dien aard bijeenbracht; maar ook dezen zijn toch te zeldzaam en daarom geheel onvoldoende, om op zich zelf als grondslag

voor de ordening van het archief te dienen; zij kunnen daarentegen meestal gemakkelijk met de serieën in verband gebracht worden [1]).

2o. De organisatie eener gemeenschap en de verdeeling der bevoegdheden van haar bestuur over verschillende commissiën was dikwijls niet zeer logisch. Dit was somtijds een gevolg van de verwording der oorspronkelijk doelmatige instelling in den loop der eeuwen en onder den drang van verschillende omstandigheden. Maar ook zonder verwording had de verdeeling der bestuurstaak dikwijls plaats op eene wijze, die ons vreemd toeschijnt. Het Utrechtsche gemeente-archief levert een sprekend voorbeeld van eene combinatie van heterogene bevoegdheden in de geschiedenis der Finantiekamer, die gedurende bijna den geheelen tijd van haar bestaan niet alleen Commissie van finantiën, maar tevens Commissie van fabricage (d.i. van Publieke werken) was, en een tijd lang zelfs tegelijk de zaken van de Inkwartiering en kazerneering behandelde, terwijl hare werkzaamheid eerst in onze eeuw tot het gebied der finantiën beperkt werd. Terwijl dus in den inventaris van ons archief eenerzijds de stukken, die in een gewonen systematischen inventaris onder de rubriek *Finantiën* zouden gebracht worden, verdeeld zijn over twee afdeelingen, naarmate zij ingekomen zijn bij of uitgegaan van Burgemeesteren en Vroedschap of wel van de Finantiekamer, vindt men van den anderen kant in het archief der Finantiekamer (waarin men natuurlijk alleen finantiëele stukken zou verwachten te vinden) wellicht nog meer stukken over publieke werken dan over finantiën [2]).

---

[1]) Het is natuurlijk *mogelijk*, dergelijke dossiers uiteen te nemen. Maar dit is zéér onraadzaam, daar zij zijn samengesteld door personen, die geheel op de hoogte der behandelde zaak waren, zeer zeker beter op de hoogte dan wij lateren. De dossiers werden gewoonlijk bijeengebracht door commissiën of personen, belast met het uitbrengen van een rapport, of door den griffier, die alle stukken over eene bepaalde zaak bijeenverzamelde, voordat hij ze in de vergadering van het betrokkene college ter tafel bracht. Op den datum, waarop het rapport behandeld of het besluit genomen werd, behoort dan ook het dossier in de bijlagen der notulen of de serie processtukken ingevoegd te worden. Rukt men het daarentegen uiteen, dan verkrijgt men een onbevredigend resultaat, ook omdat men in een dossier meestal vindt zoogenaamde retroacta (afschriften van oudere stukken betreffende de behandelde zaak, soms uit andere archieven) en aanteekeningen van den rapporteur of den griffier, waaraan men geene andere geschikte plaats in het archief zal kunnen aanwijzen dan in het dossier, en die ook op zichzelf onbegrijpelijk en waardeloos zijn. Slechts in één geval schijnt het gewenscht, den samenhang van het dossier te verbreken, nam. indien de samensteller de retroacta niet in afschrift maar in originali heeft opgenomen; somtijds kan dan daardoor eene lacune in eene oude serie ontstaan zijn, die men weder behoort aan te vullen.

[2]) Een ander niet minder sprekend voorbeeld levert hetzelfde archief op het gebied van het armwezen. De armenzaken waren te Utrecht verdeeld over twee commissiën, de Aalmoezenierskamer en de Ambachtskamer, die verschillende bevoegdheden hadden. Aan de Ambachtskamer was door de Vroedschap afgestaan de opbrengst van verschillende uitkeeringen, gedaan door de tappers, de parochiekerken, de voerlieden, de portiers der stadspoorten en door hen, die het verbod om in de buitengerechten nering te doen, overtraden. Over al deze uitkeeringen hield de kamer registers of lijsten, of berusten althans in haar archief aanteekeningen (Cat. v. h. archief, 1577—1795. No. 1896—1902). Nu zou eene zuiver systematische verdeeling der stukken, die geene rekening hield met hunnen oorsprong, medebrengen, dat de archieven van Aalmoezenierskamer en Ambachtskamer vereenigd werden in ééne rubriek *Armwezen*, terwijl daarentegen al de genoemde stukken uit het archief der Ambachtskamer verdeeld zouden worden over verschillende afdeelingen (*Nijverheid*, *Kerkelijke zaken*, *Stedelijk bestuur* enz.). Maar dit

Men bespeurt derhalve, dat het systeem van mijn conciliantes bestrijder voor mij geheel onaannemelijk is, want dat het volgen daarvan in de werkelijkheid tot geheel andere resultaten zou voeren dan mijne wijze van werken. Maar als ik de concessie afwijs en zoodoende den schijn aanneem van onhandelbaar te zijn, behoor ik er op verdacht te zijn, dat mijn bestrijder mij dit zal euvelduiden en thans zal gaan opzoeken hetgene tegen mijne wijze van arbeiden pleit en zijne methode gunstig daartegen doet afsteken. Indien hij inderdaad zoo boosaardig is, dan durf ik met gerustheid voorspellen, dat hij het allereerst den aanval zal richten op de ingewikkeldheid van mijne inventarissen, die ze voor het publiek niet gemakkelijk te gebruiken maakt. Inderdaad, dit is de zwakke plek: de indeeling van een goeden archiefinventaris kan onmogelijk zuiver rationeel zijn, en zij is daarom noodzakelijk minder duidelijk dan de inventaris eener bibliotheek; het is dus inderdaad mogelijk, dat het publiek bij het ter hand nemen van zulk een inventaris aanvankelijk eenigszins verlegen staat, hoe daarin den weg te vinden. Ik ben er dan ook reeds op bedacht geweest, dit punt mijner stelling tegen den aanval te dekken, en wel door het aanvullen van mijn stelsel met den eisch, dat de steller van den inventaris aan het genoemde bezwaar tegemoet komen en het publiek bij het gebruik van zijn werk behulpzaam zijn moet. Met deze bedoeling behooren aan het hoofd der verschillende afdeelingen van den inventaris noten geplaatst te worden, die, waar dit noodig is, inlichting geven over het ontstaan en de geschiedenis der gemeenschap, de inrichting en de bevoegdheden van haar bestuur, en die dus den gebruiker van den inventaris aankondigen, welke stukken hij in elke rubriek moet verwachten te vinden [1]). Het voldoen aan dezen eisch levert weinig bezwaar voor den ernstigen archivaris, die toch, wil hij zijn inventaris goed indeelen, het raderwerk van de oude administratie moet bestudeeren, — eene studie, die niet bij elk onderdeel grondig behoeft te zijn, maar daarentegen dikwijls in allerlei details moet afdalen. Het

---

zou zonder twijfel verkeerd zijn: immers al deze stukken lichten de rekeningen der Ambachtskamer, waarin al deze uitkeeringen verantwoord worden, op bevredigende wijze toe: zij verspreiden licht over het wezen en de geschiedenis dier uitkeeringen, en moeten dus bij onderzoekingen daarover geraadpleegd worden. Verdeelt men ze echter over verschillende afdeelingen, dan doen ze geen nut, daar zij niet zijn opgemaakt met het oog op de inrichting der nijverheid, der kerk enz. en daarvan slechts een hoogst eenzijdig beeld kunnen leveren, omdat zij uit hun natuurlijk verband gerukt zijn.

[1]) Dit is te meer noodig, daar het door mij aangenomene systeem voor de oude archieven van groote staatslichamen, die door de stormen der beide revolutiën van de 16e en 18e eeuw gewoonlijk ingrijpende wijzigingen hebben ondergaan, eene verdeeling van den inventaris in drie tijdvakken noodig maakt. Ik wensch, om niet al te uitvoerig te worden, dit punt hier niet nader te bespreken; in hoofdzaak volgt de noodzakelijkheid der splitsing uit het aannemen der door mij aanbevolene methode van organisatie van het archief, daar tengevolge van de genoemde omwentelingen zich onmiddellijk of middellijk in bijna alle groote staatslichamen nieuwe organen hebben gevormd, die natuurlijk ook weder eigene archieven hebben verkregen, of althans niet alleen het uiterlijk, maar ook de werking der oude organen belangrijk gewijzigd is.

materiaal voor het stellen der noten heeft derhalve de archivaris, als hij zijn inventaris voltooid heeft, toch reeds grootendeels bijeen.

Aan het slot van mijn betoog zal ik den inhoud daarvan kortelijk resumeeren in de volgende conclusiën:

1. *Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij- en uitgegaan van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten.*

2. *a. Een archief moet systematisch ingedeeld worden.*

b. Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is.

c. De stukken, die niet tot het archief behooren, moeten daarvan afgezonderd worden. Zij moeten worden overgebracht naar eene bibliotheek of een ander archief, waar zij behooren, of in eene afzonderlijke afdeeling van het archief, waaruit zij afkomstig zijn, worden geplaatst.

3. *De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief.*

S. MULLER Fz.

Brusselsche Archivalia, belangrijk voor Noord-Nederland, uit de 15de en 16de eeuw.

De tijd van Karel V is in de boeken over noord-nederlandsche geschiedenis gewoonlijk zeer slecht bedeeld; de opkomst van het bourgondische rijk vóór, de spaansche oorlog na die periode plegen hier meer de aandacht te trekken. Ook aan speciale onderzoekingen zijn wij voor dien tijd betrekkelijk arm, behalve op het gebied der kerkgeschiedenis, wier beoefenaars zich om licht te bevroeden redenen gaarne met de verschijnselen van godsdienstigen aard uit dit tijdperk bezighielden. In het Zuiden is men in dit opzicht in eenigszins betere conditie: verschillende uitgaven van Gachard, het groote werk van Henne over Karel V, tal van kleinere geschriften zijn aan de politieke geschiedenis van dien tijd gewijd; misschien vooral hierom, omdat men in het Zuiden zich meer tot deze roemrijke dagen van de bourgondische monarchie aangetrokken gevoelde, toen Brussel het middelpunt werd van een aanvankelijk steeds krachtiger staatsverband.

Ook voor het Noorden is evenwel deze tijd van meer belang dan men gewoonlijk meent. De organisatie van de onder Karel V door de bourgondische macht veroverde gewesten, Friesland, het Sticht, Gelre, en die verovering zelve zijn voor de geschiedenis van het Noorden inderdaad belangrijk genoeg om in onze noord-nederlandsche historie-boeken eene

grootere plaats in te nemen dan zij tot nog toe doen. Deze overweging bracht mij bij mijne studiën over onze geschiedenis in de 16de eeuw er toe om eene reis naar Brussel te ondernemen ten einde daar, in het middelpunt van de wordende bourgondische monarchie, in de stad, die de zetel was der centrale regeering van het midden der 16de eeuw, na te gaan, wat er te vinden was over de wijze, waarop die noordelijke gewesten veroverd en daarna door de brusselsche regeering georganiseerd waren.

De welwillende steun van den vriendelijken rijks-archivaris te Brussel, den heer Charles Piot, en van zijn ijverigen helper, den heer Govaerts, maakten mij het onderzoek gemakkelijk. Ik bevond weldra, dat ik mij hoofdzakelijk zou hebben bezig te houden met de archieven der „Audience", d. i. wat wij zouden kunnen noemen het departement van binnenlandsche zaken der toenmalige regeering. Dit departement stond onder de leiding van den „audiencier", een soort van staatssecretaris, speciaal belast met de binnenlandsche briefwisseling van den Landvoogd. Daarnaast stond het departement van den secretaris van staat en oorlog, belast met de diplomatieke en militaire correspondentie van den Landvoogd, wiens briefwisseling met den souverein en met de collaterale raden hij tevens bezorgde. Het overige, wat ik er vond voor dezen tijd, was wel niet van minder belang in het algemeen, doch zeer zeker voor mijn doel niet zoo gewichtig.

Tot die voor mijn doel minder belangrijke maar toch nu en dan zeer interessante collectiën reken ik: 1°. de nog telkens aangevulde afschriften uit de papieren der oude Rekenkamer te Rijssel, waaronder eenige brieven voorkomen over de moeilijkheden met Gelre omstreeks 1510 en de verovering van Friesland omstreeks 1520; in samenhang met andere stukken zouden deze brieven over den gelderschen en frieschen krijg intusschen nog vrij wat kunnen opleveren; 2°. de processen, door het Hof van Holland aanhangig gemaakt voor den Grooten Raad van Mechelen, meer dan 700 voor een deel zeer merkwaardige processen van steden, dorpen, geestelijkheid, adel, gilden, waterschappen enz. enz.; (1) 3°. een dergelijke collectie van het Hof van Gelre; 4°. het archief van den Geheimen Raad, na 1540, thans nog eene woestenij van stukken, alleen chronologisch naar het jaar geordend, waarin waarschijnlijk wel veel ook voor het Noorden steekt, doch die voor mijn doel meestal te veel in bijzonderheden zouden gaan; 5°. de stukken over de beden, in grooten getale aanwezig; 6°. het archief van het „office fiscal de Brabant", vooral belangrijk voor de zaken van ketterij; 7°. het archief van het brabantsche leenhof, vooral voor onze provincie Noord-Brabant belangrijk.

Ik zag dit alles vluchtig in en besteedde mijn tijd voornamelijk aan het onderzoek van de papieren van de „Audience", waarmede die van den

(1) Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven (1891), afz. afdr. van de eerste afdeeling, blz. 12.

bovengenoemden staats-secretaris verbonden zijn. Bij den inval der fransche legers in 1748 is een groot deel dezer archieven naar Frankrijk gesleept doch in 1769 is het grootste gedeelte der stukken weder teruggegeven — feiten, die gereedelijk verklaren, waarom het hier gevondene zoo fragmentarisch is, als het aanstonds zal blijken te zijn.

Het archief, uitvoerig beschreven in den voortreffelijken *Inventaire des registres, liasses et cartons de la collection dite Papiers d'Etat et de l'Audience* (vier deelen), is verdeeld in twee hoofdafdeelingen: A. gebonden registers en liassen en B. doozen of kartons.

Van ieder dezer afdeelingen zal ik thans de voor het Noorden belangrijke stukken nagaan. Het zal blijken, dat ieder onzer provinciën hier wat van hare gading kan vinden.

A. *Registers en liassen.*

N°. 31. *Etat de la Maison de Marguérite d'Autriche.* Eene uitvoerige beschrijving van den hofstaat der Landvoogdes in 1525, die geheel gebaseerd blijkt te zijn op de oudere inrichtingen van dien aard, van welke die van Philips den Goede (1426) wel de belangrijkste is.

N°. 34. *Lettres de Maximilien d'Autriche* (1483—1506), waarin enkele brieven over den oorlog in Holland en Gelre.

N°. 94. *Correspondance du gouverneur de Frise* (1524—1540).

Dit zijn de brieven van den veroveraar en stadhouder van het Noorden, GEORGE SCHENK VAN TAUTENBURG, aan ANTONIE VAN LALAING, GRAAF VAN HOOGSTRATEN, stadhouder van Holland en Zeeland, en aan de Landvoogdes, vooral over militaire zaken en over de inrichting van het nieuwe bestuur in Friesland, Groningen, Drente en Overijsel. De stadhouder van Holland, van waar de verovering van deze streken was uitgegaan, was de autoriteit, waarmede de stadhouder der noorderlijker gewesten in de eerste plaats te maken had; over Holland kreeg deze aanvankelijk zijne versterkingen en zijne instructiën.

20 Juni 1524. Klacht, dat de geldersche Drost van Coevorden de boeren van Drente belet het beleg van Steenwijk te helpen voortzetten.

1525. Verscheidene brieven teneinde er op aan te dringen, dat de groninger Ommelanden toch niet zullen worden overgelaten aan Groningen of Gelre.

2 Juli 1525. SCHENK dringt aan op de benoeming van een president en raden voor Friesland, daar alleen KEMPO MARTENA daar nog voor de justitie zorgt.

10 Oct. 1525. Klachten over een pastoor uit Gaasterland, die sinds jaren tegen de bourgondische heerschappij ageert en tot de vrijheid oproept. Uit Holland is thans meester CORN. ANTHONISZOON gezonden, die met KEMPO MARTENA en TJAARD VAN BURMANIA de friesche zaken regelen zal.

16 Febr. 1526. Weder over den gaasterlandschen pastoor, heer ULCKO VAN SCHIJNDEL, die naar Holland wordt opgezonden. Vlg. 9 Maart.

4 Aug. 1526. Klachten over het optreden van Dr. PETRUS KAMMINGHA op den frieschen landdag.

7 Oct. 1526. Wie moet president worden? Niet Mr. JASPER LIEUWESZ, die te veel gemengd is geweest in de friesche twisten „die nu all berusten ende vergeeten sin." Beter is Mr. JOOST SASBOUT.

8 Aug. 1527. Moeilijkheden over de friesche munt, die men na de verovering vreesde te zien deprecieeren.

1528. Veel over de verovering van Kampen, het beleg van Hasselt en de plannen op Coevorden.

3 Aug. 1828. KEMPO VAN MARTENA moet wegens bewezen diensten „eerste raad" worden.

29 Juni 1529. Zeer belangrijke brief over de reorganisatie van het verarmde Overijsel. Uit dezen tijd meer dergelijke brieven ook over de dagvaarten daar en in Friesland.

5 Mei 1532. Brief over het plan van confederatie van Holland, Utrecht, Friesland en Overijsel tegenover Gelre. Hierover ook in andere brieven van dien tijd.

7 Juni 1532. Klachten over de bemoeilijking van den handel der Zuiderzeesteden op Hamburg en Lübeck door Amsterdam, telkens herhaald.

1533. Klachten over de stroopende Gelderschen in Twente, Drente en Westerwolde.

20 Dec. 1537. Brief over de bevestiging van Coevorden, de financiën van Drente en de inkomsten van het drostambt.

No. 98—118. *Lettres des seigneurs à Marie de Hongrie.*

Hierin o. a. vele brieven van de stadhouders der verschillende gewesten aan de landvoogdes (1540—1555), belangrijk voor de geldersche oorlogen enz.

No. 385—405. Groote collectie over *handelszaken met Engeland*, vooral over de *conferentie van Brugge.*

No. 515—529. Papieren van den *Bloedraad*, naar de verschillende gewesten geordend.

No. 741. Stukken over de *beden van Friesland*, *Overijsel*, *Groningen en Drente* (1539—1572), uiterst belangrijk, vol bijzonderheden over de onderhandelingen betreffende de grieven dezer gewesten tegen het bourgondische bestuur en over den toestand dier landen in het midden der 16de eeuw.

No. 743. *Beden van Holland* (1480—1571), dergelijke verzameling.

No. 773. *Beden van Utrecht* (1542—1575), „ „

No. 775. *Beden van Zeeland* (1539—1569), „ „

No. 778—781. *Notules du conseil d'état* (na 1559).

No. 784—785. *Commissiën van de gouverneurs* der 16de eeuw.

No. 793. *Commissiën van lagere ambtenaren* in de noordelijke gewesten, 16de eeuw.

No. 1177. *Registre sur le faist des hérésies* (1429—1566).

Minder belangrijk zijn de liassen met losse stukken, waarvan ik er eenige doorliep zonder iets van belang te vinden. Het zijn vooral patenten enz.

B. *Cartons.*

Boîte 168. Hierin een aantal stukken over de *aanhechting van Jever*, 1532. Verder over *Groningen* (1580—1594), vooral brieven van Rennenberg, Westendorp, Verdugo enz.

Boîte 170. Zeer merkwaardige stukken over de toestanden in *Friesland* na 1515, rapporten over de grieven der Friezen, over de friesche landdagen (vooral in 1537), stukken over de beden, monsterrollen voor den landstorm, inrichting der regeering.

Boîte 171. Stukken over de *friesche* financiën omstreeks 1550; zeer merkwaardige bundels over kloosterzaken en kloosterreformatie in Friesland in dien tijd; rapport van LINDANUS aan VIGLIUS (1558) over friesche kerkzaken; latere rapporten van LINDANUS; *Commentarius Litmatii* super reformatione cleri Frisiae 1555. Zeer belangrijke gegevens over den toestand van den godsdienst in Gelre en over de daar heerschende politieke ontevredenheid (1559), verder over de daartegen te nemen maatregelen en over de financiën van het hertogdom.

Boîte 176. Zeer veel over de *geldersche* oorlogen, vooral 1538 en volgende jaren.

Boîte 177. Van dergelijken inhoud.

Boîte 178. Stukken en memoriën over de inrichting van het bestuur in *Gelre*, het Hof van Gelre, de regeering der geldersche steden, de verhouding van de bannerheeren tot het landsbestuur.

Boîte 183. Rapport over de defensie van de steden in *Holland* door de heeren VAN IMMERSEEL en VAN MARSCHEVEEL aan den Prins van Oranje (1542). Over de bedijking van de Zijpe (1555). Over de verponding van 1550, waarbij instructiën en voorstellen. Over de beden in Holland (1506—1537). Over den handel in haring en granen. Over den rijkdom der geestelijkheid in Holland. Over de rechtspraak van het Hof van Holland.

Boîte 184. Merkwaardige verzameling stukken over de privilegiën van het Huis van *Egmond* en van den *Prins van Oranje*, vooral betreffende hunne exemptie van de beden. Aanteekeningen over de stedelijke regeering in *Holland* (vooral belangrijk voor Delft in 1554, klachten over de macht der persionarissen aldaar).

Boîte 185. Inventaris der stukken van de tresorie van *Henegouwen*, die eigenlijk in *Holland* thuis behooren blijkens een inventaris van 1415.

Boîte 188. Zeer veel over de jurisdictie van *Brabant* in *Maastricht.*

Boîte 190. Belangrijke collectie over *Overijsel;* de verhouding van Almeloo tot Gelre en het Sticht; memoriën van den stadhouder over den toestand van dit gewest en de nieuwe organisatie, die hij vooral met GERARD MULART bestuurde; instructie voor den stadhouder (1530) met opgave van allerlei punten, die hij hier heeft te onderzoeken; plannen

tot verovering van Groningen en Coevorden, beleg van Steenwijk enz. (1580—1582).

Boîte 191. Collectie stukken over het *Nedersticht*. De rechten der familie *Brederode*. Zeer belangrijke verzameling over de annexatie van *Utrecht*, de regeling van het bestuur en de justitie aldaar in 1531, protesten en rapporten dienaangaande. Collectie over de heerlijkheid *Wedde* en *Westerwolde* en hare lotgevallen in de eerste helft der 16de eeuw. Inrichting van den Raad van *Overijsel* in 1553. Satisfactie van *Utrecht* 1577. Twisten met de familie *Brederode* over de Vaart en over de weiden om Deventer en in Gelre en Friesland.

Boîte 193. Collectie over de oprichting van het *aartsbisdom Utrecht* en de nieuwe bisdommen in 1560, verder over den afstand der temporaliteit in 1528. Copieën der oude privilegiën van het *Sticht*. Aanspraken der *utrechtsche kapittelen* (1556) tegenover de jurisdictie van het Hof. Grensverschillen (1545) tusschen *Drente* en *Vollenhove* met speciaal onderzoek in loco dienaangaande. Twisten met *Holland* over het bezit der venen bij de Vecht (1472 en later). Klachten van *Zierikzee* over achteruitgang (1547), evenzoo van *Arnemuiden* (1531).

Boîte 194. Hierin vele stukken over de oprichting der bisdommen *Haarlem* en *'s Hertogenbosch*. Kloostervisitaties 16de eeuw.

Boîte 202. Verschillende stukken betreffende het *Overmaassche*.

Men ziet, er is hier zeer veel over het tijdvak van Karel V en Philips II. Behalve het aangegevene zij hier nog gewezen op de omvangrijke collectie over *'s Hertogenbosch* (1) vóór de verovering door Frederik Hendrik, over *Grave*, *Heusden*, *Deventer* (2) en andere plaatsen van het Oosten, die nog lang onder spaansch bestuur hebben gestaan.

Alles is zeer gemakkelijk te vinden. De uitvoerige inventaris geeft de titels op van alle stukken, die voorhanden zijn en in de stoffige, soms half vernielde en met grof touw bijeengehouden kartonnen doozen wel niet op voorbeeldige wijze worden geconserveerd doch zeer gemakkelijk terug gevonden kunnen worden, daar zij er onder dezelfde titels als in den inventaris in pakken zijn bijeengevoegd.

Het is niet ondenkbaar, (3) dat de belgische regeering genegen zou zijn een groot deel dezer voor onze geschiedenis belangrijke stukken tegen andere uit ons Rijksarchief uit te wisselen. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan is afschrijven natuurlijk overbodig. In den tusschentijd zou het in allen gevalle aanbeveling verdienen, dat de verschillende provinciale archivarissen van ons land zich een afschrift verschaften van die titels van den inventaris, die op hunne respectieve provinciën betrekking hebben.

Groningen, April 1893. P. J. Blok.

(1) Deel I van den Inventaris.
(2) Fol. 267 van den Inventaris.
(3) Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven IX, 134; XI, 1; XII, 1; XIII, 1.

Het tegenwoordige recht voor de archieven en de daarbij werkzame ambtenaren.

Inleiding.

Zooals den lezers van dit Tijdschrift bekend is, werd door mij in den vorigen jaargang tweemalen geplaatst een verzoek aan de gemeentelijke archivarissen gericht, tot toezending van de in hunne gemeenten geldende verordeningen omtrent het gebruik der onder hun beheer staande archieven, en van de voor hen zelve van kracht zijnde instructies.

Daaraan werd voldaan door de archivarissen der gemeenten Amsterdam, Goes, 's Gravenhage, Leeuwarden, Leiden, Middelburg en Utrecht. Voor den titularis te Baarn en Eemnes bestaat geen bepaalde instructie, evenmin als voor dien van Deventer. [1]) In Dordrecht schijnt alleen een reglement ter voorkoming van brand te bestaan. [2]) Van elders vernam ik niets. In de meeste gemeenten, waar geen afzonderlijke instructie voor den archivaris bestaat, zal waarschijnlijk die van den secretaris iets over het archief bevatten, of zal men zich uitsluitend vergenoegen met de bepaling van art. 103 der Gemeentewet.

Al moet worden toegegeven, dat zeker nog door meerderen aan de oproeping had kunnen worden gevolg gegeven, meende ik toch dat nu, ongeveer een jaar na de eerste plaatsing, de tijd gekomen was iets naders van het doel dier vraag te doen blijken. Wel geschiedde dit reeds in één opzicht in het laatste nommer van den vorigen jaargang, doch ik stel mij voor dit in eenige der volgende nommers meer algemeen te doen. En niet alleen met betrekking tot de archivarissen der gemeente, maar ook tot die des Rijks.

Het nut hiervan zal wel niet kunnen worden ontkend; want een eerste vereischte tot verbetering is wel, dat men zich een duidelijke voorstelling van den bestaanden toestand kan maken, en daardoor eerst van zijn' leemten en gebreken.

Uit het ons voorgestelde doel volgt, dat wij niet alle mogelijke bepalingen uit de bedoelde reglementen en instructies zullen nagaan.

Het zoude tamelijk langwijlig worden en bovendien vrij wel een onnut werk zijn. Immers er zijn onderwerpen, voor welke het wenschelijk is, dat regels bestaan, maar waarbij het er niet op aankomt, dat gelijkvormige voorschriften worden gegeven. Daarentegen zijn er andere, bij welke het uitteraard gewenscht is, eenvormige en gelijkmatige regeling te hebben. Onder de eerste rangschikken wij bijv. de bepalingen omtrent de voorkoming van en de maatregalen bij brandgevaar, de voorschriften voor aankoop en verkrijging van archivalia, het opmaken van begrootingen en het doen van rekening en verantwoording der gebruikte gelden; de regelen over de handhaving der orde, de verplichtingen van concierges, bodes en klerken. Altemaal onderwerpen van meer localen aard.

---

[1]) In 1892 althans.

[2]) Uit het Verslag omtrent het gemeente-archief over 1892 blijkt, dat een nieuwe instructie in behandeling is.

Met de tweede soort is het een ander geval. En wij meenden wel te doen hier een onderscheid te maken naar mate van de onderwerpen, welke onzes inziens in het algemeen voor een eenvormige en gelijkmatige regeling in aanmerking komen. Dat dit niet voor alle evenzeer een vereischte is, moet worden toegegeven; toch kan het zijn nut hebben op de zoodanige even de aandacht te vestigen.

Bij het aannemen der indeeling:
I. Positie van den archivaris;
II. Taak van den archivaris;
III. Gebruik en beschikbaarstelling der archieven door en voor autoriteiten;
IV. Hetzelfde door en voor particulieren,
meenen wij vrij wel alle die onderwerpen geleidelijk ter sprake te kunnen brengen.

Door in ieder der rubrieken, voor zoover dit pas geeft afzonderlijk de voorschriften voor de rijksarchivarissen en voor die der gemeenten te bespreken, zullen wij in een tamelijk gemakkelijk overzicht kunnen geven, hetgeen wij in den titel beloofden, voor zoover het nl. volgens het boven uiteengezette van belang is.

De in dit nommer nog beschikbare ruimte gedoogt niet reeds nu met I een aanvang te maken, daar de geheele behandeling van dat punt te uitgebreid zoude worden.

Deze omstandigheid geeft mij aanleiding alsnog bij de archivarissen der gemeenten, welke hunne instructies of de verordeningen omtrent het gebruik der archieven mij nog niet hebben toegezonden, daarop aan te dringen, of voor zooveel dit mogelijk is, daaromtrent en omtrent de finantiëele verhoudingen, zooveel mogelijk inlichtingen te verstrekken.

Hoe vollediger het overzicht kan zijn, hoe beter het aan het beoogde doel kan beantwoorden. Waarom daartoe niet medegewerkt? Gevaar toch is niet aanwezig! S. G.

Rechtsbronnen der stad Aardenburg.

Onder de ambtgenooten, die van de hun toevertrouwde papieren en perkamenten schatten zoo nu en dan eens iets aan het publiek laten zien, behoort de archivaris van het stedeke Aardenburg, G. A. Vorsterman van Oyen. In 1889 werd door hem uitgegeven: „Het Archief van Aardenburg, Beredeneerde Catalogus van de handvesten, rekeningen enz., uit het tijdperk der graven van Vlaanderen (1201—1604)", thans zijn van zijne hand verschenen „Rechtsbronnen der stad Aardenburg". Die rechtsbronnen zijn ontleend aan het te Aardenburg bewaarde hoogst merkwaardige „bouc met den knoop", een register met plaatselijke keuren, ordonnantien, costumen, vonnissen en eenige verspreide aanteekeningen. Aangevuld met het ontwerp der oudste keur en met de landsheerlijke keur

van 1330, vormt de jongste uitgave der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het vaderlandsche recht een lijvig boekdeel, waarin voor den beoefenaar van het oud-vaderlandsche recht, voor den geschiedvorscher, speciaal voor den „culturhistoriker", en voor den taalkundige „elk wat wils" is te vinden. Is het boek zelf waarschijnlijk grootendeels uit de 14ᵉ eeuw, de inhoud kan, zooals in de inleiding op kritische wijze wordt uiteengezet, voor een groot deel worden teruggebracht tot de 13ᵉ eeuw. En die 13ᵉ eeuwsche plaatselijke keuren, zij geven ons een aardigen kijk in het sociale leven dier dagen, zij bevatten die talrijke kleine bepalingen thans onder het begrip „politiezaken" vallende, waaraan de zeden en gewoonten dier tijden ten grondslag liggen. Wij vinden in die keuren, inzonderheid in die ambachtskeuren, de wetten tot regeling van onderscheidene gilden en worden in het groot aantal bepalingen betreffende de lakenfabricage en den lakenhandel aan het nabijgelegen Brugge en den roem van Vlaanderen in dezen tak van bedrijf herinnerd. De „Wettelijchede" geven ons de bepalingen over het burgerlijk recht, welke als gewoonterecht zijn erkend en aldus „costumen" zijn geworden, terwijl „Tale en Wedertale" als een formulierboek kan worden beschouwd.

Met de uitgave dezer Zeeuwsche, of beter gezegd Vlaamsche rechtsbronnen is het materiaal voor den toekomstigen schrijver van de rechtsgeschiedenis der Nederlanden weder met een boekdeel vermeerderd. De vraag mag zeker wel eens worden gedaan, of de studie van het oud-vaderlandsch recht wel gelijken tred houdt met de vermeerdering van dat materiaal. Waar de bronnen zich vermeerderen in meetkunstige reeks, kan voor de verschijning van studien over het oud-vaderlandsch recht ter nauwernood eene rekenkunstige reeks worden aangewezen. Voor dengene, die zich zal aangorden om eenmaal de schrijver van Neêrland's rechtgeschiedenis te worden, wordt de taak steeds omvangrijker.

Reeds nu is het te boek stellen der rechtsgeschiedenis van ons vaderland met al die landstreken, waarin Frankische, Saksische en Friesche rechten en hunne schakeeringen hebben gegolden, een arbeid, waaraan men zich geheel zal moeten en zal moeten kunnen geven, een werk, hetwelk een menschenleven in beslag neemt en de vraag mag worden gesteld of door meer verdeeling van arbeid niet die taak moet worden verlicht. Meer directe behandeling der verschenen bronnen, zij het dan ook, dat die monographiën daardoor dikwijls gevaar zullen loopen een plaatselijk karakter aan te nemen, meer behandeling van enkele rechtsvragen, in den trant als door Prof. Fockema Andreae in zijne „Bijdragen" wordt gedaan, in één woord, meer vóórarbeid, is m.i. zeer gewenscht. Zijn de archivarissen meer de aangewezen mannen om het materiaal aan te dragen, op den weg der beoefenaars der rechtsgeschiedenis ligt het dat materiaal te verwerken.

Groningen. Mr. J. A. Feith.

Literatuurkroniek
door
Mr. J. E. Heeres.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie).

Gisbertus Brom. Bullarium Trajectense. Romanorum pontificum diplomata quotquot olim usque ad Urbanum papam VI (an. 1378) in veterem episcopatum Trajectensem destinata reperiuntur collegit et auspiciis Societatis historicae Rheno-Trajectinae edidit ———. Tomi Secundi Fasciculus I. — Haga-Comitis, Nijhoff. 1892. (8°); pagg. 1—120.

De in deze aflevering uitgegeven n[i.] 1220—1700 loopen over de jaren 1347—1362.

J. G. Ch. Joosting. Geldersche dingtalen. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III (1893), bldz. 20—102.]

De meeste dezer dingtalen zijn uit het Kwartier van Nijmegen; zij zijn bijeengebracht uit verschillende handschriften en gesplitst „naar de verschillende onderwerpen, die zij behandelen", nl. I „dingtalen over doodslag" (uit een handschrift, dat Nijmeegsch recht bevat, vermoedelijk ouder dan de 15[de] eeuw, en dat thans berust in het archief te Dusseldorf); II dingtalen „voornamelijk behandelende klachte om schade en schuld en peinding" (uit een handschrift in het Rijksarchief in Gelderland); III dingtalen „handelende over peinding in Maas en Waal, de Graafschap, het Rijk van Nijmegen en Neder-Betuwe" (uit het Dusseldorfer handschrift, dat eene betere lezing heeft dan gelijksoortige handschriften in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage en de Utrechtsche Universiteits-bibliotheek); IV dingtalen „betrekking hebbende op dijk- en waterrecht" (uit een handschrift te Nijmegen in particulier bezit, enz.); V „eene beschrijving van bevaring van een weerd enz", dat „ook enkele dingtalen bevat en typisch is om de in acht te nemen vormen".

G. A. Meijer. Dominikaner klooster en statie te Nijmegen. Eene bijdrage tot de geschiedenis van Nijmegens Katholieken. — Nijmegen, Malmberg. 1892. (8°). 4, 244, 52 bldzz.

Hierin als bijlagen een aantal archiefstukken, extractsgewijze of in hun geheel opgenomen, over de jaren 1397—1810, o.a. uit het Rijksarchief in Gelderland en het gemeentearchief van Nijmegen.

A. C. Van Aelst. Schets der staatkundige en kerkelijke geschiedenis en van den maatschappelijken toestand der stad Oudewater tot hare inneming en gedeeltelijke verwoesting in 1575. — Volgens authentieke stukken en mededeelingen van geloofwaardige schrijvers. — Gouda, Edauw en Johannissen. Z. j. (1892—1893). (8°). Afl. 1—14, bldzz. 1—448.

„Eene Kroniekmatige Schets", waaraan de groote menigte bronnen, in extenso of regestsgewijze opgenomen, soms het karakter eener proeve van een oorkondenboek verleenen. Vooral de afdeeling over de staatkundige geschiedenis geeft geregeld in chronologische volgorde archivalia van 1239—1575, o.a. afkomstig uit de archieven der gemeenten Oudewater, Gouda en Hekendorp. — De verwoesting van Oudewater in 1575 door de Spanjaarden „sloot hare oude geschiedenis af."

P. N. Van Doorninck. Inventaris van het oud-archief der heerlijkheid en gemeente Bennebroek, met Lijsten der Heeren, Predikanten, enz. van Bennebroek en Heemstede. — Haarlem, Van Brederode. 1892. (8°). IV, 161 bldzz.

De hier geïnventariseerde stukken, 343 in getal, loopen van 1464 tot 1855 en berusten „in het huis te Bennebroek" of „in het archief der gemeente". Verder strekken zich de burgerlijke-standsarchieven van Heemstede uit over de jaren 1638—1851, die van Berkenrode (thans een gehucht onder Heemstede) over 1694—1811, die van Bennebroek over 1675—1811. Het gerechtelijk archief van Heemstede, thans berustende in het depot der Rijks-archieven te Haarlem, loopt van 1594—1811, dat van Bennebroek, eveneens thans te Haarlem, strekt zich uit over 1654—1811. Een alphabetisch register besluit dezen arbeid.

S. Muller F.zn. Inventaris van het archief der provincie Utrecht van den vroegsten tijd tot en met het jaar 1813. — Boekdeelen en bundels. 2e supplement. — Utrecht, Breijer, 1892. (8°), VIII, 143 bldzz.

In 1875 verscheen de inventaris der boekdeelen en bundels zelf, bewerkt door den toenmaligen archivaris Dr. P. J. Vermeulen, in 1885 het eerste supplement door den tegenwoordigen titularis. De nummers in het nu uitgekomen supplement zijn: òf 1°. afkomstig „uit de vroegere zeer volumineuse verzameling zoogenaamde *Losse stukken van het Provinciaal archief*, eene massa losse papieren die vroeger slechts voorloopig chronologisch of systematisch was gerangschikt, doch thans gesorteerd en bijna geheel bij het archief is ingedeeld. De stukken, die daarvoor niet vatbaar waren en geschikt bleken om afzonderlijk geïnventariseerd te worden, zijn in dezen inventaris opgenomen"; òf 2°. „een aantal stukken uit het Provinciaal Archief, voor eenige jaren ontdekt bij de betere ordening van het archief van het kapittel van St. Marie" en afkomstig van de auctie — Mr. P. Van Musschenbroek (1826); òf 3°. de aanwinsten sedert 1885 (Cheltenham en andere aankoopen; „de op machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken van andere archieven overgenomen stukken", b.v. Overijsel, Montfoort; geschenken b.v. Roijaards, De Pesters). Meest waren dit stukken,

die vroeger tot het Provinciaal archief hebben behoord, maar daaruit verdwenen waren.

S. GRATAMA. Overijselsche dingtalen en andere stukken. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, (1893), bldz. 8—19].

Hierin: I een „Dingtaal betreffende dijkrecht" (uit handschriften van ± het midden der 16de eeuw in de Provinciale bibliotheek van Overijsel, de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen, enz., allen misschien afkomstig van het klooster te Albergen; II een „Toepassing van het dijkrecht" van 6 November 1485, waarvan het origineel berust in het Rijksarchief in Drente; III eene „Beschrijving eener dijkrechts-procedure" van ongeveer het midden der 15de eeuw, berustende in het archief der gemeente Deventer; IV „Dingtalen en regels van procedure" uit een handschrift van ± het midden der 15de eeuw te Lützburg bij Norden, dat Drentsche en Overijselsche stukken bevat.

Varia.

In het archief der gemeente Dordrecht werden onder andere stukken aangetroffen een zestal rekeningen van het St. Pontiaans of Lakenkoopersgilde te Dordrecht en wel over de jaren 1464, 1468, 1472, 1474, 1492 en 1495. Tot nog toe waren uit de 15e eeuw van dit gilde alleen bekend rekeningen van 1449, 1462 en 1467. Daar gilderekeningen uit die eeuw tamelijk zeldzaam zijn is deze vondst niet onbelangrijk te achten. De archivaris der gemeente MR. J. C. VAN OVERVOORDE bereidt een uitgave er van voor.

In de *Staatscourant* van 21 Maart 1893 wordt melding gemaakt van eene belangrijke schenking, door de erven wijlen Jhr. D. G. HORA SICCAMA VAN DE HARKSTEDE te Utrecht aan het Rijk ten behoeve van het Rijksarchief in Groningen gedaan. Deze schenking bevat o. m. 1669 charters, opklimmende tot in de 13de eeuw, alsmede merkwaardige handschriften. Zij werd voorafgegaan door schenking en afstand in bruikleen in 1891 en 1892 van 12 kisten met handschriften, charters enz. Al deze stukken zijn afkomstig van de bekende geslachten RIPPERDA en RENGERS. De rijksarchivaris in Groningen stelt zich voor, in een der volgende nummers, wanneer hem de inhoud dezer archieven bekend zal zijn, meer bijzonderheden over deze voor de geschiedenis hoogst belangrijke aanwinsten mede te deelen.

1893. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd tot archivaris der gemeente Amsterdam Mr. W. R. Veder, adjunct-archivaris aldaar.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Amsterdam op 14 Juni a.s. plaats vinden.

Daar zullen blijkens de agenda in behandeling komen de conclusies door Mr. S. Muller Fz. gesteld aan het slot van zijn betoog over „het Hoofdbeginsel voor de ordening van archieven", en voorts, zoo voldoende tijd beschikbaar blijkt te zijn, eenige zich daaraan aansluitende theses, door Mr. S. Gratama nader toe te lichten en te verdedigen.

Een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw.

Amice redacteur!

Eindelijk zal ik er dan toch eens toe komen, om de aanteekeningen en vraagteekens, die ik hier en daar in den loop der dagen had geplaatst bij wat ik zoo al las over de stichting van een gebouw tot berging van het algemeen rijksarchief, aan elkander te rijgen en aan u ter kennismaking toe te zenden. Misschien zijn zij in uwe schatting een bescheiden plaatsje in ons tijdschrift waardig: in dit geval moogt gij ze naar de drukkerij zenden; misschien is dit niet het geval: welnu, dan zal uw papiermand er zich wel over willen ontfermen. Ge zult u nog herinneren, hoe ik reeds een tijdlang geleden het plan had opgevat (als ik mij niet

vergis, kwam dit bij mij op vooral naar aanleiding van het *Dagblad*artikel, straks door mij te noemen), om een enkel woordje over deze zaak in 't midden te brengen, maar tevens, hoe ik toen door gebrek aan tijd in de tenuitvoerlegging van dit plan werd verhinderd. Later meende ik, dat er geen aanleiding meer bestond, er op terug te komen, omdat ook ik begrepen had uit de discussies, den 22 December 1892 in de Tweede Kamer gehouden, dat vooreerst de stichting van een nieuw archiefgebouw tot de vrome wenschen zou behooren.

Waarom ik er dan nu nog eens weer over begin? Wel eenvoudig, omdat ik de hoop nog niet geheel laat varen. In de jongste jaarvergadering toch van het *Koninklijk Instituut voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* hoorde ik uit den mond van iemand, die op de hoogte kan zijn, dat het nog lang niet zeker is, dat de Regeering haar plan tot die stichting heeft opgegeven. In genoemde bijeenkomst toch werd op de wenschelijkheid gewezen, dat het *Instituut* een flink terrein aankocht, om daarop voor hare schatten in boeken en manuscripten een flinke huizing te bouwen. Een der geachte leden wees op de omstandigheid, dat de Staat zoo blij als een engeltje zou wezen, als het *Instituut* hem het ons bekende stuk grond aan het *Bezuidenhout* afkocht. Het was op dat oogenblik, dat het geachte lid, hetwelk op de hoogte kan zijn, als zijne meening te kennen gaf, dat er nog wel degelijk kans bestaat, dat de Regeering het bewuste terrein opnieuw aan de Volksvertegenwoordiging zal voordragen, als bestemd om het algemeen rijksarchiefgebouw te dragen.

Uit eene zoo even door mij gebruikte uitdrukking, dat ik nl. de hoop op het tot stand komen daarvan nog niet geheel heb laten varen, kunt ge opmaken, geachte hoofdopsteller, dat ik gaarne zou zien, dat wij van het *Plein* naar het *Bezuidenhout* gingen verhuizen. Ik voeg er echter dadelijk bij: onder ééne mits; eene mits, waarop ik straks terugkom. Zelfzuchtige bedoelingen koester ik hierbij heusch niet: integendeel, ik ril reeds bij de gedachte, dat ik tegelijk met mijne verhuizing als ambtenaar, mij ook als particulier persoon zou moeten verplaatsen, want ik woon circa 40 minuten van het bewuste Bezuidenhoutsche terrein, zoodat, als ik niet bij die groote verhuispartij ook als particulier mee ga doen, mijn gezellig koffieuurtje onherroepelijk verloren is, want ik zet het zelfs den in de kunst van het rekken van dit uurtje meest ervaren ambtenaar in tienen, om het zóóver uit te zetten, dat er 2 × 40 minuten plus een paar broodjes en een paar kopjes koffie uit kunnen worden gemeten. Persoonlijk win ik dus niets, als de Regeering haar zin krijgt. 't Is mij dan ook alleen om de zaak te doen. En de reden, dat ik het rijksarchief gaarne zag verhuizen, is deze, dat het tegenwoordige gebouw, bij al zijne goede eigenschappen, niet voldoet aan de eischen, die men mag stellen aan een behuizing, bestemd om zulke

groote schatten, als ons Algemeen Rijksarchief bevat, te herbergen. Welke dan die eischen zijn? Ik zou ze kortheidshalve willen onderscheiden in eischen van plaats, tijd en ruimte.

Wat 1°. de plaatsvraag betreft, niemand zal beweren, dat het tegenwoordige Rijksarchief in dit opzicht niet in zeer gunstige conditie verkeert. Het ligt in het centrum der stad, in de onmiddellijke nabijheid der verschillende ministeries, aan de tramlijnen, die leiden naar beide stations, die van den Staats- en die van den Hollandschen spoor. 2°. Ruimte bevat het genoeg, indien er niet al te veel collecties, door schenking of aankoop verkregen, aankloppen om plaats, en indien geen later jaar dan 1813, indien niet b.v. 1848, als *terminus ad quem* wordt aangenomen voor wat onder oud-archief moet worden verstaan.

Wat het derde punt betreft: de tijdeisch, ik erken, dat de zucht naar kortheid mij parten heeft gespeeld en vrees, dat ik menig woordje moet gebruiken, om mijne bedoeling te verklaren. Ik meende dit: het gebouw moet zóó zijn ingericht, dat de daarin huizende schatten zoo lang mogelijk op dit ondermaansche tranendal aan den bekenden tand des tijds en den dito des verderfs weerstand kunnen bieden. De grootste vijanden nu van archiefstukken zijn vlammen en vocht: vlammen, die in een ommezientje het werk van eeuwen vernietigen; vocht, hetwelk (vergeef me, dat ik bij ons prozaïsch onderwerp eens een paar versregeltjes aan den man breng)

„langzaam moordt als sluipend gif
maar wis, als 't grievend staal."

Op die beide punten nu ben ik alles behalve gerust. Wat vocht betreft, zelf zit ik op mijn bureau hoog en droog, maar er waart een legende door het gebouw rond, dat in een lokaal aan het *Blijenburg* tot in den zomer wordt gestookt, omdat het daar van wege de vochtigheid niet pluis is. Nu mag die legende, evenals alle andere fatsoenlijke legenden, wat overdrijven, het feit, dat zij de ronde doet, bewijst, dat er een fonds van waarheid aan ten grondslag ligt, want, wezenlijk, een sprookjes- of legenden*maker* zou zich aan ons onderwerp niet bezondigen. Ik laat echter dit natte onderwerp voor wat het is en kom op mijn tweede bezwaar: gevaar voor brand. Allereerst wijs ik op kleine inconveniënten, n.l. gevaarlijke buurlui, zij het dan ook nog zulke gezellige buren. Schuins tegenover ons gebouw verheft zich de *Witte;* naast het Rijksarchief heeft de heer MÖNCHEN eene societeit voor dames geopend in den vorm van een banketbakkerswinkel, of om Nederlandsch te spreken, eener *confiserie*. De „annexe" bakkerij is voor een papierenschat nu juist geen aanbevelenswaard gezelschap. De naburige *Heerestraat* en het nabij gelegen *Blijenburg* mogen zich verheugen in een niet gering getal café's: ook heel genoegelijk gezelschap, maar niet geheel zonder gevaar.

Naast die kleinere redenen tot ongerustheid plaagt mij een zeer belang-

rijke: het archief is niet brandvrij gebouwd. 't Is waar, dat de dikke muren een niet gering te achten beletsel zouden zijn voor het verspreiden van een niet te fellen brand, misschien zou de compacte papiermassa een niet uitslaanden brand, een smeulpartijtje, lang aan de praat houden, zelfs kunnen verstikken; maar een ferme uitslaande brand krijgt, indien hij niet in de allereerste oogenblikken van zijn vernielend leven wordt gestuit, het gebouw zoo zeker onder de knie, als twee maal twee vier is. Het vuur, niet het smeulend, maar het vlammen uitzendend vuur, ontvangt in een inrichting als wij hier bespreken, te veel voedsel, dan dat aan blusschen valt te denken, tenzij met behulp van zóóveel water, dat de gevolgen van het blusschen al even erg zullen blijken als die van het voortwoekeren der vlammen. Maar, zult gij zeggen, er zijn brandbluschmiddelen in het gebouw! Zeer zeker zijn er die, maar uit den aard der zaak kunnen die slechts van dienst zijn, indien een brand onmiddellijk ontdekt wordt en indien het dan aanwezige personeel zijn hoofd bij elkaar houdt. Breekt de brand 's nachts uit, of wordt er een oogenblik tijd verloren, dan heeft men aan die zaken niet veel. Hetzelfde geldt b.v. van een flinke inrichting om de documenten van de bovenverdieping op veilige manier naar beneden te loodsen: uitstekend, indien men den tijd aan zich heeft, maar waardeloos, indien men verrast wordt door het verderfbrengend element. Er is gedaan, wat kon gedaan worden, in „bestaande gebreken" is „voor zoover mogelijk, voorzien" (ge zult bemerken, amice! dat ik hier plagiaat bedrijf, en wel ten nadeele van het verslag des Algemeenen Rijksarchivaris over 1890); maar — worden wij door den brand verrast („wat God genadig gelieve te verhoeden", staat er in mijn brandpolis), dan mag bij elk stuk, dat gered wordt, althans uit de bovenverdiepingen, uitgeroepen worden: „wonder boven wonder", „meer geluk dan wijsheid" en dergelijke exclamaties van verbazing meer. Nu zult ge misschien zeggen, en als gij het niet doet, dan misschien een ander, dat het zoo'n vaart niet zal loopen, dat het bijna nooit gebeurt, dat zoo'n gebouw in den brand vliegt, enz. Ik zou, als ik zoo iets hoorde, vermoedelijk zeggen, dat ik het volmaakt met den vorigen spreker eens ben, maar ik zou er bijvoegen, dat, *wanneer* het gebeurde . . . . . . Zou er b.v. vóór den bekenden brand in het Marinearchief ook wel niet eens zoo geredeneerd zijn? Ik althans ben het eens met professor Blok, waar hij in het Januarinummer van jaargang 1891 van *De Gids* zegt: „Zoo dikwijls schrijver dezes het Plein te 's Gravenhage betreedt, wenden zijne blikken zich met zekere onrust naar het schoone gebouw, dat eenmaal Amsterdam's afgevaardigden ter Staten-Generaal placht te herbergen; met onrust bij de gedachte aan de roekeloosheid, waarmede hier het materiaal voor de kennis van ons roemrijk verleden blootgesteld is aan de vernietiging door het alles verslindende vuur."

Mag ik u nog op een paar kleine, maar lastige, gebreken van het

tegenwoordig gebouw wijzen? Of verveelt u mijne beschouwing? Dan maar naar de papiermand!

Ik noem dan het gemis aan centrale verwarming. Ik erken onmiddellijk, dat dat soort surrogaat voor de zonnestralen niet bijzonder aangenaam is; maar in ons geval zou het kunnen strekken tot bescherming, zoowel van de archiefstukken, als van de *documents humains*, die ambtenaren aan het Rijksarchief heeten. Ik was geen koudkleum, maar ben mooi op weg het te worden. Luister eens naar een voorbeeld. In den laatsten winter had in het oud-koloniaal archief een onderzoek plaats, dat zich gedurende een paar weken moest bepalen bij het naslaan der facturen van de uit Oost-Indie naar *patria* vertrokken schepen en der daarmede verzonden brieven. Gewoonlijk kon pas uit de lectuur van een brief of factuur worden nagegaan, welke brief of factuur daarna moest gebruikt worden. Hieruit volgde, dat men geen massa folianten tegelijk kon laten aanbrengen, maar na elk zeer kort tijdsverloop zich weer uit het warme bureau naar de vermaledeid koude archiefkamers moest begeven, dáár, gewapend met overjas en hoed, het benoodigde deel halen, om een oogenblik later denzelfden weg weer te gaan. Een sterk staaltje, zult ge zeggen en dat is waar, maar ook is het waar, dat het een verbazend groot inconveniënt mag genoemd worden, het groot verschil in temperatuur tusschen een verwarmd bureau en ijskoude archiefkamers. Ook is zeer lastig de groote afstand tusschen de leeskamer en sommige bureaux, b.v. die in 't nevengebouw aan het *Blijenburg* en die boven in 't hoofdgebouw bij de oud-koloniale documenten. De laatste is circa 70 à 80 treden van de leeskamer verwijderd, de eerste is daarvan door een tuin gescheiden. Hoe lastig deze inrichting is, kunt gij nagaan, als gij u denkt een onderzoek van een niet geroutineerden archiefbestudeerder, een schrijver van een dissertatie b.v., die gaarne zoo voor en na (in den beginne vooral) inlichtingen ontvangt. Het gevolg is van zelf, dat men hem bij zich op 't bureau neemt: ook al weer geen beslist aan te prijzen maatregel. Maar men moet toch zeker als ambtenaar den onderzoeker in staat stellen, het onderzoek te doen, en hoe men dat bij de bovengenoemde categorie van studeerenden kan in praktijk brengen, zonder, waar noodig of wenschelijk, de noodige inlichtingen te geven, zonder hen attent te maken op wat men denkt dat voor hen nuttig kan zijn, ook al zijn zij van het bestaan van zoo'n stuk of zoo'n collectie niet op de hoogte, het is mij een raadsel.

Summa summarum: een nieuw archiefgebouw is geen overtollige weelde, is een eisch des tijds. „Laat" men (ik voer hier professor Blok nog eenmaal sprekende in) „laat (men) eindelijk het voorbeeld volgen van het arme Beieren, het kleine Saksen, het nog kleinere Saksen-Weimar, om te zwijgen van het machtige Pruisen! Laat (men) ten laatste begrijpen, dat ééne onvoorzichtigheid de herinnering aan ons verleden kan

wegvagen. Eene eerste noodzakelijke, hoogstnoodzakelijke verbetering betreft de inrichting van een ruim, brandvrij gebouw ter bewaring van de in het Rijksarchief te 's Gravenhage opeengestapelde schatten." En als men er toe overgaat, waarom dan het terrein aan het *Bezuidenhout* niet de eer waardig gekeurd, de schoonste gedenkteekenen onzer historie te dragen?

Er worden daartegen bezwaren geopperd, juist tegen dat terrein. Nog een enkel woord daarover. Men zegt — en hier kon ik op mijne boven bedoelde mits —, dat het terrein vochtig is. Heeft men hierin gelijk, dan zou het reeds om die reden alleen te verwerpen zijn en dan zou het tegenwoordig gebouw beslist de voorkeur verdienen: immers, beter *gevaar* voor brand, dan *zekerheid* van bederf door vocht. Maar het is niet aan te nemen, dat de Regeering, die het stuk grond heeft laten taxeeren en opnemen door „een deskundige (niet ambtenaar)", dit zou hebben aangekocht voor ons doel, zonder op dit punt geheel en al gerustgesteld te zijn. Een paar andere bezwaren stelt een zaakkundige anonymus in het licht in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 25 October 1892 (tweede blad). In de eerste plaats wordt op het gevaar gewezen, dat sommige oude stukken zouden loopen door de overbrenging van het *Plein* naar het *Bezuidenhout*, het gevaar van beschadiging der zegels, van beschadiging van stukken, „die vroeger in vochtige bergplaatsen zijn bewaard geweest of gemis aan lucht hebben gehad" en zich derhalve in een min of meer ziekelijken toestand bevinden. Ik erken, dit gevaar is niet denkbeeldig, maar met goeden wil is het wel degelijk te boven te komen. De genoemde schrijver meent, dat dit gevaar niet groot zijn zou, indien „de plaats van het te stichten gebouw in de onmiddellijke nabijheid van het oude worde gekozen." Men kan dan „de vereischte voorzichtigheid" in acht nemen, maar dat kan men, als de ernstige wil er is, ook bij de overbrenging over een grooteren afstand. De zorg dan maar verdubbeld, de voorzichtigheid dan maar vertienvoud! Nog ziet onze anonymus (in een eenigzins ander verband trouwens) in den grooteren afstand, waarop het eventueel aan het *Bezuidenhout* te stichten gebouw van de stad zou komen, een niet gering te schatten bezwaar voor de onderzoekers, vooral voor die categorieën onder hen, die met hunne kwartiertjes moeten woekeren. Ook dit bezwaar bestaat, maar ook hier zal wel gelden: *where is a will*, *there is a way*. Buitendien: wat het zwaarste is, moet het zwaarste wezen.

En dat zwaarste is (het artikel erkent het zelf): „het tegenwoordige archief is niet brandvrij" en, als men een nieuw gebouw moet hebben, moet er worden gelet „op de keus van een centraal en vrij gelegen punt en de inwendig brandvrije inrichting." Nu meent de schrijver, dat men een „vrij gelegen punt" zal vinden in den tuin van het tegenwoordig gebouw, waar — volgens hem — „brandgevaar door naburige gebouwen

geheel kan voorkomen worden." Was het woordje „geheel" hier op zijn plaats, dan zou voor dat plan inderdaad veel te zeggen zijn, maar dit is het geval niet. De omgeving van het eventueel in den tuin te stichten gebouw is niet zonder gevaar, ook al gaan de kleine door den schrijver voorgeslagen verbeteringen door. In elk geval, het terrein op het *Bezuidenhout* staat nog veel vrijer, kan althans veel vrijer komen te staan; en op de hoegrootheid der vermindering van brandgevaar komt het hier ook wel degelijk aan.

Ik stem voorloopig nog vóór het *Bezuidenhout* en hoop u daar nog eens bij mij te zien.

t. t.

J. E. HEERES.

Chronologisch systeem of dossiersysteem?

Bij de regeling van het archief der gemeente IJselstein, waarmede ik mij in den laatsten tijd heb bezig gehouden, had ik eene ongezochte gelegenheid om eenigen der regelen voor de ordening der archieven van kleine steden, door mr GRATAMA in den vorigen jaargang van het Archievenblad (p. 36 vlg.) gesteld, aan de praktijk te toetsen. Ik heb gemeend de overwegingen, die er mij toe hebben geleid soms met den heer GRATAMA mede te gaan, soms van zijn gevoelen af te wijken, in ons orgaan te moeten mededeelen vooral ook met het oog op het feit, dat de wijze van regeling van de archieven van kleine steden in de eerstvolgende jaarvergadering een punt van bespreking zal uitmaken. ([1])

Ik wensch mij vooral te bepalen tot de vraag, op welke wijze de losse stukken uit zulk een archief beschreven moeten worden. Uitgaande van het volkomen juiste beginsel, dat de protocollen, d. w. z. de registers, waarin de notulen of resolutiën in chronologische volgorde staan opgeteekend, het geraamte van het archief uitmaken, waaromheen de losse stukken moeten worden gegroepeerd, onderscheidt de heer GRATAMA voor de wijze, waarop die groepeering moet geschieden, tweeërlei systeem: het chronologische systeem en het dossiersysteem. Het eerste wordt toegepast, wanneer de verschillende stukken worden bijeengevoegd in de volgorde, waarin zij in de vergaderingen van het betrokken bestuur behandeld zijn; alle stukken worden dus als het ware tot eene serie minuten van en bijlagen tot de notulen of protocollen vereenigd. Het andere systeem brengt de stukken bijeen, die op een zelfde onderwerp

[1]). Hoewel enkelen der onderstaande opmerkingen reeds zijn opgenomen in mijn jaarverslag aan Gedeputeerde Staten van Utrecht, heb ik echter gemeend ze hier niet achterwege te moeten laten, niet alleen omdat het jaarverslag in een anderen kring wordt verspreid als het Archievenblad, maar ook omdat ik vrees, dat het verslag eerst na het houden der jaarvergadering onzer vereeniging verschijnen zal. (Deze vrees is echter niet bewaarheid).

betrekking hebben, zonder zich daarbij om de chronologische orde te bekommeren althans zonder die op den voorgrond te stellen. Met de onderscheiding tusschen deze beide systemen valt in hoofdzaak samen het onderscheid, dat de heer MULLER in de laatste aflevering van het Archievenblad maakt tusschen eene beschrijving der stukken naar hun formeelen inhoud en eene naar hun materieelen inhoud. ([1]) Tusschen beide systemen dient men te kiezen, of liever: men dient de keuze, die door het bestuur, welks archief men regelt, eens gedaan is, te eerbiedigen en op te volgen.

Intusschen kan bij een eenigszins uitgebreid archief geen dier beide systemen consequent worden toegepast. De corporatie of liever het bestuur, welks archief men regelt — want men regelt niet het archief der stad maar het archief van het stadsbestuur — heeft in den loop der tijden uit verschillende personen bestaan en is door verschillende secretarissen bediend, die een wisselend inzicht in de wijze, waarop zij hunne papieren meenden te moeten bewaren, kunnen hebben gehad. Bovendien zullen die secretarissen in de toepassing van het eene of het andere systeem niet altijd even consequent zijn geweest: in hoofdzaak zullen zij vooral in later tijd het chronologische systeem hebben toegepast, maar belangrijke stukken zullen zij afzonderlijk hebben bewaard om die zoo noodig later gemakkelijk te kunnen raadplegen. Men heeft dus bijna altijd een gemengd stelsel toegepast, en hij, die een archief regelt, heeft zich aan dat gemengde stelsel te houden.

Het is echter dikwijls moeilijk met zekerheid uit te maken, welk systeem in een bepaald geval door het vroegere bestuur is toegepast. Dat geldt vooral dan, als het archief reeds vroeger geïnventariseerd is geweest en daarbij met de oude inrichting er van geene rekening is gehouden. Men heeft dan uit allerlei kenmerken op te maken, of er oude liassen hebben bestaan, en welke papieren er toe hebben behoord. Ontbraken alle andere aanwijzingen, dan heb ik getracht mij op het standpunt van het vroegere bestuur te plaatsen en daarnaar de archiefregeling ingericht. Intusschen is er één criterium, dat m. i. te vaak verwaarloosd wordt. Ik zal trachten mijne bedoeling door het volgende duidelijk te maken: wanneer de ingekomen brieven allen of nagenoeg allen bewaard gebleven zijn, dan is dat voor mij eene aanwijzing, dat het vroegere bestuur die brieven bewaard heeft, omdat het ingekomen brieven zijn, en dan behooren die brieven niet afzonderlijk maar als eene serie beschreven te worden. Zijn daarentegen over eene bepaalde periode slechts enkele belangrijke brieven bewaard gebleven, en is de rest vernietigd, dan blijkt daaruit, dat de

---

[1]). Het „chronologisch systeem" van den heer GRATAMA valt dus niet samen met de „chronologische rangschikking der stukken", vermeld door den heer MULLER, al loopt het eerste, wanneer men niet behoorlijk tusschen origineelen en afschriften onderscheidt, gevaar in het tweede te ontaarden.

gespaard gebleven brieven niet als zoodanig maar om hun inhoud bewaard zijn; zij moeten dus volgens hun inhoud d. w. z. volgens het dossiersysteem beschreven worden. Men heeft daarbij echter te zorgen zich niet door lacunes, die later ten gevolge van opruimingen, in het archief gehouden, ontstaan zijn, op een verkeerd spoor te laten leiden. Zoolang echter de registers van resolutiën zelven nog niet begonnen zijn, kunnen ook de serieën van bijlagen tot de resolutiën bezwaarlijk zijn aangelegd.

Had ik geene enkele reden om te veronderstellen, dat het vroegere bestuur in een bepaald geval het chronologische systeem of het dossiersysteem had toegepast, dan heb ik in den regel de voorkeur aan het laatste gegeven. Het dossiersysteem komt mij nl. in vele opzichten praktischer voor dan het chronologische reeds om deze reden: dat het laatste systeem, streng toegepast, hierop zou neerkomen, dat men alle losse stukken tot ééne serie vereenigde, zoodat een inventaris van zulk een archief er zeer mager zou uitzien, en dengene, die hem wilde raadplegen, weinig inlichtingen verschaffen zou. Inderdaad zal iemand, die een archief wenscht te raadplegen, wel bijna altijd weten het onderwerp, waarover de door hem gezochte papieren handelen, maar niet altijd den tijd, waarop die papieren bij het betrokken college zijn ingekomen, hij zal dus vooral nut trekken van een inventaris, ingericht volgens het dossiersysteem; en zoo hij hetgeen hij zoekt, chronologisch fixeeren kan, dan kan hij in elk geval bij de registers van resolutiën terecht. Maar niet slechts in het belang van hen, die het archief willen raadplegen, ook in het belang van den archivaris komt mij het dossiersysteem verkieselijk voor. Terwijl het beschrijven der stukken naar hun materieelen inhoud in den regel geene bezwaren kan opleveren, is het niet mogelijk den datum van alle stukken vast te stellen. Er blijven in een archief altijd tal van losse stukken over, waaromtrent niet met zekerheid te zeggen is, wanneer zij bij het college, welks archief geregeld wordt, zijn ingekomen, of naar aanleiding van welke vergadering zij zijn opgesteld. Heeft nu de archivaris besloten het chronologische systeem te volgen, dan wordt hij er licht toe verleid de afschriften, die b.v. als retroacta dienst hebben gedaan, te bergen daar, waar alleen de origineelen behooren geplaatst te worden, of de grossen der uitgaande stukken (de charters) bij de minuten te voegen. Aan dergelijke verzoekingen, waarvoor zelfs de bekwaamste wel eens bezwijkt, staat men veel minder bloot, als men het dossiersysteem toepast en dus deze stukken naar hun materieelen inhoud beschrijft, dan als men alle papieren in het keurslijf van een chronologisch systeem wil voegen. Mijne bedoeling is echter geenszins te betoogen, dat men te allen tijde het dossiersysteem kiezen mag, alleen wanneer de keuze geheel vrij is, verdient m. i. het dossiersysteem de voorkeur.

Wanneer in het archief van ouds eene of meer serieën ingekomen of uitgaande stukken zijn gevormd, wanneer dus van ouds die stukken om

hun formeelen inhoud tot serieën vereenigd zijn, behoort m. i. in den inventaris ook alleen de formeele inhoud dier serieën beschreven te worden, terwijl de inventaris den materieelen inhoud der tot dossiers vereenigde stukken moet doen kennen. Anders verliest inderdaad de geheele onderscheiding haar grond. De vroegere secretarissen, onder wie het archief is ontstaan, voegden tot dossiers alleen die stukken bijeen, die hun om hun inhoud belangrijker voorkwamen dan de andere. Het aanleggen van doorloopende serieën ingekomen of uitgaande stukken had juist ten doel de afzonderlijke beschrijving der stukken — die in de oudste tijden, toen de verschillende corporatiën nog eenvoudiger waren ingericht, regel geweest was — overbodig te maken. Men miskent m.i. dan ook de gemaakte onderscheiding, wanneer men de tot eene serie vereenigde losse stukken afzonderlijk beschrijft. Wil men dat doen, dan verricht men misschien een zeer nuttig werk, maar een inventaris maakt men niet.

Ik kan den heer Gratama dan ook niet toestemmen, dat het wenschelijk is „daar, waar het archief van betrekkelijk geringen omvang is, ten aanzien der oudste stukken den inventaris tevens tot regestenlijst te maken". Bij het maken van een inventaris en bij het samenstellen van eene regestenlijst plaatst men zich op twee verschillende standpunten, die niet te vereenigen zijn. Wie een inventaris bewerken wil, moet zich zooveel mogelijk plaatsen op het standpunt van het lichaam, welks archief hij regelt, en aan dit standpunt zal hij meermalen verplicht zijn het gemak van hen, die het archief wenschen te raadplegen en met de oude toestanden dikwijls minder nauwkeurig bekend zijn, op te offeren. Bij het samenstellen van regestenlijsten heeft men zich een geheel ander doel voor oogen te stellen. Hierbij staat het belang van den tegenwoordigen onderzoeker op den voorgrond. Men vraagt niet, welk belang de corporatie, in wier archief het stuk berust, er bij had, maar welk belang de geschiedenis bij het stuk hebben kan. Ik heb daarom bij het beschrijven der stukken steeds hetzelfde systeem gevolgd: een stuk uit de 15e eeuw was voor het toenmalige stadsbestuur niet belangrijker dan een gelijksoortig document uit de 19e eeuw voor het tegenwoordige gemeentebestuur, en behoort dus, waar men zich bij de regeling op het standpunt van den magistraat „in der tijd" plaatst, niet anders beschreven te worden. Alleen in zooverre dienen de oudere stukken meer afzonderlijk beschreven te worden, als blijkt — en meestal zal dat blijken — dat in de oudste tijden het dossiersysteem is toegepast.

R. FRUIN Th.A.zn.

Naar aanleiding van „Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven" door Mr. S. Muller Fzn.

Geachte Collega!

Ten zeerste verheug ik mij over het verschijnen van uw stuk: „Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven". Klaar en duidelijk toch is door u dat hoofdbeginsel uiteengezet. Zoo klaar en duidelijk, dat naar ik geloof, de door u aan het slot daarvan genomen conclusies op de hoofdpunten geen tegenspraak meer zullen ontmoeten.

Ik verheug mij hierover, omdat daarin door u is gevolg gegeven aan den wensch tot schriftelijke gedachtenwisseling over dit hoogst belangrijk punt, aan het slot der vorige jaarvergadering door mij uitgesproken. Een wensch, die door de vergadering gedeeld, zeker mede het zijne bijbracht tot het besluit om het door mij aan de orde gestelde punt: „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", tot de volgende jaarvergadering uit te stellen.

Uwe conclusies onderschrijf ik dan ook van ganscher harte. Terecht wordt naar mijn oordeel daarin door u gezien het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven; uw betoog daarover is even keurig als afdoende.

Als ik nu toch, naar aanleiding van uw in het vorig nummer geplaatste stuk, de pen opvat, dan is dat zeker allerminst om een bestrijding daarvan te leveren, en evenmin om „het hoofdbeginsel" nog nader uiteen te zetten.

Waartoe dan wel, vraagt gij misschien reeds bij u zelve? Het antwoord kan gemakelijk zijn; 1°. om mijn' figuur te redden en de gedragslijn van het bestuur althans te verklaren, zij het dan naar uwe wijze van zien niet te rechtvaardigen, en 2°. om bij enkele punten in uw schrijven aangeroerd nog een oogenblik stil te staan.

Om dan met het eerste te beginnen, zooals het behoort.

Naar uwe wijze van voorstelling heb ik wel een beetje wonderlijk gedaan. Na toch geschreven te hebben over „eenige regelen", zoude ik bespreking over *alle* regels hebben aangekondigd en dan den grondregel, welken ik, het is waar, kort maar dan toch even als zoodanig aanwees en besprak, als een axioma hebben gequalificeerd, dat als „uit zijnen aard niet voor bewijs vatbaar" maar eenvoudig diende te worden aangenomen, ten gevolge waarvan dan weêr aan de daaruit getrokken consequenties geen ontsnappen zoude zijn.

Nu heb ik het niet zoo leuk aangelegd, en het mij niet zoo gemakkelijk gemaakt.

Het verschil tusschen den titel van mijn betoog in den vorigen jaargang en het te bespreken onderwerp is onbetwistbaar, maar dat ik nu even op de vergadering een beslissing over *alle* regels had willen uitlokken, volgde daaruit dan ook niet. Zelfs begeerde ik niet een bespreking van alle in

mijn stuk aangestipte onderwerpen. Integendeel, was de zaak geloopen zooals ik mij had voorgesteld, dan waren wij langs eenigszins anderen weg even ver geweest als wij nu zijn. Ja, naar ik meen, nog iets verder.

Veroorloof mij dus u te vertellen, hoe dat zou zijn geweest. Misschien wordt u dan de houding van het bestuur ook eenigszins begrijpelijker. Aan de orde was gesteld, ook omdat het onderwerp in het Archievenblad was ter sprake gebracht: De scheiding tusschen oud en nieuw archief. Waarom dit niet had moeten geschieden, is mij uit uw schrijven niet duidelijk geworden. Immers de aangenomen conclusie spreekt zich klaar en duidelijk uit omtrent de taak van den archivaris, niet alleen wat betreft den tijd, waaruit de stukken moeten dateeren, aan welke hij zijn' arbeid en zorgen heeft te wijden, maar bepaaldelijk over aard en wezen dier taak zelve. De beslissing toch op dit punt gevallen, geeft aan, dat er geen intrinsiek verschil moet worden gezien tusschen de stukken behoorende tot oud of nieuw archief, dat de archivaris functiën vervult van administratieven aard, behoorende tot het bestuur der gemeenschap, wier archief hij beheert, en dat zijne taak dus niet slechts van wetenschappelijk historischen aard is. Zoo opgevat laat de behandeling zich zelfs als n°. 1 van ons programma verdedigen.

Hoe dit zij, ik kon begrijpen, dat met het overige, hetwelk nog op de jaarvergadering moest ter sprake komen, voor punt n°. 2 der agenda, niet veel tijd zou overblijven. Ik wilde daarom ook juist „een geanimeerde conversatie", zooals u het noemt, uitlokken om eens te hooren, of argumenten tegen de hoofdstrekking van mijn betoog zouden worden aangevoerd. En zoo ja, om deze dan later, naar eisch van zaken schriftelijk te kunnen bestrijden. Zoo neen, dan mocht daaruit toch al voorloopig worden opgemaakt, dat die hoofdstrekking instemming vond, en dat dus van dit hoofdbeginsel mocht worden uitgegaan. Wij hadden dan nu reeds geweten of — en zoo ja welke bezwaren daartegen zouden kunnen worden aangevoerd. Gij hadt in uw betoog nog meer bepaaldelijk daartegen kunnen te velde trekken. Iets wat aan het door ons beiden beoogde doel nog meer bevorderlijk ware geweest.

Hiermede in overeenstemming had het bestuur zich geen bepaalde gedragslijn gesteld en zich voorbehouden naar den eisch der omstandigheden te handelen. Waarschijnlijk zoude het dan de meer gezette en meer in bijzonderheden gaande behandeling van dit, gelijk gij te recht zeidet hoogst gewichtig onderwerp hebben uitgesteld, dat dan op de volgende vergadering met eenige zekerheid over de denkbeelden omtrent het hoofdbeginsel aan de orde ware geweest. Evenals nu zonder die zekerheid.

Gij hadt geen vrede met deze wijze van handelen; ik kan dat begrijpen, al deel ik uw bezwaren niet. Dat het mijne bedoeling niet was de zaak alleen mondeling af te doen, volgt uit het bovenstaande.

Uwe twee eerste bezwaren, die in de discussie niet zoo duidelijk bleken — ik constateer dit uitdrukkelijk — zouden in mij geen tegenstander hebben ontmoet, ware de behandeling doorgegaan. Nu nog het derde; het vierde, dat vooral tegen het bestuur is gericht, bespraken wij reeds. Hier wil ik erkennen, dat ik meer dan verleden jaar het nut van het stellen van enkele regels inzie; al moet ik er direct bijvoegen, dat ik toen aan meer in bijzonderheden tredende dan bijv. uwe conclusies heb gedacht. Ik zal mij dus zeer goed kunnen vereenigen met het aannemen daarvan door de vergadering, en wil de beteekenis daarvan niet onderschatten. Alleen, er zij nogmaals opgewezen, ook ten vorigen jare heb ik mij a priori daartegen niet verzet [1]). Maar, en hier kom ik op het punt, hetwelk mij vooral de pen deed opvatten, daar ik het hoofdbeginsel beschouwde als in theorie vrij wel algemeen erkend, naar de tegenwoordige meening niet meer weêrsproken — ik beroep mij op het door u zelf medegedeelde omtrent de laatste vergadering der rijksarchivarissen — maakte ik daaruit eenige gevolgtrekkingen en lichtte die nader toe. Als een stelling, tot wier bewijs men in den tegenwoordigen tijd niet veel woorden meer gebruikt, van welke men uitgaat als van een gemeenschappelijken grondslag, zoo kwam mij het hoofdbeginsel, door ons beiden erkend, voor. Niet als een axioma. Het woord is door mij niet gebruikt ter vergadering. 's Avonds misschien, toen wij het punt nog eens bespraken, in het vuur van het discours, maar — ge zult het wel met mij eens zijn, gij die toch ook iets voelt voor een diner of een rijtoer na afloop der werkzaamheden — op een wat sterke bewering, een niet in allen deele juist gezegde, dan gebruikt, vat men den spreker onmiddellijk, niet maanden later, schriftelijk en in het publiek. Vooral omdat gij toch wel kondt veronderstellen, dat de feiten, waarop gij u beroept om aan te toonen, dat wij hier niet met een axioma te doen hebben, mij niet ge heel onbekend waren.

Nu moet ge niet denken, dat ik niet gaarne nog menig genoegelijk uurtje na afloop eener jaarsvergadering met u hoop te zitten praten. Maar, waar wij een „ernstige discussie" voeren en dat nog wel schriftelijk, is het toch wenschelijk het debat op de vergadering zelf en de geanimeerde conversatie van later uiteen te houden.

Wij kunnen dus vaststellen, dat gij wat minder optimistisch denkt over de algemeene erkenning van *het* hoofdbeginsel, doór ons als het juiste beschouwd, dan ik. De erkenning in theorie natuurlijk, daarover loopt de questie. Dat in de practijk nog veel aan de toepassing ontbreekt geef ik toe; maar niet als bewijs tegen den meer en meer algemeenen ingang, dien het beginsel heeft gevonden. Immers die toepassing levert

---

[1]) Dat mr. Bondam zich in dezen uitdrukkelijk aan uwe zijde zoude hebben geschaard, is minder juist. Het door U vermelde werd door hem gezegd bij de discussie over de scheiding van oud- en nieuw-archief.

in den aanvang meer moeilijkheden dan de chronologische methode bijv., en deze juist zullen misschien menigeen daarvan afschrikken, die met het beginsel als zoodanig instemt. Van de andere zijde wordt het verschil tusschen woorden en daden verklaard door de overweging, dat verandering van systeem, misschien omverwerping van jarenlangen arbeid nog iets geheel anders is dan de bloote erkenning van de juistheid eener theorie in het algemeen.

Toch, en hiervan ben ik overtuigd, is het door u ontwikkelde hoofdbeginsel het juiste, en zal het ook in de practijk meer en meer veld winnen. Wie dienovereenkomstig bij de ordening van een archief heeft gehandeld, en in hoofdzaak aldus zijn' inventaris heeft ingericht, zal ondervonden hebben, dat op die wijze slechts ten slotte de questies, die zich voordoen, op bevredigende wijze kunnen worden opgelost; dat, zoodra er sprake is van een werkelijk archief niet van enkele losse stukken, het de eenige mogelijke methode is voor een juiste ordening. Met name de chronologische methode van ordening en beschrijving, en gij kunt o.a. de voorbeelden zien in de registers op de archieven van Groningen en Kampen, hoe verdienstelijk overigens ook, verzaakt, waar de stukken talrijker en meer samenhangend worden, haar systeem. En wordt dit niet ten slotte op een wijze gedaan, dat van de oorspronkelijke methode niet veel meer overblijft, dan kan bij een eenigszins uitgebreid archief de taak niet ten einde worden gebracht. Of ja, misschien kunnen wèl, maar dan ten koste van zooveel geduld, van zooveel nutteloos verspilde arbeidskracht, dat dan het over boord werpen der methode nog maar veel wenschelijker is. In ieder geval heeft bij mijn weten de doorvoering tot aan 1795 bijv. en wel consequent zonder transacties, niet plaats gehad.

Mag ik nog een enkele kantteekening op uw stuk maken? Gij, allerminst, zult daartegen bezwaar hebben.

Ik heb een kleine grief tegen uw wijze van voorstellen. En wel eene, die eigenlijk slechts een uitvloeisel is van de omstandigheid, dat ge archivaris te Utrecht zijt. Blijkbaar hebt gij daar te doen met in onderdeelen en bijzonderheden vast georganiseerde gemeenschappen. En ge kunt dus uw archief al vrij voldoende indeelen en daarmede voor het gebruik geschikt hebben, als gij de organisatie dier gemeenschappen volgt. Maar niet overal is dat het geval. Nu ben ik het geheel eens met uw antwoord aan den „concilianten bestrijder". Maar daarbij dient nog wel eens uitdrukkelijk er op gewezen, dat dat antwoord opgaat, voor zoover afzonderlijke vaste organen, met den een of anderen tak van bestuur belast aanwezig zijn. Zijn deze er niet, dan laat het zich zeer goed verdedigen, dat men de stukken tot een zelfde archief, ook volgens uwe definitie behoorende, ordent en indeelt naar de onderwerpen, welke zij behandelen. Ik spreek nu als voorbeeld van het archief onder mijn beheer. Chacun prêche sur sa paroisse, niet waar?

En ik doe dat te liever, omdat daarbij de gelegenheid zal bestaan om tegenover een archief als dat der gemeente Utrecht bijv., waarvan het bestuur, wat de ontwikkeling zijner organisatie betreft niet voor het tegenwoordige onderdeed, zoo het dat, wat ingewikkeldheid aangaat, niet overtrof, te stellen archieven van „kleine en afgelegen plaatsen", waar men het ook „met den vorm niet al te nauw nam", maar voor welke desniettemin evenzeer ordening en beschrijving onmisbaar is.

In Drenthe dan vind ik een college van Gedeputeerde Staten, dat de dagelijksche leiding der zaken in handen heeft; maar toch niet permanent zitting houdt, en ook niet steeds terzelfder plaatse. Die dagelijksche leiding der zaken omvatte het geheele bestuur. Er bestaan geen vaste commissies, dan alleen voor het nazien der rekeningen en verantwoordingen van de comptabele ambtenaren. Overigens treffen wij hoogstens nu en dan commissies ad hoc aan, welke in de plenaire vergadering rapport uitbrengen, en waarop diezelfde vergadering besluiten neemt. De werkzaamheden dier commissies strekten zich over een meer of minder lang tijdsverloop uit, waren meer of minder uitgebreid, maar toch niet van dien aard, dat men hier aan opdracht van een bepaald gedeelte der regeeringstaak kan denken, en dus niet aan een afzonderlijk orgaan ter voorziening daarin. Van een afzonderlijk archief van zulk een commissie kan dus geen sprake zijn. Hoogstens kunnen de stukken, betrekkelijk hare werkzaamheid in een afzonderlijk dossier worden vereenigd.

Onder deze omstandigheden is m. i. een indeeling van het archief, bepaaldelijk der losse stukken, naarmate van de onderwerpen daarin behandeld, een indeeling dus naar wat ik in mijn stuk in den vorigen jaargang aanduidde met den naam van dossier-systeem, aangewezen. Gij zult dan op den duur ook in het oud-archief van Drenthe kunnen vinden een afdeeling met den titel: Gewestelijk bestuur, en onderafdeelingen als Kerkelijke zaken; Waterstaat enz. Wel te verstaan, ik verbind mij niet nu voor alsdan juist deze benamingen te herhalen. En ik zal deze methode met te meer gerustheid toepassen, omdat, waar iets van oude organisatie is te ondekken, deze blijkbaar varieerde naarmate van den landschaps-secretaris, den penvoerder bij het bedoelde college. Door den een vond ik een dossier stukken over een zelfde onderwerp bijeengehouden; door den ander werd een lias over allerlei en naar mate van het tijdstip waarop zij ingekomen of behandeld waren, aangelegd. Het eerste was echter in de laatste helft der 18e eeuw meer de gewone wijze van doen. Onder deze omstandigheden zult ge het waarschijnlijk met mij eens zijn, dat het uiteennemen van laatstbedoelde liassen gerechtvaardigd kan zijn.

Het is daarom vooral, dat ik nogmaals den nadruk op de *organisatie der gemeenschap* wilde laten vallen, welke organisatie mede kan brengen, dat de inrichting van het archief volgens den meer bedoelden „conciliaten bestrijder" is aangewezen. Ik verbeeld mij, dat dit wel eeniger-

mate door u uit het oog is verloren in uw betoog. Uwe conclusies blijven desniettemin, althans volgens de naar mijne opvatting door u in 2*b* neergelegde bedoeling, volkomen intact.

Voor ik met een tot ziens op de algemeene vergadering van u afscheid neem, moet mij toch nog één opmerking uit de pen over een in uw betoog voorkomende zinsnede, die mij eigenlijk toeschijnt een schreeuwende ketterij te zijn. En wel die, welke voorkomt op p. 14. Daar toch stelt ge, dat „uit een archief moeten verwijderd worden, ... stukken betreffende grondvergaderingen en andere commissiën uit den revolutietijd, die na hare ontbinding ten slotte dikwijls op het gemeentehuis gedeponeerd zijn."

Ik begin met de vraag: wilt gij verwijderen de stukken, welke krachtens voorschrift van hoogere of lagere, in ieder geval, bevoegde autoriteit aan de gemeentebesturen „als zoodanig" ter bewaring zijn gegeven? Ik kan het niet gelooven, dat gij deze vraag bevestigend zult beantwoorden. Dat gij bijv. de oude doop- en kerkregisters sinds de Napoleontische besluiten dienaangaande, niet als bestanddeelen van een gemeentelijk archief zoudt beschouwen, wil er bij mij niet in.

Maar ik kan mij natuurlijk vergissen.

Is echter mijne veronderstelling juist, hoe houdt gij dan uw' stelling vol — bepaaldelijk met betrekking tot de stukken betreffende de grondvergaderingen; om over die van andere commissiën te kunnen oordeelen, zoude nadere aanduiding moeten hebben plaats gehad — tegenover de vrij wel duidelijke bewoordingen van

art. 11 van een proclamatie der Constituerende Vergadering, representerende het Bataafsche volk van 27 Maart 1798 (Utrechtsch Plakkaatboek 1e Verv. p. 513);

van art. 29 van een decreet van het Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen Volks, van 13 Mei 1799 (l. c. p. 557); welk decreet bij publicatie van het Uitvoerend Bewind wederom werd afgekondigd op 8 Mei 1800 (l. c. p. 577);

en eindelijk van art. 24 der publicatie van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek van 18 Febr. 1803 (l. c. p. 645); welke alle overgifte, ter hand stelling, in bewaring geving aan de besturen der gemeenten van bedoelde stukken gelasten?

En nu moogt gij niet antwoorden, dat de aangehaalde plaatsen niet uitdrukkelijk alle mogelijke stukken betreffende de grondvergaderingen noemen, om de eenvoudige reden, dat gij in uw stuk geen uitzondering hebt gemaakt.

Met den wensch dat wij ons spoedig zullen mogen verheugen in de unanieme aanneming van „het hoofdbeginsel" niet alleen, maar ook in de toepassing er van in de practijk, eindig ik, mij teekenende

Hoogachtend, *Uw Dw.*

SEERP GRATAMA.

Les archives de l'histoire de France,

PAR

CH. V. LANGLOIS et H. STEIN.

Waar wij jaarin, jaaruit archiefstukken zien afdrukken en aldus gemeengoed worden, kan er reden zijn tot verwondering dat iemand den moed heeft gehad eenige studie te publiceeren over één der onderwerpen, waarop die stukken pas het noodige licht werpen, vóórdat deze zijn uitgegeven.

Men zou geneigd zijn dien moed te betreuren en aller krachten willen richten op het uitgeven van archivalia. Toch zou dit verkeerd zijn, want het levend maken, het doen spreken van het doode materiaal, om het zoo uittedrukken, leidt tot juiste appreciatie wat verdere uitgave verdient en bewaart voor een ondoordachte, machinale opeenhooping van bouwstoffen, voor de helft ongeschikt of in minder bruikbaren vorm gegoten.

Bronnenuitgave en bewerking moeten hand in hand gaan, te meer nu de bewerker veel minder dan vroeger zich behoeft te bepalen tot de uitgegeven bronnen. Het moge hem vaak moeite kosten, in den regel kan hij toch thans de wetenschap verkrijgen, waar de voornaamste gegevens voor de studie, die hem aantrekt, te vinden zijn.

Maar het is niet te ontkennen, ook al schroomt hij die moeite niet, hij loopt ook nu nog gevaar dat een onverwachte vondst van hem onbekend gebleven schrifturen al zijne beschouwingen omverwerpt en zijn arbeid vruchteloos maakt.

Ook nu nog missen wij te veel een beknopt overzicht, zoo volledig mogelijk van de bronnen onzer vaderlandsche geschiedenis in binnen- en buitenland. Voor ons kleine land doet zich de behoefte daaraan zeker minder gevoelen dan elders. Wat het binnenland betreft kan men zich de uitgegeven archief-inventarissen gemakkelijk aanschaffen, de verslagen omtrent 's Rijks-archieven zijn in aller handen en eigen onderzoek wordt niet door groote afstanden bemoeielijkt. Bovendien is de hulpvaardigheid der archivarissen — maar het geeft geen pas daarop in ons eigen tijdschrift te roemen. Voor het buitenland kan men slechts hopen dat het Gouvernement op den ingeslagen weg voortga en de wetenschappelijke reizen van Rijkswege verveelvuldige, liefst voor een beperkt territoir dat echter dan ook z. t. z. uitgeput moet worden.

Maar wat niettemin ten onzent een desideratum blijft, is voor groote landen een vereischte. Voor Frankrijk, het klassieke land der archiefregeling, zijn de schrijvers van het hierboven vermelde werk niet de eersten, die dit hebben ingezien, maar de wijze, waarop zij de kolossale op zich genomen taak hebben volbracht, doet het de moeite waard zijn op hun werk de aandacht te vestigen en hun een en ander natevertellen omtrent de archief-regeling in hun vaderland.

Reeds vóór de groote revolutie werd er de behoefte gevoeld althans de historische gegevens te verzamelen in de bijna tienduizend archieven van het land verspreid. In 1762 werd aan de leden der geestelijke congregatie van St. Maur opgedragen om in alle archieven des rijks alle belangrijke acten te copieeren. Alsof deze onderneming niet reusachtig genoeg was, werden niet veel later naar Londen, naar Rome, naar Brussel en naar Luxemburg personen met dezelfde opdracht gezonden. En het bleef niet bij woorden, vele duizenden afschriften werden te Parijs bijeengebracht o.a. uit Londen 12000, uit Rome 5000.

Zelfs met dien ijver ondernomen kon dit plan niet slagen. Alle acten te copiëeren was eenvoudig ondoenlijk en de taak te beperken tot de belangrijken, opende de deur voor een willekeur, te gevaarlijker, naarmate zij was opgedragen aan meer personen en dus de kans grooter was dat daaronder onbekwamen schuilden. Het sprak ook van zelf, dat waar het belangrijkste uit een archief was afgeschreven, niet licht toch nog dit zelf werd onderzocht en dus het terzijdelaten van een gewichtige acte vrijwel gelijkstond met het verlies er van.

De man, die den stoot tot de beweging gegeven had, Moreau zag dit alras zelf in. Een rapport van 1774 wenscht het fabriekmatig afschrijven te vervangen door het samenstellen van een lijst aller archieven met omschrijving van hun omvang en bestanddeelen, aanduiding der onderzoekingen daarin tot dusver ingesteld, afschrift der allerbelangrijkste stukken en inventarisatie der overigen. Op deze wijze kon men de zaak tot een einde brengen. Maar het rapport had geen praktisch resultaat. Men bleef in 't wilde copiëeren, totdat de revolutie er een einde aan maakte.

Deze centraliseerde ook het archiefwezen. Het dekreet van 12 September 1790 gaf aan het archief der Assemblée Constituante den naam van Archives Nationales en gelastte de vereeniging daarmede van alle geconfiskeerde archieven van opgeheven instellingen. In het jaar VIII werden zij, onafhankelijk van de Volksvertegenwoordiging tot eene zelfstandige instelling gemaakt en in 1808 werden zij geinstalleerd in het gebouw, waarin zij nu nog berusten, het paleis Soubise. Toen vonden er ook een plaats de staats-archieven uit het departement der Seine o.a. de Trésor des chartes des rois de France.

Werden dit en anderen in hun geheel overgebracht, eene groote menigte onsamenhangende papieren waren er opgehoopt door de beruchte commission de triage, ingesteld bij de wet van 7 messidor an II. Deze moest overal de oude bescheiden sorteren, naar gelang zij waren documents domaniaux, titres historiques, papiers inutiles of titres féodaux. Alles wat tot de twee laatste afdeelingen behoorde moest vernietigd worden; van de twee eersten werd een groot gedeelte naar de Archives Nationales gezonden om er eene plaats te vinden in eene der twee

hoofdafdeelingen, de section domaniale en de section judiciaire. Het bovengebruikte epitheton *berucht* is niet te sterk; alle onder handen genomen archieven werden door deze handelwijze uit elkander gerukt en willekeurig geschonden.

Men kent het reusachtig plan van Napoleon I, alle fransche archieven te Parijs te vereenigen. Bij dekreet van 21 Maart 1812 gelastte de Keizer de oprichting van een kolossaal archiefgebouw langs de Seine. Maar hoe ernstig gemeend dit ook was — alleen uit het Vatikaan kwamen 12.147 kisten! — werd hetgeen er van was uitgevoerd in 1814 ongedaan gemaakt. Toch werden na dien tijd de Archives Nationales belangrijk uitgebreid. In 1847 werden de archives judiciaires er overgebracht en sinds 1855 loozen verschillende ministerie's er hunne voor den dienst overbodige papiermassa's. Evenwel Buitenlandsche Zaken, Finantiën, Oorlog, Marine en Koloniën doen dit niet.

De bescheiden der Archives Nationales bestaan dus eensdeels uit een aantal in hun geheel gebleven archieven, o.a. dat van bovengenoemden Trésor, van het Parlement, van de Chambre des comptes enz., anderdeels uit een groot aantal collectie's door de bovengemelde commissie van sortering gevormd uit verschillende daartoe uiteengerukte archieven. Men heeft getracht deze laatsten te reconstrueren; immers in Frankrijk was reeds lang ons begrip van archief als organisch geheel algemeen aangenomen als *principe de respect des fonds*. Maar dit pogen had geen succes.

En deze collectie's èn de oude archieven zijn te zamen in drie hoofdafdeelingen „sections" verdeeld, nl. de historische, de administratieve en de wetgevende-rechterlijke. Zij zijn bovendien gesplitst in met letters aangeduide seriën, waarvan dus iedere sectie er een zeker aantal telt.

Het boek in kwestie bespreekt ieder dezer seriën afzonderlijk, deelt mede of er een gedrukte of ms. inventaris van bestaat en wat er uit is gepubliceerd.

De inventarissen staan niet ter beschikking van het publiek, uitgezonderd natuurlijk de 19 gedrukte kwartijnen, die evenwel slechts een klein gedeelte aanduiden. Vraagt men geene bepaalde stukken, dan moet men het onderzoek aan de beambten overlaten. In 1888 werden er 20.160 inlichtingen verstrekt of stukken overgelegd. Het dekreet van 14 Mei 1887, dat den inwendigen dienst der Archives Nationales beheerscht, verklaart overigens dat een ieder recht heeft op kennisneming aller archiefbescheiden, behoudens enkele uitzonderingen. Het budget bedroeg voor 1891 fr. 200000, nl. fr. 153.500 voor personeel en fr. 46.500 voor materieel.

Naast de Archives Nationales heeft men te Parijs de archieven der Ministeriën. Hierboven is medegedeeld welke van deze hunne oude, voor den dienst niet benoodigde stukken naar het Rijks-archief hebben overgebracht. In 1887 zijn de daaromtrent vroeger gegeven voorschriften herhaald, maar ook thans zonder algemeen succes. Het boek in kwestie

geeft ons althans een overzicht van den aard der bescheiden bij de verschillende departementen van algemeen bestuur te vinden. Van degenen die hunne oude archieven hadden behouden, is dat van Finantiën in 1871 grootendeels vernield; de koloniale archieven, die nog geheel ongeordend schijnen te zijn, moet men bij het Ministerie van Handel en Nijverheid en bij Marine zoeken. Binnenlandsche Zaken heeft geregeld, Justitie minder consequent het overbodige geloosd. Zooals voor de hand ligt, is er bij al deze archieven bijzondere machtiging noodig tot onderzoekingen. Ook daaromtrent en betreffende den tijd van openstelling geeft het besproken werk inlichtingen.

Na de archieven te Parijs komen natuurlijk allereerst de departementale archieven ter sprake. Tot 1884 ressorteerden zij onder Binnenlandsche Zaken, sinds dat jaar even als de Archives Nationales onder het Ministerie van onderwijs. Thans berust dus het Fransch archiefwezen in ééne hand.

De archieven der departementen vinden hun oorsprong in de wet van 5 brumaire an V, die het bijeenbrengen in de hoofdplaats gelastte van alle archieven binnen het betrokken departement. Zij bestaan dus uit 1°. de bescheiden der departementale administratie sinds 1790; 2°. de bescheiden van alle vroegere instellingen en corporatie's binnen elks omtrek vóór dat tijdstip. Het beruchte bovengemelde besluit van 7 messidor an II tot triage, d.i. tot sortering naar aard en belangrijkheid kwam in de provincie bijna niet tot uitvoering. Maar al werd er niet systematisch vernietigd, tot 1838 waren de archieven in questie ten prooi aan rotten en liefhebbers.

De wet van 10 Mei van dat jaar, geinspireerd door GUIZOT, regelde met de besluiten tot uitvoering er van het departementale archiefwezen. Op die uitvoering oefende sinds 1841 een archiefcommissie toezicht uit.

Op den voorgrond staat ook bij de departementale archieven *le respect des fonds*, m. a. w. het intact houden der organische bestanddeelen van elk archief.

Op dit hoofdbeginsel mag geen inbreuk gemaakt worden door de classificatie aller bescheiden in een aantal alfabetisch aangeduidde afdeelingen, een vast kader, voor alle departementen hetzelfde, voorgeschreven in 1841 en aangevuld in 1874. Onafhankelijk daarvan is in alle archieven het jaar 1790 de afscheiding tusschen oud en nieuw archief.

Bovengenoemde commissie stelde in 1843 een algemeen reglement van dienst voor de archieven in kwestie vast, dat nog van kracht is. Eigenaardig is de aanvulling van 1882 dat de archivarissen der departementen niet evenals hunne collega's aan de Archives Nationales verplicht zijn de hun door het publiek gestelde vragen schriftelijk te beantwoorden of daartoe zelven onderzoekingen in te stellen.

In 1847/48 deed de commissie twee algemeene catalogussen het licht

zien, die een overzicht gaven van den inhoud der departementale archieven.

Zij werd in 1854 ontbonden en vervangen door eene commissie van advies, die nog bestaat maar slechts zelden bijeenkomt.

Als om te toonen dat niet gebrek aan belangstelling in het archiefwezen tot die ontbinding had geleid, gaf de regeering, in casu graaf de Persigny in 1854 last tot een algemeene inventarisatie. Daarvoor werden strikte bepalingen gemaakt, die, alle vrije beweging uitsluitende de energie verlamden en als een keurslijf werkten; trouwens geen wonder, gemaakt als zij waren door ambtenaren buiten het archiefwezen staande. Eene doode letter bleven de voorschriften evenwel niet; reeds in 1861 konden de eerste inventarissen worden gedrukt en 1 Juli 1890 waren 164 deelen verschenen. Vooral de eerst gedrukten schijnen zeer gebrekkig te zijn; enkelen zijn zelfs wel ter perse gelegd, maar liggen thans nog in vellen op zolders van prefecturen als onbruikbaar.

De schrijvers van het besproken werk laten zich in het algemeen zeer ongunstig over deze fabriekmatige inventarisatie uit. Men heeft het primitieve plan niet willen of kunnen prijsgeven en het schijnt niet door wijzigingen te kunnen worden gered.

De kosten der departementale archieven bedroegen in 1888 fr. 603462, waarvan 47968 voor materieel, daaronder niet gerekend de kosten van oprichting en onderhoud der gebouwen.

Na een inleiding, waaraan dit ontleend is, worden de 86 departementen in alfabetische volgorde behandeld; de bewaarplaats en hoofdbestanddeelen aangewezen, de gepubliceerde en manuscript inventarissen opgenoemd en evenzoo de voornaamste werken, waartoe zij bijdragen hebben geleverd. Vooraf gaat een hoogst nuttige lijst van alle groote instellingen van vroeger tijd in Frankrijk, bisdommen, parlementen, intendances, universiteiten en dgl. met opgave in welk archief hunne bescheiden zijn terechtgekomen.

De laatste bladzijden van het eerste en het tweede deel zijn gewijd aan de bespreking der gemeente-archieven van Frankrijk. Zeer worden geroemd de maatregelen door het ancien régime in het belang daarvan genomen. Herhaaldelijk werd toen voorgeschreven dat de officiëele bescheiden moesten worden geïnventariseerd en de inventarissen worden bijgehouden. De Revolutie, al zou men het tegendeel vermoeden, bracht hierin geene verandering. Het verval begon tijdens de Restauratie, evenals bij ons de jaren van 1820 tot 1850 noodlottig zijn geweest. Toen zag niemand er naar om en veel was reeds verloren, toen in 1842 de bovengenoemde archiefcommissie een ministerieel besluit provoceerde dat goede zorg voorschreef en een cadre de classement bevatte. In 1856 en 1879 werden verbeterde uitgaven van dat besluit gegeven, respect. voor de tijdvakken vóor en na 1790. Het officiëele cadre werd daarin niet verplichtend gesteld voor die

archieven, welke reeds volgens een ander systeem consequent waren geordend. Al had zulk een besluit van den Minister in Frankrijk meer beteekenis dan het ten onzent zou hebben, het effect hing toch ook aldaar voor een groot gedeelte af van den goeden wil der Gemeentebesturen. Sinds 1887 is de Regeering in staat eenigzins pressie op deze uitteoefenen en wordt op de begrooting der departementen een vergoeding van reis- en verblijfkosten uitgetrokken voor de inspectiereizen van den departementalen archivaris.

De gemeenten worden door de schrijvers evenals de departementen besproken, soms slechts in enkele onbeduidende regels, die niet veel licht geven, maar in allen gevalle c.q. het bestaan van een inventaris of beschrijving constateeren.

De archives hospitalières vormen een volgende afdeeling. Zij zijn volgens de Heeren LANGLOIS en STEIN over 't algemeen oud, rijk, goed bewaard en goed geordend, waarlijk eene stoute bewering. Op deze archieven heeft de inspecteur der gemeente-archieven een recht van toezicht. Ook voor hen, zoo zij althans niet reeds geordend waren, is in 1854 een cadre de classement voorgeschreven.

Alle overige archieven worden in één afdeeling samengevat, zij zijn o.a. die der rechtbanken, registratiebureaux, domeinbesturen, bisdommen en andere geestelijke corporaties; zeer veel daarvan behoort thuis in de departementale archieven en zou daarheen zijn overgebracht, waren de wettelijke voorschriften opgevolgd.

Dan de notarisprotokollen; worden deze ten onzent krachtens de wet achterbaks gehouden, in Frankrijk is de toestand nog veel treuriger, daar de protokollen niet in eene bewaarplaats zijn vereenigd maar ook thans nog onder de notarissen berusten, die natuurlijk slechts zelden eenig belang in die oude paperassen stellen en ze vaak op zolders al of niet in kisten laten bederven.

In de étude, wij zouden zeggen het kantoor, van iederen notaris hangt een borderel, met een lijstje van alle protokollen van de betrokken gemeente met aanwijzing van den notaris die ze bewaart. Dit is zeker een uitstekende maatregel, maar, zooals ik zelf meermalen ondervond tusschen het opdoen dier kennis en het voor zich krijgen van het gewenschte register is een groot verschil. Ik zeg register, maar vaak ziet men bij de vraag naar een of ander acte een of meer groote kisten openen, waaruit een duffe lucht opstijgt en die volgepropt zijn met papieren, wier ontcijfering weken en maanden tijd zou kosten.

Reeds in 1789 werd officiëel de wensch geuit dat in iedere hoofdplaats een bewaarplaats zou worden aangewezen voor alle notariëele akten aldaar verleden. Maar de toestand is ook nu nog onveranderd. Slechts in enkele steden o.a. Lyon, Rouen, Toulouse zijn de akten in kwestie vereenigd in de Chambre des notaires.

Moesten de schrijvers zich bij al deze archieven nog meer dan bij de vroegeren tot enkele aanduidingen bepalen; nog incompleter zijn zij uittenaard der zaak, wat betreft de heerlijkheids- en familiearchieven. Zij deelen evenwel ook daaromtrent mede, wat hun bekend is geworden en men zal wel algemeen toejuichen dat zij, indachtig aan het bekende le mieux est l'ennemi du bien zich niet hebben laten afschrikken door het noodzakelijk gebrekkige hunner opgaven.

Niet het minst moeielijke hunner taak is nog onvolbracht. Twee afdeelingen zal het derde deel bevatten: de fransche archiefstukken in het buitenland en die in binnen- en buitenlandsche boekerijen. Is ook dit voltooid, dan kunnen zij de voldoening hebben een onmisbaren gids te hebben samengesteld voor allen die zich met de geschiedenis van Frankrijk of van gedeelten van dit land bezighouden.

Ch. M. Dozy.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Derde supplement op het Repertorium der verhandelingen en bijdragen, betreffende de geschiedenis des vaderlands, in mengelwerken en tijdschriften tot op 1890 verschenen. Door de leden van de Commissie voor geschied- en oudheidkunde van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. — Leiden, Brill. 1893. (8°); XXII, 251 bldzz.

Hierin o.a. de volgende afdeelingen: „Kronieken" (ni. 164*a*—209*g a b*); „Charters en cartularien" (ni. 220*a*—244*a f*); „Bibliotheken" (ni. 265*b*—284*e*); „Archieven" (ni. 298*a a a*—401*f*); „Diplomatiek. — Tijdrekenkunde" (ni. 402*b*—406*b*); Zegelkunde" (416*b*—433), enz.

J. C. Overvoorde. Verslag omtrent het Gemeente-Archief van Dordrecht, over het jaar 1892. — Dordrecht, Van Elk. 1893. (8°); 15 bldzz. [1])

a. Toestand der Archieflokalen; *b.* Toestand der Archiefstukken; *c.* Bezoeken en inlichtingen; *d.* Aanwinsten en verliezen [o. a. Legaat—Beelaerts: nl. boekwerken, teekeningen, prenten, munten en penningen].

A. C. Van Aelst. Schets der staatkundige en kerkelijke geschiedenis der stad Oudewater. — Aflevering 15—17. (bldzz. 449—534).

Archivalia in den tekst verspreid. — Voor volledigen titel, enz. zie men bldz. 31 van jaargang 1893 van dit tijdschrift.

---

[1]) Dit is het eenige verslag over een gemeente-archief, dat mij in handen is gekomen. Toezending van andere verslagen zou mij aangenaam wezen.

J. H. W. UNGER. De Regeering van Rotterdam. 1328—1892. — Naamlijst van personen, die in of van wege de regeering ambten hebben bekleed, voorafgegaan door eene geschiedkundige inleiding over den regeeringsvorm van Rotterdam. Uitgegeven op last van het gemeentebestuur. (*Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het gemeentebestuur. I.*) Rotterdam, Van Waesberge. 1892. (4°); 6, CX, 600, XXV bldzz.

De lezers van dit tijdschrift wijs ik vooral op de XXIII platen „met afbeeldingen der zegels van de stad", beginnende met 1351, en met afbeeldingen der zegels „van Schepenen" (1335—1668).

H. DE JAGER. De Remonstranten en Contra-Remonstranten in het land van Voorne, in 't bijzonder te Brielle, in de jaren 1612—1619. [*Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis. IV.* (1893), bldz. 196—220.]

Dit vervolg eener bijdrage in hetzelfde tijdschrift (III, 337—399) wordt ingenomen door Brielsche archivalia uit dezen tijd.

BARTH. PENN JR. [W. R. Veder.] Het Archief van Amsterdam, historisch geschetst. [*Eigen Haard.* 1893; bldzz. 201—206, 218—222, 236—238].

I. „Het „Stads-Secreet" of de IJzeren Kapel"; II. „De Archieven ten Raadhuize". — Eenige aangenaam geschreven opstellen met portretten en platen.

Geschiedenis van het Sint Anthony-gasthuis te Leeuwarden. — Leeuwarden, Coöperatieve Handelsdrukkerij. 1893. (8°). 170 bldzz.

In dit boeksken, niet in den handel, worden ook beschreven, regestsgewijze, 170 nummers van het archief van dit gasthuis, („documenten van donatiën, permutatiën, koop en verhuringen") over de jaren 1406—1694; terwijl een 600 tal nummers over 1500—1713 kort zijn aangeduid en een onbepaald aantal boeken in handschrift betreffende zijn administratie, (16de tot 19de eeuw), als aanwezig worden vermeld.

Ter bespreking zijn ontvangen de volgende boekwerken:

Mr. S. MULLER FZ. Openbare verzamelingen der gemeente Utrecht. — Catalogus van het Archief. — Eerste Afdeeling. — Utrecht, Beijers. 1893.

Mr. R. FRUIN TH. AZ. Catalogus van de archieven der collegiën, die voor 1811 binnen de tegenwoordige prov. Utrecht rechterlijke functiën uitgeoefend hebben. Met inleiding door Mr. S. MULLER FZ. — Utrecht, C. H. E. Breijer. 1893.

Mr. R. FRUIN TH. AZ. Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1892. — Utrecht, Kemink en Zoon. 1893.

JOANNES JOSEPHUS HABETS,

Rijksarchivaris in Limburg.

† 22 Juni 1893.

1893. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.
JOANNES JOSEPHUS HABETS,
Rijksarchivaris in Limburg.

Het is zeer moeilijk om voor hen, die niet bekend zijn met de eigenaardige verhouding, waarin zich het tegenwoordig hertogdom Limburg ten opzichte van de politieke indeeling vóór 1794 bevindt, onbekend ook met de lotgevallen die de archieven van dit gewest gedurende de laatste honderd jaren, vooral in het veel bewogen tijdvak 1794—1815 hebben ondergaan, de verdiensten van den overleden Rijksarchivaris JOANNES JOSEPHUS HABETS in het licht te stellen. Want juist in de overwinning van de bezwaren daaruit ontstaan, zooverre ze zijn taak bemoeielijkten, ligt zijn hoofdverdienste als archivaris. Hij toch heeft wat heinde en ver was verspreid, en waarvan niemand dan hij soms de bewaarplaats kende, bijeengebracht en door zijne geschriften een leiddraad verstrekt, zonder welken het in vele gevallen uiterst moeilijk, zoo niet bijna onmogelijk was, zelfs maar aan een plan tot ordening en betere regeling onzer archieven te denken. Geen provincie in ons land, noch ook in België, is zoo nieuwerwetsch in die hoedanigheid als Limburg, wanneer men haar

als een geheel beschouwt; geen provincie bestaat uit zulke heterogene bestanddeelen, zoowel uit het oogpunt van een vorige politieke indeeling van haar grondgebied, als ook wat gewoonten, in den uitgebreidsten zin des woords — daaronder ook rechtsgewoonten, costuimen, niet op de minste plaats — betreft. Zelfs de naam, waarmede in 1814 of in 1815 ons gewest werd gedoopt, was fonkelnieuw voor elk der onderdeelen waaruit het toen bestond, geen gehuchtje zelfs, nòch van Nederlandsch, nòch van Belgisch Limburg heeft ooit deel uitgemaakt van het oude hertogdom van dien naam. Meer dan de helft van het grondgebied onzer tegenwoordige provincie behoorde tot de hertogdommen Gulick, Cleve, Gelder — 't overkwartier van Roermond, sinds 1580 een afzonderlijk hertogdom onder den Koning van Spanje en in 1713—1715 versnipperd tusschen Pruisen, Oostenrijk, de Staten-Generaal en den hertog van Gulick. — Het overige deel onzer provincie was verdeeld tusschen den Prins-bisschop van Luik, de Staten-Generaal als hertog van Braband en heer van een deel van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, drie landen in de 13de en 14de eeuw bij Braband gevoegd en waarvan de Koning van Spanje, krachtens het partage-tractaat in 1661, later de keizer van Duitschland, de andere helft bezat. Voegt daar nog bij, of liever voegt er hier en daar tusschen eenige vrije-Rijksheerlijkheden en men heeft een klein denkbeeld van den ingewikkelden politieken toestand vóór 1794. Wat de leenen betreft was ons grondgebied nog meer verbrokkeld: Loonsche, Hornsche, Brabantsche, Geldersche, Keur-Keulsche, Valkenburgsche en nog andere soorten van leenen of achterleenen trof men er aan en tal van aanzienlijke abdijen in de Rijnprovincie of in het tegenwoordige Belgisch Limburg hadden er haar leen- of laathof. Nog grooter moeilijkheden voor een grondige regeling berokkent de algeheele verspreiding der archieven tijdens de Fransche heerschappij van 1794 tot 1814. Verschillende bezitters der vrije-Rijksheerlijkheden toch,

namen ze als hun eigendom mede bij hun vlucht naar Duitschland; soms ook kwamen die archieven in handen van hun rentmeesters en ontvangers; de overigen werden door de Franschen verdeeld in historische archieven (Pauselijke-, Bisschops- en Keizersdiplomen en cartularia!) die naar Parijs werden gevoerd; domaniale archieven die den directeur der domeinen werden toegewezen, om er geld uit te slaan voor den Staat, door ze dienstbaar te maken aan het ontdekken van goederen, kapitalen en renten, en in rechterlijke, leen-heerlijke en notariëele archieven, die naar de arrondissements-rechtbanken *moesten* overgebracht worden, doch voor een groot deel in 1883 nog op de raadhuizen in een hopelooze wanorde met de gemeente-archieven dooreen lagen, terwijl onder het Fransch bestuur van tijd tot tijd nog aanzienlijke hoeveelheden documenten als scheurpapier werden verkocht, waardoor natuurlijk, daar dit op de verantwoording van onkundige „préposés au triage" geschiedde, aanzienlijke leemten in alle mogelijke categorieën van archieven ontstonden. Dat er nog van al die archieven zooveel terecht kwam in ons dépôt, dat onze verzamelingen, die in 1883 in een zevental kasten waren geborgen, thans, met inbegrip van de archieven van het Fransch departementaal bestuur en de Préfecture meer dan 70 kasten kunnen vullen is grootendeels het werk van Pastoor Habets. Hij kende zoo goed de afstammelingen der oude archiefbezitters: hier een kleinzoon van een rentmeester, ginds van een leengriffier of een secretaris, een neef van een der laatste capitularissen of kloosterlingen; hier wist hij nog archieven te liggen op een ouden kerktoren, raadhuis- of pastoriezolder, daar in een schoolgebouw of in een oud kasteel. Het was alsof hij de geëmigreerde geestelijken en heerlijkheids-bezitters, met hunne archieven vluchtend, tot in hun laatste schuilhoeken over den Rijn, in Braband of elders gevolgd was. Behalve tal van Limburgsche gemeenten, bezocht hij, om onze oude archieven terug te bekomen of copieën

regesten, minstens een inventaris er van in ons archief te kunnen neerleggen: Keulen, Aken, Dusseldorp, Essen, Parijs, Brussel, Hasselt, Luik en Mechelen.

Hij deed meer dan verzamelen wat verspreid was, en zoo er ooit een orde komt in dien vreeselijken chaos van losse stukken, zooals hij gekscherend met die vage uitdrukking, ze noemde, dan is het gedeeltelijk nog aan hem te danken, aan zijn geschriften, aan zijn zoo helder en bondig overzicht, bijvoorbeeld, van de politieke indeeling van Limburg (in dl. I zijner Geschiedenis van het bisdom Roermond), zijn werk over de Loonsche leenen in Limburg, over de leenen van Valkenburg, over de gouverneurs van Limburg, en over tal van Limburgsche heerlijkheden, abdijen en kloosters (meestal verschenen in de Publications du Limbourg), zijne verzameling van Limburgsche wijsdommen enz. Voor vele dier werken heeft hij ook gebruik gemaakt van archieven elders berustende, die leemten in onze verzamelingen aanvullen, van mondelinge overleveringen en van zijne inderdaad bewonderenswaardige topographische kennis van dit gewest. Van Eysden tot Weert kende hij nauwkeurig alle wegen, kasteelen en merkwaardige gebouwen. Van deze kennis gaf hij vooral bewijzen bij zijne talrijke opgravingen van Romeinsche, Germaansche en Frankische oudheden, beschreven grootendeels in de „Publications du Limbourg", „Bulletins de la Commission Royale d' hist. et d'archéologie de Belgique" en de verslagen der Nederlandsche Koninklijke Akademie van 1881 tot 1892. Het zou mij echter te ver voeren Pastoor Habets in zijn oudheidkundige onderzoekingen en bemoeiïngen te volgen, ik beschouw hier vooral den archivaris en wijs liever nog op wat hij deed voor de kennis van de zoo ingewikkelde kerkelijke toestanden van dit gewest, een kennis voor den archivaris zoo onmisbaar. Het archief van het bisdom Roermond werd door hem geordend en verstrekte hem stof voor zijne uitgebreide geschiedenis van dit bisdom, welke kostbare inlichtingen behelst, die, behalve het groote nut dat zij hebben voor de weten-

schap, rechtstreeks kunnen dienen bij de ordening onzer archieven van kerkelijken aard. Bij al dat werk en zijne zeer omvangrijke correspondentie, vond hij nog den tijd om bijna twee lijvige octavo-deelen van den inventaris der archieven van de abdij Thorn uit te geven. Al mogen sommige critici eenige, deels ongegronde, aanmerkingen op zijn appreciatiën van sommige charters hebben gemaakt, zoo blijft zijn werk nochtans ontegenzeggelijk allerverdienstelijkst voor de wetenschap. Ik wil van de mij toegestane ruimte geen misbruik maken en spreek dan ook niet van wat hij deed voor de oudheidkunde en de kunst van zijn dierbaar Limburg, van zijne talrijke opgravingen te Meerssen, Heer, Valkenburg, Hoensbroek en, nog eenige maanden geleden, te Voerendael; slechts den mensch zij het mij veroorloofd hier nog eenige regels te wijden. Een zijner vrienden, hij had er zeer vele, noemde hem l' abbé Constantin; die naam is verdiend: hij was voor ieder goed, zelfs al te goed en volkomen onbaatzuchtig. Reeds zijn nederige kapellaanswoning te Bergh-en-ter-Blijt (bij Maastricht), meer nog zijn pastorie te Wilre in den Vroenhof was een gastvrije rustplaats voor tal van Nederlandsche, Duitsche en Belgische geleerden en oudheidkundigen; sinds hij archivaris was ging er bijna geen dag voorbij of hij ontving gasten.

Voor ieder was hij minzaam, zelfs voor de vele familie-genealogen en heraldici, die het ongeluk wil dat den naam dragen van een Limburgsche gemeente voorafgegaan door *van*, *de* of *von* en die beweren van adel te zijn. Dikwijls heb ik zijn onuitputtelijk geduld bewonderd. En toch kon hij heftig en geweldig zijn, zoodat men in hem moeielijk den bedaarden archivaris terug zou kennen: het was als hij Limburgs oudheden, kunstschatten, monumenten bedreigd zag of meende bedreigd te zien met vernieling, verkoop of verkwanseling, en hij achtte zich dan in geweten verplicht iedereen die zich op dat punt vergreep te bestraffen, ja publiek aan de kaak te stellen. Geen hooge rang of waardigheid vrijwaarde dan voor zijn geweldige bestraffing en in zijn „Publications" hield hij er zelf een afzonderlijken schandpaal op na, met den titel „vandalisme."

Zoo heb ik hem tien jaren gekend en met hem gewerkt; hij was in mijn oog onafscheidelijk verbonden aan ons archief, een eerbiedwaardige gothieke kloosterkerk, die pastoor-archivaris met zijne groote gestalte, forsch geteekende gelaatstrekken, dat breede voorhoofd; in zijn zwarte toga scheen hij mij een figuur uit lang vervlogen tijden, uit de middeleeuwen.

Nog in enkele regels eene korte biografie: JOANNES JOSEPHUS HABETS werd 27 November 1829 te Oirsbeek, waar zijn vader hoofdonderwijzer was, geboren, uit eene familie, die tal van geleerde en verdienstelijke mannen heeft voortgebracht, onder anderen den Akenschen geschiedschrijver CHRISTIAAN QUIX, H. J. BEUGELS, hersteller der abdij van Postel, en den Luikschen kanonik HABETS, die de lijdende menschheid door de stichting eener uitgebreide vereeniging van liefdezusters groote diensten bewees.

In 1843 begon JOSEF HABETS de humaniora te Rolduc, in 1856 werd hij priester, was tot 1878 achtereenvolgens te Hunsel, Bunde en Bergh-en-ter-Blijt kapellaan, van 1878 tot 1881 pastoor te Wilre-Oudvroenhoven, tot dat hij in November 1881 tot Rijksarchivaris werd benoemd; den 14 Juni 1880 was hij reeds lid geworden der Koninklijke Akademie te Amsterdam en werd daarna nog door verschillende geleerde genootschappen tot lid benoemd, onder meer tot buitenlandsch lid der Koninklijke Vlaamsche Akademie; van het Oudheidkundig Genootschap in Limburg was hij president, in welke hoedanigheid hij de „Publications du Limbourg" redigeerde, die hij grootendeels met eigen bijdragen vulde. Met den schrijver dezes gaf hij nog het tijdschrift „de Maasgouw" uit, aan Limburgsche oudheden, taal en letterkunde gewijd, dat twee keer per maand verschijnt.

Een hartkwaal, die zich de laatste jaren steeds heviger openbaarde, was de oorzaak van zijn dood, die voorafgegaan door een allersmartelijkst lijden, den 22 Juni laatstleden hem uit zijn werkzaam leven wegrukte.

Maastricht. A. J. FLAMENT.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot adjunct-archivaris aan het gemeente-archief te Amsterdam Mr. J. J. LOEFF, tijdelijk ambtenaar aldaar;

tot rijks-archivaris in de provincie Limburg de heer A. J. FLAMENT, commies-chartermeester;

tot archivaris der gemeente Breda de heer J. T. CORSTEN aldaar.

Overleden:

De heer L. THERI, archivaris der gemeente Oostburg.

Door zijne benoeming tot leeraar te Amsterdam, heeft de heer M. G. DE BOER opgehouden archivaris der gemeente Goes te zijn.

Opnieuw gesteld:

ter beschikking van de weeskamer te Batavia voor den tijd van een jaar of zooveel korter als zal blijken voldoende te zijn, om te worden belast met het overbrengen naar de daarvoor bestemde lokalen in het gebouw van genoemd college en het ordenen van het archief der weeskamer en van het voornoemd college van boedelmeesteren te Batavia, het laatstgenoemde over de jaren 1640 tot en met 1880, de ambtenaar op wachtgeld V. A. L. A. BLOEM, laatstelijk ter beschikking van eerstgenoemd college.

DE TWEEDE JAARVERGADERING, GEHOUDEN TE AMSTERDAM OP 14 JUNI 1893. (1)

Een veertiental leden had aan de oproeping tot het bijwonen der jaarlijksche vergadering gevolg gegeven. Tot ons leedwezen ontbraken alle leden uit de plaats zelve, waar de vergadering werd gehouden, om te billijken redenen, op het appèl. Onzes inziens kunnen er geen overwegende bezwaren bestaan, om desnoods voor den dag onzer algemeene bijeenkomst daar den dienst te doen stilstaan; althans kan worden gevraagd, dat deze geen hinderpaal, ook voor van elders komenden, oplevere voor het bijwonen er van. Immers die dienst zelf zal meer worden gebaat dan geschaad door een daardoor veroorzaakte afwezigheid gedurende eenige uren of zelfs gedurende één enkelen dag.

Ook nu weder moest de vergadering door een waarnemenden voorzitter worden geopend. Mr. CH. M. DOZY kweet zich van die taak, en hulde brengende aan de nagedachtenis van Mr. DE ROEVER, wiens plaats hij vervulde, bracht hij verslag uit omtrent de lotgevallan der vereeniging in het afgeloopen jaar.

(1) Vergelijk de noot op pag. 49 van den vorigen jaargang.

Van werkelijke lotgevallen kan echter weinig sprake zijn. Naar buiten trad de vereeniging niet op, maar innerlijk mag het Tijdschrift worden beschouwd als den juisten aanwijzer van haar levenskracht en geschiktheid tot verdere ontwikkeling. En al verheugen wij ons er in, dat het Nederlandsch Archievenblad niet uitsluitend door de direct belanghebbenden, de archivarissen, wordt gelezen, toch moet het, zal het aan zijn doel beantwoorden, in de eerste plaats zijn en blijven een technisch vakblad. Ter bevordering van den goeden gang van zaken werd een nieuwe overeenkomst met den uitgever getroffen, waardoor de secretaris-redacteur van het administratief gedeelte der aan de uitgave van het Tijdschrift verbonden werkzaamheden geheel werd ontheven. Niet alleen echter in ons blad, maar ook in de jaarvergadering en de daar gevoerde beraadslagingen openbaart zich het leven der vereeniging. Daarom eindigde de Spr. met den wensch, dat ook de dag van heden, al kon het getal der aanwezigen grooter zijn, daarvan een schitterend getuigenis mocht geven.

Dit openingswoord werd door de aanwezigen met instemming begroet, waarop men tot de huishoudelijke bezigheden overging. Nadat de rekening en verantwoording van den penningmeester in orde was bevonden en onder dankbetuiging voor zijn beheer, goedgekeurd, deelde de voorzitter mede, dat geen antwoord was ontvangen op een dezerzijdsch schrijven aan de bibliotheek-ambtenaren, welke zich ten vorigen jare met een voorstel van aansluiting tot onze vereeniging hadden gewend; welk schrijven strekte om tot een nadere bespreking van bedoeld onderwerp te geraken in overeenstemming met de p. 51 van den vorigen jaargang medegedeelde motie, reden waarom hij voorstelde ook van onze zijde de zaak voor afgedaan te houden. De vergadering vereenigde zich hiermede. Evenzoo met het voorstel om tot correspondeerend lid onzer Vereeniging te benoemen den heer ALPHONSE GOOVAERTS, adjunct-archivaris aan het Belgisch Staatsarchief, welke benoeming door dezen reeds bereidwillig is aanvaard.

Daarop werd als plaats der volgende jaarvergadering aangewezen 's Gravenhage, terwijl aan het einde der vergadering de bestuursverkiezing plaats had, en na eenige stemmingen werden aangewezen

Mr. S. MULLER FZN., tot voorzitter,
Mr. S. GRATAMA, tot secretaris,
Mr. J. A. FEITH, tot penningmeester,
Mr. CH. M. DOZY en Mr. A. C. BONDAM, als leden.

De vier eersten, ter vergadering aanwezig, verklaarden onmiddellijk de benoeming aan te nemen, terwijl de laatste eenige dagen later te kennen gaf, dat hij zich de keuze liet welgevallen.

Hierop kwamen de theses van Mr. S. MULLER FZN. in behandeling.

In een korte toelichting der eerste:

Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij en uitgegaan van het bestuur eener gemeen-

schap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten;

gaf de inleider, onder verwijzing naar het door hem geplaatste stuk in het eerste nommer van dezen jaargang van het Archievenblad, nader aan, dat hij onder geteekende stukken verstaat kaarten, dat ook gedrukte stukken in het archief behooren, als zij aan het bestuur zijn toegezonden, dat met de bijvoeging ex officio wordt bedoeld de particuliere stukken der beambten uit te sluiten, dat de laatste zinsnede o. a. betreft de pakken gedrukte plakkaten, die hoewel voor verspreiding bestemd, dus niet om daar te blijven berusten, in de bewaarplaatsen van archieven zijn achtergebleven.

Achtereenvolgens werden door verschillende aanwezigen opmerkingen gemaakt en vragen gedaan.

Het hoofdbezwaar werd gevonden daarin, dat de stelling de opteekeningen der handelingen van het bestuur zelve, de notulen-boeken scheen te ignoreeren, iets wat wederom werd ontkend met er op te wijzen, dat „uitgegaan" in dezen niet de feitelijke beteekenis kon bezitten, immers zulke stukken zijn niet meer in de archieven aanwezig. Met het oog echter op de eenigszins dubbelzinnige beteekenis van het bedoelde woord, wordt dit gewijzigd in „opgemaakt".

Opmerkingen van minder gewicht betroffen de vraag of ingezonden boeken wel in een archief dienden te worden opgenomen, waarop Mr. Muller als zijne meening te kennen gaf, dat hier slechts de keuze was òf ze als ingekomen stukken te beschouwen òf ze uit het archief te verwijderen en als een afzonderlijke verzameling te bewaren. Het eerste is zuiver consequent, maar het laaste schijnt om practische reden verkieslijker.

Voorts de uitdrukking „het geheel"; de inleider hield vol, dat ook waar slechts zeer weinig was bewaard gebleven, van een geheel sprake kon zijn. Iets wat niet zonder bedenking scheen, bepaaldelijk waar men van een geheel sprekende, zeer enkele stukken, afkomstig van een bestuur in een bepaalde functie optredend, of van een ambtenaar, reeds als een archief beschouwt.

Eindelijk serieën publicaties en plakkaten; dat deze uit een archief zouden moeten worden verwijderd, vond bij enkelen geen instemming; vooral niet, waar van een officiëel aangelegde verzameling sprake is.

Nadat nog bij de discussie duidelijk in het licht was gesteld, dat de thesis door hare bewoordingen voldoende aangeeft, dat zij niet slaat op familie-archieven, meestal zijnde een conglomeraat van papieren en stukken, welke de verschillende leden als zoodanig, of in verschillende functies, in handen kregen en bewaarden, wordt aan het slot ter juistere formuleering nog het woordje „haar" vervangen door „die gemeenschap".

Zoo komt de stelling vervolgens in stemming, en wordt alsnu luidende:

Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij of opgemaakt door het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder die gemeeenschap te blijven berusten; met algemeene stemmen aangenomen.

Stelling *2a*:

„Een archief moet systematisch ingedeeld worden."

wordt, na eenige discussie, over het punt, of ten slotte toch niet voor enkele stukken, de chronologische indeeling de meest wenschelijke is, iets wat door den inleider in het algemeen wordt ontkend, onveranderd aangenomen.

Bij de stelling *2b*:

Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is;

maakte het hoofdpunt der debatten uit de vraag, of de inrichting der gemeenschap dan wel de oude organisatie van het archief den grondslag voor de indeeling moet vormen, of afwijking en wijziging dier oude organisatie, bijv. het uiteennemen van liassen nooit of nimmer gerechtvaardigd kan zijn, vooral waar die oude organisatie niet meer afhankelijk is van de inrichting der gemeenschap. Mr. MULLER verklaarde zijnerzijds liever aan de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap vast te houden; een oorspronkelijke organisatie, die daarvan zoude afwijken, is voor hem iets onbestaanbaars. Derhalve schijnt verandering van „oude" door „oorspronkelijke" wenschelijk, daar bovendien onder oude organisatie ook zoude kunnen worden begrepen eene, welke door vroegere bewaarders aangebracht, van de oorspronkelijke geheel afweek. Met het uiteennemen van liassen dient men in ieder geval uiterst voorzichtig te zijn, er kunnen misschien bijzondere gevallen bestaan, dat het althans geen kwaad kan, en dat het dus niet bepaald moet worden afgekeurd. Maar dit raakt de ordening, betreft niet de organisatie van het archief.

Nadat, met het oog op het laatste gezegde was geconstateerd, dat in de stelling met organisatie dus werd bedoeld de globale indeeling van het archief, niet de in onderdeelen tredende ordening, konden nog enkelen der aanwezigen zich niet vereenigen met de formuleering der thesis. De mogelijkheid toch van afwijking tusschen de oorspronkelijke organisatie van het archief en de inrichting der gemeenschap was niet uitgesloten, zelfs werd het bestaan er van op een, zij het dan ondergeschikt, punt door een voorbeeld aangewezen. Om hieraan tegemoet te komen wil de Inleider in de thesis invoegen: „in hoofdzaak", maar wijst overigens elke andere verandering af, omdat z. i. duidelijk moet uitkomen, dat de oor-

spronkelijke organisatie in het algemeen niet afwijkt van de inrichting der gemeenschap, terwijl van de andere zijde niet de laatste als theoretisch uitgangspunt, maar juist de eerste, nog feitelijk herkenbaar en werkelijk bestaan hebbend, als richtsnoer den doorslag moet geven.

Na verwerping van een amendement om te lezen: „in overeenstemming" in plaats van „die overeenstemt", wordt de thesis, na de aangebrachte wijzigingen, luidende:

„Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oorspronkelijke organisatie van het archief, die in hoofdzaak overeenstemt met de inrichting der gemeenschap van wie het afkomstig is."

aangenomen met elf stemmen voor, en twee tegen.

Bij stelling 2*c*:

„De stukken, die niet tot het archief behooren, moeten daarvan afgezonderd worden. Zij moeten worden overgebracht naar een bibliotheek of een ander archief, waar zij behooren, of in eene afzonderlijke afdeeling van het archief, waaruit zij afkomstig zijn, worden geplaatst".

merkt Mr. MULLER op, dat hij zich wenscht te verdedigen op een z. i. ongerechtvaardigden aanval van den heer GRATAMA in het jongst verschenen nommer van het Archievenblad, en wel waar deze hem verwijt „een schreeuwende ketterij" te hebben verkondigd. Immers Spr. heeft geenszins beweerd, dat de bij de gemeentebesturen ingezonden processen-verbaal van grondvergaderingen enz. moesten worden verwijderd, maar gedoeld op zulke stukken, welke o.a. de handelingen dier vergaderingen bevattende, niet werden verzonden, maar ten slotte ten gemeentehuize werden gedeponeerd. De door Mr. G. aangehaalde bepalingen zeggen dan ook iets anders, dan deze er in heeft meenen te kunnen lezen.

Mr. GRATAMA repliceerende, meent vooralsnog, dat de vorige spreker zich in zijn stuk wel eenigszins anders heeft uitgedrukt dan hij nu doet, en dat de bedoelde bepalingen te eng worden opgevat. Spr. althans heeft *alle* stukken betrekkelijk de grondvergaderingen in de archieven der gemeenten, die hij heeft geordend, bij elkaar aangetroffen en geen afzonderlijk ingezonden processen-verbaal gevonden. Voorts betwijfelt hij, of men wel doet om van het archief van dergelijke commissies als van een geheel te spreken, evenmin als dit eigenlijk gezegd het geval is met de zoogenaamde burgerlijke stands-archieven; deze dienen toch als afzonderlijke onderdeelen van het gemeentelijk archief te worden beschouwd.

De inleider handhaaft hiertegenover het door hem gesprokene, en merkt op, dat z. i. slechts het alternatief mogelijk is òf de burgerlijke stands-archieven, met name de in 1811 naar de gemeentebesturen overgebrachte registers enz., als op dat tijdstip ingekomen stukken te beschouwen, òf er zelfstandige serieën afgescheiden van het gemeentelijk archief van te

maken; wat de stukken van de grondvergaderingen afkomstig betreft, zij worden door het feit, dat zij in de bewaarplaatsen der gemeente-archieven zijn geborgen, geen bestanddeel daarvan.

De stelling wordt hierop onveranderd aangenomen; hetzelfde is het geval met de volgende:

„De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief."

Wegens het vergevorderde uur werden met instemming van den heer GRATAMA diens theses niet meer in behandeling genomen. Misschien zullen ze op een volgende jaarvergadering ter sprake komen.

Om zoo mogelijk vooraf daarover een schriftelijke gedachtenwisseling uit te lokken zij het geoorloofd ze hier alsnog in haar geheel te laten volgen.

A. 1. Bij de ordening van een archief dient in 't oog te worden gehouden, dat de stukken en protocollen, welke de handelingen der corporatie of van haar bestuur behelzen, het geraamte vormen, om hetwelk de andere stukken moeten worden gegroepeerd.

2. Aan het bijzonder oordeel moet worden overgelaten, op welke wijze de toepassing moet geschieden, bepaaldelijk: of — en zoo ja — op welke wijze en ten aanzien van welke stukken afscheiding is gewenscht, en bijeenvoeging in serien is aangeraden; of verder een zuiver chronologisch dan wel een dossier-systeem moet worden gevolgd.

B. 1. Bij de beschrijving sta op den voorgrond, dat de inventaris slechts als wegwijzer behoeft te dienen, en dus te geven een overzicht van den inhoud van het archief.

2. De meer nauwkeurige beschrijving moet hoofdzakelijk in verband worden gebracht met de stukken, welke de handelingen behelzen, door klappers, registers enz.

3. Voor den tijd, waarin de handelingen niet of nog niet geregeld werden opgeteekend, dient de beschrijving uitvoeriger te zijn dan voor latere tijden noodig is, bijv. in regestenlijsten.

Niettegenstaande in de zaal een waarlijk tropische hitte heerschte, waren de gevoerde beraadslagingen belangrijk, en mogen de resultaten voor de ontwikkeling van het archiefwezen van gewicht worden genoemd. De rust na afloop der vergadering was waarlijk wel verdiend; en de versterking aan den gezelligen maaltijd alles behalve overbodig.

Ten zeerste blijft het te betreuren, dat niet meerdere leden ter vergadering waren verschenen; niets toch is doodender voor een vereeniging als de onze, dan gebrek aan belangstelling bij de leden zelve.

Op het jongst te Arnhem gehouden Nederlandsch Taal- en Letterkundig congres bracht de heer Mr. J. E. Heeres, commies aan het Rijksarchief te 's Gravenhage, in de 2e afdeeling de noodzakelijkheid ter sprake van den bouw eener meer aan de eischen van den tegenwoordigen tijd beantwoordende inrichting tot bewaring onzer lands-archieven, de bladen onzer historie, nog op menig punt ondoorzocht en te weinig gekend; en wees met klem op het niet te ontkennen en steeds dreigend brandgevaar.

Hij smaakte de voldoening, zonder dat één stem zich daartegen verhief, te zien aangenomen de volgende motie:

„*De tweede afdeeling van het XXIIste Taal- en Letterkundig congres, overtuigd van de hooge noodzakelijkheid van het stichten van een brandvrij Algemeen Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage, spreekt den wensch uit dat de Bestendige Commissie van het congres zoo spoedig mogelijk van deze overtuiging doe blijken tegenover die autoriteiten, die in deze aangelegenheid een voorloopige of definitieve beslissing hebben te nemen.*"

In de algemeene vergadering ter tafel gebracht mocht zij eveneens de algemeene instemming verwerven.

In de vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen in Zuid- en Noord-Beveland, op 21 April 1893 te Goes gehouden, werd door den heer H. G. Hartman Jz. ingeleid de bespreking van *het ambt van archivaris der gemeente.*

Referent wijst op art. 103 der gemeentewet, hetwelk wil, dat de secretaris bij zijne instructie inzonderheid belast worde met de zorg voor het archief der gemeente, zulks onder toezicht van Burg. en Weth. Deze bepaling moge voor kleine gemeenten voldoende schijnen, — in waarheid is zij het niet, en de schromelijke verwarring, die in vele archieven heerscht, getuigt er van. Daarom is men in grootere gemeenten, waar de archieven meer belangrijk zijn, overgegaan tot benoeming van een ambtenaar, aan wien die zorg in het bijzonder wordt toevertrouwd. Wil die ambtenaar met eenige vrucht werkzaam zijn, dan wordt in hem geëischt eene groote mate van kennis, vooral van taal en geschiedenis, liefst ook van het latijn en van andere wetenschappen. Maar nu doet zich het zonderling verschijnsel voor, dat die man, ofschoon vaak de meerdere in kennis en op een hoogeren trap van ontwikkeling staande, toch de ondergeschikte van den secretaris blijft, — dat hij althans geen hoofdambtenaar is. Volgens de letter der wet moet alles door den trechter van den secretaris het college van dagelijksch bestuur bereiken en blijft de archivaris van verre staan, waar hij nabij moet wezen.

Het is noodig dat hierin verandering kome! Maar hoe? Voor iedere gemeente een afzonderlijken archivaris aan te stellen en dezen gelijken rang als den secretaris te geven, zou te kostbaar zijn voor de gemeentekas.

Doch de zorg voor het archief moet eene rijkszaak worden. Van rijkswege bezoldigde archivarissen moeten worden aangesteld, niet voor iedere gemeente afzonderlijk, maar, evenals thans bij meerdere kantongerechten één ambtenaar van het openbaar ministerie fungeert, zou ook voor meerdere gemeenten één archivaris benoemd en deze bezoldigd moeten worden uit 's rijks schatkist met opdracht, om wat hij wetenswaardig in de archieven vindt, aan Burg. en Weth. mede te deelen en aan deze de verplichting opgelegd, om dat wetenswaardige in het jaarverslag der gemeente op te nemen of afzonderlijk uit te geven.

Nadat vele leden over de inleiding het woord gevoerd en instemming daarmede betuigd hadden, sloot de Voorzitter de vergadering.

Omtrent de op pag. 9 van dezen jaargang aangekondigde vergadering van Duitsche historici kunnen wij ten aanzien der vragen, welke meer bijzonder voor de lezers van dit blad van belang zijn nog het volgende mededeelen, ontleend aan een door den heer A. J. Domela Nieuwenhuis te München in het Museum, Maandblad voor philologie en geschiedenis no. 7, geplaatst verslag:

„Bij gelegenheid van eene ongedwongen gezellige samenkomst opperden de hoogleeraren Heigel, Lossen, Quidde en Stieve van München en Zwiedineck—Sudenhorst van Graz verleden zomer het plan om naar het voorbeeld der aardrijkskundigen, juristen, medici en natuurvorschers een Duitschen geschiedvorschersdag in het leven te roepen. De Duitsche onderwijs-quaestie, en meer in het bijzonder de stiefmoederlijke behandeling der geschiedenis in het leerplan heeft ongetwijfeld invloed op het ontstaan van dit plan uitgeoefend. Bij de uitvoering echter is er uitsluitend sprake geweest van eene vrije vereeniging ter vermeerdering der samenwerking tusschen vakgenooten, die geregeld éénmaal 's jaars wetenschappelijke vragen en practische belangen met elkander wenschen te bespreken. De eerste uitnoodiging hiertoe vond geringen bijval. De Berlijnsche historici antwoordden in het geheel niet en de meerderheid der oudere school ontkent vooralsnog de behoefte aan dergelijke bijeenkomsten. Slechts een veertigtal toezeggingen uit Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland moedigden aan de voorbereidingen voort te zetten en na Paschen 1893 was het mogelijk den eersten Duitschen geschiedvorschersdag, onder voorzitterschap van A. Huber uit Weenen, met 106 vrienden der beweging in het gebouw der Academie van wetenschappen te München te openen.

Pruisen was zeer zwak vertegenwoordigd. De Leipziger hoogleeraren Arndt, Lamprecht en Baldamus hopen echter in den loop van dit jaar eene vaste brug tusschen het Noorden en het Zuiden te slaan en Paschen

1894 alle geschiedkundigen zonder onderscheid van kleur en rang binnen Leipzig te vereenigen. Ditmaal geldt als het ware de eerste proef met eene nieuwe onderneming, die zonder hooggespannen verwachtingen het levenslicht zag."

Omtrent de ter sprake gebrachte vraag: *Wie ist Erleichterung der Benützung von Archiven und Handschriftensammlungen zu erreichen?* lezen wij ter aangehaalder plaatse:

„De derde en laatste quaestie, die aan de orde kwam, stond in verband met de toegankelijkheid der archieven voor wetenschappelijk gebruik. Wat is reeds ter verlichting der gebruikmaking van archieven en handschriften bereikt en wat blijft nog te wenschen over? Die vraag behandelde HEIGEL in een zeer doorwerkt en belangwekkend referaat. Hij herinnerde er aan, hoe nog in deze eeuw de bibliotheken uitsluitend voor bevoorrechten toegankelijk waren. Staatsdienaren konden uitsluitend op grond van hun rang die schatten raadplegen en geleerden uitsluitend op grond van hun beroep, want b.v. in Beieren staat de hoogleeraar in rang nog steeds beneden den regeeringsraad. Het gebruik van handschriften was aan de bijzondere vergunning van den vorst vastgeknoopt en de verzending buiten de grenzen behoorde tot de uitzonderingen. In dien toestand is in onzen tijd verandering gekomen en zelfs de archivarissen bezitten tegenwoordig eene veel grootere speelruimte. Pruisen behandelt op grond der verordening van 8 Januari 1890 het buitenland op gelijken voet met het binnenland, inzoover van bibliotheken en handschriften sprake is en de vergunning op gelijke liberale wijze wederkeerig geschiedt. Ten opzichte van archieven zijn de voorschriften minder gunstig. ERHARD en met hem de meeste historici wenschen gelijkstelling van archief en bibliotheek, daar openbaarheid nog zelden schade veroorzaakt heeft. Hoogstens mogen akten, die op de domeinen en de eigendomsrechten van den Staat betrekking hebben, van de volstrekte archiefvrijheid uitgezonderd worden. In Beieren nam in 1878 de groote meerderheid van het Parlement, naar aanleiding van den strijd met de gemeente Poppenreuth, partij ten gunste van het vrije gebruik der archieven. TREITSCHKE raadpleegde voor zijne Deutsche Geschichte des 19 jahrh. de Pruisische archieven. Zou zijn oordeel over de Beiersche politiek niet in menig opzicht anders luiden, indien hij ook de Beiersche akten had kunnen inzien? Inmenging der diplomatie verhindert maar al te dikwerf de vrije vorsching en zonder vrijheid der vorsching geene waarheid. Wordt de vrije vorsching wenschelijk geacht en in haar belang de gelijkstelling der archieven met de bibliotheken ten opzichte van het gebruik geëischt dan volgt de vraag naar de vaststelling van een normaaljaar. Volledige openbaarheid is volgens HEIGEL zonder schade voor eenig land en voor eenige familie mogelijk tot het jaar 1847/48.

LÖHER is in dit opzicht even behoudend als ten opzichte der toelating

tot de archieven en verdedigt nog steeds hardnekkig de geheimhouding. Slechts hetgeen vóór het jaar 1802 ligt beschouwt hij als historische stof, behoudens eenige uitzonderingen. Onder METTERNICH was in Oostenrijk het woord staatsgeheim de gewone uitvlucht. Met het optreden van ARNETH als archivaris in 1859 veranderde de zienswijze en zijne begunstiging der historische studie door liberaliteit heeft op den bloei der historische wetenschap den gunstigsten invloed uitgeoefend. Hij verleende zelfs aan VON SYBEL volledige inzage in de Oostenrijksche oorkonden, hoewel invloedrijke personen tegenover de Pruisen die liberaliteit afkeurden, en hoewel nog in 1872/73 te Berlijn de scherpste contrôle gebruik was en alle excerpten nagezien werden. Later bewees Berlijn bij de uitgave der volledige correspondentie van FREDERK DEN GROOTE en der publicatiën van POSCHINGER in ARNETH's voetstappen te willen treden en VON SYBEL meent tegenwoordig als archivaris te kunnen zeggen: „Reeds nu heeft de ondervinding bewezen, dat voor ons Pruisen het belang van het staatsverband met dat der wetenschappelijke beschaving identisch is."

In Frankrijk wisselt de zienswijze met de regeering, maar in den regel laat er de liberaliteit niets te wenschen over. In Engeland zijn de akten tot het jaar 1762 vrij en voor eenig later tijdperk is eene ministeriëele vergunning voorschrift. In Italië is volgens de archiefwet van 27 Mei 1875 het gebruik vrij en voor vertrouwelijke personeele akten en documenten van politieken aard na 1815 eene ministereele vergunning voorschrift. Als normaaljaar geeft LÖHER 's Archivalische Zeitschrift (1879) aan in Wurtemberg: 1700; in Frankrijk: 1789; in Nederland: 1813 en in Oostenrijk: 1830. Dit nu is volgens HEIGEL eene taak voor den geschiedvorschersdag: naar meer eenheid in die bepalingen te streven en voor Duitschland als normaaljaar het jaar 1847 of 1848 te begeeren, tevens in beginsel ter wille der vrije vorsching op gelijkstelling der archieven met de openbare bibliotheeken aandringende.

De eerste Duitsche geschiedvorschersdag besloot overeenkomstig den wensch van HEIGEL, nadat ook de aanwezige archief-beambten, WIEGAND, WITTMANN en WETZER, behoudens enkele uitzonderingen, hunne instemming met de ontwikkelde gezichtspunten te kennen gegeven hadden. Ook werd het wenschelijk geacht er buitendien nog op aan te dringen, dat voor verzendingen naar het buitenland niet meer de tusschenkomst der diplomatie vereischte blijft. Als ambtenaar is de archivaris verantwoordelijk en het moet aan zijn oordeel overgelaten worden, wat in het belang der vorsching is en waardoor vooral tijdverlies en lastige formaliteiten te vermijden zijn."

Het vraagpunt over *de te volgen regels bij de uitgave van „Actenstücken zur neueren Geschichte*" is niet in behandeling gekomen.

Naar nog wordt medegedeeld „namen de aanwezigen aangename indrukken mede naar huis, zoodat de eerste proef met de vrije vereeniging van historici geslaagd mag heeten”.

Bijna drie eeuwen begraven.

In 1853 verscheen van de hand mijns vaders Mr. H. O. Feith het eerste deel der tien deelen, welke het *Register van het archief van Groningen* vormen. 't Was het openbaar maken van het resultaat van den arbeid in 1824 door Groningen's eersten archivaris Mr. R. K. Driessen begonnen, door mijn grootvader Mr. H. O. Feith Sr. in 1832 voortgezet en waaraan van 1838—1849 door de naamgenooten Sr. en Jr. was gearbeid. 't Was een werk van jaren geweest, de honderden registers en handschriften geheel of gedeeltelijk te lezen en te rangschikken, niet minder den inhoud der talrijke doozen en kisten met oorkonden en brieven te onderzoeken, welke zich op de Stads-Archievenkamer, op het Provinciehuis, het Ommelanderhuis en elders bevonden

Mr. Driessen kon den lust niet bedwingen reeds aanstonds aan een groot deel der merkwaardige charters aan zijne zorgen toevertrouwd publiciteit te verschaffen en zoo verscheen zijn voor dien tijd verdienstelijk oorkondenboek *Monumenta Groningana.* Het in 1853—1877 verschenen *Register van het archief van Groningen* moge niet meer voldoen aan de eischen der latere, ook door onze Vereeniging van archivarissen gehuldigde archiefleer, welke systematische ordening der archieven wil naar hun oorsprong, het chronologisch register van het Groningsch archief mag er zich op beroemen het eerste gedrukte archiefregister in ons land te zijn geweest en met medewerking van zijn alphabetischen klapper velen tot een gemakkelijk te volgen gids te hebben gestrekt.

Zoowel Mr. Driessen als mijne ascendenten hebben gemeend al wat de stad Groningen aan charters bezit onder hunne oogen te hebben gehad; in dat vertrouwen is men tot de uitgave van het *Register* overgegaan. Wel kwamen later nog losse stukken, betrekking hebbende op kloosters, gasthuizen enz. en vooral tal van voor de topographie merkwaardige particuliere charters de laden der archiefkasten aanvullen, de eigenlijke oorkonden der stad, de verbonden en brieven der stedelijke regeering, zij waren, voor zooverre overgebleven, bekend en veilig geborgen.

In dat vertrouwen leefden mijne drie ambtsvoorgangers, in dat vertrouwen leefde ook ik tot 3 Juli 1893.

Dien dag ontving ik eene uitnoodiging eens een kijkje te willen nemen op de wapen- of rustkamer van de d.d. schutterij te Groningen, om mijn oordeel uit te spreken over de al of niet wenschelijkheid der bewaring in het museum van oudheden van eenige oude, reeds lange jaren buiten

dienst gestelde wapenen, trommen enz. Ik begaf mij naar het mij onbekende armamentarium der Groninger schutterij, gelegen 97 treden boven den beganen grond. De wapenzaal bleek mij te bestaan in een ruim met planken afgeschoten en door sloten afgesloten vertrek op den zolder van het raadhuis. Na voor het museum te hebben uitgezocht, wat mij toescheen uit een geschiedkundig oogpunt bewaard te moeten blijven, viel mijn oog op eene zware oude eikenhouten kist, in een donkeren hoek geplaatst. Op mijne vraag aan een der ambtenaren, wat die kist bevatte, kreeg ik tot antwoord: „Ik geloof, oude equipementstukken zonder waarde." Een ander ambtenaar zeide wel eens gezien te hebben, dat er oude papieren in de kist zaten. Mij vasthoudende aan dit laatste gezegde, hetwelk een archivaris terstond de ooren doet spitsen, als een jachthond, die wild heeft geroken, trachtte ik met laatstgenoemden ambtenaar de kist te openen. Dit gelukte en een greep in de kist gaf mij direct een bestoven handschrift uit het begin der 16e eeuw in de hand, ook voelde ik in het duister zegels, de onmiskenbare en getrouwe metgezellen der charters.

Ik sloot de kist en begaf mij terstond eenige verdiepingen lager naar de kamer van den secretaris der gemeente, om dezen met mijne vondst in kennis te stellen. Het resultaat der besprekingen, welke naar aanleiding van de vondst plaats grepen, was, dat Burgemeester en Wethouders van Groningen den heer Dr. H. Brugmans (toen nog te Groningen, doch thans sedert 1 September te Utrecht) verzochten, een onderzoek naar den inhoud van de kist te willen instellen.

Voor degenen, die wellicht de vraag stellen, waarom ik als archivaris van Groningen mij niet met dat zoo aantrekkelijk onderzoek belastte, diene het volgende. Te Groningen bestaat een Rijksarchiefdepôt, waarbij ik de eer heb rijksarchivaris te zijn. In dat depôt is onder meer het oud-archief der gemeente Groningen in bruikleen neergelegd. De bezigheden op het rijksarchiefdepôt lieten noch den commies-chartermeester, noch mij toe terstond onafgebroken allen tijd te besteden aan een onderzoek naar den inhoud van voornoemde kist. Bovendien wenschten B. en W. den inhoud te kennen alvorens bij den gemeenteraad te komen met een voorstel den inhoud der kist bij de andere oude archieven der gemeente van het raadhuis naar het rijksarchiefgebouw over te brengen. Dr. Brugmans werd dus uitgenoodigd onder mijn toezicht zich met eene globale inventarisatie te belasten. Met een rustigen ijver en met een kennis en bedrevenheid, zooals men die kan verwachten van den jongen geleerde, die van rijkswege de voor Nederland belangrijke archiefstukken in Engeland onderzocht, arbeidde Dr. Brugmans ruim vijf weken achtereen op het raadhuis om een inventaris van ruim 1300 nummers saam te stellen van de duizenden perkamenten en papieren, welke de kist bleek te bevatten.

Indien ik mij, in overleg met Dr. BRUGMANS, thans nederzet om enkele mededeelingen betreffende het gevondene te doen, dan sta ik voor een „embarras de choix", dan kunnen die mededeelingen slechts „exempla selecta" zijn.

Vooraf echter nog eenige algemeene mededeelingen.

De kist is van zwaar eikenhout met éène door vuur zwart geblakerde zijde. Zij is binnenwerks lang 135 cM., breed 52 cM. en hoog 57 cM. en was tot aan boven gevuld met papieren en perkamenten. Dat we hier met „het" of „een stadtscreen" te doen hebben, zooals ik aanvankelijk een oogenblik meende, geloof ik niet. Het „stadtscreen", dat zich nog ten raadhuize bevindt, is van eenigszins andere afmetingen en bovendien met drie wapens der stad beschilderd en van drie sloten voorzien. De nieuw ontdekte kist heeft inwendig twee eigenaardige, kleine, opene laden, gelijk men die aantreft in de oude kleerkisten, welke men nog hier en daar in Groningen en Drenthe in gebruik bij de boeren aantreft. Ook de afmetingen stemmen volkomen met die van dergelijke oude kleerkisten overeen en de inhoud kan bewijzen, dat de kist waarschijnlijk oorspronkelijk van een particulier afkomstig is.

Den inhoud der kist kan men n.l. in twee hoofdbestanddeelen scheiden, 1°. het archief van eenige leden der familie VAN EWSUM, 2°. een gedeelte archief der stad Groningen.

Het geslacht der VAN EWSUM's heeft in het gewest van Stad en Lande, vooral in de 16e eeuw, eene zeer belangrijke rol gespeeld; WIGBOLT, CASPAR en JOHAN VAN EWSUM hebben zich als moedige vrijbuiters doen kennen, als water- en landgeuzen, die lijf en goed hebben opgeofferd voor de zaak der vrijheid van godsdienst. Door de in bruikleen geving door Jhr. Mr. J. Æ. A. VAN PANHUIJS van het huisarchief van de Nienoord aan het Rijksarchiefdepôt in Groningen in 1890 en de daarmede gepaard gaande openstelling van dit huisarchief voor de geschiedvorschers, is de kennis betreffende de heeren VAN EWSUM, bewoners van den Nienoord, aanmerkelijk vergroot. In nog meerdere mate zal dit het geval worden door de kennismaking met den inhoud van bovenvermelde kist. Hierin toch vindt men een aantal spanen doozen met opschriften in 16e eeuwsch handschrift, betreffende de stukken in die doozen geborgen. Doozen en stukken hebben allen betrekking op de VAN EWSUM's, terwijl bovendien nog duizenden losse stukken op dat geslacht betrekkelijk in de kist verspreid lagen.

Die Ewsummer stukken klimmen op tot in de 14e eeuw, (het oudste is van 1314) doch concentreeren zich voor het grootste deel om JOHAN VAN EWSUM en HERCULES VAN EWSUM. De geheele correspondentie van JOHAN V. E. ligt hier in eenige honderden brieven aan en van hem voor ons, brieven ongeveer tusschen de jaren 1540—1570 over allerlei onderwerpen en van allerlei personen. Wij vinden daarbij tal van brieven van

geestelijken, zoowel uit ons land als uit allerlei streken van Duitschland, brieven van Duitsche vorsten, van Philips II en Spaanschgezinden als Granvelle, Barlaymont, den hertog van Aremberg, Johan de Mepsche e. a., van hervormdgezinden als Maximiliaan de Boussu, Aggaeus Albada, Jarich van Botnia, den drost van Bentheim enz. Van de vroegere v. Ewsum's zijn brieven overgebleven van George van Saksen, Karel v. Gelre, den bisschop van Utrecht en andere machtige heeren.

Johan van Ewsum woonde op het huis Mensinga te Roden en kocht o.a. in de 2e helft der 16e eeuw van de Johanniters de commanderij te Bunne (z.w. van Eelde). Daardoor zijn in zijn bezit geraakt een aantal stukken (het oudste van 1354) betreffende die commanderij, welke niet worden gevonden in het *Oorkondenboek van de Balye van Utrecht* (uitg. Jhr. Mr. de Geer van Oudegein).

Als afkomstig van de heeren van Ewsum moeten, behalve tal van eigendomsbewijzen van goederen in allerlei deelen van de prov. Groningen en Drenthe, voorzeker ook worden beschouwd een aantal gedichten, zoowel in het latijn en fransch, als in het duitsch en nederlandsch, alle uit de 16e eeuw, sommige met muzieknoten. Ik vermeld daarvan o.a. tal van lijkzangen op leden der familie van Ewsum, waaronder „Monodia in mortem generosi Onnonis ab Ewszum ab Anabaptistis in excidio Monasteriensi interempti"; een latijnsch gedicht op Groningen van 1536; een dito in hexameters op Karel van Gelre; een dito getiteld „De ortu et occasu solis"; een nederlandsch gedicht, aanvangende:

Terwanen was gewonnen also elck sach
In Wedemaent den XXIe dach;

een ander nederlandsch gedicht in elf coupletten elk van 6 regels, beginnende: „Eyn nye gedycht begynnen wy an"; een dito getiteld „van heer Onne van Ewszum's Jerusalem's reyze"; een dito „Een schone triumphante Godlycke victorie geschiedt voer de stadt van Lueven tegen Mertten van Rossem", enz. Verder tal van stukken over prebenden in onderscheidene kerken der Ommelanden, brieven van en aan Claes en Anna van Burmannia, van en aan Claes ten Buir van allerlei historische personen, processen der v. Ewsum's met Barthold Entens, Jasper van Marwijck, de heeren van Rechteren, enz. enz.

Het gedeelte archief der stad Groningen, hetwelk door deze vondst is aan het licht getreden, is van den meest verscheiden aard, doch kenmerkt zich door één hoofdeigenschap, het is in al zijn oudheid geheel nieuw. Noch Groningen's beste geschiedschrijver Ubbo Emmius, de man, die in het begin der 17e eeuw toegang had tot de stadsarchieven en daarvan een ruim en nuttig gebruik heeft gemaakt, noch de schrijvers van den Tegenwoordigen Staat v. Stad en Lande, de Sitter en Modderman, nu 100 jaren geleden, om van anderen niet te spreken, geen van allen heeft de stukken gekend, welke in bovengenoemde kist bijna

drie eeuwen begraven zijn geweest. Immers de inhoud van vele dier stukken is van te groot belang, dan dat een geschiedschrijver deze onvermeld zoude kunnen laten. Toch kan men niet zeggen, dat de stukken onderling eenig ander verband bezitten, als dat zij behooren tot het archief der stad Groningen.

Men treft onder deze vondst geheel onbekende zaken aan, doch tevens stukken, welke kunnen strekken tot aanvulling of opheldering van reeds eeuwen lang bekende zaken. Vóór alles moeten zeker worden genoemd eenige origineele charters uit de 14e eeuw van verbonden door de stad Groningen met machtige heeren gesloten. Merkwaardig kan ook zijn de in het Spaansch en Fransch gevoerde correspondentie, gericht tot Fernando Lopez de Villanova, in 1574—79 als kommandant der bezetting te Groningen vertoevende, deze brieven en instructiën zijn aan hem gericht of uit Madrid, of zijn uitgegaan van de Requesens of van den gouverneur over de noordelijke gewesten Caspar de Robles.

Gevonden werd bovendien eene belangrijke verzameling stukken over de zeerooverij in het midden der 16e eeuw en de onderhandelingen met de stad Flensburg, den koning van Denemarken en den hertog van Holstein daarover gevoerd, alsmede correspondentiën met de regeering van Amsterdam in 1432 over de vitalie-broeders. Verder eene zeer groote menigte stukken betreffende de schulden, geldleeningen en schuldvorderingen der stad Groningen in de 16e eeuw, waaruit o.a. blijkt, dat in het begin der 16e eeuw Groningen bij allerlei kloosters, tot ver in Duitschland, gelden had uitstaan, terwijl in het laatste gedeelte dier eeuw de hulp der bekende bankiers Fugger moest worden ingeroepen.

Van onderscheidene kloosters in Groningen, als het Jakobijnerklooster en het Olde Convent bevonden zich eene menigte charters in deze kist, evenzoo van de commanderijen der Johanniters te Warfum en te Wijtwerd. Verder stukken betreffende de Hanze, betreffende geschillen met Bremen, Hamburg, den bisschop van Hildesheim, de stad Haarlem, stukken betreffende de onderneming van Lodewijk van Nassau in 1568 in Gronin gerland, betreffende het verblijf van Alva in dat jaar te Groningen, nopens den Pekelborch in de 2e helft der 15e eeuw, brieven van de landvoogdes Maria van Hongarije aan George Schenck van Tautenburgh, een ontvangstboek van stedelijke belastingen met vermelding der huizen en hunne bewoners in het begin der 16e eeuw, rapporten van reizen door stadsafgevaardigden in de 15e eeuw, zoenbrieven van tal van door de stad gevangen genomen personen uit de 15e eeuw enz. enz.

Nogmaals den inhoud der kist in zijn geheel beschouwende, blijkt het, dat daarin waren geborgen 23 origineele onbekende charters uit de 14e eeuw, 183 dito dito uit de 15e eeuw, 6 à 700 uit de 16e eeuw. Voeg daarbij duizenden brieven en losse diverse stukken, 16e eeuwsche staat- en rekeningboeken, een 16e eeuwsche zeekaart, eenige gedrukte boekjes uit

die eeuw, en men zal moeten erkennen, dat het waarlijk de moeite loont zulk eene vondst te onderzoeken en daarvan een en ander mede te deelen.

Vraagt men nu ten slotte eene verklaring van het opschrift „Bijna drie eeuwen begraven" en eenige mededeelingen over de geschiedenis van deze kist, dan kan ik slechts door vermoedens geleid het volgende mededeelen: De kist is eene oude kleerkist der VAN EWSUM'S en heeft gediend tot berging van de papieren en charters van JOHAN en HERCULES VAN EWSUM. Omstreeks 1580 (latere stukken der VAN EWSUM'S en BURMANNIA'S treft men niet in de kist aan) is deze kist, op nog niet met eenige zekerheid aan te geven wijze, naar het raadhuis verhuisd en door den een of ander met allerlei stukken uit het stadsarchief, zonder eenig systeem, vermoedelijk enkel tot opruiming en berging, aangevuld. Toen de kist omstreeks 1600 vol, was is zij in een vergeten hoek geplaatst, misschien wel door EMMIUS gezien, doch, als de kist met de papieren der heeren VAN EWSUM aangeduid, niet onderzocht.

Zoo bleef de kist onaangeroerd staan, ± 1650 wierp een der stadsambtenaren daarin nog eens een paar stukken van weinig belang uit die dagen, in 1788 had zulks eveneens plaats, doch welke de verdere inhoud der kist was, daaraan stoorde zich niemand. Bij de afbreking van het oude raadhuis in 't laatst der vorige eeuw, verhuisde ook de kist en in het nieuwe raadhuis werd haar een schuilhoekje aangewezen, waar eerst honderd jaren later het toeval mij de kist deed ontdekken. De duisternis der gesloten kist en de droge rustige standplaats op de zolderverdieping hebben inkt, zegels, perkament en papier voor het meerendeel prachtig bewaard doen blijven, doch wreedaardig zal de kist, de trouwe bewaakster, van het haar toevertrouwde moeten worden gescheiden. Burgemeester en Wethouders der gemeente Groningen hebben een voorstel bij den gemeenteraad ingediend om den inhoud der kist te voegen bij de overige in bruikleen afgestane archieven der gemeente Groningen in het Rijksarchief aldaar.

Groningen, September 1893. Mr. J. A. FEITH.

Boekbespreking.

DOMINIKANER-KLOOSTER EN STATIE TE NIJMEGEN,
door
G. A. MEIJER.

In het vorig jaar verscheen te Nijmegen een boek onder bovenstaanden titel; ik wist, dat de Schrijver ijverig naar bronnen gezocht had en was dus zeer verlangend het te lezen, vooral omdat het eene bijdrage zou zijn voor de geschiedenis van Nijmegen, dat ik zoolang kende. Gaarne dan ook wil ik den indruk mededeelen, dien genoemd boek op mij gemaakt heeft.

Reeds in de inleiding van zijn werk bericht ons de heer MEIJER, dat hij Nijmegen's geschiedenis uit een Katholiek oogpunt gaat beschouwen; ik had gehoopt, en meende van een geschiedschrijver te mogen verwachten, dat hij de faits et gestes, *zooveel mogelijk*, onpartijdig zou mededeelen. Schrijver is echter van eene andere opvatting uitgegaan bij het te boek stellen der geschiedenis van zijn klooster, meenende, dat daardoor „de geschiedenis slechts (kan) worden gebaat." Hij duide het mij niet ten kwade, wanneer ik de door hem gehuldigde opvatting, die zich niet in zijn boek verloochent, als eene principiëele fout ervan beschouw.

Bladzijde op bladzijde geeft de onweerlegbare getuigenis van zijne meening omtrent andersdenkenden. Geene eerbiediging hunner overtuiging, geen eerbied voor den moed, waarmede zij die in de, soms voor hen zoo hachelijke tijden, verdedigden; ja zelfs, wat meer zegt, uitbundig in allerlei ongunstige oordeelvellingen over de wijze, waarop *zij* voor hun geloof streden, terwijl, wanneer hetzelfde gedaan werd door zonen der Roomsche kerk, Schrijver aan dezen niets dan lof toezwaait voor hun geloofsmoed. Een enkel voorbeeld moge dit toelichten:

1. men vergelijke de krasse uitdrukkingen, waarin de schending der Roomsche kerken en kloosters wordt geschilderd, met het verslag van de schending der Protestantsche kerk op pag. 87 en 88.
2. men vergelijke des Schrijvers oordeel over de inquisitie en over de poging om de hervorming te onderdrukken met de woorden, waarin hij het verbod van de misviering enz. mededeelt.
3. men vergelijke de verschillende critiek van den heer MEIJER over verbanningen door de Roomschen en over die door de Hervormden.

Soms treedt 's Schrijvers haat tegen de Protestanten zeer scherp in het licht; ik wijs slechts op pag. 79, waar hij op de wijze onzer voorvaderen, zeggende, wat hij niet zal beschrijven maar aan den romanformeerder overlaten, zijne phantasie niet kan bedwingen. Voorzeker, zoo wint het verhaal aan levendigheid, maar zijn voor de betrouwbaarheid de geschiedromans niet hoogst gevaarlijk?

Tot de deugden van het boek behoort zeker wel in de eerste plaats de aangename vorm, waarin het geheel is gekleed; men leest met genoegen en vindt, dank zij den ijver van den heer MEIJER, uit de Raadssignaten van Nijmegen enz. menige belangrijke mededeeling [1]). Eenige bijlagen, aan het werk toegevoegd, en vele extracten, in den tekst of in noten opgenomen, verhoogen de waarde ervan. Natuurlijk is het mij niet mogelijk in allen deele na te gaan, of de Schrijver *alles* gebruikt heeft, wat over zijn onderwerp licht kon verspreiden, en of hij, wat hij gebruikte, juist heeft aangewend.

Een paar opmerkingen mogen volstaan.

---

[1]) Dat ik juist deze noem, is, omdat ik de aandacht er nogmaals op wil vestigen, hoe deze bron zooveel wetenswaardigs bevat, dat nog steeds op bearbeiding wacht.

Het zij mij vergund met den heer MEIJER eenigszins in meening te verschillen omtrent de houding van den raad der stad Nijmegen in de troebele tijden der Hervorming. Naar zijn inzicht kenteekenden zich de handelingen van den raad door eene onbestendige strooming, nu eens ten laste der Roomschen, dan weder ten laste der Hervormden (pag. 72), te wijten aan eene middenpartij in den raad. De tot staving aangehaalde feiten (pag. 70 vlg.) geven echter geen recht tot deze conclusie. Meermalen heeft de raad getoond, niet gesteld te zijn op de Jezuieten [1]; dat hij de schenking van een huis aan die orde verbood, was volstrekt geen bewijs van eene minder goede gezindheid tegenover de *Katholieken*, nog minder een bewijs van Hervormingsgezindheid, maar slechts eene uiting van zijnen afkeer tegen de Jezuieten, die ondernamen: „ettelicke twijspaldige saden te seijen ende oock ettelicke erffgoederen an sich te werven, ende uuijt die ende dergelijcke alreets vastelic twist, erdumb, onverstant ende twijspalt ontstaen is, ende men besorcht in vorderen tijden dagelix meer ende meer uuijt spruijten ende erwassen sullen." 's Raads optreden tegen Gerrit Hazepoot, zijn deelnemen aan de plechtige ommegangen op kerkelijke hoogtijden, zijn overdrachten tegen „heimelijke conventicula" bewijzen genoeg voor zijn afkeer van de Hervorming.

De houding van Nijmegens raad wordt m. i. opgehelderd, wanneer wij letten op het volgende. Gelijk in andere steden, was ook te Nijmegen het stadsbestuur zeer gesteld op de erkenning en handhaving van zijne privilegiën; het duldde geene inmenging in zijne zaken, wanneer het die eenigszins kon afwijzen. Dit standpunt nam men ook te Nijmegen in en dan trad men stoutmoedig op en verschoonde zelfs den koning niet. Een merkwaardig voorbeeld uit Nijmegens geschiedenis moge dit ophelderen. Van Charles de Brimeu ontving de raad een placcaat des Konings d.d. 25 Aug. 1566 met de volgende zinsnede betreffende de „Kerckschenders off rovers": „dewelcken wij eenen ijegelycken toelaten dood te slaen; niet alleenlijcken vrielijcken ende sonder punitie, maar oick met loff, prijs ende eere." Bewust van het hoogst gevaarlijke, dat er in lag zulk een voorschrift af te kondigen, schreef de raad den 4 Sept. d. a. v. aan den stadhouder onder meer : „'t selve (n.l. „sulcke kerckenscheinders bij een ygelick te laeten doitslaen") doch nyemands noch by den geistilicken noch keiserlicken rechten wurd togelaten, dan sulcke straiffe competert der oeverichelt, ende en willen wij dair die hant aan halden volgens onse gedane publicatie . . . . . ende om allen ongemack to vermieden, dunckt ons niet raidsam, hoichgedachten Coninglyke Majesteits placait to laten ende doen publicieren." En in de publicatie des raads d.d. 20 Oct 1566 naar aanleiding van de ongeregeldheden op 18 Oct. komt dan ook niet de door Philips gewenschte bepaling voor.

[1]) Annales Novim. pag. 170. Guedesd.bkn. d.d. 1555, altera Circumcis. Dom.; 1559, quarta post Severini.

Geenszins was de raad voornemens om de Hervorming te steunen, maar wederom hij wenschte de privilegiën der stad gehandhaafd te zien. Zooals bekend is, heeft Philips II Nijmegens privilegiën erkend en bezworen. Onder deze was er nu een, in 1442 verleend door keizer Frederik III, het privilegium *de non evocando*, n.l. van Nijmeegsche burgers voor vreemde rechters. Geen wonder dus, dat de raad zocht van de inquisitie verschoond te blijven, maar als vergoeding daarvoor zelf het kettergericht spande, zooals blijkt uit de executie van Gerrit Hazepoot e.a.

Soms echter was de raad gedwongen, concessies te doen aan de Hervormden, hetzij om de innerlijke rust in de stad te bewaren, hetzij door den invloed des stadhouders. Gevaarlijk toch was het om, waar een groot deel der bevolking de „Lutherie" omhelsde, deze allen rechteloos en vredeloos te verklaren, gevaarlijk zelfs om hen niet toe te staan eene kerk te gebruiken.

Zoo werd dan ook op 27 Februari 1579 aan de Hervormden de Broerenkerk afgestaan, met welk feit Schrijver zijn 3de hoofdstuk eindigt, zonder echter in de bijlagen of tekst de overeenkomst op te nemen, waarbij dit gebeurde. Toch zou dit stuk aldaar zeer gewenscht zijn geweest, en daar dit vermoedelijk aan de nasporingen van den heer Meijer ontsnapt is, deel ik het hieronder in hoofdzaak mede:

„Nachdem sich binnen deser stadt Nymmegen tuschen beiderleij religionsverwandten, nit allein itzuntz streit und misverstandt van wegen der moderkirchen, sondern oeck sonsten; nun ein teit lanck aller handtmisvertrowens, twist und unenigheit erhalten hefft, waeruijt in die lengde nichtz guetz dan voelmeher grote gefahr, unrhadt, jamer und uytterste verderffenisse so woll bemelter stadt Nymmegen als oeck der gantzen landtschap toe verwachten gewest, dessen endlich nit weniger die eene als dandere partheij swaerlick solde entgelden, beschreyen und beklagen moeten;

So heft der wollgeborner heerr, here Johan graef tho Nassau—Catzenellebogen, stadthelder int furstendumb Gelderen und grafschap Zutphen etc., um sulcken onrhaet tho vorkommen, frieden und enigheit tuischen beiden religions anhengeren tho planten unnd tho erhalden und indtlich dieser statt und der gemeener inwhöner bestes und walfart tho befurderen, mit todoin der burgermeistre, schepen und rhaett deser stadt vorschreven, obbemelte beide partheien, tho weten die von der Reformierte, eensdeels, und die van die Catholische Romische religion, anderdeels, folgender gestalt vergleken und verdragen, oeck ambtzhalven bevolen:

1.

Anfencklich sall al hetgene, was hierbevor gehandelt, gesproken und gedaen, daermede eene partheij van der anderen injurijrt, beschediget

unde beleidiget tho sin vermeent, doet, te nit und nu und ummermehr vergeten syn und blyven, und niemandtz den anderen sulcke handelongen in gelagen, gasterijen offte anderen bykompsten spreecken, verwyten noch vorwerpen.

2.

Ten tweden sall het exercicium van beiden religionen, so woll van die Reformierde als van die Catholische Romische, frij und opentlick thogelaten werden und sollen jetzgedachte Catholische S^t. Stevens-kirch tot oeffeninge haerer religion behalden und dairin nit gehindert werden.

3.

Ten derden sullen oeck die geestlicken die upkomst van haeren beneficien und praebenden vrij und ungemolestiert geniten.

4.

Ten viertten: die van der Reformierten religion sullen haer exercitium in die kerck van het Predig-cloester hebben, oeck het gantze cloester tot wonung und behoiff der ministers mögen gebruicken; beholdende nittomin oeck die andere kercken, hunluiden voer deser tytt ingeruimbt, als S^t. Jans- mit S^t. Thoenis-kerck. Des heft wolgemelter herr stadthelder und magistratt mit den prior van den Predigeren gehandelt, dat hy int Observanten-cloester, twelck doch ledig staat, tot trecken willig is.

5.

Ten 5ten sullen gemelte Gereformierde nitthomin haere begreffenissen in berurter S^t. Stevens-kerck ofte up den kirchhoff behalden, oeck dairbeneffens, haere gewoenheit, na die begreffnis in der kercken predigen mögen, jedoch datt sulckes na negen uhren geschehe, welcke tydt die Catholischen hoeren dienst te volendigen sullen geholden sijn.

6.

Widers unde ten sesten sollen die Catholische geene afgeworpene bilder weder oprichten int klein offte grootť; oeck opentlich unde buiten oere kercke gene umdrachten van heiligen ofte processien mit den sacramenten halden; noch sonsten mit schellen, um der oersaecken van twist und zanck tho vermijden, langst die straten ghaen und by nacht und ontyden geene klocken luiden; meer sich des dags in S^t. Stevens-kercke mit die twe kleine klocken behelpen, und alle die andere klocken in macht und gewalt des magistraetz bliven laten."

Bij de volgende artikelen werd verder bepaald:

Elkander over en weer op geenerlei wijze te beleedigen, maar eens anders overtuiging te eerbiedigen (7); bij het bezoeken van elkanders kerken zich behoorlijk te gedragen (8); den magistraat te eerbiedigen en bij te staan in het straffen van overtreders dezer overeenkomst (9); de openbare

rust niet trachten te verstoren (10); geene verandering hierin trachten te brengen dan met goedvinden, al naar gelang, van magistraat, stadhouder of landschap (11);

terwijl de magistraat in art. 12 beloofde de aanhangers „so wel die van die Reformierten, als van der Romischer religion" te zullen beschermen, overtreders dezer overeenkomst te zullen beschouwen en straffen „als verstoerer des gemeinen fredens"; en in art. 13 werd voorgeschreven:

13.

„Tot meerder bekrefftigung sullen oeck die van den capittell, item gildt- und ambachtmeesters mitsampt den van den consistorio und predicanten geholden und schuldig syn, een jeder so voell hem des angaett, by eede to beduiren und to gelaven, deser ordnung getrowelick und ungefehrlich na to kommen, updatt also alles misvertrowen, dissidents, twyffel und argwohn uuytgeroyet und hinweggenomen, daertegen guet vertrowen, eendracht und vrundtschap tuschen burgeren, nabueren und verwandten upgericht und ein heilsamen, bestendigen vreden gemaeckt und alle tyt erholden werden möge, tot heijl, gedijen, welvaert und versekertheit deser stadt und der gantscher landtschap." [1])

Deze overeenkomst draagt de duidelijke sporen van den veranderden toestand: men moest de innerlijke rust, coûte que coûte bewaren om sterker te zijn tegenover den buitenlandschen vijand; dat de Hervormden meer invloed hadden verkregen en de raad hun invloed bespeurde, dat de aanwezigheid van JAN VAN NASSAU als stadhouder van Gelderland (op 10 Maart 1578 als zoodanig door de Landschap gekozen en 2 Juni d.a.v. gehuldigd) tot concessies aan de Hervormden kan geleid hebben, wil ik gaarne toegeven. Maar bewijzen, dat de raad reeds in 1554 Hervormingsgezind was, heeft Schrijver niet bijgebracht.

Op pag. 120 verhaalt de heer MEIJER ons, hoe de Protestanten, hebzuchtig geworden door het hun geven der Broerenkerk, nog meer gingen eischen en de St. Stevens-kerk begeerden. Het verhaal daar gegeven is onjuist; die zaken waren geschied vóór het tot stand komen van de bovengenoemde overeenkomst van 27 Febr. 1579. Juist als tegemoetkoming werd den Hervormden de Broerenkerk ingeruimd.

Evenzoo werd de weduwe, na wier begrafenis zulke ongeregeldheden gepleegd werden, vóór den 27 Febr. 1579 in de Stevens-kerk begraven. JAN VAN NASSAU schrijft naar aanleiding van die zaak in zijn bovenaangehaalden brief van 28 Febr. 1579 aan Aartshertog MATTHIAS:

„Wiewal nun wolermelter here stadthaldter zwischen beiden partheien gehandelt, und sie mit einander zu vergleichen understanden und in

---

[1]) Rijks-archief Arnhem: „Handlungen JOHANS THO NASSAU" dl. IV, in den brief d.d. 28 Febr. 1579, van J. v. N. aan den aartshertog MATTHIAS (fol. 58 sqq.), die in zijn antwoord d.d. 10 Maart (ibid. fol. 29) zijne ingenomenheid met deze verzoening betuigde.

arbeyt gewesen, auch derenthalben naer Antorff end ahn andere ortter geschrieben und sich raths erholen wollen, so hat sich doch inmittelest uber alle zuversicht begeben, — wie man eine weduwe, so diese dage alhie gestorben und in irem testament und letzten willen verordent und begert hat, das man sie in dieselbe (n.l. St. Stevens-) kirch zu iren elteren begraben und beij der begrebnis ein evangelische predig thun solte, wie dan auch geschehen, — das nach der predig, da fast jederman hinaus gewesen, nit allein one wissen und willen der predicanten und deren von consistorio (wie sie betheuren und sagen), sonder auch ohn angesehen was burgemeister unnd etliche vom magistrat und consistorio dargegen gewheret, etlich jung vollick, under welche sich auch endtlich etliche der statt soldaten, in der kirchen alles zu verschlagen und zu verwusten und ein solch wirck angefangen, das auch ein starcker jung darinnen von einem bildt thot gefallen worden."

Mij dunkt eene lezing, niet geheel overeenstemmende met het phantastisch verhaal op pag. 113, 114; de gronden voor dit laatste hadden dus wel aangegeven mogen worden.

Doch ik zal eindigen; mijn doel was alleen den indruk mede te deelen, dien ik gekregen had bij de lezing van het boek van den heer Meijer. Naar mijne meening heeft het verdienste door de bronnen, die er in zijn meegedeeld. Het mist echter voor een geschiedboek eene der hoofdvoorwaarden: onpartijdigheid en daardoor betrouwbaarheid. En al moge het zijn, dat de orde van Dominicus is opgericht tegen de ketterij, in de 6 eeuwen, die sinds hare geboorte zijn verloopen, heeft de wereld niet stilgestaan. Wij kunnen thans, zonder iets te kort te doen aan den eerbied en hulde voor onze voorvaderen, eerlijk zijn, waar wij hunne geschiedenis te boek stellen. Wij kunnen met anderen van overtuiging verschillen, maar wij kunnen toch een open oog hebben voor de feilen der onzen en de deugden van andersdenkenden. Onze zelfstandigheid en onze onpartijdigheid zullen er door winnen. Naar mijne overtuiging zal dan ook de geschiedenis, meer nog dan door eene eenzijdige beschouwing, gebaat worden door onpartijdig onderzoek.

Utrecht, 14 Augustus 1893. JOOSTING.

Utrechtsche Gemeente- en Waterschapsarchieven.

Het „Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1892," bevat een inventaris van het belangrijke archief van IJselstein, opgemaakt door Mr. R. Fruin Th.Azn. Vooraf gaat een zeer degelijk bewerkte voorrede, o. m. bevattende de geschiedenis van baronie en stad, alsmede een overzicht van de wijze van bestuur.

Om duidelijk te maken hoeveel merkwaardigs er in deze archieven te vinden moest zijn, meen ik uit die verhandeling het een en ander te moeten overnemen.

De baronie, oorspronkelijk deel uitmakende van het sticht van Utrecht, was later aan Holland leenroerig, maar merkwaardig genoeg, kwam daardoor het kleine landschap niet, zooals men denken zou, meer en meer onder Hollandschen invloed, integendeel het ontworstelde zich zoozeer aan Holland's macht, dat het tijdens de republiek bijna zelfstandig was. Zoo verzette het zich lang en niet zonder vrucht tegen het doen van leveranciën ten dienste van troepen en tegen inkwartieringen, op grond dat het noch tot Holland noch tot eenige andere provincie behoorde, en een tijdlang had het zelfs een agent in den Haag, als ware het een buitenlandsche mogendheid.

De groote macht der baronieheeren, na de Egmond's de Prinsen van Oranje, was van dezen merkwaardigen toestand wel de voornaamste oorzaak.

Eigenaardig als de geschiedenis der heerlijkheid was de wijze van bestuur. Hierbij valt onderscheid te maken tusschen stad, schoutambt en baronie. De baronie was nl. in drie schoutambten IJselstein, Benschop en Noord-Polsbroek verdeeld.

In de stad kwamen naast het oorspronkelijk bestuur, schout en schepenen, al vroegtijdig burgemeesters voor, twee in getal, de een belast met het beheer der stedelijke financiën, de andere met dat der financiën van het gemeene land, het schoutambt.

Eerst later treedt de vroedschap, soms ook de raad geheeten, als afzonderlijk college op; politieke macht kreeg deze evenwel niet en reeds in de ordonnantie op de policie en justitie van 1675 is niet langer van haar sprake.

Ook de schepenen verloren, tenminste voor geruimen tijd, alle aandeel in het stadsbestuur, hun werkkring werd tot de rechtspraak beperkt.

Nu bestond de magistraat uit de beide burgemeesters en drie vertegenwoordigers van den souverein: de drossaard, de schout en de rentmeester. De schout was van ouds de vertegenwoordiger van den heer in het stadsbestuur, de drossaard zijn stadhouder over de geheele baronie. De rentmeester had het beheer over de domeinen van den souverein en was zijn leengriffier, hij behoorde dus eigenlijk niet tot het stadsbestuur, maar toch woonde hij geregeld de zittingen van den magistraat bij, daar de belangen van den landsheer meestal samen vielen met die der stad.

Behalve deze beambten, stelde de baron ook jaarlijks nog twee kerk- en gasthuismeesters aan, die rekenplichtig waren aan den magistraat en waarover deze de superintendentie had. Een dergelijk toezicht oefende het stedelijk ook uit op de voogden en curators van minderjarigen en onnoozelen, op den rector der Latijnsche school en op het schutterijbe-

stuur, uit welk toezicht zich langzamerhand, vooral in den 18e eeuw het begrip ontwikkelde, dat de leden van den magistraat tevens opperkerkmeesters en opperarmmeesters, oppervoogden, curatoren der Latijnsche school en opperschutmeesters waren. Op deze wijze deed het bestuur zelf ongeveer alles wat op administratief gebied voor de stad noodig was. Geen wonder, dat het archief zeer omvangrijk en belangrijk moest worden.

Het schoutambt van IJselstein omvatte behalve de stad nog het gemeeneland, d. w. z. wat bij andere steden de vrijheid heet. Dit plattelandsdistrict stond in het politieke, evenals in het rechterlijke en kerkelijke onder dezelfde administratie als de stad. Alleen was, gelijk gezegd, een der beide burgemeesters belast met het doen der uitgaven, die het geheele schoutambt betroffen. Het platteland was verder nog verdeeld in vijf polders, die alle weder hunne eigene administratie hadden.

Aan het hoofd der baronie stond de drossaard als vertegenwoordiger van den souverein, verder behoorden tot het bestuur de rentmeester, de schouten der drie schoutambten, de burgemeesters van IJselstein en de buurmeesters van Benschop en Noord-Polsbroek.

Doch genoeg reeds om te doen zien, dat het bewerken van een inventaris der goed bewaarde archieven van landschap en stad een moeilijke maar tevens ook dankbare arbeid moest zijn.

De heer Fruin past in zijn werk het zoog. dossier-systeem toe, wat zeker wel het meest logische en bij archieven van eenigen omvang feitelijk het eenig mogelijke is. Zich hierbij evenwel plaatsend op het standpunt van het bestuur in verschillende tijden, wil hij, m. i. al te consequent, genoemd systeem zoo mogelijk ook op de oudste stukken toepassen; in dit opzicht moet ik in opvatting van hem verschillen, en liever sluit ik mij bij de meening van Mr. Gratama aan, waar deze ten aanzien der oudste stukken den inventaris, als het kan, tot regestenlijst wil maken. 't Moge theoretisch volkomen waar zijn, dat een stuk uit de 15e eeuw voor het toenmalig stadsbestuur niet belangrijker was dan een gelijksoortig document uit de 19e eeuw voor het tegenwoordig gemeentebestuur, van dat standpunt mag men niet uitgaan, waar men — en dat toch is het geval — met een practisch doel ten nutte van den tegenwoordigen en lateren onderzoeker een inventaris bewerkt. 't Moge inconsequent schijnen sommige stukken alleen om hun ouderdom uitvoeriger dan andere te behandelen, zij verdienen dat toch in de meeste gevallen reeds alleen, omdat zij zeldzamer en dus voor ons van hoogere waarde zijn.

De bewerker verdeelde zijn stof onder een aantal rubrieken en een zeer groot aantal onderafdeelingen, doch hoe wenschelijk, ja noodzakelijk het ook is, de stukken zorgvuldig systematisch te ordenen, 't zou mij voorkomen, dat hij in 't goede wel wat te ver is gegaan; een al te groote verdeeling in onderdeelen is dikwijls niet bevorderlijk voor de overzichtelijkheid.

Tegen het opnemen van ééne afdeeling in den inventaris zou ik zeker bezwaren hebben, ik bedoel die, welke gevormd wordt door de papieren van onbekende herkomst, o. a. bevattende eenige oude gedichten, ook ordonnantiën, plakkaten enz., niet op IJselstein betrekking hebbende. Deze behooren niet in het archief te huis en hunne opsomming in eene afdeeling als integreerend deel van den inventaris is dus niet te verdedigen. Wil men toch op de eene of andere wijze te kennen geven, dat de te IJselstein berustende verzameling deze haar vreemde bestanddeelen bevat, dan zou men dat, om iets te noemen, in de voorrede kunnen doen.

A. TELTING.

CATALOGUS VAN DE ARCHIEVEN DER COLLEGIËN, DIE VOOR 1811 BINNEN DE TEGENWOORDIGE PROVINCIE UTRECHT, RECHTERLIJKE FUNCTIËN UITGEOEFEND HEBBEN, DOOR MR. TH. R. FRUIN TH. AZN., MET EENE INLEIDING door MR. S. MULLER FZN.

In de inleiding geeft de S. eerst een verklaring, waarom Mr. FRUIN dezen arbeid heeft verricht, niettegenstaande hij zelf de rechterlijke archieven heeft te zamen gezocht en de verzameling, waarvan de beschrijving hier wordt gegeven, bijeengebracht. Daarna volgt een overzicht van den inhoud, benevens de geschiedenis der lotgevallen van ieder onderdeel en de redenen, waarom verschillende archieven zijn opgenomen, terwijl andere, die daarvoor ook schenen in aanmerking te komen, werden gelaten waar zij waren, of wel werden geplaatst waar zij geacht werden te behooren.

Zoo lezen wij dan het verhaal der uitvoering van het Keizerlijk Decreet van 1810 ten aanzien der archieven van de vroegere rechterlijke college's, het Hof, de stedelijke en dorpsgerechten, welke uitvoering veel te wenschen overliet. Wij vernemen wat door den S. zelf werd verricht ten gevolge van het K. B. van 8 Maart 1879, aangevuld door dat van 9 Oct. 1883, waarbij de overbrenging der rechterlijke archieven naar de rijksdepôts werd gelast, en hoe hij in twijfelachtige gevallen handelde, zoo bijv. waar de omstandigheid zich voordeed, dat in enkele registers rechterlijke en andere stukken bijeen waren geschreven, of wel waar het de archieven der wees- en boedelkamers gold. Het resultaat, neerkomende op het „uiteenrukken" der archieven, zal zeker weinigen voldoen, evenmin als de S. zelf er eigenlijk vrede mede heeft; echter hij meende zulks aan het voorschrift van het bedoelde K. B. verplicht te zijn. Zeker zal het aan de bekwame handen der Utrechtsche archief-ambtenaren volkomen zijn toevertrouwd geweest dit op de meest juiste en minst nadeelige wijze te doen, maar de vraag mag worden ge-

steld, of men hier het bedoelde besluit niet te streng heeft toegepast, daar deze afgescheurde gedeelten van archieven van administratieve college's toch niet wel met den term „rechterlijke *archieven*" kunnen worden aangeduid. Hoe dit zij, de goede bewaring zal waarschijnlijk beter zijn gewaarborgd, dan bij de mildere opvatting.

Evenals ten aanzien der stukken betrekkelijk de wees- en boedelkamers de S. tot het resultaat komt, dat zij voor het grootste gedeelte aan de gemeentebesturen moeten worden teruggegeven, in overeenstemming met wat op de laatste bijeenkomst der Rijksarchivarissen de meening van enkelen der aanwezigen bleek te zijn, zoo komt ook zijne beslissing betreffende de opneming van de notariëele protocollen in de daartoe bij de wet van 1842 aangewezen bewaarplaatsen met het oordeel van de meerderheid dier vergadering overeen.

Verder worden de archieven van bijzondere college's „met rechterlijke bevoegdheden van specialen aard" behandeld, welke bevoegdheden zij ontleenden „hetzij aan den bijzonderen staat der terechtstaande personen, hetzij aan den ongewonen rechtstoestand der in geschil zijnde goederen, hetzij eindelijk aan het speciale karakter der gepleegde misdrijven. 1°. Als voorbeelden der eerste categorie noem ik de geestelijken, de leden van kapittelen en kloosters, de adellijken, de militairen, de suppoosten van het Hof en de studenten. 2°. De tweede categorie omvat de leenroerige, hofhoorige, tinsplichtige, claustrale en andere dergelijke goederen, met de markegoederen. 3°. In de derde categorie eindelijk vinden wij geestelijke misdrijven, dijkzaken, pachtdelicten en belastingquestiën." (p. XXXIII).

Niemand zal het voorzeker wraken, dat ook deze stukken als rechterlijke archieven werden beschouwd en naar het rijksdepôt te Utrecht werden overgebracht. Bepaaldelijk niet, zooals wij ze in de bovenaangehaalde zinsnede vinden aangegeven. Maar bij de nadere bespreking, welke aan ieder der drie categorieën wordt gewijd, zien wij bij de tweede iets geheel anders. Was boven sprake van den „ongewonen toestand der in geschil zijnde goederen" als criterium voor die afdeeling, bij de toepassing blijkt, dat van de beperking „in geschil zijnde" geheel is afgezien. Nu zoude dit in het algemeen nog niet aan bedenking onderhevig zijn, daar ook de vrijwillige rechtspraak haar deel aan de rechterlijke archieven heeft geleverd. En zoo zouden ook de registers, welke ten aanzien der bedoelde goederen die rechtspraak bevatten, moeten worden opgenomen. Maar dat hiertoe moeten worden gerekend de leenregisters of de registers van overdrachten van hofhoorige goederen enz., is een gevolgtrekking, die althans eenige nadere toelichting had verdiend.

Immers die registers verschillen in aard en doel, zoowel als in inhoud geheel van de zoodanige, welke gewone acten van vrijwillige rechtspraak bevatten. In aard en doel; zij werden toch aanvankelijk aangelegd door

den belanghebbende bij de goederen zelf, den eigenaar, om van hunne verschillende lotgevallen op de hoogte te blijven, en te zorgen dat de hem toekomende retributies hem niet ontsnapten. En om dezelfde redenen werden zij bijgehouden. Zij bevatten dus administratieve acten betrekkelijk zijn grondbezit en voorts de zoodanige, waartoe eerst zijne medewerking, later zijne toestemming werd vereischt. Iets geheel anders dus als de vrijwillige rechtspraak, waarbij juist degene, voor wien de rechtshandeling geschiedt, niet een bij de *goederen* belanghebbende is, en waarbij het doel is bewijs, later aanvulling der rechtskracht van de handeling.

In inhoud: in de registers van vrijwillige rechtspraak komen in het algemeen geen acten voor, waarbij degene, door of namens wien de registers worden gehouden, toestemming of medewerking voor de rechtshandeling verleent; evenmin worden diens eigen beschikkingen over de goederen als zoodanig opgenomen.

Deze twee redenen zijn m. i. voldoende om de leenregisters enz. niet onder „rechterlijke archieven" te begrijpen, al moge het waar zijn, dat in lateren tijd (17ᵉ en 18ᵉ eeuw) hun inhoud tot dien der vrijwillige rechtspraak nadert. Aard en doel blijven toch verschillend. Daaraan kan niets afdoen de publicatie van 7 Mei 1799, die bepaalde, dat „alle leenroerige goederen, van leenkamers binnen deze republiek releveerende op de gewone en gebruikelijke wijze, evenals allodiaale en vrije goederen zullen kunnen en mogen worden vervreemd en bezwaard," en de inschrijving der betrekkelijke acten terzelfder plaatse, als voor de laatstgenoemde goederen aangewezen, voorschreef.

Bij de bespreking der laatste categorie wordt er terecht nog op gewezen, dat de consequentie medebrengt, dat het K. B. van 1879 ook op de rechterlijke archieven van dijks- en waterschapsbesturen worde uitgebreid, als wanneer ook deze naar de rijksdepôts zouden kunnen worden overgebracht. Of men echter ter wille van de consequentie nog meer archieven uiteen zoude moeten gaan rukken, is een vraag, die in ieder geval vooraf overweging verdient.

Ten slotte vinden wij uiteengezet, waarom de stukken betreffende rechtspraak in revisie van de vonnissen van het Hof, de registers afkomstig van het Landrecht, het archief van het Leenhof van het Land van IJselstein zijn opgenomen, terwijl breedvoerig wordt aangetoond dat ook dat van de Rekenkamer hier moest worden bijgevoegd.

Wij vinden ons in dezen allerminst bevoegd op te komen tegen het wel overwogen oordeel van de deskundigen bij uitnemendheid, welke den catalogus samenstelden, maar wij zouden ons nog één vraag willen veroorloven. In den aanhef der inleiding lees ik: „Deze inventaris" — de titel spreekt van een catalogus[1]) — „is het resultaat van het K. B. van

[1]) Is dit met bedoeling geschied, dan zoude daarin misschien de verklaring te zoeken zijn, waarom afdeelingen voorkomen, bij welke wordt gezegd, dat er geen stukken van dien aard aanwezig zijn. Toch zou gevraagd mogen worden, of dit meer op zijn' plaats is in een catologus dan in een inventaris.

8 Maart 1879, dat de bewaring der rechterlijke archieven op een nieuwen voet geregeld heeft." Is het uit dit oogpunt beschouwd niet eenigszins vreemd, dat het resultaat nu medebrengt, dat waar ter eene zijde ten gevolge eener strenge opvatting van bedoeld besluit archieven van in hoofdzaak administratieve college's, welke ook rechtspraak oefenden, werden uiteengerukt, ter andere weder worden bijeengevoegd stukken, zoowel van administratieven als van juridieken aard, omdat zij van een zelfde college afkomstig zijn en daarom als rechterlijke archieven worden opgevat. Waarom dan ook niet de laatste opvatting gehuldigd bij de uitvoering van het Kon. Besluit en de overbrenging naar de rijksdepôts? Meenden wij naar aanleiding van de „wording der verzameling" eenige bedenkingen in het midden te moeten brengen, onverdeeld mag de lof zijn zoowel voor mr. MULLER als voor den vervaardiger van den catalogus, wat betreft de duidelijke en toch beknopte wijze van mededeeling en uiteenzetting, wat de laatste betreft in de zeer te waardeeren inleidingen omtrent de college's en ambtenaren, wier archieven opgenomen zijn.

Ook met de inrichting van den inventaris en de wijze van beschrijving in het algemeen betuigen wij onze volledige instemming. Toch zij hier nog een enkele vraag niet ongepast.

Is het wel dienstig om in een inventaris, niet pro memorie of eenvoudig als opgave ten behoeve van een algemeen overzicht, maar met een afzonderlijk nommer voorzien, stukken of protocollen op te nemen, die ook reeds in andere „verzamelingen" voorkomen, en dat ook genommerd? Voorloopig schijnt mij eenvoudige verwijzing meer gewenscht, wil men verwarring voorkomen.

Mag het in overeenstemming heeten met de omschrijving van een archief, door Mr. S. MULLER FZN. gegeven en in de jongste jaarvergadering met algemeene stemmen aangenomen, om aanteekeningen van particulieren omtrent een college, of door particulieren vervaardigde formulier-boeken voor de rechtspleging bij dat college, in het archief daarvan op te nemen? Zonder twijfel zullen hiervoor afdoende redenen hebben bestaan, maar de vraag rijst onwillekeurig, als men in de toegevoegde aanteekening leest, dat zulk een stuk of handschrift in den jongsten tijd door geschenk is verkregen en dus lang na de opheffing van het betrekkelijk college.

En eindelijk schijnt de vraag gewettigd, of het niet wenschelijk is, ook de chronologische volgorde eenigermate in het oog te houden in een zelfde afdeeling, waar verschillende losse stukken van denzelfden aard worden beschreven. Mij is het althans niet duidelijk geworden, om een voorbeeld te noemen, waarom n°s. 56, 57 en 58 in die volgorde zijn geplaatst.

Het wordt tijd deze bespreking, die reeds tamelijk uitgebreid werd, te eindigen; echter wil ik dit niet doen zonder de hoop te hebben uitgesproken dat het den zoo vruchtbaren arbeiders te Utrecht nog lang moge

gegeven zijn op het gebied van het archiefwezen op even uitstekende wijze als tot nu toe, werkzaam te zijn, en daarbij te hebben gevoegd, dat naar mijne overtuiging zoo van iets, dan zeker van een archief-inventaris geldt het Fransche gezegde: La critique est aisée, mais l'art est difficile.

S. G.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. XIV, 1891. 's Gravenhage, Nijhoff, 1893. (8°). 4,399 bldzz. (ƒ 1.—.)

A. Het Rijksarchief te 's Gravenhage (blz. 1—105). [„I. Archiefwezen." („Voorgenomen ruiling van archieven met België," ten opzichte waarvan nog geen „afdoend resultaat" werd verkregen. — „Bijeenkomst van de Rijksarchivarissen" op 16 Oct. 1891, waarvan een uittreksel uit de notulen achter het verslag van den Algemeenen Rijksarchivaris is gevoegd. — „Bezoek (van den Algemeenen Rijksarchivaris) aan het archief in Noordholland, dat in eenige vertrekken van het gouvernementsgebouw te Haarlem wordt bewaard." — „Atlas" van Jacobus van Deventer. — „Onderzoek van de gemeente-archieven van Zuid-Holland ter opsporing en overneming van de daarin aanwezige rechterlijke archieven te Leerdam, Heukelom, Asperen, Geervliet, Heenvliet, Abbenbroek, Hof van Delft, Berckel en Rodenrijs, Bergschenhoek, Pijnakker, Wateringen, Nootdorp.) „II. Rijksarchief. 1. Personeel. 2. Ordening der archiefverzamelingen." (Civiele processtukken in het archief van het Hof van Holland, Oost-Indische Compagnie, West-Indische Compagnie („Alle boekdeelen en bundels [zijn] nu op losse blaadjes geïnventariseerd"), huisarchief der familie van Wassenaer, catalogus der bibliotheek). „3. Toestand der archiefverzamelingen. 4. Aanwinsten en verliezen." (Een deel der briefwisseling van Joan Derck van der Capellen van de Poll; brieven van Abraham de Wicquefort, huisarchief der familie van Wassenaer. Alle aanwinsten worden in eene bijlage gespecificeerd „5. Afschriften voor het Rijksarchief gemaakt. 6. Gebruik van het Rijksarchief gemaakt, en daaruit verstrekte inlichtingen." („Van het archief werd weder druk gebruik gemaakt"). „7. In druk uitgegeven bescheiden." (Vanwege het Rijksarchief werden er geene stukken in het licht gegeven"). „8. Lokalen, meubilair en gereedschappen. 9. Reddings- en brandbluschmiddelen." — „III. Voorstellen" (aan den

Minister. Geene.) — „Inventaris van het oudrechterlijk archief in bruikleen afgestaan aan de gemeente Leiden, bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 December 1883, no. 3298, afdeeling K. en W." („Bescheiden van verschillenden aard"; „strafproces"; „burgerlijk proces"; „civiele niet contentieuse zaken"; „desolate boedelkamer"; „gemeene middelen.")] — B. „Het oud en nieuw provinciaal archief in Noordbrabant, bldz. 106 —136." [„I. De bewaarplaats." Er is „gebrek aan bergruimte," vooral omdat reeds nu „de archieven van het provinciaal bestuur (van 1814) tot 15 Juli 1850, van de administratie van 's Rijks belastingen in deze provincie tot 1856" aan des Rijksarchivaris' beheer zijn toegevoegd). „II. Reddings- en brandbluschmiddelen." — „III. De toestand der archiefverzamelingen." (Het overgenomen gedeelte van het „nieuw provinciaal archief" vereischte „dadelijk zorg). Over deze overneming is een afzonderlijke „Nota" bij het verslag gevoegd. — „IV. De voortzetting der ordening en inventarisatie en verdere werkzaamheden." (Er is te weinig personeel. — „Opsporing en overneming van oude rechterlijke archieven." — „Opneming van het provinciaal griffie-archief in het Rijksdepôt.") — „V. Uitgaaf van bescheiden uit het archief." (Belet door „gebrek aan voldoend personeel en overmaat van werk"). — „VI. Aanwinsten (een „staat" hiervan is aan het verslag toegevoegd) en verliezen." — „VII. Verwerving van afschriften van elders bewaarde bescheiden." — „VIII. De raadpleging van het archief. (De onderwerpen, omtrent welke die raadpleging plaats had, zijn „te veel om op te noemen." — „Het is niet te ontveinzen, dat een doeltreffend beheer op den duur niet is te voeren zonder *vermeerdering van personeel*"). — „IX. Bemoeiingen met gemeente- en andere archieven."] — C. „Het oud provinciaal archief in Gelderland, blz. 137—148. — [Dezelfde rubrieken als in B.] — D. „Het oud provinciaal archief in Noordholland," blz. 149—176. Onder rubriek I wordt gemeld: „Ten behoeve van het archief zijn beschikbaar gesteld vier boven- en twee benedenkamers in het Provinciaal Gouvernement van Noordholland, welke, wat de inrichting betreft, voor het doel geschikt mogen geacht worden, daar zij vrij ruim en goed verlicht zijn." — Onder rubriek III: „Aan eene systematische inventarisatie van het archief is nog weinig gedaan, (o. a.) . . . dewijl het ontbreekt aan ruimte om alles uit te zetten, te plaatsen en te rangschikken, hetgeen eene behoorlijke beschrijving zeer belemmert." — Onder rubriek IV meldt de rijksarchivaris, hoe hij o. a. is voortgegaan met „het rangschikken en beschrijven van in 's Rijks archiefdepôt overgebrachte oude rechterlijke archieven" en dat hij „in de laatste vier maanden van 1891,

ter opsporing van bescheiden der voormalige schepenbanken, 30 gemeenten" heeft bezocht. Van dat onderzoek worden de resultaten medegedeeld. „Tegen het einde van 1891 was het in Mei 1888 bevolen onderzoek naar oude rechterlijke archieven over de geheele provincie Noordholland afgeloopen." — Onder een rubriek X „Maatregelen in het belang van het oud archief te nemen" lezen wij: „Met het verschaffen van een ruim archiefgebouw, zou de Regeering een maatregel nemen in het belang van het oude archief," en wel wegens totaal gebrek aan ruimte.] — D. „Het oud provinciaal archief in Zeeland", blz. 177—188. Onder rubriek I lezen wij: „Op het einde van het jaar is een aanvang gemaakt met de reeds lang voorgenomen verbetering en uitbreiding der bewaarplaats van het archief." — Onder rubriek VIII: „Het bezoek op het archief was niet druk." — Onder rubriek X wordt een verzoek gedaan om vergrooting van het personeel, immers „als de archieflokalen op het einde van dit jaar in orde zullen zijn gebracht, en de ordening der archieven eerst goed kan plaats hebben, zullen de werkzaamheden zeer vermeerderen."] — E. „Het oud provinciaal archief in Utrecht," bldz. 189—220. [Onder rubriek V „Werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief" wordt uitvoerig gesproken over „de definitieve inventarisatie van het omvangrijke en hoogst belangrijke archief van den Dom," over „de regeling en beschrijving der rechterlijke archieven," enz. — Onder rubriek VI „In druk uitgegeven bescheiden, behoorende tot het archief" wordt gewezen op de bekende uitgaven van Mr. S. Muller Fzn., enz. — Onder rubriek VII „Aanwinsten" wordt o. a. vermeld, hoe het archief der gemeente Veenendaal en de archieven „van drie bijeenliggende waterschappen onder Vreeswijk" in bruikleen werden afgestaan. — Onder rubriek IX „Gebruik van het archief gemaakt" maakt Muller de opmerking, dat het aantal onderzoekingen mag aangemerkt worden „als een bewijs, dat de belangstelling in de historiographie bij ons eindelijk schijnt te herleven."] — F. „Het oud provinciaal archief in Friesland," bldz. 221—232. Onder rubriek V „Werkzaamheden" wordt gesproken o. a. over het onderzoek naar rechterlijke archieven in de provincie.] — G. „Het oud provinciaal archief in Overijssel," bldz. 233—247. — H. „Het oud provinciaal archief in Groningen," bldz. 248—258. — I. „Het oud provinciaal archief in Drenthe," bldz. 259—299. [I. „Toestand der bewaarplaats van het archief": „Hierin kwam geen verandering;" er is een „niet te ontkennen en steeds dreigend brandgevaar." — Onder rubriek VII „Aanwinsten" wordt gespecificeerd een verzameling stukken, aangekocht van de familie Yken, betreffende de marke van Weerdinge, Roswinkel,

Emmen, enz. — Onder rubriek X „Uitkomsten der bemoeiingen met gemeente-, waterschaps- en andere archieven" leest men: „Ook dit jaar namen deze bemoeiingen bijna mijn' geheelen tijd in beslag. Naar het zich echter laat aanzien, zal het voorloopig wel het laatste jaar zijn geweest, dat ik mij met bedoelde archieven zoo uitsluitend heb bezig te houden." — Verder vindt men bij dit verslag als bijlagen: 1°. „Inventaris van het oud archief van Hoogeveen". (*a.* „Algemeen Bestuur"; *b.* „Finantiëel beheer"; *c.* „Kerkelijke en armeninrichtingen"; *d.* „Stukken van onderscheiden aard"); 2°. „Inventaris van het Archief van het Schultesgerecht over Zuidwolde—Hoogeveen"; 3°. „Inventaris van het archief van het schultengerecht in de jurisdictie van Echten, Echten—Hoogeveen".] — K. „Het oud provinciaal-archief in Limburg", bldz. 300—372. [Onder rubriek VI „Aanwinsten" wordt gewezen op de collectie „kwartierstaten der adellijke stiftdames van het hoogadellijk stift Thorn". — Als bijlage treft men hier aan een inventaris der „Archieven berustende op het raadhuis te Weert" (*a.* „Gerechtelijke archieven"; *b.* „Archieven behoorende aan de gemeente".)]. — L. Verslagen omtrent het onderzoek naar oude gemeente-archieven in Noordbrabant, Zuidholland en Utrecht (bldz. 373—399), die geregeld afzonderlijk in deze litteratuurkroniek zijn of worden besproken of genoemd.

GOSWIN VON DER ROPP. Hanserecesse von 1431—1476. VII. — Leipzig, Duncker & Humblot, 1892. (8o.). X, 890 Ss.

De hier gepubliceerde documenten over de jaren Juli 1473—November 1476, waaronder er zijn uit het rijksarchief te 's Gravenhage en uit de gemeentelijke archieven van Zierikzee, Utrecht, Deventer, Kampen en Zwolle, zijn van veel gewicht voor de Nederlandsche handelsgeschiedenis. Veel nieuw licht wordt geworpen op de handelsbetrekkingen tusschen de Hanze en Engeland, tusschen haar en de Bourgondische gewesten. Steeds duidelijker komt de krachtige concurrentie der Nederlanden op den voorgrond, niettegenstaande de Hanze een tijd beleefde van rustigen bloei. „*Nachträge*" loopen over de jaren 1431—1473, personen- en plaatsenregisters maken het gebruik gemakkelijk.

J. H. HOFMAN. Huwelijk van Prins Willem van Oranje met Anna van Egmond. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 69—88].

Kopie van de tot nog toe onuitgegeven „huwelijksvoorwaarden, in 1551 tusschen (den) Prins en zijne bruid opgemaakt", vroeger in het archief, thans in het stedelijk museum der gemeente Alkmaar.

G. J. W. KOOLEMANS BEIJEN. Krijgsgeschiedkundige studie over de Bataafsche Republiek in 1799. [*Militaire Spectator*, 1892 — Juni 1893, passim].

Dit vervolg van vroegere opstellen in dit tijdschrift is opnieuw voor een groot deel gewijd aan de beschrijving van den toestand der Bataafsche armee. Verder worden in deze opstellen verhaald de „uitkomende berichten en voorzorgsmaatregelen", vernomen en getroffen van Januari 1799 tot midden Juni van dat jaar. Een groote massa archiefstukken, ook uit onze openbare verzamelingen, worden steeds in den tekst opgenomen.

A. C. Bondam. Verslag omtrent de Oude Gemeente- en Burgerlijke Stands-Archieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan Heeren Gedeputeerde Staten dier provincie.

Het oud-archief van St. Oedenrode, dat gedeponeerd is in 's rijks depot in Noordbrabant, is nu geheel beschreven. Eene „beschrijving der perkamenten brieven, octrooien, privilegiën, eigendomstitels, enz.", wordt in dit verslag aangetroffen.

J. H. Hofman. De Heerlijkheid van Culemborg, verheven tot Graafschap, 21 October 1555. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 89—93].

De oorkonde dezer verheffing, thans berustende in het rijksarchief in Gelderland, wordt hier voor het eerst uitgegeven.

J. H. W. Unger. De Resolutiën van de Staten van Holland van 1577 en 1578. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 1—68.)

In de gedrukte resolutiën der Staten van Holland ontbreken die tusschen 2 Sept. 1577 en 21 Aug. 1578 en deze ontbraken reeds, toen genoemde resolutiën ter perse werden gelegd, d. w. z. na 14 September 1669. Unger vond onlangs in het gemeente-archief van Rotterdam die van 18 Sept. 1577—8 Oct. 1577 en het rijksarchief te 's Gravenhage kwam niet lang geleden in het bezit van die van 14 Januari 1578—1 Maart 1578. Deze alle worden hier gepubliceerd.

J. H. Hingman. Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuidholland, over 1892—1893, uitgebracht aan de Gedeputeerde Staten dier provincie. [Afdruk van bijlage II[2] van het *Provinciaal Verslag*]. (8o). 15 bldzz.

Haastrecht, Hof van Delft, Delfland.

C. H. Peters. De landsgebouwen te 's Gravenhage. — Rapport aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. — 's Gravenhage, Van Cleef en Van Langenhuijsen, 1891. (8o). 4, 226 bldzz. (*f* 2.—).

Het rijksarchiefgebouw en zijne geschiedenis worden besproken op bldz. 143—148, terwijl een „Geschiedkundig overzicht van het Rijks-archief" (bldz. 199—205) een kort résumé van zijn inhoud geeft.

CH. M. DOZY. Stadsrekeningen van Dordrecht. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 94—113.]

„Extracten uit rekeningen van 1323, 1367 en 1399", in 1892 voor het stedelijk archief van Dordrecht aangekocht, en die tot aanvulling strekken van DOZY's uitgave der „oudste stadsrekeningen van Dordrecht 1284—1424." (1891).

Jaarverslag van de commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1892 aan Heeren Burgemeester en Wethouders in Maart 1893 ingediend. — Rotterdam, Van Waesberge, 1893. (8o). 2, 23 bldzz.

Dit verslag is ingediend door „De Commissie voor het Archief en de Bibliotheek" en onderteekend door den Voorzitter F. VAN CITTERS en den Secretaris J. H. W. UNGER. Onder de aanwinsten wordt genoemd „de verzameling prenten, portretten, handschriften en penningen, op Rotterdam betrekking hebbende, nagelaten door wijlen den heer W. Anderson Miltner" aldaar. Er wordt geklaagd over gebrek aan ruimte.

S. MULLER FZ. Nog eenige stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met de stad Utrecht over het bezit van heerlijke rechten. [*Bijdr. Meded. Histor. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 227—266].

Deze stukken, dateerende van 1477—1479 en thans berustende in het stadsarchief van Utrecht, „sluiten zich geheel aan bij de door (MULLER) in het 9e deel (der Bijdragen en Meded. Hist. Gen. Utrecht) onder denzelfden titel in het licht gegevene". „Bepaald nieuwe gezichtspunten over den strijd van de stad met de bisschoppen, bepaaldelijk met David van Bourgondië, leveren de stukken niet; maar zij lichten verschillende détails van het geschil op gelukkige wijze toe."

W. G. BRILL. Dagverhaal van JAN VAN RIEBEEK, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. IIIe Deel (1659—1662). (*Werken van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*, nieuwe serie, no. 59). — 's Gravenhage, Nijhoff, 1893. (8o). XI, 755 bldzz. (*f* 8.—.)

Dit interessant journaal berust in het archief der voormalige Oost-Indische Compagnie in het Algemeen rijksarchief. Het eindigt met het vertrek van VAN RIEBEEK uit de Kaap in Mei 1662.

Nagekomen bericht.

Benoemd tot commies-chartermeester aan het rijksarchief in de provincie Limburg Dr. P. DOPPLER te Maastricht.

Gedrukt bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1893. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

Tot archivaris der gemeente Goes, F. ALLAN, leeraar in het Nederlandsch en de Aardrijkskunde aan de inrichtingen voor M. O., aldaar;

tot archivaris en bibliothecaris van Maastricht, de heer J. DE RAS, letterkundige aldaar;

tot archivaris der gemeente Gouda, Dr. L. A. KESPER, aldaar.

Den 10 Januari 1894 overleed te Dordrecht de heer A. VAN DE WEG J.SZN., oud-archivaris dier gemeente. Hij werd den 31 October 1824 geboren en trad reeds jong in dienst bij de griffie van de arrondissements-rechtbank, waar hij meer dan 50 jaar werkzaam bleef en door zijn uitmuntend geheugen en gezond verstand langzamerhand een vraagbaak werd voor advocaten en rechters. In dezen werkkring mocht hij aller achting verwerven en hij ontving hiervan de ondubbelzinnigste blijken bij zijn 50-jarig jubileum. Ook met het Oud-Hollandsch recht en de vroegere verhoudingen had hij zich vertrouwd weten te maken, en als verzamelaar van oud-vaderlandsche kunst- en zeldzame boekwerken stond hij te Dordrecht zeer gunstig bekend.

Toen in 1884, voornamelijk op aansporing van den heer J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK, besloten werd een afzonderlijken archivaris te benoemen voor de verzamelingen van het gemeente-archief, waaraan na het vertrek van Mr. P. VAN DEN BRANDELER minder zorg besteed was, werd ARIE VAN DE WEG hiertoe gekozen. Hij vervulde zijnen nieuwen werkkring met ijver en toewijding, tot hij wegens voortdurend zwakke gezondheid zich in 1891 genoodzaakt zag een eervol ontslag aan te vragen.

Eenvoudig van karakter heeft hij niet getracht naar buiten te schitteren,

doch voor elk die zijne hulp inriep stelde hij op de meest welwillende wijze zijne zeer gewaardeerde kennis en werkzaamheid beschikbaar.

Als mensch stelde hij zich zelf zeer hooge eischen, die hij ook in zijne betrekking niet verloochende. J. C. O.

Het rijks-archief in Utrecht heeft in de laatste dagen eene aanwinst verkregen van het allerhoogste belang. Uit de door den rijks-archivaris in Utrecht in zijne geschiedenis van *Het archief der bisschoppen van Utrecht* gepubliceerde onderzoekingen over dit archief was het gebleken, dat de bisschoppen naast hun hoofd-archiefdepôt in den Dom te Utrecht twee andere depôts bezaten op de St. Catharijnepoort te Utrecht en in de sacristie der St. Lebuinuskerk te Deventer. Deze depôts stonden om onbekende redenen onder toezicht der Staten van het Nedersticht en van het Oversticht; doch de bestaande inventarissen van het Deventersche depôt, gevoegd bij hetgene over het Utrechtsche bekend is, bewijzen, dat de inhoud dier twee zoogenaamde „landskisten" tot het bisschoppelijk archief behoorde. De verzamelingen, ofschoon kleiner dan het depôt in den Dom, bevatten toch talrijke zeer belangrijke stukken, vooral uit de 14e eeuw. De Utrechtsche landskist was op de St. Catharijnepoort bij het stedelijk charterdepôt geborgen; de Deventersche kist werd uit vrees voor de beeldstormers uit de St. Lebuinuskerk naar het stadhuis overgebracht. Zoo lag het voor de hand, dat de inhoud van beide kisten zich in de stedelijke charter-collectiën van Utrecht en Deventer zou oplossen, en dit is inderdaad geschied.

Het Deventersche gemeentebestuur, door den vorigen gemeente-archivaris op deze omstandigheden attent gemaakt, heeft dezer dagen uit eigene beweging besloten, om hetgeen van de collectie nog in het gemeentearchief aldaar aanwezig is (de tegenwoordige archivaris heeft de verzameling met zorg bijeengezocht en nog ruim 80 charters teruggevonden) in bruikleen af te staan aan het rijks-archief in Utrecht. Het Utrechtsche gemeentebestuur, daarvan in kennis gesteld, heeft niet willen achterblijven en harerzijds de nog aanwezige charters uit de Utrechtsche landkist, die in den onlangs verschenen inventaris van het gemeente-archief reeds in eene afzonderlijke afdeeling vereenigd waren, aan het Utrechtsche rijks-archief in bruikleen afgestaan. Zoo heeft dit depôt op de meest onverwachte wijze plotseling niet minder dan ruim 170 hoogstbelangrijke bisschoppelijke charters uit de 14e en 15e eeuwen verkregen. Deze aanwinst, op zich zelf reeds zoo verblijdend, ontleent een bijzonder belang aan de omstandigheid, dat zij zonder de geringste onaangenaamheden is verkregen. Wij zijn in de laatste jaren er maar al te zeer aan gewoon geraakt, te hooren van geschillen tusschen het rijk en gemeentebesturen over het recht op archiefstukken, — geschillen, die door hunne hevigheid in omgekeerde reden staan tot de belangstelling, overigens door gemeentebesturen in

archiefzaken getoond. Doch ziehier nu twee gemeentebesturen, die geheel anders handelen, die, zoodra zij overtuigd zijn, dat het recht van het rijk op deze stukken historisch vast staat, niet vragen, of het bewijs van deze rechtmatige aanspraken ook juist volgens de tegenwoordige bewijsregelen in rechte geleverd kan worden, doch die integendeel, zonder een verzoek om afstand af te wachten, zich haasten om de stukken aan het rijk te restitueeren. Het geval verdient als een zéér verblijdend teeken des tijds gesignaleerd te worden.

In den Zwolschen gemeenteraad is voor eenigen tijd behandeld het voorstel van B. en W. tot overdracht van de Sassenpoort aldaar in eigendom aan het Rijk. Uit het voorstel bleek, dat het Rijk over het gebouw wenschte te beschikken ten behoeve van de verzameling der Rijksarchieven in Overijsel. Indien de gemeente Zwolle bereid gevonden werd voor dat doel het gebouw aan het Rijk in eigendom af te staan, zou het Rijk zich verbinden de Sassenpoort in staat en stijl te onderhouden en zoo noodig te herstellen buiten bezwaar van de gemeente. B. en W. stelden voor daartoe te besluiten, onder voorwaarde intusschen, dat het Rijk bereid is ook het uurwerk op den toren in goeden staat te houden. Met dit voorstel heeft de Raad zich vereenigd, zoodat het bestaan van genoemd merkwaardig gebouw op den duur is verzekerd, en zal worden voorzien in de dringende behoefte aan een voldoende, misschien niet in alle opzichten geschikte, maar in ieder geval zeer gewenschte bergplaats voor de gedenkstukken van Overijsels geschiedenis.

Onder de voor Gelderlands geschiedenis merkwaardige plaatsen moet vooral de Bruggelermark en het daarbinnen gelegen „Heerenhul" geteld worden, zijnde dit de plaats, waar sedert de vroegste tijden tot aan 1620 de zittingen van het hoogste gerechtshof of de „Klaringen" werden gehouden.

De mark ging bij gedeelten reeds vroeger in particulier bezit over, en nu is door verkoop van het overblijvende de mark ontbonden, terwijl men bij meerderheid van stemmen besloot de bescheiden der mark aan het archief van Gelderland op te zenden.

In den gemeenteraad van 's Gravenhage kwam ter sprake een voorstel tot verhooging van een post der gemeentebegrooting ten einde alphabetische registers van den Burgerlijken Stand te doen vervaardigen.

De Burgemeester merkte op, dat men te Rotterdam reeds bezig is sedert 1867 en dat het werk minstens *f* 21.500 zal moeten kosten, maar *f* 44.000 als men werkte volgens het Parijsche systeem, door den archivaris het goede genoemd, terwijl in elk geval met de zaak behoorde te worden gewacht, tot men een brandvrij lokaal heeft. Hierop werd het voorstel ingetrokken.

Wat het buitenland betreft, deelen wij de volgende niet onbelangrijke berichten mede:

De directie der Pruisische staats-archieven beraamt het plan om, ter betere voorbereiding van archief-ambtenaren, aan de universiteit te Halle of te Marburg eene bijzondere school te openen.

Op voorstel van den heer CLÉMENT LYON heeft het historisch en archeologisch congres, vergaderd te Brussel, het besluit genomen om er bij de regeering op aan te dringen, dat, met zekere beperkende bepalingen voor zooverre dit noodig zal blijken, de notaris-archieven tot het doen van historische en andere wetenschappelijke doeleinden zullen worden opengesteld.

Een gelijksoortige poging om de oude Fransche notaris-archieven tot wetenschappelijke onderzoekingen open te stellen, in verband daarmede te doen ordenen en beschrijven, en het beheer er van een geheele reorganisatie te doen ondergaan, is door den minister van openbaar onderwijs in Frankrijk gesteund en schijnt te zullen slagen. De heer Falcimaigne, directeur der burgerlijke zaken aan het ministerie van justitie, heeft deze zaak ter hand genomen, om haar met de daarvoor benoemde commissie tot een goed einde te brengen.

Het nieuw algemeen Rijksarchiefgebouw.

Men zal zich herinneren, dat wij in den vorigen jaargang (p. 72) onze mededeelingen omtrent bovenstaand onderwerp eindigden met het door den Minister van Waterstaat bij de begrootingsdiscussie gemaakte voorbehoud, om gedurende den loop van het jaar 1893 een wijziging voor te stellen in den toen ten slotte aangenomen post: „Verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken en daarmede in verband staande uitgaven, *f* 50.000", nadat die voor „Bouw van archieflokalen," tot een bedrag van *f* 150.000 van de begrooting was afgevoerd.

Aan dit voornemen is door den Minister geen gevolg gegeven, wel echter werden op de begrooting voor 1894 (Hoofdstuk IX, Waterstaat) de volgende posten uitgetrokken:

Art. 121. Verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken en daarmede in verband staande uitgaven *f* 50.000.

Art. 122. Bouw van archieflokalen *f* 100.000.

Uit de in de memorie van toelichting aan deze artt. gewijde paragraaf blijkt, dat de bedoeling was hierbij „een krediet" aan te vragen, „om tot den bouw van een nieuw archiefgebouw te kunnen overgaan." Den Minister van Waterstaat was het „nog niet mogen gelukken, hetzij een wijze van verbouwing van het tegenwoordig Departement van Binnenlandsche Zaken, hetzij een tijdelijke plaatsing van dat Departement gedurende de verbouwing te vinden, welke met het oog op den dienst kon worden gevolgd."

Van daar, in verband met wat vroeger is geschied [1]), deze posten op de begrooting. De memorie voegt er nog bij:

„Voor het geval door gemis aan geschikte tijdelijke huisvesting de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, nadat dit archief voltooid is, niet mocht plaats gehad hebben, zullen overeenkomstig het in bovengenoemde Memorie van Toelichting genoemde denkbeeld de bureaux van dat Departement alsdan *tijdelijk*, namelijk gedurende die verbouwing, in het tegenwoordige archief gehuisvest kunnen worden."

De Regeering hield tevens vast aan haar denkbeeld, om bij de aanneming van art. 122, dien bouw te doen plaats hebben op het voor twee jaren aangekocht terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage.

In het voorloopig verslag over het ontwerp uitgebracht, lezen wij na een herinnering aan wat is voorafgegaan het volgende:

„De meeste leden konden zich met het opnieuw gedane voorstel niet vereenigen en wezen op de bezwaren in het voorloopig verslag betreffende genoemd wetsontwerp [2]) tegen het voorstel der Regeering ingebracht. Andermaal werd betoogd, dat het terrein aan het Bezuidenhout, ook wegens den verren afstand van de gebouwen der Departementen niet geschikt is voor den bouw van archieflokalen en dat in de behoefte tot bewaring van de archiefstukken, die na oordeelkundige schifting zullen blijken van blijvend belang te zijn, voldoende kan voorzien worden door bijbouw in den tuin van het archiefgebouw op het Plein.

Kan het terrein op het Bezuidenhout niet zonder schade van de hand gedaan worden en moet daarvoor eene bestemming gevonden worden, dan gaf men in overweging daar een eenvoudig gebouw te plaatsen voor het Ethnografisch Museum, dat thans te Leiden op onvoldoende wijze is geborgen. Het museum zou dan zeker drukker bezocht worden dan nu geschiedt. In elk geval, hoe men ook denke over den bouw van archieflokalen, de zaak scheen belangrijk genoeg om haar bij afzonderlijke wetsvoordracht te behandelen. Aan de Eerste Kamer zou dan tevens gelegenheid gegeven worden daaromtrent eene zelfstandige beslissing te nemen. Men gaf den Minister derhalve in overweging den post van de begrooting te nemen."

De in ruimeren kring bekend geworden redevoering van Mr. J. E. Heeres, op het Taal- en Letterkundig congres te Arnhem gehouden, waarbij met klem van redenen de onafwijsbare en oogenblikkelijk dringende eisch van een nieuw Rijksarchiefgebouw werd aangetoond, evenals de op dat congres aangenomen, (p. 69 hiervoren medegedeelde) motie bleken bij de volksvertegenwoordiging, met name bij de commissie van rapporteurs al zeer weinig te hebben uitgewerkt. De voorspelling van Dr. C. B. Spruyt in zijn verslag over het bedoelde congres, uitgebracht

1) Zie pag. 71 vlg. van den vorigen jaargang.
2) nl. de Ontwerp-begrooting over 1893.

in de Letterkundige Afdeeling der Kon. Academie van Wetenschappen, dat de bereiking van het door Mr. HEERES beoogde doel zeer twijfelachtig was, scheen dus bewaarheid te zullen worden.

De Spreker voegde er echter bij de beperking, „wanneer niet nog anderen propaganda maken voor zijn denkbeeld."

Diezelfde overweging kwam ook bij het Bestuur onzer Vereeniging op. Zoo ooit dan was er nu aanleiding om naar buiten op te treden, in het belang van geheel het archiefwezen hier te lande. En wel een zoo dringende, dat het Bestuur meende zonder nadere raadpleging met de leden, in zijne hoedanigheid namens de Vereeniging zijne stem te moeten laten hooren. Daaraan dankt het volgend adres zijn ontstaan.

Aan

de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Geven met den verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, uitmakende het BESTUUR der VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND;

dat zij met groot leedwezen hebben gezien, dat in het voorloopig verslag omtrent hoofdstuk IX der ontwerp-staatsbegrooting over den post „Bouw van archieflokalen", opgenomen onder art. 122, een ongunstig oordeel wordt uitgesproken en in overweging wordt gegeven dien van de begrooting af te voeren;

dat zij het ten zeerste zouden betreuren, indien wederom de bouw van een nieuw Algemeen Rijksarchiefgebouw werd uitgesteld, althans de aanvang daarvan wederom — wie weet voor hoe lang? — verschoven, en zulks op de volgende gronden:

Het is bekend, dat het tegenwoordige Rijksarchiefgebouw aan het Plein te 's Gravenhage, indertijd tot geheel andere doeleinden bestemd, voor de berging van de kostbare bronnen onzer nationale geschiedenis allerminst geschikt is; zooals trouwens niet is te verwonderen, daar het is een oorspronkelijk tot opname der afgevaardigden van Amsterdam gebouwd huis, dat, hoe geschikt ook voor bewoning, aan geen der vereischten voldoet, die men in den tegenwoordigen tijd aan een gebouw voor de bewaring van „'s lands historiebladen" moet stellen.

De steeds aangroeiende massa archieven sinds 1813, die bij de verschillende departementen en administraties worden bewaard, heeft langzamerhand zulk een omvang gekregen, dat men ze op de genoemde plaatsen nauwelijks meer kan bergen, laat staan in behoorlijke orde, op een voor het gebruik geschikte wijze bewaren en zoodoende voor ondergang en vernietiging behoeden. Het spreekt toch van zelf, dat de bescheiden, die niet meer dagelijks in handen komen, bij overvulling der bureaux naar de zolders verhuizen en daar aan alle kwade kansen van

lekkage, vervuiling, beschadiging door ratten en muizen niet alleen, maar ook en vooral aan ernstig brandgevaar zijn bloot gesteld. De brand in het Ministerie van Marine is in dit opzicht een gevoelige — ook onverdiende? — les geweest. Dat de stukken, waaruit onze geschiedenis sinds 1813 kan worden gekend, zoodoende gevaar loopen binnen een niet lang tijdsverloop aan den ondergang te worden prijsgegeven, behoeft dan ook geen betoog.

Overbrenging dezer bescheiden naar een centraal depôt, waar gelegenheid tot goede berging en daarmede tot behoorlijke bewaring is, schijnt dus een onafwijsbare eisch des tijds; en de inrichting van een daartoe geschikt gebouw mag naar het oordeel van adressanten niet langer worden uitgesteld.

Twee wegen staan hiertoe open, òf verbouwing en uitbreiding van het tegenwoordige Rijksarchiefdepôt, òf oprichting van een geheel nieuw gebouw, waar alle staatsarchieven zouden kunnen worden geborgen, zoowel die van vóór als van na 1813. Op den duur toch kan deze grens tusschen de zoogenaamd oude archieven en de latere, zoodra zij niet meer bij de administraties berusten, niet gehandhaafd worden.

De keuze kan volgens het oordeel van adressanten niet moeilijk zijn.

Immers het tegenwoordig gebouw in den bestaanden toestand ongeschikt, is met geene mogelijkheid in te richten tot een behoorlijke bergplaats van alle gedenkstukken onzer historie. Het groote brandgevaar is niet weg te nemen; het gebouw toch staat niet geïsoleerd van de naburige panden, tot welke zelfs een bakkerij behoort. Er zal dus altijd brandgevaar dreigen, waartegen de voorbehoedmiddelen, in het gebouw zelf aanwezig, slechts weinig zekerheid geven. Daarbij komt dat de geheele inwendige constructie van hout is, zoodat men, om een behoorlijken waarborg tegen brand te verkrijgen, het geheele binnenwerk zou moeten uitbreken.

Zonder zulk een uiterst kostbare en weinig aanbevelenswaardige behandeling is bovendien in het gebouw zelf geen meerdere bergruimte te verkrijgen, terwijl de kubieke inhoud van het gebouw, ingericht zooals het behoort, een viermaal grootere hoeveelheid archieven zoude kunnen bevatten.

Niet onopgemerkt blijve ook, dat de inrichting voor gebruik door het publiek weinig doelmatig is. Immers de ondervinding heeft geleerd, dat dit gebruik ook bij voorbeeldige medewerking en telkens herhaalde hulp der ambtenaren zeer lastig en ongemakkelijk is, zoodat de werkzaamheid der bezoekers niet of zeer bezwaarlijk de gewenschte vruchten kan afwerpen, tenzij aan het publiek eene vrijheid worde vergund, die zeker niet zonder bedenking is te achten.

In ieder geval zou dus een ander gebouw aan het tegenwoordige moeten worden toegevoegd. Dit gebouw zou naar de eischen des tijds, geheel van ijzer en steen, kunnen worden ingericht. Maar dan ook blijft

het brandgevaar bestaan, ja het wordt vergroot; immers dat gebouw zal moeten worden geplaatst in den tuin achter het depôt aan het Plein. Daardoor zal de achterzijde van het tegenwoordige gebouw niet meer vrij zijn, terwijl het nieuwe zelf ter weêrszijden aan de naburige perceelen zal moeten aansluiten. De voor eenige jaren op de plaats der vroegere koninklijke stallen gebouwde bergplaatsen zullen aan de zuidzijde (de zonnekant) veel licht moeten missen, en de daar reeds bestaande vochtigheid zal zonder twijfel toenemen. Het zal bovendien zeer de vraag zijn, of dit laatste euvel in het ter aangeduider plaatse eventueel te stichten gebouw met vrucht zal kunnen worden bestreden.

Verbouwing noch uitbreiding van het tegenwoordige Rijksarchiefdepôt zal derhalve op afdoende, of zelfs maar voor enkele jaren voldoende wijze tot het beoogde doel kunnen leiden. Men zal steeds ten koste van veel geld verkrijgen een zeer onbevredigenden toestand, en hoe meer geld men allengs aan het oude gebouw besteedt, hoe moeilijker men het maken zal op den ingeslagen, verkeerden weg terug te komen.

Daarom kan, naar adressanten meenen, slechts één weg naar het doel leiden. Stichting van een geheel nieuw, geheel brandvrij, volkomen geïsoleerd gebouw is de eenig mogelijke wijze om een bergplaats te verkrijgen voor de gedenkstukken der Nederlandsche historie, die het exceptioneel belang dezer documenten waardig is. Men vergete toch niet, dat bij een eventueelen brand in het gebouw aan het Plein te 's Gravenhage die stukken zoo goed als verloren zijn. Redding daarvan, althans uit de hoogere verdiepingen, behoort tot de onmogelijkheden. En mocht dat ongeluk plaats hebben, verloren waren dan de grondslagen, waarop de kennis van de daden onzer voorvaderen in den tijd der republiek steunt; verloren de documenten, die de nog vrij wel onbekende historie onzer vestiging in Oost- en West-Indië bevatten, verloren de stukken, die onze groote mannen als Oldenbarneveldt en de Witt nader leeren kennen; verloren de bescheiden, waaruit wij onze nadere kennis omtrent de louteringsperiode van 1795—1813 moeten putten; verloren eindelijk alles wat ons rest van de kanselarij der oude graven van Holland en Zeeland; verloren — maar waartoe nog meer op te sommen? Niemand toch zal de hooge waarde van ons Algemeen Rijksarchief voor onze historie, en dus ook voor de tegenwoordige generatie, ontkennen. En naarmate de archieven meer en meer in deze (zoo men meende, veilige) bergplaats vereenigd zijn en vereenigd zullen worden, vergroot men het gevaar, dat met éénen slag alle bronnen der Nederlandsche geschiedenis verloren zullen gaan.

De vraag is, welk offer men voor het behoud van deze unieke collectie wil brengen. Aan adressanten schijnt het niet twijfelachtig, dat de weg waarop door aanneming van den bedoelden post der begrooting de eerste stap zou worden gezet, is de eenige, die op afdoende wijze tot het beoogde doel zou leiden. Moge hij aanvankelijk eenige hoogere finan-

tiëele eischen stellen, op den duur zou het stellig blijken, dat ook in dezen de zuinigheid de wijsheid zou hebben bedrogen. Bovendien het gevraagde offer is toch niet zoo groot, Nederland is toch nog niet zoo arm, zijne finanties verkeeren nog niet in zulk een bedenkelijken toestand, dat het de bronnen zijner historie aan groote kansen van vernietiging langer zoude blootstellen. Al kunnen wij niet zeven millioen francs uitgeven als Frankrijk zal doen voor de uitbreiding der Bibliothèque nationale te Parijs, noch een som besteden, als Engeland voor de inrichting van nieuwe archiefgebouwen bij het Record-office te Londen, wij kunnen een voorbeeld nemen aan hetgeen in Beieren en België is geschied. Daar zijn enorme bedragen uitgegeven voor de berging der staatsarchieven in geheel brandvrije lokalen in de hoofdsteden des rijks. Kan Nederland alleen achterlijk blijven? Zal het voor zijne zuidelijke broeders onderdoen in eerbied voor een roemrijk verleden, voor de grootsche daden van het voorgeslacht, dat is in self-respect?

De ondergeteekenden weigeren het te gelooven.

Het is om deze redenen, dat zij de vrijheid nemen zich tot Uwe vergadering te wenden met het eerbiedig maar dringend verzoek den meergemelden post van hoofdstuk IX der staatsbegrooting voor 1894 wel te willen aannemen.

't Welk doende, enz.

's Gravenhage, November 1893.

Ten einde meer algemeene bekendheid te geven, en aan het adres zelf, en aan de daarin vervatte argumenten besloot het Bestuur:

1°. het stuk te laten drukken, en aan de leden der 2e Kamer ieder een exemplaar te doen geworden, afschriften toe te zenden aan de hoofden der Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en in de dagbladen het zoo mogelijk in zijn geheel en anders in uittreksel te doen plaatsen;

2°. onderscheiden personen en genootschappen, wier werkzaamheid zich uitsluitend of ten deele op historisch terrein beweegt en van wie instemming en medewerking kon worden verwacht, uit te noodigen daarvan door adhaesie-betuiging te doen blijken. Die uitnoodiging werd gericht tot het bestuur van

1. het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde;
2. der Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis;
3. van het Historisch Genootschap te Utrecht;
4. van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen;
5. der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht te Utrecht;

6. der Geldersche Maatschappij van geschied- en letterkunde onder de zinspreuk: Prodesse conamur;
7. van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam;
8. der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden;
9. van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te 's Gravenhage;
10. der Vereeniging „die Haghe";
11. van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen;
12. van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant;
13. van „Limburg", Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst te Roermond;
14. van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg, te Maastricht;

bovendien tot

15. de Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, en
16. die van de Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem.

Van de bovenbedoelde vereenigingen werd alleen door de onder n°s 1 en 14 genoemde niet aan ons verzoek voldaan, van de overige bepaalden sommige zich tot eenvoudige adhaesiebetuiging, terwijl andere meer of minder uitvoerig bij afzonderlijk adres op de aanneming van den meer bedoelden post aandrongen.

Voorts werd er door de bemiddeling van dr. P. J. Blok, hoogleeraar te Groningen, wien daarvoor een woord van dank onzerzijds toekomt, een adres van instemming met dat der Vereeniging, geteekend door de volgende hoogleeraren: Drs. R. Fruin, J. G. R. Acquoy, P. L. Muller, S. J. Fockema Andreæ te Leiden, F. J. L. Krämer en H. G. Kleyn te Utrecht, en H. C. Rogge te Amsterdam.

Bij het adres, uitgegaan van het Prov. Utrechtsch Genootschap van K. en W. werd nog een argument op den voorgrond gesteld, waarop in het adres onzer Vereeniging niet voldoende de aandacht was gevestigd. Het zij daarom geoorloofd bedoeld stuk in zijn geheel hier te laten volgen.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Directie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,

dat zij met groote belangstelling heeft kennis genomen van het adres, aan Uwe vergadering gericht door de Vereeniging van archivarissen ter zake van den bij art. 122 van Hoofdstuk IX der Ontwerp-staatsbegrooting voorgestelden bouw van een nieuw Centraal archiefgebouw te 's Gravenhage,

dat zij van oordeel is, dat, waar reeds de meerderheid der rijks-archief-

depôts in de provinciën zich thans mag verheugen in brandvrije en doelmatig, bepaaldelijk voor dit doel ingerichte bergplaatsen, het belangrijkste der rijks-archiefdepôts, het Algemeen Rijks-archief te 's Gravenhage, niet langer van zulk een voordeel verstoken behoort te blijven,

dat naar het oordeel van adressante het gevaar met ieder jaar grooter wordt, naarmate bij de bestaande neiging tot centralisatie en bij de ontwaakte belangstelling in het archiefwezen steeds meer kostbare documenten in het gebouw aan het Plein vereenigd worden,

dat het belang van het Algemeen Rijks-Archief uit een historisch oogpunt in het adres der Vereeniging uitvoerig betoogd wordt; doch dat naar het oordeel van adressante ook overwegingen van praktischen aard het verlies der in het Algemeen Rijksarchief geborgene documenten tot een waarlijk nationalen ramp zouden maken. Immers in dit depôt zijn geborgen (en zullen na de eerlang te verwachten, dringend noodzakelijke overbrenging van archieven na 1813 nog veel meer geborgen worden) de rechtstitels van den Staat der Nederlanden: men vindt aldaar den officiëelen tekst van alle voor 1813 van het centraal bestuur uitgegane verordeningen en resolutiën, — de bewijsstukken der verdragen en contracten, gesloten met buitenlandsche mogendheden en Indische vorsten, — de constitutiebrieven en verdere rechtstitels der domeinen van den Staat en van al zijne goederen en rechten, — en verder tal van bescheiden, wier verlies zoowel voor den Staat als voor velen zijner onderdanen bij het voeren van gedingen van onberekenbaar finantiëel nadeel zou zijn, waaronder het voldoende zal zijn te noemen alle registers van eigendomsoverdrachten van vaste goederen in de provincie Zuid-Holland voor 1811,

dat het naar het oordeel der Directie onverantwoordelijk zou zijn, zoovele stukken van een geheel eenig belang (wier opsomming het gemakkelijk zou zijn nog met velen te vermeerderen) op den duur te bergen in een gebouw, dat naar het oordeel van bevoegde deskundigen zoovele gebreken aanbiedt,

dat de regeering blijkens haar herhaald voorstel tot het stichten van een nieuw gebouw dan ook niet bereid blijkt, de verantwoordelijkheid voor den bestaanden toestand langer te dragen, — eene verantwoordelijkheid, die trouwens bij een onvoorzienen ramp alleen gedekt zou zijn te achten, indien het vaststond, dat *alles* gedaan was om zulk een onherstelbaar verlies te voorkomen.

Redenen waarom adressante zich veroorlooft Uwe hooge vergadering met allen aandrang in overweging te geven, om den genoemden post op de Staatsbegrooting voor 1894 aan te nemen.

't Welk doende enz.

De Directie voornoemd,
P. Verloren van Themaat, *Voorzitter*.
R. Melvil van Lynden, *Secretaris*.

Het liet zich verwachten, dat deze adres-beweging ook in de pers niet onbesproken zou blijven. Afgezien van de dag- of weekbladen, die alleen het adres, geheel of gedeeltelijk overnamen zonder verderen commentaar; bepalen wij de aandacht bij die, welke de zaak zelf eenigszins uitvoeriger bespraken.

In het nommer van 9 Dec. 1893 brengt de Amsterdammer, Dagblad voor Nederland den bouw van een algemeen rijksarchief ter sprake, in een kort artikel: „Musea en Archief", waarin het grootere belang van de stichting van een centraal algemeen rijkarchiefgebouw wordt betoogd. De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland (van 16 December) bevatte enkel een aanbeveling van het adres; terwijl dit in den Spectator, van denzefden datum, meer uitvoerig en met een beroep op en een citaat uit de meer vermelde rede van mr. J. E. Heeres, op meer klemmende wijze geschiedde.

In het Handelsblad van 19 Dec. j.l. vinden wij onder het opschrift: „Een adres van geleerden," evenzeer een aanbeveling der aanneming van den bewusten post; nu in verband met de inmiddels verschenen memorie van antwoord op de in het voorloopig verslag voorkomende bedenkingen.

Echter ook de oppositie ontbrak in de pers niet. Een oppositie, die echter niet tegen het stichten van een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw opkwam, maar bepaaldelijk zich richtte tegen de plaats, waar dit volgens het voorstel der Regeering zoude geschieden, en de voorkeur er aan gaf den bouw te doen plaats hebben op het terrein achter het tegenwoordig gebouw aan het Plein. Dit in het denkbeeld, dat men daar goedkooper zoude terecht kunnen, en dat dan het tegenwoordige gebouw zijn' waarde voor den staat zoude behouden; terwijl men de vochtigheid op het terrein aan den Bezuidenhoutschen weg, evenals den verren afstand, een zeer groot bezwaar rekende.

Het Vaderland van 20 December maakte zich tot tolk van deze bedenkingen, met de vraag: „Een noodige uitgaaf?" Toch is de S. daarvan een vriendschappelijke bestrijder. Minder is dit het geval met dien van een artikel in het Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage van 17/18 Dec. Hierin valt een zekere animositeit niet te miskennen. Echter niet zoozeer tegen het plan zelf als wel tegen besturen van vereenigingen en genootschappen, die, in dezen zonder een algemeene leden-vergadering bijeen te roepen, zich in de zaak hebben gemengd en tot het zenden van een adres of adhaesiebetuiging zijn overgegaan. De daar gemaakte bedenkingen zijn geen andere dan de reeds opgegevene, en worden bij het hier achter mede te deelen debat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal voldoende weêrlegd.

De heftigste en zeker ook de best gewapende bestrijder trad op in de Haagsche Courant van Maandag 18 Dec. j.l.; onder het pseudoniem van „Conservator". Het artikel verdient in zijn geheel te worden gelezen, ook als een voorbeeld hoe men door heftige polemiek en sterke bewe-

ringen niet altijd de juistheid zijner meening bewijst. Na een overzicht der feiten en een hier zeker niet gemotiveerden Seitenhieb tegen de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van B. Z., wordt de memorie van antwoord, die wij straks in haar geheel mededeelen, afgemaakt als zich schuldig makende aan „verdraaiing van feiten" en als blijk gevende van geheele onbekendheid „met plaatselijke toestanden". Wij laten dit alles, voor hetgeen het is. Ook heeft de zaak nu eenigszins haar belang verloren. Alleen vragen wij iederen onpartijdige, of uit het adres onzer Vereeniging kan worden gelezen de aanbeveling om alle stukken, bij de administraties opgehoopt, zonder schifting over te nemen en in het nieuwe rijksarchiefgebouw tot in lengte van dagen te bewaren. Hier staan wij — wij zouden bijna geneigd zijn de woorden van den strijdlustigen „Conservator" over te nemen — voor een bewering, die alleen in 's mans heftigen gemoedsaard, welke hem meer doet lezen dan er staat, hare verklaring kan vinden. Hetgeen verder volgt over de ruimte en de droogheid van het terrein achter het tegenwoordig gebouw vindt voldoende wederlegging in de rede van den Minister van Waterstaat, bij deze gelegenheid in de 2e Kamer der Staten-Generaal gehouden, die dan toch wel niet uit de door den S. als verdacht gemaakte bron afkomstig zal zijn.

Ter juiste beoordeeling van het voorafgaande en van de argumenten voor en tegen laten wij de meer aangehaalde memorie hier in haar geheel volgen, en evenzoo het tamelijk uitgebreide debat in de Tweede Kamer.

Memorie van antwoord.

Bouw van archieflokalen.

Art. 121 (oud 122). De ondergeteekende herhaalt de reeds in de toelichting op de begrooting voorkomende verklaring, dat het niet in de bedoeling ligt het Departement van Binnenlandsche Zaken definitief naar het tegenwoordig archiefgebouw (het oude huis van Amsterdam) op het Plein over te brengen, doch dat zulks eventueel slechts tijdelijk zoude geschieden.

De stichting van een nieuw centraal archiefgebouw, reeds sinds 1890 in overweging, is noodzakelijk, onafhankelijk van de quaestie van de eventueele tijdelijke huisvesting van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Het thans in gebruik zijnde archiefgebouw (oorspronkelijk het woonhuis der afgevaardigden van Amsterdam) is niet voor de tegenwoordige bestemming opgetrokken en dan ook in menig opzicht minder geschikt. Het is bovendien thans geheel gevuld, en ofschoon men aan Bleijenburg oude stallen tot een archievenbergplaats inrichtte — wat door hare van het hoofdgebouw afgezonderde ligging veel ongerief veroorzaakt — is er geene mogelijkheid om nog eenigszins omvangrijke collectiën op te nemen.

Daartegenover staat, dat nagenoeg alle Departementen overvuld zijn met archieven, welke tal van kamers, die voor bureaux zeer noodig zouden zijn, innemen en overigens in gangen en op zolders opgestapeld liggen. De toestand aldaar is onhoudbaar geworden, niet alleen wegens de overvulling der lokalen en de onmogelijkheid om de archieven in nauwelijks genaakbare, donkere en niet verwarmde lokalen behoorlijk te raadplegen, maar ook wegens het dreigend gevaar voor vernietiging der staatspapieren zoowel door lekkages als door brand. Reeds in 1890 heeft eene commissie, speciaal belast met het instellen van een onderzoek naar de maatregelen, noodig om bij brand in 's lands gebouwen de archieven te redden, dien toestand in bijzonderheden blootgelegd en verklaard, dat „die toestand dermate onbevredigend is, dat bij een onverhoopt gevaar alle maatregelen en voorzieningen tot redding getroffen, ijdel zullen blijken te zijn . . . . . Thans zijn geheele zolders met archieven overvuld. Vooreerst zijn die verzamelingen daar aan lekken blootgesteld, dan kan er des winters, bij gebrek aan stookplaatsen, bezwaarlijk gewerkt worden. Voor de gebouwen, welke voor zulk een bovenlast niet berekend zijn, is die toestand nadeelig. Het ontbreken van behoorlijke toegangen maakt alle pogingen tot redding in geval van brand ijdel en levert een wezenlijk levensgevaar op voor hen, die zulke pogingen zouden willen wagen. Indien de commissie er zich bij bepaalde de materieele hulpmiddelen te noemen en de reglementeering aan te wijzen, welke voor het redden van documenten aan te bevelen zijn, zou zij een vrijwel nutteloos advies verstrekken, te nadeeliger, wijl er eene gerustheid uit kon voortkomen, welke noodlottig zou kunnen blijken. Afdoende maatregelen zijn tot voorkoming van onherstelbare rampen dringend noodig."

Als zoodanigen afdoenden maatregel noemde de commissie de overbrenging van de oudste archieven, van die namelijk, welke in den regel weinig voor de loopende administratie gebruikt worden, naar een centraal brandvrij archiefgebouw.

Alleen zoodoende zullen de bureaux der verschillende administratiën van den overlast der documenten bevrijd worden en zal aanbouw van nieuwe bureaux te vermijden zijn. Ook de restauratie der groote Hofzaal, waarop wederom in het Voorloopig Verslag aangedrongen wordt, zal eerst dan ter hand genomen kunnen worden, wanneer de archieven die dit historisch gebouw vullen, daaruit verwijderd zullen zijn. Men mag veilig zeggen, dat zoolang de collectiën staatspapieren in de lokalen der verschillende administratiën verspreid blijven, tal van verbeteringen aan 's lands gebouwen achterwege moeten blijven.

Aan eene overbrenging dier archieven naar het tegenwoordig achiefgebouw op het Plein valt echter niet te denken wegens het gebrek aan ruimte. Doch ook wanneer men het bezwaar uit den weg ruimde, zoude eene overbrenging daarheen ongeraden zijn, omdat het gebouw aan het

Plein geene waarborgen tegen het gevaar van brand oplevert. De allereerste eisch welken men verplicht is aan een archiefgebouw te stellen, is echter ongetwijfeld absolute veiligheid voor brand. Dit gebouw toch is niet brandvrij ontworpen; alle balken, vloeren, kasten, kappen zijn van hout, de verwarming geschiedt op gebrekkige wijze, daarin zijn twee woningen en ook de dienstlokalen zijn tusschen de bewaarplaatsen der documenten verspreid. Voorts is het gebouw niet alleen niet geïsoleerd, maar belendt het aan eene bakkerij.

De Regeering acht zich niet verantwoord zulk een toestand zoowel op het Plein als in de gebouwen der Rijksadministratiën te laten voortduren, en nog minder eene afdoende verbetering voor goed onmogelijk te maken door het bestaande ongeschikte gebouw, ten koste van groote uitgaven, in den tuin uit te breiden. De documenten, die het hier geldt en welke als het ware de geheele nationale geschiedenis van het land bevatten, hebben aanspraak op veilige en behoorlijke bewaring en verzorging, daargelaten dat ook de administratiën, welke deze documenten te raadplegen hebben, daarbij het grootste belang hebben.

Het is op al deze gronden dat de ondergeteekende, na overleg met en met instemming van zijn ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken, die in het bijzonder met de verzorging van 's Rijks archieven is belast, een gebouw voor deze verzamelingen wenscht te stichten, alwaar zij volkomen veilig en brandvrij zullen bewaard worden en gemakkelijk te raadplegen zullen zijn. Het terrein aan den Bezuidenhoutschen weg is daartoe uitnemend geschikt. Het dienstgebouw met conciërge-woning, waarin de bureaux gevestigd zullen zijn, ligt alleen aan de openbare straat; daarachter en alleen door steenen gangen verbonden, zal het depôtgebouw of magazijn zich verheffen, dat, wijl het geheel aan het gezicht onttrokken is, een hoogst eenvoudig uiterlijk aanzien zal verkrijgen; het zal uitsluitend van steen en ijzer samengesteld zijn, en, daar alles aan alle zijden geïsoleerd zal staan, is alle gevaar voor brand uitgesloten.

Terwijl het tegenwoordig Rijksarchiefgebouw aan het Plein slechts ruim 8000 meter planklengte biedt, en de thans benoodigde planklengte als men ook de Departementen en Rijksadministratiën van hunne weinig geraadpleegde stukken bevrijdt, ongeveer 23,000 M. zou bedragen, zal het nieuwe magazijn 30,600 M. geven, terwijl van het terrein zoodanig partij getrokken wordt, dat een volgend geslacht daarop eventueel een tweede even groot magazijn kan optrekken.

De totale bouwkosten, vroeger voor slechts 24.000 M. geraamd op *f* 550,000, zullen ten gevolge van eenige vereenvoudigingen, voor 30,600 M. iets minder bedragen, namelijk *f* 545.000.

Dat het terrein op te verren afstand van de gebouwen der Departementen gelegen zou zijn, is eene opmerking welke door de hoofden der Departementen niet gedeeld wordt. In groote steden is een afstand zooals deze

zonder beteekenis, en een bouwterrein, dat wegens de bepaalde eischen der veiligheid en de mogelijke uitbreiding in eene volgende eeuw zeer ruim moet zijn, zoude in het centrum der bebouwde kom niet te verkrijgen zijn dan tegen een fabelachtigen prijs.

Na al het voorgaande behoeft niet betoogd te worden, dat het bedoelde terrein voor het nieuwe archiefgebouw dient bestemd te worden en dat er geene termen zijn om het van de hand te doen, noch om daarop een ander Rijksgebouw te stichten. Allerminst zou, alleen om het te benuttigen, daarheen het Ethnographisch Museum uit Leiden overgebracht mogen worden, een maatregel welke, zoo daartoe overgegaan werd, op andere gronden zou moeten steunen, en die overigens niet ter beoordeeling van den ondergeteekende staat.

Wat het denkbeeld betreft om de zaak bij afzonderlijke wetsvoordracht te behandelen, meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar hetgeen in de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk I reeds gezegd is, namelijk dat de Regeering daarmede niet kan medegaan, omdat suppletoire begrootingen niet bevorderlijk zijn aan een goed financieel beheer en dus zooveel mogelijk moeten beperkt, niet zonder volstrekte noodzakelijkheid vermeerderd worden.

Vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 21 *Dec.* 1893.

Beraadslaging over *onderart.* 121, luidende:

„Bouw van archieflokalen, *f* 100.000.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om het onderartikel te verminderen met *f* 99.000.

De heer Conrad, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft in het Voorloopig Verslag, behalve de bedenkingen in de afdeelingen geuit, ook tevens daarin opgenomen den kenbaar gemaakten wensch om den Minister in overweging te geven den post van *f* 100.000 voor den bouw van nieuwe archieflokalen van de begrooting af te nemen.

De Minister heeft aan dien wensch niet voldaan en den post op de begrooting behouden.

De Commissie van Rapporteurs heeft, na onderzoek ook van den localen toestand en na inzage te hebben genomen van het nieuwe ontwerp betreffende het archiefgebouw, dat op haar verzoek aan de Commissie is medegedeeld, gemeend dat ook zij bij haar voorstel moest blijven volharden.

De bedoeling van het amendement is niet om de oprichting van een ook door de Commissie noodig geacht brandvrij archiefgebouw te verhinderen, maar om, zooals reeds in de schriftelijke toelichting is medegedeeld, de Regeering in de gelegenheid te stellen een nader onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om een nieuw archiefgebouw te plaatsen in den

tuin achter het tegenwoordige archiefgebouw, wat door de Commissie eenstemmig beter werd geoordeeld dan eene plaatsing aan het Bezuidenhout. De Commissie meent, dat haar amendement voldoende is toegelicht en dat zij voor het oogenblik daaraan niets heeft te toe voegen.

Het *amendement*, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer VAN ALPHEN: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik het vorige jaar zoo vrij was deze zaak in een beeld voor te stellen, schetste ik hoe het hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken door sirenen was gelokt geworden van zijn zonnigen koepel en zich had laten verhuizen naar den hoek van „'s Graven Kooltuin", en zulks ondanks het groote brandgevaar, door de nabijheid der fameuse „bakkerij", — werkplaats voor bruidsuikers en Haagsche hopjes.

De Minister heeft zich toen aan de verlokking weten te onttrekken, en het verheugt mij uitermate hem weder veilig op zijn torentje te weten, waaruit hij zich nu slechts tijdelijk behoeft te verplaatsen en waarnaar hij weder zal terugkeeren.

Nu begrijp ik, dat de sirene, nu zij den Minister van Binnenlandsche Zaken niet blijvend kon verlokken en zich dus haar prooi zag ontrukken, een ander voorwerp heeft gekozen om in haar net te vangen. En die ongelukkige — het is de Rijksarchivaris, wien zij nu zal medeslepen naar dat Kikkerland.

Ware het alleen voor haar zelve geweest, dat zij, uit den Hofvijver verdreven, zich had wenschen te begraven in de schaduw van het Haagsche woud, ik had haar er gaarne de rust gegund, maar nu zij ook den Rijksarchivaris daar met zich wenscht op te sluiten, wil ik daartegen nadrukkelijk protesteeren.

Ik weet werkelijk niet waarom het nieuwe archiefgebouw juist dáár zou moeten verrijzen. Met de Commissie van Rapporteurs ben ik het volkomen eens, dat daarvoor eene veel betere plaats zou te vinden zijn. Wil men echter het gebouw niet in het centrum der stad opgericht zien, men zette het daarom nog niet onder het lommer of in de schemering, waar nagenoeg alleen de concierge een straal van het zonlicht te zien krijgt, op een mijns erachtens ten eenenmale ongeschikt, vochtig terrein, waar dergelijke kostbare zaken als oude archieven niet mogen geborgen worden.

Vindt men het beter de drukte der stad te mijden, waarom dan niet nog liever het nieuwe gebouw gesticht in de Atjehstraat, of, nog verder wenschende te gaan, desnoods geplaatst onder de hoede van St. Hubertus, aan het kanaal naar Scheveningen, waar goed, droog terrein voorhanden is.

De heer DE GEER VAN JUTFAAS: Mijnheer de Voorzitter! Het plan der Regeering om het archief uit het tegenwoordige gebouw te verwijderen en daarvoor een nieuw gebouw op te richten, een archiefpakhuis,

heeft mij inderdaad zeer verwonderd. Wanneer wij toch weten, dat het voor een archief van het grootste belang is, dat het bewaard blijve in een droog gebouw, dat aan alle zijden ruim en luchtig gelegen en ingericht is, en gelegenheid geeft voor een gemakkelijk gebruik, dan zou het mij toch werkelijk leed doen, indien het oude gebouw werd verlaten. Ik weet wel, dat het oorspronkelijk niet tot archiefgebouw bestemd was, maar ik zou het toch betreuren; want wij treffen er nu alles aan wat voor de bewaring van een archief noodig is: ruimte, licht en droogte. Maar het is waar: er wordt te recht over gebrek aan ruimte geklaagd; het archief wast zoo snel aan, vooral als er alles zal heengebracht worden wat nu bij de Departementen in den weg ligt, dat er dringende behoefte aan ruimte bestaat, waaraan wel zal moeten worden voldaan. Maar, wanneer men zich herinnert, dat er achter het oude gebouw voldoende ruimte aanwezig is voor een nieuw gebouw, waarin alles geplaatst zou kunnen worden, wat nu in het ontworpen gebouw eene plaats zal moeten vinden, dan herhaal ik nogmaals, dat ik het plan voor het oprichten van een geheel nieuw gebouw op eene andere plaats blijf betreuren, een gebouw dat ongetwijfeld niet, althans niet spoedig, aan dezelfde eischen van geschiktheid als het oude zal kunnen voldoen.

Ja maar — zegt men — in het oude gebouw zijn vloeren en kasten van hout, die zullen van ijzer moeten zijn, anders bestaat voortdurend brandgevaar.

Maar wanneer men die alle in het nieuwe gebouw zal moeten maken van ijzer, zal het op hetzelfde neerkomen, wanneer men ze van ijzer maakt in het gebouw, dat achter het bestaande gebouw kan geplaatst worden en waarbij men bovendien alle voordeelen van het oude gebouw behoudt.

Men heeft gewezen op brandgevaar; maar als men weet, hoe het gebouw gebouwd is, als men weet dat het brandgevels heeft aan beide zijden en dat de muren uit eene vroegere periode dagteekenen, toen men nog geen halfsteensmuren gebruikte, dan zou dat brandgevaar wel wat overdreven kunnen zijn. Zou men dan dat brandgevaar, indien het er is, niet kunnen keeren? Zou men daarvoor dan niet een gedeelte der kosten kunnen gebruiken, die nu aangevraagd worden voor het nieuwe archiefgebouw? Men ducht brandgevaar van de woning van den concierge en eene andere naburige woning; maar als men het nieuwe gebouw in den tuin plaatst, kan men de woning van den concierge daar buiten overbrengen en daar alle waarborgen zoeken, die noodig zijn om voor dit nieuwe gebouw alle brandgevaar te weren.

Ik moet zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat het voornemen tot vervanging van het archiefgebouw, waar alles nu eenmaal geordend en geregeld is, waar ieder en alles zijne plaats en bestemming heeft, mij verwonderd heeft. En met de Commissie van Rapporteurs zou ik den

Minister nog wel de gelegenheid willen geven, voordat hij tot de uitvoering overgaat, nog eens te onderzoeken, waarom niet achter het tegenwoordige gebouw het nieuwe verrijzen kan. Dan zal men genoegzame ruimte krijgen voor de verschillende archieven, die nu in de Departementen liggen opgehoopt, ruimte genoeg om oud en nieuw archief behoorlijk te scheiden en te bewaren, zonder vrees voor nadeelen.

De heer VAN DER FELTZ: Mijnheer de Voorzitter! Dat er voorzien moet worden in ruimte voor de archieven is in confesso. Wij behoeven dus de meerdere of mindere noodzakelijkheid van vergrooting van het bestaande of van den bouw van het nieuwe niet te bespreken. De Regeering acht zich — en ik geloof terecht — niet gerechtigd om den bestaanden toestand langer te bestendigen. Het verschil ten aanzien van de gewenschte voorziening is dus eigenlijk slechts eene quaestie van de te kiezen plaats, of deze namelijk om deze of gene reden niet te ongeschikt is en de ruimte geeft, die men noodig heeft. De Kamer is gesteld voor tweeërlei keus, voor dit dilemma namelijk òf het bestaande te behouden met bijbouwing van nieuwe lokalen aan het Bleijenburg tot aanvulling van de ontbrekende bergruimte, òf het stichten van nieuwe lokalen aan het Bezuidenhout tot opneming van de archieven uit het tegenwoordige Rijksarchief, plus den voorraad aan de Departementen, en de toekomende vermeerdering of verrijking van het archief.

Indien wij kennis nemen zoowel van de bestaande ruimte bij het tegenwoordige Rijksarchief en van de localiteit aan het Bezuidenhout, waar dan een geheel nieuw gebouw zal verrijzen voor het tegenwoordige en het toekomstige archief, dan moet men m. i. aan het gebouw aan het Bezuidenhout de voorkeur geven.

Het bestaande wordt zeker aan vele zijden bedreigd door het gevaar van brand en de voorziening daartegen is niet wel mogelijk. De geachte vorige spreker heeft gezegd, dat in het tegenwoordig Rijksarchief houten vloeren zijn en men die kan vervangen door steenen, dat men ook de andere gebreken, die aan het bestaande kleven, zeker wel eenigermate kan wegnemen of verminderen en men het bestaande kan brengen in een toestand, die meer overeenkomt met hetgeen men tegenwoordig aan eene goede bewaarplaats voor archieven stelt.

Ik zal niet ontkennen, dat waarschijnlijk aan het bestaande archiefgebouw eenige verbeteringen zijn aan te brengen, maar zal daardoor elk bezwaar worden opgeheven? Het vervangen van de houten vloeren door steenen is zeker mogelijk beneden, maar dit kan boven niet geschieden, tenzij men eene geheele andere constructie neemt van balken met gemetselde bogen er tusschen, waarop die steenen vloeren zouden komen te liggen.

Een ijzeren vloer, zegt men; zeker, maar deze zou uit gegoten ijzeren platen moeten bestaan, men kan er toch geen zoogenaamd „Stort" voor nemen en men zou met die gegoten ijzeren vloeren, muren en balken

van het bestaande gebouw misschien belasten met een gewicht, waarop deze niet berekend zijn. Of dit evenwel mogelijk is, zou ik niet durven beslissen. In ieder geval, wat men aan het gebouw doet, men blijft blootgesteld aan de gevaren eener enclave van verschillende gebouwen; vooral het gevaar voor brand valt niet te ontkennen.

Aan het Bezuidenhout is dat gevaar geheel weggenomen. Het gebouw staat alleen en op zich zelf. De binnenplaats bij het tegenwoordig Rijksarchief biedt zeker nog de gelegenheid aan om een gebouw te stichten, waardoor — laat ik zeggen — nog verscheiden jaren plaatsruimte zou wezen tot het bergen van de archieven, maar de Regeering wijst er al op, dat in de ministerieele Departementen zoo groote voorraad is, dat ook een nieuw gebouw waarschijnlijk al spoedig voor een goed deel zal gevuld worden, zoodat men na betrekkelijk niet vele jaren al weer behoefte aan vergrooting kan krijgen. Op de plaats aan het Bezuidenhout kunnen twee gebouwen gesticht worden van dezelfde grootte, waarvan ieder op zich zelf zoo groot zal zijn, dat men er in zou kunnen plaatsen het tegenwoordig archief, verzameld in het gebouw op het Plein plus de archieven uit de Departementen.

Wanneer men deze zal hebben overgebracht, zal er nog aanvankelijk plaats zijn voor de toekomst, en zoo na eenige jaren — gelijk de Regeering verklaard heeft — ook die gebouwen overvuld zullen zijn, zal men nog plaats hebben om een tweede gebouw van gelijke grootte er naast te stichten.

Uit het oogpunt van ruimte verdient dus het Bezuidenhout zeer zeker de voorkeur.

Maar nu wordt er gezegd door den geachten afgevaardigde uit Ommen, dat het Bezuidenhout is een kikkerland; de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht noemde het eene plaats zonder zon, licht of lucht. Ik geloof dat noch het een, noch het ander waar is. De plaats daar is zeker niet een kikkerland. Zij grenst aan den voet van het duin, want langs den boschrand aan het Bezuidenhout vindt men hoogten en laagten, een bewijs dat men is aan den binnenrand van het duin; er is dus geen veengrond gelijk men meer bezuiden in de weilanden aantreft; een kikkerland is het dus zeker niet. Doch al ware de grond niet droog, onze voorouders wisten wel middelen om zelfs in het water droge gebouwen te stichten en onze tegenwoordige ingenieurs en bouwkundigen kennen die nog. Te dezen aanzien kan dus allerminst bezwaar zijn.

De zon, het licht en de lucht ontbreken aan het Bezuidenhout. Het verwondert mij, dat de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht er niet op heeft gelet dat het Bosch zal liggen aan de noordzijde van het nieuwe gebouw, en tot nog toe scheen de zon nooit uit het noorden. Zij schijnt ten zuiden en ten zuidoosten op den gevel, terwijl de oosterzon de oostzijde van het gebouw verlicht. Dus ook te dezen aanzien is er geen bezwaar.

Nu stelt de Commissie van Rapporteurs een nader onderzoek voor, maar waartoe zou dat leiden?

Men weet er alles van, en men heeft slechts te beslissen of het gebouw al dan niet ter aangeduider plaats zal worden gesteld. Men maakt bezwaar tegen de verwijderde ligging, en de geachte afgevaardigde uit Ommen, die de plaatsing aan het Bezuidenhout bestrijdt, verwees naar de duinzijde langs het Kanaal, doch ook daar zou het bezwaar zijn dat het gebouw niet in de stad staat.

Op grond van het aangevoerde zal ik stemmen tegen het amendement der Commissie van Rapporteurs, omdat een nader onderzoek tot geen resultaat zou leiden; de Kamer is genoegzaam ingelicht om eene beslissing te nemen.

De heer LELY, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid:* In enkele opzichten heb ik met genoegen het rapport der Commissie van Rapporteurs gelezen: zij is het met de Regeering eens dat een archief moet worden gebouwd; men mag dus aannemen dat daaromtrent eenstemmigheid bestaat. Nu blijft de vraag, hoe groot moet dit gebouw zijn en waar zal het worden geplaatst.

De eerste vraag hangt samen met eene beschouwing van den toestand van het tegenwoordig archief. Kunnen de kostbare bescheiden in het gebouw op het Plein blijven met het oog op brandgevaar?

De Regeering meent, dat het antwoord op die vraag stellig ontkennend moet zijn. Voorts hangt de omvang van het nieuwe gebouw af van de vraag, welke archiefstukken uit lateren tijd in het nieuwe gebouw geborgen moeten worden, eene vraag welker beantwoording meer behoort tot den werkkring van mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, en waaromtrent ik dan ook in geen beschouwingen zal treden. Waar evenwel eenstemmigheid bestaat omtrent de noodzakelijkheid van een nieuw centraal archiefgebouw, vlei ik mij dat de Commissie van Rapporteurs haar amendement in dien zin zal wijzigen dat, welke de beslissing omtrent de plaats ook moge zijn, de gelden toegestaan zullen worden om dien bouw te kunnen ondernemen en de zaak niet worde uitgesteld, daar een nader onderzoek onnoodig is.

Nu stelt de Commissie van Rapporteurs voor, om het bestaande gebouw op het Plein voor administratiegebouw in te richten; hoewel dit niet onmogelijk is, schijnt het mij toch toe, dat het gebouw op het Plein voor dergelijk administratiegebouw weinig geschikt is. Bij eene plaatsing van het nieuwe archief in den tuin achter het tegenwoordig archief is aldaar, met afbraak van de gebouwen op Bleijenburg een ruim archiefgebouw, zij het dan ook wat kleiner dan aan het Bezuidenhout, te maken. Een nieuw administratiegebouw zal dan tevens noodig zijn.

De Regeering is echter van oordeel dat bij het bouwen van een archief ook moet gerekend worden op de toekomst, en het hoogst wenschelijk

is de gelegenheid open te houden om later tot uitbreiding over te gaan. Voorts is zij van oordeel, dat voor zulk een archief het vooral wenschelijk is een zoo vrij mogelijk terrein te kiezen, zoodat licht en lucht onbelemmerd kunnen toetreden en het gebouw met het oog op brandgevaar zoo ver mogelijk van eene dicht bebouwde buurt verwijderd moet blijven.

Nu vergelijke men voor deze gestelde voorwaarden de beide plaatsen, Plein en Bezuidenhout, met elkaar, en men zal erkennen, dat met het oog op deze eischen aan een archiefgebouw te stellen, de plaats aan het Bezuidenhout verreweg de voorkeur verdient.

Ik verschil geheel van meening met de Commissie van Rapporteurs omtrent het technische bezwaar door haar geopperd ten opzichte van de vochtigheid. Vochtigheid zou zich kunnen voordoen door capillaire werking, wanneer het gebouw op vochtigen grond staat en de fundeering niet waterdicht is gemaakt, en vochtigheid kan zich door hemelwater voordoen.

Voor het eerste geval van vochtigheid behoeft echter, wanneer de fundeeringen van het gebouw uit deugdelijke steen en goede specie zijn gemaakt, geen vrees te bestaan.

Het ligt trouwens in de bedoeling, in het gebouw een sousterrein te maken, waardoor vochtigheid uit den bodem voortkomende geheel kan worden ontgaan. Dit nu zoude zoowel aan het Bezuidenhout als aan het Plein noodig zijn, daar ook op laatstgenoemde plaats de fundeering niet met grondwater in aanraking zal zijn, zoodat er in dit opzicht geen onderscheid tusschen beide plaatsen bestaat.

Tijdelijke vochtigheid door het regenwater is niet te beletten, waar men het gebouw ook plaatst. Want als het regent, wordt een gebouw op het Plein evengoed nat als een aan het Bezuidenhout. Maar het gebouw, dat het meest aan de zon is blootgesteld en de meest vrije ruimte heeft, zoodat licht en wind er vrij spel hebben, zal na regen het eerst droog zijn.

Nu vergelijke men op de hier voor mij liggende teekening de twee plaatsen, Plein en Bezuidenhout, dan zal men moeten erkennen, dat met het oog op de laatstgenoemde omstandigheden, de laatste plaats de voorkeur verdient. Het terrein op het Plein is namelijk op korten afstand door andere hooge gebouwen, waaronder eene kerk, omgeven. Het terrein op het Bezuidenhout daarentegen is rondom door groote tuinen omgeven, geheel vrij aan west-, zuid- en oostzijde, zoodat de zon in alle richtingen het gebouw zal kunnen bereiken.

Dit wat de quaestie van vocht betreft. Ook uit een oogpunt van plaatsing komt mij het Bezuidenhout niet bezwarend voor. Een archief, dat men hier wenscht te bouwen, wordt niet door velen dagelijks bezocht. Voor hen, die van buiten komen, zou het tamelijk onverschillig zijn of het archief op het Plein of op het Bezuidenhout staat. Het station der Staatsspoorwegen is bovendien dichter bij het Bezuidenhout dan het Plein.

Voor de Hagenaars, die het archief wenschen te bezoeken, is het toch zeker geen bezwaar, dat het gebouw op het Bezuidenhout geplaatst wordt, daar weinigen een dergelijk archief geregeld bezoeken.

Blijven dus over de ambtenaren. En nu ligt het in de bedoeling bij de overbrenging der archieven van de Departementen naar het nieuwe gebouw slechts die te doen overbrengen, welke in den regel niet geraadpleegd behoeven te worden, zoodat alleen in zeldzame gevallen de ambtenaren zich naar het nieuwe gebouw zullen moeten begeven. Hierin kan dus, volgens mijne meening, stellig geene reden zijn gelegen om van het bouwen van een archief aan het Bezuidenhout af te zien, en daar nu op dat terrein de gelegenheid blijft om later een tweede gebouw er naast te plaatsen, geeft de Regeering verre de voorkeur aan de plaatsing aan het Bezuidenhout. Maar hoe dit zij, het maken van een archiefgebouw is hoofdzaak en zóó noodig, dat de Regeering er zich bij wil nederleggen, indien, in strijd met hare bepaalde meening, de Kamer er de voorkeur aan mocht geven om het gebouw op het Plein te plaatsen, indien slechts thans eene beslissing wordt genomen, en niet verder wordt aangedrongen op uitstel en op het instellen van een nader onderzoek.

De heer Tak van Poortvliet, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte afgedaardigde uit Ommen heeft bij den aanvang dezer discussie de vrees uitgesproken, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich zoude laten verleiden om zijn tegenwoordig verblijf voor goed te verleggen naar het Plein. Ik kan den geachten afgevaadigde de verzekering geven, dat de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken niet slechts persoonlijk grooten prijs stelt op de voltooiing van het reeds vele jaren geleden door hem aangevangen werk, de door de Kamer goedgekeurde verbouwing van het Binnenhof, maar dat hij ook buitendien niet de minste genegenheid zoude hebben om den zetel van het Departement van Binnenlandsche Zaken naar een ander gebouw buiten het Binnenhof te verplaatsen. In dit opzicht kan de geachte spreker rekenen op de meest volkomene instemming van den Minister met zijne straks uitgesproken meening.

Wat het archiefgebouw betreft, dat ons thans bezighoudt, de taak van den Minister van Binnenlandsche Zaken is door de gevoerde discussie zeer gemakkelijk gemaakt; immers niet slechts de Commissie van Rapporteurs, maar alle opvolgende sprekers hebben erkend, dat het noodzakelijk is een behoorlijk brandvrij gebouw te stichten. Ook de geachte spreker uit Sliedrecht, de heer de Geer van Jutfaas, erkende aan het slot van zijne rede die noodzakelijkheid, ofschoon de aanvang zou hebben doen vermoeden, dat hij eene tegenovergestelde meening voorstond.

De Regeeering is verantwoordelijk voor eene goede berging en veilige bewaring van de archieven van den Staat. Welnu, op dit oogenblik is eene behoorlijke berging niet mogelijk en de veiligheid van die kostbare

schatten, welke in het Rijksarchief worden bewaard, in geenen deele verzekerd. In alle Departementen van algemeen bestuur liggen in de meest verspreide lokalen hoopen archiefstukken nauwelijks genaakbaar, verspreid, waarvoor geen bergplaats is aan te wijzen. Het Rijksarchief op het Plein, het huis van Amsterdam, is van alle zijden blootgesteld aan brandgevaar. Acht de heer de Geer dat gevaar niet groot en de noodzakelijkheid tot verplaatsing van de archiefstukken met het oog daarop niet bewezen, tegenover deze meeningen staan de rapporten van deskundigen, die sedert lang op dit groote brandgevaar hebben gewezen. Dat Rijksarchief bewaart schatten, welke eenig zijn voor de kennis der geschiedenis van ons werelddeel, schatten zooals ze alleen in de archieven van Venetië worden gevonden, voor de kennis van onze buitenlandsche betrekkingen in vroegere eeuwen, voor de geschiedenis van ons volksbestaan van onschatbare waarde. Het verlies daarvan zoude nog heel wat grooter ramp wezen dan die, welke met het destijds ook door sommigen brandvrij geachte gebouw van het Departement van Marine de archieven onzer admiraliteiten en daarmede de bronnen der geschiedenis van ons zeewezen heeft vernietigd. De Regeering acht het daarom haren plicht en zij mag op dat voorstel niet terugkomen, om het noodige te beramen ten einde in eene behoorlijke vuurvrije berging van onze archiefschatten te voorzien.

Mijn ambtgenoot voor Waterstaat heeft uiteengezet waarom, wanneer een brandvrij archiefgebouw wordt opgericht, gelijk de Kamer dit ongetwijfeld zal wenschen, het terrein aan het Bezuidenhout daartoe verre de voorkeur verdient. Ik zal aan het door hem geleverde betoog niets toevoegen; ik meen dat daaraan niets meer toe te voegen is en dat de overtuigende redenen, door mijn ambtgenoot aangevoerd, de Kamer ten voordeele van die keuze moeten stemmen. Doch voordat die plaats door de Regeering werd gekozen, zijn ook andere plannen onderzocht om een gebouw voor de berging onzer archieven te stichten, daaronder ook dat om een archiefgebouw op te trekken achter het tegenwoordige Rijksarchief op het Bleijenburg. Dat plan is onderzocht en overwogen, op deze tafel zijn kaarten, plattegronden en opstanden nedergelegd, waaruit blijkt dat op dit terrein een gebouw kan worden gesticht, in omvang gelijk aan het eerste gebouw dat thans aan het Bezuidenhout kon worden geplaatst, dat eveneens een voldoende en eene brandvrije berging aan onze archiefstukken kan schenken, doch waarnevens later geen tweede gebouw meer kan worden opgericht. Wanneer dus de Commissie van Rapporteurs wil onderzocht zien, of in den tuin van het tegenwoordige Rijksarchief een nieuw brandvrij archiefgebouw gesticht zou kunnen worden, dan kan dat denkbeeld worden ter zijde gesteld; want het onderzoek heeft plaats gehad en heeft aangetoond, dat het thans ontworpen archiefgebouw evenzeer aldaar als aan het Bezuidenhout kan worden gesticht.

De Regeering meent intusschen op de door mijn ambtgenoot ontwik-

kelde gronden, dat het gebouw het best ware opgericht op het terrein aan het Bezuidenhout. Zij acht die gronden overwegend. Meent de Kamer echter, dat zij zelve de keuze van het terrein moet doen, dan zal de Regeering zich nederleggen bij de aanwijzing van dat aan het Bleijenburg, want het is haar alleen om een behoorlijk archiefgebouw te doen. Zij zal zich ten aanzien der plaatsing aan de Kamer onderwerpen. Maar zij dringt er ten zeerste op aan, dat de Kamer haar in staat stelle door het toestaan der noodige gelden, met de stichting een aanvang te maken, welke zoowel voor een geregeld bestuur des lands als voor de beoefening onzer geschiedenis zoo dringend noodig is.

De heer CONRAD, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* De Commissie heeft de voorkeur gegeven aan het stichten van een brandvrij gebouw in den tuin van het tegenwoordig achiefgebouw, om de redenen in de toelichting van haar amendement medegedeeld. Zij kan daaraan toevoegen, dat dan het gebouw midden in de stad zal blijven, terwijl het gebouw op het Bezuidenhout 15 minuten gaans van het Plein, het centrum der ministeriëele Departementen, zoude verwijderd zijn. Het bewaren van zulke kostbare archieven aan den rand van het Bosch op betrekkelijk grooten afstand buiten de stad, is in vele opzichten niet aanbevelenswaardig.

Het brandgevaar, wat de omgeving betreft, is aan het Bezuidenhout niet minder groot dan in den tuin op het Plein. Immers volgens de teekening die op de ministerstafel ligt, zal het gebouw op den Bezuidenhout aan beide zijden door gebouwen omringd zijn, met tusschenruimten van weinige meters. Plaatst men het nieuwe archiefgebouw in den tuin van het bestaande, dan is het ook door gebouwen omringd, maar de tusschenruimten kunnen grooter zijn.

De Minister heeft toegegeven, dat er in den tuin aan het Plein voldoende ruimte is om het ontworpen archiefgebouw te plaatsen en dat de tot archiefberging ingerichte stal op 't Bleijenburg eene ongeschikte, vochtige bergplaats is, naar mijne meening zelfs niet goed genoeg om gewoon papier te bewaren.

De Commissie van Rapporteurs, die in loco een onderzoek heeft gedaan, is dan ook van oordeel, dat als het archiefgebouw in dien tuin mocht komen, die stal behoort te verdwijnen, en dat de conciergewoning en de twee bureaux, die in het plan vóór het archiefgebouw zijn ontworpen moeten overgebracht worden naar het thans bestaande archiefgebouw.

Brandgevaar is er voor dat gebouw in den tuin niet te vreezen, want aan alle kanten is het ruim vrij, 10 tot 15 meters aan de westzijde, en 6 tot 10 meter aan de lange zijden, uit den ringmuur van den tuin, al naar gelang men de plaats bepaalt. Aan licht kan het bij die vrije ruimte van zelf niet ontbreken.

Men heeft het brandgevaar van die belendende bakkerij hoog laten

klinken. Maar wanneer een nieuw archiefgebouw gesticht wordt, dat ongeveer *f* 540.000 zal kosten en waartoe als eerste post wordt uitgetrokken *f* 100.000, dan zal, wanneer de kosten eenigszins regelmatig over eenige jaren verdeeld worden, de bouw een jaar of vier duren; dan zal het gebouw nog een of twee jaren moeten uitdrogen om geschikt te zijn voor berging van perkamenten, die zoo hoogst subtiel en gevoelig zijn voor vocht en zoo spoedig beschimmelen en bederven. Indien men dus zoo erg vreest voor brandgevaar in het tegenwoordig archiefgebouw, ten aanzien van de inderdaad groote schatten van historische waarde die het bevat, is de Regeering dan wel verantwoord om nog gedurende eenige jaren dien toestand te bestendigen, en zou het dan niet noodzakelijk zijn, om zoo spoedig mogelijk die bakkerij te onteigenen ten algemeenen nutte? Die aankoop zou nog niet eenmaal veel verlies behoeven op te leveren, bij wederverkoop van het perceel onder zekere bedingen ten aanzien zijner toekomstige bestemming.

De Commissie van Rapporteurs is bovendien van oordeel, dat een archiefgebouw gesticht in den bedoelden tuin en ingericht voor het door haar omschreven doel, minder zal kosten dan dat volgens het regeeringsplan aan den Bezuidenhout. In dien tuin zou evengoed als aan den Bezuidenhout een gebouw op hooge fundeeringen met sousterrein kunnen gesticht worden tot het verkrijgen van droge muren. Wat het regenwater betreft, daarvan zouden de gebouwen op beide plaatsen evenveel last hebben.

De Minister heeft echter nog een factor vergeten, die men tegen een gebouw op den Bezuidenhout zou kunnen aanvoeren, dat is de vochtige lucht.

Wanneer men de fundeeringen goed inricht en eene goede traslaag legt, dan kan men een droog gebouw maken zelfs midden in het water.

Wanneer men zorgt voor eene goede inrichting van daken en goten, behoeft men geen last van regenwater te hebben, maar men kan geen maatregelen nemen tegen vochtige lucht. Een ieder die op dit punt van den Bezuidenhout het Bosch ingaat zal bemerken hoe duf en vochtig de lucht daar is, en hiervan heeft men geen last in den tuin van het gebouw op het Plein.

Nu heeft de Commissie in overweging genomen, dat wanneer er een nieuw gebouw in den tuin wordt opgericht, de Regeering nieuwe ontwerpen zal moeten doen opmaken. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat het wenschelijk werd geoordeeld om het ontworpen archiefgebouw, als het in den tuin wordt geplaatst, te vergrooten, omdat daartoe gelegenheid bestaat. Om daarvoor en wellicht nog voor andere zaken een onderzoek in te stellen had de Commissie van Rapporteurs voorgesteld aan de Regeering een krediet te verleenen.

Na al het gehoorde en na de mededeelingen der Regeering neemt de Commissie echter eenparig de vrijheid om haar voorstel te wijzigen en stelt voor haar amendement nu aldus te doen luiden: „Bouw van archieflokalen op het Bleijenburg *f* 100.000”.

De heer VAN ALPHEN: Slechts enkele woorden, Mijnheer de Voorzitter! Evenzeer als ik mij heb kunnen voegên naar het amendement van de Commissie van Rapporteurs, zooals het oorspronkelijk luidde, kan ik mij nederleggen bij hetgeen thans door haar wordt voorgesteld. Alleen zou ik wenschen te vragen, of indien het amendement wordt aangenomen, ook dan het bouwplan, dat nu op des Ministers tafel ligt, ongewijzigd zal worden uitgevoerd?

Verder wensch ik nog dit te zeggen: in de vorige week hebben wij den bouw van een museum voor natuurlijke historie te Leiden geécarteerd, omdat men meende dat eerst eene schifting diende gemaakt te worden in de voorhanden voorwerpen, en nu zou ik gaarne willen weten, of bij de plannen voor den nieuwen archietbouw insgelijks er op gerekend is, dat vooraf eene schifting zal gemaakt worden in den voorraad archieven, of dat men al het aanwezige zonder onderscheid in de nieuwe gebouwen wil plaatsen? Ook met het oog op een ander puut moet daaraan de aandacht worden gewijd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken herinnert zich evengoed als ik, dat in het gearresteerd project voor de verbouwing van zijn Departement het geheele sousterrein werd beschikbaar gesteld voor archiefberging, dus, wanneer er op gerekend wordt dat door de verbouwing van dat Departement binnen korten tijd het geheel sousterrein voor archiefberging beschikbaar komt, zooals dat ook het geval is bij het Departement van Waterstaat, dan meen ik er met het oog daarop te mogen en te moeten aandringen, dat nog eens overwogen worde, wat er kan uitgeschift worden, want er kan ongetwijfeld heel wat worden opgeruimd.

De heer TAK VAN POORTVLIET, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord ter beantwoording van de vraag gedaan door den geachten afgevaardigde uit Ommen, den heer van Alphen.

Er zal bij de verplaatsing van de oude archieven na 1813 eene oordeelkundige schifting plaats vinden en worden nagegaan, wat kan worden ter zijde gelegd. Daaromtrent zijn thans nog geen betrouwbare gegevens aanwezig.

Met het denkbeeld dat in het sousterrein van het nieuwe gebouw van Binnenlandsche Zaken voor archiefberging eene goede gelegenheid zoude kunnen wezen, kan ik niet instemmen. De ondervinding toch heeft geleerd, dat archiefberging in sousterreinen aan den kant van den Hofvijver geene aanbeveling verdient; de zekerheid van het behoud der archieven is dan niet voldoende gewaarborgd. De Regeering moet zich dus op dit punt hare vrijheid voorbehouden, wanneer het bouwplan van 1891 tot uitvoering komt.

De heer GOEMAN BORGESIUS: Mijnheer de Voorzitter! Al weet ik zeer goed, dat de tijd kort is, toch meen ik dat bij eene zoo belangrijke zaak als het hier geldt, geen misverstand behoort te blijven bestaan om-

trent de bedoeling der Regeering en het dus wenschelijk is om de puntjes op de i's te zetten.

Ik twijfel er geen oogenblik aan, Mijnheer de Voorzitter, dat indien het nieuwe amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen, de Regeering naar haar beste weten het zal uitvoeren en op het Bleijenburg een gebouw zal stichten, zooals zij meent dat dit voor eene goede bewaring der kostbare archieven het meest wenschelijk is; maar dan mogen wij toch wel eens weten wat voor dat geval de voornemens der Regeering zijn en of de Kamer er op kan rekenen, dat het gebouw, dat thans als Rijksarchief is ingericht, zal blijven bestaan.

Verleden jaar heb ik als Voorzitter der Commissie van Rapporteurs voor dit hoofdstuk een geheelen morgen in dat gebouw doorgebracht en ik heb toen, evenals mijne medeleden, opgemerkt dat er nu ja gebreken aan waren te ontdekken, maar dat het toch niet alleen voor administratieve doeleinden, maar ook voor de berging van een deel der archieven nog zeer geschikt was. Intusschen, als de Regeering van eene andere meening mocht zijn en het oude Logement van Amsterdam wilde gaan afbreken, dan zou zij na de aanneming van het amendement van de Commisie van Rapporteurs daartoe volkomen bevoegd zijn. Nu geloof ik wel niet, Mijnheer de Voorzitter, dat dit in de bedoeling ligt, maar om alle misverstand te voorkomen, wensch ik thans pertinent aan de Regeering te vragen, of wij er op kunnen rekenen dat in elk geval het bestaande gebouw, verbeterd zoo noodig, zal blijven bestaan?

In de tweede plaats wensch ik den Minister te vragen: zal, wanneer nu besloten wordt op het Bleijenburg te bouwen, het terrein aan het Bezuidenhout zoo schielijk mogelijk weer verkocht worden? De Minister herinnert zich zeker nog wel, dat ten vorigen jare door de toenmalige Commissie van Rapporteurs met grooten aandrang hetzelfde reeds is gevraagd. De Kamer heeft toen wel den aankoop van grond goedgekeurd, omdat die nu eenmaal was geschied, maar men heeft tevens tot den Minister gezegd: Doe het toch zoo schielijk mogelijk weer van de hand. Daaraan is echter tot heden geen gevolg gegeven, omdat de Minister nog altijd de hoop bleef koesteren, dat de Kamer er wel in zou toestemmen, om daar een archiefgebouw te stichten, maar als daar nu niets van komt, ook omdat men op zoo moerassigen bodem niet bouwen wil, kan er dan nog eene enkele reden zijn, om dien grond in bezit te houden en renteloos te laten liggen, zonder dat men er eene bestemming voor heeft?

Een derde vraag, mijns inziens, van nog meer gewicht.

De Regeering heeft gezegd: Wij zullen — en ik vertrouw, dat dit gebeuren zal — de archieven oordeelkundig gaan schiften en naar het nieuwe gebouw niet overbrengen wat geen waarde heeft en niet bewaard behoeft te worden.

Dit vind ik uitstekend, Mijnheer de Voorzitter. Wordt een zoo groot

gebouw gesticht, dan zal elk Departement gaarne zooveel mogelijk zijne vlieringen en andere bergplaatsen ontlasten, en dan is het zonder behoorlijke schifting te vreezen dat er heel veel waardelooze rommel in geplaatst zal worden, waarmede men dan later verlegen zit.

Voor die papieren zonder waarde behoeft geen plaats gemaakt, behoeft niet gebouwd te worden. De vorige week, bij de behandeling van den post voor het nieuwe museum van natuurlijke historie is gezegd, dat men niet goed kan oordeelen over het karakter en de noodzakelijke grootte van het gebouw, voor en aleer men wist welke exemplaren waard waren bewaard te worden, en dat dit eerst moest worden onderzocht.

Datzelfde doet zich in niet mindere mate hier voor. Eerst moet men weten voor welke archieven plaats moet gemaakt worden, en daarom vraag ik: Zou de Regeering niet geneigd zijn de bouwplannen te laten rusten, totdat de oordeelkundige schifting zal zijn afgeloopen? Dit zal zeker eenigen tijd vorderen, maar het is, mijns inziens, toch de eenige rationeele weg.

En eindelijk eene vierde vraag. Er ligt daar nu een voorloopig plan voor een gebouw op het Bleijenburg op de ministerstafel, maar niemand kan daar zóó over oordeelen. Nu is mijne vraag: is de Minister bereid om vóórdat hij tot de aanbesteding van het gebouw overgaat, de plannen en teekeningen aan de Kamer over te leggen? Daarmede zoude de Minister zeker de geheele Kamer verplichten.

De heer Lely, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat wanneer tot den bouw van een archieflokaal aan het Bezuidenhout mocht worden overgegaan, het allerminst in de bedoeling ligt om het tegenwoordig archieflokaal te sloopen.

De tweede vraag van den geachten afgevaardigde betrof het terrein aan het Bezuidenhout.

Wanneer de Kamer mocht besluiten, dat het archiefgebouw niet aan het Bezuidenhout zal worden geplaatst, dan heb ik mijnerzijds geene bestemming voor dat terrein, en mijn ambtgenoot van Financiën, die het beheer der domeinen heeft, zal dan moeten beslissen wat er mede moet worden gedaan.

Eindelijk een kort woord aan den heer Conrad, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, welke meent dat een gebouw aan het Bezuidenhout wat muf zou zijn wegens onfrissche lucht in de omgeving.

Ik voor mij meen, dat een gebouw dat aan drie zijden open ligt, uit den aard der zaak veel minder muf zal zijn dan een gebouw, dat door andere gebouwen op korten afstand is omgeven.

Wanneer men ziet, hoe juist aan het Bezuidenhout de fraaiste en aanzienlijkste particuliere woonhuizen worden gezet, dan is daarmede toch bezwaarlijk te rijmen de naam van Kikkerland, door den heer de Geer van Jutfaas aan dat gedeelte van de stad gegeven.

Wanneer ten slotte het gewijzigd amendement van de Commissie van Rapporteurs mocht worden aangenomen, dan zal de Regeering zich beijveren om zoo spoedig mogelijk de definitieve plannen op te maken voor den bouw van het nieuwe archiefgebouw in den tuin op het Bleijenburg. Zij is ook gaarne bereid de daarvoor vastgestelde ontwerpen aan de Kamer ter inzage te verstrekken.

Doch verklarende, dat de Regeering gevolg zal geven aan den wensch der Kamer om niet aan het Bezuidenhout te bouwen, kan ik toch niet nalaten de Kamer er ernstig op te wijzen om bij hare beslissing ook te letten op de toekomst en op de belangen zoo straks door mij uiteengezet.

Ik ben en blijf overtuigd dat de plaatsing van het nieuwe archiefgebouw aan het Bezuidenhout verre de voorkeur verdient, en op dien grond blijf ik de aanneming van het amendement ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 20 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Haffmans, van Karnebeek, van den Berch van Heemstede, Cremer, Zijlma, Smits van Oijen, Bool, Pyttersen, Tydeman, Goedkoop, de Geer van Jutfaas, Michiels van Verduynen, Roessingh, Seret, Smeenge, Æ. Mackay, Huber, van de Velde, Guyot van Löben Sels, de Ras, Beelærts van Blokland, A. van Dedem, Lucasse, Reekers, Pijnacker Hordijk, van der Kaay, Röell, van Alphen, Tijdens, Mutsaers, van Bylandt, Dobbelmann, de Meijier, Schimmelpenninck van der Oye, van der Borch van Verwolde, van Beuningen, Donner, van der Schrieck, T. Mackay, Goeman Borgesius, Borret, van Houten, Hintzen, Mees, Plate, Hennequin, Conrad, Heldt, van Kerkwijk, van Vlijmen, E. Smidt, Brantsen van de Zijp, van Gijn, Lambrechts en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Harte, de Ram, Kolkman, Vrolik, van der Kun, Levy, Bahlmann, Kerdijk, Hartogh, Schaepman, de Beaufort (Amsterdam), Houwing, Zijp, van Berckel, Everts, van der Feltz, Ferf en Kielstra.

Het *gewijzigd onderart.* 121 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Wat zal nu ons oordeel over dit resultaat zijn?

Wij kunnen het aldus samenvatten: dankbaar, maar niet voldaan.

Dankbaar, omdat nu de bouw van een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw is verzekerd, en zeker op een schaal, die in de eerste jaren in de behoefte voorziet.

Niet voldaan, omdat dat gebouw niet in alle opzichten aan de te stellen eischen zal kunnen voldoen, maar bepaaldelijk niet, omdat voor de toekomst — en hierop diende bij een besluit als het onderhavige toch ook gelet — dezelfde vraag zich wederom zal voordoen en dan de beslissing,

met het oog op de gemaakte onkosten en het dan te besteden bedrag zooveel moeilijker zal zijn.

Ten slotte kunnen wij met voldoening terugzien op het optreden onzer Vereeniging naar buiten, dat toch iets heeft bijgedragen tot de, in ieder geval in het belang van het archiefwezen, gevallen beslissing.

Minder helder is het ons, hoe ook de Haagsche Courant met ingenomenheid van het resultaat melding maakt, en „Conservator" met den uitslag van zijn schrijven geluk wenscht. Vooral daar het hieraan gewijde artikeltje eindigt met een financiëele beschouwing, waarin geheel vergeten wordt dat de toegestane *f* 100.000 slechts zijn de eerste termijn van de geheel te verwerken som.

Daarbij bedenke men, dat bij de aanneming van het regeeringsvoorstel het tegenwoordig gebouw voor andere doeleinden ware vrijgekomen, terwijl bovendien de niet lang geleden voor een bedrag van *f* 24.000 in archiefbergplaatsen veranderde stallen nu waarschijnlijk zullen worden afgebroken. Deze som moet derhalve nog gevoegd worden bij het op het terrein aan het Bezuidenhout te lijden verlies.

Ook financiëel schijnt dus de beslissing, vooral met het oog op de toekomst, niet voordeelig.

Het tegenwoordige recht voor de archieven en de daarbij werkzame ambtenaren.

Vervolg van p. 28.

I.

Positie van den archivaris.

Natuurlijk is ten aanzien dier positie in de eerste plaats beslissend de verhouding der publiekrechtelijke lichamen onderling, wier archieven hier ter sprake komen. En dat is in dezen het geval met die van het rijk, der provincies [1]), der gemeenten en van de waterschappen. Deze laatste toch zijn ook als publiekrechtelijke lichamen te beschouwen; de omstandigheid echter, dat deze corporaties geen bepaalde archivarissen hebben, heeft tengevolge dat wij ons met de bespreking daarvan slechts zeer kort hebben bezig te houden.

Dat het archief van het rijk onmiddellijk staat onder het gezag der rijksregeering is even duidelijk als natuurlijk.

Tengevolge van de sinds 1798 in ons staatsrecht ingedrongen en ook in de Grondwet van 1814 en die van 1815 gehuldigde opvatting zijn de provincies slechts als administratieve onderdeelen van het rijk te beschouwen, met slechts zeer beperkte zelfstandigheid. Dit denkbeeld heeft

[1]) Hiermede moet worden gelijk gesteld het archief van het Overkwartier van Gelderland, alsnog berustend te Roermond, en voorloopig onder het tijdelijk toezicht van den rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht.

ten aanzien van ons onderwerp zijne volledige toepassing gevonden, sinds de provinciale archivarissen geworden zijn rijksarchivarissen in de provinciën. Daarin ligt de beteekenis dat de rijksregeering zich deze zaak meer onmiddellijk heeft aangetrokken en voor de zorg der archieven een meer direct ingrijpen wenschelijk achtte, boven de vroeger gewone tusschenkomst der provinciale besturen [1]. Uit diezelfde opvatting omtrent de verhouding tusschen de provincies en het rijk, en daarmede tusschen de gewestelijke besturen en de rijksregeering, vloeit voort de bevoegdheid der laatste tot dat meer direct ingrijpen. De eerste toch kunnen zich tegenover den staat niet beroepen op eenig eigendomsrecht aan die archieven, bepaaldelijk niet met het oog op de zoogenaamde oude archieven van voor 1813 dagteekenend. Twijfel zoude misschien kunnen bestaan ten aanzien van die, welke een tak van bestuur raken, die als van zuiver provincialen aard, zooals bijv. de provinciale waterstaat, aan de gewestelijke besturen door de hooge regeering wordt overgelaten, en waarmede deze zich niet onmiddellijk bemoeit. Hier toch is een zekere provinciale zelfstandigheid niet te ontkennen en zal ten aanzien dier stukken, gevolg van het voorafgaand beheer en benoodigd voor de goede vervulling der taak voor het vervolg, door de rijksregeering niet geheel op dezelfde wijze beschikkingen kunnen worden getroffen, als met betrekking tot andere provinciale archieven.

Echter, en hier zij nog wel de aandacht op gevestigd, door de macht, bevoegd tot het stellen van nieuwe en het veranderen der bestaande regelen op dit gebied, zullen evenzeer beschikkingen kunnen worden gemaakt betrekkelijk de bescheiden en archieven, welke daarop betrekking hebben. Wat meer bijzonder het door ons genoemde voorbeeld betreft, hoewel de wet op den waterstaat van art. 188 Grondwet nog steeds op zich laat wachten, schijnt de tusschenkomst des wetgevers niet noodig voor de opdracht der taak van den provincialen waterstaat aan organen door of van wege het rijk aangesteld.

Iets geheel anders geldt ten aanzien der gemeenten, en daarmede van de gemeente-archieven. Juist de betrekkelijke zelfstandigheid dier corporaties in ons staatsrecht gehuldigd, de autonomie der gemeenten, brengt dit mede. De bepalingen in de gemeentewet opgenomen, laten te dien aanzien geen twijfel. Het is zelfs zeer twijfelachtig of de tusschenkomst van den Commissaris der Koningin volgens art. 127, in dit opzicht wel zal kunnen plaats vinden, omdat het hier toch niet de uitvoering van een der in het vorig artikel genoemde wettelijke voorschriften geldt. Van de toepasselijkheid van art. 153 der gemeentewet zal wel in het geheel geen sprake kunnen zijn, waar eenvoudig ten aanzien der archieven in het geheel niets wordt gedaan of geregeld.

---

[1]) In Noord-Holland schijnt deze alsnog te bestaan.

Een andere vraag is echter, of een eenigszins dwingender toezicht op de gemeentebesturen in dezen niet wenschelijk en niet, zonder het gemeentelijk zelfbestuur aan te tasten, zeer wel uitvoerbaar is. Een vraag echter, waarmede wij ons, als niet het jus constitutum rakende, niet verder bezig houden.

Ten slotte de archieven der waterschappen. Ook in dit opzicht is alles aan de belangstelling en de zorg der besturen overgelaten. Toezicht daarop, tot verzekering van de goede bewaring en ordening bij verregaande zorgeloosheid, gebruik door anderen dan door degenen die de feitelijke heerschappij over stukken en bescheiden in handen hebben; ten aanzien van dat alles bestaan geen voorschriften. En bij het ontbreken van de wet van het meer gemeld artikel der Grondwet, is het zeer twijfelachtig, of van overheidswege in dezen wel eenige dwang ten goede zoude kunnen worden uitgeoefend.

Nu kan gereedelijk worden toegegeven, dat bij de grootere waterschappen het belang der archieven wel eenigermate zal worden ingezien, evenals dit in de grootere gemeenten het geval is; ook zal niet worden ontkend, dat in der minne een invloed ten goede kan worden geoefend, en dat dit ook werkelijk geschiedt. Maar met het oog op het groote belang der zaak en de wenschelijkheid eener algemeene, vaste en uniforme regeling, is dat alles niet voldoende te achten. Ook in dezen zal de wet zich moeten uitspreken, of uitdrukkelijk de bevoegdheid om bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur of bij koninklijk besluit deze materie te regelen moeten vaststellen.

Wij zullen nu een overzicht trachten te geven omtrent de positie van den archivaris, als ambtenaar, dus zoowel tegenover de autoriteit, welke hem heeft aangesteld, als tegenover andere met welke hij in de uitoefening van zijn ambt in aanraking komt. De rijksarchivarissen worden benoemd door den Koning. Aan het hoofd van het Rijksarchief staat, ressorteerende onder den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Algemeene Rijksarchivaris, zooals tegenwoordig de titel van dien ambtenaar luidt. Onder hem zijn werkzaam één adjunct-archivaris en drie commiezen, terwijl het in de bedoeling ligt op den duur drie adjunct-archivarissen aan te stellen. Hunne instructie [1]) is vastgesteld door den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan wien zij overigens ook verantwoordelijk zijn. De archivarissen in de provinciën staan voorts onder het toezicht van den Algemeenen Rijksarchivaris, door wien de archieven in de onderscheiden gewesten op onbepaalde tijden worden geïnspecteerd. Daarvan wordt door dezen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken verslag gedaan.

De Commissaris der Koningin in de provincie oefent een zeker toezicht

---

[1]) Die voor den Algemeenen Rijksarchivaris, vastgesteld in 1856, is te vinden bij Hubrecht, *De onderwijswetten in Nederland* V 2 p. 207 vlg.

op de rijksarchivarissen evenals op alle ambtenaren in zijn ressort uit; en heeft bovendien de bevoegdheid hun een verlof tot afwezigheid te verleenen van twee tot acht dagen.

Krachtens het K. B. van 8 Maart 1889 (St. B. no. 40) zijn de oude rechterlijke archieven, die dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving en bij de gerechtshoven, rechtbanken, kantongerechten of onder de hypotheekbewaarders berustende waren, naar de rijksarchiefdepôts in de provinciën overgebracht; althans op een enkele uitzondering na, gevolg van niet toereikende bergruimte in de daartoe bestemde bewaarplaatsen.

Deze maatregel werd bij K. B. van 9 Oct. 1883 (St. B. no. 141) uitgebreid tot de oude rechterlijke archieven, welke nog bij de gemeentebesturen berustende waren [1]). Bij beschikking van den Minister van B. Z. echter kan tot wederopzegging worden toegestaan, dat zij geheel of gedeeltelijk in bewaring bij de gemeenten verblijven, zoo voldoende waarborg wordt geboden voor goede ordening en bewaring, door een eigen archivaris en in doelmatige archieflokalen.

Na de overbrenging is dus de positie van den rijksarchivaris dezelfde ten aanzien van de rechterlijke bescheiden, als van de andere aan hunne zorgen toevertrouwde rijksarchieven.

De gemeente-archivarissen. Op aller positie is hier van invloed art. 103 der gemeentewet luidende:

> De instructie van den secretaris wordt door den Raad vastgesteld en aan Gedeputeerde Staten medegedeeld.
>
> Hij wordt daarbij inzonderheid ook met de zorg voor het archie- onder toezicht van Burgemeester en Wethouders belast.

In die instructie kan de zorg voor het archief op verschillende wijze worden geregeld; hetzij door haar aan den secretaris zelf op te dragen, hetzij door daarvoor bepaalde ambtenaren aan te wijzen onder het toezicht van den secretaris. Deze toch moet volgens de aangehaalde wetsbepaling de verantwoordelijke man blijven. De archivaris is daarom dan ook in den zin der wet te beschouwen als een ambtenaar ter plaatselijke secretarie. Zijne benoeming dient dus overeenkomstig art. 179 p. der gemeentewet te geschieden door Burgemeester en Wethouders [2]). Hetzelfde is ten aanzien van het ontslag en de schorsing het geval (verg. art. 179 o. p. q.)

Art. 145 toch is hier niet van toepassing, nu de zorg voor het archief aan den secretaris uitdrukkelijk is opgedragen en die zorg derhalve is

---

[1]) Verg. over de wettigheid dier maatregelen mr. H. M. Cohen Tervaert: Nog eens de archieven-quaestie, in Rechtsgeleerd Magazijn IX p. 395 vlg.

[2]) Verg. Leon's rechtspraak 3e Druk I 2: De Gemeentewet door mr. H. Vos, p. 161 en de daar aangehaalde plaatsen.

een functie, welke door hem of door aan hem ondergeschikte ambtenaren wordt verricht. Dezulken zijn dan ambtenaren ter secretarie. En hunne benoeming is bij „*deze* wet" aan Burgemeester en Wethouders opgedragen.

Is deze redeneering juist, dat volgt daaruit dat de instructie voor den archivaris door dezelfde autoriteit moet worden vastgesteld, tenzij men haar beschouwt als een onderdeel van die voor den secretaris, in welk geval zij natuurlijk aan Gedeputeerde Staten moet worden medegedeeld. Dit is van zelve het geval, als eenige artt. omtrent het archief in die instructie worden ingelascht; zelfs zoude zulks misschien mogelijk zijn, als de instructie voor den archivaris als bijlage bij die voor den secretaris werd gevoegd, ter nadere uitwerking van art. 103. Maar waar de instructie voor den archivaris geheel op zich zelf staat, zal hare vaststelling tot de bevoegdheid van B. en W., althans niet tot die van den Raad behooren.

Een ander geval is het natuurlijk met de verordening, welke bijv. het gebruik door het publiek van het archief te maken regelt, daar deze kan worden geacht te vallen onder die, welke „de huishouding der gemeente betreffen" (art. 135). Niettemin is regeling door het dagelijksch bestuur ook niet uitgesloten, daar hier evenzeer sprake kan zijn van „toezien op het beheer . . . . van plaatselijke . . . . eigendommen" (art. 179 g.).

Zien wij nu in hoeverre de mij bekend geworden instructies en verordeningen hiermede in overeenstemming zijn.

Te Amsterdam werden in 1887 instructies voor den archivaris en voor den commies aan het archief, met een reglement voor het bezoek en gebruik van het archief (Gem. Bl. Afd. 3, Volgn. 28, 29 en 30), door Burgemeester en Wethouders vastgesteld.

Te Dordrecht evenzoo in 1893 een reglement ter voorkoming en ter redding bij brand in de lokalen van het archief en de secretarie der gemeente.

Te Goes werd een instructie voor den archivaris vastgesteld in 1861, door den Raad.

Te 's Gravenhage een dito door B. en W. in 1884.

Te Leeuwarden een dito door den Raad in 1880 en gewijzigd bij latere raadsbesluiten.

Te Leiden een dito door den Raad op 17 Dec. 1891. Hier echter vinden wij een „Verordening" van denzelfden datum, voor de commissie voor het oud-archief, welke tevens aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland is medegedeeld. Wij komen hierop nog terug.

Te Middelburg vinden wij een reglement op het oud-archief door den Raad in 1892 vastgesteld, en een instructie voor den gemeente-archivaris van hetzelfde jaar door B. en W. Te Utrecht eindelijk bestaat een verordening op de inrichting en het gebruik van het archief, in 1873 bij raadsbesluit vastgesteld, en vervolgens laatstelijk in 1890 door besluiten

van hetzelfde college gewijzigd. De instructie voor den archivaris werd eveneens bij raadsbesluiten van 1873 en 1879 vastgesteld; terwijl die voor de „ambtenaren" uitging van B. en W.

Uit hetzelfde art. der gemeentewet volgt ook, dat de secretaris, subsidiair de archivaris, „onder toezicht" van B. en W. met de zorg voor het archief is belast. Dat toezicht kan direct worden uitgeoefend, zooals te Amsterdam, Goes, den Haag, Leeuwarden en Middelburg. In andere gemeenten, met name te Leiden en Utrecht, staat nog een commissie B. en W. ter zijde in het toezicht op het oud-archief, waarvan de voorzitter behoort tot het dagelijksch bestuur der gemeente in overeenstemming met art. 54 Gem. Wet. Te Utrecht schijnt de archivaris volgens de schriftelijke bepalingen dienaangaande, eenigszins zelfstandiger tegenover de commissie te staan, dan te Leiden. In eerstgenoemde plaats toch worden de maatregelen in het belang van het archief door de commissie aan B. en W. voorgedragen „op voorstel en in overleg met den archivaris". Te Leiden heeft daarentegen de archivaris slechts „een raadgevende stem", waar hij tot bijwoning der commissie-vergadering wordt uitgenoodigd.

Vrij wel hand in hand met het verschil in autoriteit, welke de instructie voor den archivaris vaststelt, gaat het onderscheid in de meer of minder sterk uitgesproken beschouwing van den archivaris als een beambte ter secretarie.

Te Amsterdam wordt alleen naar het bewuste art. der gemeentewet verwezen, evenzoo eenigszins uitvoeriger te 's Gravenhage. In de instructie voor den archivaris te Leeuwarden, hoewel door den Raad vastgesteld, is het beginsel zeer sterk uitgesproken; de regeling zijner werkzaamheden is zelfs aan den secretaris opgedragen. Dit staat zonder twijfel in verband met de omstandigheid, dat hij daar ook belast is met de zorg voor het zoogenaamd nieuw archief.

Te Middelburg is den archivaris het beheer van het oud-archief opgedragen, onder toezicht van den gemeente-secretaris; Leiden en Utrecht geven ook in dit opzicht groote zelfstandigheid aan den archivaris.

In eerstgenoemde plaats wordt door de boven bedoelde commissie onder goedkeuring van B. en W. in overleg met den secretaris en den archivaris vastgesteld, „welke stukken geacht moeten worden tot het oud-archief te behooren." Bij de zorg daarvoor, aan den archivaris opgedragen, wordt van den secretaris geen melding meer gemaakt. Te Utrecht is de zorg voor het oud-archief aan den archivaris even zelfstandig toevertrouwd als die voor het nieuwe aan den secretaris, nl. beide „onder toezicht" van B. en W., welke zich in het eerste geval laten voorlichten door de reeds hierboven besproken commissie. Te Goes staat de archivaris onmiddellijk in betrekking tot B. en W.; van den secretaris is in de geheele instructie geen sprake.

Wat de aan de gemeente-besturen ter bewaring afgestane rechterlijke

archieven betreft, bij een resolutie van den Minister van B. Z. van 23 Mei 1879 zijn dienaangaande eenige algemeene bepalingen vastgesteld omtrent die bewaring. Ten aanzien dier archieven is de gemeente gehouden de gegeven voorschriften na te komen, en heeft zij natuurlijk niet de zelfstandigheid, welke haar ten aanzien harer eigene archieven moet worden toegekend. Immers goede bewaring, en dat afgescheiden van andere verzamelingen, inventarisatie overeenkomstig een door den Minister van B. Z. goedgekeurd plan binnen drie jaren, toegankelijkheid voor de rijksarchivarissen tot de bewaarplaatsen zelve, en in het algemeen openstelling voor het publiek, met kennisgeving aan den meergemelden Minister van de veranderingen in de instructies der betrokken ambtenaren en in de verordeningen omtrent het gebruik zijn de eischen, waaraan de gemeenten, zullen de bedoelde bescheiden onder hare berusting blijven, moeten voldoen. De gemeentelijke archivarissen zullen hiermede in overeenstemming moeten handelen. Voor zoover mij bekend, is alleen in de Middelburgsche verordening uitdrukkelijk van de bedoelde rechterlijke archieven melding gemaakt, hoewel door vele grootere gemeenten een beschikking van den Minister, als in het K. B. van 1879 bedoeld, is uitgelokt.

S. G.

Boekbespreking.

INVENTARIS VAN HET OUD-ARCHIEF DER STAD LEEUWARDEN,

door

J. C. SINGELS.

Blijkens het voorbericht is het eerste ontwerp van den inventaris, welks titel boven staat afgeschreven, afkomstig van den vroegeren gemeente-archivaris W. EEKHOFF. Zijn opvolger, de tegenwoordige adjunct-archivaris des rijks, de heer TELTING, heeft dezen arbeid, daar hij zich met het daarin gehuldigde stelsel niet geheel kon vereenigen, voor een gedeelte omgewerkt, en de heer SINGELS heeft het werk voltooid. Op deze genesis van het boek dient hier de aandacht gevestigd te worden, immers er blijkt uit, dat de grondslag tot deze inventarisatie gelegd is door den vertegenwoordiger van een vroeger geslacht, en het zijn het systeem en de opvatting van die vorige generatie, die in hoofdzaak in dezen inventaris hunne uitdrukking gevonden hebben.

Het systeem, waarnaar de inventaris is ingericht, is dat, wat mr MULLER in dit tijdschrift (II bl. 15) het chronologische heeft genoemd. Alle stukken, die deel van het archief uitmaken, worden in chronologische volgorde vermeld en beschreven. Dientengevolge kleven deze uitgave ook al de gebreken aan van een stelsel, dat men niet ten onrechte verouderd genoemd heeft. Het meest voor de hand liggend bezwaar tegen het systeem van den Leeuwarder archivaris is wel dit, dat men, als men

het toepast, geen raad weet met de registers van notulen, rekeningen en andere serieën, die toch in het archief eener gemeente als Leeuwarden moeilijk kunnen ontbreken. Dit bezwaar is hier op zeer eigenaardige wijze vermeden. Men zoekt in dezen inventaris tevergeefs naar eene opgave der resolutiën van den stedelijken magistraat, naar rekeningen der stedelijke ambtenaren, naar poorterboeken, naar ordonnantieboeken en diergelijken meer. Nu is het mogelijk, dat inderdaad het archief van Leeuwarden geen enkel register van dien aard rijk is, maar deze zeer zeker anormale toestand had in de inleiding dienen te worden besproken en toegelicht. Trouwens hier en daar is in de aanteekeningen sprake van het boek Ordonnantiën en politiën, van het politieboek (p. 18), van het stadsresolutieboek (p. 309) e. a. m. Deze registers vormen natuurlijk het hoofdbestanddeel van het archief: wie wil weten, of hij in het Leeuwarder archief iets van zijne gading vinden kan, zal beginnen met die registers op te slaan; hij zal althans willen weten, over welke jaren zij voorhanden zijn, maar de inventaris van het archief geeft hem daaromtrent geen licht, en vermeldt slechts enkelen dezer registers zeer terloops. Men kan ook niet zeggen, dat de fout in den titel van het boek schuilt, die dan eigenlijk: „Inventaris der losse stukken van het archief" zou moeten luiden, want enkele in den inventaris voorkomende akten zijn alleen in afschriften in boeken voorhanden (zie b. v. de nrs. 13, 20, 195 etc.) en deze boeken zelf dragen in den inventaris of een afzonderlijk nummer, of zij worden in eene noot opzettelijk beschreven (zie p. 115). Maar ook eene regestenverzameling kan men dit werk niet noemen, schoon het daarop nog het meeste gelijkt, want daar het doorloopt tot 1813, hadden alle resolutieboeken voor deze regestenlijst moeten worden geëxcerpeerd, wat begrijpelijker wijze niet is gebeurd. Zoo draagt het boek een hybridisch karakter en levert opnieuw het bewijs, dat men geene nieuwe lappen moet zetten op een oud kleed.

Een tweede bezwaar, aan het chronologische systeem eigen, n.l. dat men daarbij geen overzicht krijgt van den inhoud van het archief, doet zich ook hier duidelijk gevoelen. Ik althans heb na het doorzien van dezen inventaris van de werkzaamheid van den Leeuwarder magistraat, wiens archief hierin toch beschreven wordt, slechts een zeer vagen indruk gekregen; de boomen beletten ons hier het woud te zien. Wel hebben de bewerkers getracht aan dat bezwaar tegemoet te komen door de stukken, die op eene zelfde zaak betrekking hebben, onder een nummer te vereenigen [1]), en zijn zij ter wille daarvan zelfs van de chronologische opeenvolging der stukken afgeweken: zij mogen daardoor de bestudeering van een bijzonder geval gemaklijker gemaakt hebben, een overzicht van

1) Niet altijd schijnen zij in het bijeenvoegen der verschillende stukken onder één nummer even gelukkig te zijn geweest; hoe zou het anders te verklaren zijn, dat nr 203*c* door het rijk werd opgevraagd en verkregen, terwijl de nrs 203*a* en *b* in het gemeentearchief zijn blijven berusten?

het geheel verkrijgt men zoodoende niet. In dezen inventaris volgen de stukken, ingekomen bij of uitgaande van den magistraat, in bonte rij met charters van het Sint-Anthoniegasthuis elkander op, en tusschen de origineele stukken, die bij den magistraat zijn ingekomen, bevinden zich allerlei afschriften, wier herkomst uit dezen inventaris niet blijkt, of die (zie p. 115) eerst in 1857 in het gemeentearchief zijn gedeponeerd en eigenlijk bij de handschriften der gemeentebibliotheek hadden moeten worden geborgen.

Tot mijn spijt kan ik dus weinig goeds zeggen van de wijze, waarop deze inventaris bewerkt is; ik betreur dat te meer, omdat er aan dezen arbeid blijkbaar zoo veel moeite is besteed, omdat de beschrijving der verschillende stukken duidelijk is, uitvoerige registers het werk versieren en met zorg telkens is aangegeven, als een stuk reeds gedrukt is. Toch zou ik ook in dit opzicht nog wel het een en ander anders hebben gewenscht. In den regel verstaat men onder een charter, meen ik, eene op perkament geschreven oorkonde; nu heeft de heer SINGELS zeker het recht aan dat woord eene meer uitgebreide beteekenis te hechten, maar verba valent usu, en de heer SINGELS houdt zich zeker niet aan den usus, als hij in zijne inleiding schrijft: „Men zal verder opmerken, dat ik begon om (lees: met) onder de beschrijving der charters telkens de bijvoeging te plaatsen: „op papier". Later heb ik dit ter voorkoming van gedurige herhaling nagelaten en alleen vermeld, als het stuk „op perkament" geschreven was." Ook ware het wenschelijk geweest, zoo bij de afschriften was aangeteekend, in welken tijd ongeveer zij gemaakt zijn; opgaven als: „oude kopie" of „zeer oude kopie" zijn te algemeen.

Ten slotte moet mij nog eene opmerking uit de pen. De inrichting van dezen inventaris wijkt aanmerkelijk af van de methode, waarvoor zich de laatste algemeene vergadering van onze vereeniging heeft uitgesproken („Een archief moet systematisch ingedeeld worden . . . . . De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief"). Op zich zelf is dit verschijnsel niet bedenkelijk: het bewijst alleen, hoe hoog noodig de oprichting onzer vereeniging was, en hoeveel zij nog te doen zal hebben, eer zij zekere algemeen geldende beginselen van archiefregeling zal hebben ingevoerd; maar dat vind ik bedenkelijk, dat noch de heer TELTING noch de heer SINGELS hunne afwijkende inzichten over een onderwerp, dat èn in dit tijdschrift èn in de jaarvergaderingen onzer vereeniging herhaaldelijk is ter sprake gebracht, met een enkel woord hebben verdedigd of toegelicht. Op die wijze wordt samenwerking, die toch het doel onzer vereeniging is, zeker nooit verkregen.

Utrecht, 6 Januari 1894.

R. FRUIN TH. AZN.

Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het Gemeentebestuur.

De regeering van Rotterdam. 1328—1892. door I. H. W. Unger.

Het was reeds lang mijn voornemen over bovenstaand werk iets meer te zeggen dan in een, zij 't ook beredeneerde lijst van nieuw verschenen boeken geschieden kan. Zoowel het plan als de uitvoering geven er reden toe. Van het Gemeentebestuur eener stad, die zulke schatten ten koste moet leggen aan hare handelsinrichtingen zou het begrijpelijk zijn als het bekrompen was in het toestaan van geldsommen voor zuiver wetenschappelijke doeleinden. Maar in het bestuur in kwestie is blijkbaar de geest van den mercator sapiens vaardig, en gaat groote liefde tot de stad der inwoning daarmede gepaard. Het is een grootsch plan door den Gemeente-archivaris van Rotterdam ontworpen en door het stadsbestuur gesanctioneerd, deze uitgave der voornaamste bescheiden, waaruit de stedelijke geschiedenis gekend kan worden, in extenso met korte zakelijke toelichting. Het had den bewerker verleidelijker kunnen toeschijnen de kennis, die hij daaromtrent had opgedaan, in aangenamen vorm gekleed in tijdschriftartikelen medetedeelen. Juist Rotterdam, waarvoor geen Wagenaar of de Riemer, geen van Mieris of Boitet als historieschrijver de pen heeft opgevat, zou vermoedelijk stof tot tal van monografiën leveren. Een kwartijn als de voor ons liggende wordt allicht minder geapprecieerd en ongelezen terzij gezet. De Heer Unger heeft zich door deze overweging gelukkig niet laten afschrikken en begrepen dat het, juist omdat zoo weinig over Rotterdam geschreven was *) het beter was opbouwend te werk te gaan en de bronnen zelven in bruikbaren vorm te doen drukken.

Van zelf sprak het niet juist met de regentenlijst te beginnen. Maar of dit de reden geweest is weet ik niet, in allen gevalle zal het althans bij de oud-Rotterdamsche bestuursleden de onderneming te meer gewild maken en de voortzetting te meer assureeren.

Deze en gene zal wellicht al die namen onnut achten en smalend mompelen van genealogische liefhebberijen. Nu is er zeker geene hulpwetenschap der geschiedenis zoozeer in miskrediet als de geslachtkunde en daartoe bestaat door het vele liefhebberen juist op dit gebied zeker wel eenige aanleiding. Maar bedenkt men hoe vooral de stedelijke geschiedenis van vroegere dagen vaak op personen- en familiequestie's berustte, dan zal men het nut dezer wetenschappelijke naamlijst voor de historie niet ontkennen en zal de minachting voor waardeering plaats maken. Daarbij zijn de zegels een uitnemend middel om de familie vasttestellen, waar in de geschreven bronnen alleen de voornaam vermeld wordt.

*) Bescheidenheid weerhield den Schrijver bij het bespreken daarvan het Rotterdamsche Jaarboek te vermelden.

Het spreekt wel van zelf dat alleen aan authentieke stukken als vroedschapsresolutiën, schepenbrieven en dgl. namen en zegels zijn ontleend en deze laatsten ook niet zijn bijgewerkt, waar zij geschonden waren. Het spreekt van zelf, maar hoeveel is en wordt nog in dit opzicht gezondigd.

Niet het minst belangrijke van des Heeren Ungers arbeid rest mij te noemen nl. de schets van de inrichting van het stadsbestuur van de oudste tijden af tot heden toe. Kort en bondig en met citeering der bewoordingen van de betrokken privilegiën geeft hij een duidelijk overzicht van de wijze, waarop het beheer der stad gevoerd werd, van de samenstelling en de bevoegdheden der verschillende collegiën en functionarissen. Een bijzonder belang heeft dit voor het zoo weinig beschreven tijdvak na 1795 en de 19e eeuw.

Is het werk, waaraan dit korte woord gewijd is, in de eerste plaats voor Rotterdam van groot belang, het is dit ook voor andere steden; van het college der Vredemakers wordt uitdrukkelijk verklaard dat het naar Leidsch model was ingericht, zoo zal ook Rotterdam wel in een of ander opzicht nagevolgd zijn en de beteekenis ginds beter begrepen worden door de beschouwing er van hier. Maar bovenal zij die uitgave voor andere plaatsen van gewicht, doordat zij een voorbeeld kan zijn, en moge blijken de koorden der beurs niet gesloten te houden, waar het geldt de bronnen der stadsgeschiedenis algemeen toegankelijk te maken. De archieven voor bederf te vrijwaren is een eerste stap, hun inhoud zooveel mogelijk publiek maken is de volgende.

CH. M. DOZY.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1894 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VIde AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 155. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 16750.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijks-archivaris	*f*	4000.—
b.	twee adjunct-archivarissen	„	4000.—
c.	twee commiezen	„	3700.—
d.	twee adjunct-commiezen	„	2200.—
e.	een klerk	„	700.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„	1300.—
g.	belooningen	„	850.—

Voor 1893 was op dezen post uitgetrokken *f* 16.450; het verschil wordt aldus toegelicht: „Overeenkomstig het ten vorigen jare medegedeelde voornemen is tot verdere uitvoering van de bij Koninklijk besluit bepaalde

organisatie van 's Rijksarchief gerekend op een tweeden adjunct-archivaris, waartoe in verband met de vermindering van het overige personeel gerekend is op een hooger bedrag van *f* 300.—".

Art. 156. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7175.—

Voor 1893 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 157. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	" " Gelderland	" 2000.—
c.	" " Noord-Holland	" 1600.—
d.	" " Zeeland	" 2000.—
e.	" " Utrecht	" 2500.—
f.	" " Friesland	" 1500.—
g.	" " Overijssel	" 2000.—
h.	" " Groningen	" 2000.—
i.	" " Drenthe	" 2000.—
j.	" " Limburg	" 2000.—
k.	" van het overkwartier van Gelderland	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	" 9850.—

Voor 1893 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 158. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 62500.—

Voor 1893 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 34.000.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „Verhoogd wegens den tweeden termijn der aanbesteding van de verbouwing en inrichting tot archiefgebouw van de Kanselarij te Leeuwarden, alsmede wegens huur van een gebouw voor 's Rijksarchiefdepot te Haarlem en de uitvoering van eenige kleine werken tot inrichting van archieflokalen."

Recapitulatie:

Personeel	1893.	1894.
art. 155	*f* 16450.—	*f* 16750.—
art. 157	" 29450.—	" 29450.—
	f 45900.—	*f* 46200.—

Materieel [1])

art. 156	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 158	„ 34000.—	„ 62500.—
	f 41175.—	*f* 69675.—
Geheel totaal	*f* 87075.—	*f* 115875.—

Opgaven betrekkelijk de gemeenten, zooals in den vorigen jaargang op pag. 73 vlg. zullen in het volgend nommer worden geplaatst; zoo zij daarvoor tijdig worden ingezonden. Het reeds vroeger meermalen (verg. p. 28) gedane verzoek, bepaaldelijk tot de gemeentelijke archivarissen gericht, wordt mitsdien herhaald, zoowel voor hen, die reeds opgaven inzonden met het oog op mogelijke wijzigingen, als ten aanzien van hen, die er nog geen gevolg aan gaven.

Literatuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

FRIEDRICH LEIST. Urkundenlehre. Katechismus der Diplomatik, Palaeographie, Chronologie und Sphragistik. Zweite, verbesserte Auflage mit sechs Tafeln Abbildungen. (*Webers Illustrierte Katechismen.* No. 106). Leipzig, Weber. 1893. (8°). XII, 372 Ss., (4 Mark.)

In deze zeer vermeerderde uitgave van het bekende, in 1882 verschenen, vademecum is „*eine Reihe von Aenderungen und Verbesserungen der ersten Auflage vorgenommen, soweit solche durch den gegenwärtigen Stand der Urkundenwissenschaft geboten schienen*".

CESARE PAOLI. Die Abkürzungen in der lateinischen Schrift des Mittelalters. Ein methodisch-praktischer Versuch. — Aus dem Italienischen übersetzt von KARL LOHMEIJER. Innsbruck, Wagner. 1892. (8°). IV, 39 Ss.

Dit boekje van den hoogleeraar aan de universiteit te Florence behoort tot een serie handboeken ten bate van het hooger onderwijs aan genoemde instelling en sluit zich aan een ander werk van Paoli aan, dat, in 1888 uitgekomen, in 1889 door den Koningsberger professor Lohmeyer is vertaald onder den titel „*Grundriss zu Vorlesungen über lateinische Paläographie.*" 2e Auflage, Innsbruck. De schrijver onderscheidt twee soorten verkortingen in de middeleeuwsch-latijnsche palaeographie: 1°. „*Abkürzungen durch allgemeine Zeichen*" (n.l. die, welke alleen aanduiden, *dat* een woord afgekort is, zonder aan te geven, *welke* bestanddeelen het woord mist.); 2°. „*Abkürzungen durch besondere Zeichen*" (n.l. die,

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

welke bepaalde letters en bepaalde lettergrepen vervangen en daardoor nauwkeurig aantoonen, *welke* bestanddeelen ontbreken en dus moeten worden aangevuld). De eerste klasse heeft twee onderafdeelingen: *a.* de „*Abkürzungen durch Verstümmelung*" („*par suspension*" drukte Chassant zich uit), n.l. siglen, het verkorten der woorden tot een paar beginletters, overdekt met een dwarsstreep, b.v. eccl, (ecclesia), het verkorten der woorden tot de beginletters plus een of meer der middenletters; *b.* de „*Abkürzungen durch Zusammenziehung*", n.l. het verkorten der woorden tot begin- plus eindletter(s) [„*reine Zusammenziehungen*"] of tot begin- plus eindletter(s) plus nog eenige tusschenletters [„*gemischte Zusammenziehungen*".] — De tweede klasse verdeelt Paoli in 3 onderafdeelingen: *a.* „*Abkürzungen durch besondere Zeichen* („tituli") *mit feststehender Bedeutung*"; *b.* „*Abkürzungen durch besondere Zeichen mit relativer Bedeutung*", „*eine solche eben, die von dem Buchstaben, zu welchem die Zeichen gesetzt sind, abhängig ist, und sich ändert, sobald eines und dasselbe Zeichen zu einem anderen Buchstaben übertragen wird*;" *c.* „*Abkürzungen durch übergesetzte verkleinerte Buchstaben.*" Verder gaat de schrijver na de regels, volgens welke afkortingen zijn ontstaan en het systeem, daardoor ontwikkeld.

S. J. Fockema Andreae. De invoering van den Gregoriaanschen Kalender in Nederland. [*Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, over 1892—1893, bladz. 95—97.]

De schrijver deelt hieromtrent een paar onbekende feiten mede en herinnert aan hetgeen o. a. door J. W. De Crane hieromtrent is gepubliceerd. In de stad Groningen werd de nieuwe stijl ingevoerd den 10 Februari 1583, waarop dan de 21ste volgde; in Holland en Zeeland, evenals in Brabant, den 14 December 1582. De Staten van Overijsel voerden hem in in 1700, die van Gelderland den 1 Juli 1700, die van Utrecht den 30 Nov. 1700, waarop dadelijk de 12en Dec. zou volgen, die van Friesland den 1 Januari 1701. Het platte land van Groningen deed meê den 20 Dec. 1700, de stad, die na de reductie in 1594 den ouden stijl weer had ingevoerd, volgde in een der jaren tusschen 1702 en 4 November 1723.

Th. van Riemsdijk. De rijksarchieven. [*Gids.* 1893. III, bladz. 35—58.]

Uitgaande van de meening, dat bijzonderheden omtrent „de inrichting van ons archiefwezen" welkom zullen zijn, daar die inrichting „niet algemeen bekend is", tracht de schrijver „een overzicht te geven" van de ontwikkeling van dat archiefwezen, dat „zich hier evenals in andere landen langzamerhand verbeterd" heeft en „in den laatsten tijd eene belangrijke hervorming" onderging. In

een historisch overzicht laat Van Riemsdijk den lezer zien, „dat het Rijksarchief zich slechts langzamerhand gevormd heeft", met de einddatums, eerst van 1794, later van 1813. „De openbaarheid en toegankelijkheid van de archieven van het Rijk", (en hiermede werd hun wetenschappelijk karakter gehuldigd), werden voorgeschreven bij een reglement, vastgesteld door den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 4 Aug. 1829 en gewaarborgd door een Kon. Besl. van 26 Juni 1856. — „Gelijktijdig met het Rijksarchief hebben zich de Provinciale Archieven ook tot wetenschappelijke verzamelingen ontwikkeld. Het heeft echter lang geduurd, voordat die organisatie zich tot alle heeft uitgestrekt." In 1817 trok zich de Regeering Gelderland aan, in 1824 bemoeide zij zich met Groningen. De regeling der provinciale archieven werd hierbij „als een Rijkszaak beschouwd doch spoedig werd dit goede standpunt weder door de Regeering verlaten", zoodat de archivaris in de provincie werd „een provinciaal ambtenaar, die slechts indirect met het rijk in betrekking stond", bijna alleen door een rijkstoelage bij zijn provinciaal tractement (1826—1862). „De openbaarheid en toegankelijkheid" der provinciale archieven werden echter „verzekerd door het reglement van 1829." Die provinciale archieven ontstonden niet langzamerhand, zooals het Rijksarchief, maar zij waren „tot 1798 bijeen gebleven, en hierbij hadden zich langzamerhand die tot 1813 gevoegd." De inrichting dier provinciale archieven bleef „gebrekkig." De huisvesting der stukken was slecht, de bezoldiging „karig", eenheid in de ordening en inventariseering ontbrak, voortdurend toezigt eveneens. „Thans is in dien toestand eene groote verbetering gekomen:" aanstelling der archivarissen door de Regeering, met gelijkluidende instructie, betere bezoldigingen, sommige brandvrije gebouwen, enz. Alles geschiedde van 1877—1890, volgens een te voren wel beraamd plan, uitgegaan van den Referendaris van Kunsten en Wetenschappen aan het Min. van Binnenl. Zaken. Ook de besluiten van 1879 en 1883 over de oude rechterlijke archieven werken goed, al zijn zij „nog niet als geheel voldoende te beschouwen."

Na deze uiteenzetting volgen eenige beschouwingen over de toekomst. In de eerste plaats wordt uiteengezet, wat noodig en wenschelijk is ten aanzien van de vereeniging der nieuwere archieven met de oude; wordt gewezen op het verschil tusschen die beide, ook ten aanzien der geschiktheid voor publiciteit; wordt gewaarschuwd voor overhaasting in dit opzicht. „Wenschelijk zou het zijn de inlijving van de nieuwe archieven in beginsel vast te stellen en dien maatregel langzamerhand overal toe te passen, waar hij naar gelang van de omstandigheden goed uitvoerbaar is." Dan wordt de

„noodzakelijkheid van eene wettelijke regeling van ons archiefwezen" ter sprake gebracht. Hierbij komt ter sprake de wenschelijkheid „dat er zekerheid zij omtrent hetgeen (in de depôts) te huis behoort", (o. a. met het oog op de oude rechterlijke archieven), dat worde uitgesproken „de openbaarheid van de in de depôts aanwezige archieven, behoudens de te maken uitzonderingen", dat worden geregeld „de verhouding van het Rijks-archief te 's Gravenhage tot de depôts in de provinciën", de bevoegdheden en verplichtingen der ambtenaren, enz. enz. „Indien (de wettelijke regeling) tot stand komt, bestaat er zekerheid omtrent de richting, waarin zich het archiefwezen zal voortbewegen."

Gisbertus Brom. Bullarium Trajectense. Tomi Secundi Fasciculus II. Hagae-Comitis, Nijhoff. 1893. (8°). P. 121—240. (*f* 3.—)

Deze aflevering van dit reeds meer hier genoemd werk loopt van 8 November 1362 tot 20 Maart 1373.

F. De Bas. Brieven van Prins Willem V aan Baron Van Lijnden van Blitterswijk, Representant van den Eersten Edele van Zeeland. Met vergunning van Hare Koninklijke Hoogheid mevrouw de Prinses Von Wied, Prinses der Nederlanden, uitgegeven onder toezicht van ———— (*Werken, uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht.* Derde Serie. No. 4.) -'s Gravenhage, Nijhoff. 1893. (8o.) 8,259 bdlzz. (*f* 3.50.)

De hier gepubliceerde brieven, welke zich uitstrekken over het tijdperk van 24 December 1778 tot 4 Maart 1805 en waaronder er zich bevinden van Prinses Wilhelmine, de vrouw des Stadhouders, berusten onder de nalatenschap van Prins Frederik. Zij kunnen strekken „tot eene juister beoordeeling" van Willem V, „dan hem gemeenlijk ten deel valt." Zij dragen een vertrouwelijk karakter en handelen over alles en nog wat. Vandaar, dat men naast veel wetenswaardigs, veel onbeduidends verneemt: maar — ook kleinigheden kunnen bijdragen leveren tot de kennis van iemands karakter.

A. C. Bondam. Inventaris van het oud-archief der gemeente Bokstel. — 's Hertogenbosch, Stokvis. 1893. (8°). 39 bldzz.

„A. Privilegiën, octrooien, reglementen, aanschrijvingen enz. van hoogere autoriteiten. — B. Registratuur en minuten van resolutiën, ordonnantiën, verpachtingen en allerlei andere handelingen van den magistraat. — C. Stukken gericht aan het gemeentebestuur, gedeeltelijk met minuut van antwoord. — D. Gedeputeerde akten. — E. Rekeningen van het gemeentehuishouden, van armmeesters, van allerlei heffingen enz. — F. Lijst- en Staatwerk. — G. Fransch bestuur. — H. Kerkelijke bescheiden; stukken van het armbestuur. — I. Bescheiden betrekkelijk communaal bezit.

— K. Bescheiden betreffende den burgerlijken stand. — Aanvulling. (Men verzuime niet te lezen, wat het „Voorwoord" meldt over deze indeeling.) De stukken dateeren van 1352—1823.

J. F. NIERMEYER. Zur Geschichte der Kartographie Hollands in den drei vorigen Jahrhunderten (*Programma van het Erasmiaansch Gymnasium* voor den cursus 1893—1894.) Rotterdam, Wenk & Berkhoff. 1893. (4°). 32 bldzz. (*f* 0.50.)

De kaartenverzamelingen in het Rijksarchief en in de ministeriën van Oorlog en Marine te 's Gravenhage, in het depot van 's Rijks oude archieven te Haarlem, in de gemeente- en polderarchieven in de provinciën Noord- en Zuidholland waren, wat de Nederlandsche archieven betreft, de bronnen, waaruit NIERMEIJER putte. Enkele kaarten uit die verzamelingen worden bepaaldelijk besproken, o.a.: die van 1529 en die van vóór 1564 op het Algemeen Rijksarchief. Over de kaarten van JACOB VAN DEVENTER wordt uitvoerig gehandeld.

J. W. MARGADANT. Inventaris van het archief van de classis van Gouda. — Gouda, Van Goor. 1893. (8°). VIII, 62 bldzz. (*f* 0.75.)

De inventaris van dit archief, dat „op een doelmatige wijze wordt bewaard," in „twee eikenhouten kasten in de St. Janskerk te Gouda," bedraagt 81 nummers en is op de volgende wijze ingedeeld: „A. Acta der Zuyd-Hollandsche [en algemeene] Synoden" over 1574—1892; „B. Acta Classis Ordinariae" (1617—1892); „C. Classicaal bestuur van Gouda" (1816—1892); „D. Wetten, reglementen en ordinantiën" (1619—1854); „E. Protocollen en placaatboeken" (1531—1810); F. Adressen en registers" [d. w. z. naamlijsten en indices] (1776—1853); „G. Rekeningen en synodale lijsten" (1738—1851); „H. Handboeken" (1798—1842); „K. Portefeuilles inhoudende Varia."

W. R. VEDER. Levensbericht van Mr. Nicolaas De Roever. [*Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*. Bijlage tot de Handelingen van 1893, bldz. 369—399.]

Met lijst zijner geschriften. De Roever was in 1850 geboren en overleed in 1893. Ook elders is De Roever na zijnen dood gehuldigd: ik meen echter met dit opstel, het meest uitgebreide levensbericht, in deze bibliographie te kunnen volstaan.

M. H. VAN VISVLIET. Verslag van het oud archief van Middelburg, 1892. Uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders. [Overgedrukt uit: *Gemeenteverslag* over 1892] [1]).

§ 1. Van den toestand der archieflokalen en de daarin berustende verzamelingen. — § 2. Van den voortgang der werkzaam-

[1]) Gemeentearchivarissen worden verzocht, hunne jaarlijksche verslagen voor deze kroniek aan de redactie of aan mij te zenden. J. E. H.

heden ten opzichte der rangschikking en beschrijving. — § 3. Van de door aankoop of op andere wijze verkregen aanwinsten en de geleden verliezen. — § 4. Van het gebruik, dat van het archief is gemaakt. — § 5. Van de verstrekte inlichtingen aan autoriteiten en particulieren.

Verslag over het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1891, aan Burgemeester en Wethouders aangeboden door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief. — Utrecht, Bosch, (Z. j.). (8o). 60 bldzz.

Idem over 1892. (Z. j.). (8o). 50 bldzz.

Deze verslagen, geteekend door D. Ragay en S. Muller Fz., worden gedeeltelijk ingenomen door een beschrijving der lotgevallen van het archief, over de daar verrichte werkzaamheden, over zijn aanwinsten, het gebruik daarvan gemaakt, enz.

S. J. Fockema Andreæ. Begin van het jaar in Overijsel. [*Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* over 1892—1893, bldz. 97—99.]

Uit de leenregisters werd afgeleid, dat in Overijsel tot 1456 het jaar begon met Paschen, daarna met 1 Januari. Uit stedelijke oorkonden blijkt echter, dat in Deventer reeds sedert 1362 de aanvang van het jaar viel op 1 Januari en dat in Kampen in 1318, 1320, 1323 en 1324 het jaar niet met Paschen begon. Vermoedelijk had men toen het Kerstjaar, wat zeker het geval is gweest in 1334/5.

J. G. Ch. Joosting. Ordelen van den etstoel van Drenthe. 1518—1604. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude Vaderlandsch recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks. No. 16). 's Gravenhage, Nijhoff. 1893. (8°). XX, 474 bldzz. (*f* 6.25).

De hier gepubliceerde ordelboeken berusten in het Rijksarchief te Assen en bevatten vonnissen, door den etsstoel geveld in 1518 —1531; 1542—1552, 1554, 1557, 1558, 1596—1604, welke vonnissen „wel. . . niet zoo merkwaardig" zijn, „als de indertijd door Mr. H. O. Feith uitgegevene", maar het voordeel hebben, dat „het zijn niet afschriften" en ons dus geven „(voor de betreffende jaren) een volledig overzicht van de zaken, voor den etstoel behandeld". Aan de eigenlijke publicatie gaat een „beschrijving der handschriften" vooraf, terwijl de lezer in het onderwerp wordt georiënteerd door „een kort woord over Drenthe en zijne toenmalige inrichting" en een korte beschrijving van den werkkring van den Etstoel, die pas in 1791 is vervangen door het Hof van Justitie van Drenthe.

Ter bespreking is ontvangen:

J. C. Singels. Inventaris van het oud-archief der stad Leeuwarden. Leeuwarden, Jongbloed. 1893.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH

ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

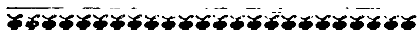
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1894—1895.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1895.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Bldz.

Boekbespreking:

1894/5. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:
tot adjunct-archivaris mr. J. E. Heeres, commies aan het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te 's Gravenhage op 20 Juni a.s. plaats vinden. Daar zullen blijkens de agenda aan de orde zijn de ten vorigen jare niet behandelde stellingen van mr. S. Gratama, en wel de twee eerste (zie p. 68 van den vorigen jaargang) meer bepaaldelijk over de ordening handelende, en voorts, zoo er voldoende tijd beschikbaar blijkt te zijn, nog eenige punten hetzelfde onderwerp betreffende, welke door mr. S. Muller Fzn. ter sprake zullen worden gebracht.

Bij kon. besluit is een regeling vastgesteld omtrent het beheer van het archiefdepot van het Kabinet der Koningin.

In Januari j.l. werd het gebouw der Sassenpoort te Zwolle aan het Rijk overgedragen, ingevolge het op pag. 99 van den vorigen jaargang bedoelde besluit van den Raad dier gemeente. Het rijksarchief in de provincie Overijsel zal dus spoedig daar worden geborgen.

De gemeenteraad van Zwolle heeft op 20 Februari j.l. met 15 tegen 2 stemmen besloten de betrekking van gemeente-archivaris nog te bestendigen tot 1 Januari 1897.

Door den gemeenteraad te Dordrecht werd aangenomen het voorstel om een huis aan het Grootekerksplein aldaar aan te koopen, tot berging van het archief en tot tijdelijk kantoor van den havenmeester.

Op den tweeden Duitschen geschiedvorschersdag van 29 tot 31 Maart j.l. onder leiding van prof. dr. K. LAMPRECHT gehouden, kwam o. a. ook ter sprake het reeds ten vorigen jare aan de orde gestelde maar niet behandelde vraagpunt: welke grondbeginselen zijn te volgen bij de uitgave van stukken betreffende nieuwere geschiedenis? Naar in het Museum, Maandblad voor philologie en geschiedenis no. 3, wordt medegedeeld, gaf prof. STIEVE (München) hierover een veertiental stellingen, welke na eenige bespreking werden aangehouden tot een volgende vergadering, met verzoek om ze tot grondslag eener grondige discussie te maken.

Het beroemde archief te Sevilla wordt ernstig bedreigd door den boekworm. Aangezien de vakken, welke aan de wanden zijn aangebracht, geheel met boeken bezet zijn, heeft men zich genoodzaakt gezien de werken, welke over de revolutie-geschiedenis der spaansche koloniën handelen, eenvoudig op den grond uit te spreiden. In deze boeken nu heeft zich de worm genesteld en reeds een groot aantal documenten vernield. Men is begonnen door middel van naphta aan deze verwoesting een einde te maken.

Eenige mededeelingen betreffende krijgsarchieven.

FRANKRIJK.

Het zal zeker niemand verwonderen, dat ik over de krijgsarchieven onzer naburen spreek, zoo ik het feit durf vaststellen, dat van militaire zijde wel eene steeds toenemende belangstelling in het archiefwezen valt waar te nemen, doch dat een Nederlandsch krijgsarchief nog ver te zoeken is.

Ik ben met de studie van het fransche krijgsarchief begonnen, omdat over dit onderwerp eene rijke literatuur bestaat, en Frankrijk over het algemeen de meeste zorg voor het bewaren der krijgshistorische documenten heeft gedragen.

Ten einde hen die nog twijfelen — en onder militairen schuilen nog twijfelaars — aan het nut van nasporingen in archieven ten behoeve der krijgsgeschiedenis te overtuigen, geef ik vooraf een citaat weer, dat in gedachten als „motto" boven dit opstel geplaatst wordt.

„Il y a lieu de présumer, que le général Bonaparte lui-même, chargé, en 1795 de rédiger des plans de campagne pour le comité de salut public, tira bon parti des documents du Dépôt de la guerre, et recueillit dans les enseignements du passé une *nouvelle lumière pour son génie.*"

Frankrijk heeft zooveel geoorloogd, de fransche natie heeft ten allen tijde zooveel belang gesteld in alles wat de glorie der wapens betreft, dat het niet meer dan natuurlijk is, zoo daar reeds vroeg een streven bestaan heeft, alle op den oorlog betrekking hebbende documenten zorgvuldig te bewaren. Reeds in de jaren 1617 en '19 behoorde tot de ver-

plichtingen van den secretaris van oorlog het lezen of laten voorlezen van alle belangrijke stukken, en het laten maken van uittreksels in tweevoud.

Verder werd hem aanbevolen alle stukken maandsgewijze in bundels saam te voegen, registers aan te leggen van stukken, brieven, memories enz. en eindelijk nauwkeurig aanteekening te houden van elk stuk, dat nieuw werd opgelegd.

Men kan zich voorstellen, welk een arbeid vereischt werd om dio bepalingen na te komen.

Daar de tijden niet gunstig waren voor eenen rustigen arbeid en het aantal ambtenaren waarover de secretaris beschikken kon zeer klein was, zoo kwam er weinig tot uitvoering.

Eerst onder het bestuur van Michel Le Tellier, vader van den minister François Michel Le Tellier, markies de Louvois, en onder de Louvois zelf begint orde en regel in de massa's documenten te komen, eene orde door Le Tellier vroeger zoo voortreffelijk gehandhaafd als intendant bij het leger in Italië.

De korte inhouden welke hij liet maken van de voornaamste depêches werden tot het einde der 17ᵉ eeuw als model gebezigd.

Hij liet de gewichtigste stukken afschrijven, jaarsgewijze rangschikken en na ingebonden te zijn, voorzien van het geslachtswapen des ministers.

Deze verzameling, later het fonds Le Tellier genaamd, vormde eenen schat van 300 boekdeelen, eerst vermaakt aan de Koninklijke bibliotheek te Versailles, later overgebracht naar de bibliotheek in de straat Richelieu, en daar geplaatst onder den naam van „fonds français."

Later was men zoo gelukkig 28 deelen brieven te kunnen aankoopen, waardoor die collectie — zoo belangrijk voor de kennis der toestanden van 1640—1660 — compleet was.

De papieren bleven echter particulier eigendom en waren volstrekt niet bestemd om door ieder te worden geraadpleegd. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat ten behoeve van het oorlogsdepôt van die collectie transscripten werden genomen.

Tot nu toe blijkt uit niets dat men de oprichting van een bepaald depôt van oorlog beoogde. Die eer komt toe aan den minister Louvois, welke in 1688 M. de Bellou last gaf de papieren van het ministerie van oorlog volgens de instructiën van 1619 en 1643 te bewaren, en de belangrijkste stukken van alle bureau's te Parijs en Versailles, van gewezen ministerie-ambtenaren en van particulieren liet overnemen of opkoopen om ze in het hotel Louvois op te bergen.

Merkwaardig is het dat men officiëel den naam van depôt van oorlog of depôt der Invaliden eerst in het jaar 1701 ziet bezigen, toen de minister Chamillart 4 vertrekken in het „hotel des Invalides" bestemde

voor het opleggen der documenten van het ministerie van oorlog, en alle stukken van het hotel Louvois daar liet plaatsen.

Nu waren de handschriften wel overgebracht, doch men had alle kaarten en schetsen op de oude plaats gelaten, wat zeer ten nadeele van het archief kwam. In 1761 begreep men dit zoo goed, dat de 2 depôts met elkander vereenigd werden, om na eene korte scheiding voor goed in 1771 door den generaal De Vault bijeengebracht te worden.

Na den dood van dien generaal rekent men het oud-archief voor afgesloten en rangschikt men alle na dien tijd inkomende stukken onder de rubriek nieuw-archief.

Het historische archief wordt namelijk in 2 seriën gesplitst. Het eene, het oud-archief loopt over de regeering van Lodewijk XIII tot Lodewijk XVI, het nieuw-archief van de republiek tot heden. Ook worden tot het oud-archief eenige verspreide documenten van vóór het jaar 1627 gerekend.

In elke serie zijn de documenten verdeeld naar regeeringen, elke regeering onderverdeeld naar legerkorpsen.

De stukken bestaan meestal uit brieven en orders van het gouvernement aan de korpschefs; de registers der correspondentiën van de bevelhebbers, van de chefs der generale staven, en van de officieren die zelfstandige commando's hadden gevoerd. Belangrijk zijn de documenten over strategische handelingen der legers, en over de bijzondere opstellingen van elk hunner.

Van dien grooten voorraad stukken bestaat geen gedrukte catalogus, wel een beknopte inventaris in manuscript, waarmede men in 1861 is aangevangen, en dien men tot op heden heeft bijgehouden.

Die voorraad bestaat uit 166 doozen en 4000 boekdeelen tusschen de jaren 1617 en 1790 bijeengebracht, gerangschikt, geregistreerd en wat vooral van belang is, van kaarten en schetsen voorzien, welke bij de verschillende veldslagen behooren.

De juistheid van elk dezer schetsen werd met zorg nagegaan, het ontbrekende aangevuld, het verkeerde gewijzigd.

Het zou te uitvoerig worden, wanneer ik de werkzaamheden der opvolgende directeuren van het depôt van oorlog opsomde, het zal echter voldoende zijn in korte trekken het van 1756 tot 1792 van kracht zijnde reglement voor den directeur van het archief te beschrijven.

Dit reglement werd onder den graaf de Millebois het eerst vastgesteld, en bevat onder meer de volgende bepalingen:

De inhoud der portefeuille's zal bestaan uit brieven over hetzelfde onderwerp, de stukken die op gelijktijdige veldtochten in verschillende landstreken betrekking hebben, worden van elkaar gescheiden.

Stukken over de verpleging worden in afzonderlijke portefeuille's geborgen, en van speciale opschriften voorzien.

Elke veldtocht heeft minstens 4 portefeuille's noodig, namelijk twee

voor de militaire operatiën, een voor de voeding en een voor den geneeskundigen dienst en de verpleging van het paard.

Er bestaat eene afzonderlijke afdeeling voor de artillerie en het geniewezen, welke de stukken moet bevatten over het beheer en onderhoud, en over de versterking van plaatsen met de daarin aangebrachte wijzigingen.

Stukken van gelijken datum en op dezelfde zaak betrekking hebbend, worden gedeponeerd in volgorde van den rang der onderteekenaars.

De stukken worden in portefeuille's gebonden om diefstal te voorkomen, en ruimte te sparen, ook worden zij geregistreerd en van alphabetische tabellen voorzien.

Uit die tabellen wordt wederom een algemeene catalogus opgemaakt, welke aan moet geven, waar het stuk te vinden is, dat ingeschreven staat.

In het vertrek waar de stukken over onderscheidingen, militaire gebouwen, grensreglementen en varia voorkomen, wordt eene afzonderlijke verzameling besluiten geplaatst.

Verloren geraakte stukken tracht men op te sporen, de ingekomen stukken worden onmiddellijk verzameld, op de verschillende bureau's in orde gebracht, geregistreerd en van tabellen voorzien, daarna overgegeven aan den bewaarder van het depôt.

Een afzonderlijk ambtenaar is belast met de uitgifte der tot bestudeering gevraagde stukken, waarvoor schriftelijke toestemming van den minister of directeur noodig is. Hij houdt een register van uitgegane stukken aan, en ziet bij terugkomst de stukken nauwkeurig na.

In dien geest werd gewerkt tot het jaar 1792, op welk tijdstip een nieuw reglement verscheen, dat de verplichtingen van den directeur van het depôt van oorlog op andere wijze vaststelde.

Onder anderen werd nu de zeer practische bepaling gemaakt, dat de kennis van den directeur en zijne 2 adjuncten meer ten bate der regeeringsplannen moest worden aangewend. Zoo werd hij al spoedig over voor- en nadeelen van grensbepalingen, over het aanleggen van wegen, bruggenbouw, kanalisatie enz. geraadpleegd.

Twee officieren konden aan den directeur worden toegevoegd om hem ter zijde te staan bij het uitwerken van hem gegeven opdrachten. Eischte de dienst in het leger echter de aanwezigheid dier officieren, dan staakten zij tijdelijk hunne werkzaamheden.

Hebben we vroeger gezien, dat het archief naar Versailles was overgebracht, omstreeks dezen tijd verplaatste men het weder naar Parijs in een gebouw N°. 17 op de Place Vendôme.

Ook maakte men in dien tijd weinig werk van het archief, en wisselden tal van directeuren elkander af, wat zooals te begrijpen is zeer ten nadeele eener degelijke studie der stukken was. Het feit moet echter geconstateerd worden, dat het Comité van algemeen welzijn en het Directoire de archiefstukken ijverig raadpleegden. Het scheen wel, alsof het archief

maar geen vaste bestemming kon krijgen; want alweer werd het overgebracht en nu naar het Hôtel d'Harcourt in de rue de l'Université. Tegelijk (1798) stelde men eene nieuwe instructie voor de werkzaamheden aan het historisch archief vast.

Hoewel het niet bepaald gezegd wordt, zoo zullen en de verplaatsing en de nieuwe instructie noodzakelijk geworden zijn door het verbazend aangroeien der stukken over de vele veldtochten der revolutiejaren, welke meer ruimte en meer werkkrachten vereischten.

In 1800 werd de directie van het depôt van oorlog belast met het maken van uittreksels der historische documenten; deze moesten eerst chronologisch en vervolgens inhoudsgewijze gerangschikt worden met eene afzonderlijke aanduiding der belangrijkheid van elk stuk.

Een algemeen repertorium zou dan een beknopt overzicht geven van alle stukken welke in het depôt berustten. Voor deze werkzaamheden werden nog 9 officieren bij het depôt geplaatst.

Later werd de gewichtige en zoo noodzakelijke bepaling aan deze instructie toegevoegd, dat alle papieren van generaals bij hun overlijden moesten worden verzegeld, om de stukken welke van staatsbelang waren in het depôt van oorlog te kunnen plaatsen.

Nog eens en nu in 1817 werd het depôt van oorlog verplaatst naar het hôtel de Noailles. Daar werd het tot een eenvoudig bureau, een onderdeel van de 3e afdeeling van het ministerie teruggebracht.

Wel werden in 1819 door den toenmaligen minister van oorlog krachtige maatregelen genomen om orde en regelmaat in de steeds aangroeiende massa documenten te brengen, wel werden 28 officieren tijdelijk aan het bureau gedetacheerd om de stukken te excerpeeren, en volgens de datums te rangschikken, doch het was 1822 aleer het archief weder als afzonderlijk depôt van oorlog hersteld werd. Men verdeelde het toen in afdeelingen welke in 1831 acht, later slechts 5 in getal waren.

In het begin van 1830 verscheen het memoriaal van het depôt van oorlog, ten einde aan de krijgshistorische studiën meerdere bekendheid te geven, door overzichten van de voornaamste werken en stukken op krijgsgeschiedkundig gebied te publiceeren.

Het jaar 1834 was getuige van eene drukke werkzaamheid in alle afdeelingen van het krijgsarchief. Tal van officieren werden door den generaal Pelet aangewezen om de militaire mémoires van den luitenant-generaal De Vault af te werken, en wel geheel naar de door hem gevolgde methode.

Te betreuren bleef het echter, dat de officieren van den generalen staf, welke bij het depôt gedetacheerd werden, zoo dikwijls hunnen arbeid door andere werkzaamheden zagen vervangen, en bovendien slechts tijdelijk werkten.

Het vaste personeel bestond toen uit een kolonel van den generalen

staf als chef en 6 hoofdofficieren van den staf aan hem toegevoegd. Een gepensioneerd kolonel van den staf was bewaarder van het archief, terwijl 6 ambtenaren aan de historische afdeeling verbonden waren, waarvan 1 den titel van translateur droeg.

Van 1843—1850 geraakte het depôt van oorlog zeer in verval, zelfs de naam verdwijnt, en het personeel verricht geheel bijzondere werkzaamheden voor den minister.

In 1850 echter benoemde men weder eens eene commissie om den toestand van het geheele depôt van oorlog na te gaan en daarna de verschillende seriën van het nieuw-archief te doen inventariseeren.

Datzelfde depôt werd in 1852 het 6e der zeven directiën van oorlog met 2 afdeelingen: eene voor landmeten en terreinleer, de ander voor geschiedenis en archiefwezen.

Aan die 2e afdeeling, waarover de chef van den generalen staf het beheer had, was maar een officier — een luitenant-kolonel — vast verbonden.

De laatste wijziging welke tot op heden van kracht is gebleven, had plaats in 1871 toen men van het vroegere depôt één bureau maakte waartoe het archief behoorde, en welk bureau een onderafdeeling werd der eerste directie van het kabinet des ministers.

Het gedeelte nieuw-archief geheeten, bevatte 3500 dossiers en 7000 registers, welke dagelijks toenemen. Onder meer vindt men er de stukken over oefeningskampen van 1683—1870, de regimentsgeschiedenissen en de krijgsgeschiedkundige mémoires van Lodewijk XIV en Lodewijk XV, welke van groote waarde zoowel voor Frankrijk als voor ons land zijn.

De volgende stukken ook voor onze krijgsgeschiedenis van belang treft men in het nieuw-archief aan:

Camps sur les côtes (camp de Nimègue devenu armée de Hanovre et camp d' Utrecht 1803—1805).

Lettres des maréchaux Moncey, Bernadotte, Bessières, Oudinot etc. sur le corps d' observation en Holland (1809—1810).

Expédition de Belgique et siége d' Anvers (1831—1832).

Zij, die vergunning van den minister van oorlog hebben, kunnen 2 dagen in de week op het archief werken, doch de stukken, welke na 1851 opgemaakt zijn, mogen niet ter bestudeering verstrekt worden.

Behalve dit historisch archief bezit het ministerie van oorlog ook een administratief. Dit bestaat uit veertien seriën, en is eveneens zeer belangrijk voor de geschiedenis van Frankrijk en zijn leger.

Men vindt er 32000 registers, 45000 dossiers, 1200 liassen en meer dan 400.000 bundels pensioenlijsten.

Het publiek heeft tot dit archief geen toegang, hoewel het wat oudheid en geschiedkundige waarde betreft gelijk staat met het historisch archief.

Ten slotte mag niet onvermeld blijven, dat het depôt van oorlog eenen

krijgsgeschiedkundigen atlas bezit, welke uit 7000 kaarten en schetsen bestaat, deels geteekend, deels gedrukt, welke door de zorg van den heer A. TURPIN, sectiechef aan het archief van het depôt van oorlog, is bijeengebracht.

Een twaalftal teruggevonden schetsen, welke in 1820 gemaakt waren ten behoeve van het militair onderwijs aan den hertog van Bordeaux, vormde den grondslag van den thans bestaanden atlas van alle fransche oorlogen.

Groningen, 10 April 1894. A. J. MORKS, 1e Luitenant.

Het sorteeren der archiefstukken.

Naar aanleiding van de stellingen, die de heer GRATAMA op zich genomen heeft in de eerstvolgende vergadering onzer Vereeniging te verdedigen (zie Archievenblad 1893, blz. 68), zij het mij vergund eene enkele opmerking onder de aandacht der lezers van dit blad te brengen; want het schijnt mij niet gewenscht de bezwaren, die bij mij tegen den inhoud der stellingen gerezen zijn, eerst in de vergadering zelve ter sprake te brengen. Èn het onderwerp èn de inleider hebben aanspraak op eene meer uitvoerige bespreking der stellingen, dan op de vergadering uit den aard der zaak mogelijk is; bovendien heb ik de hoop nog niet opgegeven den heer GRATAMA althans gedeeltelijk tot mijne inzichten te bekeeren, ik wil het in elk geval beproeven.

Waarom, zou ik naar aanleiding der eerste stelling willen vragen, vormen de resolutiën — want die bedoelt de heer GRATAMA met „de stukken en protocollen, welke de handelingen der corporatie of van haar bestuur behelzen" — het geraamte van het archief; wat is tusschen beiden het tertium comparationis? Het antwoord kan geen ander dan dit zijn: omdat men aan de registers van resolutiën den bouw van het archief kan herkennen, gelijk men in het geraamte den bouw van het dierlijk lichaam ziet weergegeven. Intusschen schijnt het mij toe, dat de vergelijking, door den heer GRATAMA gekozen, hoe gelukkig in vele opzichten ook, toch niet in alle opgaat. In de eerste plaats kan zich het geval voordoen, dat de resolutiën geenszins het geraamte van het archief uitmaken. In archieven van kleine waterschappen b.v. is het mij herhaaldelijk voorgekomen, dat de resolutiën, voorzooverre zij niet genomen werden op de jaarvergadering, waarop de gemeenelandsrekening werd afgehoord — in welk geval zij achter die rekening werden geregistreerd — op losse blaadjes papier werden opgeschreven, die dan met al wat op die resolutiën betrekking had of er uit voortvloeide, conditiën van aanbesteding b.v. van het op de convocatie voorgenomen werk, één dossier vormden. Nu kan men toch bezwaarlijk zeggen, dat die losse bladen, gelicht uit de dossiers, waartoe zij behooren, het geraamte van het archief uitmaken; integendeel in zulk een geval zijn juist de serieën jaarlijksche rekeningen het geraamte, daaromheen moeten de overige stukken zooveel mogelijk worden gegroepeerd: niet alleen de acquitten,

bijzonder oordeel van den archivaris, waaraan de heer GRATAMA de beslissing laat, een juist oordeel is, dan zal het immers uit het gegeven beginsel geene andere conclusiën kunnen trekken, dan die, welke een maar ook de bestekken, de correspondentie en verdere stukken behooren naar de verschillende rekeningen te worden gesorteerd. Dit komt vooral uit, wanneer men, zooals mij wel eens voorkwam, twee serieën waterschapsrekeningen vindt; men dient dan de stukken, die op de verschillende gemeenelandswerken betrekking hebben, al naarmate de kosten er van in eene der serieën rekeningen verantwoord worden, tot twee verschillende rubrieken te brengen.

Men veroorlove mij nog een ander voorbeeld tot staving mijner meening bij te brengen. Gesteld, dat het bestuur eener stad eene dubbele serie registers voor zijne resolutiën had ingericht: in de eerste werden de resolutiën betreffende het stadsbestuur, in de tweede die betreffende het aandeel der stad in het provinciaal bestuur aangeteekend. [1]) In zulk een geval zou deze dubbele serie resolutiën zeer duidelijk den bouw van het archief weergeven en dus het geraamte er van vormen. Maar zou dat minder het geval zijn, wanneer het stadsbestuur, niet zoo consequent, wel alle resolutiën in één register had bijeen gebracht, maar twee serieën ingekomen stukken of twee serieën minuten van uitgaande stukken had aangelegd? Mij dunkt, neen. In het laatste geval kan men den bouw van het archief aan die serieën ingekomen of opgemaakte stukken even duidelijk herkennen. Die serieën vormen dus het geraamte van het archief of althans een gedeelte er van.

De slotsom van mijn betoog omtrent stelling A-1 is dus deze: de resolutiën als zoodanig vormen niet het geraamte van het archief, maar alle reeksen registers, rekeningen, liassen of oude pakken, alle serieën in één woord, maken deel van dat geraamte uit, omdat men aan die allen den bouw van het archief herkennen kan.

Tegen stelling A-2 heb ik een overwegend bezwaar: zij schijnt mij, al naar gelang men haar opvat, overbodig of voorbarig toe. Overbodig is zij, omdat, ook wanneer deze stelling niet wordt aangenomen, de beslissing in deze materie aan het bijzonder oordeel van den archivaris verblijft; maar nog veel bedenkelijker komt zij mij voor, wanneer de bedoeling van den steller is, dat het noch *wenschelijk* noch *mogelijk* is dit onderwerp nader te regelen. Waarom zou het inderdaad niet wenschelijk zijn uit de eerste stelling de noodzakelijke conclusiën te trekken? Als men het over het beginsel eens is, is er geene reden, waarom men ook niet over de conclusiën tot overeenstemming geraken zou. Zoo het

---

[1]) De hier aangenomen onderscheiding is mij in werkelijkheid nimmer voorgekomen, maar ten bewijze mijner bewering, dat een gemeentebestuur zich soms van meer parallel loopende serieën registers van resolutiën bediende, kan ik mij beroepen op het archief van IJselstein; zoo worden ook thans nog de notulen van het gemeentebestuur van Utrecht, al naarmate zij finantiën of fabrikage betreffen, in verschillende registers opgeteekend.

ander even juist oordeel er uit afleidt, en zoo er verschil in de gemaakte gevolgtrekkingen mocht blijken te bestaan, dan bewijst dit toch alleen, dat het oordeel van den eenen archivaris juister is dan dat van den anderen. Het is dus gewenscht, dat ieder zijn gevoelen zegge, opdat onze Vereeniging na een nauwgezet onderzoek haar oordeel over de verschillende geschilpunten uitspreke.

Indien het mij geoorloofd is mijne meening onverbloemd weer te geven, dan zou ik willen opmerken, dat de heer GRATAMA bij het ontwerpen zijner stelling te veel aan zich zelf en te weinig aan de algemeene strekking er van heeft gedacht. „Hanc veniam petimusque damusque vicissim", dacht de heer GRATAMA bij zich zelf, maar zoodoende ging hij m. i. te ver. Wanneer de beteekenis der stelling in kwestie deze was, dat men den heer GRATAMA vrijheid laten moet bij de toepassing van zijn beginsel op de door hem te regelen archieven, dan zou ik die stelling gaarne willen aannemen; maar die vrijheid, die ik den heer GRATAMA van harte gun, toe te staan aan ieder, die, hoe onervaren misschien ook, met de regeling van een archief wordt belast, heeft zijne bedenkelijke zijde. Onze archivarissen ontvangen in den regel voor hun ambt geene bijzondere opleiding, zij nemen soms zelfs hun archivarisambt slechts als eene bijbetrekking waar, en hebben dus geene gelegenheid zich zoo rekenschap van hun archiefarbeid te geven, als de heer GRATAMA dat doet. Onder die omstandigheden dunkt mij het geven van een zoo volstrekten vrijbrief niet aanbevelenswaardig.

Ook schijnt het mij voorbarig reeds nu, nu de discussie nog nauwelijks begonnen is, te verklaren, dat het niet mogelijk is over dit onderwerp eenigen regel vast te stellen. Mij dunkt, men kan het althans beproeven. Als eene zoodanige proeve beschouwe men dan ook de volgende opmerkingen, die het onderwerp geenszins uitputten, maar de bedoeling hebben op enkele punten de aandacht te vestigen.

Vóór alles wensch ik omtrent een paar punten, die tot misverstand aanleiding zouden kunnen geven, eene opmerking te maken. [1]) Zoo ik het wenschelijk acht, dat zekere algemeene regelen worden vastgesteld, waarnaar zich de archivaris bij de sorteering der archiefstukken hebbe te gedragen, dan bedoel ik daarmede geenszins aan te bevelen het vaststellen van een bepaald schema, waarnaar alle archieven behooren te worden ingericht, gelijk zulks in Frankrijk is geschied. Integendeel zulk een onveranderlijk schema schijnt mij bedenkelijk, omdat het geene rekening houdt met het feit, dat de aard van het eene archief aanmerkelijk van dien van het andere kan verschillen. Zoolang men een archief niet kent, kan men de wijze, waarop het geordend moet worden, niet vaststellen,

[1]) Deze en de volgende alinea zijn door mij met vergunning der Redactie bij de correctie ingevoegd, omdat mij uit een schrijven van den heer GRATAMA gebleken was, dat het ontbreken er van aanleiding gegeven had tot het verkeerd verstaan mijner bedoeling, en het mij wenschelijk scheen dit misverstand reeds vóór de vergadering uit den weg te ruimen.

maar men is daarom toch wel in staat te beoordeelen, op welke wijze de archivaris bij de regeling van het archief behoort te werk te gaan.

Eene tweede opmerking betreft de reden, waarom ik in het algemeen het herstel der oude orde wenschelijk acht. Ook mij is het herstel dier orde niet doel, maar het middel om tot eene goede groepeering der stukken te geraken. M. i. zal echter het herstel der oude orde bijna altijd het eenige middel daartoe zijn, omdat die orde is ingevoerd door de vroegere beheerders van het archief, die, beter nog dan de archivaris, met het archief bekend waren, en vooral ook omdat de oude orde in den regel (in de registers) zulke onuitwischbare sporen heeft nagelaten, dat de invoering eener ordening, die op zichzelf de voorkeur verdiende, toch ondoenlijk zou blijken of slechts tot verwarring aanleiding geven zou. Er kunnen enkele archieven zijn (b.v. die, welke geheel uit charters bestaan), waarbij het behoud der oude orde onverschillig is, maar die gevallen zijn zoo zeldzaam, dat ik meen ze in de volgende regelen als eene quantité négligeable te kunnen behandelen.

De heer Gratama heeft in zijne eerste stelling het archief met het dierlijk organisme vergeleken en den archivaris met hem, die aan de overblijfsels van een geraamte den vorm van het dier tracht te herkennen; men vergunne mij die vergelijking tusschen den archivaris en den palaeontoloog eenigszins verder voort te zetten, want inderdaad er bestaat veel overeenkomst tusschen hen: beiden toch trachten uit enkele overblijfselen een beeld van een levend organisme te ontwerpen, beiden trachten uit brokstukken van een geraamte een wezen van vleesch en bloed te reconstrueeren. Wat zou men nu echter zeggen van een handboek voor palaeontologen, waarin deze stelling voorkwam: „aan het bijzonder oordeel van den palaeontoloog moet worden overgelaten, of — en zoo ja — op welke wijze en ten aanzien van welke deelen van het geraamte afscheiding is gewenscht"? Ik geloof, dat weinig palaeontologen deze stelling zouden beamen. Integendeel, zouden zij zeggen, wat van het oude organisme is overgebleven, is juist datgene, wat niet uit elkander genomen mag worden. Het is juist daarvan, dat de palaeontoloog-archivaris moet uitgaan, en waaruit hij trachten moet het verloren beeld te herstellen. Dat behoort de regel te zijn, die moet worden vooropgesteld. Wel zijn daarop enkele uitzonderingen toe te laten, maar die uitzonderingen moeten in het beginsel zelf hare rechtvaardiging vinden.

Wanneer den palaeontoloog met zekerheid blijkt, dat het exemplaar van den mastodon of den mammouth, welks geraamte hij gevonden heeft, een of ander toevallig gebrek had, dat niet aan de natuur van het dier maar aan eenig ongelukkig toeval te wijten was, een verdraaiden poot b.v., dan zal hij bij het ontwerpen van het beeld van het dier dat gebrek herstellen, hij zal trachten het in onbedorven vorm weer te geven. Niet anders de archivaris. Ook deze moet de toevallige gebreken, die hij met

zekerheid in de oude archiefregeling aanwijzen kan, herstellen. Zoo b.v. bij het inbinden der rekeningen een verzuim heeft plaats gegrepen, en eene er van, na als processtuk dienst gedaan te hebben, niet op hare plaats is teruggebracht, of zoo te midden der plechten een transport is geliasseerd, dan herstelt hij zulk een verzuim, als het althans mogelijk is; want, als een transport in het plechtenregister is ingeschreven, dan kan het er niet meer uit verwijderd worden, en de archivaris moet met eene verwijzing volstaan. Maar op één ding moet hier wel de aandacht gevestigd worden: de palaeontoloog-archivaris mag niet aan het verbeteren gaan, tenzij hij zeker wete, dat hij zoodoende slechts recht doe wedervaren aan de natuur van het organisme zelf.

Nog in een ander geval kan de palaeontoloog-archivaris zich niet streng aan het vooropgestelde beginsel houden. Het dier, dat hij tracht te reconstrueeren, kon zich vroeger, toen het nog leefde, vrij naar de behoeften van het oogenblik bewegen, telkens nam het een anderen stand aan; het is den palaeontoloog niet mogelijk aan het dier het leven weer te geven, hij kan het slechts in enkele, in de meest kenmerkende standen afbeelden. Niet anders gaat het den archivaris, ook hij kan in zijn inventaris niet de veranderlijkheid weergeven, die het archief zelf bezat, toen het nog dagelijks gebruikt werd en de rangschikking zich naar de behoeften van het oogenblik wijzigde, ten hoogste kan hij eenige hoofdperioden onderscheiden, maar binnen die perioden is hij aan zekere gelijkvormigheid gebonden. Wanneer dus b.v. de secretarissen van eene gemeenschap de vaste gewoonte hebben gehad de ingekomen stukken in bepaalde serieën bijeen te voegen, maar die regel is voor eene korte poos onderbroken geweest, dan mag de archivaris deze onregelmatigheid herstellen. Evenzoo kan het wenschelijk zijn verschillende stukken, die anders afzonderlijk zouden moeten worden beschreven, in één nummer bijeen te brengen, nl. wanneer die stukken een zelfde onderwerp behandelen, maar vele jaren uit elkander liggen. Die stukken zijn alleen daarom oorspronkelijk niet bij elkander gevoegd, omdat hun bestaan of hun verband den achtereenvolgenden archiefbeheerders niet duidelijk voor den geest stond.

Nog één voorschrift, dunkt mij, zou een populair handboek der palaeontologie niet mogen achterwege laten. Hij, die de fossielen van een of ander voorwereldlijk dier vindt, zij vóór alles uiterst voorzichtig. Hij neme niets uit elkander, vóór hij zich volkomen rekenschap hebbe gegeven van wat hij gevonden heeft. Zoolang hij nog in twijfel verkeert, late hij het in denzelfden toestand, anders loopt hij gevaar te bederven, wat later niet meer te herstellen is. Hetzelfde geldt voor den archivaris: ook hij neme nooit eene lias, nooit een oud pak uit elkander, zoolang hij niet heeft uitgemaakt, waarom deze stukken tot eene lias of een pak vereenigd zijn. Zoolang hij dat niet weet, kan hij niet beoordeelen, of de reden van bijeenvoeging juist of onjuist is, gehandhaafd moet blijven of niet.

Het motief der bijeenvoeging kan verkeerd zijn of zijne werking verloren hebben, maar zonder motief is de bijeenvoeging niet geschied, en dat motief heeft men dus eerst vast te stellen. Heeft men eens de stukken uit elkander genomen, dan is het meestal onmogelijk de oude orde te herstellen. Ieder, die ooit een archief geregeld heeft, dat vroeger reeds zoogenaamd geordend werd, zal mij begrijpen, als ik tegen het uiteenhalen van oude pakken waarschuw.

Zelfs wil ik nog verder gaan: ook bijeenvoegingen, die niet tijdens de wording van het archief maar eerst later ontstonden, moeten soms geëerbiedigd worden. Wanneer b.v. in later tijd verschillende archiefstukken, die oorspronkelijk niet bij elkander behoorden, in één band vereenigd zijn, dan is het niet altijd gewenscht aan die bijeenvoeging zonder meer een einde te maken. Het deel kan in zijn laatsten vorm door verschillende geleerden geraadpleegd en aangehaald zijn. Hunne citaten zouden onverstaanbaar zijn, zoo men den band uit elkander nam zonder nauwkeurig aan te teekenen, waarheen men de verschillende stukken verplaatst.

Nog eene enkele opmerking ten slotte naar aanleiding van het laatste gedeelte der besproken stelling. Daarin worden het chronologisch en het dossier-systeem tegen elkander over gesteld.[1]) In beginsel is dat natuurlijk juist, maar men heeft toch in het oog te houden, dat men niet licht een eenigszins belangrijk archief vinden zal, waarin niet beide systemen voor een gedeelte zijn toegepast, niet alleen omdat de daarvoor noodige consequentie aan de verschillende archiefbeheerders wel altijd zal ontbroken hebben, of omdat men ten allen tijde ook bij het bijeenvoegen der stukken tot serieën van enkele belangrijke documenten, die men voorzag veel te zullen moeten naslaan, eene uitzondering zal hebben gemaakt, maar vooral omdat de vraag, of een stuk in eene der chronologisch geordende serieën moest worden ingevoegd, of wel met eenige andere tot een dossier moest worden vereenigd, vóór alles eene vraag van praktische beteekenis was; de omvang van de documenten bepaalde in den regel, waar zij werden geborgen: een dikke bundel processtukken kon niet aan de lias worden geregen maar moest afzonderlijk geborgen worden, een paar blaadjes papier konden daarentegen samen geen dossier vormen, maar werden best aan de lias bewaard.

Ziedaar enkele opmerkingen, die ik naar aanleiding van de beide eerste stellingen van den heer GRATAMA meende te moeten maken. Zijne volgende stellingen wil ik thans niet bespreken: zij betreffen een geheel

[1]) Ter voorkoming van misverstand, doe ik hier opmerken dat ik onder een dossier versta eene verzameling archiefstukken betreffende hetzelfde onderwerp, ook al is die verzameling chronologisch gerangschikt, zoo slechts de verzameling blijkens den aard van het onderwerp, waarover de stukken handelen, niet bestemd is te blijven doorloopen. De chronologisch geordende correspondentie tusschen de Staten van Gelderland en Utrecht vormt dus eene serie, die tusschen beide colleges over hunne aanspraken op de heerlijkheid de Marsch zou een dossier uitmaken, hoewel dit geschil eeuwen heeft geduurd en nooit is uitgemaakt.

ander onderwerp. Hadden toch de beide eerste in hoofdzaak betrekking op het sorteeren van de archiefstukken, in de volgende is het beschrijven er van aan de orde. Dat is een onderwerp, dat eene afzonderlijke bespreking verdient, maar dat, naar het mij voorkomt, in de eerstvolgende vergadering nog wel niet in behandeling komen zal. Ik meen derhalve met het bovenstaande te mogen volstaan.

In de plaats der door den heer GRATAMA voorgestelde stellingen zou ik dus de volgende willen zien aangenomen:

1. *De serieën resolutiën, protocollen, rekeningen en andere stukken, die sedert hunne opneming in het archief in banden, liassen of pakken vereenigd zijn, vormen het geraamte van het archief, waarbij de losse stukken zich aansluiten.*

2. *Bij de regeling van een archief behoort vóór alles zooveel doenlijk de oorspronkelijke orde te worden hersteld. Eerst daarna kan beoordeeld worden, of en in hoeverre het wenschelijk is van die orde af te wijken.*

3. *De oorspronkelijke orde mag worden gewijzigd om afwijkingen van den algemeenen bouw van het archief te verbeteren, onverschillig of die afwijkingen aan vergissingen van beheerders van het archief zijn toe te schrijven, dan wel voortgevloeid zijn uit eene wijziging van voorbijgaanden aard in het systeem van bewaring der archiefstukken.*

4. *Geen deel, lias of oud pak mag uit elkander genomen worden, zoolang het motief, dat tot de bijeenvoeging der stukken heeft geleid, niet gebleken is.*

R. FRUIN TH.AZN.

Naar aanleiding van „Het sorteeren van archiefstukken" door mr. R. Fruin Th.Azn.

Bijzonder aangenaam was het mij, dat mr. FRUIN aanleiding heeft gevonden de stellingen, welke ik in den vorigen jaargang liet afdrukken, hoewel zij niet in behandeling waren genomen op de te Amsterdam in 1893 gehouden jaarvergadering, schriftelijk nader te bespreken. Het doel is daarmede bereikt, al had ik gehoopt, dat nog anderen ook in dezen hun licht hadden laten schijnen over de in de theses neergelegde denkbeelden.

Mr. FRUIN heeft zich bepaald tot de twee eerste, welke meer in het bijzonder over het punt der ordening loopen, in de veronderstelling, dat in dat onderwerp voldoende stof tot debat en bespreking te vinden was om den voor onze jaarvergadering beschikbaren tijd te vullen.

Het is mogelijk dat hij daarin gelijk heeft gehad. In ieder geval heeft hij, zoo hij niet met profetischen blik het later genomen bestuursbesluit heeft vooruitgezien, dan toch daarmede volkomen in overeenstemming gehandeld. Overeenkomstig het gevoelen van den Voorzitter immers is

aangenomen, om niet van dit onderwerp af te stappen en een nieuw n.l. de beschrijving en inventariseering aan te vatten, vóór het van alle zijden voldoende was toegelicht. Iets dat, meende men, ook na de bespreking der bedoelde stellingen niet het geval zoude zijn. Desniettemin dienden, overeenkomstig het ten vorigen jare op de algemeene vergadering genomen besluit, mijne theses, voor zoover zij de ordening raakten, in de eerste plaats te worden behandeld. Daarna konden dan nog andere betreffende „het sorteeren der archiefstukken" ter sprake komen.

Nu ik er toe overga op enkele punten van het betoog van mr. FRUIN eenige kantteekeningen te maken, zal ik mij natuurlijk ook bepalen tot de ordening, mij onderwerpende aan het werkplan door het bestuur als het meest wenschelijke voor deze en de eerstvolgende vergaderingen aangenomen.

Bij den aanvang van zijn schrijven spreekt mr. F. de hoop uit mij tot zijne inzichten te zullen bekeeren. Ik schijn dus wel in zijne oogen een afgedwaalde zondaar te zijn, die tot de rechtzinnige leer, als wier verkondiger de S. optreedt, moet worden teruggebracht. Het kan zijn, dat ik reeds verre van het rechte pad ben afgeweken, toch geloof ik niet, dat de weg, dien ik dan op eigen gelegenheid tracht te vinden, zoo ver verwijderd is van dien, welken mr. F. wil gaan. Dat òf ik een algeheele bekeering zoude moeten ondergaan, òf hij een afvallige worden van de door hem gehuldigde leer is, zie ik wel, niet het alternatief, waarvoor wij staan. M. a. w. het komt mij voor, dat tusschen ons, althans in de practijk slechts een verschil bestaat van meer of minder.

Hoe dit zij, als ik bekeerd moet worden, dan zal dit zeker niet geschieden door de uitwerking, welke mijn welwillende bestrijder aan de door mij in de stelling gebruikte uitdrukking heeft gegeven. Ik wil eerlijk bekennen, dat mijne gedachten bij het gebruik van het woord „geraamte" niet die hooge vlucht hebben genomen, die mr. FRUIN schijnt te veronderstellen. Aan de gelijkenis tusschen een archivaris en een palaeontoloog heb ik in de verste verte niet gedacht. Ik ben veel lager bij den grond gebleven. In tegenstelling met mijn' Utrechtschen bekeerder zweefde mij meer de volgens het Woordenboek der Nederlandsche Taal „algemeene" beteekenis van het woord geraamte voor den geest en wel, zooals t.a.p. aangegeven, van „het samenstel van die vaste deelen van een voorwerp, welke met de overige deelen omkleed of aangevuld worden." Ik zou dan ook liever het werk, hetwelk de archivaris bij het ordenen van een archief heeft te verrichten, willen vergelijken met dat van den timmerman, die uit oude balken en planken weder een schuur of tent moet opbouwen, die vroeger gestaan heeft, of althans met het aanwezige materiaal een geheel moet samenstellen, zóó dat het ook nu en voor het vervolg nog bruikbaar is, en men er zich spoedig en zonder veel moeite in te huis gevoelt. Werken wij de vergelijking nog eenigszins nader uit,

dan springt het in het oog, dat onder de bedoelde omstandigheden, daar andere bouwstoffen niet aanwezig zijn en niet kunnen worden gebruikt, het nieuwe gebouw in hoofdzaak met het oude zal moeten overeenstemmen. Aan de hoofdbalken, die gezamenlijk het geraamte vormen, kan niet worden veranderd. Voor de samenstelling of de reconstructie van het gebouw zijn zij onmisbaar niet alleen, maar zij kunnen ook slechts in den vorm, waarin zij worden aangetroffen voor het beoogde doel worden aangewend. Iets anders is het met de latten en planken, met welke het gebouw moet worden afgetimmerd. Waar zij nog in hun vroeger verband een geheelen zijwand of zoldering vormen, is het natuurlijk aangewezen ze in hun geheel weder als zoodanig te gebruiken. Doch dikwijls zullen zij in hopelooze verwarring dooreen liggen, soms gebroken en vernield; enkele kunnen geheel zijn weggeraakt. Andere zullen nog merken dragen, hoe zij vroeger aan elkaâr hebben gepast. Daarvan zal natuurlijk nog al eens kunnen worden gebruik gemaakt. Kunnen, zeg ik, noodwendig zal het niet zijn. Daarbij vergete men niet, dat aan het object, waarop wij het oog hebben, reeds vroeger door opeenvolgende timmerlieden kan gewerkt zijn, zoowel bij den eersten opbouw als bij daarna beproefde herstellingen. En ten slotte kunnen de eerste werklieden eenvoudig de bouwstoffen hebben aangesleept en ze zonder meer ter plaatse hebben neergeworpen, al of niet met de bedoeling om later weder orde in de verwarring aan te brengen. Een verwarring, die hun zelve niet zoo lastig zal zijn geweest als hunnen opvolgers, daar zij wisten hoe en waar zij het materiaal hadden bij elkaâr gelegd of opgehoopt.

Doch laten wij de gelijkenis niet langer voortzetten. Iedere vergelijking gaat mank, wij weten het wel. Maar op één hoogst gewichtig punt doet zij dit zeker veel minder dan de door mr. Fruin gekozene bij zijne uitwerking van het in de stelling gezegde. Hij toch doet het voorkomen, alsof wij bij een archief te doen zouden hebben met een natuurlijk geheel, uit verschillende deelen samengesteld en gevormd volgens eeuwige, onveranderlijke wetten, dus als een levend organisme opgegroeid, terwijl wij dan toch ten slotte slechts met menschenwerk te doen hebben. En nu zoude mr. Fruin mij kunnen tegenwerpen, dat ook de mensch in zijn doen en laten aan vaste, bepaalde wetten onderworpen is, dat ten slotte zijn wil geheel een product is der op hem werkende omstandigheden, misschien dat de mensch alle zelfbepaling mist. Maar op zoo hoog philosophisch terrein volg ik hem niet; want zij zullen het er wel over eens zijn, hoe dan ook over de vraag van den vrijen wil wordt gedacht, dat een dier, zelfs een voorwereldlijk, op andere wijze ontstaat en gevormd wordt dan een tent of schuur. En juist op dit punt heeft een archief zeker meer van de laatste.

Nu zoude ik hierbij niet zoo lang zijn blijven stilstaan als mr. Fruin niet juist in verband met zijne vergelijking den indruk had gegeven, dat hij de

vroegere ordening als iets min of meer onschendbaars beschouwt, althans als iets, naar welks herstel, zoo immer mogelijk moet worden gestreefd, en waarvan de bereiking op zich zelve is het doel, hetwelk den archivaris bij de ordening van een archief voor oogen moet staan.

Uit de boven met eenige trekken uitgewerkte vergelijking is op te maken, dat dit naar mijne opvatting het geval niet is. Wel echter zal de organisatie van het archief, de globale indeeling, hoofdzakelijk bepaald door die stukken en protocollen, welke ik het geraamte van het archief noem, niet te veranderen zijn. En daarom zal in dit opzicht de aard der bescheiden zelve, waaruit wij een geheel moeten samenstellen, medebrengen dat de oorspronkelijke orde worde hersteld. Verandering zoude in dezen dikwijls onmogelijk, in allen gevalle niet wenschelijk zijn.

En hier moet ik opkomen tegen een beperkende uitlegging, welke de heer Fruin aan de eerste stelling geeft, maar die zijn particulier eigendom is en moet blijven om de eenvoudige reden, dat zij niet in de bewoordingen der thesis ligt. Integendeel deze dwingen m. i. tot een veel ruimere. Immers volgens hem zoude ik daarin slechts de „resoluties" hebben bedoeld. Mij is dit niet duidelijk, waar bepaald het woord: handelingen wordt gebruikt.

In het ter verdere bestrijding der thesis aangevoerde voorbeeld zoude ik meenen, dat de handeling der jaarsvergadering is het nazien der gemeenelandsrekening en het vaststellen van den uitslag daarvan. Nu behoort het stuk hiervan opgemaakt tot het geraamte, terwijl daaromheen de andere bescheiden moeten worden gegroepeerd. Hoe — dit juist wensch ik aan het bijzonder inzicht over te laten. Volstrekt ligt het niet in de bedoeling noch van de eerste noch van de tweede thesis, en kan daarin evenmin worden gelezen, dat dit stuk moet worden afgezonderd; het kan met de andere zeer goed bijeen worden bewaard. Dat de thesis scheiding zoude bedoelen is, geloof ik, niets dan een ongerechtvaardigde gevolgtrekking van mijn geachten bestrijder. Ik zou er dan ook allerminst voor zijn om de losse bladen, waarop zulke handelingen worden vermeld, uit de dossiers te lichten Toch noem ik niet alle bijbehoorende stukken het geraamte, noch serieën van dergelijke stukken, om de eenvoudige reden, dat deze meer zijn en wel, om met het Woordenboek nog eens te spreken, die deelen, met welke de vaste deelen worden omkleed en aangevuld. Bovendien volgde men mr. F's opvatting in dezen, dan zoude er van een archief bij juiste ordening niet veel meer overblijven, daar verreweg de meeste stukken dan tot dergelijke serieën zullen behooren, of daarin zullen kunnen worden ingevoegd.

Wat het tweede voorbeeld aangaat. Ook in het daar gestelde, maar volgens mr. Fruin zelven „noch nicht dagewesen" geval zoude m. i. het oordeel van den archivaris, waren werkelijk deze twee serieën volgehouden als systeem door de vormers of vroegere beheerders van het archief,

natuurlijk medebrengen om deze wijze van groepeering der stukken om het geraamte te laten bestaan. Van de andere zijde zoude ik er zeer goed toe kunnen komen, als een zoodanige inrichting slechts gedurende enkele jaren of onder het beheer van één ambtenaar was gevolgd en later weder opgegeven, de stukken van elkaâr te nemen en ze in de doorloopende serie in te voegen.*)

Ten allen overvloede echter merk ik nog op, dat er echter zeer goed andere redenen kunnen bestaan, welke dien maatregel ongewenscht maken. Ik noem slechts verwijzingen in andere stukken; registers enz. Maar men zegge niet a priori, de ordening door vroegere beambten aangenomen is per se de beste; zij toch waren beter van alles op de hoogte dan wij. Immers juist de laatste omstandigheid kan maken, dat hunne rangschikking voor ons absoluut onbruikbaar is. Ik wijs slechts op eene in verband met kasten en laden, die niet meer aanwezig zijn. Daarbij komen menschelijke zwakheden, welke ook bij die voorgangers van het tegenwoordige ambtenaarsgeslacht niet zullen hebben ontbroken, als slordigheid, onnauwkeurigheid, †) verwaarloozing enz. Verder kan ook de omstandigheid, dat men de stukken voor andere doeleinden noodig had, dan waartoe zij oorspronkelijk waren opgemaakt, hebben veroorzaakt, dat zij van hunne oude plaats geraakten, terwijl men vergat of om nu niet meer bestaande redenen ongewenscht achtte ze daar terug te brengen.

Na al het voorgaande zal het duidelijk zijn, dat, waar mr. FRUIN nader opgeeft wat hij zoude durven veranderen in de bestaande ordening, zooals die door hem bij het sorteeren van archiefstukken wordt aangetroffen, ik in hoofdzaak het met hem eens ben. Ook waar hij waarschuwt tegen het ondoordacht uiteennemen van pakken en liassen. Bij de laatste bestaat zeker nog te meer aanleiding tot voorzichtigheid en overleg. Maar dat de reden der samenvoeging zoude moeten duidelijk zijn, alvorens men ze uiteen mag nemen, dit schijnt mij toe wederom een afgodisch ontzag voor de handelingen der voorgangers. Ik zou dienaangaande weder het bijzonder oordeel willen laten beslissen. En juist dit punt heb ik met zooveel woorden in de tweede stelling aangeroerd. Op welke wijze serieën het best, d. w. z. het best met het oog op onze tegenwoordige administratieve en wetenschappelijke behoeften, worden samengesteld, hiervoor zijn zoovele omstandigheden van belang, dat ik voor mij geen kans zie daaromtrent regels te geven. Wel en dit zij nogmaals in het licht gesteld, moet dit oordeel, eerst worden gevestigd, nadat op alle omstandigheden die van gewicht kunnen zijn, rijpelijk is gelet — en daaronder bekleedt vroegere ordening een belangrijke, zoo niet de voornaamste plaats.

*) Hoe zeer mr. FRUIN en ik hierin elkander naderen kan men zien op p. 12, toch zou het zeer goed kunnen zijn, dat wij in een gegeven geval tot een verschillend resultaat kwamen, desniettemin zoude ik dan durven zeggen: Variis modis bene factum est.

†) Mr. FRUIN zoude er bijvoegen: inconsequentie; zie p. 40 van den vorigen jaargang.

Hetzelfde geldt van het laatste gedeelte der stelling: de keuze tusschen dossier- of chronologisch systeem.

Al ben ik het niet met mijn' geachten tegenpleiter eens omtrent het belang, hetwelk hij met het oog op de toepassing der twee daar bedoelde systemen aan den vorm der stukken hecht, toch geef ik hem gereedelijk toe, dat in een eenigzins uitgebreid archief, beide gedeeltelijk zullen zijn toegepast. In dit opzicht zou dit deel der thesis aanleiding tot misverstand kunnen geven. Mijne bedoeling was echter niet de toepassing naast elkaâr in eenzelfde archief uit te sluiten, maar ook nu weder aan het bijzonder oordeel over te laten, of ordening der bescheiden, welke om het geraamte van het archief moeten worden gegroepeerd, uitsluitend naar tijdsorde dan wel naar mate der daarin behandelde onderwerpen moet geschieden. Groepeering naar tijdsorde noem ik een chronologisch systeem, hetzij dat die orde afhankelijk is van de data in de stukken zelve uitgedrukt, hetzij dan dat zij wordt bepaald door den tijd, op welken zij bij de corporatie wier archief het geldt, zijn ingekomen en behandeld. Dat dit laatste het door mij bedoelde is, behoef ik eigenlijk niet op te merken. De vraag welk systeem zal moeten worden gevolgd, naar omstandigheden meer of minder uitgebreid in een zelfde archief, komt ten slotte neer bij hare toepassing op de beantwoording der vraag, of en zoo ja, welke stukken in serieën moeten worden bijeengevoegd en welke van elkander gescheiden. Ter voorkoming van het bedoelde misverstand kan het tweede gedeelte als in het eerste begrepen, worden weggelaten.

Alles goed overwogen komt het mij voor, dat deze stelling noch overbodig, noch voorbarig is. Overbodig is zij niet, dit blijkt uit het feit alleen reeds, dat mr. F. meent afdoende regels te kunnen stellen en de wenschelijkheid daarvan bepleit. Maar zij is het ook bepaaldelijk niet, omdat de omstandigheden, welke hier den doorslag moeten geven van zóó verschillenden aard zijn, dat een formule die daarmede rekening houdt, m. i. niet is te geven. En moge hier het oordeel van den eenen archivaris juister zijn dan dat van den ander, zeker is het ook, dat slechts met kennis van die alle *het* juiste oordeel kan worden geveld. Dat enkele dier omstandigheden niet nader kunnen worden omschreven, beweer ik niet. Vindt men dat wenschelijk, ik zal mij daartegen niet verzetten. En evenmin daartegen dat dit in een aantal regels geschiede, waarbij het belang van ieder nader wordt aangeduid. Maar men kome daarbij niet met elementaire voorschriften, die in een handboek misschien t'huis behooren, maar toch moeilijk het onderwerp eener discussie op onze vergaderingen kunnen zijn. En mocht het waar zijn, dat de een of ander in het op den voorgrond stellen van het bijzonder oordeel een vrijbrief vond tot de vreemdste toepassingen — waarschijnlijk is dit echter niet — het zij zoo, dit nog liever dan een dwangbuis, voor ieder gereed gemaakt, maar waarin alle vrije beweging, alle iniatief onmogelijk wordt. En daarom is de thesis

evenmin voorbarig. Het schijnt mij in den zoo even uiteengezetten zin wenschelijk uit te spreken, dat het gewicht der verschillende omstandigheden, welke de keuze bij de ordening bepalen, moet worden afgewogen door hem, die de ordening verricht. Hij, als het beste op de hoogte der zaak zelve oordeele, maar drage ook de verantwoordelijkheid. De gelegenheid worde hem niet geboden zich achter regels en stellingen te verschuilen, waar zij tot min wenschelijke of af te keuren gevolgen hebben geleid.

Wanneer ik ten slotte het gehouden betoog samenvat, meer in het bijzonder met het oog op de verschilpunten, welke tusschen mijn' geachten bestrijder en mij bestaan, dan wensch ik 1°. mijne eerste stelling onveranderd te handhaven. Niet omdat aan de „reeksen registers, rekeningen, liassen of oude pakken", niet de bouw van het archief zoude zijn te kennen, maar omdat deze veel meer zijn dan het geraamte, bij een geheel afgeloopen ordening zelfs het geheele gebouw vormen. De door mij gekozen uitdrukking sluit zich bovendien m. i. aan aan het in de ten vorigen jare goedgekeurde stelling 2*c* neergelegde denkbeeld, waar de overeenstemming tusschen de organisatie van het archief en de inrichting der gemeenschap, als iets dat in hoofdzaak van zelf spreekt, wordt aangenomen. Die inrichting toch wordt door de handelingen, de functies harer organen bepaald.

2°. Van de tweede thesis kan het laatste gedeelte wegvallen; daar het misschien tot misverstand zoude kunnen leiden en in den boven uiteengezetten zin reeds kan worden begrepen in het onmiddellijk daaraan voorafgaand gedeelte.

3°. Om ten slotte bewijs te geven, dat ook door mij roekelooze omverwerping van vroegere ordening wordt afgekeurd, maar tevens uit te doen komen dat zonder reden daaraan vast houden, alleen omdat zij bestaat of zelfs maar bestaan heeft, niet is gerechtvaardigd, voeg ik aan het slot wederom toe: veelal zal vroegere ordening hierbij den doorslag moeten geven.

De theses zullen dus nu luiden:

1. Bij de ordening van een archief dient in het oog te worden gehouden, dat de stukken en protocollen, welke de handelingen der corporatie of van haar bestuur behelzen, het geraamte vormen, om hetwelk de andere stukken moeten worden gegroepeerd.

2. Aan het bijzonder oordeel moet worden overgelaten, op welke wijze de toepassing dient te geschieden, bepaaldelijk of, — en zoo ja — op welke wijze en ten aanzien van welke stukken afscheiding is gewenscht en bijeenvoeging in serieën is aangeraden; veelal zal vroegere ordening hierbij den doorslag moeten geven.

Seerp Gratama.

NASCHRIFT.

Het bovenstaande was reeds gedrukt, voordat ik kennis kon nemen van eenige zinsneden, welke de heer FRUIN in zijn opstel heeft meenen te moeten inlasschen. Door zijn' welwillendheid kreeg ik tijdig genoeg daarvan inzage om er alsnog in mijn schrijven op te kunnen letten. Het was nu de vraag, of ik alsnog daarin eenige wijzigingen zoude aanbrengen of er iets aan toevoegen.

Het laatste scheen mij de meer geeigende weg, omdat ik het betoog tegen m. i. te ver doorgevoerde regeling en den hang om in dit opzicht het bijzonder oordeel te zeer aan banden te leggen in zijn geheel meende te moeten laten niet alleen, maar ook om op te komen tegen het per se handhaven van vroegere ordening.

In beide opzichten blijkt de S. niet zoo kwaad te zijn als eerst het geval scheen te zijn. Ook tegen strenge regelen betrekkelijk het opleggen van een systeem van indeeling blijkt hij gekant te zijn. Het is de moeite waard hier even de aandacht op te vestigen, als ook op het feit, dat herstel „der oude orde" voor hem slechts middel is, zij het dan *het* middel bij uitnemendheid om tot een goede ordening van het archief te geraken. Welk een groot verschil dit oplevert met het oog op gevolgtrekkingen, welke uit de door den S. uitgewerkte vergelijking zouden kunnen worden gemaakt, springt in het oog.

Maar mr. FRUIN heeft meer gedaan, hij heeft zich niet bepaald tot de bestrijding mijner theses, maar er andere voor in de plaats gesteld. Op de vergadering kan dit misschien aanleiding tot eenige moeilijkheid geven, met het feit zelf ben ik zeer ingenomen. Immers het blijkt dat van de stellingen welke nu aan het slot worden gegeven, de derde — bij welker toepassing toch zeker een zeer groote speelruimte aan het persoonlijk oordeel wordt gelaten — door mij zoude kunnen worden onderschreven.

Over den inhoud van de eerste en vierde zeide ik reeds mijne meening, en ook waarom ik ten aanzien der eerste mijne formuleering verkies boven die door mr. F. gekozen, en waarom ik mijne stem tegen de laatste, zooals zij nu luidt, zal moeten uitbrengen.

Wat eindelijk de derde aangaat. Herstel der vroegere ordening, zelfs der oorspronkelijke is m. i. als vaste regel niet „vóór alles" noodig. Wel zal noodig zijn, zoo er werkelijk van een oorspronkelijke of vroegere ordening sprake kan zijn, na te gaan welke de leidende gedachten daarbij waren, en of die nog voor ons en voor het beoogde doel, een goede ordening hare waarde niet hebben verloren. Zal het antwoord hierop bevestigend zijn, dan moet het natuurlijk vóór alles geschieden, en dan ook kan eerst worden nagegaan, of afwijkingen op enkele punten geoorloofd en wenschelijk zijn. Maar in het omgekeerde geval zie ik in het herstel der oorspronkelijke orde — dit zal dikwijls in bijzonderheden

doorgevoerd een hoogst moeilijk en subtiel werk zijn — niets dan zoo al niet nutteloos, dan toch onnoodig verrichte arbeid, die beter had kunnen worden aangewend.

Ten slotte nog één opmerking. Mocht mijne tweede stelling worden aangenomen, dan zullen de theses van mr. FRUIN niet in haar geheel behoeven te vervallen. Over de laatste drie zal dan nog zeker vruchtbare discussie mogelijk zijn, en als wenken om tot een wel overwogen „persoonlijk oordeel" te geraken, gelijk ik boven bedoelde, zullen zij, zij het dan in gewijzigden vorm, den in het hierna volgend stuk van mr. MULLER bedoelden beginner tot leiddraad kunnen strekken.

Nog eenige regelen voor het ordenen van archieven

door

MR. S. MULLER FZ.

Op gevaar af van de aanwezigen te vermoeien, kom ik nog aandragen met een paar stellingen betreffende de ordening van archieven, ter behandeling op onze aanstaande Algemeene vergadering. Dit stout bestaan vereischt eenige toelichting. Ik kan die geven, doch alleen door een tipje op te lichten van den sluier, die gewoonlijk het behandelde in de bestuursvergaderingen bedekt. In de onlangs gehoudene bijeenkomst van het bestuur werd besloten, daar de voorbereiding van onderwerpen van anderen aard nog niet vèr genoeg gevorderd was, ook in de aanstaande Algemeene vergadering uitsluitend stellingen over de ordening en beschrijving van archieven aan de orde te stellen. Ten einde echter eenige orde in die behandeling te brengen, werd besloten om een soort van programma vast te stellen, dat de te bespreken categoriën van onderwerpen bevatte. Achtereenvolgens zou, meende men, gehandeld moeten worden over:

1°. het sorteeren der archiefstukken.
2°. het beschrijven der archiefstukken.
3°. verdere beschrijvingsmaatregelen.
4°. het samenstellen van den inventaris, in verband met het indeelen van het depot.
5°. de materiëele zorgen voor het archief.
6°. uitgave van archiefstukken.

Tot de eerste rubriek behooren de stellingen, ten vorigen jare besproken en vastgesteld (althans die sub 2 *a—c*), en ook de stellingen, door MR. GRATAMA destijds aangekondigd sub A 1 en 2. Deze laatste stellingen zullen dus allereerst ter hand genomen worden, terwijl die sub B 1—3 voor de volgende vergadering zullen gereserveerd worden. Het scheen toch wenschelijk, om liever dan door de behandeling dezer stellingen de tweede categorie van onderwerpen (die betreffende het beschrijven van archiefstukken) aan de orde te stellen, te trachten vooraf de eerste

categorie thans zooveel mogelijk volledig af te handelen. Ik verklaarde mij bereid, om met dit doel te formuleeren de opmerkingen, die ik met betrekking tot deze categorie nog meende te moeten maken. En ziehier dus de aanleiding, waarom ik mij genoopt zie, de lezers van dit tijdschrift weder bezig te houden met het ordenen van archieven; ik zeg: de lezers van dit tijdschrift, want als de beraadslagingen ter Algemeene vergadering zoo breedvoerig zijn als het vorige jaar, vrees ik, dat aldaar voor de behandeling van zoovele stellingen nauwelijks gelegenheid zal zijn.

Ik stel mij voor eenen archivaris, die zich den dag nadat hij in functie getreden is, geplaatst ziet voor een totaal ongeordend archief. Ik neem aan, dat hij gewapend is met eenige algemeene notiën omtrent de inrichting der corporatie, wier archief hij zal gaan ordenen; doch dat hij met het archief nog volkomen onbekend is. Ik meen echter thans te mogen onderstellen, dat hij (gelukkiger dan ik zelf en mijne tijdgenooten!) kennis heeft kunnen nemen van hetgene in onze vorige Algemeene vergadering is voorgevallen en ook van hetgene waarschijnlijk in den aanvang van de volgende Algemeene vergadering voorvalllen zal. Hij is het dus met zich zelven eens geworden, wat eigenlijk een archief is; hij weet ook, dat zijn streven voorloopig moet gericht zijn op het herstel van de oude organisatie van het archief en dat hij dus voorzichtig moet zijn, om de sporen dier oude organisatie, die nog aanwezig mochten zijn, niet te verstoren.

Wat zal hij nu, staande voor de massa van geheel ongeordende oude stukken, die hij in het archieflokaal bijeenvindt of uit vergetene kasten en van donkere zolders heeft verzameld, beginnen te doen? Naar het mij voorkomt, als hij praktisch is, allereerst dit. Hij zal trachten de bij elkander behoorende deelen en liassen uit den berg af te zonderen en zoo komen tot het herstellen der seriën van notulen, brieven, protocollen, rekeningen, acquitten enz., die hij dan chronologisch ordenen kan. Deze handelwijze heeft reeds dadelijk het onmiskenbare voordeel, dat de verwarde berg stukken zonder groote moeite zeer belangrijk verminderen, wellicht zelfs tot $^1/_{10}$ van zijn aanvankelijken omvang slinken zal.

Een groot en onmiskenbaar voordeel! Doch het is niet het eenige, noch zelfs het belangrijkste, dat de archivaris zoodoende verkrijgt. Van veel grooter belang voor hem is het inzicht, dat hij zich aldus verovert in de oude organisatie van het archief, en wel in dat deel der oude organisatie, waaraan hij, hij moge willen of niet, onherroepelijk gebonden is. De herstelde seriën, die met geene mogelijkheid in eene andere orde gebracht kunnen worden dan de natuurlijke, chronologische, geven hem als het ware de hoofdlijnen aan, waarlangs hij zich bij zijne verdere ordeningswerkzaamheden zal hebben te bewegen: hij heeft thans (om bij het gelukkige beeld van Mr. Gratama te blijven) de in verschillende stukken gebrokene hoofdbeenderen

voor zich, die hij later zal hebben ineen te zetten, om het geraamte van het archief te herstellen. Wat hij overhoudt zijn de zoogenaamde losse stukken, namelijk de op zich zelf staande deelen, pakken en losse papieren, voor wier rangschikking hij een leiddraad behoeft, die hij thans verkregen heeft. Als eerste stelling wensch ik dus het volgende te formuleeren:

Bij het ordenen van een archief beginne men met het samenstellen der seriën (notulen, brieven, protocollen, rekeningen, acquitten enz.) Eerst daarna kan beoordeeld worden, in welke orde de losse stukken vereenigd moeten worden.

De archivaris begeeft zich thans aan het ordenen dezer losse stukken. De op zich zelf staande deelen legt hij voorloopig ter zijde [1]: zij moeten later beschreven worden en zijn voor die beschrijving gereed. De pakken (dossiers) verkeeren in hetzelfde geval, indien het oude, oorspronkelijke dossiers zijn. Is dit *niet* het geval, dan behoort nagegaan te worden, of zij onstaan zijn uit verschillende gelijksoortige dossiers, die dan met weinig moeite weder hersteld kunnen worden, — dan wel of zij samengesteld zijn door eene onervarene hand, die gemakshalve allerlei papieren over hetzelfde onderwerp in een pak vereenigd heeft, in welk geval het pak gelijk staat met de losse papieren, die eenvoudig op nieuw geordend moeten worden.

Deze ordening der losse papieren nu is verreweg het moeielijkste deel der taak van den archivaris. Zoo het eenigszins mogelijk is [2], moeten zij weder in hun oud verband gebracht worden. Het kan b.v. zijn, dat een gedeelte der papieren bestaat uit losgeraakte liassen met brieven of acquitten: het springt in het oog, dat de beste regeling van dergelijke papieren is, om die liassen weder te herstellen en zoodoende de leemte, die natuurlijk in de vroeger gerangschikte serie liassen moet bestaan, weder aan te vullen. Het kan ook zijn, dat vele papieren behooren tot een dossier met stukken, behelzende de nalatenschap eener commissie of het materiaal van een rapport: natuurlijk komen dan deze tallooze afschriften, korte aanteekeningen en andere op zich zelf onbeduidende papieren eerst tot hun recht, wanneer het dossier weder hersteld is. Dergelijke herstellingswerkzaamheden zijn moeielijk: op allerlei kleine aanwijzingen moet gelet worden, wil men daarin slagen. Behalve de inhoud der stukken, die dikwijls op den

[1]) Wel te verstaan alleen die deelen, die geene notulen, brieven, protocollen, rekeningen, acquitten enz. bevatten. De omstandigheid, dat eene serie niet verder vervolgd is dan één deel of dat er in één deel ruimte was voor de geheele serie, vermindert haar belang niet als aanwijzing voor het herstel van den bouw van het archief. Dergelijke deelen met notulen enz. behooren dus bij de andere seriën gevoegd te worden.

[2]) Dit is niet altijd het geval. Zoo is b.v. het hier te lande ingevoerde Fransche systeem van archiefordening, dat den ambtenaren vreemd was, na 1813 bijna overal geheel verstoord. Het is meestal niet zonder ontzaggelijke moeite mogelijk, dit praktische maar ingewikkelde stelsel te herstellen, en ik heb dan ook den berg met stukken uit dien tijd in mijne beide depots eenvoudig chronologisch geordend als bijlagen bij de Indicateurs, waarbij zij behooren. De moeite van het herstellen scheen mij onevenredig aan het te bereiken resultaat.

ouden samenhang daarvan wijst, kunnen ook uitwendige merkteekenen dienst doen, zooals de gaatjes van de liassen, de vouwen van het papier, de aanteekeningen op het buitenste vel van het dossier, gelijkvormige watervlakken, die op alle bladen voorkomen, enz.

Men behoeft m.i. bij dit werk niet lang te aarzelen over de vraag, of het serie-systeem dan wel het dossier-systeem bij de corporatie, wier archief men regelt, in gebruik is geweest. Het komt mij toch voor, dat het debat, onlangs in dit tijdschrift gevoerd over de vraag, of het wenschelijker is de losse papieren chronologisch in seriën of systematisch in dossiers te vereenigen, gemakkelijk kan beslist worden. Men is feitelijk bijna altijd in hoofdtrekken aan de oude organisatie gebonden. En naar mijne overtuiging hebben oudtijds beide systemen altijd of bijna altijd *naast elkander* in dezelfde archieven, zoo die eenigen omvang hebben, bestaan. In goed geordende archieven was het serie-systeem (het chronologisch liasseeren of binden der inkomende stukken) regel. Daarnaast moest echter noodzakelijk ruimte gelaten worden voor het dossiersysteem. De heer FRUIN in zijn boven aangeduid artikel geeft dit toe, door aan te nemen, dat bijzonder belangrijke stukken gewoonlijk aan het liasseeren onttrokken en voor het gemakkelijk gebruik bij voorkomende gelegenheden ter zijde gelegd werden. Ik wil dit geenszins ontkennen: inderdaad is dit gebeurd. Aan zeer precieuse inkomende stukken (tractaten, contracten, koopbrieven) b.v. werd, ook al waren zij op papier geschreven en onbezegeld, eene plaats ingeruimd in de charterkast [1]. Maar veel meer kwam het toch voor, dat uitwendige, materiëele redenen het liasseeren of binden van stukken in eene serie onmogelijk maakten [2]. Wanneer b.v. in eene vergadering inkwam een lijvig rapport eener commissie met vele bijlagen, — wanneer na het eindigen van een proces de bundel met overgelegde processtukken werd terugontvangen, — wanneer eene commissie na het eindigen harer taak haar archief ter beschikking van haren lastgever stelde, — dan was het in deze en vele andere gevallen *onmogelijk*, deze paketten, evenals de andere ter vergadering ingekomene stukken, achter de notulen te binden of aan eene lias te rijgen. Zoo *moesten* dus ontstaan de zoogenaamde dossiers, die men in de lengte dubbelvouwde, met een band samenbond en van buiten van een opschrift voorzag. Voor dergelijke dossiers was b.v. in de provincie Holland de in het Algemeene Rijksarchief beroemde *Loketkast Holland* ingericht, terwijl toch daarnaast de seriën ingekomen stukken steeds chronologisch bleven doorloopen [3]. Geheel op dezelfde wijze werd gehandeld, wanneer inkomende stukken, al stonden ze op zich zelf, door hunnen vorm voor

[1] Een speciaal geval van denzelfden aard is het ontstaan van de Secreete kas der Staten-Generaal, zooals ons dit door den Alg. Rijksarchivaris beschreven is in zijne *Griffie van H. H. M.*

[2] Over het geheel ben ik van meening, dat uitwendige, materiëele redenen *in de meeste gevallen* den doorslag gaven, wanneer men afweek van de algemeene organisatie van het archief.

[3] Evenzoo de bekende in verschillende seriën verdeelde liassen der Staten-Generaal, waarnaast de verzameling van „geseponeerde" dossiers of „trousseaux" bestond.

liasseering ongeschikt waren. Wanneer b.v. een stuk, dat van een uithangend zegel voorzien was, ter vergadering inkwam, dan bergde men het, al was het niet bijzonder belangrijk, in eene lade: zoo moesten er charterkasten ontstaan ook dan, wanneer het belang der stukken de aanschaffing van zulke meubels niet dringend noodig maakte. Men ziet het, er was hier in den regel geene quaestie van een verschillend systeem van organisatie van het archief, maar materiëele redenen maakten eenvoudig soms eene tijdelijke afwijking van de gewone bergingsmethode noodzakelijk. Die afwijkingen behoeven dan ook, *wanneer alleen materiëele redenen daartoe geleid hebben*, door ons niet meer geëerbiedigd te worden, waar het mogelijk is daarop nog thans terug te komen. Maar — in de meeste gevallen (zooals bij dossiers) is dit *niet* mogelijk zonder de geheele inrichting van het archief te verstoren, en men dient ze dus wel te behouden.

Ook na de zorgvuldigste schifting der papieren, die tot hun oud verband teruggebracht kunnen worden, blijven er echter natuurlijk steeds nog vele over, die in geen verband passen. Hoe moet daarmede gehandeld worden? Het is niet gemakkelijk daarvoor regelen te geven: de aard van het voorhandene moet hierbij beslissen. Zijn b.v. de ingekomene brieven niet in liassen vereenigd geweest, dan zal men steeds een vrij groot aantal dezer stukken aantreffen. Het is dan meestal wenschelijk, die eenvoudig chronologisch te rangschikken, omdat deze verzameling zich van zelf zal aansluiten bij de notulen van het college, waaraan ze gericht zijn. Vindt men daarentegen, zooals dikwijls het geval zal zijn, tal van ingekomene requesten, dan is het wel wenschelijk, die bijeen te voegen, maar het schijnt meer aanbeveling te verdienen, ze systematisch dan wel chronologisch te ordenen. Immers het was oudtijds de gewoonte, de genomene beslissing gemakshalve *op het request zelf* aan te teekenen en het stuk zoo aan den requestrant *terug te geven;* alleen de belangrijkste dier beslissingen werden gewoonlijk zeer kort in de notulen aangeteekend. Het is dus duidelijk, dat de losse requesten, die men in een archief aantreft, gewoonlijk alleen de onafgedane verzoeken bevatten; men vindt deze dus *niet* in de notulen vermeld en er is dan ook geene aanleiding, om ze in de orde der notulen te rangschikken: de ordening volgens de behandelde onderwerpen is voor den gebruiker gemakkelijker.

Eén regel behoort altijd bij het samenvoegen van losse papieren in acht genomen te worden. Men geve nauwkeurig acht, bij welk college of bij welke commissie de stukken ingekomen zijn, of, zoo het minuten zijn, van welk college of commissie ze afkomstig zijn. Slechts papieren, die behooren tot het archief van hetzelfde college of dezelfde commissie, mogen bijeengevoegd worden. Immers de losse papieren, op zich zelf meestal van geringe waarde, hebben steeds belang als toelichting der notulen, protocollen en rekeningen, die wij reeds van deze colleges en commissies aantroffen; zij staan daarmede altijd in eenig verband, en de gelegenheid behoort dus te bestaan, ze later bij het ineenzetten van

den inventaris daarmede in dezelfde afdeeling te plaatsen. Mijne tweede stelling luidt derhalve aldus:

De losse stukken, waarvan door inwendige of uitwendige aanwijzingen blijkt, dat zij vroeger deel hebben uitgemaakt van seriën of dossiers, moeten zoo mogelijk weder tot seriën of dossiers vereenigd worden. De papieren, waarvan dit niet blijkt, kunnen naar omstandigheden tot seriën of dossiers vereenigd of afzonderlijk gelaten worden.

Nog ééne opmerking wensch ik te maken omtrent het vereenigen van losse papieren tot seriën. In den regel behoort men minuten, grossen en afschriften van gelijksoortige stukken niet in dezelfde serie te plaatsen. Het is toch *onmogelijk*, dat dezen oorspronkelijk te zamen tot hetzelfde verband behoord hebben. Stellen wij ons b.v. voor, dat wij in het archief der stad Utrecht van denzelfden brief de minuut, de grosse en een afschrift vinden. De geschiedenis dezer drie stukken is met eenige waarschijnlijkheid te bepalen. De minuut is door het stedelijk bestuur bewaard en aan de lias der uitgaande brieven geregen. De grosse is bestemd geweest om verzonden te worden, en zoo zij thans in het archief gevonden wordt, kan de reden daarvan alleen zijn, dat bij nader inzien die verzending onraadzaam geoordeeld is of dat het stuk later teruggezonden is met eene begeleidende nota; in beide gevallen zijn er waarschijnlijk andere stukken, die op deze zaak betrekking hebben, in het archief te vinden. Het afschrift eindelijk moet gemaakt zijn bij eene gelegenheid, toen de in den brief behandelde zaak nogmaals ter sprake gekomen is: het vindt dus eigenaardig zijne plaats met andere zoogenaamde retroacta in het dossier eener commissie of als bijlage bij een besluit, dat genomen is lang nadat de oorspronkelijke brief geschreven en verzonden is. De drie exemplaren van onzen brief behooren dus in geheel verschillende afdeelingen van het archief en men zou de volledigheid der eene afdeeling benadeelen, zoo men ze in eene andere plaatste [1]).

Het bovenstaande gelde als algemeene regel; het spreekt echter van zelf, dat dikwijls in deerlijk geschondene archieven van dien regel afgeweken kan worden en in het belang der praktijk afgeweken *moet* worden. Wanneer men b.v. in het archief eener corporatie slechts zes uitgaande brieven vindt, waarvan twee in minuut, twee in grosse en twee in afschrift, zou het natuurlijk dwaas zijn, deze zes brieven in drie afzonderlijke nommers van den archief-inventaris te plaatsen. Het moge volkomen waar zijn, dat dit zeer nauwkeurig en zeer logisch zou zijn, het zou niet minder onpraktisch moeten heeten. Als derde stelling wensch ik dus het volgende op te geven:

In den regel behoort men geene minuten en grossen, geene origineelen en afschriften van gelijksoortige stukken met elkander in dezelfde serie op te nemen. S. M.

[1]) Nog duidelijker blijkt dit, als men aan de minuut, de grosse en het afschrift van een schepenbrief denkt: de minuut, behoorende aan de liassen der schepenbank, — de bezegelde grosse, als eigendomsbewijs behoorende aan het stadsbestuur zelf, waarvan het archief afkomstig is, — en het afschrift, afkomstig van een partikulier, die het in een proces heeft overgelegd.

Een en ander over alfabetische naamregisters.

Het is eene schijnbaar onbeduidende zaak, waarover de volgende opmerkingen handelen, maar zij is van grooter belang dan men oppervlakkig zou meenen. De bruikbaarheid van een archief berust voor een groot deel op naam- en zaakregisters. In den inventaris weêrspiegelt zich de inrichting, de organisatie van het archief; men moet hem opslaan om te weten, welke registers men zal raadplegen om het gezochte te vinden. Maar die registers zelven zijn vaak zoo uitvoerig dat ze zonder indices schier niet zijn doorteworstelen. Wat zij behelzen, moeten de indices klappen, welnu, het is van overwegend belang dat dezen juist klappen. Doen zij het niet, dan is de acte die zij of niet of verkeerd vermelden, voor goed begraven. Want, geeft de index geen succes, dan zal bijna nimmer het register zelf toch nog worden opgeslagen. Daarom, veel liever geen index dan een verkeerd ingerichte.

De gewone inrichting der naamregisters nu, om ditmaal bij dezen te blijven, bestaat in het strict alfabetisch rangschikken der namen overeenkomstig de in de acten gevolgde spelling. Soms worden de namen met S en die met Z beginnende, bijeengevoegd, ook wel worden bij de K de klanken Ca, Co en Cu ingelascht.

De gedachte, die hieraan ten grondslag ligt, zou ik consequent willen toepassen m. a. w. niet alfabetiseeren volgens de aangetroffen spelling, maar op den klank, de uitspraak af. De *ae* beschouwe men als *aa*; den dubbelen klinker vóor een medeklinker, gevolgd door een *e* als een enkelen, b.v.b. *Looten* als *Loten*, *Raave* als *Rave*; de *ck* worde *kk*, dus *Breecker* in verband met het vorige *Breker*; de *ch* worde in den regel *g* en evenzoo de *ey ei*. In den regel, want bij de klanken *ei*, *ey*, *y* en *i* moet men naar omstandigheden handelen, evenzeer als bij *oe* en *ou*. *Lourens* behoort bij *Laurens* thuis, maar andere *ou* klanken kunnen met de *oe* gecombineerd worden. In allen gevalle zorge men, dat niet de spelling van denzelfden naam dan eens zus, dan weer zoo worde opgevat. Het voordeel van de besproken methode is juist dat daardoor alle personen van denzelfden familienaam bij elkander worden gesteld. Dit is het streven althans. Want dat *Adriaans* en *Aryens*, *Aalberts* en *Alberts*, *Thonis* en *Anthonis*, *Aarts* en *Arents*, *Battist* en *Baptist*, *Opdam* en *Obdam*, *Mathys* en *Thys*, bij elkander behooren te staan, spreekt van zelf en men zal ook al licht bijeenstellen *van der Molen* en *van der Meulen*, *Mulder* en *Muller*, *Osenbrug* en *Osnabrug*, men zal de *Schra* als *Sra* lezen, men zal *Scholten* wellicht zelfs met *Schouten* identificeeren en den genitivus wegwerpende, *Otten* in den nominativus *Otto* veranderen. Maar men stuit toch nog al eens op gevallen, waarin combinatie gewaagd is en dan spreekt het van zelf dat men in dubio abstinet.

Waar men toevallig vindt dat *Opdenend* elders *Opgeenend* heet, is nog de vraag, waar de plaats van dat heerschap is; gerekte uitspraak heeft spellingen als *van Sullick*, *Sparrena*, *Ruwel*, *Oosterum*, *Oorringen* doen ontstaan, die niet altoos zonder tegenspraak reduceerbaar zijn. Het voorvoegsel *van* kan men als niet geschreven beschouwen, maar waar de hoofdnaam met een klinker begon, is soms door de verdubbeling der *n* die klinker naar den tweeden grond verschoven, zoo bij menigen *van Nes*, die eigenlijk *van Es* heette.

Andere voetangels en klemmen leggen de buitenlandsche namen; de regel ligt voor de hand daarvoor de oorspronkelijke spelling te herstellen, maar hoe moeielijk is dit niet. In het Duitsch komt de *oe* zijn plaats als *u* opeischen, maar elke Duitsch klinkende naam is niet die van een Duitscher; bij het Fransch en hoevele duizende namen in die taal komen in Holland niet tusschen 1640 en 1700 voor, komen de vertalingen ons parten spelen. *Werk* voor *Travaille*, *Ketel* voor *Chaudron*, *Vermouth* voor *Fremeaux*, komen mij het eerst in de gedachte, maar er zijn honderden anderen.

Alle deze gevallen doen vaak weifelen, maar in den regel, de ondervinding heeft het mij geleerd, is eene rangschikking in den geest als hier door mij wordt voorgestaan, praktisch uitnemend uitvoerbaar. De 40000 stroken, het alfabeth vormende op de Leidsche trouwboeken ten Raadhuize zijn aldus geordend. Op veel grooter schaal zijn de één à anderhalf millioen fiches in de Bibliothèque de l'Eglise Wallonne evenzoo herschikt, nadat aanvankelijk de zuiver alfabetische volgorde was aangenomen. Ook daar geeft het veel gemak bij 't zoeken. Verwijzingen en een lijst van alle spellingen voegen natuurlijk aan het werk zekerheid toe.

Men bewere niet dat de hier aanbevolen weg, die van willekeur is en men hem volgende, allicht een naam op een geheel verkeerde plaats brengt. Dit schrijven is voor archivarissen bestemd en ik behoef dus niet toetelichten, hoe secretarissen en andere schrijvers van vroegere dagen met de spelling omsprongen. Geen opvatting, maar slordigheid beheerschte hun schrijfwijze. Mijne bedoeling is juist voor *hun* willekeur een systeem in de plaats te stellen.

Een ander punt hierbij als van zelf ter sprake komende is het volgende. Zooals men weet, slaan de naamregisters van vroeger tijden tot aan het einde der 18e eeuw allen op den voornaam, wij alfabetiseeren den familienaam en doen dit ook, waar deze een patronym is. Is dit juist gezien, althans wat den tijd vóór 1600 betreft? Later is de patronym veelal familienaam geworden. Oppervlakkig doet het er weinig toe of men *Jan Pieters* op de *J* of op de *P* stelt. Zijn persoon kan den een belang inboezemen als zoon van zijn vader, de P wordt dan opgeslagen, den ander als vader van zijn zoon, de J moet dan het antwoord geven. Het is dus zeker het best dubbel te alfabetiseeren. Maar wil men dit niet,

dan moet, dunkt mij, de schaal doorslaan naar de zijde van den voornaam en onzen voorouders treft dan alleen het verwijt, dat zij het oudtijds goede stelsel volgehouden hebben ook, toen tot verandering de tijd gekomen was. Ik behoof hier niet te betoogen, hoe in de latere middeneeuwen de familienamen meer aanwezig waren dan men uit het weinig gebruiken er van zou opmaken. Menigeen komt herhaaldelijk alleen met den naam zijns vaders als toenaam voor en onverwachts blijkt dat hij een bekende familienaam droeg. Alleen door hem in het alfabeth op zijn voornaam te stellen, komen de nummers der bladzijden, waarop hij voorkomt, aldaar naast elkander te staan. In Oud-Holland gaf ik indertijd een sprekend voorbeeld, hoe in dezelfde familie door aanneming van moeders of grootmoeders naam, verschillende van's voorkwamen. Het aannemen van vreemde geslachtsnamen was in de 15e en 16e eeuw zeer veelvuldig Het zou dus ook waar een familienaam voorkomt, voor die tijdperken verwarring geven, alleen daarop te alfabetis eeren.

Het hier ter sprake gebrachte onderwerp is met het bovenstaande niet uitgeput, ik heb thans alleen op het gewicht er van willen wijzen. Wellicht zal men de gemaakte opmerkingen overbodig achten als te eenvoudig en van zelf sprekende. Zij liggen zeer zeker voor de hand, zijn mogelijk reeds elders neergeschreven, maar terwijl ten deze overeenstemming zeer gewenscht is, worden zij, meen ik althans, weinig of niet toegepast. In dit tijdschrift is immers juist de plaats om over dergelijke punten van archiefregeling van gedachten te wisselen.

CH. M. DOZY.

Boekbespreking.

Schrijven van MR. A. TELTING aan MR. R. FRUIN TH. AZN.

Den Haag, 16 Februari 1894.

Amice,

't Zal u zeker wel niet verwonderen van mij een brief te ontvangen naar aanleiding van uwe recensie van den Leeuwarder Archief-inventaris in het laatste nummer van het Archievenblad, en wel in antwoord op het slot daarvan. Want het is inderdaad zonderling en moet op het eerste gezicht een vreemden indruk maken op de leden onzer vereeniging van Archivarissen, dat twee hunner medeleden, die zich nooit tegen de in den laatsten tijd behandelde en aangenomen stellingen betreffende de inventarisatie van archieven hebben verzet en dus geacht konden worden daarmee in te stemmen, debet blijken te zijn aan een werk, zoo afwijkende van de vastgestelde principes.

Doch dit werk heeft eene *geschiedenis*, zooals ge terecht in het begin

uwer bespreking met nadruk mededeeldet, en door die geschiedenis nog nader bekend te maken, hoop ik het gedrag van den heer SINGELS en mij te kunnen verklaren en rechtvaardigen. Vergun mij die geschiedenis hier min of meer uitvoerig te beschrijven.

Toen ik mij in 1882 te Leeuwarden tot gemeentearchivaris zag benoemd, vond ik, nagelaten door den heer EEKHOFF, niet alleen een reeds geheel gerangschikt (en dat naar chronologische orde) archief maar ook al een uitvoerigen inventaris van de verschillende daarin opgenomen stukken en deze zelfs tot op het laatste vel afgedrukt en voor uitgave gereed. Terstond bleek mij echter, dat er van de uitgave van het werk, zooals het daar lag, niet kon komen. De opvatting van den heer EEKHOFF omtrent hetgeen wel en hetgeen niet in archieven behoort opgenomen te worden, was, op zijn zachtst uitgedrukt, zoo zonderling, de opzet van den inventaris was zoo breed, de wijze van bewerking van regesten was zoozeer afwijkende van de toen in de nieuwste oorkondenboeken gehuldigde, dat ik meende den gemeenteraad te moeten adviseeren de uitgave niet te doen plaats hebben, maar mij eene omwerking van den inventaris op te dragen. Ik zeg eene *omwerking*, want ik dacht er op dat oogenblik niet aan een ander systeem van rangschikking der archivalia te gaan aannemen, en dit om zeer natuurlijke redenen. De kwestie, in den laatsten tijd brandend geworden: chronologische of systematische orde, bestond hier toenmaals nog niet, ten minste alle mij bekende inventarissen waren, als de Leeuwarder, chronologisch ingericht, en nu is het wel waar, dat ik hier en daar de bezwaren, aan die rangschikking verbonden, moest gevoelen en, zooals op verschillende plaatsen in den inventaris blijkt, ook gevoelde, maar tot een ander systeem kwam ik begrijpelijkerwijze niet, ook omdat, toen eerst flauw, later (te Zwolle) duidelijker het meer wenschelijke van een systematische behandeling bij mij opkwam, zich daarbij in mijne oogen ook al weer bezwaren en vragen opdeden, die mij, ten minste voor een klein archief als dat van Leeuwarden, afhielden van verandering. Ik wijs alleen maar op de vraag, hoe te handelen met vele oude charters, die niet in een systeem zijn te passen, en de varia die steeds in aanzienlijken getale zullen overblijven, en die dus ten slotte toch naar chronologische volgorde zullen moeten worden beschreven. Hoe het ook zij, ik zette mij aan den arbeid om den inventaris te wijzigen naar nieuwere behoeften en bracht die omwerking, als ik mij niet vergis, tot het jaar 1495 in gereedheid.

Ik vertrok toen naar Zwolle, en de veel besproken inventaris bleef een paar jaar liggen. De heer SINGELS, na den heer FONTEIN TUINHOUT tot archivaris benoemd, vatte het werk weer op, en toen hij mij vroeg, of hij op denzelfden voet, als ik dat had gedaan, de zaak zou voortzetten, meende ik dit hem niet te mogen ontraden. Dit alles, en daarop moet ik hier bepaald de aandacht vestigen, gebeurde een vrij geruimen tijd,

voordat onze vereeniging zelfs bestond, laat staan de kwestie van regeling van archieven aan de orde was. De heer SINGELS zette nu den arbeid voort en zond mij bij gedeelten zijne kopij om die na te gaan en zoo noodig met het door mij bewerkte in overeenstemming te brengen, en ziedaar waartoe mijne medewerking, die in de voorrede van het werk wel wat breed is uitgemeten, zich bepaalde. Ook dit werk was al vrij geruimen tijd geleden in manuscript gereed, ja was wellicht al ter perse, voordat er in de vergadering onzer vereeniging over de verschillende stelsels één woord gesproken was, en met deze mededeeling zal wel het raadsel zijn opgelost, dat ik, die, ook door het in de vergaderingen behandelde, meer en meer aanhanger van het nieuwe stelsel geworden ben, op geenerlei wijze opponeerde en toch mijn naam aan een naar oude wijze bewerkten inventaris verbonden zag. Nu is 't waar, daarvan had iets moeten blijken in de voorrede of inleiding tot het werk, en dat zou ook wel gebeurd zijn, wanneer ik die voorrede mee had helpen stellen, doch dit laatste is niet geschied, wat mij om meer dan éène reden spijt. Ik kreeg het werk na het aandeel, dat ik in de onderlinge vergelijking der regesten genomen had, kant en klaar thuis, en toen was er natuurlijk niets meer aan te veranderen.

Mochten nu deze mededeelingen uwe opinie over de houding van den heer SINGELS en mij in deze zaak hebben gewijzigd, dan zult ge mij zeker wel het genoegen willen doen, daarvan aan de lezers van het Archievenblad met een enkel woord te doen blijken. Intusschen blijf ik met vriendelijke groeten als steeds

t. t.

A. TELTING.

Antwoord van MR. R. FRUIN TH.AZN aan MR. A. TELTING.

Utrecht, 12 Maart 1894.

Amice,

Wanneer hetgeen gij in het bovenstaande schrijven (dat gij mij in de gelegenheid gesteld hebt in ditzelfde nr te beantwoorden) mededeelt, vermeld geweest ware in de voorrede van den Leeuwarder inventaris, dan zou ik zeker de laatste alinea mijner beoordeeling van dien inventaris, die gij in den aanhef van uw brief ter sprake brengt, niet geschreven hebben, althans u daarin niet hebben betrokken. Uit uwe verklaring toch zal wel ieder begrijpen, dat gij geenszins eenig gebrek aan deferentie tegenover de Vereeniging van Archivarissen hebt bedoeld. Zoo het mij dus leed doet, dat de verschijning van den Leeuwarder inventaris u heeft verrast, zoodat gij geene gelegenheid hadt in de voorrede er van uwe

veranderde zienswijze aan te roeren, aan de andere zijde verheug ik er mij in, dat deze omstandigheid u aanleiding heeft gegeven om, uitvoeriger en nadrukkelijker wellicht dan anders, te verklaren, dat ook gij de chronologische rangschikking van een archief niet meer verdedigt, maar een aanhanger van de systematische indeeling geworden zijt. Laat ons hopen, dat zij, die nu nog eene chronologische regeling van de archieven voorstaan, spoedig uw voorbeeld mogen volgen, en geloof mij steeds

t. t.

R. FRUIN TH.AZN.

Mijnheer de Redacteur,

In het eerste nummer van het Ned. Archievenblad verklaarde het Bestuur onzer Vereeniging dat „anti-critieken in het algemeen zullen worden geweigerd."

Ik wil niet trachten U tot ontrouw aan die vooropgestelde uitspraak te verleiden door U eene anti-critiek ter plaatsing aan te bieden op de beoordeeling van de hand van Mr. FRUIN van den Leeuwarder Archief-Inventaris. Ik acht dit ook niet noodig, vooral om deze reden, dat de inhoud van die critiek voor het grootste deel voortvloeit uit zijn bezwaar tegen de in dien Inventaris nog gehuldigde chronologische behandeling. Gaarne wil ik zelfs erkennen dat, als ik mijn werk nog van meet aan moest beginnen, ik van het over dat onderwerp in de vergaderingen onzer Vereeniging verhandelde een dankbaar gebruik zou maken.

Wat ik U bij dezen dan ook alleen verzoek is om onder de toelichtende missive van Mr. A. TELTING ook nog plaats te geven aan eene enkele opmerking van mijne hand.

Vooraf nog een woord over dat schrijven van Mr. A. TELTING. Hij schreef aldus na met mij in overleg te zijn getreden en ik behoef dus niet te zeggen dat ik den inhoud daarvan geheel onderschrijf en mede voor mijne rekening neem. Tot bevestiging van hetgeen hij omtrent het ontstaan van dien Inventaris meldde voeg ik nog daarbij, dat deze reeds in het begin van het jaar 1892 was afgewerkt en dat in den loop van dat jaar met den druk reeds een aanvang was gemaakt. De uitgave was dus werkelijk anterieur aan de bespreking over de samenstelling van Inventarissen door de Vereeniging van Archivarissen, en de grief van Mr. FRUIN dat ik daarmeê geen rekening hield kan dus door dezen veilig worden teruggenomen.

Maar nu het punt, waarover ik mij verplicht gevoel eenige nadere verantwoording te geven.

Mr. FRUIN had gewild dat ik in de Inleiding gewezen had op de geschiedenis, die het ontstaan van dien inventaris heeft gehad. Hij had

dan niet gesproken van het bedenkelijke feit dat leden onzer Vereeniging nog een chronologische behandeling in bescherming nemen, terwijl zij die op de jaarvergadering met geen enkel woord kwamen verdedigen.

Ook Mr. A. Telting geeft toe dat het beter was geweest, als ik in de Inleiding daarvan melding had gemaakt. Maar nu vraag ik: hebben de Heeren dan het begin van die Inleiding niet gelezen? Heb ik daar niet duidelijk genoeg gezegd dat de Heer Eekhoff († 1880) de uitgave van dien Inventaris reeds had voorbereid, dat Mr. A. Telting de uitgave in dien vorm ontried en begon den Inventaris om te werken en dat ik in overleg met den laatste die omwerking heb voortgezet en voleindigd?

Was 't nu niet duidelijk genoeg, dat er nog al eenige jaren liggen tusschen het begin en de voltooiing van dien arbeid?

Zeker, ik had dat alles uitvoeriger kunnen mededeelen, maar ik achtte dit onnoodig omdat ik meende dat „à bon entendeur demi-mot suffit", en ik toch niet uitsluitend een Inleiding schreef ten behoeve van de Vereeniging van Archivarissen.

Intusschen verblijd ik mij over de nadere toelichting, die thans mede uit mijn naam in dit blad aan de mannen van het vak gegeven is. Mij dunkt, daardoor is nu opgehelderd wat aan Mr. Fruin eerst zoo vreemd voorkwam. Ook hoop ik, dat voor hem het bedenkelijke zal zijn weggenomen, ten minste dat zijn oordeel eenigermate zal zijn verzacht.

Leeuwarden, April 1894. J. C. Singels.

Literatuurkroniek

door

Mr. J. E. Heeres.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

J. A. G. C. Troser. Het verraad van George van Lalaing, graaf van Rennenburg, baron van Ville, stadhouder en kapitein-generaal van Friesland, Overijsel, Groningen, de Ommelanden, Drente, Linge, enz. 's Hertogenbosch, Robijns. 1894. (8°). CCVI, 197, IV bldzz. (*f* 4.75 of *f* 5.60).

In dit boek wordt een gedeelte der resultaten neergelegd van een omvangrijk onderzoek, door den schrijver ingesteld in verschillende archieven in Europa, welk onderzoek zich „uitstrekte over den tijd, waarin de Unie van Utrecht voorbereid, gesloten en aanvankelijk ten uitvoer gelegd werd." Het nu gepubliceerde gedeelte der resultaten heeft betrekking op Rennenburgs verraad. Het zijn nieuwe en onbekende stukken, die beter licht werpen op deze gebeurtenis, en wier inhoud verwerkt is in eene uitstekende, met zorg geschreven inleiding. De meeste er van bevinden zich in België en Spanje; van de Nederlandsche archieven hebben 's Rijks Algemeen Archief, het Rijksarchief te Utrecht, het Koninklijk Huisarchief en het Gemeentearchief te Kampen eenige documenten geleverd.

L. Wichers. De secreete negotiatiën van den Raad-Pensionaris Mr. L. P. van de Spiegel en den Engelschen gezant Auckland met den Franschen Generaal Dumouriez, door tusschenkomst van den Franschen gezant M. E. de Maulde — Hosdan. Nov. 1792—Febr. 1793. [*Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde.* 3e reeks, VIII (1894), bldz. 211—318.]

Tot nog toe ontbraken „alle bijzonderheden omtrent deze onderhandelingen", die „gevoerd zijn geworden nadat de Fransche legers, onder het opperbevel van den Generaal Dumouriez, de Oostenrijksche Nederlanden in het begin van November 1792 hadden veroverd." Wichers had echter gelegenheid, „het archief van den Raadpensionaris van de Spiegel" te raadplegen, kon daardoor „de bijzonderheden dezer geheime onderhandelingen openbaar maken en een leemte vullen in het geschiedverhaal van het laatst der vorige eeuw." Een 50-tal bijlagen, evenzoovele onuitgegeven documenten, besluiten dezen arbeid.

F. H. A. Sabron. De oorlog van 1794—95 op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. 2 deelen en 2 portefeuilles met kaarten. Breda, Broese. 1892—1893. (8°). 4, II, 4, 366, LXXXVII, 2 en 8, 238, LXXXI bldzz.

Deze studie, „bewerkt onder toezicht van den Chef van den Generalen Staf" en uitgegeven „voor rekening van de Koninklijke militaire academie" behandelt zeer uitgebreid het onderwerp, door den titel voldoende aangeduid. Een aantal documenten, in den tekst verspreid of als bijlagen opgenomen, zijn afkomstig uit 's Rijks Algemeen Archief, het Archief van het Departement van Oorlog, dat van Prins Frederik en enkele particuliere verzamelingen.

J. J. S. Sloet. Een vonnis van het gericht in Neder-Betuwe van 12 October 1460. [*Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III (1894), bldz. 207—209].

Rijksarchief te Arnhem.

H. G. Hamaker. De stad Leiden in staat van faillissement. [*Versl. en Meded. Ver. Oud Vad. recht.* III (1894), bldz. 181—207].

„Tegen het einde van de 15de eeuw verkeerde geheel Holland in eenen gedrukten en pijnlijken toestand." Vooral Leiden „was gebukt onder een grooten last, zoo van los- en lijfrenten als van andere schulden" en die liep zoo hoog, dat „de regenten het best (oordeelden), hun eigen vorst om hulp te verzooken." Zij zonden „in 1494 aan Philips den Schoonen een smeekschrift, waarin zij hem baden, hun *eenen Staat* te willen verleenen", „een reglement of staat", die voorzag in verschillende moeilijkheden, waarin eene stad was geraakt „die evenals Leiden onder een drukkenden schuldenlast gebukt ging" en die „verstandig gebruikt haar uit den

nood kon redden." In 1494 werd dan een dergelijke staat aan Leiden verleend en ook later, o.a. in 1504. Deze laatste wordt hier uit de nagelaten papieren van Dr. H. G. Hamaker gepubliceerd. Hij berust op 't gemeentearchief van genoemde stad.

B. J. LINTELO DE GEER. De heerlijkheid van Langerak en hare rechten. [*Versl. en Meded. Ver. Oud Vaderl. recht.* III (1894), bldz. 163—181].

Stukken van 1366--1578 naar afschriften uit het begin der 18de eeuw, in privaat bezit, „gemaakt deels naar authentieke kopien van den notaris Gerard Dirks van Asperen (wanneer?), deels naar afschriften van den secretaris van Langerak A. Ooms" (1666—1670).

M. G. WILDEMAN. Het voorstel van mr. A. de Wit c.s. in zake de oude kerkregisters van 's Gravenhage. (*Maandblad van het genealogisch, heraldiek genootschap „de Nederlandsche Leeuw".* 1894).

De S. behandelt uitvoerig de lotgevallen van dit voorstel, strekkende om afschriften dier registers te doen vervaardigen, en vermeldt ten slotte, dat op het verzoek afwijzend werd beschikt (verg. bldz. 99 van den vorigen jaargang).

Rotterdamsch Jaarboekje onder redactie van J. H. W. UNGER. Vierde jaargang. — Rotterdam, Bazendijk. 1894. (8°). 4, XXXI, 279 bldzz.

In dezen jaargang worden een aantal archivalia uit het gemeentearchief van Rotterdam in extenso medegedeeld, vooral in de bijdrage van den redacteur: *De correspondentie in de Rotterdamsche vroedschap.* (Bldz. 1—105, jis bldz. 106—111).

W. BEZEMER. Keurboekje van Edam. [*Versl. en Meded. Ver. Oud Vad. recht.* III (1894), bldz. 129—163].

Een handschrift in de gemeentelijke bibliotheek van Rotterdam, (vermoedelijk) een kopie van een Edamsch Keurboek, vóór 1468, misschien 1467, opgesteld en tot dusver hoogstwaarschijnlijk onbekend.

P. N. VAN DOORNINCK. Inventaris van het oud archief der gemeente Spaarnwoude en Haarlemmerliede, met lijsten van Schouten en Predikanten. — Haarlem, Van Brederode. 1894. (8°). VI, 72 bldzz. (*f* 1.—).

243 nummers chronologisch regestsgewijze geordend (1389—1813). De „Burgerlijke Stand" loopt over 1598-1835. De gerechtelijke archieven „in depot bij het Rijks-archief te Haarlem" loopen over de jaren 1575—1811 (Spaarnwoude), 1574—1811 (Haarlemmerliede), 1578—1811 (Hofambacht), 1727 -1805 (Houtrijk en Polanen), 1642—1811 (Nieuwerkerk, Zuid-Schalkwijk en Vijfhuizen). De gemeente „is ontstaan uit de vereeniging van: Haarlemmerliede, Spaarnwoude, Hofambacht, Zuidschalkwijk, Vijfhuizen en Nieuwerkerk aan den Drecht, zoomede Houtrijk en Polanen." In 1844 hield de toen nog zelfstandige gemeente Spaarnwoude een opruiming van „zoodanige oude papieren uit de archieven der gemeente, als beschadigd of ten eene maal onnut

zijn." Misschien zijn bij die schifting ook wel stukken van waarde verloren gegaan, „waardoor wellicht verklaard wordt, waarom van Houtrijk en Polanen bijna alles, zelfs de schepenprotocollen, ontbreken." Aan het slot geeft Van Doorninck eenige regesten van „acten, betrekking hebbende op Spaarnwoude uit de Grafelijkheidsregisters van Holland" (1274—1451). — Een alphabetisch register besluit den arbeid.

R. Fruin Th.Azn. Informatie omtrent verschillende punten van ieenrecht, geldende in de provincie Utrecht (1570). [*Versl. en Meded. Ver. Oud. Vad. recht.* III (1894), bldz. 110—128].

Thans „ingelijfd bij het archief van het hof van Utrecht" in het Rijksarchief aldaar, een geschenk van Mr. J. A. Grothe, die het verwierf uit de verzameling handschriften van Dr. Cornelis Booth, aan wien te danken is de niet geheel volledige titel.

R. Fruin Th.Azn. De Jaarstijl der heeren van Montfoort. [*Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* 3e reeks, VIII (1894), bldz. 319—321].

Waar niet uitdrukkelijk het tegendeel wordt aangegeven, „kan men veilig aannemen, dat het jaar gerekend werd met 1 Januari te beginnen."

J. I. Van Doorninck. Overijssel onder Karel V. Gekend uit regesten op officiëele registers en daarbij behoorende acten. Derde (laatste) stuk. Deventer, De Lange. 1893. (8°). Bldz. 249- 460. (15 cent per vel).

De stukken I en II verschenen reeds in 1889. De dood van den bekenden Overijselschen archivaris deed de uitgave vertragen. De nu verschenen bladzijden loopen van 4 October 1535 tot 23 October 1550 en zijn ontleend aan registers uit het (Rijks?) Archief te Zwolle en het Gemeentearchief van Kampen.

S. Gratama. Drenthsche rechtsbronnen uit de 14e, 15e en 16e eeuwen. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks. No. 17). 's Gravenhage, Nijhoff. 1894. (8°). IV, 179 bldzz. (*f* 2.25).

Hier zijn „opgenomen alle tot nu toe bekende rechtsbronnen (in den zin van „bronnen voor de kennis van het oude Drenthsche recht") van algemeenen aard, betrekking hebbende op Drenthe, daaronder begrepen de heerlijkheid Ruinen, en algemeene rechtsbepalingen bevattende, zoowel van wereldlijken als van geestelijken aard." Alle nu gepubliceerde stukken waren reeds vroeger gedrukt, maar overwegingen van praktischen en van wetenschappelijken aard wettigen deze nieuwe uitgave. De documenten zijn geplaatst in deze volgorde: „I. Seendbrief van 10 Febr. 1332" (naar het origineel in 't Rijksarchief te Groningen); „II. Privilegebrief van 14 Aug. 1395"; „III. Landrecht van 16 Sept. 1412"; „IV. Landrecht van 25 Mei 1447." (Rijksarchief te Utrecht); „V. Seend-

recht." (Prov. Museum van Oudheden te Assen); „VI. Rapport van 1557." (Maatschappij Nederl. Letterkunde Leiden); „VII. Costumen en ordonnantiën van 1572." (Particulier bezit); „VIII. Debath offte wederbericht." (Particulier bezit en Rijksarchief te Groningen); „IX. Landrecht van Buddinge- en Haakswolde van 24 Maart 1428." (Prov. Mus. v. Oudh. te Assen); „X. Dingtaal, voor het leengerecht, ± 1550." (Rijksarchief te Assen). — Een aantal andere handschriften stonden Gratama ter vergelijking ten dienste.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben durch das Bayerische allgemeine Reichsarchiv in München. — Neue Folge. Vierter Band. — München, Ackermann. 1893. (8[r]). IV, 325 Ss.

Deze aflevering bevat:

I. MAX JOSEF NEUDEGGER: Geschichte der pfalz-bayerischen Archive der Wittelsbacher. [Tot de „*Aemter und Territorien der Kurpfalz vor dem Jahre* 1778" behoort ook het Markiezaat Bergen-op-Zoom, dat door huwelijk verkregen was. Besproken wordt hier „*das Archiv, welches die ehemaligen* (pfalfz-bayerischen) *Besitzungen im Holländischen Brabant betrifft*", welches früher in Verwahrung und unter Händen des ehemaligen pfälzischen Domainenrathes *Vermeulen zu Bergen-op-Zoom* gewesen war", die ook een „„*Inventar*" über dieses in den Akten sogenannten „*Bergen op Zoomer Archiv*"" in de Nederlandsche taal had vervaardigd. In Januari 1811 werden deze stukken uit Amsterdam naar Duitschland opgezonden];

II. OTTO WINCKELMANN: Die Neueinrichtung des Strassburger Stadtarchivs. (Met figuren in den tekst);

III. P. KONRAD EUBEL: Der Registerband des Gegenpapstes Nikolaus V. In Regestenform veröffentlicht;

IV. BERTHOLD SCHMIDT: Die kaiserliche Kommission wegen des burggräflichen Archivs zu Schleiz in der Jahren 1590—1593;

V. KARL PRIMBS: Die Siegelstempelsammlung im bayerischen allgemeinen Reichsarchive;

VI. IVAN v. BOJNICIC: Das kroatische Landesarchiv in Agram;

VII. KARL PRIMBS: Uebersicht von Testamenten aus dem Archive der ehemaligen Reichsstadt Regensburg;

VIII. LUDWIG VON ROCKINGEN: Kurze Mittheilungen (o.a. eene bespreking van het *Handbuch der Architektur* door Durm, Ende, Schmitt en Wagner, waarin eenige opmerkingen over archievenbouw).

Ter bespreking werd ontvangen: Inventaris van het Archief der stad Enkhuizen, door C. J. GONNET, rijks-archivaris in Noord-Holland.

Varia.

In een gewone vergadering der Afdeeling Letterkunde van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen bracht namens den heer P. L. Muller en hemzelven de heer Blok verslag uit over de in de buitengewone vergadering van 9 April in hunne handen gestelde zaak der oprichting eener krijgshistorische afdeeling bij den Generalen Staf. Als de conclusie van een rapport over de inrichting van dergelijke afdeelingen in andere landen en over datgene wat hier te lande in deze richting was gedaan, stelden zij voor, dat de Akademie zich zou wenden tot den Minister van Oorlog met het dringend verzoek thans in dezen te doen, wat reeds voor meer dan 30 jaren na een rapport van de heeren Bakhuyzen van den Brink en Bosscha door de Akademie was aanbevolen en dus de inrichting eener krijgshistorische afdeeling, liefst bij den Generalen Staf te willen bevorderen. De vergadering nam dit voorstel aan, nadat een denkbeeld van den heer de Groot om in de conclusie met nadruk ook van de wenschelijkheid der oprichting eener zoodanige afdeeling in Nederlandsch Indië te spreken door dezen heer na eenige discussie was opgegeven.

In de Kölnische Zeitung kwam in een der eerste nommers van dit jaar het volgende voor:

Das Amsterdamer Reichsarchiv. Die Zweite Kammer hat in einer ihrer letzten Sitzungen die Summe von 100.000 Gulden für den Bau eines neuen Reichsarchifs bewilligt. Dass ein solches ein äuszerst dringendes Bedürfnis ist, darüber sind alle Sachverständigen einig, nur eine ziemlich starke Opposition in der Volksvertretung wollte von einer solchen „Luxusausgabe" nichts wissen, wiewohl der Verein der niederländischen Archivare und hervorragende Männer der Wissenschaft in der nachdrücklichsten Weise die Notwendigkeit der Errichtung eines neuen Gebäudes befürwortet hatten. Denn das bisherige Reichsarchiv im Haag auf dem „Plein" ist nicht nur zu klein und höchst unzweckmäszig eingerichtet, sondern das Gebäude, in welchem so reiche, teilweise noch gar nicht gehobene Schätze geborgen werden, ist auszerdem höchst feuergefährlich. Im Jahre 1844 ist das Marineministerium abgebrannt und mit ihm sind sämtliche Baustoffe für die Geschichte der niederländischen Flotten vernichtet worden; sollte ein ähnlicher Unfall das bisherige Reichsarchiv treffen, dann wäre der Verlust für die Geschichtswissenschaft mit Worten gar nicht zu schildern. Denn hier befindet sich das gesamte und vollständige Archiv der Generalstaaten, der Staaten von Holland, die alten colonialen Acten, die wichtigen Archive über die Zeit von 1795—1813 und noch so vieles andere, das noch auf die ordnende und bearbeitende Hand wartet, welche diesem toten Stoff neues Leben einhauchen wird. Die Handelsgeschichte des Volkes, das einst die erste Handelsmacht der Welt war, ist noch nicht geschrieben, ebenso fehlt eine sociale Geschichte der Niederlande, eine Geschichte der Künste und Wissenschaften in der

Blütezeit der Republik und endlich sind einzelne Perioden der Colonialgeschichte noch vollständig unbeschriebene Blätter. Auf dem letzten Sprach- und literarischen Congresz in Arnheim sind diese Miszstände vom Archivar Heeres in schonungsloser Weise aufgedeckt worden, und die an die Volksvertretung gerichteten Adressen, die teilweise im Tone der Entrüstung gehalten waren, mögen das ihrige dazu beigetragen haben, dasz sich schieszlich eine Mehrheit für die Bewilligung der genannten Summe fand.

Eenigen tijd geleden vertoefde te 's Gravenhage de heer F. C. Danvers, *registrar and superintendent of records* aan het *Indian Office* te Londen. Door zijne regeering belast met een onderzoek naar archivalia in het buitenland, belangrijk voor de koloniale geschiedenis der Europeesche volkeren in Azië, was hij werkzaam in het Algemeen Rijksarchief in onze residentie, bijgestaan door zijnen secretaris, den heer W. Roosegaarde Bisschop. De resultaten van eene wetenschappelijke zending naar Portugal met hetzelfde doel ondernomen, zijn neergelegd in een werkje van een 200tal bladzijden, dat verleden jaar is verschenen onder den titel: *Report to the Secretary of State for India in Council on the Portuguese records relating to the East-Indies, contained in the Archivo da Torre do Tombo and the public libraries at Lisbon and Evora.*

Met dergelijk doel was gedurende eenigen tijd in de residentie aanwezig dr. L. Riess uit Tokyo, die op het Rijksarchief een onderzoek instelde naar documenten van belang voor de geschiedenis der betrekkingen tusschen de voormalige Oost-Indische Compagnie en Japan.

Vóór eenigen tijd werd als een bijzonderheid melding gemaakt van een vrouwelijke archivaris in Denemarken. Mejuffrouw Anna Hude is sedert vier en een half jaar werkzaam als assistente aan het rijksarchief te Kopenhagen. Voornamelijk heeft zij geordend en beschreven de documenten omtrent het tijdvak van koning Christiaan, loopende van 1588—1648. In den laatsten tijd houdt zij zich onledig met de Deensch—Middeleeuwsche letterkunde. De gouden universiteitsmedaille heeft zij verworven door een studie over het feodaal stelsel. Die studie heeft nog niet het licht gezien, wijl de schrijfster hoop heeft er later een meer uitgebreid en volkomen afgerond werk van te maken. In verband met hare studiën over de Deensche geschiedenis en hare onderzoekingen in de rijks-archieven heeft de vrouwelijke archivaris een specialen arbeid ondernomen over het „Danehof" of het Deensche parlement in de Middeleeuwen, waarbij zij in het bijzonder het licht doet vallen op het uitsluitend aristocratisch karakter van dat lichaam, terwijl men het tot heden verward had met de Staten-Generaal van jongeren datum. Deze studie, in druk uitgegeven, was tevens het onderwerp harer dissertatie, bij het verwerven aan de universiteit van den graad van doctor in de philosophie (letteren).

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1894/5. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

De derde jaarvergadering, gehouden te 's Gravenhage op 20 Juni 1894.

Op den bepaalden tijd en plaats waren een 18-tal leden der Vereeniging verschenen. Nadat de Voorzitter, mr. S. Muller Fz., de hierachter afgedrukte toespraak tot opening der vergadering had gehouden, herdacht hij kortelijk de lotgevallen onzer Vereeniging en wekte aan het slot de leden op, om ter bevordering van haren bloei ook als zoodanig op hun' post te zijn, met name om door hunne tegenwoordigheid op de jaarvergadering van hunne belangstelling te doen blijken, en zooveel mogelijk de uitgave van het Tijdschrift te steunen. Dit, zoo dan al niet door het leveren van bijdragen, dan toch door bijv. afdrukken van archiefverslagen aan mr. J. E. Heeres, tot opneming in de literatuurkroniek, toe te zenden, of door aan den secretaris te doen toekomen, de reeds herhaaldelijk door dezen gevraagde opgaven omtrent materieel en personeel der gemeente-archieven.

Nadat de goedkeuring der hoorders door een algemeen applaus was gebleken, gaf mr. Gratama te kennen, dat hij met groot genoegen en volle instemming de boeiende rede van den Voorzitter had gehoord, dat het hem echter zoude spijten, zoo zij niet meer algemeen bekend werd, en dat te meer nu onlangs in een officiëel regeeringscollege, met name in den gemeenteraad van Zwolle, door den Voorzitter niet genoemd maar wel bedoeld, over archieven en de daarbij werkzame ambtenaren de vreemdste redeneeringen zijn gehouden niet alleen, maar bepaald „ongemesureerde termen" zijn gebruikt. Hij zou daarom willen voorstellen de gehouden rede in ruime mate te verspreiden, en hoopte dat de Voorzitter daartegen geen bedenking zal hebben. Met goedkeuring van dezen werd na

eenige discussie besloten haar in haar geheel, voor zoover zij niet de leden der Vereeniging als zoodanig raakte, te doen drukken en aan het Bestuur over te laten zooveel mogelijk voor verspreiding zorg te dragen.

Wat verder de huishoudelijke werkzaamheden aangaat deelen wij mede, dat tot plaats der volgende jaarvergadering werd gekozen Leiden; voorts dat het Bestuur, in geval in het loopende vereenigingsjaar een wijziging of herziening der Gemeentewet ernstig mocht ter sprake komen — iets, wat volgens enkele couranteberichten niet onmogelijk is — werd gemachtigd dan op de meest passende wijze op een verandering van art. 103 al. 2 aan te dringen.

Het ledental der Vereeniging bleek op 1 Mei j.l. 45 te bedragen, terwijl 2 buitengewone en 1 correspondeerend lid tot haar behooren. Aan het slot der vergadering werd het bestuur herkozen; de onderscheidene functies werden op dezelfde wijze wederom verdeeld.

Vervolgens kwam van de punten van behandeling aan de orde de eerste stelling van mr. S. Gratama (zie boven p. 20). De bezwaren tegen haar ingebracht, kwamen hoofdzakelijk hierop neer: 1°. De stelling maakt een onderscheiding, bij welke geen vaste grens is aan te geven, en die ook daarom geen practisch nut heeft. Dit juist was te vinden in de eerste stelling, door mr. Fruin in het eerste nommer van dezen jaargang nader toegelicht, terwijl zij, behoudens dit onderscheid, gelijke strekking heeft als die van den inleider.

2°. De in de thesis gebruikte uitdrukking is voor verschillende opvatting vatbaar; zij sluit daarbij een vergelijking in, die op enkele punten tot misverstand zoude kunnen leiden, waarbij nog komt, dat zij schijnt te veronderstellen, dat altijd de als geraamte aangeduide stukken aanwezig zijn, hetgeen toch somtijds het geval niet is.

3°. Er zijn stukken en protocollen, of wil men liever, bescheiden, die niet kunnen worden gezegd handelingen te behelzen en die toch weder moeten worden beschouwd als te behooren tot het geraamte van het archief, aangevende de hoofdlijnen van den bouw er van, als bijv. de serieën rekeningen.

Tegen deze drie bedenkingen werd door den inleider het volgende in het midden gebracht:

1°. De stelling bedoelt geen zuiver practisch recept te geven, zij wil het verband met de stelling 2c, op de vorige jaarvergadering aangenomen, in het oog doen springen en zoodoende een beter inzicht doen krijgen in den bij de ordening van een archief te verrichten arbeid, door een onderscheiding te maken tusschen de stukken, welke opteekeningen der handelingen behelzen en die welke aanleiding hebben gegeven tot de handeling of daarvan uitvloeisel zijn. Moge de grens niet in het algemeen zijn aan te geven, in ieder bijzonder geval zal zij niet moeilijk te trekken zijn. Hoe de opteekening geschiedde doet minder ter zake,

op een afzonderlijk stuk of in een register of in een reeks daarvan, alle zijn het stukken, om welke de andere moeten worden gegroepeerd.

2°. Het in deze stelling gebruikte woord: geraamte, heeft volgens het Woordenboek der Nederlandsche Taal de op p. 15 hierboven aangegeven beteekenis, en dat wel als eerste en algemeene. In dien zin kan het zeer goed worden gebruikt, om aan te duiden, in welke stukken wij de vaste punten moeten zien, die bij de rangschikking der andere in het oog moeten worden gehouden. Indien de stukken, welke de handelingen bevatten, om welke reden dan ook ontbreken, zal men dit gemis moeten aanvullen, door zich daaromtrent een voorstelling te vormen naar analogie van de werkelijkheid, welke men elders, waar de bedoelde stukken wel bestaan, kan waarnemen. Dat dit moeielijkheden zal opleveren en dat men zich een onjuiste voorstelling kan vormen, spreekt van zelf. Men zal zich echter moeten trachten te helpen; op zich zelf kan die omstandigheid niet als argument tegen de thesis dienen.

3°. Deze stukken behoeven niet uitdrukkelijk in de stelling te worden genoemd, daar zij vallen òf onder de stukken, welke de handelingen behelzen, òf onder de andere. Immers de origineele rekeningen bijv. bevatten de handelingen van de comptabele ambtenaren; de daarbij behoorende acquitten enz. zijn dan de bescheiden, welke daaromheen moeten worden gegroepeerd. De ingediende rekeningen zijn met hunne bijlagen te beschouwen als stukken, welke eigenaardig behooren bij de handeling van het nazien en goedkeuren daarvan; deze toch vormt het vaste punt, aan welke zij moeten vastknoopen. Om nader deze opvatting te doen uitkomen en zooveel mogelijk aansluiting aan de ten vorigen jare vastgestelde omschrijving van een archief te bereiken, zullen de woorden: „stukken en protocollen welke de handelingen der corporatiën of van haar bestuur behelzen", vervangen worden door: „bescheiden, welke de handelingen van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio behelzen."

Vervolgens werd de lezing van mr. Fruin tegenover die van den inleider in stemming gebracht en verworpen; de gemaakte bedenkingen en een opmerking over de uitdrukking „moeten worden gegroepeerd", werden in amendementen belichaamd. Deze werden òf verworpen, òf de stemmen staakten; behalve ten aanzien van een, waarbij het slot werd gewijzigd in dezer voege: „waarbij de andere stukken zich aansluiten."

De stelling in haar geheel, alsnu luidende:

Bij de ordening van een archief dient in het oog te worden gehouden, dat de bescheiden, welke de handelingen van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio behelzen, het geraamte vormen, waarbij de andere stukken zich aansluiten.

werd daarop met 14 tegen 3 stemmen aangenomen.

Aan het debat over de tweede stelling liet de verdediger een kort woord vooràfgaan, waarin hij er op wees, dat de thesis betreft de ordening in bijzonderheden niet de globale indeeling, zoodat zij zich houdt buiten de stelling 2*c* van het vorige jaar. En wel deze bijzonderheid, hoe losse stukken (ook in liassen vereenigde) zullen worden gegroepeerd, dus welke bijeen moeten blijven of wel bijeengevoegd, gescheiden gehouden of uiteengenomen moeten worden, m. a. w. welke serieën, in den zin van meer of minder uitgebreide reeksen, van bijeengevoegde stukken moeten worden gevormd, zij het dan dat deze stukken met het oog op het onderwerp, hetwelk zij betreffen, zijn bijeengebracht. Voor een beslissing in dezen komen zoovele omstandigheden in aanmerking, dat zij niet in het algemeen als regel, maar slechts voor ieder geval kan gegeven worden, en dus aan het bijzonder oordeel moet worden overgelaten. Maar juist ook voor deze bijzonderheid is de vroegere ordening van overwegend belang.

Deze stelling ontmoette vooral weerspraak op de gronden, door mr. Fruin in zijn opstel in no. 1 van het Archievenblad ontwikkeld; terwijl voor de overbodigheid nog werd gewezen op het feit, dat ten slotte de toepassing van alle in onze vergadering aangenomen theses aan het bijzonder oordeel is overgelaten, wijl ieder daarbij vrij blijft. Zelfs werd zij gevaarlijk genoemd, omdat enkelen daarin een vrijbrief zouden kunnen zien voor de meest onmogelijke wijze van archiefordening.

De verdediger handhaafde het in de stelling neergelegde denkbeeld van vrijheid van beweging, en meende dat de uitdrukkelijke erkenning daarvan niet overbodig was; immers iets anders is nog het stellen van regels, iets anders het door dwangmiddelen kunnen dwingen tot nakoming er van. Juist om de uitspraak dat hier geen *algemeene* beslissingen te geven zijn, is het hem te doen, niet om alles aan teugellooze bandeloosheid over te laten, waarvoor z. i. dan ook zeer weinig gevaar bestaat.

Met het oog op het ver gevorderde uur en omdat er bezwaren tegen de redactie bleken te bestaan, werd de stelling als zoodanig niet in stemming gebracht, maar het daarin neergelegde beginsel, ten einde, zoo dit mocht worden aangenomen, de formuleering er van op de volgende vergadering nader te behandelen. De meerderheid der aanwezige leden bleek echter het in dit opzicht niet met den inleider eens te zijn, immers acht verklaarden zich er tegen en zes voor.

Had de vergadering tot over half vijf geduurd, het gemeenschappelijk diner na afloop hield het grootste deel der opgekomenen nog lang en gezellig bijeen. In het algemeen kan ook deze jaarvergadering geslaagd genoemd worden, al valt het te betreuren, dat niet meerderen zich tot het bijwonen er van opgewekt gevoelden.

PRO DOMO.

Toespraak ter opening van de derde jaarvergadering der Vereeniging van archivarissen in Nederland,

door

Mr. S. MULLER Fz.

Niet met opgewektheid M. H.! mag ik heden U begroeten, althans niet met onvermengde gevoelens van blijde tevredenheid. Wij beleven een slechten tijd. Er zijn in de laatste maanden allerlei geruchten overgewaaid van sollicitatiën van leden onzer vereeniging naar andere betrekkingen: het kan niet verheeld worden, dat velen aanstalten maken om het vaandel te verlaten. En het is te verwachten, dat die geneigdheid vroeger of later met succes zal bekroond worden, althans bij die personen, op wier aanwezigheid wij juist den hoogsten prijs stellen en wier aanwinst wij dus ook redelijkerwijze mogen verwachten, dat anderen evenzeer voor hun corps zullen begeeren.

Het kan niet anders, of de overweging dezer feiten bezorgt ons nu en dan eene moedelooze bui. Toch komt de neiging tot desertie ons niet onverwacht: zij is reeds sedert enkele jaren aangekondigd door de sterke vermindering van het getal sollicitanten naar vaceerende archiefbetrekkingen. Een en ander is trouwens de natuurlijke reactie van den grooten aandrang van candidaten in de eerste jaren na de gelukkige hervormingen, waardoor het archivariaat — vroeger eene betrekking, die meestal vervuld werd als bijzaak of door een persoon, die, voor iets anders opgeleid, gebleken was daarvoor ongeschikt te zijn — tot een ernstig ambt was verheven. Groote verwachtingen zijn door deze organisatie opgewekt en nu zij overdreven blijken volgt onvermijdelijk de teleurstelling.

Zullen wij het onzen ambtgenooten euvel duiden, dat zij aan hunne moedeloosheid toegeven en ons verlaten? Ik voor mij heb daartoe den moed niet. Inderdaad is de toestand bitter treurig. De personen, die vroeger, tot weinig anders geschikt, zich nu en dan aan het archiefwezen verbonden, hadden geen recht hooge eischen te stellen. Thans echter, nu tal van gepromoveerden, en daaronder ernstige wetenschappelijke mannen, zich deze levenstaak gekozen hebben, is de nieuwe toestand, zal ik zeggen niet meer of nog niet? in overeenstemming met de veranderde verhouding.

Laat mij, voordat ik verder ga, eene uitzondering maken, die niemand anders dan mij zelven betreft. Met oprechte dankbaarheid erken ik gaarne, dat ik persoonlijk mij *over niets ter wereld* heb te beklagen, integendeel stof heb tot onvermengde tevredenheid. Door een samenloop van omstandigheden is mijn tractement veel hooger dan dat mijner collega's, en van geen mijner superieuren heb ik ooit iets anders dan de grootste

welwillendheid en de vriendelijkste waardeering mogen ondervinden. Ik constateer derhalve met nadruk, dat ik voor mij zelven niets, niets hoegenaamd begeer en mijn levenslot met niemand ter wereld wensch te ruilen. Maar de grootste dankbaarheid voor de exceptioneele positie, waarin ik mij verheugen mag, kan mij toch niet blind maken voor het lot mijner ambtgenooten; integendeel zij verscherpt mijn medegevoel. Niet alleen zekere collegialiteit, het gevoel, dat de belangen van het corps ook mijne belangen zijn, roept mij op ten verweer, maar ook de overtuiging, dat de tegenwoordige onhoudbare toestanden, zoo zij bestendigd worden, noodzakelijk het peil der archief-ambtenaren sterk moeten doen dalen, en dat dus de mij dierbare belangen van het archiefwezen op den duur gevaar loopen. En daarom, niettegenstaande mijne persoonlijke belangen niet op het spel staan, — neen juist *omdat* dit het geval is, voel ik mij gerechtigd, verplicht tot spreken.

Ik noemde den toestand onhoudbaar. Allereerst is hij dit met betrekking tot de tractementen: met ééne enkele uitzondering is *f* 2000 het hoogste ideaal, waarnaar men streven mag, terwijl reeds een commies aan een der ministeries tot *f* 2300 kan opklimmen. Zal men het willen gelooven? het tractement van een klerk aan een ministerie kan tot *f* 1100 stijgen; leert deze zelfde klerk daarbij nog het oude schrift lezen, *verdubbelt* hij dus zijne bekwaamheid en neemt dienst in de rijen der archief-ambtenaren, dan verklaart de staat der Nederlanden, dat zijne diensten slechts hoogstens *f* 700 waard zijn! Vreemde tegenstrijdigheid, waarvoor bezwaarlijk een andere reden te vinden is dan deze, dat de klerk anders kans had den gepromoveerden commies-chartermeester boven het hoofd te groeien, wiens bezoldiging lager is dan die van een klerk aan een ministerie, die eenigen tijd in dienst is geweest! Zonderling inderdaad! En er is zelfs bitter weinig uitzicht op beterschap: in de Tweede Kamer is ons archiefwezen met bedenkelijk hoofdschudden gequalificeerd als „eene inrichting en organisatie, die op grooten voet is opgevoerd"; verhooging van tractementen werd alleen begrijpelijk geacht, „om te voorkomen, dat een verdienstelijk ambtenaar wegens onvoldoende bezoldiging een anderen werkkring zoekt" (gij ziet het, M. H.! de natie wijst U zelve den weg tot verbetering der toestanden!), en de eenige minister, die getracht heeft zonder dergelijke dwangmaatregelen verbetering aan te brengen, meende zich tegenover de volksvertegenwoordiging te moeten verontschuldigen door de mededeeling, dat „een minister gedurig wordt lastig gevallen met verzoeken, om het tractement van den een of anderen archivaris te verhoogen." Inderdaad zulk een verzoek is dan ook al zeer onredelijk! Te onredelijker, wanneer men verneemt, dat, wanneer een onzer minimumlijders beproeft den verren afstand tusschen verdiensten en behoeften te verminderen door buiten het archief andere bezigheden te verrichten, sommigen zijner werkgevers zich niet ontzien,

hem openlijk te berispen, dat hij „werk aan den winkel zoekt en bekomt!" Trouwens, is het wel noodig, dat een archivaris een gezin heeft?

Voegt daarbij, dat wij leven in een onzekeren, door geene wet gewaarborgden toestand. Het is nog niet zeer lang geleden, dat een onzer uitstekendste volksvertegenwoordigers getracht heeft den Minister van Binnenlandsche Zaken over te halen, om de geheele organisatie van ons archiefwezen te verstoren door het rijksarchief in Zeeland met dat in Utrecht te stellen onder den te Utrecht gevestigden rijksarchivaris. Gelukkig nog dat de geachte afgevaardigde te veel eerbied had voor de historische ontwikkeling, om voor te stellen het archief van Zeeland los te scheuren van den bodem, waarop het gegroeid was, door het naar Utrecht over te brengen! Maar ook zonder zulke radicale plannen was het denkbeeld onrustbarend genoeg. De voorsteller meende, dat de rijksarchivaris in Utrecht zou moeten zijn „inspecteur" van het archief in Zeeland. Maar zou niet deze inspecteur zich eenigszins belemmerd hebben moeten gevoelen in zijn werk door de overweging zijner eigene overbodigheid, zoolang den Algemeenen rijksarchivaris bij zijne instructie de inspectie der rijksarchieven is opgedragen? Toch zou hij — het was zeer juist gezien — niet anders dan inspecteur hebben kunnen zijn. De algemeene richting van het werk aangeven en controleeren, ziedaar het hoogste, wat men op een afstand van vier uren sporens vermag te bereiken. Het ordenen en inventariseeren van het archief, het stellen van rapporten, het inlichten der bezoekers zou noodzakelijk *geheel* aan den in Zeeland resideerenden commies-chartermeester zijn ten deel gevallen: *hij* zou feitelijk de rijksarchivaris geweest zijn, doch — met de helft van het tractement zijner collega's, terwijl de Utrechtsche titularis naar aanleiding van de doellooze inspectie een bijzonder voordeel zou hebben genoten, dat hij gewis ten koste van zijnen ambtgenoot niet had begeerd. Zoo zou dus het treurige resultaat van het plan geweest zijn, dat wij een rijksarchivaris hadden verkregen, die in rang aan een commies van een ministerie, in tractement zelfs aan een klerk gelijk zou zijn geweest. Ja men had het verheffende schouwspel kunnen genieten, dat een rijksarchivaris, ten einde zijne positie te verbeteren, zou gedongen hebben naar de betrekking van een klerk, die niet alleen meer tractement, maar bovendien twintigmaal meer uitzicht op bevordering had dan hij!

Ziedaar dus den maatstaf van de achting, die de hoogst ontwikkelden in den lande voor het ambt en de werkzaamheid van den rijksarchivaris koesteren! Wat mag men bij zulke denkbeelden verwachten? De geachte afgevaardigde, dien ik zooeven aanduidde, was te bescheiden, om zijne plannen in den vorm van een amendement te kleeden; doch in de tegenwoordige omstandigheden is het mogelijk, dat een Kamerlid plotseling, gevolg gevende aan eene invallende gedachte, het geheele systeem, dat eindelijk na jaren van hardnekkigen, moeitevollen arbeid aan de orga-

nisatie van ons archiefwezen is ten grondslag gelegd, omverwerpt. Want wie zal bij de heerschende stemming met overtuiging durven verzekeren, dat zulk een voorstel, komende van een invloedrijk lid, verworpen zal worden!

Onrustbarende gedachte, wel geschikt om ons schrik aan te jagen! En hoe licht neemt de overweging van dergelijke eventualiteiten een te somberen tint aan, wanneer men, zooals velen onzer ambtgenooten, moet leven in een klein plaatsje, ver verwijderd van de middelpunten der wetenschap, en waar de archivaris door zijn titel en door zijn dagelijksch werk zich nog bovendien eenigszins afgezonderd moet gevoelen van al zijne medeburgers!

Waarlijk, reeds het bovenstaande geeft reden te over tot moedeloosheid. Maar het blijft daarbij niet. Nooit paste het spreekwoord „onbekend maakt onbemind" beter dan hier: men kent ons werk niet en men miskent het daarom. Gelukkig mogen wij ons prijzen, dat slechts hoogst zelden de vertegenwoordigers van stad en land zich geroepen voelen, om onze ambtelijke werkzaamheid te bespreken. Want inderdaad, zoo dikwijls men zich met ons bezighoudt, worden onze zenuwen op eene *te* zware proef gesteld! Het is waarlijk ongeloofelijk, wat onze vertegenwoordigers bij deze schaarsche gelegenheden al niet ten beste geven! De een verzekert goedsmoeds, dat de rijksarchivarissen „hunne werkuren en bezigheden ongecontroleerd regelen naar eigen zin en wil en daarbij veel vrijen tijd kunnen hebben, daar de heeren aan niets gebonden zijn", onbekommerd om het feit, dat onze werkuren voorgeschreven zijn en dat wij gecontroleerd worden door den Algemeenen rijksarchivaris. Het schijnt derhalve geoorloofd te zijn, over de regeling van het archiefwezen te oordeelen zonder ook zelfs maar in het geringste van deze regeling te hebben kennisgenomen! — Niet minder vermakelijk is een ander staaltje. Zekere gemeenteraad besloot onlangs te procedeeren over het recht der gemeente op zekeren tiend. Men wendt zich tot den archivaris en met behulp van de door hem verstrekte inlichtingen wordt het proces gewonnen. Doch nu blijkt het, dat de tiend weinig opbrengt. Zal men willen gelooven, dat nu een lid van den gemeenteraad daarvan *den archivaris* een verwijt maakt? Doch wat deren hem zulke kleinigheden? Men behoeft inderdaad tegen zulk een bevoorrecht wezen niet al te nauwlettend te zijn! Immers bevoorrecht boven duizenden is de archivaris; want, zoo zegt een lid der volksvertegenwoordiging en laat het ipsissimis verbis in het Bijblad afdrukken: „hij beoefent een vak, waaraan men zich meestal wijdt uit louter smaak en liefhebberij, *zoodat* de betrekking zijne aangename zijde heeft: *zijn vrijen tijd kan hij bovendien nog tot andere doeleinden gebruiken!*" en de spreker dringt er op aan, daarom de tractementen laag te houden! Het allervermakelijkst echter is een gemeenteraadslid (ik verzeker u uitdrukkelijk, dat hij niet te Kampen

woonde), die onlangs aan zijne medeleden in overweging gaf, om de ordening van het archief in het openbaar „aan te besteden". O Bakhuizen van den Brink! o onze meester! waarom zijt gij niet meer in leven, om met uw bekend „onbluschbaar gelach" dezen uitverkorene der natie te vervolgen? Maar badinage à part, niet alle gemeenteraadsleden zijn zoo vermakelijk. Hoort slechts dezen andere, die, sterk in zijne onschendbaarheid als raadslid, zich niet ontziet, om even kiesch als edelmoedig zonder eenige aanleiding zijnen ondergeschikten ambtenaar (een gepromoveerd persoon) naar het hoofd te werpen, dat men zijn werk even goed zou zien verrichten door „er een of anderen flinken boekverkoopersknecht in te sturen". Het achtbare raadslid achtte het wenschelijk in den loop der discussie nog eens te verzekeren, dat hij dus sprekende „niet geschertst had". Onnoodige verzekering! voor de scherts van een welopgevoed man was het geworpene projectiel te zwaar en te lomp; er bestond echter wellicht aanleiding om te vragen, of Z.Ed.Achtbare, nu hij het noodig achtte op de zaak terug te komen, bij nader inzien ook van meening was gebleven, dat het met zijne waardigheid overeenkwam! En nog houden de aanvallen niet op: zelfs het genot der fraaie letteren wordt den archivaris vergald. Leest hij Fransch, dan werpt Daudet hem den ellendigen Astier-Réhu voor de voeten; zoekt hij troost in het Duitsch, dan herkent hij met ontzetting in den echtgenoot van Hedda Gabler zijnen ambtgenoot. Wilt gij het portret van een archivaris volgens deze beroemde types aanschouwen? Ziehier. Een uiterst goedaardig individu, braaf en onschadelijk, ijverig en conscientieus, maar kleingeestig, ijdel, voor de praktijk volkomen onbruikbaar, bekrompen, droog, ongeloofelijk vervelend, zonder eenige belangstelling voor zaken buiten zijn eigen klein kringetje, zonder hart en zonder geest, en bovenal absoluut verwerpelijk in de oogen van het schoone geslacht.

Is het niet ontzettend? Voelt gij u niet een verworpeling? Inderdaad de slag is hard en men behoeft eenigen tijd om daarvan te bekomen. Maar niet zéér lang! Want waarlijk, de schildering is te eenzijdig en te overdreven, om eenigen duurzamen indruk te maken. Zij moge ons ergeren, beschamen kan zij ons niet. Op mij althans heeft zij zóóveel indruk niet gemaakt, al betreur ik het misverstand. Ik kan daartegenover een ander oordeel stellen. Toen Victor de Stuers eenmaal bij eenen Minister van Binnenlandsche Zaken aandrong op verbetering van de geldelijke positie der archivarissen, zeide hij het volgende: „Uwe Excellentie bedenke, dat een goed archivaris geschikt moet zijn òf voor professor in de vaderlandsche geschiedenis òf in de rechtsgeschiedenis òf in de kerkgeschiedenis, wellicht voor alle drie: het schijnt dus raadzaam, dat men hen niet dwinge dien uitweg te zoeken." Mij is dit woord, dat ik vele jaren geleden vernam, steeds in de gedachten gebleven als eene aansporing bij mijn werk, als de roep *Excelsior!* die mij dreef

tot hoogere krachtsinspanning. Inderdaad het is zoo: bij de mannen der wetenschap behooren wij te huis, daar alleen hebben wij voor geene miskenning te vreezen! Diegenen uwer, die met mij nog voor eenige dagen het treffende afscheidswoord hoorden, dat ROBERT FRUIN op den Leidschen katheder uitsprak, zullen als ik hun hart sneller hebben voelen kloppen, toen zij vernamen, met hoeveel waardeering deze grootste onzer historici onzen arbeid vermeldde en het belang daarvan aanwees.

Intusschen dergelijke ondervindingen mogen troostrijk zijn, zij troosten niet geheel, waar zoovele anderen buiten de wetenschappelijke kringen ons afvallen. Ronduit gezegd hindert mij de verguizing der DAUDET'S en der IBSEN'S het meest. Niet alleen omdat men natuurlijk aan het oordeel van dergelijke mannen meer behoort te hechten dan aan dat van zekere gemeenteraadsleden, wier namen morgen vergeten zullen zijn; maar vooral omdat ik meen, dat ons werken, goed opgevat, met dat van de mannen der fraaie letteren verwant is en door hen behoorde begrepen en gewaardeerd te worden. Een hoogleeraar in de geschiedenis sprak onlangs bij het aanvaarden van zijn ambt van „de bekoring, die er ligt in het medeleven met vroegere geslachten, het mededenken en handelen met de groote menschengestalten uit het verleden." Het is volkomen waar: die bekoring bestaat en niemand zal lichter onder haren invloed geraken dan de archivaris, die dag aan dag medeleeft met de menschen uit vroegere eeuwen en met hen omgaat, veel meer onmiddellijk en veel meer gedetailleerd dan de historicus van beroep, die in den regel slechts mededeelingen ontvangt uit de tweede hand en in het gunstigste geval mededeelingen in gecastigeerden vorm. Waarlijk slechts zij, die deze bekoring niet kennen, kunnen daarover lachen: allerminst dichters en novellisten mogen blind zijn voor het poëtische eener dergelijke verhouding. Of welk recht heeft DAUDET, die altijd spreekt van zijne „documents humains", om onze documenten te verachten, die wel is waar het reëele der actualiteit missen, maar daarentegen de charme en het droefgeestige van het verledene bezitten? Meent hij wellicht, dat de menschen van voorheen geen hart hadden? en is het niet een verrassend genot, dit hart nog te hooren kloppen eeuwen na hunnen dood? Wij volgen de mannen, die het verledene bevolkten, in hunne dagelijksche bezigheden. Het is waar, wij zien hen bij voorkeur in raadzalen en rechtbanken, en wij mogen ons niet ontveinzen, dat zij daar dikwijls onbehoorlijk vervelend zijn. Maar toch, er is gelegenheid te over hen ook buiten deze vergaderingen te bespieden. Neem eene oude rekening ter hand, en gij ziet de vorsten en edelen de poort binnentrekken en den eerewijn ontvangen, den rentmeester zitting houden om de pachthoenders en de bedezwijnen in ontvangst te nemen, den schrijver bezig met het versieren van een handschrift, de boden het land doorreizen, de metselaars en timmerlieden de handen reppen bij het stichten van een grootsch gebouw, en ge hebt

onder al dit gewoel, dat op dien afstand gezien zoo kleine verhoudingen aanneemt, het besef, dat gij als Gulliver geheel Lilliput ziet wemelen aan uwen voet. Of sla de kroniek van een vrouwenklooster op, en gij verneemt de smartkreet eener arme ziel, die, moede van de ruwe ongerechtigheid der middeleeuwen, ter dood toe gewond door het verlies of den ontrouw harer dierbaren, eene toevlucht zoekt achter den stillen kloostermuur; — gij amuseert u over de nonnetjes, die, opgeschrikt uit hare eentonige rust door een ongewonen maatregel der priorin, de hoofden bijeensteken en het voor en tegen van het geval ijverig bepraten met een gewicht, een ernst, eene welbespraaktheid en eene heftigheid, alsof het heil der christenheid van de bestendiging van het gruwelijke onrecht afhing: „une tempête dans un verre de lait", glimlacht ge met een mijner vrienden. En is het u nooit gebeurd, als gij den inventaris van een ouden inboedel ter hand naamt, dat de vertrekken, die gij aan de hand van den klerk doorwandelt, zich weder tooiden in hun ouden glans, en dat gij (bekend met de producten onzer oude meesters, zooals ik meen, dat gij zijn moet) de geestige binnenhuisjes van Van der Meer en De Hooch voor uw geestesoog zaagt herleven? Inderdaad de tocht, dien wij dagelijks door de woonplaatsen onzer voorvaderen ondernemen, is vol afwisseling, niet minder rijk geschakeerd dan de tafereelen, die een hedendaagsch novellist ons van het leven onzer dagen voortoovert. En de beelden, die wij zien, hebben één groot voordeel boven de schilderijen uit het heden: de aantrekkelijkheid van het ongewone en onbekende. Mij komt het altijd voor, dat de studiën van den archivaris slechts te vergelijken zijn met het genot van den reiziger in verre landen, die oude steden, merkwaardige kleederdrachten, vreemde zeden en gewoonten in bonte afwisseling aan zich ziet voorbijtrekken en die ook de musea der oude kunst en de bibliotheken, waar de getuigen der oude geleerdheid opgetast liggen, niet overslaat. Het is waar, evenals het geduld van den toerist op de proef wordt gesteld door zijne lange tochten in spoorweg en stoomboot, zoo hebben ook de reizen, die de archivaris onderneemt, hunne uren van afmattende verveling. Maar eentonig of oninteressant of droog is de reis toch zelden: slechts hij kan dit meenen, die nooit in dit vreemde land geweest is!

Doch ik houd op: ik gevoel, dat ik bezig ben met volle zeilen te sturen in het vaarwater van hen, die van meening zijn, dat de archiefstudie slechts „aardig is voor hen, die eene liefhebberij of een studievak maken over dingen van voor driehonderd jaar geleden", zooals onlangs in eene openbare vergadering meer duidelijk dan fraai werd verzekerd. Het is waar, men zal het mij moeten vergeven, dat ik hart heb voor mijn vak, op gevaar af, dat de een of andere machthebbende in staat of stad daaraan een argument ontleent, om een mijner ambtgenooten in zijn tractement te beknibbelen. Maar daarom denk ik er toch niet aan, om

ook maar voor één oogenblik toe te geven, dat de archivaris niets anders is dan een „luxepaard", zooals een ander beoordeelaar niet lang geleden welwillend opmerkte.

Van waar toch die hartstocht, om aan de beoefening der geschiedenis wetenschappelijk nut te ontzeggen? Onlangs woonde ik eene voordracht bij over de onderzoekingen van een Duitsch geleerde, die naar Midden-Amerika was getogen en daar een jaar had gewoond, alleen met het doel om het leven en de gewoonten van eene zekere soort mieren te bestudeeren. Het verhaal werd met de grootste belangstelling aangehoord: niemand twijfelde aan het hooge wetenschappelijke belang van het onderzoek, dat de resultaten van Darwin bevestigde en toelichtte. Ook ik denk er niet aan te betwisten, dat dit onderzoek voor de wetenschap zeer belangrijk is; doch het zij mij geoorloofd te vragen, waarom de heeren natuuronderzoekers, die de geschiedenis wel eens wat schouderophalend bejegenen, minder hoffelijk zijn jegens ons, die niet de levenswijze van eene mierensoort of van fossiele dieren nasporen, maar de gewoonten van fossiele menschen en het leven van fossiele menschelijke instellingen bestudeeren, waarvan de kennis voor ons, zoolang *ook* wij ons menschen noemen, een eigenaardig belang en eene eigenaardige bekoring moet hebben, ook al weten wij, dat wij daaruit voorloopig geene natuurwetten als de door Darwin gevondene kunnen afleiden.

„Das echte Wissen ist das historische Wissen", zegt eene bekende spreuk: men begrijpt slechts goed wat men heeft zien worden, en de groote revolutie moge nog zoo radicaal te werk gegaan zijn in het doorsnijden der banden, die den staat en de maatschappij der 19e eeuw aan die van het verleden verbinden, de menschen van heden blijven met duizend fijne draden vastgeschakeld aan hunne medebroeders, van wie zij door den breeden stroom der omwenteling gescheiden zijn. De studie der geschiedenis, die ons leert wat zij met hun handelen bedoelden, wat er omging in hunne hoofden en harten, is nog altijd niet alleen leerzaam voor ons, menschen van gelijke beweging als zij, maar ook noodig ter verklaring van ons eigen standpunt, omdat wij op hunne schouders staan.

Toegegeven, valt mij mijne tegenpartij van zooeven min of meer nuchter in de rede, ik wil gaarne het nut *der geschiedenis* erkennen, maar wij spraken eigenlijk over het nut *der archieven*, en ik beweer, dat deze „voor de praktijk of voor de geschiedenis weinig of niets geven." Ik ben gaarne bereid met u te discussieeren, zal ik antwoorden, maar laat ons vooraf ons wederzijdsch standpunt met juistheid bepalen. Gij komt op voor de belangen der praktijk. Dit is uitnemend: als praktisch man hebt gij daartoe volle recht en wij willen eens daarover praten. Maar heb dan de goedheid u daartoe te bepalen en spreek niet, noch ten goede noch ten kwade, over het nut der archiefstudie voor de geschiedenis. Op *dit* gebied zijt gij, naar het mij voorkomt, minder ervaren en gij

loopt gevaar u te vergissen. Opmerkingen uwerzijds over dit punt ben ik *niet* bereid te beantwoorden; ik raad u aan, u eens te vervoegen bij de mannen dier wetenschap, wier oordeel ik, o zoo gerust! afwacht. Wij zullen ons derhalve met uw goedvinden bepalen tot het bespreken van het belang der archieven voor de praktijk, de dagelijksche praktische praktijk.

Ik wil daarbij niet overdrijven en zal beginnen met volmondig toe te geven, dat een staat of eene stad kan bestuurd worden zonder zijn archief te gebruiken, en wel zoo, dat alles *voor den oppervlakkigen beschouwer* goed gaat. Ik wil ook geenszins beweren, dat een gemeentebestuur alle dagen, zelfs niet alle weken behoefte heeft aan de hulp van zijnen archivaris. Maar daarentegen houd ik vol, dat er jaarlijks betrekkelijk vele oogenblikken komen, dat ditzelfde bestuur zonder deze hulp verlegen staat. Elke gemeente bezit tallooze rechten, wier oorsprong en omvang in den loop der tijden onzeker zijn geworden en die zonder de hulp van den archivaris niet tegenover derden kunnen gehandhaafd worden, — groote en kleine rechten, bij wier behoud de gemeente belang heeft, een belang, dat (ik voeg het er uitdrukkelijk bij ter wille van mijn praktischen tegenstander) zeer dikwijls op geld waardeerbaar is en aan de gemeente finantiëele voordeelen kan brengen. Ik ga natuurlijk uit van de onderstelling, dat de gemeenteraadsleden, de mannen der praktijk, voordat zij besluiten kosten te maken voor de handhaving van het recht der gemeente op den betrokken tiend of iets anders, zich vergewissen, dat die tiend enz. de kosten van het handhaven waard is: dit is *hunne* eigenaardige taak!

Er is meer. De meeste gemeenten hebben in den loop van haar bestaan langzamerhand terecht of ten onrechte allerlei geestelijke en andere goederen aan zich getrokken, goederen, die meestal belangrijke kapitalen vertegenwoordigen. Niet alleen is het recht op die goederen vrij betwistbaar; maar de gemeente, die in de rechten der opgehevene corporatiën getreden is, heeft er dikwijls groot belang bij te weten, hoe die corporatiën ontstaan en ingericht zijn. De gemeente komt verder nu en dan in aanraking met waterschappen; hare betrekking tot de verschillende kerken en armenfundatiën in de stad is veelal in den loop der jaren gewijzigd en onzeker geworden. Meermalen komt het voor, dat dergelijke gestichten allengs onder stedelijk toezicht gekomen zijn; doch omgekeerd ook nu en dan, dat dit toezicht gaandeweg op den achtergrond geraakt en opgeheven is. Het is soms zeer in het belang der publieke orde, dat de oude toestand weder hersteld worde.

Over het algemeen moeten de meeste besturen nog langzamerhand leeren hunne archieven te gebruiken. Eén voorbeeld uit vele. In 1880 werd bij Koninklijk Besluit eene staatscommissie benoemd, om een geschied- en rechtskundig onderzoek in te stellen naar den oorsprong en den staat

der vicariën in de verschillende provinciën en om daarover aan Z. M. den Koning te rapporteeren. Wat reeds vooraf te verwachten was, is duidelijk gebleken, nu de rapporten gereed zijn: het zijn stukken, zooals elke archivaris ze geregeld moet vervaardigen. Meent men nu, dat dit werk aan de rijksarchivarissen in de verschillende provinciën is opgedragen? In geenen deele! Niettegenstaande men niet voor elke provincie een geschikt persoon kon vinden, is *geen enkele* archivaris in de commisie opgenomen. Valt hier te denken aan achteloosheid? of aan geringschatting? Voor het laatste althans bestond geene aanleiding, want de proef is nooit genomen. En ik constateer, dat de archivaris, die zulk eene opdracht niet behoorlijk kan uitvoeren, niet berekend is voor zijne taak. Ronduit wil ik dan ook verklaren, dat ik het verzuim betreur. Geen oogenblik denk ik er aan, iets af te dingen op den terecht geëerden naam der benoemden — ik heb de eer met de meesten hunner persoonlijk bekend, bevriend te zijn; maar het verrichten van dergelijk werk is de plicht van den rijksarchivaris, het is ook zijn *recht*. Trouwens het was niet eens noodig, eenen archivaris in de commissie op te nemen: zonder veel omslag had het werk eenvoudig aan de archivarissen kunnen opgedragen worden. Men had zelfs, indien dit wenschelijk werd geoordeeld, na ontvangst hunner rapporten nog altijd eene commissie van hooggeplaatste personen, geleerden of mannen der praktijk, kunnen benoemen, om met behulp van de verkregene resultaten voorstellen te doen. Ik voor mij zou *daartegen* geen bezwaar gehad hebben. Want niet om de eer is het mij te doen, maar om de overtuiging algemeen te vestigen, dat de archivaris praktisch nuttig werk verrichten kan.

Mijn tegenstander van daar straks zal echter, vrees ik, aanmerken, dat dit onderzoek omtrent de vicariën geen „praktisch nuttig" werk gebleken is, aangezien de geheele zaak nog geen enkel dubbeltje aan de schatkist heeft opgeleverd. Ik neem ook gaarne aan, dat deze tegenstander bereid zou zijn, den rapporteerenden archivaris ook verantwoordelijk te stellen voor het feit, dat het Departement van Justitie nog geen wetsontwerp over deze materie bij de Staten-Generaal heeft aanhangig gemaakt; maar de zaak staat eenigszins anders, nu het eene achtbare staatscommissie geldt. En daarom kan ik nu onbeschroomd antwoorden, dat het uitstellen van dit wetsontwerp te betreuren is, omdat wellicht geen onderwerp uit het „dubbeltjes"-oogpunt dankbaarder is om aangevat te worden dan juist de quaestie der geestelijke goederen. Getuige de zaak der Rossumsche goederen, die aan den staat eene bate van meer dan twee tonnen gouds heeft bezorgd en aan een der leden van dezelfde vicarie-commissie, die haar in overleg met den minister Thorbecke belangeloos opgevat en gelukkig ten einde gebracht heeft, het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw, dat nooit beter verdiend is dan toen! Trouwens niet alleen de opvordering van zoekgeraakte geestelijke goederen levert geldelijke voor-

deelen: ik kan wijzen op het bekende voorbeeld der gemeente Kampen, die niet alleen aan haren archivaris dankt het behoud van haar vischrecht in de IJssel, achtereenvolgens door een particulier en door den staat betwist (thans verpacht voor ongeveer *f* 800 's jaars), maar ook de verovering van eene geheele boerenhofstede, later verkocht voor bijna *f* 12000.

Dit zijn groote, in het oog vallende feiten; maar ook over tal van kleinere kan het advies van den archivaris met voordeel gevraagd worden, *behoort* het dus gevraagd te worden. Door den rechtskundigen ambtenaar aan het gemeente-archief te Utrecht zijn in het afgeloopen jaar (ongerekend de tallooze inlichtingen over kleinigheden) voor Burgemeester en Wethouders vervaardigd 20 rapporten, waarvan 5 over betwisten eigendom der gemeente op stegen, wegen en andere perceelen grond, — 3 over renten uit huizen, waarvan de betaling aan de gemeente geweigerd was, — 3 over ontkenden onderhoudsplicht van publieke eigendommen door partikulieren, — 2 over het recht der gemeente op sluisgelden, — 1 over de verplichte breedte van een jaagpad, — 1 over de verplaatsing eener markt, — 1 over een verzoek tot naamsverandering eener straat — en bovendien 4 zeer lijvige, die een onderzoek van weken eischten, over de verhouding van de stad tot verschillende gestichten, waarvan 1 ten doel had de rangschikking dezer stichting volgens de Armenwet tot stand te brengen, 2 de bevoegdheid van de stad (als superintendent) vast te stellen tot het vervreemden van landerijen der stichting en tot vermindering van het traktement van den rentmeester, en 1 een onderzoek in te stellen over de verplichtingen der stad met betrekking tot een subsidie, door haar van ouds aan het gesticht uitbetaald. Het praktisch resultaat van al deze onderzoekingen is mij natuurlijk niet bekend; maar ik weet althans, dat door ééne daarvan de gemeente behoed is voor een ingewikkeld en langdurig proces, dat zij, had zij haar aanvankelijk standpunt blijven innemen, zeer zeker en terecht zou hebben verloren en dat het totstandkomen van dringend noodige hervormingen voor jaren zou hebben vertraagd. Nu meene men niet, dat de zaken der gemeente Utrecht bij uitstek slecht geregeld zijn; integendeel, ik heb den indruk, dat zij zelfs bijzonder goed in orde zijn. Indien andere gemeenten minder nut van hare archieven trekken, dan is de reden waarschijnlijk alleen deze, dat men het òf niet noodig acht voorkomende quaesties voor goed uit den weg te ruimen, òf de moeielijkheden slechts afsnijdt zonder den oorsprong daarvan in het archief behoorlijk te doen onderzoeken. Ik herhaal dus: *voor den oppervlakkigen beschouwer* gaat in zulke gemeenten alles goed, maar inderdaad lijden zij ieder jaar zoowel finantiëele als andere schade.

Ik zou over dit punt nog lang kunnen spreken. Doch gij antwoordt mij onvervaard: „in het belang van te voeren processen is het *niet* noodig den archivaris te handhaven"; gij meent, dat het voldoende is aan den advocaat der gemeente den sleutel van het archief te overhandigen en

hem verder alleen te laten. Ik antwoord: „Beproef het eens! laat den advocaat, dien gij de behandeling van eene der bovengenoemde zaken in rechte wenscht toe te vertrouwen, alleen in het archief en merk op, wat hij van de zaak zal terecht brengen." Ik durf beweren, dat de groote meerderheid zich van de studie in het archief geheel zal afmaken, en met vertrouwen kan ik voorspellen, dat nauwelijks één enkele van hen, die deze studie inderdaad ondernomen heeft, een toonbaar resultaat daarvan mede naar huis zal nemen. De heeren kunnen den weg niet vinden in uw archief, en mochten zij dien bij toeval ontdekken, dan kunnen zij de stukken niet lezen en bovendien, onbekend met de oude toestanden, dat wat zij vinden niet behoorlijk begrijpen. Het is nog niet vele jaren geleden, dat eene onzer groote steden een zeer belangrijk proces verloren heeft, omdat het betrokkene rechterlijk college goedvond vonnis te wijzen op een artikel eener oude ordonnantie, dat *hoegenaamd niets* met de zaak, waarover gehandeld werd, te maken had. Wilt gij nu beweren, dat dergelijke groote zaken niet zoo heel dikwijls voorkomen, dan zal ik dit niet ontkennen; maar van uwe zijde verwacht ik dan toch antwoord op de vraag, hoe een gemeentebestuur zich moet redden uit de moeielijkheid, wanneer ze inderdaad aan de orde komen. Ik geloof niet, dat gij met dit antwoord spoedig gereed zult zijn, en daarom verwacht ik van u eenige erkentelijkheid, wanneer ik u een middel aan de hand doe.

Wij verkeeren met betrekking tot onze archieven in een moeielijken overgangstoestand. Door groote verwaarloozing, vooral in de eerste helft dezer eeuw, zijn de meeste archieven totaal in wanorde geraakt, en de zaak is niet verbeterd, omdat vele besturen tot een civielen prijs eenige ongeroepene arbeiders in den wijngaard gezonden hebben, die wat er nog van orde over was dikwijls geheel hebben verstoord. Geen sterveling kan thans in onze archieven den weg vinden. Deze toestand is onhoudbaar: er moet raad geschaft worden en *voor eenmaal* moet een ieder zich zéér hooge uitgaven getroosten, om de orde in zijn archief te herstellen.

Twee wegen staan nu open. Men kan het archief geheel ordenen, goed, definitief, er een uitvoerigen inventaris van maken met de noodige toelichtende noten, en *bovendien* de voornaamste seriën, althans de resolutiën van het bestuur, van alphabetische klappers voorzien. Is de regeling op deze wijze aangevat en voltooid, en de inventaris gedrukt, opdat hij niet (zooals anders *zeker* gebeurt) verloren ga, dan kan men het er op wagen, dat een rechtsgeleerde in voorkomende gevallen den weg in het archief vindt. Doch met zulk eene ordening is bij een archief van zekeren omvang misschien een menschenleeftijd gemoeid.

Men kan het archief ook meer summier ordenen, de seriën bij elkander zoeken, de losse papieren in zekere rubrieken verdeelen en in groote pakken met opschriften bij elkander binden. Dit is eene *verkeerde* methode: zij levert half werk en verstoort de goede orde hopeloozer. De arbeid is

à refaire, en aan het door den druk algemeen bekend maken van dergelijk (natuurlijk onnauwkeurig) werk behoort niet gedacht te worden. Maar voor de praktijk kan men het er *desnoods* mede doen. *Doch alleen op voorwaarde, dat men den archivaris op den duur behoude.* Wel niet als een ambtenaar, die dagelijks den geheelen dag ten stadhuize werkzaam is, maar toch als vast bezoldigd raadsman der gemeente, die eene andere betrekking kan vervullen, doch tegen genot van zekere toelage de verplichting op zich neemt, om zich met het archief vertrouwd te maken en in voorkomende gevallen daarin nasporingen te doen ten behoeve der gemeente. Overweging verdient het, voor die betrekking aan te wijzen den rijksarchivaris in de provincie, zoo die in dezelfde stad gevestigd is. Hij is met de oude toestanden van het gewest bekend, en de bezoldigingen dezer rijksambtenaren zijn niet zóó hoog, dat er veel kans is, dat hij de opdracht van de hand zal wijzen.

In geen geval, het behoeft nauwelijks opmerking, kan het werk verricht worden door een persoon zonder eenige wetenschappelijke opleiding. Gestudeerde personen komen bij voorkeur in aanmerking; doch lang niet elke gestudeerde is geschikt: eene speciale voorbereiding is onmisbaar. Ik behoef dit niet te bewijzen: *ieder*, die ook maar *eenige* kennis van een archief heeft, zal het toegeven. Trouwens zoowel in Frankrijk als in Duitschland worden aan eene der universiteiten voor aanstaande archivarissen speciale cursussen over zeer uiteenloopende vakken gehouden, terwijl slechts een staatsexamen daarna den toegang tot het ambt opent.

Dit alles is duur, zal men zeggen: is er geen goedkoopere weg? Inderdaad die is er, maar ik weet niet, of ik u dien mag aanraden. Het archief heeft voor de gemeente een dubbel belang. In de eerste plaats het direct praktische, materiëele, op geld waardeerbare belang. Doch daarnaast een ander. Thorbecke zelf, dien men niet van eenzijdige voorliefde voor het zuiver wetenschappelijke, onpraktische mag verdenken, was van oordeel, dat men de gemeentebesturen moest aanmoedigen, om „voor hunne archieven te doen wat goede orde en plicht vorderen, *in het belang der gemeente, der geschiedenis en der dagelijksche aangelegenheden der burgerij*". Inderdaad komt het mij ontwijfelbaar voor, dat het een belang van elke gemeente is, haar eigen verleden te kennen. Niet alleen omdat in het algemeen *niemand* onverschillig kan of mag zijn omtrent zijn verleden; maar ook omdat eerst de kennis van dat verleden iemand in staat stelt, om welberaden en consequent te handelen. Het archief is eenmaal treffend aangeduid als „het geheugen van den juridischen persoon". Nu komt het mij voor, dat het een eereplicht van elke corporatie is, om voor deze stukken, die zijn geheugen vertegenwoordigen, behoorlijk zorg te dragen. Ik begrijp volkomen, dat in deze tijden, nu de neiging bestaat, om voortdurend meer lasten op de schouders van staat en gemeente op te hoopen, een ieder zich ernstig bedenkt, voordat hij zich zaken aanschaft of ver-

plichtingen op zich neemt, die niet dringend noodig zijn, vooral waar het alleen de bevordering van wetenschap of kunst betreft. Doch hier geldt het *niet* het op zich nemen eener nieuwe verplichting, maar het zich kwijten van eene oude; er is geen sprake van het aankoopen eener verzameling belangrijke stukken betreffende de geschiedenis der gemeente, maar van het behoorlijk beheeren en bruikbaar maken der stukken, die door de ontwikkeling der gemeente zelve haar eigendom zijn geworden. Ik herhaal dus, dat ik niemand zou durven aanraden te weigeren, deze eereschuld te voldoen. Doch heeft eene gemeente daartoe den treurigen moed, welnu, de weg daartoe staat open. Het rijk is bereid het beheer der stukken over te nemen. En zelfs, zooals de zaken thans staan, kosteloos. Wenscht de gemeente echter *vele* adviezen te ontvangen, dan zou zij zich wellicht kunnen verbinden, die te betalen, hetzij per stuk, hetzij bij wijze van abonnement.

Doch hoe het zij, in geen geval mag m. i. een oud archief ongeordend en feitelijk onbruikbaar achter slot en grendel gesteld worden. Het komt mij voor, dat zij, die dus handelen, eene zéér ernstige verantwoordelijkheid op zich laden, niet alleen tegenover zich zelven, maar ook tegenover anderen. Er is eene partij in den lande, die optreedt voor beperking van het eigendomsrecht in zooverre, dat het niemand vrij mag staan het hem behoorende goed, waarvan anderen nut kunnen trekken, ongebruikt te laten. In het onderhavige geval althans acht ik dien regel volkomen juist: het behoort niemand geoorloofd te zijn, om de bronnen van 's lands geschiedenis te verwaarloozen en langzamerhand ten onder te doen gaan. Dit is een publiek belang, waarvoor de staat behoort te waken. Neemt het kwaad meer en meer de overhand, dan acht ik het dus *den plicht* van den staat, de gemeenten te onteigenen van hetgene zij toonen niet op prijs te stellen, van hetgene zij zich niet waardig betoond hebben te behouden. Doch ook de staat kan niet voortdurend meer uitgaven op zich nemen, althans geene uitgaven, die bij de gemeenten behooren. Hij heeft slechts te waken voor het algemeene historische belang, doch de zuiver partikuliere finantiëele belangen, die de gemeenten bij hare archieven hebben, gaan hem niet aan. De gemeentebesturen mogen dus wel toezien, dat het in dergelijke gevallen billijk kan geacht worden, dat zij voor de gevraagde adviezen betalen, en indien ik wetgever ware, zou ik in deze gevallen zelfs zéér hooge retributiën vaststellen, als eene kleine vergoeding voor de hooge kosten van beheer, terwijl er niet de minste reden kan bestaan om de nalatige gemeenten te ontzien. Mochten de gemeentebesturen dan daarover klagen: habent quod sibi imputent!

Zoodoende kan op de eene of andere wijze voor de gemeente-archieven een bevredigenden toestand geschapen worden. Doch wij, M. H.! wat zullen wij doen tegenover de stemmen, die van alle zijden uit het publiek opgaan om ons te verwijten, dat onze werkzaamheid niets is dan „eene

niet onaardige liefhebberij" zonder praktisch belang, of hoogstens eene curiositeit of manie, „een *eigenaardige* werkkring, waarbij men niet licht meer tot iets anders komt"? Zullen wij er in berusten, dat men blijft meenen, dat alleen een onpraktisch mensch volle bevrediging in het archivariaat vinden kan? Ik voor mij zal dit *nooit* toegeven. Een onpraktisch mensch is, waar hij ook geplaatst is, geene produceerende, scheppende kracht, geen man van initiatief, en dat is niet de schuld van zijne betrekking, maar zijne eigene. Ik houd mij aan het gulden woord, dat onze ACQUOY eenmaal over een verwant onderwerp uitsprak en dat ik wel met groote letters boven de poort van elk archief zou willen plaatsen: „Neen!" zoo riep hij uit, „(onze archieven) zijn niet dood, maar zij leven, als de mensch maar leeft, die ze gebruikt." Zoo is het inderdaad; maar toch bestaat er eenige aanleiding voor de misvatting, die er bij het algemeen over den werkkring der archiefbeambten bestaat. Onze werkzaamheid is eene zuiver wetenschappelijke: evenals de hoogleeraar der geschiedenis hebben wij de roeping, om de wederopstanding van het verleden in de voorstelling van het heden te bevorderen. Ik merkte op, dat onze werkkring zelf reeds medebrengt, die kennis aan te wenden in het belang der praktijk. Maar ook deze praktische werkzaamheid brengt ons toch niet buiten de wanden onzer studeerkamers. Terwijl de hoogleeraar, de rechter, de arts, zoo dikwijls hij zijne verworvene kennis moet gebruiken, naar buiten optreedt en met anderen in aanraking komt, is dit met ons niet het geval en wij lijden daardoor in de publieke opinie: men gaat lichtelijk meenen, dat onze werkzaamheid ook niet van praktisch belang is. Mij dunkt, hierin ligt voor ons eene vingerwijzing. Het is wenschelijk, dat wij trachten op de een of andere wijze onze in de archieven verkregene kennis ook *buiten* de muren van het archiefgebouw nuttig te maken voor de praktijk. Op verschillende wijzen kan dit geschieden. De historicus melde zich aan als privaat-docent; de jurist stelle zich beschikbaar als rechter-plaatsvervanger; de paleograaph zal wellicht als expert willen optreden; meer dergelijke bezigheden zullen ongetwijfeld te vinden zijn. En de besturen van staat en gemeenten, die zoo karig zijn met hunne bezoldigingen, behooren met vreugde de gelegenheid aan te grijpen, om de positie van hunne ambtenaren zoodoende te verbeteren zonder eigene geldelijke opofferingen. Ik vertrouw, dat zij dit ook zullen doen — mits (en dit behoort op den voorgrond te staan) er behoorlijke, stellige en nauwkeurig omschrevene waarborgen verkregen worden, dat deze bijkomende bezigheden de waarneming van het ambt, dat de hoofdzaak is en blijven moet, niet zullen benadeelen.

Doch ook tot hen, die zich niet aangetrokken gevoelen tot het bekleeden eener tweede openbare betrekking of daartoe niet in de gelegenheid zijn, zou ik de opwekking willen richten: Weert u! weert u met alle macht tegen het verwijt van nutteloosheid en praktische onbruikbaar-

heid: ook op ons eigen gebied valt veel te doen om het publiek te overtuigen, dat wij niet alleen werkelijk iets doen, maar ook iets, waarvoor men buiten streng wetenschappelijke kringen iets voelen kan! Bedenkt, dat de wederopstanding van het verleden *in zijn vollen omvang* onze roeping is! Werpt u op de kunstgeschiedenis, zoowel van de beeldende kunst als van de muziek, die zoozeer aan de orde van den dag is: gij zult zien, dat uwe eigene studiën daardoor zullen worden opgevrolijkt en winnen in realiteit! Tracht een museum van oudheden te stichten bij uw archief, of zoo er een is, tracht het levend te maken voor de burgerij! Treedt op in de provinciale genootschappen en neemt een werkzaam deel in hare publicatiën: gij zijt de aangewezene mannen om haar ziel en leider te zijn; en gelukt u dit, dan zijt gij zeker althans van éénen kring in de stad uwer inwoning, die u steunt. Doch bovenal: stelt uw licht niet onder de korenmaat; deelt mede aan het publiek wat gij gevonden hebt, en tracht het te doen in aangenamen vorm! Geeft rijpe vruchten in tijdschriften, of publiceert althans allerlei piquante zaken, zooals gij ze elken dag in overvloed vindt, in dag- en weekbladen! In ieder geval, laat iets van u hooren en laat uw naam genoemd worden in de stad en in het land; doch zorgt, dat de klank zuiver zij!

Maar het allereerste zij toch ons allen onze eigenlijke beroepsplicht. Het geve geene aanleiding tot misvatting, wanneer ik aanraad, ook daarbij niet te veel het daglicht te schuwen. Laat het openlijk blijken, dat wij werkzaam zijn! Het hindert mij, wanneer er gezegd wordt, dat de archivarissen „ongecontroleerd" zijn, dat zij „niet gehaast worden". Ik gevoel, wat dit zeggen wil, en ik zou willen antwoorden: „Welnu, men controleere ons, meer en strenger dan tot nu toe; men haaste ons, mits met oordeel en verstand! Het zal blijken, dat wij niet ledig hebben gezeten!" Ik geloof inderdaad, dat dit in ons eigen belang zal zijn. Wij zijn overtuigd, dat wij de controle niet behoeven te schuwen: moge dit blijken in het openbaar en dat het uit zij met algemeene praatjes en verdachtmakingen, zooals ik zooeven aanduidde.

Gelooft mij, M. H.! de storm, die thans woedt, is voorbijgaande: hij is slechts een nagalm van oude toestanden en oude denkbeelden. Ons ambt is eerst sedert weinige jaren als een ernstig staatsambt erkend: het moet zich zijne plaats in de algemeene schatting nog veroveren. Maar het *zal* dat doen, ik ben er zeker van, als wij, M. H.! op onzen post zijn!

Opleiding van archivarissen in Pruisen.

In den 2[en] jaargang van dit tijdschrift p. 100 is medegedeeld, dat maatregelen in overweging waren, om de beambten aan de Pruisische staatsarchieven behoorlijk voor den dienst voor te bereiden. Toevallig vernam ik onlangs, dat deze maatregelen thans reeds uitgevoerd zijn. Bij besluit

van 6 April 1894 is bepaald, dat voortaan alleen geëxamineerde candidaten bij de staatsarchieven zullen aangesteld worden, en zijn de vereischten voor dit examen vastgesteld. Prof. A. NAUDÉ te Marburg, een van hen, die met de uitvoering van het besluit belast zijn, had de goedheid mij een exemplaar van dit besluit toe te zenden en ik acht het belangrijk genoeg om het hier te doen afdrukken. Ter toelichting kan dienen, dat de voorbereiding voor het examen kan geschieden daar, waar de examinandus wil, doch natuurlijk aan eene hoogeschool. Intusschen worden alleen te Marburg bepaaldelijk voor de aanstaande archiefbeambten cursussen over de hulpwetenschappen der geschiedenis (paleographie, diplomatiek, chronologie) en over archiefwetenschap met praktische oefeningen gehouden. Dit onderwijs is ingericht op een verblijf aan de hoogeschool van minstens 3 jaren; maar den student blijft gedurende dezen tijd overvloedig gelegenheid om zich ook voor andere vakken te bekwamen. Prof. NAUDÉ acht het wenschelijk, met het oog op het betrekkelijk kleine aantal archiefbetrekkingen, dat zij zich tegelijk voorbereiden voor een ander staatsexamen, dat de bevoegdheid verleent om als docent in de geschiedenis aan een gymnasium op te treden. Op den duur zal dit echter wellicht niet noodig zijn, daar men verwacht dat spoedig ook gemeenten en partikulieren alleen geëxamineerde archivarissen zullen aanstellen. De examencommissie bestaat uit de professoren LEONHARD (rechtsgeleerdheid), NAUDÉ (geschiedenis), SCHRÖDER (Duitsch) en KEHR (paleographie en diplomatiek) onder praesidium van den directeur van het staatsarchief te Marburg, Archivrath KÖNNECKE, die het college over archiefwetenschap geeft en de praktische oefeningen leidt.

Het was te verwachten, dat het in Pruisen eerlang tot eene regeling van de voorbereiding der archiefbeambten komen zou. In Beieren toch bestaan dergelijke cursussen sedert 1882 (zie Archievenblad. I p. 16), te Parijs reeds veel langer. Het kan niet anders, of het peil der archiefbeambten moet tengevolge van dezen maatregel belangrijk verhoogd worden. De historiographie zal ongetwijfeld door den maatregel gebaat worden; immers het is van het grootste belang, dat de archivarissen, die berichten over de meest verschillende rechtsverhoudingen en sociale toestanden onder de oogen krijgen, door veelzijdige voorbereiding in staat gesteld worden het belang daarvan te waardeeren. Met bijzondere ingenomenheid begroet ik daarom de vermelding in het statuut, zij het ook niet als examenvak, van staathuishoudkunde, finantiewezen en kunstgeschiedenis. Daardoor wordt de aandacht der aanstaande archiefbeambten van zelf op deze vakken gevestigd: zij zullen de gegevens, die hun daarover ter hand komen, lichter opmerken en beter begrijpen. Een krachtig middel om den bloei van Wirthschaftsgeschichte en Kulturgeschichte te bevorderen!

S. MULLER Fz.

BEKANNTMACHUNG betreffend die akademische Vorbildung und die Prüfung der Archiv-Aspiranten. (*Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger Nr.* 85 *vom* 11 *April* 1894.)

I. Behufs zweckmässiger Vorbereitung auf den preussischen Staats-Archivdienst werden die Aspiranten auf die Beachtung nachstehender Gesichtspunkte hingewiesen:

1) Zum Verständnisz des Wortinhalts der archivalischen Dokumente bedarf es eingehender Vertrautheit mit Paläographie, Diplomatik und Chronologie, sowie ausreichender Kenntnisse in den darin zumeist gebrauchten Sprachen, Lateinisch, Mittelhochdeutsch, Mittelniederdeutsch und Französisch.

2) Zur richtigen Auffassung und Verwerthung des Sachinhalts der Dokumente gehört ferner die Kenntniss der Geschichte Deutschlands im Mittelalter und in der Reformationszeit, der Geschichte Brandenburg-Preussens in älterer und neuerer Zeit, der deutschen Territorialgeschichte in Uebersicht und der mittelalterlichen Kunstgeschichte.

3) Aus dem Gebiete der Rechts- und Staatswissenschaften müssen hinzutreten: als allgemeine Einführung Encyclopädie des Rechts oder Institutionen des Römischen Rechts, ferner deutsche Staats- und Rechtsgeschichte, deutsches Staatsrecht, preussisches Verwaltungsrecht und dessen Geschichte, Kirchenrecht, Nationalökonomie und Finanzwissenschaft.

4) Endlich ist dem Archivbeamten unentbehrlich das genaue Verständniss der Archivwissenschaft und der praktischen Archivkunde.

5) Den Archiv-Aspiranten wird daher die Anhörung von Vorlesungen über die zu 1—4 bezeichneten Disziplinen und die Theilnahme an Uebungen aus dem Gebiete derselben empfohlen. Insbesondere ist es unerlässlich, dass dieselben mit Erfolg mindestens zwei Semester einem Seminar für die historischen Hilfswissenschaften, zwei Semester einem historischen, ein Semester einem deutsch-philologischen Seminar als Mitglieder angehört und mindestens ein Semester an Uebungen über Archivkunde theilgenommen haben.

6) Im übrigen bleibt die Auswahl, sowie die Reihenfolge der Vorlesungen dem Ermessen der Aspiranten überlassen.

7) An der Universität Marburg ist ein Seminar für geschichtliche Hilfswissenschaften mit der besonderen Aufgabe errichtet, bei seiner Thätigkeit auf diesem Wissenschaftsgebiete vorzugsweise auf die Ausbildung von Archiv-Aspiranten Bedacht zu nehmen. Auch werden seitens des Staats-Archivars des Marburger Staats-Archivs an der dortigen Universität Vorlesungen über Archivwissenschaft und praktische Uebungen zur Vorbereitung auf den Archivdienst gehalten.

Es hat dies jedoch nicht den Zweck, das Studium an der Universität

Marburg für die Archiv-Aspiranten obligatorisch zu machen. Vielmehr steht denselben die Wahl der Universität innerhalb des Reichsgebietes frei.

8) Die Dauer der Studienzeit ist mindestens auf sechs Semester, wenn irgend möglich aber auf sieben oder acht Semester zu bemessen.

II. Die Zulassung zum Archivdienste ist von der Ablegung einer Prüfung abhängig. Dieselbe erfolgt nach Massgabe der von dem Präsidenten des Staats-Ministeriums erlassenen, in der Anlage beigefügten Prüfungsordnung vom heutigen Tage.

Berlin den 6 April 1894.

Der Präsident des Staats-Ministeriums,
Graf zu Eulenburg.

Der Minister der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten,
Dr. Bosse.

Prüfungsordnung für die Archiv-Aspiranten.

§ 1. Die Prüfung der Archiv-Aspiranten erfolgt durch die in Marburg eingerichtete Prüfungskommission.

§ 2. Die Prüfungskommission besteht aus dem jeweiligen Staats-Archivar des dortigen Staats-Archivs und vier Professoren der Universität, welche vorzugsweise dem Kreise der Vertreter der Geschichte, der Rechtswissenschaft, der historischen Hilfswissenschaften und der deutschen Philologie zu entnehmen sind.

Die vier akademischen Mitglieder der Kommission werden von der Archivverwaltung im Einvernehmen mit der Unterrichtsverwaltung auf drei Jahre ernannt. Scheidet eines derselben während dieser Zeit aus, so wird ein Ersatz für die Restzeit bestellt.

§ 3. Der jeweilige Direktor der Staats-archive ist Ehrenvorsitzender der Kommission. Er führt, wenn er anwesend ist, den Vorsitz, nimmt die Aufsicht über die Geschäftsthätigkeit der Kommission wahr und hat das Recht, jeder Zeit Berichte von derselben zu erfordern und sich ihre Akten vorlegen zu lassen.

§ 4. Für die regelmässige Geschäftsführung der Kommission wird von der Archivverwaltung im Einvernehmen mit der Unterrichtsverwaltung eines der akademischen Mitglieder zum Vorsitzenden bestellt. Der Vorsitzende entscheidet über die Zulassung der Kandidaten zur Prüfung, setzt die Prüfungstermine an, leitet die Prüfungen, führt das Geschäftsjournal, zeichnet die geschäftliche Korrespondenz und verwahrt die Akten der Kommission.

§ 5. Die Meldung zur Prüfung ist dem Vorsitzenden der Kommission einzureichen.

Derselben sind beizufügen:

1) das Reifezeugniss eines deutschen humanistischen Gymnasiums,

2) die akademischen Abgangszeugnisse, aus welchen hervorgeht, dass der Kandidat mindestens sechs Semester an einer Universität des deutschen Reichs studiert hat,

3) der durch persönliche Zeugnisse der akademischen Lehrer zu erbringende Nachweis, dass er mit Erfolg mindestens zwei Semester einem Seminar für die historischen Hilfswissenschaften, zwei Semester einem historischen, ein Semester einem deutschphilologischen Seminar als Mitglied angehört und mindestens ein Semester an Uebungen über Archivkunde theilgenommen hat,

4) eine ärztliche Gesundheidsbescheinigung,

5) das Zeugniss über die Militärverhältnisse,

6) fünfzig Mark Prüfungsgebühren.

§ 6. Die Prüfung ist eine mündliche und erfolgt in dauernder Anwesenheit sämmtlicher Mitglieder der Kommission.

§ 7. Sie erstreckt sich auf deutsche, für die neuere Zeit insbesondere preussische Geschichte, auf deutsche Rechtsgeschichte, auf preussische Staats- und Verwaltungsrecht und deren Geschichte, sowie auf die historischen Hilfswissenschaften, wobei Fragen über die Kenntnisse des Kandidaten in der lateinschen, mittelhoch- und mittelniederdeutschen sowie in den französischen Sprache anzuschliessen sind.

Hat der Kandidat an den von dem Staats-Archivar geleiteten Uebungen in der Archivkunde theilgenommen oder unter dessen Leitung bereits im Staats-Archiv praktisch gearbeitet, so hat der letztere am Schluss der Prüfung über die Fortschritte desselben in der Archivkunde zu berichten.

§ 8. Im allgemeinen geht die Aufgabe der Prüfung dahin, nicht so sehr den Besitz eines weitläufigen Memorierstoffs bei dem Kandidaten zu erkunden, als sich zu überzeugen, dass er die Sicherheit der wissenschaftlichen Methode, die Gewöhnung an klare Begriffe und einsichtige Anschauung nebst ausreichender Literaturkunde und damit die Fähigkeit zu selbstständigem wissenschaftlichen Weiterlernen erlangt habe.

§ 9. In der Prüfung über deutsche Geschichte erscheint es angemessen, sich zunächst mit der Entwickelung des alten Kaiserthums übersichtlich zu beschäftigen. Dann ist näher auf die preussische Geschichte seit 1640 einzugehen und zwar vorwiegend auf die allmähliche Erhebung des Staats durch Kriege und auswärtige Politik, seine Stellung im deutschen Reich und später im deutschen Bunde, sowie die Entstehung des neuen Reichs.

§ 10. Wenn der Prüfung in der politischen Geschichte hier vornehmlich die Entwickelung des Reichs und der auswärtigen Politik zugewiesen wird, so bleibt für die Prüfung in der Rechtswissenschaft die Entwickelung der deutschen Territorien und ihrer inneren Zustände vorbehalten. Auch hier sind die Verhältnisse des früheren Mittelalters nur summarisch zu behandeln; etwas ausführlicher kann auf die Rechtsverhältnisse und die

Verwaltung eines fürstlichen Territoriums im 15 oder 16 Jahrhundert eingegangen werden. Das Hauptthema aber bildet die Entwickelung des inneren Staatsrechts, der Verfassung und Verwaltung Preussens von 1640 bis auf die grossen Reformen der Gegenwart [1].

§ 11. Wie sich versteht, bleibt die Auswahl der in der einzelnen Prüfung näher zu erörternden Abschnitte dieser grossen Gebiete dem Ermessen der Examinatoren ebenso wie etwaige Modifikationen der Abgrenzung zwischen der Prüfung in der Geschichte und Rechtswissenschaft ihrer Verständigung überlassen. Das wesentliche ist nur, dass dabei der praktische Zweck der Prüfung, die Vorbereitung zu dem Archivdienst, nie aus dem Auge verloren wird.

§ 12. Nach demselben Grundsatz ist in der Paläographie zu verfahren. Die älteren Schriften kommen nur insoweit in Betracht, als sie grundlegend für die spätere Entwickelung gewesen sind. Für den künftigen Archivar ist die Hauptsache, dass er sich die Fähigkeit erworben hat, die Dokumente aus dem 13 bis 16 Jahrhundert rasch und sicher zu lesen und zu verstehen. Zum Erweise dafür ist ihm in der Prüfung ein passend ausgewähltes Dokument in lateinischer und ein anderes in deutscher Sprache vorzulegen. In der Diplomatik ist aus demselben Grunde weniger Gewicht auf die älteren Kaiser- oder Papstdiplome, als auf die späteren fürstlichen, Kloster- und Privaturkunden zu legen. In der Chronologie kommt es wesentlich auf das christliche Kalenderwesen mit seiner Osterberechnung (Osterstreit, Ostertafeln), seinen Festen und Heiligentagen, seinen verschiedenen Jahresanfängen u. s. w. und demnach auf die Fähigkeit des Kandidaten an, mittelalterliche Datierungen gewandt und korrekt in den heutigen Kalender umzusetzen.

§ 13. Das durchschnittliche Zeitmass der Prüfung ist für jeden Kandidaten in der Geschichte und der Rechtswissenschaft auf je eine, in den historischen Hilfswissenschaften und Sprachen im ganzen auf zwei Stunden festgesetzt. Jedoch bleibt es der Kommission überlassen, falls sie in einem Prüfungstermine zwei Kandidaten zu prüfen für zweckmässig erachtet, die Dauer desselben auf sechs Stunden zu beschränken.

§ 14. Lassen die akademischen Zeugnisse eines Kandidaten erhebliche Lücken in der Reihe der erforderlichen Wissensgebiete erkennen, so kann die Kommission durch zusätzliche Fragen ermitteln, inwieweit diese Lücken durch Privatstudium ausgefüllt worden sind.

§ 15. Die Prüfung kann nach dem Ermessen der Kommission in einem Universitäts- oder in einem Archivraume abgehalten werden.

§ 16. Jeder Examinator giebt sofort nach beendeter Befragung sein

---

[1] Het examen in dit vak wordt (in afwijking van het statuut) afgenomen door prof. Naudé niet door prof. Leonhard.

motiviertes Urtheil zu Protokoll. Auf Grund desselben werden die einzelnen Theile des Zeugnisses festgestellt.

Ueber das Gesammtergebniss der Prüfung, ob dieselbe genügend, gut oder mit Auszeichnung bestanden oder ob sie nicht bestanden ist, entscheidet ein Mehrheitsbeschluss der Kommission.

§ 17. Bei ungenügendem Ausfall kan die Prüfung nach Ablauf eines halben Jahres wiederholt werden.

Eine weitere Wiederholung ist nicht statthaft.

§ 18. Nach bestandener Prüfung wird dem Kandidaten das Zeugniss darüber ausgehändigt. Dasselbe wird von dem Vorsitzenden und dem Staats-Archivar unterschrieben.

§ 19. Ausnahmen von den im § 5 festgesetzten Erfordernissen und sonstigen einzelnen Bestimmungen der Prüfungsordnung zu gestatten, ist der Direktor der Staats-Archive befugt.

Die Prüfungskommission, welche mit dem Beginn des Sommer-Semesters 1894 zusammentritt, wird jedoch während des ersten Jahres ihrer Thätigkeit, ohne den allgemeinen Zweck ihrer Aufgabe aus dem Auge zu verlieren, bei der Beurtheilung des Studienganges des Kandidaten billige Rücksicht auf den bisherigen Mangel fester Prüfungsvorschriften nehmen und daher nach Umständen auch von der Beibringung des in § 5 Abs. 2 Nr. 3 erforderten Nachweises in einzelnen Stücken absehen.

§ 20. Diese Prüfungsordnung tritt am 1 April 1894 in Kraft. Auf Aspiranten, welche bereits vor diesem Zeitpunkte durch den Direktor der Staats-Archive in die Liste der Bewerber eingetragen sind, findet dieselbe keine Anwendung.

§ 21. Nach dem 1 April 1894 wird der Direktor der Staats-Archive nur auf Grund eines Zeugnisses über die bestandene Prüfung einen Bewerber in die Aspirantenliste aufnehmen.

Nach der Einberufung in den Archivdienst kann einem Kandidaten, der die Prüfung besonders gut bestanden hat, die sonst auf drei Monate festgesetzte unentgeltliche Prüfungszeit angemessen abgekürzt werden.

Berlin, den 6 April 1894.

Der Präsident des Staats-Ministeriums,
Graf zu Eulenburg.

Het familie-archief Hora Siccama.

Het Rijksarchief in Groningen heeft zich gedurende de laatste jaren in meer dan één belangrijke aanwinst mogen verheugen. Niet alleen werd in Juli 1893 eene kist met tot dusverre onbekende stukken door den Archivaris ten raadhuize ontdekt [1]), ook vóór dien tijd ontbrak het niet

[1]) Archievenblad 1893, p. 73.

aan bijdragen. En dan komt in de eerste plaats in aanmerking eene schenking door de erven wijlen Jhr. D. G. Hora Siccama van de Harkstede te Utrecht aan het Rijksarchief in Groningen gedaan. In 1891 en 1892 werden vanwege de familie S. een twaalftal kisten met handschriften, charters enz. (deels in bruikleen) ontvangen, welke bezending in Maart 1893 werd aangevuld door de overkomst van een aantal cartonnen doozen, op enkele uitzonderingen na, geheel met charters gevuld. Deze omvangrijke collectie bevat in hoofdzaak het familie-archief der bekende familiën Rengers, Ripperda en Siccama, met dien verstande evenwel dat tal van stukken daarbij zijn gevoegd welker herkomst of verband niet is nategaan, en die zelfs zoo talrijk zijn dat men nu en dan geneigd is aan een verzamelaar van professie te denken. De Rijksarchivaris in Groningen droeg mij op eene globale inventarisatie van die collectie te bewerkstelligen, en naar aanleiding van dat onderzoek wensch ik met een enkel woord van die verzameling nadere melding te maken.

De toestand waarin bedoelde stukken verkeeren is zeer voldoende. Blijkbaar hebben de opeenvolgende generatien der verschillende familien hunne bescheiden met zorg en op drooge plaatsen bewaard. Slechts zeer zelden — en dat wil bij deze hoeveelheid stukken iets zeggen — heeft een der documenten belangrijk door vocht of stof geleden, terwijl ook de zegels dikwijls goed zijn geconserveerd. Daarentegen was van orde in de verzameling nagenoeg geen spoor. Sommige quitantiën enz. waren tot bundels bijeengebonden doch het meerendeel der stukken lag in merkwaardige verwarring dooreen. Wel waren in dorso van sommige stukken sporen eener vroegere inventarisatie zichtbaar, doch deze orde was sinds lang zoo verstoord dat daaraan geen leiddraad kon worden ontleend. Uit deze omstandigheid vloeit tevens voort dat de eerste inventarisatie slechts globaal kon zijn, en eene nadere schifting op meer beschikbaren tijd moet wachten.

De inhoud van dit familie-archief is zeer uiteenloopend. Zoowel het private als het publieke character van vele leden der familien Rengers, Ripperda, Siccama e. a. spiegelt zich in meerdere of mindere mate daarin af. Tal van staatboeken, registers van huren en pachten, aanteekenboekjes van uitgaven en inkomsten, geheele bundels koopbrieven, obligatien en huwelijkscontracten, wisselen af met extracten uit de Resolutien van een of ander Zijlvest of Waterschap waarin een lid der genoemde familien bijna erfelijk zitting had. Niet minder veelvuldig is hun optreden als redger, zegelaar of collator van onderscheiden kerken. De meeste historische waarde heeft de laatste bezending van Julij 1893. Deze bestaat uit 1669 charters benevens enkele manuscripten. Onder deze laatste is belangrijk een chartularium of copiarium (± 1500) van het oude klooster ter Apel, waarin van elders onbekende stukken voorkomen. Ook mag de origineele chronijk van Johan Rengers van ten

Post, ten jare 1852 door Mr. H. O. Feith uitgegeven, en in goeden staat bij de bezending gevoegd, niet onvermeld blijven. Wat de charters betreft, vele geven opheldering over den oudsten toestand van gasthuizen, kerken en soortgelijke instellingen. Zoo is er de origineele fundatiebrief van St. Geertruidgasthuis te Groningen (Jacobi 1405) met bijbehoorend transfix d.d. 2 Nov. 1476, waarbij bisschop David van Bourgondie zekere aan dat gasthuis geschonkene voorrechten bevestigt; zoo vindt men een aantal oorkonden aangaande het in de oude geschiedenis van Groningen meermalen voorkomende Nydinge-goed, een leen van den Utrechtschen bisschop, welks juiste ligging tot dusverre onbekend was; zoo worden wij ingelicht omtrent de verhoudingen en overeenkomsten der oudste Zijlvesten b.v. dat der 3 Delfzijlen, en worden vele andere, met de oudste historie der provincie Groningen in verband staande, feiten bevestigd of opgehelderd. Het oudste stuk in de verzameling voorkomende draagt den datum 1246 in crastinum Epiphanie Domini, waarbij aan een der heeren Ripperda verschillende collatien in de Ommelanden worden toegekend. Dan, na de onderzoekingen van dr. Aem. Wybrands [1]) en van von Richthofen [2]) kan de echtheid van dat document moeielijk langer worden volgehouden, terwijl bij de bewijzen dier geleerden op inwendige gronden steunend, ook nog het uiterlijk voorkomen van het stuk kan worden gevoegd. Behalve de historicus zal ook de genealoog bij het raadplegen der vele huwelijkscontracten en het betrekkelijk groot aantal wel bewaarde zegels, menige ontbrekende schakel in de stamlijsten der Ommelander familien kunnen invoegen. Doch de geheele waarde van deze familiecollectie zal eerst dan naar eisch kunnen worden bepaald, wanneer de globale inventarisatie te eeniger tijd door eene definitieve rangschikking zal zijn vervangen.

Groningen, Juli 1894. C. P. L. Rutgers.

[1]) de Abdij Bloemhof p. 204, § 99.
[2]) Fries. Rechtsgesch. II. p. 877.

VARIA.

Aan den heer Léon Séché, schrijver van *Les derniers Jansénistes*, werd reeds eenigen tijd geleden door de Fransche Regeering opgedragen een onderzoek in te stellen in het archief der kleine kerk te Utrecht naar vermoedelijk daar aanwezige bronnen voor de geschiedenis van het Jansenisme. Bekend toch is, dat indertijd veel wat in eigendom behoorde aan het klooster Port Royal naar Amersfoort werd overgebracht. Verondersteld wordt nu, dat daar en in Utrecht, opzettelijk of bij toeval, een en ander in geschrift bewaard gebleven is, wat herinnert aan de Fransche theologen, die, als appellanten der Pauselijke bul „Unigenitus", in 1713 hierheen zijn uitgeweken.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1894/5. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

Den 27 Juli 1894 overleed te Rotterdam de rijksarchivaris in Zeeland, Mr. JACOB PIETER NICOLAAS ERMERINS. Geboren te Franeker den 22 September 1832 uit het huwelijk van den hoogleeraar Dr. JAN WILLEM ERMERINS en vrouwe ANNA MARIA KIEN, studeerde hij aan de hoogeschool te Groningen en werd aldaar den 12 November 1855 bevorderd tot meester in de beide rechten.

Zeeland, het land zijner vaderen, waar de naam ERMERINS zulk een bekenden klank heeft, trok hem aan en kort na zijne promotie begaf hij zich derwaarts. Na gedurende eenigen tijd procureur te zijn geweest, wijdde hij vervolgens vele tijd als burgemeester zijne krachten aan de belangen der gemeente Zierikzee. In die betrekking gaf hij blijken van belangstelling in de geschiedenis van zijn gewest en in de goede zorgen voor de bewaring der bronnen voor die geschiedenis. Als burgemeester stelde hij betere orde op het beheer van het archief der stad Zierikzee en gaf hij aan het publiek een kijkje in dat

archief, o.a. door de uitgave van een oorkonde betreffende MELIS STOKE, aldaar berustende. De Ned. Maatschappij v. Letterkunde benoemde hem ter wille zijner verdiensten op dat punt in 1887 tot haar medelid.

Toen in 1888 de rijksarchivaris in Zeeland, de heer J. P. VAN VISVLIET, was overleden, werd na eene langdurige vacature, met ingang van 1 Mei 1890, Mr. ERMERINS door den Koning tot diens opvolger benoemd. Gedurende slechts vier jaren is aan Mr. ERMERINS het beheer over het belangrijke archief van Zeeland opgedragen geweest. Welke werkzaamheden binnen de muren van het archiefgebouw in dien tijd zijn verricht, daarvan is door de wereld daarbuiten weinig vernomen. De vertimmering van de oude abdij te Middelburg, die de archieven huisvest, maakte tijdelijke verhuizingen in dat gebouw voortdurend noodzakelijk, met eene definitieve ordening en inventarisatie kon daarom moeilijk voortgang worden gemaakt. Het is aan Mr. ERMERINS, wiens gezondheid door een slepende ziekte werd ondermijnd, niet gegeven geweest zijne plannen ten opzichte van eene wetenschappelijke ordening van het archief van Zeeland ten uitvoer te leggen.

Als archivaris zal zijn naam daardoor niet lang in herinnering blijven; zijne collega's zullen echter zich gaarne voor den geest roepen den welwillenden, humanen en hoogstbeschaafden man, den gezelligen en gevatten kouter, den jovialen dischgenoot der jaarlijksche bijeenkomsten, die in onze vereeniging door woord en daad op de algemeene vergaderingen toonde hooge belangstelling voor die vereeniging te koesteren.

Berichten.

BENOEMD:
tot Rijksarchivaris in de provincie Zeeland, mr. R. FRUIN Th.A.zn, thans commies-chartermeester aan het Rijksarchief in de prov. Utrecht.

Eervol ontslag verleend aan mr. J. W. MULDER, als archivaris der gemeente Zwolle.

Het voorstel van Burgemeester en Wethouders der gemeente Zwolle, om een nieuwen archivaris te benoemen op een tractement van *f* 1200.— en aan den klerk een salaris van *f* 550.— toe te kennen, werd door den Raad in zijne vergadering van 3 Sept. j.l., na uitvoerige discussies verworpen met de meerderheid van één stem, en eveneens een voorstel om te onderzoeken of de klerk „geschikt en genegen is het archief in orde te brengen.” Ten slotte werd aangenomen een voorstel van mr. VAN DIGGELEN tot benoeming eener commissie van drie leden „om de noodige voorstellen te doen in verband met het archief.”

In zake de Roermondsche archieven-questie, waarover in een volgend nommer de heer A. J. Flament, rijksarchivaris in Limburg, eenige beschouwingen denkt te geven, vermelden wij eenvoudig het gebeurde.

Op den 2en Juli l.l. werd door den Rijksarchivaris in Limburg, A. J. Flament, uitvoering gegeven aan den last van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, om de rijksarchieven te Roermond op het raadhuis berustend en bestaande voornamelijk uit: 1°. de bescheiden, afkomstig van het voormalig Souverein hof te Roermond; 2°. die van de Staten van het Overkwartier aldaar; 3°. die van het Souverein hof van Venlo en 4°. die van de rechterlijke bescheiden, krachtens de Fransche wet, in het gebouw van het voormalig „Tribunal de première instance,” thans Arrondissements-Rechtbank, in het begin dezer eeuw of het laatst der vorige gedeponeerd. Toen die archieven grootendeels in twee wagens waren ingeladen en reeds door den Rijksarchivaris onder toeloop van een belangstellende menigte van alle standen verzegeld, werd door den Burgemeester de gemeenteraad vergaderd, en eerstgenoemde gemachtigd om tegen den rijksarchivaris Flament in kort geding te procedeeren, ten einde door den President der Arrondissements-Rechtbank te Roermond eene voorloopige bewaarplaats voor de betwiste archieven te doen vaststellen. Na veel beraadslagen werd den Commissaris der Koningin, ter uitvoering van 's Ministers besluit tegenwoordig, beloofd,

dat men de wagens onder protest zou laten volgen, doch nauwelijks was deze wederom naar Maastricht vertrokken, of er kwam tegenbevel, waarop den 6^{en} Juli door den heer Hanlo, vice-president der Arrondissements-Rechtbank, de eisch der gemeente Roermond werd ingewilligd. Voor den gedaagde pleitten 's lands advocaat, mr. Thorbecke en de rijksadvocaat mr. Nijpels; voor de gemeente Roermond mr. Verscheure Sr.

Den 2^{en} Aug. l.l. werden de archieven, hierboven sub 1° en 2° vermeld, uit de wagens geladen, in kisten gepakt, verzegeld en in een schuur van den oud-burgemeester Diepen geplaatst; de overige, in aantal het grootste, werden naar het Rijksarchief te Maastricht gevoerd. Dit alles op voorstel der gemeente Roermond.

In appel voor het Hof te 's Hertogenbosch werd omtrent deze zaak door den advocaat-generaal, mr. T. G. H. Reitsma, namens den procureur-generaal, een gemotiveerde conclusie genomen, waarvan de strekking was: „dat het den Hove moge behagen de uitspraak van den president, waartegen appel, op grond van diens incompetentie te vernietigen, subsidiair de oorspronkelijke eischeresse, thans geïntimeerde, in haren oorspronkelijken eisch tegen den oorspronkelijken gedaagde, thans appellant, niet ontvankelijk te verklaren, in beide gevallen met veroordeeling van den geïntimeerde in de kosten van beide instantiën."

Het Hof verwierp bij arrest van 13 Nov. j.l. het ingesteld appèl en bevestigde de aangevallen uitspraak, zoodat de gemeente Roermond zich voorloopig in het gelijk ziet gesteld, in dien zin dat de aldaar in de boven vermelde schuur geplaatste archieven voorloopig blijven, waar zij zijn.

In een vergadering van de Provinciale Vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen in Zuid-Holland, 6 Oct. j.l. te Rotterdam gehouden, kwam ter sprake een rapport, betreffende de wenschelijk gebleken verbeteringen in de Gemeentewet.

Omtrent art. 103 lezen wij daar: „Achter het tweede lid diende te volgen de zinsnede: voor zoover deze niet aan een archivaris is opgedragen."

In de vergadering zelve ontstond hierover verschil van gevoelen, daar men den archivaris ondergeschikt wilde laten aan den gemeente-secretaris, terwijl anderen den secretaris niet verantwoordelijk wilden laten voor iets, waarvoor hij niet verantwoordelijk kan zijn. De uitslag was, dat met 22 tegen 15 stemmen werd besloten het artikel te behouden.

Het Utrechtsche rijksarchief-depôt heeft in de afgeloopene maanden opnieuw eene zéér belangrijke aanwinst verkregen. Zooals in den vorigen

jaargang is vermeld, ontving dit depôt onlangs door de welwillendheid van de gemeentebesturen van Deventer en Utrecht ruim 170 hoogst belangrijke bisschoppelijke charters uit de 14e en 15e eeuwen. Door deze gewichtige aanwinst werd de collectie der bisschoppelijke charters, die zich in het hoofddepôt (het archief van het Domkapittel) bevonden, op bevredigende wijze aangevuld. Doch dit hoofddepôt zelf was op bedenkelijke wijze gespoliëerd. Het was bekend, dat bij het tractaat van overdracht der temporaliteit van het Sticht (1528), bedongen was, dat de bisschop van Utrecht aan Karel V zou afgeven „libros feudorum (et) reddituum, ac chartas, registra, computationes et alias scripturas ad praemissa (nam. de temporaliteit van het Sticht) spectantes." Dientengevolge werden o. a. in 1533 en 1537 door het Domkapittel, in welks archief volgens eene overoude gewoonte de voornaamste bisschoppelijke charters berustten, aan den charterbewaarder van Holland Mr. Vincent Corneliss en aan den rentmeester-generaal Cornelis Anthoniss, afgegeven tal van charters, waarvan de lijsten en reçus nog gedeeltelijk in het archief van den Dom aanwezig zijn. Het gelukte onlangs de lijst dier stukken terug te vinden in twee registers uit het Utrechtsche archiefdepôt, afkomstig van de Registerkamer van Holland, blijkbaar opgemaakt na het overnemen der bisschoppelijke charters, die dan ook bleken volgens deze registers genommerd te zijn. Op deze wijze werd eene lijst van 129 bisschoppelijke charters bijeengebracht, waarvan althans verscheidene bewijsbaar in het Algemeene Rijks-archief berustten. Zijne Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken, met dezen stand van zaken in kennis gesteld, gelastte een onderzoek naar de nog in Den Haag aanwezige bisschoppelijke charters, wier terugbrenging naar het Utrechtsche archiefdepôt bij Zijner Exc'.s missive van 20 Juli 1894, K. W. no. 1597, bevolen werd. Dientengevolge ontving dit depôt onlangs 64 charters, afkomstig uit het bisschoppelijke archief; de overige stukken bleken verloren. Hoewel dus het getal der thans heroverde stukken veel kleiner is dan dat der onlangs uit Deventer en Utrecht ontvangene, maakt het groote belang van den inhoud deze aanwinst nòg gewichtiger. Er bevinden zich onder de nu ontvangene stukken twee pauselijke bullen, vijf keizerdiplomen, drie charters van pauselijke legaten, zes van bisschoppen. Tot de 11e eeuw behooren twee stuks (de bekende giftbrief van Groningen aan de Utrechtsche kerk en de onlangs ontdekte helft van een der giftbrieven van Drenthe), tot de 12e eeuw 1 stuk, tot de 13e 6 stuks, tot de 14e 22 stuks, tot de 15e 20 stuks, tot de 16e 6 stuks. De overige 7 stuks zijn dubbelen of vidimussen van oude charters, die het wellicht overweging zal verdienen naar Den Haag terug te brengen met de ter vervanging der afgegevene origineele charters bij het Domkapittel van ouds bewaarde vidimussen. Zoover is na te gaan zijn thans alle overblijfselen van het oude bisschoppelijke archief weder in het Utrechtsche depot bijeen. Slechts éène omstandigheid tempert de

vreugde over dit resultaat. De thans ontvangene charters schijnen in de Hollandsche charterkamer niet te best bewaard geworden te zijn: althans zij verkeeren in een treurigen toestand, nog verergerd door onhandige reparatiën in het begin dezer eeuw. Wellicht zal het echter mogelijk zijn, daarin eenige verbetering te brengen.

Een naspel op de openingsrede „Pro domo."

Het kan niet worden gezegd, dat de openingsrede onzer jaarvergadering niet de aandacht heeft getrokken en geen indruk gemaakt. 450 exemplaren zijn er van verspreid geworden. De meeste groote bladen en enkele kleinere namen haar in haar geheel of uitgebreide fragmenten er van op, terwijl in sommige niet onwelwillende opmerkingen naar aanleiding daarvan werden gemaakt. In dit opzicht kan de Spr. over den uitslag tevreden zijn.

Niet in die mate over den loop, dien de zaken te Zwolle genomen hebben. Het eind-resultaat der in den gemeenteraad gevoerde beraadslagingen, waarbij ook de voorstanders eener goede regeling van het archief zich niet onbetuigd lieten, werd medegedeeld.

Wij kunnen niet nalaten daaruit ten behoeve der lezers van dit blad over te nemen een gedeelte der redevoering van mr. van Diggelen ter kenschetsing van de wijze, waarop deze zich naar aanleiding van het door onzen Voorzitter gesprokene meende te mogen uitlaten. Na een korte inleiding luidde zij, blijkens het officiëel verslag, als volgt:

„Spr. moet er echter op wijzen, dat ten aanzien der archivarissen een kleine stoot is gegeven aan het vertrouwen op die heeren en hun werkzaamheden. Iedereen zal zich herinneren, dat bij de indertijd hier gevoerde discussie zelfs door de meest besliste tegenstanders met veel waardeering is gesproken over de nu vertrokken archivarissen, met allen ernst over het archivariaat in verband met de belangen der gemeente. Wat is er echter eenigen tijd daarna gebeurd? Men heeft tegenwoordig allerlei bonden, die deze of gene hun ter harte gaande zaak verder zoeken te brengen. Zoo is er ook eene van archivarissen en in een algemeene vergadering dier heeren, onder voorzitterschap van mr. S. Muller Fz., archivaris te Utrecht, heeft de president zich veroorloofd van de hier gevoerde discussiën — discussiën waarbij waardeering en ernst voorzaten — een caricatuur te leveren. Hij heeft dit gedaan door een geheel verkeerde voorstelling te geven van het gesprokene en door het uit het verband rukken van hetgeen is gezegd door middel van citaten hier en daar uit het debat gegrepen. 't Was een oratio *Pro Domo*. De eerste eisch daarbij is zorg voor het eigen belang. Nu wil spr. gaarne

het „*chacun prêche pour sa paroisse*" toelaten, en hij zou zelfs geneigd zijn er over te zwijgen, al mocht er ook eens iets van zoo een vergadering uitlekken, wijl men tegenover dergelijke *boutades* niet te streng mag zijn. Hij zou zich daarbij gaarne laten leiden door de les, neergelegd in de woorden:

On pleure injustement des pertes domestiques,
Quand on en voit sortir der victoires publiques,

't geen met andere woorden weergegeven beteekent: de openbare zaak gaat boven de particuliere belangen, maar dat gaat hier niet. 't Is hier geen zaak, die gebleven is binnen de muren. Neen, de heeren archivarissen vonden de speech door mr. S. Muller Fz. gehouden zoo mooi, dat zij op voorstel van den archivaris te Assen besloten er in wijderen kring publiciteit aan te geven. Aan dit besluit is uitvoering gegeven. Er is een afzonderlijke brochure van verspreid.

In verschillende bladen heeft men het gevonden, meer of minder uitgebreid en ook het hier verschijnend dagblad heeft den inhoud door breede excerpten gepropageerd. Zoo bereikte spr. de rede in Marienbad, in de stille en vreedzame plaats, waar hij rust genoot en krachten hoopte te verzamelen om weder hier te verschijnen en te kunnen strijden voor de belangen der gemeente. Spr. werd er door in zijn vredigen rust gestoord.

Nu er die opzettelijke publiciteit aan is gegeven, staat men niet langer voor een *boutade*, die men kan ignoreeren, neen, men staat tegenover een aanval op een vergadering als deze minder gepast. 't Komt ook tegenover onze zusterstad Kampen niet te pas te zeggen: „'t Gebeurde niet te Kampen, maar dan toch in een stad die er dicht bij lag." Spr. erkent de juistheid van den eersten regel van het motto, 't welk hij in de *Pr. Ov. en Zw. Ct.* boven het stuk geschreven vond „Cet animal est très-méchant", maar met de daarop volgende regel „Quand on l'attaque il se défend", stemt hij allerminst in. Van een *attaque* was hier geen sprake. Neen, als hier een motto had moeten worden geplaatst, zou er geen beter geweest zijn dan *Cave Canem!* het waarschuwend voorschrift tegen kwaadaardige honden.

Het is hier de plaats niet alle beschuldigingen en onjuiste voorstellingen speciaal te weerleggen. Het is spr. voldoende om te doen uitkomen, dat de heeren archivarissen door dezen weg te volgen hun eigen zaak enorm hebben benadeeld. Sprekers vertrouwen is geschokt en de vrees gewettigd, dat de heeren de stukken in het archief zullen behandelen, zooals zij met de redevoeringen der raadsleden hebben omgesprongen, dat ze de stukken namelijk uiteen zullen scheuren en daaruit nemen wat hun past.

De discussies, in deze vergadering gehouden, hebben altijd — ook bij de meest besliste tegenstanders — ten aanzien èn van den persoon, èn van de zaak, èn ten aanzien van het belang der gemeente, èn ten opzichte

van het algemeen belang ernst geademd, en het is dan ook een door niets gemotiveerden uitval van mr. S. Muller Fz., als hij zegt: „sterk in hun onschendbaarheid als raadslid." Alsof er iets onbehoorlijks gezegd was, dat een lid dezer vergadering aan strafvervolging zou hebben blootgesteld, als het buiten de vergadering was gesproken! En tegen een vervolging door mr. Muller beschermt ook de gemeentewet niet. Spr. deelt de spijt van mr. S. Muller Fz., dat Bakhuizen van den Brink er niet meer is, om „de uitverkorenen der natie" met zijn onbluschbaren lach te vervolgen. De Ponsgod van professor van Vloten kon — als hij een critiek over onze discussies had geleverd — stellig een geestige, misschien zelfs wel een der zaak van de archivarissen ten goede komende critiek hebben geleverd en zoodanige critiek zou spr. hoogst welkom zijn geweest — vooral als daaruit voor ons, leden van den raad, leering ware te trekken."

Met het oog op deze „parlementaire redevoering" werd door mr. S. Muller Fz. in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 8 Oct. j.l. het volgende geplaatst:

„*Aan den Edelachtb. Heer* Mr. VAN DIGGELEN,
lid van den gemeenteraad te Zwolle.

Edelachtbare Heer!

Eerst dezer dagen werd ik door het officieele verslag bekend met het door u ter raadsvergadering van 3 September ll. gesprokene naar aanleiding van de toespraak, waarmede ik de jaarvergadering der archivarissen in Juni ll. heb geopend. Tot mijn groot leedwezen (want ongaarne kom ik op de zaak terug) moet ik een woord van protest richten tegen het door u in het midden gebrachte.

Tweemaal in den loop uwer rede doet u mij de eer mijne woorden (tusschen aanhalingsteekens) af te laten drukken. Het spijt mij te moeten verklaren, dat *beide* citaten (niettegenstaande de aanhalingsteekens) onjuist zijn. De eerste mededeeling is geheel niet van mij, maar ontleend aan een der dagbladen, dat deze opmerking maakte *naar aanleiding van* mijne toespraak; in het tweede citaat is door u eene niet onbelangrijke wijziging aangebracht. Wanneer ik thans beweerde: „Ik heb mijn vertrouwen in de rechterlijke macht verloren; want zie eens, hoe lichtvaardig deze heeren oordeelen en hoe onbetrouwbaar de gegevens zijn, die zij leveren!" dan zoudt gij mij waarschijnlijk (niet zonder reden) helder uitlachen. Toch handelt gij zelf niet anders tegenover mij, wanneer gij op grond van eenige onjuistheden, die door mij gezegd zouden zijn, adviseert tegen de aanstelling van een archivaris te Zwolle.

Ik zou dit zeer onbeduidende feit niet hebben gereleveerd, wanneer ik

er niet aanleiding in vond tot het maken van een paar opmerkingen. Het door u willekeurig veranderde citaat is dat, waarin ik zeg, dat UEd.achtb. „sterk in *zijne* onschendbaarheid als raadslid" over den thans afgetreden gemeente-archivaris eene onvriendelijke opmerking hebt gemaakt. Ik bedoelde daarmede geenszins (hoewel ik erken, dat de bewoordingen tot de misvatting eenige aanleiding konden geven), dat deze onvriendelijke bewoordingen, buiten den raad geuit, u aan een strafvervolging hadden kunnen blootstellen, maar alleen, dat het voor een ambtenaar ondoenlijk is op te komen tegen dergelijke kwetsende appreciaties van zijn werk, wanneer die in het openbaar zonder nader bewijs worden uitgesproken door een zijner superieuren. Hetgeen ik naar aanleiding van deze appreciatie meende te mogen zeggen, gold derhalve *uitsluitend u persoonlijk*, die de gewraakte uitdrukking gebruikt hebt. Thans evenwel, nu gij in het raadsverslag deedt afdrukken, dat ik gesproken zou hebben van raadsleden „sterk in HUN onschendbaarheid", heeft het allen schijn, alsof ik een aanval zou gericht hebben *tegen den gemeenteraad*. En het is tegen dezen onjuisten schijn (waaraan eenigen uwer ambtgenooten in den verderen loop van het debat bleken te gelooven), dat ik met kracht wensch te protesteeren.

Mijne toespraak is *geenszins* gericht tegen den raad van Zwolle, waarvan trouwens eene zéér sterke minderheid gestemd heeft tegen *alle* maatregelen, die ook naar mijne overtuiging schadelijk zijn voor de belangen van het archief, en waarvan slechts zeer enkelen vóór dergelijke maatregelen gesproken hebben. Zij is zelfs niet eens uitsluitend gericht tegen leden van dit college, want velen der door mij besprokene gezegden zijn reeds eenige jaren geleden buiten Zwolle geuit. Mijne toespraak moge gesteld zijn *naar aanleiding van* woorden, door enkele Zwolsche raadsleden in het verleden voorjaar gesproken, die woorden waren slechts de laatste druppels, die een reeds lang vollen emmer deden overloopen. Ik heb mij niet veroorloofd te beoordeelen, in hoeverre er in de gegevene omstandigheden (die mij volkomen onbekend zijn) voor den Zwolschen raad aanleiding bestond, om zeker besluit te nemen betreffende zijn archief. Maar ik meen volkomen recht te hebben, om stellingen, die in het algemeen, zonder verwijzing naar bepaalde omstandigheden, in het openbaar worden geuit over het belang van archieven en hun beheer, even algemeen en zonder iemand te noemen, te bespreken en zoo noodig te weerleggen.

Heb ik daarbij inderdaad, zooals u beweert, mij veroorloofd „van de discussien een carricatuur te leveren?" Wanneer u u de moeite wilt geven, niet het verslag in de dagbladen te lezen, maar mijn stukje zelf (dat voor 25 cents te verkrijgen is bij de firma Erven B. van der Kamp te Groningen), dan zult u, vertrouw ik, deze aantijging terugnemen. Ik heb elk der gebezigde argumenten, waarop het aankwam, woordelijk aangehaald en achtereenvolgens sine ira et studio uitvoerig besproken. Dat

ik vooraf van enkele te Zwolle en elders gebezigde argumenten, die door vorm of inhoud beneden kritiek waren, een klein ruikertje gevormd heb en mij daarvan met een enkel woord heb afgemaakt, wie, die mijne toespraak las, zal mij dit ten kwade duiden? Er was, naar uwe meening, in de bedoelde raadsvergadering „zelfs door de meest besliste tegenstanders met veel waardeering gesproken over de nu vertrokkene archivarissen," — er was „niets onbehoorlijks gezegd." Ik heb dien indruk van het gesprokene niet gekregen. Waarschijnlijk zijt gij van oordeel, dat er ook ditmaal „niets onbehoorlijks gezegd is." Toch acht ik het mogelijk, dat anderen deze meening niet zullen deelen, als zij vernemen, hoe gij mij beleefdelijk aanduidt als een „kwaadaardigen hond," en hoe gij zelfs overledenen niet spaart! Natuurlijk hebt gij door deze uitingen u willen verdedigen tegen het verwijt, dat gij alleen ondergeschikten met uw fijnen scherts vervolgdet. Ik verleen u daarvan gaarne akte. Overigens wil het mij voorkomen, dat dit niet het genre is, waarin gij het gelukkigst zijt; doch om mijnentwil verzoek ik u, u vooral niet te geneeren: *dergelijke* allocuties verstoren mijne gelijkmoedigheid geen oogenblik!

Vergun mij ten slotte nog ééne opmerking. Ik kan er in komen, dat het u en uwen medeleden verdriet, telkens nieuwe archivarissen te zien optreden, die zich weder met veel tijd en moeite moeten inwerken in het archief, voordat zij zich ernstig met de regeling daarvan kunnen bezighouden, — ik kan er in komen, al mag het u niet verwonderen, dat de titularissen in sommige omstandigheden een goed heenkomen zoeken. Maar het verwondert mij toch, dat u en eenigen uwer ambtgenooten, zoozeer doordrongen van de tekortkomingen der archivarissen, in ernstige overweging genomen hebt om het beheer van het archief toe te vertrouwen aan den klerk. Ik bid u, hoe zou deze persoon, wiens speciale vorming voor zijne taak geheel afhankelijk is geweest van den archivaris, dien gij wantrouwt, de noodige kundigheden hebben verkregen, die hem geschikt zouden gemaakt hebben om zijnen leidsman te vervangen? De klerk van het Zwolsche archief is mij volkomen onbekend; ik erken, dat ik een overweldigenden indruk van zijne bekwaamheden heb gekregen, nu ik uit den mond van een uwer ambtgenooten mocht vernemen, dat hij in 3 jaren tijds (op een tractement van *f* 250!) gelegenheid gevonden heeft, om bij zijne drukke archiefwerkzaamheden nog Latijn te leeren. Maar toch meen ik u in ernstige overweging te moeten geven, hem *in geen geval* met de leiding van het archief te belasten. Met klappers maken is de zaak geenszins ten einde, en het gevaar is groot, dat deze niet wetenschappelijk voorbereide ambtenaar de orde, die nog in uw archief mocht bestaan, verstoren en eene goede ordening voor goed onmogelijk maken zal — of althans zóó moeielijk, dat de aangebrachte schade eerst in *lange* jaren met *groote* geldelijke offers zal kunnen worden hersteld. Indien men van oordeel is, dat de finantien der gemeente de aanstelling

van een deskundigen ambtenaar niet toelaten, dan blijft naar mijne innige overtuiging voor hen, die inderdaad hart hebben voor het archief, slechts één weg open: het te sluiten in de hoop op betere tijden!

Ik heb de eer enz."

De organisatie van het archief van Keulen.

Ter gelegenheid van de onlangs te Keulen gehouden vergadering van het Hansische Geschichtsverein, die samenviel met het leggen van den eersten steen van een prachtig gebouw voor het stadsarchief en de stadsbiblotheek van Keulen, werd aan de leden van het Verein eene „Festschrift" aangeboden. In dit boekje, versierd met plannen van het nieuwe gebouw, geeft de archivaris van Keulen Dr. J. Hansen een overzicht van het stedelijk archief, voorafgegaan door een kort woord over de nieuwe indeeling daarvan. Dr. Hansen verhaalt, hoe de oude organisatie van het archief, die nog tot 1857 schijnt in stand gehouden te zijn, daarna aanvankelijk gedurende eene periode van verwaarloozing, later onder het beheer van den als schrijver verdienstelijken Dr. Ennen geheel werd vernietigd. Dr. Höhlbaum (thans hoogleeraar te Giessen), die sedert zijne aanstelling als archivaris in 1880 zich hoogst verdienstelijk heeft gemaakt voor de herleving van het archief, heeft reeds spoedig (1883) eene nieuwe organisatie ontworpen. Deze organisatie was gegrond „auf einem sachlichen Eintheilungsprincip" en verdeelde het archief in eenige afdeelingen, die ten doel hadden, om de betrekkingen der stad tot de Hanse, het rijk en het aartsbisdom toe te lichten en eindelijk in de vierde plaats alles te omvatten, wat op de inwendige toestanden der stad betrekking had. Reeds Höhlbaum, die vasthield aan „eine streng sachliche Gliederung des Archivs", zag zich genoodzaakt, naast zijne vier hoofdafdeelingen twee andere te bestemmen voor de in het Keulsche archief ingelijfde archieven van het Hanse-kantoor te Brugge en van het klooster Lond. Zijn opvolger Dr. Hansen is nu echter in deze richting verder gegaan. Bij de bewerking van het archief heeft hij het onhoudbare eener „sachliche Eintheilung" voor een archief ingezien, en is hij allengs tot geheel andere resultaten dan zijn voorganger gekomen. Met groote ingenomenheid vermeld ik, dat onze Keulsche ambgenoot (natuurlijk zonder iets van onze beraadslagingen te weten) toch *geheel dezelfde* conclusiën heeft geformuleerd, die in onze voorlaatste vergadering nagenoeg eenstemming werden aangenomen. Ziehier wat hij schrijft[1]):

„Im Verlauf der Ordnungsarbeiten hat sich gezeigt — und zwar ganz besonders, seit nach Höhlbaums Abgang die Bearbeitung der Aktenbestände an Stelle der Urkunden in den Vordergrund getreten ist — dass

(1) *Ik* spatiëer hier en daar.

die Eintheilung nach sachlichen Gruppen sich nicht aufrechterhalten liess. So einfach und praktisch sie auf den ersten Blick erscheinen, so manche Vortheile sie auch für gewisse Untersuchungen bieten mag, so würde ihre gewaltsame Verwirklichung die Benutzbarkeit des Archivs im allgemeinen sehr beeinträchtigen. Und ohne Gewalt ist sie nicht zu verwirklichen. Jede Eintheilung eines Archivs nach einem sachlichen Eintheilungsprincip kommt mit sich selbst in einen unlösbaren Widerspruch; der Inhalt der Aktenstücke selbst widersetzt sich sachlicher Gliederung; wie viele Aktenstücke können mit gleichem Recht ihren Platz in zwei und mehreren dieser sachlichen Gruppen beanspruchen, weil eben ihr Inhalt nach mehreren Richtungen in Betracht kommt!

Auch beim Kölner Archiv ist meines Erachtens der einzige Weg zur Begründung einer für alle Zukunft ausreichenden Ordnung die Befolgung eines Grundsatzes, der jetzt wohl in der Mehrzahl der grösseren Archive Deutschlands Annahme gefunden hat, die Anwendung eines formalen Eintheilungsprincips[1]), die möglichst vollständige Wiederherstellung der Registraturen der alten Behörden. Die sachliche Zusammengehörigkeit von einzelnen Theilen innerhalb der verschiedenen Gruppen aufzuweisen, ist die Aufgabe von Specialrepertorien. Durch ihre Ausarbeitung können und müssen den jeweiligen wissenschaftlichen Bedürfnissen und Tagesfragen die erleichternden Hülfsmittel geboten werden, aber die Ordnung, die Inventarisation der Archivalien selbst darf durch sie nicht berührt werden. Das in übergrosser Fülle erhaltene Material für eine den wissenschaftlichen Ansprüchen genügende Geschichte der Stadt Köln auf gediegener Grundlage ist nur dann von allen Seiten zugänglich zu machen und bequem zu handhaben, wenn die Möglichkeit geboten wird, die Thätigkeit der einzelnen Verwaltungsorgane, des centralen, d. i. des städtischen Rathes, und der Organe zweiten und niedern Ranges, durch die Jahrhunderte nach ihren verschiedenen Richtungen zu verfolgen. Nur wenn den schriftlichen Ueberresten des Lebens der Vergangenheit gestattet wird, unmittelbar aus der Umgebung, in welcher und durch welche sie entstanden sind, heraus zu uns zu reden, können sie voll und ganz unserm Bestreben dienen, eine greifbare Anschauung, ein wahrhaft lebendiges Bild von der Entwicklung der Vergangenheit zu schaffen. Nur auf diesem Wege ist auch zu bestimmen, welcher Antheil unserer Stadt an der allgemeinen Entwicklung des politischen, des wirthschaftlichen und des wissenschaftlichen Lebens der Provinz und des Vaterlandes zukommt.

Aus diesen Erwägungen heraus erhebt sich nun bei einem Archiv wie das hier in Rede stehende, das seit Jahrhunderten durch reiche Deposita, Schenkungen und Käufe eine grosse Menge von Bestandtheilen aufgenommen hat, die, so werthvoll sie auch an sich und für die Kölnische

(1) In Bezug auf die Trennung der Urkunden von den Akten hat man ein solches formales Princip schon seit längerer Zeit befolgt.

Geschichte sein mögen, doch ihrer Entstehung nach mit der städtischen Verwaltung nicht das mindeste zu thun haben, als nächste Aufgabe, das alte städtische Archiv wieder herzustellen, d. h. die heterogenen Bestandtheile aus ihrer Verbindung mit den eigentlich städtischen zu lösen und die letztern zunächst nach dem gekennzeichneten Gesichtspunkt zu gliedern, also die Akten der früheren städtischen Behörden in geschlossenen Gruppen zusammenzufassen. Auch die ausgesonderten Materialien, und zwar nicht bloss die grossen Bestände, wie das Hansische Archiv, die Reste der kölnischen Kirchenarchive u. s. w., sondern auch die kleinen Gruppen und einzelnen Stücke, so fragmentarisch sie zum Theil sein mögen, werden erst dann für die Forschung recht brauchbar, wenn ihre Provenienz genau festgestellt und als Eintheilungsprincip durchgeführt ist; auch bei ihnen muss der Zusammenhang, dem sie verdankt werden, klar zum Ausdruck kommen.

Bei den Ordnungsarbeiten der letzten Jahre ist nach diesem Grundsatz verfahren worden."

S. Muller Fz.

Wijziging van art. 103, 2e lid, der Gemeentewet.

Het zal in den tegenwoordigen tijd niet licht meer ontkend worden, dat het aan het hoofd dezes vermelde artikel een bezwaar oplevert voor een goed beheer der gemeente-archieven, en dat het voor de gemeente-archivarissen, bepaaldelijk belast met de zorg voor het oudere gedeelte daarvan, bij de goede vervulling hunner taak een beletsel is.

Dat hierbij, vooral in die gemeenten welke archivarissen hebben aangesteld, veel van de personen zal afhangen, behoeft geen nader betoog, maar die omstandigheid neemt evenmin weg, dat de in art. 103 neergelegde regeling is vicieus.

Immers de secretaris der gemeente wordt daarbij inzonderheid ook met de zorg voor het archief belast. De secretaris, een administratief ambtenaar, die om verschillende redenen daartoe zeker niet de aangewezen man is. En wel omdat hij niet heeft de noodige speciale kennis, vereischt noch voor het rangschikken en beschrijven, noch voor het goed in orde houden van een archief. Voor het oudere gedeelte zal dit in ieder geval wel niet worden ontkend [1]), en evenmin dat de eisch van het bezit dier kennis aan de bedoelde ambtenaren niet kan worden gesteld. Immers hun taak is de loopende administratie der gemeenten, een taak, welker goede vervulling in grootere de geheele arbeidskracht van één persoon vereischt,

[1]) Zie p. 69 van den vorigen jaargang.

en voor welke men in kleinere reeds tevreden mag zijn een eenigszins geschikt persoon te hebben gevonden.

Maar ook voor het zoogenaamd nieuw archief, voor zoover het niet meer dient bij de dagelijksche administratie, is de zorg meestal van weinig beteekenis. In de grootere gemeenten, waar voldoende personeel ter beschikking van den secretaris staat, zal de toestand gewoonlijk minder te wenschen overlaten dan daar, bepaaldelijk in de kleinere, waar dit niet het geval is. Èn de tijd, voor zijne andere meer dringende bezigheden vereischt, èn de meestal niet zeer schitterende bezoldiging zullen hem de gelegenheid en den lust benemen, om voldoende aandacht te wijden aan de stukken, welke zijn afgedaan en daarom in veel gevallen van minder onmiddellijk practisch belang zijn, niet voor de gemeenten, de corporaties zelf, maar voor de tijdelijk aan haar hoofd staande ambtenaren.

Gevolg hiervan zal natuurlijk zijn verwaarloozing en op den duur onvermijdelijke ondergang van bescheiden, wier bewaring in het algemeen belang, zoowel voor de administratie zelf als voor de geschiedenis van gewicht is. En tot welke uitersten die onverschilligheid bij sommige gemeentebesturen, bepaaldelijk in verband met de dikwijls veel te kleine bergruimten kan gaan, daarvan kan ieder meespreken, die zich met het bezoeken van gemeentearchieven heeft bezig gehouden. Wie er meer van wil weten, verwijzen wij naar de verslagen door de Rijksarchivarissen in onderscheidene provincies in de laatste jaren uitgebracht.

Beantwoordt dus in dit opzicht het bewuste art. allerminst aan het doel, ook daar waar afzonderlijke ambtenaren met de zorg voor het archief zijn belast, is dit evenmin het geval. Immers dezelfde bezwaren doen zich voor, zij het dan in niet zoo sterke mate, als de secretaris de hem bij de wet opgedragen taak ernstig wil vervullen. Juist dan zal de lagere op de ambtelijke ladder op dit punt de meerdere in kennis en de meer bevoegde tot beslissen zijn. Iets dat in het veronderstelde geval licht tot onaangenaamheden kan leiden, daar bovendien de hoogere ambtenaar de verantwoordelijke persoon blijft. Laat hij echter alles over aan den onder hem staanden ambtenaar, meer bijzonder met de zorg voor het archief belast, dan is de bewuste alinea vrij wel een doode letter geworden. Ook dit kan zeker niet gewenscht schijnen, al zoude daardoor zonder twijfel het belang der zaak worden bevorderd. Het kan toch niet anders dan wenschelijk zijn, dat degene, die toegerust met de noodige kennis belast wordt met de zorg voor het archief, daarvoor de verantwoordelijkheid drage, maar dan ook niet weder op den achtergrond worde gedrongen door iemand, aan wien, wijl hij de eerste niet bezit, het andere niet op de schouders kan worden gelegd.

Wijziging van de laatste alinea van art. 103 is dus wenschelijk.

Maar hoe? Die vraag is gemakkelijker gedaan dan beantwoord.

Eenvoudig het woord secretaris te vervangen door archivaris; dit zou,

daargelaten nog de minder wenschelijke plaatsing en het wel wat onverwacht te voorschijn treden van zoodanigen ambtenaar in dezen titel, het bezwaar hebben dat verreweg de meeste gemeenten zulk een beambte niet bezitten en het evenmin van haar te vergen is er een aan te stellen. Wel te verstaan, van iemand, die tijd en geschiktheid zoude hebben in het werkelijk belang der gemeente werkzaam te zijn. En dit geldt niet alleen voor de zeer kleine plaatsen, maar ook voor dezulke, waar misschien nog wel iemand zoude te vinden zijn om in het archief wat te grasduinen. Men begrijpe het toch wel, goede bewaring en juiste rangschikking der het gemeentelijk bestuur betreffende en daarvoor gewichtige stukken is een administratief belang. Even goed als een zuivere finantiëele administratie, of een voordeelig beheer der gemeentelijke eigendommen.

Iets anders zal dus moeten worden gevonden, waarbij rekening zal moeten worden gehouden met de twee volgende omstandigheden, die uit het voorafgaande voortvloeien, en wel

1°. aan de in iedere gemeente aanwezige ambtenaren kan deze taak niet met gerustheid worden opgedragen, even weinig als zij van hen kan worden gevergd;

2°. in verreweg de meeste gemeenten is het onmogelijk geschikte krachten daarvoor te vinden.

Deze twee omstandigheden wijzen reeds van zelve aan in welke richting de oplossing moet worden gezocht. Van Rijkswege moet hier worden ingegrepen, en wel door, voorziende in het gemis sub 2°, ambtenaren aan te wijzen, welke de zorg voor de gemeente-archieven over kunnen nemen van de sub 1° bedoelde, en die taak naar eisch vervullen [1]). Het springt voldoende in het oog, dat in die grootere gemeenten, waar voldoende, in aantal en capaciteit, krachten bij het archief werkzaam zijn, waar voldoende zorg van bewaring en ordening wordt besteed, dit ingrijpen onnoodig is, al zal eenig toezicht van regeeringswege op enkele punten, misschien niet geheel overbodig kunnen worden geacht.

Voor echter over te gaan tot de nadere uitwerking onzer denkbeelden, zij een bezwaar, waarmede tegen elk dergelijk ingrijpen reeds zonder

---

[1]) Ik wijs er op, dat in de gemeente Utrecht iets dergelijks reeds bestaat. De in ieder opzicht gelukkige vereeniging der betrekkingen van rijksarchivaris en van archivaris dier gemeente komt niet alleen aan de archieven ten goede, maar verschaft den titularis een positie, die het zijnen ambtgenooten niet gegeven is te bereiken.

De gemeenten Groningen en Arnhem maken zich eenvoudiger, althans goedkooper van de zaak af, door hunne oude archieven in bruikleen aan het Rijk af te staan en dit voor bewaring en onderhoud verder te laten zorgen. Voor gemeenten van dien omvang wel een eenigszins ongemotiveerd voorrecht. Hoe weinig men zich, althans in de eerste gemeente, bewust is, dat hier werkelijk sprake is van een voorrecht, kan daaruit blijken, dat in den Raad bedenkingen werden geopperd tegen het toekennen van een gratificatie voor het voorloopig inventariseeren van den inhoud der ten stadhuize gevonden kist, (zie vorigen jaargang p. 74), o. a. met de opmerking, dat dit eigenlijk eo ipso lag op den weg van den *Rijks*archivaris. Er werd bijgevoegd, dat het nu maar uit moest zijn met het vinden van kisten met oude papieren, omdat het de gemeente slechts op kosten joeg!!

nader onderzoek wordt te velde getrokken, kortelijk besproken. Het is dat ontleend aan de autonomie der gemeente, de zelfstandigheid dier corporaties, in zooveel ruimer mate dan voor de provinciën in ons staatsrecht erkend. Een bezwaar echter, dat niet à priori alle discussie uitsluit in dien zin, dat het beginsel erkend zijnde van eenig ingrijpen geen sprake meer zou kunnen zijn. Goed beschouwd geldt het hier ook slechts een vraag van meer of minder. Men kan tegen dat meerdere in hetgeen wij gaan voorstellen zich verklaren, het ongewenscht achten; met een beroep op gemeentelijk „selfgovernment" alleen is de zaak niet van de baan. Immers er is hier slechts sprake van toezicht en aanvulling, waar de gemeente op zich zelve niet voor de goede vervulling harer taak in staat blijkt.

Dergelijke redenen leidden er den wetgever reeds toe in de thans van kracht zijnde gemeentewet bepalingen in dien zin op te nemen. Immers art. 194 vlg. noemen besluiten der gemeentebesturen op, welke aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten moeten worden onderworpen. Daaruit blijkt dat o. a. vrees voor de verwaarloozing van het belang der gemeente of krenking van het algemeen belang den grond van dit toezicht uitmaken [1]). Beide redenen gelden ook hier. Immers beide zijn bij een goede bewaring en inrichting der gemeentelijke archieven gemoeid; beide worden geschaad, als aan de archieven, zoowel wat bewaring als inrichting betreft, geen voldoende zorg wordt besteed. Dat men in dit opzicht reeds verder is gegaan blijkt o. a. uit art. 136, hetwelk van de veronderstelling uitgaat, dat er gemeentelijke ambtenaren kunnen zijn, wier bezoldiging door Gedep. Staten wordt geregeld. En dat, waar blijkt dat de gemeenten de haar opgelegde taak niet meer in staat zijn voldoende te vervullen, het Rijk haar daarin bijspringt, hiervan vinden wij een voorbeeld in de regeling van het lager onderwijs en nog sterker in de bekende wet, waarbij aan enkele tijdelijk extra-subsidie in de kosten van bedoeld onderwijs wordt toegekend. Nu geldt het hier, wij weten het wel, de uitvoering eener algemeene wet, welke aan de gemeente is opgedragen, maar het feit zelf, zooals wij het boven omschreven, bestaat. Evenzeer als het waar is, dat de laatste slechts een tijdelijke noodmaatregel is, die zeker niet algemeen wordt goedgekeurd, evenzeer is het echter ook waar, dat, zooals beide ons leeren, de overtuiging steeds meer veld wint, dat als de aan de gemeente opgelegde taak te zwaar wordt, die op de een of andere wijze moet worden verlicht, doordat de staat òf bijspringt òf haar overneemt.

Dit is nu, zij het dan dat bepaaldelijk in de kleinere gemeenten de zorg voor hare archieven op vrij luchtige wijze wordt opgevat en derhalve niet zwaar drukt, juist hetgeen door mij wordt beoogd. En wel op de volgende wijze.

---

[1]) Verg. nog art. 230.

Het toezicht op de archieven der gemeenten zal worden uitgeoefend door de rijksarchivarissen in de onderscheidene provincies. Die archieven zullen omvatten alle zoodanige stukken en bescheiden, welke niet meer dagelijks voor de administratie benoodigd zijn. Hiervoor zal een eenigszins ruime termijn moeten worden genomen bijv. van 25 jaren, of als beginsel van scheiding kan worden gevolgd de conclusie, in de eerste jaarvergadering der Vereeniging van archivarissen aangenomen, volgens welke behalve den gezegden termijn ook „de laatste belangrijke verandering van beheer" het tijdstip kan aangeven, waarop de scheiding tusschen oud en nieuw archief moet worden vastgesteld.

Het toezicht zal zich daar, waar door de gemeenten bevoegde deskundigen zijn aangesteld, kunnen bepalen tot het geven van advies, en de controle over den geleidelijken voortgang der werkzaamheden [1]). Bij andere zal de bevoegdheid der met het toezicht belaste ambtenaren meer uitgebreid moeten zijn.

Waar het den rijksarchivarissen in de provincies blijkt, dat het archief van een gemeente hetzij wat bewaring, hetzij wat ordening en inrichting betreft, meerdere verzorging noodig heeft, zal door hem met het bestuur der gemeente in overleg moeten worden getreden over de beste wijze om daarin tegemoet te komen. De kosten voor inrichting der bewaarplaatsen, zooals die billijkerwijze mag worden gevorderd, en voor de verzorging der stukken en bescheiden zelve, bijv. door het inbinden der protocollen en het bergen der stukken in portefeuilles en dergelijke, kunnen zonder bezwaar van de betrokken besturen worden gevorderd. Zoo door hen op het drukken van den inventaris wordt prijs gesteld zullen zij ook dat moeten betalen [2]).

Wat nu de wijze van uitvoering der werkzaamheden aangaat, deze zal moeten afhangen van de uitgebreidheid der archieven zelve, van de ruimte, welke in het rijksarchief in de hoofdplaats der provincie beschikbaar is enz. Immers toezending van het geheel naar de werkplaats van den rijksarchivaris zal de meest gemakkelijke wijze van handelen zijn; anders zal het gemeente-archief ter plaatse moeten worden geordend en beschreven. Daar dit slechts in grootere gemeenten zal worden vereischt, zal het verschaffen van behoorlijke gelegenheid en ruimte daartoe geen zwarigheid kunnen opleveren. Is het werk afgeloopen, dan wordt in het eerste geval het archief weder ter plaatse teruggezonden, waar het behoort, en is de zorg voor goede bewaring en richtig gebruik een plicht der gemeentebesturen. Ten einde te maken dat hieraan de hand worde

---

[1]) De discussies in den Zwolschen gemeenteraad voor eenigen tijd gevoerd bewijzen, dat dit voor de gemeente-archivarissen zelve van veel belang kan zijn.

[2]) Voor de gemeenten, welke hare archieven vrijwillig ter bewaring (bruikleen is de gewone term, ten onrechte, het voordeel is niet aan de zijde van den ontvanger) in de rijksdepôts geven, moet hetzelfde gelden; zelfs zoude het de vraag zijn, of niet kosten voor het doen van onderzoekingen en het geven van adviezen door de rijksambtenaren in rekening zouden moeten worden gebracht. Verg. de rede van Mr. S. Muller Fz., boven p. 58.

gehouden, zal toezicht daarop op den weg van den rijksarchivaris in de provincie liggen, die daartoe zal moeten rondreizen en van zijne bevinding verslag aan den Minister en aan Gedeputeerde Staten der provincie zal dienen uit te brengen.

Tot nog toe gingen wij van de veronderstelling uit, dat in alle opzichten samenwerking bestond. Dit zal, wanneer de bedoelde ambtenaar ook door de wet als de bevoegde autoriteit wordt aangewezen, wel de gewone gang van zaken zijn, daar nu reeds in die richting op minnelijke wijze wordt gewerkt. Toch is de mogelijkheid volstrekt niet uitgesloten, dat er vanwege een gemeentebestuur verzet plaats vindt tegen de inmenging van den rijksarchivaris hetzij uit onwil, hetzij uit onmacht. Doet dit geval zich voor, dan zoude deze zich moeten kunnen wenden tot Gedeputeerde Staten in de provincie en dezen het geval ter beslissing voorleggen. Deze zouden dan de uitvoering der gedane voorstellen kunnen bevelen en hetzij de opzending, hetzij de openstelling voor den ambtenaar met de bewerking belast kunnen doen plaats hebben. Zou er van onwil in dezen sprake zijn, dan zouden de Gedeputeerde Staten voor de benoodigde kosten kunnen handelen als in art. 212 der Gem. W. aangegeven. Bleek het gemeentebestuur onmachtig of geheel onwillig om ook maar de minste zorg voor de archieven te dragen dan zou — daargelaten de vraag of nog niet andere dwangmiddelen zouden kunnen worden aangewend — eenvoudig het archief in het depôt der rijks-archieven moeten worden opgesteld. Voor overvulling daarvan zoude niet veel vrees behoeven te bestaan. Immers waarschijnlijk zal zich het bedoelde geval slechts bij zeer kleine gemeenten, en dus bij archieven van weinig omvang voordoen. Bovendien kunnen deze onder de aangeduide omstandigheden aanmerkelijk worden beperkt door de opruiming van alle stukken betrekkelijk de relaties met de hoogere besturen, daar die ter plaatse, in het depôt der rijksarchieven namelijk, toch aanwezig en dan niet afzonderlijk in dat der onmachtige of wederspannige gemeente behoeven te worden bewaard. De zuiver plaatselijke stukken zullen dus overblijven, en misschien zal ook daaruit het een en ander kunnen worden verwijderd. In ieder geval zal dit met de noodige zorg dienen te geschieden, maar dan ook niet behoeven te worden gelet op een mogelijk latere restitutie aan het betrokken gemeentebestuur. Deze toch zou misschien kunnen worden toegestaan, als naderhand voldoende waarborgen voor de goede bewaring werden gegeven. Trouwens dit is een vraag van ondergeschikt belang, evenals die, of en zoo ja welke bijzondere regelen voor het gebruik van het archief door het bestuur der betrokken gemeente zouden moeten worden gesteld en welke tevens het een en ander omtrent het verstrekken van afschriften en van gevraagde inlichtingen zouden kunnen bevatten.

Dat dit alles eenige meerdere kosten voor het Rijk zoude medebrengen valt niet te ontkennen, doch die toename zal niet zoo groot behoe-

ven te zijn. Immers zij zal uitsluitend bestaan in eenige vermeerdering van personeel, en dit in de lagere rangen. Immers dat er vrij wat meer werk, en dat nog vooral van anderen aard aan de rijksarchieven zal komen, springt in het oog. Bovendien zal, waar in grootere gemeenten de bewerking van het archief moet geschieden, het noodig zijn iemand gedurende korteren of langeren tijd daar te doen verblijfhouden. In de provincies, als bijv. Noord-Brabant, waar talrijke groote gemeenten zijn, zullen dus den rijksarchivaris in de provincie eenige ambtenaren moeten worden toegevoegd, die onder zijn toezicht met de bedoelde werkzaamheden worden belast. En al naarmate de omstandigheden het vereischen zullen zij zich hetzij in het depot zelve, hetzij ter plaatse, waar de archieven thuis behooren, daarmede moeten bezig houden. Een vaste indeeling in districten, waaronder de verschillende gemeenten zouden ressorteeren, zoude misschien ook overweging kunnen verdienen.

Hoe dit zij, m. i. zoude men met de aanstelling van 10 à 15 ambtenaren meer over het geheele rijk reeds ver komen. Een maatregel, die natuurlijk slechts geleidelijk zoude kunnen worden uitgevoerd en dan aanvankelijk weinig kosten zoude medebrengen. Geheel tot stand gekomen zoude zij misschien een vermeerdering van het staatsbudget met jaarlijks *f* 20.000 à *f* 30.000 hoogstens bedragen, de ontlasting voor enkele gemeenten niet in rekening gebracht.

Een niet onaanzienlijke verhooging, het is waar, maar tegenover de voordeelen met het oog op het gemeentelijk archiefwezen boven uiteengezet zeker niet te groot te achten. Daarenboven wordt daardoor nog dit voordeel behaald, dat men voor het archiefwezen over het geheele rijk een corps ambtenaren zal kunnen verkrijgen, waarin eenige meerdere gelegenheid tot opklimming zal kunnen bestaan en die bij voldoende bekwaamheid, geleidelijk, als ook de tractementen der rijks-archivarissen zelve zullen zijn verbeterd, het tot een positie, overeenkomstig aan de eischen van hun vak, zullen kunnen brengen. Goede krachten zullen dientengevolge kunnen worden verkregen, en niet naar een andere loopbaan omzien. Men vergete toch niet, dat bij de hier uitgewerkte regeling buiten wat nu reeds wordt gevorderd nauwkeurige kennis der bestuursinrichting en der administratie, zeker van vóór de invoering der gemeentewet van 1851 zal noodig worden [1]).

Wat nu ten slotte betreft de wijziging in de Gem. Wet, noodig voor de verwezenlijking dezer denkbeelden. Het komt mij voor, dat uitvoerige regeling bij de bedoelde wet niet aangewezen is. Voorloopig zal het voldoende zijn, indien de wet slechts zoo worde veranderd, dat de boven bedoelde regeling mogelijk worde. En daar een wet op het archiefwezen, aangenomen de wenschelijkheid daarvan, vooralsnog zich wel zal laten wachten,

---

[1]) In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 25 Sept. 1891, no. 229, wordt door J. een in in hoofdzaak met de hier gegeven beschouwingen overeenstemmende opvatting gehuldigd.

schijnt het mij wenschelijk toe, dat tot het tijdstip, waarop de wetgever zich daarmede zal gaan bemoeien, de nadere regeling bij een algemeenen maatregel van inwendig bestuur worde in het leven geroepen. Art. 103 al. 2 Gem. Wet zoude dus dienen te worden vervangen door een bepaling van deze strekking:

De zorg voor het archief is meer bijzonder aan Burgemeester en Wethouders opgedragen, die daartoe de benoeming van een afzonderlijken ambtenaar aan den Raad kunnen voorstellen.

Het toezicht op de nakoming der voorafgaande bepaling wordt door Gedeputeerde Staten in overleg met de rijksarchivarissen in de provinciën uitgeoefend, overeenkomstig de regelen nader door Ons te stellen.

SEERP GRATAMA.

Boekbespreking.

INVENTARIS DER RECHTERLIJKE ARCHIEVEN, BERUSTENDE IN HET OUD-ARCHIEF IN DE PROVINCIE GRONINGEN, DOOR MR. J. A. FEITH.

De inventaris, welks titel ik boven afschreef, stemt, wat zijne indeeling en inrichting betreft, in hoofdzaak overeen met dien der rechterlijke archieven in Utrecht; ik behoef niet de verzekering te geven, dat ik mij daarin van harte verheug, niet alleen omdat het een bewijs is, dat de inrichting van den Utrechtschen inventaris instemming heeft gevonden bij den Groninger archivaris, maar ook omdat het inderdaad gewenscht schijnt, dat er eene zekere gelijkmatigheid in de behandeling van de archieven der verschillende depôts tot stand komt, al blijve daarnaast ook de vrijheid van handelen ieder voorbehouden. Het beginsel moet m. i. dit zijn, dat men niet van de aangenomen norm afwijke, zonder daarvoor zijne bepaalde redenen te hebben. Zoo heeft de heer FEITH de zaak dan ook opgevat; hij heeft in zijne inleiding de aandacht gevestigd op de verschilpunten tusschen zijn inventaris en den Utrechtschen en zijne opvatting nader toegelicht.

Een eerste verschilpunt betreft den titel. De heer FEITH spreekt van de „rechterlijke archieven" niet van de „archieven der rechterlijke collegiën en ambtenaren", en neemt dienovereenkomstig ook niet het geheele archief van de Warven en het Hof, maar alleen het rechterlijke gedeelte in zijn inventaris op. Deze wint zoodoende in gelijkvormigheid, men vindt in den inventaris nu alleen stukken van rechterlijken aard. Het bezwaar, dat daardoor archieven uit elkander worden gerukt, deel ik niet; wordt te eeniger tijd een inventaris van het archief van het Groninger Hof uitgegegeven, dan zullen de rechterlijke stukken van het Hof daarin

toch ook worden opgenomen. Ik acht dan ook de opvatting van den heer FEITH de juiste, vooral voor de provincie Groningen, waar het Hof niet, zooals in Utrecht en elders, zijn onstaan aan het landsheerlijk gezag maar aan de Staten te danken had. Het archief van het Groninger Hof hangt veel nauwer met dat der Staten van Stad en Lande samen dan b.v. het archief van het Hof van Utrecht met dat der Staten dier provincie. Bij de rechterlijke archieven van de Oldambten en Westerwolde heeft de heer FEITH echter tevens de zeer weinige niet-rechterlijke stukken van de ambtenaren dier heerlijkheden gevoegd, waartegen niemand bezwaar hebben kan.

Minder goed kan ik mij vereenigen met de volgorde, waarin de heer FEITH de stukken uit elk archief opsomt: civiele zaken, vrijwillige rechtspraak, crimineele zaken, administratieve zaken. Ik twijfel er niet aan, of de civiele zaken zullen het belangrijkste en aanzienlijkste gedeelte dier archieven uitmaken, maar ik geloof toch, dat het beter ware geweest de crimineele zaken te doen voorafgaan, omdat het herhaaldelijk voorkomt, vooral in de archieven der Ommelander rechtstoelen [1]), dat de crimineele en civiele procedures in dezelfde rol of hetzelfde sententieboek zijn opgeteekend; het zou mij daarom wenschelijker zijn voorgekomen, zoo de stukken betreffende crimineele en civiele rechtspraak niet door de akten van volontaire jurisdictie gescheiden waren. Dit klemt te meer, omdat de schrijver geene onderverdeeling der archieven heeft aangenomen, en dus ook geene verwijzingen bij de afdeeling „crimineele rechtspraak" naar de rubriek „civiele zaken" heeft kunnen opnemen.

De heer FEITH heeft zich bij het bewerken van zijn inventaris streng gehouden aan de door de Vereeniging van archivarissen vastgestelde definitie van een archief, en dus alle stukken, afkomstig van particulieren, die niet van ouds in het archief hebben berust, uitgesloten. Dit schijnt mij inderdaad volkomen juist; toch zou het wellicht overweging hebben verdiend door particulieren vervaardigde indices op in het archief berustende protokollen op te nemen, met duidelijke aanwijzing dat deze stukken oorspronkelijk niet tot het archief hebben behoord. Ik erken echter gaarne, dat de opvatting van den heer FEITH de meest consequente is.

In dezen inventaris worden niet gevonden archieven van notarissen, die in de provincie Groningen niet voorkomen; in de plaats daarvan vindt men protocollen van pastors en zegelaars, die ingedeeld zijn bij de rechterlijke colleges, waaronder deze beambten ressorteerden. Ook leenarchieven ontbreken op denzelfden grond. Te betreuren is de afwezigheid der alleen pro memorie vermelde archieven van dijkcolleges en zijlvestenijen. Eerst een wettelijk voorschrift kan hierin echter voorzien.

Gelijk ik reeds opmerkte, wordt de inventaris voorafgegaan door eene uitvoerige inleiding, waarin de heer FEITH zoowel de beginselen, die

[1]) Doch ook in het archief van het volle gerecht der stad; zie *i*, *j* en *k*.

hem bij de samenstelling van den inventaris hebben geleid, uiteenzet, als de wijze bespreekt, waarop de geheele verzameling stukken in het rijksdepôt te Groningen is bijeengebracht. De verschillende afdeelingen van den inventaris en enkele nummers zijn bovendien van toelichtende aanteekeningen voorzien, die alle gewenschte inlichtingen geven. Alleen zou een niet-Groninger gaarne enkele technische termen hebben zien toegelicht (wat zijn b.v. trekcedullen?); maar de heer FEITH heeft het recht belangstellenden te verwijzen naar de speciale werken, die daarover handelen. Hetgeen echter vooral in het oog valt, is de nauwgezetheid en consequentie, waarmede de beginselen, in de inleiding uiteengezet, in den inventaris zijn toegepast [1]), en daarop komt het bij de inventariseering toch voor alles aan. Door de voltooiing van dezen arbeid is het archief te Groningen dan ook voor een belangrijk deel definitief geregeld en verrijkt met een inventaris, die aan alle billijke eischen voldoet.

Utrecht, 24 September 1894. R. FRUIN TH. AZN.

[1]) Slechts één nummer (III cc; waarom is deze vreemde wijze van aanduiding der stukken verkozen boven eene doorloopende nummering, die in de praktijk veel gemakkelijker is?) heeft twijfel bij mij opgewekt, of het inderdaad wel in den inventaris thuis behoort en niet veeleer het oppertoezicht van den magistraat over instellingen van weldadigheid betreft.

DE PREDIKANTS-TRAKTEMENTEN TE ZWOLLE.

RAPPORT VAN DEN GEMEENTE-ARCHIVARIS, OMTRENT DE GEHOUDENHEID DER GEMEENTE ZWOLLE TOT BETALING DER TRACTEMENTEN AAN DE PREDIKANTEN DER NEDERD. HERVORMDE EN AAN DIE DER WAALSCHE GEMEENTE ALDAAR; ZWOLLE, LA RIVIÉRE EN VOORHOEVE, 1894.

Nu ik mij neerzet om de aandacht der lezers van het Archievenblad op dit rapport te vestigen komt onwillekeurig het: „Ave Caesar, morituri te salutant", mij in de herinnering. Want evenals te Rome de zwaardvechter met dezen groet zich opmaakte tot de laatste inspanning zijner krachten om met eere in het strijdperk te vallen, zoo ook de S., die met dit rapport afscheid nam van het archiefwezen. Mr. J. W. Mulder toch ontving sinds op zijn verzoek eervol ontslag als gemeentearchivaris te Zwolle. Dit afscheid kan niet anders dan den S. een goede introductie bezorgen in den nieuwen loopbaan, dien hij zich heeft gekozen, en het des te meer doen betreuren, dat hij zich genoodzaakt zag het vaandel te verlaten. Genoodzaakt, de uitdrukking is niet te sterk, immers waar onder dat vaandel zoo weinig eer en voordeel is te behalen, en waar het zelfs blootstelt, zooals in dit geval, aan miskenning, daar past het woord. Betreuren wij dus zijn heengaan, begrijpen kunnen wij het ook.

.En nu het werk zelf.

De gemeente Zwolle ontvangt de provenuen van kapitalen en goederen,

tot 1811 speciaal bekend als die van de geestelijkheid, en betaalt jaarlijks de tractementen van de boven aangewezen predikanten. Zij zoude van dezen last gaarne ontheven zijn. De vraag deed zich nu voor, of zij zich zelve daarvan kon ontslaan eenvoudig door een raadsbesluit, waarbij werd verklaard, dat de post niet meer zoude worden uitbetaald, dan wel of zij rechtens daartoe gebonden was. Op tweeërlei wijze kon zij hiertoe gehouden zijn, en wel òf als eigenares der goederen van het geestelijk kantoor met de verplichting om aan de predikanten de jaarwedden te betalen, òf als beheerder dier goederen, die meer bijzonder tot dat doel bestemd waren.

De S. verdedigt de laatste meening, zijn betoog is helder en m.i. overtuigend. Hij gaat daartoe eerst de geschiedenis der geestelijke goederen te Zwolle na van af 1580, en toont aan dat bij de invoering der hervorming daar ter plaatse de goederen, welke aan de verschillende kerken en andere geestelijke instellingen behoorden, beschouwd werden als goederen aan een bepaald doel verbonden, en dat wel de bevordering van den godsdienst, zooals die na en door de hervorming gewijzigd werd opgevat. Doch eerst geleidelijk werd dit denkbeeld tot werkelijkheid gebracht. Men begon met die stichtingen waarvan de beheerders ontbraken, hetzij zij waren overleden, hetzij zij zich hadden verwijderd, en welke dientengevolge dus niet meer aan hare bestemming konden voldoen. De overheid, in dezen de stadsregeering, belastte zich met de zorg, dat dit naar de meer en meer ingang vindende opvatting geschiedde en de bewuste goederen bijeenbleven, niet werden verwaarloosd en te zoek geraakten.

De wijze, waarop dit voor de verschillende goederen werd verwezenlijkt, liep uiteen, maar aan de bestemming bleef men vasthouden. Zoodoende werd een gedeelte der opbrengst gebruikt tot bezoldiging der predikanten. En na 1798 werd het niet anders, wat het vraagpunt in het rapport behandeld betreft. Immers wel werden toen de verschillende geestelijke goederen nationaal verklaard, maar daarmede was niet gezegd, dat zij niet voor gelijk doel als waarvoor zij hadden gediend zouden strekken. In ieder geval ging de feitelijke uitvoering van dien maatregel niet zoo snel als men had gedacht, en had deze in Zwolle nooit in haar geheel plaats. Wel werden daar de kerken aan de onderscheidene gezindten overgegeven, en een deel der tot het geestelijke kantoor behoorende goederen te harer beschikking gesteld, maar een ander deel bleef in beheer bij het stadsbestuur teneinde daaruit de predikantstraktementen te betalen. Èn door de samensmelting van de opbrengsten dier goederen met de inkomsten der gemeente, èn door het stellen dier ontvangsten en uitgaven op het gemeentelijk budget werd hieraan niets veranderd. De gemeente Zwolle heeft tot nog toe de bewuste tractementen betaald, in dier voege en tot het bedrag als anders de Staat der Nederlanden, waren die goederen niet onder het beheer van het gemeentebestuur gebleven, zoude hebben moeten doen.

De geestelijke goederen zijn derhalve aan een bepaalde bestemming verbonden, en moeten als zoodanig worden beheerd; Zwolle is mitsdien als beheerder verplicht tot uitbetaling.

Dezelfde vraag, die zich ook elders heeft voorgedaan en met name op het oogenblik aan de orde is in een nog hangend geding tusschen de stad Kampen en de predikanten aldaar, is meermalen in geheel anderen zin beantwoord. Aan de bestrijding van die meening worden eenige afzonderlijke bladzijden gewijd. Deze grondde zich vooral op de stelling, dat de goederen der Roomsche geestelijkheid door de hervorming zouden zijn geworden bona vacantia, die door den souverein in bezit konden worden genomen. Iets, dat in Overijsel, afgezien van enkele bijzonderheden, in dier voege zoude zijn geschied, dat de drie groote steden de bezittingen van alle kerken en geestelijke instellingen binnen haar gebied aan zich hadden getrokken, terwijl de Staten van het gewest, d. i. Ridderschap en Steden, over de overige de vrije beschikking zouden hebben uitgeoefend. Uit het convenant van 1663, waarbij te dezen aanzien, met name over de machtsfeer der Ridderschap, een nadere regeling werd getroffen, zoude dit nog nader blijken. Maar in een, onzes inziens, goed geslaagd betoog worden deze bedenkingen, voor zoover zij niet in het voorafgaande reeds waren besproken, weêrlegd, meer bepaaldelijk die welke uit de woorden van het bedoelde convenant zouden kunnen worden geput.

Wij kunnen ook nu, na nogmaals het geheel te hebben overzien, niet nalaten, het moriturus vos saluto van den vroegeren gemeente-archivaris te beantwoorden met een eeresaluut. Ook de omstandigheid, dat hier en daar op de nauwkeurigheid wel wat valt af te dingen — verwijzing naar plaatsen die niet zijn ingevuld, aanhaling van bijlagen, die niet zijn gegeven, — verhindert ons daarin niet, doet ons alleen betreuren, dat blijkens de begeleidende missive aan den Raad, haast of overhaasting verhinderd heeft, dat ook hieraan voldoende aandacht werd geschonken.

S. G.

Verbetering.

In het bericht over de te Marburg vergaderende examen-commissie voor candidaat-archivarissen (boven p. 61) is een onjuistheid opgenomen. Niet de archivaris Könnecke, maar de Directeur der Pruisische staatsarchieven, prof. Von Sybel te Berlijn, is voorzitter der commissie, of eigenlijk eere-voorzitter. De werkelijke voorzitter is prof. Leonhard te Marburg.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1894/5. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot commies-chartermeester aan het Rijksarchief in de provincie Utrecht mr. J. G. Ch. Joosting, rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente Utrecht.

Door Gedeputeerde Staten der provincie Utrecht is mr. J. G. C. Joosting tevens aangewezen voor de regeling van oude archieven van besturen van gemeenten, waterschappen en veenderijen, die verlangen gebruik te maken van de sedert eenige jaren door de Staten dier provincie aangeboden gelegenheid, om die regeling met behulp der provincie te doen bewerkstelligen.

Benoemd:

tot archivaris der gemeente Hattem, de heer F. A. Hoefer, aldaar.

Uit het Regeeringsantwoord betreffende de overeenkomst tot verkoop van het huis der Krijgsschool aan Hare Majesteit de Koningin blijkt, dat de aankoop door de Regentes gewenscht wordt, ten einde daar een gebouw te stichten voor de bewaring van het Huisarchief.

Bij de behandeling der begrooting van de gemeente Amsterdam, is volgens *de Amsterdammer*, Dagblad voor Nederland, het volgende naar aanleiding van de kosten van het Gemeente-archief voorgevallen: Bij art. 122 vraagt de heer Van Hall, of er in den laatsten tijd meer werk verricht is in het oud-archief. Voorts acht hij het aantal dagen, waarop het publiek het archief kan raadplegen, wel wat weinig. Hij vindt dat de verslagen van het archief niet door grooten omvang uitmunten, ze bepalen zich doorgaans tot 12 à 14 regels. Hij zou wel wenschen, dat in het vervolg aan dit verslag eenige meerdere zorg werd besteed. Hij zou het niet verwerpelijk vinden — waren er niet zooveel commissiën in den Raad — hiervoor een commissie in te stellen.

De Voorzitter doet den heer VAN HALL opmerken, dat tegenwoordig speciaal veel zorg wordt besteed aan het nieuw-archief. Hij gelooft, dat het aantal toegangsdagen in de praktijk blijkt niet te weinig te zijn. Dat de verslagen zoo kort zijn, vindt ook al zijne oorzaak hierin, dat het stedelijk archief niet door belangrijkheid uitmunt.

In het bedoelde verslag wordt medegedeeld dat, nadat de verhuizing van het archief was voltooid de regeling was begonnen van tal van losse stukken overeenkomstig de scheiding tusschen oud- en nieuw-archief. Voorts werd de „Thesaurie" geordend, en hiervan een nieuwe inventaris voorbereid. In hoofdzaak betroffen de werkzaamheden het nieuwe archief ten raadhuize.

Evenals te Groningen indertijd, werd ook te Arnhem, blijkens het overzicht van het oud-archief der gemeente voorkomende in het gemeenteverslag over 1893, op een der zolders van het gemeentehuis eene kist gevonden; die kist bevatte stukken, afkomstig van het voormalig schuttersgilde van de oude Kraan, de zoogenaamde schutterij van de *Oude Craaniers*. Onder de stukken is een reglement, opgesteld in de eerste helft van de 17e eeuw, althans vóór 1641. Grootendeels bestaat de verzameling echter uit stukken, die betrekking hebben op de administratie van een naar het schijnt in 1809 voor leden dier schutterij opgerichte begrafenisbus; deze stukken loopen door tot 1829. De verzameling is in het oud-archief geplaatst. De aan die schutterij behoord hebbende zilveren beker, zoomede de zilveren borstplaat van den koning dier schutterij in 1783, en de contributiebus zijn in het museum van oudheden aanwezig.

In het bericht omtrent het oud-archief der gemeente Breda, voorkomende in het gemeente-verslag over 1893, wordt melding gemaakt van de benoeming van den heer F. W. CORSTENS, leeraar in de oude talen aan het gymnasium, tot archivaris. Excerpten en kopieën worden gemaakt, de bestaande catalogus wordt verbeterd, gegevens worden verzameld voor een alphabetischen index. Ook is een gedeelte van het archief beter geplaatst; alle tot het archief behoorende stukken worden gemerkt.

Bij den gemeenteraad van Delft kwam eenigen tijd geleden in behandeling een voorstel van B. en W. tot het aanstellen van een gemeente-archivaris. Echter zoude de te benoemen functionaris tevens moeten kunnen voorzien in de vacature van leeraar in de staatsinstellingen aan de Hoogere Burgerschool. Te zamen zou dan deze betrekking met een jaarwedde van *f* 1600 voldoende bezoldigd zijn. Bij de beraadslagingen in den raad werden de voordeelen (?) dezer combinatie breed uitgemeten. Slechts één lid verklaarde zich tegen het voorstel, hij meende, dat, terwijl de vroegere titularis, mr. SOUTENDAM, speciaal belast met de zorg voor het archief, en bekend om zijne bekwaamheid op oudheidkundig gebied, toch

niets voor de zaak der ordening van het archief had gedaan, dit nog veel minder van den volgens het voorstel te benoemen ambtenaar was te verwachten. De woorden, met betrekking tot den vroegeren archivaris, mr. SOUTENDAM, lokten een woord van protest van den Voorzitter uit.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Sept. 1894 [1]) lezen wij: De archivaris van Deventer bericht in het gemeente-verslag over 1893, dat de werkzaamheden uit den aard der zaak eene voortzetting waren van hetgeen er het vorige jaar was verricht. Ditmaal was aan de beurt de ordening en beschrijving van de talrijke deelen en bundels, die de rekeningen bevatten van de rentmeesterschappen der geestelijke goederen, namelijk van het kapittel, het prioraat met wat daar verder onder ressorteerde, de amptmannie van het kapittel, de proosdij, het convent van Diepenveen, meester Geerts- en Buskeskloosters, voorts die van den rentmeester over de Boedekerianengoederen, van de amptmannie van Colmesschate, van de godshuizen der stad, van de kerkmeesters van de Lebuïnus-, Broeren- en Bergkerk, die van den kluisarmenstaat, de timmermeesters, artilleriemeesters, wegemeesters, straatmeesters, hoofdmeesters, alsmede de resolutieboeken van Ridderschap en Steden, die van Schepenen en Raad, de concordatenboeken, de zoogenaamde memorie- of akteboeken, de publicatieregisters, de bundels van ingekomen en uitgegane brieven, de boeken van de Achten-, Ostagie- en Rekenkamers, de tolboeken, benevens akten van boedelscheiding en testamenten.

In zijn verslag over het oud-archief der gemeente Dordrecht doet de archivaris, in het gemeenteverslag over 1893, verschillende belangrijke mededeelingen.

De collectie stukken reeds in 1892 op een der zolders van het stadhuis gevonden, werd nader beschreven en geïnventariseerd. Zij bleek hoofdzakelijk te bestaan in bescheiden uit de jaren 1750—1813, wáartusschen o. a. een belangrijk gedeelte van het archief van het Wolweversgilde.

Tot de eerste rubriek behooren ruim 100 bundels rekeningen van de thesauriers van het groot comptoir en van die van de repartitie, resolutiën, kladnotulen, burgemeestersboekjes, ingekomen brieven enz. Verder een privilege door keizer MAXIMILIAAN aan Dordrecht geschonken om een meesterschipper van Holland te benoemen van 1539, en een verklaring over de tolvrijheid der Dordsche burgers van 1549.

Tot de stukken van het Wolwevers- of Droogscheerdersgilde behoort onder meer een belangrijke keur van het gilde van 1366, een privilegie-

[1]) Waarom dit ook niet medegedeeld aan mr. J. E. HEERES te 's Gravenhage, of hem het verslag gezonden, ten behoeve van dit Tijdschrift? Nog op 20 Juni 1894 werd door den Voorzitter in het belang der Vereeniging daartoe het verzoek gedaan. Verg. pag. 41 hierboven.
Ditzelfde geldt voor alle gemeenteverslagen, behalve dat van Dordrecht. Bijna alle berichten omtrent gemeente-archieven werden uit hetzelfde Dagblad getrokken, dat een zeer bijzondere, en voor ons Archivarissen zeer verblijdende belangstelling in het archiefwezen betoont.

brief van 1367 en tal van andere stukken, zooals rekeningen, acquiten, verklaringen van poorterschap enz.

Het onderzoek naar verdwaalde archiefstukken werd verder voortgezet, en met succes.

Met de nieuwe beschrijving van het archief werd een aanvang gemaakt. Het scheen wenschelijk te beginnen met de archieven der gilden en der schutterijen, daar deze tot heden globaal beschreven waren. Bij het gildenarchief zijn rekeningen van de 15e eeuw.

Wegens het ontbreken van een regeling bij brand werd een ontwerpreglement door B. en W. goedgekeurd.

Het archief der gemeente werd, ter gelegenheid van de te Dordrecht gehouden generale synode der Gereformeerde kerken in Nederland, bezocht door de leden dier synode. Bij deze gelegenheid was een kleine tentoonstelling gearrangeerd van portretten en teekeningen betreffende de nationale synode van 1618, uit de fraaie collectie van het legaat Beelaerts. Ook penningen en zeldzame drukken werden ter bezichtiging gesteld.

In December j.l. is het nieuwe archiefgebouw der gemeente Dordrecht betrokken.

Aan het verslag van den archivaris dr. L. A. Kesper, voorkomende in het gemeente-verslag van de gemeente Gouda over 1893, zijn de volgende bijzonderheden ontleend. Bepaald werd, dat de custos der *Stads Librye* voortaan ook aan het archief verbonden zou zijn. Met uitzondering van eenige groote kisten, gevuld met rentebrieven en diverse andere stukken, en een zeer groot aantal kleinere doozen, voor het meerendeel stukken bevattende, die tot het archief der thesauriers behooren, werd in het begin van het jaar al wat nog op het raadhuis aanwezig bleek te zijn naar het archief-gebouw overgebracht. Met het ordenen der oude rechterlijke archieven is de archivaris thans in zooverre gevorderd, dat binnenkort een plan van inventarisatie gereed zal zijn.

Als belangrijk uit het verslag van den archivaris der gemeente Haarlem over 1893, voorkomende in het verslag der gemeente, stippen we aan, dat „in teruggaande orde voortgegaan is met het afschrijven van oude doop- en trouwregisters, zoodat de algemeene bladwijzer op deze belangrijke registers weder met eenige tientallen van jaren is vermeerderd." Er werd door B. en W., bij besluit van 23 Februari 1893, vergunning verleend tot het vervaardigen van photographiën naar teekeningen van onderscheiden aard op het archief aanwezig. Twee handschriften werden aangekocht, bevattende aanteekeningen, rakende het secretariaat van commissarissen der Kleine Bank van Justitie, en die van het secretariaat van de Weeskamer, beide van 1762—1795. De atlas der stad Haarlem werd aanzienlijk vermeerderd, o. a. met verschillende teekeningen van P. Saen-

REDAM en JACOB CATS; portretten, gravures, enz. „Talrijk en van zeer „uiteenloopenden aard zijn de aanvragen geweest om inlichtingen, die „dikwijls wel een wijdloopig onderzoek vereischten, maar waarop gewoon„lijk een bevredigend, zoo niet volledig antwoord kon gegeven worden."

In het verslag over 1893 omtrent de gemeente Hoorn lezen wij o. a.: „In het laatst van 1889 zijn, krachtens de daartoe bij raadsbesluit van 30 September 1891 verleende machtiging, de op dien inventaris vermelde registers en stukken, welke deel uitmaakten van 's rijks oude rechterlijke archieven, overgebracht naar 's rijks archief-depôt in Noord-Holland te Haarlem. De registers en stukken betreffende de voormalige O.-I. Compagnie, Kamer Hoorn—Enkhuizen, kwamen, als gevolg van het besluit van den Raad van 2 Nov. 1892, no. 6, op het einde van dat jaar weder terug. Het heeft zich sedert bevestigd dat de onderwerpelijke registers en stukken geen betrekking hebben op de lokale geschiedenis van Hoorn of bewoners en evenmin waarde hebben voor de geschiedenis van die Hoornsche ingezetenen, die zich in Oost-Indië beroemd hebben gemaakt, voor de geschiedenis b.v. van JAN PIETERSZ. COEN."

In het gemeenteverslag van Kampen over 1893 wordt het verslag, door den gemeente-archivaris uitgebracht, in eenige regelen vermeld. Ten behoeve van historische nasporingen werd er ruim gebruik van gemaakt, zoowel door persoonlijk bezoek als door schriftelijke aanvrage. Er werd voortgegaan met de inventarisatie voor te bereiden. Hierbij bleek op nieuw de bijzondere rijkdom van het archief. Het register op het archief der Armenkamer is thans van een inleiding voorzien; de druk kan worden tegemoet gezien. Meer plaatsruimte is nog altijd gewenscht. IJzeren kasten blijken tot berging gebruikt te worden.

In het gedrukte verslag van den toestand der gemeente Rheden over 1893 komt het volgende voor omtrent het oud-archief. Het werd in het voorjaar door den rijksarchivaris van Gelderland kosteloos van rijkswege geordend. Blijkens den daarvan opgemaakten inventaris bevat het oude archief o.a. „Maancedulen betreffende de verponding over Roosendaal, „Velp, Worth-Rheden, de Steeg, Havikkerwaard, Middachten, Ellecom, „Dieren, Spankeren, Laag-Soeren, van 1682—1746; rekeningen van ver„pondingen wegens het Ambt-Rheden 1729—1811; stukken betreffende „de heffing van 2 percent op de bezittingen, ingevolge publicatie van het „Staatsbewind 1803, rekeningen 1802—1810; missives van diverse per„sonen 1747—1794; notulenboeken, als verbaalboek van de handelingen „van het Ambtsbestuur 1810—1811, notulen 1818—1839; brieven met „registers 1795—1845; secreetboek van den burgemeester 1825—1826; „register van aanstellingen 1803—1809, lijsten van wegen, voorwaarden „van tiendverpachting, protocollen van acten van indemniteit, enz."

De stukken behoorende tot de oud-rechterlijke archieven van Veluwenzoom, schoutambt Rheden, als inventarissen van boedels, volmachten, getuigenverhooren, voorwaarden van verkoop enz. zijn, ingevolge Kon. Besluit van 9 October 1883, naar de bewaarplaatsen der rijksarchieven in Gelderland overgebracht.

Voor de gemeente Tiel wordt in het verslag over 1893, omtrent het oud-archief kort en bondig gezegd: „Maatregelen ter beschrijving en „regeling van het archief zijn niet genomen, een nominale staat der oude „charters is niet aanwezig."

Ten vervolge op het bericht in het vorig nommer omtrent het archief der gemeente Zwolle, kan in het kort worden medegedeeld, dat de meerderheid der bij raadsbesluit van 3 Sept. j.l. aangewezen commissie aan het slot van haar rapport voorstelde: dat de Raad besluite de werkzaamheden op het oud-archief onder toezicht en zorg van den secretaris te doen uitvoeren door den klerk, en hem gedurende twee jaren een tractement van *f* 600.— toe te leggen. De minderheid wilde dit slechts laten doen onder deskundig toezicht.

Over het voorstel der meerderheid staakten in de raadsvergadering van 14 Jan. 1894 de stemmen, zoodat in de volgende herstemming moest plaats hebben. Toen was echter de strijd met art. 179*p* Gem.Wet gebleken, zoodat het voorstel met algemeene stemmen werd verworpen. Intusschen had mr. L. van Hasselt, rijksarchivaris in Overijsel, zich, behoudens machtiging der regeering, bereid verklaard het deskundig toezicht op de werkzaamheden van den klerk uit te oefenen, en werd daarop met acclamatie aangenomen het voorstel, om genoemden heer uit te noodigen, de betrekking van archivaris van Zwolle zonder financiëele opoffering van de zijde der gemeente op zich te willen nemen, terwijl de Raad zich bereid verklaarde, zich tegenover ZEd.Gestr. te verbinden, om hem een door B. en W. te benoemen en door de gemeente te bezoldigen klerk ter zijde te stellen.

De bedoelde machtiging is den heer van Hasselt verleend, terwijl tot klerk werd benoemd de ambtenaar, vroeger als zoodanig werkzaam.

Aan professor von Sybel, te Berlijn, is na de verschijning van het jongste deel zijner Vaderlandsche Geschiedenis, het verder gebruik der geheime archieven voor de voorzetting daarvan ontzegd, ofschoon hij directeur der openbare en geheime staatsarchieven van Pruisen is.

De uitslag te Zwolle.

Wij wenschen hier, omdat het in de rubriek Berichten niet de plaats is voor beoordeelingen en besprekingen, over het verder beloop en het einde der Zwolsche archief-questie een enkel woord te zeggen. Ten eerste, omdat zij reeds eenige malen in dit Tijdschrift is ter sprake gekomen, en ten andere, omdat de oplossing ons eene van het allergrootste belang voor het archiefwezen, speciaal het gemeentelijke, hier te lande toeschijnt.

Tot ons genoegen kunnen wij constateeren, dat de toon der discussies in de twee raadsvergaderingen van dit jaar, aanmerkelijk verschilt met dien van vroeger, bepaaldelijk wat betreft de wijze, waarop men zich over archieven en archivarissen uitliet. Dit kan onzer vereeniging, en speciaal onzen Voorzitter, die naar de wapenen greep, toen het gold de waardigheid van het corps te handhaven, tot voldoening strekken.

De zaak was nu tot hare juiste verhoudingen teruggebracht en wel deze: Zijn de opofferingen, welke de gemeente zich moet getroosten om een goed, d. w. z. juist en in overeenstemming met de vroegere bestuursinrichtingen, geordend archief te verkrijgen, met het oog op den financiëelen toestand gerechtvaardigd? Is het verantwoord, dezen in aanmerking genomen, goed te keuren den post voor de bezoldiging van een wetenschappelijk gevormd man, bepaald vereischt om den verlangden arbeid te verrichten? Hierover kan natuurlijk zeer verschillend worden gedacht.

De commissie, benoemd om de noodige voorstellen te doen in verband met het archief, aan de eene zijde de door haar te hoog geachte uitgave voor een afzonderlijken archivaris trachtende te vermijden, aan de andere zijde niet tot het uiterste van tijdelijke sluiting van het archief willende gaan, zocht een middenweg. De meerderheid vond dien in de opdracht aan den vroegeren klerk om het archief in orde te brengen; de minderheid wenschte dit ook, maar verlangde daarbij deskundig toezicht „zonder financieele opofferingen voor de gemeente." Dat dit voorstel den meesten leden toelachte, is natuurlijk, doch de moeilijkheid bleef: waar vindt men zoodanig toezicht? En in de raadsvergadering van 14 Januari liep dan ook de discussie daarover bijna niet, omdat het denkbeeld toen nog vrij wel in de lucht hing.

Zouden wij de discussies hier uitvoerig willen mededeelen, wij zouden de beschikbare ruimte verre overschrijden. Bovendien leverden zij weinig nieuwe gezichtspunten op. De voorstanders van het commissievoorstel, opmerkende, dat het beste — wat zij dus nu niet meer betwistten, een artikel van onzen vroegeren collega dr. J. H. de Bussy, thans professor te Amsterdam, in de Zwolsche courant en een advies van den Algemeenen Rijksarchivaris jhr. mr. Th. H. F. van Riemsdijk, zullen daartoe het hunne hebben bijgedragen — toch voor de financieele draagkracht der gemeente onbereikbaar was, meenden desalniettemin toch op de aangegeven

wijze een resultaat te kunnen bereiken, dat, misschien uit wetenschappelijk historisch oogpunt onvoldoende, voor het doel, het practisch nut der gemeente, ruim genoegzaam konde worden geacht. De tegenstanders bestreden dit, daar zij de bedoelde scheiding meenden te mogen betwisten, en hielden vol, dat met het oog op het reeds verrichte, men nu uit misplaatste zuinigheid niet èn de reeds besteede kosten èn de bereiking van het doel zelf: een ordening overeenkomstig de behoeften der gemeente, in gevaar mocht stellen. De zuinigheid zoude dan bij slot van rekening blijken de wijsheid te hebben bedrogen. Immers waar op de voorgestelde wijze eer achteruitgang dan vooruitgang zoude mogen worden verwacht, was het nog beter niets te doen.

Zooals niet te verwonderen is, men overtuigde elkaar niet meer door lengte en breedte van argumenten; en de stemmen staakten. In de veertien dagen bedenktijd, tusschen de twee raadsvergaderingen in, kwam het echter aan den dag, dat het voorstel van twee mannen der practijk, niet zonder rijp overleg — althans de tijd daartoe had niet ontbroken — geformuleerd, was in strijd met de wet. Daar dit niet kon worden betwist, werd het dan ook ten slotte met algemeene stemmen verworpen.

Inmiddels had het denkbeeld der minderheid uit de sfeer der vrome wenschen neergedaald zijnde, meer concrete vormen aangenomen. Immers mr. L. van Hasselt, rijksarchivaris in de provincie Overijsel, had zich onder nadere goedkeuring der regeering bereid verklaard, „zonder financieele opoffering voor de gemeente" toezicht te houden op de werkzaamheden, die de klerk in het gemeentearchief zoude verrichten. Dat de Raad met deze mededeeling hoogelijk ingenomen was, laat zich begrijpen. Nu was men uit den nood, men had den deskundige en men behoefde slechts tot een betrekkelijk kleine uitgave te besluiten. Met acclamatie werd dan ook het voorstel aangenomen, om mr. van Hasselt uit te noodigen als archivaris van Zwolle, zonder bezwaar voor de gemeentekas op te treden, terwijl hem een klerk met een vrij aanzienlijke bezoldiging, de helft van het oorspronkelijk voor den archivaris voorgestelde, werd toegevoegd.

Men had alzoo een som van *f* 1200 uitgespaard; merkwaardig is het, dat de tegenstanders van het benoemen van een archivaris plotseling zeer roiaal werden tegenover den klerk.

Ten aanzien van dezen afloop der zaak kan ons oordeel niet moeilijk zijn. Ook onzerzijds brengen wij hulde aan den Rijksarchivaris van Overijsel voor de bereidwilligheid, waarmede hij de taak op zich heeft genomen, die niet licht is te achten, wordt zij naar eisch opgevat, en die, wil zij in een niet te lang tijdsverloop ten einde worden gebracht, bedriegen wij ons niet, wel de werkkracht van een geheelen man vordert. Wij verheugen ons er in, dat de denkbeelden, door ons in de vorige aflevering naar aanleiding van eene wijziging van art. 103 Gem. Wet ontwikkeld, in dezen reeds eenigermate verwezenlijking hebben gevonden.

Toch willen wij het niet verhelen, dat, naar het ons voorkomt, van het standpunt der rijksregeering, en van dat der archivarissen als ambtenaren in het algemeen, enkele bedenkingen bestaan. Om met het laatste te beginnen. Waarom nu juist op dit gebied wederom de uitsluiting der financieele opoffering. Is dan soms in het archiefwezen de arbeider zijn loon niet waardig? Moeten daar alleen diensten worden gepraesteerd, die niet in geld waardeerbaar zijn? En deze bedenking klemt te meer, als men in aanmerking neemt de algemeen bekende waarheid, dat ons vak nog zoo dikwijls wordt beschouwd en gequalificeerd als een, „waaraan men zich meestal wijdt uit smaak en liefhebberij, zoodat de betrekking zijne aangename zijde heeft" Een opvatting, die er ten slotte toe leidt, dat men van een verlof tot het in orde brengen van een archief gaat spreken, en dit als een gunst gaat beschouwen. En nu mag men voor zich zelf het in geld vast te stellen aequivalent niet wenschen, het beneden zich achten daarover — sit venia verbo — te pingelen; de solidariteit met ambtgenooten in minder bevoorrechte positie verkeerende, het hoog houden *tegenover oningewijden* van het ambt zelf, had in dezen tot het niet onmiddellijk inwilligen van het aanzoek moeten leiden. Immers ten aanzien van hen, voor wie klaarblijkelijk de geheele zaak per slot *uitsluitend* een financieele quaestie was, is het duidelijk, dat de gemakkelijk verkregen en onkostbare oplossing aanleiding moet geven, misschien tot waardeering van dengene, die de gemeente, waarvoor zij opkomen, zoo of zooveel uitspaart, tot kleinachting van de te verrichten werkzaamheden zeker.

Voor de regeering bestaan o. i. evenzoo bezwaren tegen de inwilliging, wel niet van onoverkomelijken aard, maar die toch zeker gezette overweging verdienen. Wij willen niet komen op de vraag of de voorgestelde oplossing wel overeen is te brengen met art. 103 der Gem. Wet, zooals het nu luidt, maar wijzen op het feit, dat de Rijksarchivaris van Overijsel een gedeelte van zijn' tijd en arbeid aan het archief der gemeente Zwolle zal moeten wijden. Hij zal dit natuurlijk op de voor beide archieven, aan zijne zorgen toevertrouwd, meest geschikte en voordeelige wijze doen, toch zal het Rijk een gedeelte van zijne werkkracht moeten missen. Het algemeen belang ook bij de verzorging der gemeente-archieven betrokken, kan hierover heen doen stappen, het feit zelve bestaat. En waar de staat nu in dat gemis toestemt, daar is het niet onbillijk te achten, dat hij op welke wijze ook daarvoor een zekere vergoeding ontvangt, al was het dan slechts in een meerdere „Berufsfreudigkeit" zijner ambtenaren. Iets waaraan, van bijzondere omstandigheden afgezien, een betere bezoldiging bevorderlijk mag worden geacht. En evenzeer als bij het in bewaring geven aan het Rijk van gemeentearchieven (zie boven p. 83 en 85, noot 2) het onbillijk mag worden geacht, dat de Staat dit voordeel aan de gemeenten verleene, zonder de minste opoffering harerzijds, zoo ook hier. Nu moge het moeilijk zijn in bestaande toestanden in te grijpen

en die te wijzigen, zooals te Groningen of te Arnhem, bij het in het leven roepen van analoge gevallen lette men er dan ook wel op de in het oog loopende misstanden te vermijden. De regeering stelle voorwaarden, zoo niet voor het oogenblik, omdat zij niet direct noodig schijnen, dan toch voor de toekomst. Ook al acht men het wenschelijk, den tegenwoordigen titularis in de uitvoering van zijn edelmoedig voornemen niet te hinderen, men binde zich niet voor een eventueelen opvolger, op wien anders zoo licht, vraagt hij voor geleverden arbeid een evenredige belooning, de schijn van inhaligheid komt te rusten, zelfs of liever juist dan als zijn redelijk verlangen niet wordt ingewilligd.

S. G.

P.S. Nadat het bovenstaande reeds gedrukt was, is, zooals onder de Berichten te vinden is, de beslissing der Regeering gevallen.

LEGESHEFFING

voor het gebruik van oude archieven, bijzonder van de oude kerkregisters.

Door den gemeenteraad van 's Hertogenbosch werd onlangs een reglement vastgesteld op de heffing van leges enz. ter secretarie. Daarbij is o.a. de heffing bepaald van een zeker bedrag (per deel enz.) voor de raadpleging van het oud-archief en van de oude registers van doopen, trouwen en begraven. Naar aanleiding hiervan drongen zich eenige vragen aan mij op. Ik heb deze trachten te beantwoorden en wensch door de mededeeling mijner slotsommen deze zoo mogelijk te toetsen aan het beter oordeel van hen, die er zich misschien thans ook over zullen willen uiten.

I. Is de heffing van leges op het gebruik van oude archieven in het algemeen niet af te keuren?

Naar mijne meening is het een privilegiëering en een belemmering bij hunne benutting. Wie onderzoekt al zoo in een oud-archief? Ten *eerste* de bezitter, in casu de gemeente, vertegenwoordigd door haar beheerenden ambtenaar. Ten *tweede* de belanghebbende bij zeker recht of zekere rechtsplicht. Ten *derde* de wetenschappelijke onderzoeker. Ten *vierde* de genealoog, 't zij die als beroep genealogieën van anderen, 't zij zijn eigen stamboom construeert of reconstrueert.

De *eerste*, hij die zelf op het archief zit, wordt natuurlijk door de leges niet belemmerd. Hij komt er zelfs door in betere conditie, kan er zelfs door worden geprivilegieerd. Maar dat maakt de zaak niet beter. De ingezetene, die tegen de gemeente procedeert, heeft evenveel recht om zijne bewijzen uit het oude archief der gemeenschap — ook *zijn* archief — te putten als de tegenwoordige gemeente zelve. Toch moet *hij* betalen. Wie b.v. de godsdiensttroebelen in den Bosch in de 16de eeuw wil on-

derzoeken in het archief der voormalige Stad & Vrijdom, moet voortaan zich een geldelijk offer getroosten. De gemeentelijke archivaris echter werkt onbelast. De wetenschap kan door dergelijk privilegie op den duur slechts schade lijden. En de genealoog loopt ernstig gevaar door de ongelijke concurrentie geschaad te worden, wijl de beheerende ambtenaar zijn werk goedkooper zal kunnen doen.

De *tweede* categorie van onderzoekers zal misschien in geen enkel geval geheel worden afgeschrikt, maar toch allicht ten deele. Hij die weet hoevele registers en bundels soms moeten worden doorgezien of nageslagen om zeker bewijs te vinden, zal de beteekenis der belemmering bevroeden. Het dure procedeeren wordt nog bezwaard en zelfs het opzoeken van een titel ter voorkoming van procedure belast.

De *derde* categorie wordt bijna zeker geheel afgeschrikt. Welk wetenschappelijk-historisch onderzoek houdt stand tegen dergelijke belasting?!

De *vierde* kan doorgaans de heffing gewis het beste dragen. Zal deze echter daarom haar niet schaden? Men kan misschien de vraag stellen of dit zoo'n groote ramp wel ware. Zeker wordt hier het algemeen belang niet geschaad in de mate als bij de 2de en 3de categorie. Maar evenzeer mag aangevoerd, dat in het gewone genealogische gespeur toch stellig geen kwaad steekt dat dient geweerd te worden of belemmerd. En dit zal in vele gevallen het effect dezer leges zijn.

II. Is dus de heffing zelve af te keuren, geldt dit dan niet vooral ook ten aanzien van de registers van den zoogenaamden ouden burgerlijken stand?

M. i. zeker niet het minst. Ook voor deze boeken komen dezelfde soorten van onderzoekers Hier is o.a. een groot aantal der onderzoekingen begonnen om het recht (meest van minvermogenden) te bewijzen op beurzen en beneficiën en erfenissen. Hier weegt dan ook het bezwaar der privilegieering van den beheerder het zwaarst. En hier worden de meesten afgeschrikt, zelfs van het onderzoek naar hun eigen afstamming. Ja, de predikant of pastoor, wiens voorgangers het register hielden, wordt belast bij het naslaan van historische notities, kerkelijke handelingen enz., als zoo veelvuldig in die oude zoogenaamde „kerkregisters" geboekt zijn.

III. Is de gemeente alzoo bij deze heffing op den verkeerden weg, heeft zij ook wel het recht er toe, bijzonder voor de oude kerkregisters?

De beantwoording dezer vraag, zooals ik die meen te moeten doen, zal misschien met bestaande vaste meeningen in botsing komen, ook als ik thans niet inga op een uiteenzetting, waarom m. i. de oude gemeentearchieven vallen onder het Kon. besl. van 26 juni 1856, no. 79, betreffende de openbaarheid onzer archieven, maar mij nu bepaal tot de resultaten van mijn onderzoek naar het recht omtrent de oude kerkregisters.

Wie is daarvan eigenlijk de bewaarder? En krachtens welk recht be-

waart deze? Ik meen de ambtenaar van den burgerlijken stand, voor het Rijk, krachtens een maatregel van het uitvoerend gezach. Zoover ik heb kunnen nagaan toch zijn in het Fransche departement der Monden van den Rijn ([1]) hoofdplaats 's Hertogenbosch, de door de „ministres des cultes" etc. tot 31 december 1810 gehouden registers op dien dag gesloten en overgenomen door de maires als ambtenaren van den „état civil"; en geschiedde dit *niet* krachtens wet of daarmêe gelijkstaand Keizerlijk decreet, maar enkel en alleen ingevolge een prefectorale aanschrijving. Hiermede veranderden zij natuurlijk niet van karakter. Het bleven *oude kerkregisters*, die in het gemis van vroeger niet gehouden burgerlijke stands-akten kunnen voorzien, en daarom zijn opgevorderd en overgenomen. Maar registers van den burgerlijken stand zijn het daarom *niet*. De bepalingen op de volgens Code Civil en B. W. sinds 1811 gehouden registers van *geboorte*, *huwelijk* en *overlijden* zijn er niet op van toepassing. Het uitvoerend gezach, de regeering, is alleen bevoegd bindende bepalingen vast te stellen over hunne bewaring, openbaarheid enz. Het kan de overbrenging bevelen in de Rijks-archiefdepôts bij eenvoudigen maatregel van bestuur — of ook de bepalingen van ons Burgerlijk Wetboek ten aanzien van extracten enz. ([2]) er op van toepassing maken, voorzoover zij er op passen. Zoolang niet de regeering het belet of anders voorschrijft, zijn de tegenwoordige bewaarders de uitsluitend bevoegden om dergelijke maatregelen te nemen als legesheffing. En deze bewaarders zijn de ambtenaren van den burgerlijken stand als opvolgers van de maires, die op 31 december 1810 of 1 januari 1811 er reçu voor afgaven, volgens order van hun chef.

Ook ten aanzien der kosten van extracten zijn zij in hun bevoegdheid niet gebonden. De wet van 23 april 1879 (*Stbl.* n°. 72) tot regeling der heffing van rechten wegens de verrichtingen van den ambtenaar van den B. S., geeft enkel voorschriften over eenige bepaald aangewezene dier „verrichtingen". Deze zijn de huwelijksvoltrekking en de levering van afschrift van of uittreksel uit de akten van den burgerlijken stand (dus niet van of uit oude kerkelijke akten). Deze wet over het door Fortuin ([3]) en de commissie van 1849 onwettig geachte Kon. besluit van 24 mei 1827 (*Stbl.* n°. 27), maar vervangt uitdrukkelijk het Keiz. decreet van 12 juli 1807 (Bull. des lois n°. 152). Ook dit decreet was ongetwijfeld niet op de oude kerkelijke doop-, trouw- en sterfregisters

([1]) Naar hetgeen ik van eenige mijner collega's hooren mocht is het in andere departementen niet anders. Alleen binnen het tegenwoordige Limburg is verschil wegens de *vroegere* inlijving bij Frankrijk van de verdere linker- en de rechter-Rijnoevers, en invoering aldaar van de wet van 20 september 1792.

([2]) Art. 24 B. W. Iets anders is het met de bepalingen over verbetering, artt. 70 vlg. B. W. Hoewel er zeer zeker genoeg voorbeelden zijn van vonnissen, strekkende tot verbetering van oude doopakten, kan toch slechts een wet dergelijke voorschriften geven voor de oude kerkregisters. En die is er niet.

([3]) Wetten van Franschen oorsprong II, blz. 444.

toepasselijk. Zelfs zijn executoirverklaring bij decreet van 8 november 1810 is anterieur aan de inbeslagneming dier registers. Het noemt, bovendien, de soorten der akten op, waarvan het de afschriften tarifieert, en dat zijn enkel burgerlijke stands-akten, geene van kerkelijken doop enz. Gelijkerwijze deed trouwens het aangehaald Besluit van 1827. ([1])

Echter is er een Kon. besluit dat hen bindt. Zoolang toch bijzondere bepalingen over deze aldus *niet* „burgerlijke standsregisters" in eigenlijken, wettelijken zin te noemen boeken en papieren ontbreken, zal het Kon. besl. van 26 juni 1856, no. 79, er voor moeten gelden. En dit besluit verhindert naar woord en geest een belemmerende legesheffing. Integendeel moet volgens dat besluit de raadpleging in het algemeen belang worden toegelaten en gemakkelijk gemaakt en mag zij alleen (art. 10) onder verwijzing naar hoogere authoriteit, voor nadere beslissing, worden geweigerd, wanneer de inzage niet met het algemeen belang strookt, b.v. enkel om familieschandalen op te sporen begeerd wordt.

Ik wil thans op een behandeling van den „ouden burgerlijken stand" in zijn geheel niet ingaan. Misschien deel ik in een volgend nummer mijne bevindingen eens mede over de verhoudingen der verschillende daartoe behoorende of te brengen registers en papieren. Voorloopig was het mij er enkel om te doen om mijne meening mede te deelen, en zoo mogelijk die van anderen hierover uit te lokken, dat:

a. legesheffing op het gebruik van oude archieven in de meeste gevallen zeer is af te keuren;

b. dit ook geldt voor de registers van den zoogen. „ouden burgerlijken stand";

c. voor de oude kerkregisters die heffing slechts bepaald kan worden door de ambtenaren van den burgerlijken stand, behoudens goed- of afkeuring van de regeering;

d. deze registers vallen onder het Kon. besl. van 26 juni 1856, no. 79, regelende de openbaarheid van alle oude archieven van den Staat.

'S HERTOGENBOSCH, october 1894.

A. C. BONDAM.

Naschrift.

Aan de archivarissen van de gemeenten, waarmede den Bosch te vergelijken is, heb ik naar aanleiding van de besproken Bossche legesheffing wegens het inzien der zoogen. oude registers van den Burgerlijken Stand, de vraag gericht, hoe het ten hunnent daarmede stond. Ik geloof goed te doen van de mij hier nog vergunde ruimte gebruik te maken om in

([1]) Vg. over de wettigheid hiervan DIEPHUIS, Het Nederl. Burgerlijk Regt, I, blz. 888, noot 2.

het kort te vermelden wat de daarop uit die gemeenten welwillend verstrekte inlichtingen mij leerden kennen.

Te *Amersfoort* worden, volgens het bericht van den secretaris, voor het inzien „der registers van den burgerlijken stand" geen leges voor de gemeente geheven. In verband met de inkleeding mijner vraag moeten onder den aangehaalden term „registers van den B. S." de oude kerkregisters begrepen zijn.

Te *Amsterdam* berusten, luidens de zeer juist onderscheidende mededeeling van den archivaris, de registers van den burgerlijken stand niet ten archieve, maar aan het bureau van den B. S. Ten archieve worden alleen de oude doop-, trouw- en begrafenisboeken der verschillende kerken bewaard en kunnen daar 3 dagen 's weeks van 10—2 ure kosteloos worden ingezien door een ieder.

Te *Deventer* bestaat een verordening tot heffing van leges ter secretarie, aan het bureau van den B. S. en bij het archief, d.d. 27 december 1892. Daarbij worden o. a. belast, per jaargang, de „nasporingen in doop-, trouw- of begrafenisregisters, dagteekende van vóór de invoering van den B. S." en, per uur, die in het archief. Volgens den archivaris is het echter „de opvatting op de secretarie, dat, wanneer rijksarchiefambtenaren voor een wetenschappelijk doel de registers op de secretarie willen inzien, daarvoor geen kosten in rekening worden gebracht."

Ook te *Dordrecht* bestaat een dergelijke verordening. Het besluit tot heffing, ten behoeve van de gemeentekas, van leges en expeditiegelden ter secretarie en bij het archief, d.d. 28 januari 1890, bepaalt voor de nasporingen, te doen door de ambtenaren ter secretarie, in doop-, trouw- en doodregisters vóór de invoering van den B. S., per jaargang een vrij hoog, en in het archief, het verleenen van inzage daaronder begrepen, per uur een vrij laag bedrag. Volgens het bij dit besluit gevoegde bericht van den secretaris, wegens ongesteldheid van den archivaris namens dezen schrijvende, wordt niet dan bij uitzondering aan particulieren vergund om de nasporingen zelven te doen. Voor elk geval wordt dan de heffing afzonderlijk beoordeeld en bepaald, terwijl algeheele vrijstellingen slechts zelden worden verleend.

Te *'s Gravenhage* is „op het gebruik der doop-, trouw- en begrafenisregisters vóór 1811, door of ten behoeve van derden, door Burgemeester en Wethouders van toepassing gemaakt een verordening op het nemen van informaties op de bureelen van den burgerlijken stand na 1811" (een bedrag per register en per jaargang). Blijkens de verdere mededeeling van den archivaris worden alleen dan leges geëischt, wanneer het onderzoek niet door den belanghebbende persoonlijk, te zijnen bureele, geschiedt, maar ambtenaren van de gemeente dat onderzoek verrichten. „Deze faciliteit," zoo schrijft hij hierbij, „heb ik eenige jaren geleden bewerkt. Vóór dien was dit anders."

Te *Haarlem* berusten sedert een tiental jaren al de oude kerkregisters onder den archivaris, „zoodat," naar de meening van mijn ambtgenoot aldaar, „het bezwaar, waarvan door (mij) gewag werd gemaakt, daar niet voorkomt." „Met oordeel wordt," zoo schrijft hij verder, „onderscheiden ten behoeve waarvan inlichtingen worden gevraagd en verlangd. Is dat voor geldelijke belangen of genealogische nasporingen, dan kan overeenkomstig de verordening tot heffing van leges, 50 cts. per uur nazoeken worden geëischt," — zooals ook nu en dan geschiedt.

Te *Leiden* wordt voor het raadplegen der doop-, trouw- en begrafenisregisters vóór 1811 geene betaling gevorderd.

Te *Maastricht* liggen „de registers van den burgerlijken stand" kosteloos ter inzage voor het publiek. In verband met mijn vraag moet de archivaris, de heer JOZEF DE RAS, onder deze aanduiding de oude kerkregisters begrijpen.

Ook te *Middelburg* wordt voor het inzien „der registers van den burgerlijken stand" ter gemeente-secretarie geen betaling gevorderd. Voor den archivaris, den heer M. H. VAN VISVLIET, geldt hetzelfde als voor den heer DE RAS.

Te *Nijmegen* is „het inzien der registers van den B. S. — na voorafgaande vergunning van den ambtenaar van dien Stand" — kosteloos. Ook voor den heer archivaris mr. W. VAN DE POLL neem ik hetzelfde aan als voor de heeren DE RAS en VAN VISVLIET.

Omtrent *Utrecht* gaf mijn ambtgenoot aldaar mij uitvoerige inlichtingen, waaruit blijkt, dat de wet van 23 april 1879 steeds ook op de oude kerkregisters is toegepast en deze dus als burgerlijke standsregisters zijn aangemerkt, maar dat de inzage „in den regel aan allen, die daarin verlangden te studeeren, kosteloos (werd) toegestaan," terwijl zelfs onderzoekingen (mits niet omvangrijke) steeds op last van den archivaris kosteloos zijn verricht door de ambtenaren van het gemeentearchief. Sedert een jaar zijn de kerkregisters overgebracht naar het archiefgebouw en, onder beheer van mr. MULLER, thans behandeld evenals de overige stukken van het oud-archief (d. i., zoover mij bekend, zonder legesheffingen).

Te *Zutfen* kan, naar het bericht van den secretaris, het inzien „der registers van den B. S." ter gemeente-secretarie steeds kosteloos geschieden. Ook hier zullen de oude kerkregisters onder den gebruikten term begrepen zijn.

Ook te *Zwolle* wordt — werd althans onder den archivaris mr. MULDER — voor het inzien der doop-, trouw- en overlijdensregisters in het oud-archief geen betaling gevorderd.

Uit dit statistiekje blijkt bij recaputulatie dat in tien gemeenten, te Amersfoort, Amsterdam, 's Gravenhage, Leiden, Maastricht, Middelburg, Nijmegen, Utrecht, Zutfen en Zwolle het onderzoek in de oude registers

van doop, trouw en begraven algemeen kosteloos wordt toegelaten. Alleen te Dordrecht is de toestand zooals te 's Hertogenbosch, of nog erger, en te Deventer weinig minder erg. Omtrent Haarlem bestaat onzekerheid. Het schrijven, uit *Leeuwarden* ontvangen. spreekt alleen van afschriftlichting. Ook omtrent *Rotterdam* en *Kampen* ben ik niet in de gelegenheid mededeeling te doen en in andere onzer grootere gemeenten onderzocht ik niet, wijl aldaar geen afzonderlijk georganiseerd archiefbeheer onder een gemeentearchivaris bestond.

Ik wil deze mededeeling niet eindigen zonder een vriendelijke dankbetuiging aan hen, die er mij door hunne inlichtingen zoo welwillend toe in staat stelden.

'S HERTOGENBOSCH, februari 1895.

A. C. BONDAM.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1895 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VI^de^ AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 153. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 17050.

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijks-archivaris	*f*	4000.—
b.	adjunct-archivarissen	„	6000.—
c.	commiezen	„	2000.—
d.	twee adjunct-commiezen	„	2200.—
e.	een klerk	„	700.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„	1300.—
g.	belooningen	„	850.—

Voor 1894 was op dezen post uitgetrokken *f* 16750; het verschil wordt aldus toegelicht: Tot verdere uitvoering van de bij Koninklijk besluit bepaalde organisatie van 's Rijksarchief, volgens welke drie adjunct-archivarissen aan dat archief moeten verbonden zijn, is thans op een derden adjunct-archivaris gerekend, waartoe het artikel met *f* 300 verhoogd is, en het aantal commiezen met één verminderd.

Art. 154. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7175.—

Voor 1894 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 154*bis*. Kosten van den bouw en inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . *f* 100000.—

Zie over dezen post beneden.

Art. 155. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	" " Gelderland	" 2000.—
c.	" " Noord-Holland	" 1600.—
d.	" " Zeeland	" 2000.—
e.	" " Utrecht	" 2500.—
f.	" " Friesland	" 1500.—
g.	" " Overijssel	" 2000.—
h.	" " Groningen	" 2000.—
i.	" " Drenthe	" 2000.—
j.	" " Limburg	" 2000.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	*f* 9850.—

Voor 1894 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken, de memoriepost voor den archivaris van het Overkwartier van Gelderland, vroeger onder *k* opgenoemd, is nu weggelaten.

Art. 156. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 62500.—

Voor 1894 was op dezen post hetzelfde bedrag uitgetrokken.

Bij dezen post vinden wij de volgende toelichting:

Hierin zijn begrepen de laatste uitgaven voor de afwerking, de verwarming en waterleiding-toestellen in het archiefgebouw te Leeuwarden, ad *f* 15520, en de kosten der gedeeltelijke inrichting der archiefgebouwen te Zwolle en te Haarlem, waarvoor van de gemeenten respectievelijk de Sassepoort en de Vleeschhal zijn verkregen.

Voor elk dezer laatste werken zijn *f* 10000 bestemd, waarna in een volgend jaar nog voor Zwolle ongeveer *f* 9500 en voor Haarlem ongeveer *f* 14000 noodig zal zijn.

Recapitulatie:

Personeel	1894.	1895.
art. 153	*f* 16750.—	*f* 17050.—
art. 155	„ 29450.—	„ 29450.—
	f 46200.—	*f* 46500.—
Materieel [1])		
art. 154	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 154*bis*		„ 100000.—
art. 156	„ 62500.—	„ 62500.—
	f 69675.—	*f* 169675.—
Geheel totaal	„ 115875.—	„ 216175.—

Bij den post van *f* 100.000.— voor archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage zal men zich herinneren, wat er ten vorige jare omtrent den bouw van het nieuw algemeen Rijksarchiefgebouw is voorgevallen, en waarvan wij in den vorigen jaargang (p. 100 vlg.) uitvoerig verslag gaven. De nu uitgetrokken post van even groot bedrag is de tweede termijn van de som, benoodigd voor den totalen bouw, die echter nog niet is aangevangen. Aanvankelijk was het bedrag even als ten vorigen jare uitgetrokken op Hoofdstuk IX der begrooting, onder art. 117 en dus ten behoeve van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Naar aanleiding van het bedoelde art. wordt in het voorloopig verslag medegedeeld, dat „het voornemen om bij de verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken de bureaux tijdelijk in het Rijksarchief te huisvesten geene instemming vond bij sommige leden, die meenden, dat bij de behandeling der vorige begrooting beslist was, dat bedoeld archiefgebouw niet aan zijne bestemming zou worden onttrokken, maar alleen door bijbouw in den daarachter gelegen tuin zou worden uitgebreid."

Voorts wenschte men te weten, of de ontwerpen thans waren vastgesteld en of de Minister bereid was, daarvan inzage aan de Kamer te geven. Uit de vraag naar de bestemming van het terrein aan het Bezuidenhout, waarop volgens het voorstel der Regeering, in het vorige jaar gedaan, het algemeen Rijksarchiefgebouw zoude worden geplaatst, moet men opmaken, dat deze zaak alsnog in statu quo is.

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

Het is niet onmogelijk, dat een enkele onzer lezers zich de vraag heeft gesteld, waarom de post op Hoofdstuk IX (Waterstaat) oorspronkelijk was uitgetrokken. Een afdoend antwoord zullen wij hem ook niet kunnen geven. Het blijkt echter, dat ook de hoofden der twee betrokken Departementen hierin iets vreemds vonden, althans dat zij het natuurlijker achtten, dat de post overgebracht werd naar Binnenl. Zaken. Bij een nota van wijziging werd dan ook de post van Hoofdstuk IX afgenomen en gevoegd bij art. 154 van Hoofdstuk V (Binnenlandsche Zaken), zoodat dit, nu aangevuld met de woorden „bouw van archiefgebouwen op het Bleijenburg enz." werd gesteld op een bedrag van *f* 107.175.—. Uit de memorie van toelichting blijkt, dat dit geschiede na een overlegd van de twee betrokken Departementen, hetwelk leidde „tot de overtuiging, dat de bouw van het nieuwe archiefgebouw behoorde gebracht te worden op de begrooting voor Binnenlandsche Zaken." Tevens vinden wij in dezelfde memorie medegedeeld, dat de ontwerpen voor den bouw gereed zijn en aan de Kamer overgelegd. „Blijkens deze wordt aan het Bleijenburg het gebouw voor de bureaux, dienst- en administratielokalen geplaatst, door een gang verbonden met een depôtgebouw, hetwelk 23000 M. planklengte aanbiedt en voor eventueele uitbreiding vatbaar is." Het „Huis van Amsterdam", het tegenwoordige Rijksarchiefgebouw zal dus nu beschikbaar komen, omdat het voor het personeel aan het Rijksarchief veel te groot is, en, zooals wij verder vernemen, dienen „om er tijdelijk het Departement van Binnenlandsche Zaken te huisvesten," later definitief, hetzij den Raad van State, hetzij het Departement van Buitenlandsche Zaken.

De raming van het geheel vroeger *f* 545000.—, wordt teruggebracht op *f* 487000— à *f* 490000.—.

De commissie van rapporteurs vond blijkens haar verslag de plotselinge overbrenging op de begrooting van Binnenlandsche Zaken wel eenigszins vreemd,. immers nadere inlichtingen werden daaromtrent gevraagd; ook wenschte zij daarbij de kosten van den bouw als afzonderlijken post gehandhaafd te zien. Aan het laatste werd door den Minister bereidwillig tegemoet gekomen, door een art. 154 bis voor te dragen. Over het eerste echter vinden wij een uitvoerige mededeeling, die de overbrenging verklaart, echter niet opheldert, waarom de post aanvankelijk op de begrooting van Waterstaat enz. was gebracht Immers daaruit blijkt, dat als regel geldt, dat ieder Departement zorgt voor de gebouwen, „welke benoodigd zijn voor de diensten onder het Departement ressorteerende. Op dezen regel is alleen uitzondering gemaakt ten opzichte van de landsgebouwen in de residentie, waarvan het onderhoud gemakkelijker en voordeeliger kan geschieden, wanneer het alle gebouwen omvat, en waarbij ook aanen verbouw doeltreffend in ééne hand worden vereenigd, wanneer zij een bestaande complex van gebouwen betreffen." Dit alles geldt — mar gold ook — niet voor het ontworpen archiefgebouw. Immers van wege het Depar-

tement van Binnenl. Zaken zijn reeds onderscheidene archiefgebouwen elders gemaakt of ingericht. Voor dergelijke gebouwen bestaan bijzondere technische eischen, van welke de ambtenaren van B. Z. beter op de hoogte zijn. Moest de bouw dus van wege het Departement van Waterstaat geschieden, dan zou herhaald overleg tusschen de beide ministeries noodig en onvermijdelijk worden en vertraging daarvan het gevolg zijn. Bovendien zoude de eene minister de verantwoordelijkheid dragen, terwijl door den andere inderdaad de eischen voor den bouw worden gesteld en bepaald. De toenmalige Minister van B. Z. heeft dan ook in 1893 den post weder verdedigd. En evenals het bij de Kamer geen bedenking ontmoet heeft, dat de bouw eener nieuwe arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage van wege het Departement van Justitie geschiedt, evenzeer zal zij dezelfde wijze van handelen voor het nieuwe Rijksarchiefgebouw moeten goedvinden.

Wien de zaak nu helder moge zijn, voor ons, die buiten de hooge politiek staan, is zij het niet. En evenmin scheen zij dit den grootsten (?) bestrijder van een nieuw Rijksarchiefgebouw, den heer van Alphen, die in aansluiting aan het in het voorloopig verslag gezegde volhield, dat wat nu voorgesteld werd wel degelijk meer inhield, dan een overbrenging van een post van het eene hoofdstuk op het andere. Vooral nu uit de toelichting bleek, dat het „oude huis van Amsterdam" wel degelijk een andere bestemming zou verkrijgen, daar het aan den dienst der rijksarchieven zoude worden onttrokken. Door den Minister van Binnenl. Zaken werd deze opvatting bestreden, en, zooals dan ook niet moeilijk was, de voordeelen van het vrijkomen van het bedoelde gebouw in het licht gesteld, waarbij Z. E. er nogmaals op wees, dat de nieuwe bergplaats der archieven een geheel zelfstandig, vrijstaand gebouw zoude worden, met een daaraan door gangen verbonden, maar overigens afgescheiden locaal voor de administratie bestemd. Bij dit plan was het tegenwoordige gebouw volmaakt onnoodig. Dit moeilijk te bestrijden betoog toont echter nog geenszins aan, dat in het vorige jaar bij de aanneming van den post van *f* 100000.— de algemeene opvatting in de Kamer omtrent het „oude huis van Amsterdam" niet een andere was. In zijne derde rede wees de heer van Alphen dan ook o. i. zeer te recht hierop.

Toch verheugen wij ons, dat de tweede termijn voor den bouw van het Nieuwe Rijksarchief is aangenomen met 49 tegen 7 stemmen, nu ten vorige jare was uitgemaakt, dat hij in den tuin bij het tegenwoordige en aan het Bleijenburg zoude plaats hebben. De financieele nadeelen, waarop door ons toen werd gewezen (p. 127 vorige jaargang), zijn natuurlijk zooveel minder geworden, nu het tegenwoordige gebouw voor andere doeleinden zal vrijkomen. De overige daar gemaakte bedenkingen zijn echter niet opgeheven.

Evenmin, behalve het meerdere brandgevaar, het groote bezwaar van gebrek aan ruimte in de toekomst, hoewel dit zeker vrij wat minder is

geworden nu is gebleken, dat de planklengte bij den bouw, zooals die nu is ontworpen, door uitbreiding kan worden gebracht op 31400 M. Een ruimte, die zeer zeker in de eerste toekomst voldoende is te achten, maar toch niet is gelijk te stellen met die van 55000 M., welke aan het Bezuidenhout was te bereiken.

Nog een ander punt werd bij de behandeling dezer begrooting ter sprake gebracht. Naar aanleiding toch van art. 155 werd door den heer Everts, afgevaardigde voor Roermond, de bekende archieven-quaestie daar ter plaatse besproken. Echter op een wijze, die al weder het bewijs levert, dat tegenover een archivaris, zelfs na zijn overlijden, de grofste beschuldigingen, de meest schandelijke aantijgingen zonder eenig nader bewijs geoorloofd schijnen te zijn. Na de geschiedenis der zaak nogmaals te hebben nagegaan, van Roermondsch standpunt natuurlijk, ontkende zelfs deze vertegenwoordiger van het geheele Nederlandsche volk niet de rechten van het Rijk op het archief van het Over-kwartier van Gelderland, maar beweerde, dat daarin vele stukken aanwezig waren, die aan de gemeente Roermond toekwamen, en dat een splitsing, maar een juiste, en niet zooals er vroeger eene ontworpen was, vooraf diende te gaan. Hierop ontzag deze hooggeplaatste geestelijke zich niet het volgende daaraan toe te voegen:

„Zeker is het ook dat, toen de beide archivarissen uit Maastricht, de rijksarchivaris Habets en de chartermeester Flament, werkzaam waren aan de schifting, bespeurd werd, dat zij elken avond bij hun terugkeer naar Maastricht, een zak stukken met zich namen, waarvan niemand wist wat zij inhielden. Werden misschien zeldzame en kostbare archiefstukken toen meegenomen? Ik weet het niet, maar het meevoeren van die zakken opent de deur aan alle vermoedens en is door getuigen te bewijzen. Ik zou nog een ander getuigenis kunnen aanvoeren. Er was namelijk iemand, die te Maastricht een van de intiemste vrienden van den archivaris Habets daarover aansprak en dezen, een man van geweten, vroeg of het geen diefstal is zulke stukken mede te nemen, waarop deze antwoordde: „ik weet wel, dat hij zulke stukken heeft medegebracht, maar dat moet gij geen diefstal noemen, dat zijn archeologische handigheden en liefhebberijen." Het is dus heel waarschijnlijk, althans zeer mogelijk, dat er stukken, toebehoorende aan de gemeente Roermond, zich in het archief te Maastricht bevinden, en dat daarom schifting noodig is." Spr. eindigde met ten slotte er op te wijzen, dat de bergplaats te Roermond niet minder was dan die te Maastricht, terwijl hij er aan toevoegde, dat de „toestand te Maastricht niet zóó is, dat men er nog meer zou moeten brengen."

Uit het antwoord van den Minister, waarin deze heengleed over de „praatjes, waarvan de geachte afgevaardigde zich onvoorzichtiglijk tot

tolk gemaakt heeft", blijkt, dat de Commissaris der Koningin in de provincie Limburg van geheel andere meening was, dan de heer EVERTS. Immers volgens diens oordeel was „dringend voorziening in den toestand noodig", en moest „òf het archief uit Roermond worden overgebracht naar Maastricht, òf te Roermond een ambtenaar ad hoc worden aangesteld en een lokaal gebouwd." De Minister zette daarop kortelijk uiteen, waarop de geschillen met de gemeente Roermond eigenlijk neerkwamen. De aanspraak der gemeente om over het geheele ter plaatse bewaarde archief, ingesloten dus dat van Opper-Gelder, het beheer te voeren, erkende hij niet. Integendeel, rechtens en feitelijk heeft de Regeering het uitgeoefend en zal zich dat niet laten ontnemen. Daarentegen, evenmin als op het Roermondsch archief zelve, wenscht de Regeering zich eenig recht aan te matigen op de stukken, waarop de gemeente „aantoont titulo particulari recht te hebben." Zoodra zij dus afziet van aanspraken op het geheel als zoodanig, is het geschil opgeheven, en voorzoover er bij de schifting verschil van inzicht zich openbaart, kan dit door arbiters worden uitgemaakt. De heer EVERTS verklaarde daarop, dat het z. i. het beste was om zoo spoedig mogelijk experts te benoemen. Een verklaring, die den Minister eenigszins ironisch deed opmerken, dat het debat zeer vruchtbaar had kunnen zijn, als de geachte afgevaardigde maar kon beschouwd worden als gemachtigde in deze zaak.

Na er nog op te hebben gewezen, dat de concierge bij het rijksarchief in den Bosch zich heeft kunnen verheugen in het feit, dat een lid der volksvertegenwoordiging zich tot tolk heeft gemaakt van zijne achterstelling in bezoldiging bij één zijner collega's — als alle ambtenaren in denzelfden toestand verkeerende zulke advocaten vonden, mocht de nationale tijd wel worden verdubbeld — eindigen wij onze beschouwingen over de staatsbegrooting voor 1895.

Met het oog echter op het door den afgevaardigde van Roermond over wijlen den rijksarchivaris te Maastricht, J. J. HABETS, gesprokene, vermelden wij nog dat daartegen door den tegenwoordigen titularis A. J. FLAMENT, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* eenvoudig en waardig is geprotesteerd, met de bijvoeging „dat de immuniteit, waarmede de leden der Kamer bevoorrecht zijn" hem verhinderde verder te gaan. Wij kunnen niet nalaten tevens in zijn geheel op te nemen het volgende van rechtmatige verontwaardiging gloeiende stuk van de hand van jhr. mr. VICTOR DE STUERS, in hetzelfde Dagblad van 21 Dec. 1894 voorkomende:

„'s Rijks Archieven te Roermond.

EEN PROTEST.

Geprest door zijne Roermondsche kiezers heeft mgr. EVERTS in de zitting der Tweede Kamer van 15 December de Roermondsche archiefzaak

besproken. De talrijke onjuiste voorstellingen, welke zijne rede kenmerken, laat ik thans onbesproken; doch ten aanzien van één punt moet ik een protest doen hooren, dat aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat.

Mgr. EVERTS zeide het volgende: (Zie het boven p. 113 tusschen aanhalingsteekens medegedeelde.)

„Mgr. EVERTS, die niet aarzelt de menschen te klassificeeren in „mannen van geweten" en anderen, heeft blijkens het bovenstaande, schoon hij verklaarde de feiten niet te „weten", niet geschroomd op te treden als de colporteur van ellendige oudewijvenpraatjes en perfide insinuaties tegen den overleden rijksarchivaris HABETS. Hij weet het niet, maar hij heeft gehoord van iemand die gehoord had van iemand die een der intiemste vrienden van HABETS was..... En het geheele schandelijke lasterverhaal moet strekken om, onder verklaring dat men zelf niets weet, te doen gelooven, dat de rijksarchivaris HABETS, misbruik makende van zijn ambt, archiefstukken toebehoorende aan de gemeente Roermond zou hebben gestolen en heimelijk overgebracht naar 's Rijks archiefdepôt te Maastricht! Om die lasterlijke aantijging aannemelijk te maken wordt er vergoelijkend bijgevoegd dat — niet HABETS — maar zijn intieme vriend van oordeel zou geweest zijn, dat zulke ontvreemdingen maar „archaeologische handigheden en liefhebberijen" zijn.

Het is een ware schande.

Ik aarzel niet openlijk te verklaren dat het geheele verhaal louter laster en leugen is. Dom en zot in de eerste plaats, want het grenst aan het krankzinnige de mogelijkheid te veronderstellen, dat een archivaris er op uit zou zijn een paar zakken met documenten te kapen, waar er kwestie is van een zaal vol archieven. Maar in de tweede plaats — ik herhaal het — lasterlijk en leugenachtig! Ik was ook een van de intiemste vrienden van HABETS; ik kende hem als een rechtschapen, eerlijk man, niet in staat te stelen, zelfs niet onder den dekmantel van „archaeologische handigheid." Zijn instructies verboden hem eenig stuk uit 's Rijks archief te Roermond te verplaatsen; zijn eerlijkheid verbood hem documenten aan de gemeente behoorende te ontvreemden. Ik heb het niet van iemand die het van iemand had. Ik weet het van HABETS zelf, dat hij geen enkel stuk heeft overgebracht naar Maastricht, en ook niet voornemens was er een over te brengen: hij had er trouwens geenerlei opdracht toe. Integendeel; tijdens zijn leven had de regeering omtrent een overbrenging van 's Rijks archieven naar Maastricht zich niet uitgelaten, en persoonlijk was HABETS er niet tegen alles te Roermond te laten.

Dat belet niet, dat de rijks-archivaris als hij te Roermond ging werken, een zak bij zich had, en dat in dien zak papier geborgen was. Doch om uit dat feit af te leiden, dat die zak gestolen papieren inhield, en om zulk een verdachtmaking openlijk in het parlement te durven

uitspreken, daartoe moet men in mgr. EVERTS een lichtvaardigheid onderstellen, welke mijn begrip te boven gaat."

Opgaven betrekkelijk enkele Gemeenten.

De volgende opgaven zijn voor het meerendeel getrokken uit de enkele antwoorden, die op de desbetreffende herhaalde aanvrage in dit Tijdschrift, en de aanmaning van den Voorzitter in de laatste jaarvergadering werden ontvangen. In verband met de onderstaande of vroeger (1e jaarg. p. 73 vlg.) medegedeelde cijfers, volgen hier nog eenige opgaven uit de instructies en verordeningen voor verschillende gemeente-archivarissen en archieven.

De archivaris van Amsterdam is, behalve op Zon- en feestdagen, in den regel dagelijks van 10 tot 4 uur „op het hem door B. en W. aangewezen bureau" aanwezig. Ieder, die stukken uit het archief wil raadplegen, moet zich daartoe vervoegen op werkdagen tusschen 10 uren des voor- en 3 uren des namiddags aan het bureau van den archivaris ten stadhuize. Het archiefgebouw op de Nieuwmarkt wordt ten minste drie dagen in de week voor het publiek opengesteld.

Het archief te Gouda is voor ieder toegankelijk op twee dagen in de week gedurende twee uren, door B. en W. nader aan te wijzen. De archivaris is dan verplicht aanwezig te zijn

Het oud-archief te Haarlem is voor ieder toegankelijk. Den tijd, wanneer belangstellenden kunnen worden toegelaten, bepaalt de „archivaris of de adjunct-archivaris."

De archivaris te Kampen is dagelijks bezig „met de rangschikking en catalogisatie" van het archief. Over de toegankelijkheid voor het publiek wordt niet gesproken.

De archivaris te Leiden moet in den regel dagelijks op de gewone werkuren in het archief aanwezig zijn. Hoewel het niet met zooveel woorden wordt gezegd, schijnt dan ook de toegang voor het publiek open te staan.

Het oud-archief te Rotterdam, loopende tot 1852, is „voor allen, die daarvan wenschen gebruik te maken, dagelijks, uitgezonderd op Zon- en feestdagen, toegankelijk" van voormiddags 10 tot namiddags 3 uren. De archief-ambtenaren zijn dan van half tien tot half vier aanwezig en de helft van het personeel daarenboven nog des avonds van zes tot acht uren, behalve des Zaterdags. Zoo noodig, zijn zij verplicht „ook langer en op andere tijden tegenwoordig te zijn."

Gemeenten.	Archivaris.	Beambten, klerken, enz.	Bureaubehoeften, instandhouding-archief, bindwerk.	Gebouwen, enz.	Totaal.	Toelichtende opmerkingen.
Breda.	f 200.—				f 200.—	
Dordrecht.[1]	- 1000.—	f 450.—[2]	f 50.—[3]		- 1500.—	
Kampen.	- 1200.—				- 1200.—	
Rotterdam.[4]	- 2200.—	- 3100.—[5]	- 2700.—[6]		- 8000.—[7]	
Utrecht.[8]	- 1500.—	- 1700.—[9]	- 2390.—[10]	f 1050.—[11]	- 6640.—	

[1]) Gegevens in 1894 ontvangen.

[2]) Voor een klerk f 150.—, voor een concierge f 300.—.

[3]) Bureaubehoeften en groot bindwerk op rekening der secretarie, voor buitengewone uitgaven moet extra-crediet worden aangevraagd.

[4]) Gegevens in 1893 ontvangen.

[5]) Voor den adjunct-archivaris f 1100.— en voor een klerk f 1000.—, voor een tijdelijk ambtenaar f 1000.—.

[6]) Aankoop van boeken f 400.—, onderhoud en bindwerk f 1000.—, vuur, licht, schoonhouden van localen enz. f 650.—, publiceeren van bescheiden betrekkelijk de stedelijke geschiedenis f 600.— en onvoorziene uitgaven f 50.—. Bureaubehoeften enz. worden uit den post voor de secretarie gekweten.

[7]) Men houde in het oog, dat onder deze bedragen de kosten der gemeentelijke bibliotheek tevens zijn begrepen; zoo is ook de tijdelijke ambtenaar uitsluitend met arbeid ten behoeve der bibliotheek belast.

[8]) Gegevens in 1894 ontvangen.

[9]) Voor een rechtskundig ambtenaar f 1000.— en voor een klerk f 700.—.

[10]) Hieronder zullen tevens de kosten van het nieuw archief zijn begrepen; afzonderlijk is het loon van den binder op f 390.—uitgetrokken.

[11]) Deze post wordt als „huur van het archiefgebouw" omschreven.

Openbare verzamelingen der gemeente Utrecht. Catalogus van het archief, eerste afdeeling, 1122—1577, door Mr. S. Muller Fz., gemeente-archivaris. Utrecht. J. L. Beijers. 1893.

In 1884 verscheen de beschrijving van de 3e afdeeling, in 1890 die van de 2e, en in 1893 die van de 1e, waarmee het stadsarchief tot het jaar 1813 is behandeld. Van het archief na dien tijd verscheen reeds in 1890 de beschrijving, die niet in den handel is. Tot het nieuwe archief zijn ook gebracht de kerkelijke registers van doop enz. Waarom, wordt niet vermeld, en het schijnt ook niet rationeel. In Den Haag en elders zijn zij m. i. te recht onder het oude, door den archivaris beheerde, archief gebracht.

Wanneer men ziet, welk een arbeid aan het thans voltooide werk is besteed, is men weinig geneigd, den samensteller toe te geven, dat „de inventarisatie van het oude stadsarchief langzaam doch voortdurend voortgezet" werd.

Het laatst verschenen deel bestaat uit een geschiedenis van het archief (88 blz.) en den inventaris over de 4½ eerste eeuwen (98 blz.) Het heeft dus nog al eenigen omvang, waarmee de stevigheid niet in overeenstemming is, zoodat het boekje blijkbaar alleen is beschouwd als een aflevering, bestemd om met de andere stukken te worden vereenigd. Ik zou mij anders kunnen voorstellen dat er personen waren die zich dit belangrijke eerste gedeelte alleen zouden willen aanschaffen. Bij de geschiedenis van het archief is gevoegd een uiteenzetting van de beginselen waardoor de schrijver zich bij de ordening en inventarisatie heeft laten leiden.

In 1122 ontving Utrecht twee keizerlijke brieven, waarvan de eene de plaats van den stadsbrief inneemt. Als eerste bewaarplaats van de langzamerhand toenemende „brieve onser stadt rechten aengaende" wordt de sterke Catharijnepoort vermeld. Al in 1472 werd het noodig geoordeeld, een raadscommissie te benoemen om de brieven door te zien en te registreeren. Het resultaat van den dientengevolge verrichten arbeid is nog in het archief aanwezig. Ter gelegenheid van de stichting van het kasteel Vredenburg werd de Catharijnepoort in 1528 afgebroken. Nadat de stad in 1537 het huis Lichtenberg voor een nieuw raadhuis had aangekocht, vinden wij eenige jaren later de charters daar geborgen.

Naast deze verzameling begonnen zich reeds lang te voren een kanselarij-archief van den raad en een schepen-archief te vormen. De oudste stedelijke registers dagteekenen van 1342 en de oudste schepenregisters van het midden van de 14e eeuw. Deze archieven berustten eerst in het schepenhuis Hazenberg, maar nadat de raad het daarnaast gelegen Lichtenberg had betrokken, werd zijn archief ook daarheen overgebracht.

Een ander archief was dat van de oudermannen, die met de schepenen deel uitmaakten van den meenen raad. Toen dit kollege in 1550 zijn

laatstovergebleven bevoegdheid verloor, werd het archief onder den laatsten klerk gelaten en ging daardoor verloren. Behalve hun eigenlijk archief bezaten de oudermannen ook een kist in de Buurkerk met belangrijke stukken, zooals het oudste rechtsboek en een eksemplaar van het oudste register van besluiten van den raad. Alleen het laatste is van den heelen inhoud bewaard gebleven.

De laatste afdeeling van het oude stadsarchief vormen de stukken die in de landskist werden geborgen. Zij zijn een deel van het bisschoppelijk archief en hooren dus niet in het stedelijk archief thuis. Dat zij daarin gevonden worden, vindt hierin de verklaring, dat de kist op de Catharijnepoort stond en bij de slechting van deze het lot van de daar ook geborgen stedelijke charters zal gevolgd hebben.

Nadat Mr. Muller den oorsprong van het stadsarchief heeft meegedeeld, worden zijn lotgevallen en ontwikkeling uitvoerig beschreven. Merkwaardig is het verhaal van de ontvoering van de charterverzameling, die de hertog van Alva gelastte omdat de privileges van de stad in 1570 wegens haar akkoord met de beeldstormers waren verbeurd verklaard. Gelukkig werden de kostbare stukken spoedig teruggegeven. Zij waren daarna het voorwerp van de zorgen en de studie van mannen als het oudheidminnende lid van de vroedschap Dr. C. Booth, die tot stadsbibliothekaris werd aangesteld, den kalligraaf Johan van Attevelt, die vele oorkonden afschreef, den eersten stadsarchivaris Mr. P. van Musschenbroek, den burgemeester en verdienstelijken beoefenaar van de geschiedenis van Utrecht Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck en anderen.

Verband tusschen het kongres van den Utrechtschen vrede en de archieven van de stad zou men niet licht onderstellen. Toch was het eerste oorzaak dat eenige kamers op het stadhuis werden ontruimd en de daar geborgen „chartres en papieren" verplaatst, bij welke gelegenheid zij waarschijnlijk geen betere berging kregen.

De ontwikkeling van de administratie in de 17e eeuw deed als nieuwe archieven ontstaan die van de Financie-, Momber-, Aalmoezeniers- en Ambachtskamers. De laatstgenoemde kamer ontving in 1656 met het beheer van de goederen ook het archief van het Melatenhuis, een uit de middeleeuwen dagteekenende stichting, welker goederen in dat jaar werden gemortificeerd tot verval van de kosten van de Aalmoezeniers- en Ambachtskamers. Al deze verzamelingen berusten in het stedelijk archief. Die van de Momberkamer was echter in deze eeuw buiten het stadhuis geraakt, en die van de Aalmoezeniers- en Ambachtskamers bevonden zich al sinds de 17e eeuw daarbuiten. Eerst in de laatste 40 jaren had de vereeniging van deze archieven met de andere plaats.

De ordonnantie van de staten van Utrecht van 1606 tot overbrenging van de protokollen van overleden notarissen naar de sekretarieën van de gerechten in de onderscheiden steden gaf ook aanleiding tot het ontstaan

van een nieuwe verzameling, die bij verloop van tijd zeer in omvang toenam. Zooals bekend is, zijn de notarieele archieven volgens de wet van 1842 in afzonderlijke bewaarplaatsen opgenomen, waar zij zich nog steeds, bijna ontoegankelijk, dikwijls gebrekkig bewaard, en onder niet altijd deskundig beheer bevinden.

De omwentelingen op het einde van de 16e en de 18e eeuw waren eveneens oorzaak van de vermeerdering der archieven. Toen de goederen van de kloosters, broederschappen en begijnenhuizen werden genaast, kwam ook een groot deel van hun archieven in de stadsverzameling. Honderden charters van de begijnenhuizen gingen evenwel met andere stukken weer voor de stad te loor, toen ze na den dood van professor Bondam, die ze in zijn huis ten gebruike had, met zijn eigen stukken werden verkocht. Mr. Van Musschenbroek kocht de meeste, maar een ander deel kwam in het archief van de Oud-Roomsch-Katholieke Klerezie, die het nog bezit, maar aan het rijksarchief in Utrecht in bruikleen afstond. Nog beter liep het af met de door Van Musschenbroek gekochte stukken. Op de auktie van zijn bibliotheek kwamen zij aan Sir Thomas Phillips te Middlehill. Toen diens verzameling, eenige jaren geleden, onder den hamer kwam, kocht de stad de in haar archief behoorende stukken, door bemiddeling van het Rijk, terug.

De omwenteling op het einde van de 18e eeuw gaf aanleiding tot de overneming van de gilde-archieven.

De archieven van de geestelijke gestichten en de gilden zijn niet in den inventaris van het stadsarchief opgenomen. Het voornemen bestaat, ze afzonderlijk in een inventaris van de met het stadsarchief vereenigde verzamelingen te beschrijven. Hierin had Mr. Muller aanvankelijk ook de in 1851 verkregen archieven van de buurten willen opnemen. Daar het hier evenwel korporaties betreft wier funkties de stad zelf heeft overgenomen, kwam hem dit bij nader inzien minder doelmatig voor, weshalve zij nu met de latere aanwinsten van het stadsarchief in een supplement zullen worden vermeld.

In de laatste jaren kreeg het Utrechtsche oude archief door de ijverige bemoeiïngen van zijn beheerder nog vele vermeerderingen. Zoo werden de archieven van stichtingen, die van ouds onder zeker toezicht hadden gestaan en thans door den burgemeester en den gemeente-sekretaris worden beheerd, met het stedelijk archief vereenigd. Ook de regenten van de vereenigde Gods- en gasthuizen, de studenten-senaat, de akademische senaat en andere zelfstandige lichamen gaven hun archieven aan de stad in bruikleen.

Een andere gunstige omstandigheid was, dat het oude archief, en wat daaraan werd toegevoegd, in 1883 een brandvrije bewaarplaats kreeg in een nieuw, naast het rijksarchief gesticht gebouw.

Tegenover de vermeerderingen van het stadsarchief staat de afstand van

een deel van de rechterlijke stukken aan het Rijk. Zij werden echter in 1881 weer aan de stad in bruikleen gegeven en zijn in den katalogus met een kruisje aangeduid. De andere stukken van rechterlijken aard, zoowel in het archief van den raad als in dat van schepenen, schijnen nog niet door het Rijk opgevraagd en dus evenmin aan de gemeente in bruikleen afgestaan te zijn. De laatstgenoemde heeft ze dan zonder titel onder zich. De reden van dezen onregelmatigen toestand wordt niet meegedeeld.

Ten slotte ontvangen wij, zooals ik al vermeldde, een hoofdstuk *Regelen voor de ordening en beschrijving van het archief.* Een archief wordt omschreven als *het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingekomen bij en uitgegaan van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten.*

Het is aan de lezers van dit blad bekend, dat deze stelling op de in 1893 gehouden vergadering van de Archivarissenvereeniging werd aangenomen, nadat de woorden *ingekomen bij en uitgegaan van* waren vervangen door *ingezonden bij of opgemaakt door*, en *haar* door *die gemeenschap.*

Het woord archief wordt nog door velen, doch ten onrechte, afgeleid van ἀρχεῖος, oud. Het is gevormd van ἀρχεῖον, een afleidsel van ἀρχή, overheid. De eigenlijke beteekenis is het gebouw van de overheid, het regeeringsgebouw, waarin tevens de staatsstukken bewaard worden. Archiefgebouw is dus een pleonasme, hetgeen echter verdedigd kan worden omdat bij overdracht archief de benaming werd van de verzameling zelf van die stukken. De stukken van handelsvereenigingen, rederijkerskamers, weeshuizen, schietgezelschappen en andere bijzondere vereenigingen en instellingen zijn dus eigenlijk geen archieven. De meeste vallen echter wel onder de bovenstaande definitie. Want onder gemeenschappen, hoewel in art. 575 B.W. gesteld eenerzijds tegenover den Staat en anderzijds tegenover bijzondere personen, zijn volgens art. 582 j° 1690 B.W. zoowel de Staat, provincies, kerkgenootschappen enz., als vereenigingen tot beoefening van kunsten en wetenschappen, tot vermaak enz. te verstaan. De stukken van bijzondere personen en van vennootschappen vallen echter niet onder de definitie.

Uit deze definitie leidt de schrijver af, dat uit een archief moeten verwijderd worden de stukken die jure privato aan een gemeenschap behooren, terwijl voor de ordening van de overblijvende als beginsel wordt aangenomen, wat Dr. Vermeulen eenmaal verlangde: *In een catalogus van een archief kan en moet een schets van het samenstel der vroegere besturen zichtbaar wezen.* De chronologische ordening en de rangschikking volgens willekeurig aangenomen rubrieken worden hierdoor uitgesloten. Het bezwaar dat het publiek bij het ter hand nemen van een volgens dat beginsel samengestelden inventaris verlegen kan zijn, hoe daarin den weg te vinden, wordt door Mr. Muller zooveel mogelijk opgelost door den eisch, dat aan

het hoofd van de afdeelingen van den inventaris inlichting worde gegeven over het ontstaan en de geschiedenis van de gemeenschap, en de inrichting en bevoegdheden van haar bestuur.

De inleiding is voorzien van een groot getal noten, waarin bewijsplaatsen worden aangewezen of afgeschreven, en ophelderingen gegeven, welke van veel studie getuigen. Een vraag die meermalen, en ook bij de lezing van deze inleiding bij mij opkwam, is, of de lektuur niet gemakkelijker zou gemaakt zijn, wanneer de ophelderende aanteekeningen in den tekst zelf waren ingelascht.

P. VAN MEURS.

Inventaris van het archief der stad Enkhuizen, door C. J. Gonnet.

Bijzondere omstandigheden hebben de bespreking van dezen inventaris doen uitstellen, schier langer dan de beleefdheid tegenover den vervaardiger en de belangstelling, waarop iedere arbeid van dezen aard bij ons recht heeft, toeliet. Het aantal archief-inventarissen telken jare ten onzent verschijnende, is evenwel helaas niet zoo groot, dat deze er door op den achtergrond geschoven zou zijn.

Wie ooit in vroeger jaren het Raadhuis van Enkhuizen bezocht en zich de kast vol door elkander gesmeten registers herinnert, allen beroofd van hun band, die immers wel beter gebruikt kon worden en daarnaast de groote ton vol papier, daarin gestampt alsof het zuurkool was, verheugt zich over het redderen van dezen Augiasstal en zegt den Rijksarchivaris in Noord-Holland dank voor zijn werk, dat het Enkhuizer archief voor historisch onderzoek opent. Die dank blijft oprecht gemeend, ook al mocht blijken, dat wij ons met de wijze van indeeling der stukken niet altoos kunnen vereenigen.

Kleinere archieven zijn over het algemeen veel lastiger te regelen dan grootere. Zooals ook mr. Gratama in dit blad (II blz. 46) opmerkte, was het bestuur van kleinere plaatsen uittenaard der zaak niet of weinig verdeeld tusschen van elkander onafhankelijke organen en is het archief er dus ook moeielijk te splitsen in afdeelingen, -- de Duitsche uitdrukking *Archiv-Körper* is eigenlijk juister —, die ieder op zich zelf een archief vormen. Toch kunnen in archieven van kleinere steden althans, enkele zulke Archiv-Körper worden afgescheiden, voorts vindt men er in den regel en kan men afzonderen gedeelten van archieven van kerkelijke of liefdadige instellingen, die buiten het eigenlijk gezegd stadsarchief liggen en voor het overige kan men moeilijk anders doen dan de stukken, die aan de protokollen der algemeene bestuurshandelingen aansluiten, indeelen, naarmate zij het gevolg zijn van de zorg voor dit of voor dat onderwerp van gemeente-

belang. Het finantiëel beheer slokt dan een groot gedeelte op, zoo het al niet als archief van den thesaurier geheel op zich zelf staat.

Erken ik dus volkomen het bezwaar, verbonden aan het inventariseeren van een archief als dat van Enkhuizen, ik heb tot mijn leedwezen in dezen inventaris zelfs geen streven kunnen vinden naar eene organische indeeling, in den geest, zooals die op onze jaarvergaderingen is besproken. Eenige voorbeelden mogen dit duidelijk maken. Wel prijkt de naam van den *thesaurier* boven een zestal nummers, maar daarop volgt eene afdeeling *Finantiën*, die toch wel door den thesaurier bestuurd zal zijn. In deze afdeeling, waarvan de 38 nummers zonder eenig blijkbaar verband wild door elkander staan, komen tal van belastingstukken voor, ik noem één uit velen nr. 150: *Stedelijke inkomsten belasting van* 7 *Augustus*—2 *December* 1748. Een paar bladzijden verder komt eene afzonderlijke afdeeling *Belastingen-accijnsen en heffingen* voor. Men zou ten onrechte meenen, dat dit alleen de kohieren zijn.

In de genoemde afdeeling *Finantiën* vindt men allerlei omtrent de stedelijke eigendommen, terwijl een voorafgaande rubriek uit stukken betreffende de *Eigendommen en rechten* der stad bestaat. Onder deze komt evenwel ook allerlei voor omtrent den bouw en het onderhoud van het nieuwe stadhuis, terwijl toch later eene afzonderlijke afdeeling tot opschrift heeft: *Openbare werken.*

Hierin zijn ook opgenomen de registers van de directie der wegen en vaarten tusschen de zes Noordhollandsche steden, een op zich zelf staande commissie, daarentegen niet allerlei over dijken en waterschappen, die een afzonderlijke rubriek vormen. In deze is veel, dat een vreemd figuur maakt in dezen inventaris. De aanstelling door den landsheer van een dijkgraaf van Cloeskindere in Zeeland (in 1495) heeft toch wel niets met Enkhuizen te maken en brengt in herinnering de opname op de eerste bladzijde van den inventaris van een, zij 't ook eerbiedwaardig oud privilege aan Medemblik geschonken. Van vele andere stukken is het hier niet thuis behooren minder zeker, al is slechts een vraagteeken gewettigd. Onafhankelijk van de inrichting van den inventaris mag als grief daartegen worden genoemd, dat waar vele nummers uitvoerig zijn omschreven, bij tal van anderen niets blijkt omtrent den inhoud van het stuk of pak, waarop het geplaatst is, ik geef als voorbeeld 310: *Rijnland* 15 *Augustus* 1803; 314: *Drechterland van* 13 *Februari* 1401 *tot* 7 *April* 1804. Bij een archief, dat niet onder beheer van een archivaris staat en in eene afgelegen plaats berust is de onzekerheid, wat men van een nummer te verwachten heeft dubbel lastig.

Twee latere afdeelingen heeten *Markten* en *Handel en Scheepvaart*. Speciaal de laatste zou in eene verzameling aanteekeningen zeer zeker groot nut hebben; hier zou zij, dunkt mij, bij vroegere afdeelingen moeten zijn ingedeeld (veel bij finantiën) of wilde men ze in haar geheel behouden,

vooraan zijn geplaatst als afzonderlijk dossier bij bestuurshandelingen van algemeenen aard. Dat dit niet geschied is, wordt duidelijk, waar wij de *Oost- en West-Indische Compagnie*, de *Walvischvaarders* en de *Gilden en neringen* zien volgen. Bij de laatsten zijn voor ieder gild alleen de jaartallen van het eerst en van het laatst aanwezige stuk opgegeven of zelfs alleen de eeuw, waartoe beiden behooren; eenvoudig, maar niet doeltreffend

De volgende afdeeling is bijzonder leerrijk ter kennisneming van de grondgedachte van dezen inventaris. Zij handelt over *kerkelijke zaken*. Zulk eene afdeeling is in een archief zeker zeer nuttig, altijd als onderafdeeling, als dossier, want eene aparte commissie of ambtenaren werden er wel niet voor aangesteld. Maar hier zijn daarin ook opgenomen de archieven der kerken, d. i. der kerkmeesteren zelven, die geheel buiten het eigenlijk gezegd gemeentearchief liggen. Van de afdeelingen over onderwijs en armwezen geldt hetzelfde; no. 512 *tractaet over het practicq Matheseos* maakt er een zonderlingen indruk.

Dat de titels *Volksgezondheid* en *Veestapel* boven afzonderlijke afdeelingen in een wetenschappelijken inventaris even weinig thuis behooren als de vroegeren over Handel en Scheepvaart en dgl. behoeft wel geen betoog. Niet minder dan 188 nrs. of $^1/_4$ van die van het geheele archief zijn bijeengevoegd onder den titel *Familiepapieren van Enkhuizer-regeeringsgeslachten*. Zulk een alfabetische verzameling als toevoegsel aan den inventaris heeft zijn recht van bestaan, mits er geen elders beter geplaatste archiefstukken in voorkomen. Of dit nu het geval is met nummers als 728: *Brieven aan L. W. schepen van Enkhuizen*, dergelijken zijn er meer, weet ik niet, maar no. 666 o. a. is dan toch uit het archief van St. Anthoniegasthuis afkomstig.

Achteraan, bij de genealogie dus, zijn de *doop-, trouw en begrafenisregisters* geplaatst. Men was het op onze vergaderingen niet eens over de juiste plaatsing daarvan; ik beschouw ze, hetzij als ingekomen stukken van 1811 en dan kan men ze aan het dossier kerkelijke zaken toevoegen of wel als bestanddeelen der kerkelijke archieven. Tot deze laatsten behooren zeker de leggers der grafsteden en tot de belastingen nr. 744 *registers van den ontvang wegens het middel op het trouwen en begraven.*

Het bevreemdde mij, geen archief der *Weeskamer* vermeld te vinden. Blijkens het jaarverslag aan den Minister werd het geordend en beschreven. Ik weet wel dat deze en gene het beginsel voorstaat, dat het even als het oud-rechterlijke of als deel daarvan aan het Rijk toebehoort. Maar de kwestie is in geenen deele beslist of zelfs nog sub judice en het komt mij vreemd voor, dat de Rijksarchivaris het, alsof het van zelf sprak, uit het hem door Enkhuizen ter inventarisatie toevertrouwde stadsarchief achtergehouden en eigenmachtig in 's Rijks archief geplaatst zou hebben. Wellicht is het in 1879 niet opgevraagd. Van correspondentie hierover met Enkhuizen blijkt

uit het rapport niets. Om willekeur te voorkomen, is ten deze een officieele interpretatie en desnoods eene rechterlijke beslissing zeer gewenscht.

Maar in allen gevalle zou ik het archief der weeskamer, evenals het rechterlijk archief, in den inventaris willen opgenomen zien. Beschouwt men den inventaris als de omschrijving van het tegenwoordig bezit der Gemeente, dan behoort hij er zeker niet in thuis. Maar zal de inventaris een getrouw en volledig beeld geven van de inrichting van het stadsbestuur in vroeger tijden, dan kan het er niet in gemist worden. En de titel van dezen luidt nog wel: Archief der *stad* E.

Dit is hetgeen ik over dezen inventaris te zeggen heb. Het doet mij leed, dat mijn oordeel niet gunstiger kon zijn, maar ik heb het zoo duidelijk mogelijk trachten te staven. De door mij aangewezen feiten waren voorbeelden; het was dus mijne bedoeling niet daarmede de m. i. verkeerde plaatsing van dit of dat nummer te gispen. Al is men nog zoozeer doordrongen van de juistheid en logica der in onze jaarvergaderingen en ons tijdschrift herhaaldelijk besproken beginselen van archiefregeling, in de praktijk stuit men voortdurend op moeielijkheden, die men zelf allicht de eene maal zus, een andermaal zoo zal oplossen. Maar wat ik in dezen inventaris betreur, is het geheel veronachtzamen dier beginselen, zonder dat tegenover ons systeem een ander gesteld wordt. Zeer zeker zijn die beginselen niet voor ons bindend en had de ontwerper in een toelichting het standpunt, waarop hij zich stelt, het beginsel, waarvan hij is uitgegaan, ontwikkeld, mijn oordeel was er wellicht door gewijzigd. Thans moet de inventaris voor zich zelf spreken en kon dat oordeel, dat ik sine ira et studio heb neêrgeschreven, niet anders luiden.

Ch. M. DOZY.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe, bewerkt door prof. dr. P. J. Blok, mr. J. A. Feith, mr. S. Gratama, prof. dr. J. Reitsma en mr. C. P. L. Rutgers. Eerste aflevering.

Door de uitgave van het werk, welks titel ik hierboven afschreef, wordt inderdaad in eene behoefte voorzien. Tot voor korten tijd toch waren de provinciën Groningen en Drente op het stuk van oorkondenboeken het slechtst onder de noordelijke zusters bedeeld. Gelderland heeft Bondam, Nijhoff, Sloet, Holland en Zeeland Van Mieris, gedeeltelijk vervangen door Van den Bergh, aangevuld door Muller en Van Limburg Brouwer, Friesland Schwartzenberg en Colmjon, zelfs voor het sticht Utrecht zijn reeds bijdragen voor een oorkondenboek verschenen. Voor Groningen moest men zich behelpen met Driessen, die verre van volledig en niet altijd betrouwbaar is, ter-

wijl dikwerf de belangrijkste akten in noten worden medegedeeld, en wat verder RENGERS van Ten Post en IDSINGA toevallig opleveren; voor Drente had men niet veel anders dan de geheel onvolledige en verouderde werken van MAGNIN. Thans gaat dat anders worden: wanneer de uitgave van het aangekondigde werk zal zijn voltooid, zullen beide provinciën in het bezit zijn van een oorkondenboek, dat op de hoogte is van de tegenwoordige wetenschap.

Het is niet meer dan billijk, dat aan deze uitgave in de eerste plaats de naam van prof. BLOK verbonden is. Hij, die reeds zooveel voor het archiefwezen in Nederland heeft gedaan, die aan zoo vele leerlingen liefde voor de archiefstudie heeft weten in te boezemen, heeft ook tot deze onderneming den stoot gegeven. Aan hem in de eerste plaats is het te danken, dat een werk is tot stand gekomen, dat tot de belangrijkste vruchten der door hem opgewekte archiefstudie kan worden gerekend.

De bewerkers van het Oorkondenboek hebben het den verslaggever, althans den verslaggever der eerste aflevering, niet gemakkelijk gemaakt. De inleiding, „waarin rekenschap zal worden gegeven van de gevolgde methode van uitgeven, in het algemeen van de wijze, waarop bij de bewerking van het Oorkondenboek gehandeld is", zal eerst bij de laatste aflevering verschijnen, en wie er vóór dien tijd iets van zeggen wil — en dat is toch de plicht van den verslaggever — dient uit de stukken zelf de methode der bewerkers af te leiden, op gevaar af van het plan niet in allen deele juist weer te geven.

Over één punt kan geen twijfel bestaan: de titel van het werk drukt onomwonden uit, dat wij hier te doen hebben met eene verzameling oorkonden betreffende twee provincies, niet betreffende eene of meer dynastenfamilies of corporaties, gelijk de oorkondenboeken der graven van Holland of der familie VON YSENBURG. Trouwens er was hier geene keuze; had men een ander systeem willen volgen, waar zou dan de eenheid, waarrond de oorkonden zich groepeerden, te vinden zijn geweest? Bij de heeren van Ruinen of van Koevorden? Bij Hunsingoo-Halfambt of Fivelgoo-Westerambacht? De stad Groningen, die er alleen voor in aanmerking had kunnen komen, verloor juist haar invloed in Drente, toen zij het middelpunt der Ommelanden was geworden. Zoo bleef geene andere eenheid dan de geographische over.

Ook hier mag echter eigenlijk niet van eene eenheid gesproken worden. Het zijn de oorkonden van twee Nederlandsche provinciën, die ons hier worden aangeboden, van twee provinciën, die, geloof ik, nooit — behalve in 1559 als bisdom Groningen — een geheel hebben uitgemaakt. Men bemerkt dat gebrek aan eenheid reeds, als men in het prospectus leest, hoe het werk zal eindigen met 1405, „een jaartal, dat in de geschiedenis dezer streken een geschikt rustpunt aanwijst: dan toch heeft bisschop FREDERIK VAN BLANKENHEIM *Drente* weder aan zijn gezag onderworpen,

terwijl *Groningen* van dat jaar af zich feitelijk als vrije stad verder ontwikkelt, dan ongeveer begint in de *Ommelanden* een binnenlandsche krijg zich te verheffen, die deze streek jaren lang in onrust zou houden". Zoo zou het misschien logischer zijn geweest twee oorkondenboeken, een voor Groningen en een voor Drente te bewerken. Praktisch was het voorzeker niet geweest. Want tal van stukken zouden in beide verzamelingen eene plaats hebben moeten vinden, en de eenheid der hedendaagsche provincie is toch geene natuurlijke eenheid voor een middeleeuwsch charterboek. Een oorkondenboek van de tegenwoordige provincie Zeeland met inbegrip van Staats-Vlaanderen zou zeker minder homogeen zijn, dan dit van Groningen en Drente.

Toch komt het mij voor, dat de bewerkers niet geheel getrouw gebleven zijn aan die geographische grens; zij hebben tevens, zoo ik wel zie, hun werk tot een oorkondenboek van de dynastengeslachten van Ruinen en Borkuloo—Koevorden en van de familie der Groningsche burggraven willen maken en daarom de akten, waarin een lid van eene dier families voorkomt, ook al hebben zij op Groningen of Drente geene betrekking, hetzij in uittreksel opgenomen, hetzij in eene noot vermeld. Dit schijnt mij geen gelukkig denkbeeld toe, want de akten, waarin diergelijke personen als getuigen voorkomen, zijn uit den aard der zaak vrij wat minder volledig opgegeven, dan die, welke de provinciën zelven raken. Zonder twijfel hebben de bewerkers alle archieven, waarin zij konden vermoeden, dat oorkonden betreffende de beide provinciën berustten, nauwkeurig doorzocht; maar hebben zij in diezelfde archieven ook nagegaan, of er geene akten voorhanden zijn, waarin praefecti van Groningen of heeren van Ruinen als getuigen voorkomen? Natuurlijk niet. Hij dus, die zich omtrent de geschiedenis of de genealogie dier geslachten wil inlichten, zal bij het doorzien van het Oorkondenboek meenen al het materiaal, dat hij behoeft, bijeen te hebben, terwijl er toch inderdaad veel aan ontbreekt. In het bijzonder echter schijnt mij de opneming van nr. 107 niet gerechtvaardigd. In dat stuk wordt melding gemaakt van THIDERICUS DE GRONINGE, magister domus Theutonicorum in Lyvonia. Legt men dien maatstaf aan, dan moeten ook in in een oorkondenboek van Holland de akten der Utrechtsche bisschoppen BOUDEWIJN, DIRK en OTTO VAN HOLLAND worden opgenomen.

Aan het begrip oorkonde hebben de bewerkers eene ruime beteekenis gegeven, zij hebben er niet slechts „Heberegister", maar zelfs wilkeuren onder opgenomen. Het woord is blijkbaar opgevat als tegenstelling tot „kronieken". Dit schijnt mij volkomen juist. Bij de uitgave van een oorkondenboek is het te doen om al de documenten, die door de schrijvers zelf niet met het doel om geschiedenis te schrijven zijn samengesteld. De tegenstelling tusschen narratieve geschiedbronnen en oorkonden is intusschen niet zoo ver gedreven, dat oorkonden, die in kro-

nieken opgenomen en zoo alleen bewaard gebleven zijn, zijn uitgesloten. Toch ware het, dunkt mij, wenschelijk geweest, zoo bij diergelijke oorkonden duidelijker, dan geschied is, ware aangegeven, dat zij aan eene narratieve bron zijn ontleend. Het valt niet zoo dadelijk op, dat met „het ms. in de universiteitsbibliotheek te Groningen (V q. 1)" de kroniek van Emo en Menco bedoeld is. Het staat wel bij nr. 50 aangeteekend, maar bij de volgende nrs., die aan die kroniek ontleend zijn, is niet naar nr. 50 verwezen. Als men een oorkondenboek doorlas als een roman, zou de verwijzing overbodig zijn, maar in een boek, dat bestemd is bij een onderzoek opgeslagen te worden, is de mededeeling bij slechts één nr. onvoldoende. Zelfs zijn de bewerkers nog verder gegaan; daar, waar in een geschiedwerk eene oorkonde niet in extenso werd medegedeeld, maar alleen het bestaan er van bleek, werd dit stuk toch in het Oorkondenboek vermeld (zie b.v. nr. 162). In één woord, de bewerkers zijn zoo volledig mogelijk geweest.

Waar zij konden, hebben zij evenwel de diplomata naar het origineel uitgegeven, waar zij daartoe niet of moeilijk in de gelegenheid waren, hebben zij de beste uitgaven er van gevolgd. Overal, hetzij zij een stuk naar het origineel publiceeren of het naar eene vroegere uitgave overdrukken, hebben zij de andere plaatsen, waar het gedrukt is, vermeld. Toch zou ik juist in dit opzicht gaarne wat meer volledigheid hebben gewenscht. Bij nr. 5 (een der weinige nummers, waar ik het controleeren kan) is alleen Friedländer aangehaald; hadden ook Lacomblet en Crecelius niet geciteerd moeten worden?

Worden de oorkonden naar het origineel afgedrukt, dan worden de hoogte en de breedte van het stuk nauwkeurig opgegeven, terwijl ook de lengte der beide eerste regels wordt aangewezen. Aan de beschrijving der zegels is veel zorg besteed; zelfs daar, waar de akte alleen uit een vidimus bekend is, is de beschrijving van het zegel uit het vidimus overgenomen (zie b.v. de nrs. 15, 131 en 135); bovendien worden aan het werk enkele afbeeldingen van zegels toegevoegd, die de waarde er van niet weinig verhoogen. Twee der Drentsche zegels zijn in verkleinden vorm ook afgedrukt in den jongsten Drentschen Volksalmanak met een bijschrift, waarin mr. Gratama de trago-comische geschiedenis van het Drentsche wapen vertelt.

Ook overigens hebben de bewerkers deze uitgave met allerlei aanteekeningen, die de beteekenis der stukken ophelderen, verrijkt. Belangrijke afwijkingen van den tekst in andere handschriften zijn opgeteekend, enkele schrijffouten van het origineel zijn verbeterd, de plaatsnamen zijn zooveel mogelijk verklaard, en, waar het noodig was, is de datum, aan het stuk toegekend, toegelicht. Omtrent den in Groningen en Drente gebruikelijken stijl zal zeker de inleiding ons nader inlichten. Zooveel blijkt uit de verschenen aflevering reeds, dat het jaar te Groningen in 1257 noch met

Paschen noch met Maria Boodschap begon, terwijl 6 jaren later een dier beide stijlen gevolgd schijnt te zijn, en in 1278 van die stijlen geen sprake meer is (zie de nrs. 123, 132 en 154). Of beteekent 1262/3 in het voorlaatste nr. 1262 of 1263, en durven de uitgevers niet beslissen, of hier de Kerststijl of die van Maria Boodschap gebruikt is? (Zie FEITH en ACKER STRATINGH p 221). Maar waarom hebben zij dat dan in 1257 en 1278 wel durven beslissen? Nog eene enkele opmerking naar aanleiding van het aangeteekende op nr. 53. Dit stuk, uitgaande van „VOLKERUS, MILES DE KOVORDE", is gesteld op 1212 of 1213. In de noot, die dat moet rechtvaardigen — het stuk zelf heeft alleen 1212 — wordt verwezen naar nr. 49, een stuk, dat uitgaat van bisschop DIRK II van Utrecht, gedateerd is uit 1210 of zijn 10e jaar, en door de bewerkers gesteld wordt of 1210 of 1211 met deze opheldering: „Deze jaren zijn hier aangewezen in verband met de verschillende opgaven omtrent den datum en den Paaschstijl te Utrecht in gebruik". Ik zie niet in, hoe deze aanteekening verband houdt met nr. 53, waar geen bisschopsjaar vermeld is, en dat niet uit de bisschoppelijke kanselarij afkomstig is, al wil ik geenszins beweren, dat het op zich zelf verkeerd is nr. 53 in 1212 of 1213 te plaatsen.

De bewerkers hebben als eindpunt hunner uitgave het jaar 1405 aangenomen; dit oorkondenboek loopt dus verder dan de meeste, die na 1300 niet meer alle stukken mededeelen. Hier geldt echter het beginsel, dat, zoo ik mij wel herinner, reeds FRIEDLÄNDER heeft uitgesproken. De vraag, tot hoever men alle oorkonden moet uitgeven, hangt van de omstandigheden af. Zoolang het getal oorkonden zoo beperkt is, dat bijna elke van belang is voor de geschiedenis, behoort men het oorkondenboek voort te zetten, en dit is voor de eene streek een veel grooter tijdvak dan voor de andere. De bewerkers kunnen beter dan iemand anders de grens voor hun oorkondenboek trekken, wij vertrouwen gaarne op de juistheid van hun oordeel.

Het is na al het bovenstaande niet noodig nog eens opzettelijk te wijzen op het belang, de beteekenis of de vele verdiensten dezer uitgave. Ik kan slechts den wensch uitspreken, dat de afleveringen elkander spoedig mogen opvolgen.

R. FRUIN TH. A.ZN.

Litteratuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

J. JASTROW. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von ———— XIV (1891) — XVI (1893) — Berlin, Gaertner. 1893—1895. (8°).

Ik wijs op de referaten over Paläographie van de hand van W. WATTENBACH en over Diplomatik door H. BRESSLAU.

F. DE BAS. De schatkamers onzer Krijgsgeschiedenis. [*Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap*. 1894—1895, bldz. 67—177].

Overste De Bas geeft hier zijne lezing, in *Krijgswetenschap* den 30 Nov. 1894 gehouden, verrijkt met aanteekeningen en veel vermeerderd. In de eerste plaats wordt medegedeeld in korte trekken, wat is gevonden in de Nederlandsche archieven aan stukken, belangrijk voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis. Het onderzoek strekte zich uit over de volgende „schatkamers van 's lands historie, waarin tevens de Nederlandsche krijgsgeschiedenis is vervat": „*Het Algemeen Rijksarchief* te 's Gravenhage, de *oud-Archieven* en de *Provinciale Griffiën* in de hoofdplaatsen der gewesten, de *Gemeentearchieven*, de *Verzameling van handschriften in de Koninklijke Bibliotheek* te 's Gravenhage en in andere grootere boekerijen, de *Archieven der Departementen van Oorlog*, *van Marine* en *van Koloniën*. Het *Koninklijke Huis-Archief*, de collectiën van genootschappen en van familiën (bv. op Twickel bij Delden) dragen geheel het karakter van persoonlijk eigendom." Deze verzamelingen worden na elkander besproken, vooral uit een krijgsgeschiedkundig oogpunt.

Zooals men weet, is de heer De Bas de onvermoeide strijder voor eene wetenschappelijke beoefening der krijgshistorie ten onzent. Natuurlijk wil hij hierbij uitgaan van een regelmatig onderzoek der archieven en hij heeft dan ook reeds verkregen, dat geregeld jaarlijks sedert 1891 door het Departement van Oorlog gelden zijn beschikbaar gesteld voor dat onderzoek, en dat in verschillende archieven officieren tot dat doel werkzaam zijn. Hij dringt nu aan op het vormen van een Nederlandsch krijgsarchief in het Algemeen Rijksarchiefgebouw, waar de algemeen Nederlandsche oorlogsarchieven zullen worden samengebracht in aansluiting aan de zich daar reeds bevindende archieven. Tevens zouden daarin worden opgenomen de resultaten der onderzoekingen in de Rijksarchieven in de provinciale hoofdsteden, enz. Ook in Batavia zou een dergelijke weg dienen bewandeld. (Men zie een uitvoerige bespreking dezer rede in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 13 Maart 1895, Tweede blad).

P. L. MULLER en P. J. BLOK. Rapport omtrent de wenschelijkheid der oprichting eener geschiedkundige afdeeling bij den Generalen Staf. [*Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, *Afdeeling* Letterkunde, 3e Reeks, XI (1894), bladz. 39—45].

In een buitengewone vergadering der letterkundige afdeeling

van de Akademie d.d. 9 April, werd den heeren Muller en Blok opgedragen te onderzoeken „de vraag, of het al dan niet wenschelijk is, dat deze Afdeeling zich wendt tot den Minister van Oorlog, met het verzoek, de oprichting eener geschiedkundige afdeeling bij den Generalen Staf te willen bevorderen." Reeds in 1858 heeft de Akademie aangedrongen op een dergelijke instelling, maar, ofschoon de toenmalige Minister daartoe niet ongenegen was, het plan is niet volvoerd. Genoemde rapporteurs, overtuigd van het groote belang der zaak, stellen voor, ook nu weder een dergelijk verzoek tot den Minister te richten. (Zooals bekend is, is deze niet in het voorstel, zooals dat was gedaan, getreden; vgl. den brief van P. J. Blok in *De Militaire Spectator*, 1890, bldz. 60). Het was den heeren Muller en Blok vooral te doen, om op die wijze de *wetenschappelijke* beoefening der krijgsgeschiedenis te bevorderen. Officieren, „wier aanleg voor historische studie door een methodische voorbereiding voor geschiedkundig onderzoek is ontwikkeld", zouden dan daaraan moeten worden geplaatst onder leiding van een hoofdofficier, „wiens antecedenten hem daarvoor geschikt doen achten", en onder toezicht van den Chef van den Generalen Staf. Het onderzoek, thans in de verschillende archieven gedaan, is toch ook niet meer dan „een begin van het goede." De waarborg ontbreekt: 1o. dat de nu daarmede belast zijnde officieren „de *wetenschappelijke vorming* bezitten, *zonder* welke een vruchtbaar historisch onderzoek ondenkbaar is of ten minste zulk onderzoek niet hooger staat dan dilettantische arbeid"; 2o. „dat de aangestelde officieren *geregeld* werkzaam zullen blijven, nu hun arbeidstijd, zij het dan ook, volgens de *Instructie* (*voor de officieren, belast met de krijgsgeschiedkundige werkzaamheden op de archieven* d.d. 28 Sept. 1892), „met vrijstelling van alle andere diensten", tot de vijf wintermaanden beperkt wordt en de overige maanden voor een op zich zelf ongetwijfeld nuttigen maar afmattenden praktischen arbeid als troepenofficier moeten bestemd worden." [Vgl. de mededeeling van A. J. Morks in *De Militaire Spectator* 1894, blz. 429—431, over „Eene nieuwe afdeeling bij den Generalen Staf."]

G. Nypels. De krijgsgeschiedenis van Indië en het onderzoek der archieven. [*De Militaire Spectator*, 1894, bldz. 650—656].

De heer Nypels meent, dat naast het oprichten eener krijgshistorische afdeeling aan Oorlog, zooals de heeren Muller en Blok willen, ook de bronnen der *Nederlandsch-Indische* krijgsgeschiedenis aan een stelselmatig onderzoek op last der Regeering moeten worden onderworpen. Volgens hem is het nut van een dergelijk onderzoek voor de laatste van nog meer praktisch belang dan

voor de eerste, hetgeen wordt gestaafd b.v. door te wijzen op de omstandigheid, dat „de vijand, die in Indië tegen ons optreedt, evenals zijne wijze van krijgvoeren, in den loop der tijden veel minder gedaanteverwisselingen heeft ondergaan dan de Europeesche legerscharen en hare wijze van handelen", zoodat „de lessen, welke de Indische krijgsgeschiedenis vroeger gegeven heeft, dus van meer gangbaar gehalte gebleven" zijn. (Men zie ook de discussie tusschen de heeren Nypels en De Bas op 30 November 1894, te vinden achter de rede van laatstgenoemde, bldz. 151 v.v.) en den brief van P. J. Blok in *De Militaire Spectator*, 1895, bldz. 60.

Handelingen van het XXIIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Arnhem, den 29, 30 en 31 Augustus 1893. — Arnhem, P. Gouda Quint. 1894.

Bldz. 186—200 bevat de op dat Congres uitgesproken rede van J. E. Heeres over „Een nieuw algemeen Rijksarchief" met de daarop gevolgde discussie en de toen behandelde en aangenomen motie.

R. Fruin. Afscheidsrede bij het nederleggen van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden den 1sten Juni uitgesproken. — 's Gravenhage, Nijhoff. 1894. (8°). 32 bldzz.

Waar de hoogleeraar sprak over „den voortgang der (historische) wetenschap gedurende het tijdvak, dat (hij) geroepen (was) haar mede te dienen", vergeleek hij ook „den stand van het archiefwezen hier te lande omstreeks het jaar '60 bij dien van heden ten dage." Wij „hebben ons over een in het oog vallende verbetering te verblijden", aldus de met redenen omkleede conclusie van den spreker.

Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven, XV. 1892. — 's Gravenhage, Nijhoff, 1894. (8°). 4, 568 bldzz. (*f* 2.—.)

A. Het Rijksarchief te 's Gravenhage (bldz. 1—69). [„I. Archiefwezen." („Bijeenkomst der Rijksarchivarissen" op 21 October 1892, waarvan de „Notulen" achter het verslag van den Algemeenen Rijksarchivaris zijn gevoegd. (Zijn de archieven der weeskamers als rechterlijke archieven te beschouwen? enz.) — Deze „bezocht dit jaar alle archieven in de provinciën." — Atlas van Jacobus Van Deventer. Het reproduceeren der kaarten liep af, zoodat de atlas kon worden teruggezonden. — Ordening door Mr. J. E. Heeres der familiepapieren van het geslacht Van Slingelandt, thans bij den Hoogen Raad van Adel in bruikleen gegeven door de familie Van Tets. — „Regeling van de bij gemeentebesturen in Zuidholland achter gebleven rechterlijke archieven" door Mr. P. A. N. S. Van Meurs; Leerdam, Hof van Delft, Berkel- en Ro-

denrijs, Pijnakker overgenomen en ingelijfd. Geervliet „besloot de afgifte der gevraagde stukken aan te houden tot na een onderzoek van het archief"; „van Gouda werd niets naders vernomen"; „Woerden zond de kisten, welke ter verzending der over te nemen stukken waren gestuurd, ledig terug.") — „II. Rijksarchief 2. Ordening der archiefverzamelingen." (Inventariseering der vele aanwinsten door J. H. Hingman. — Oost-Indische Compagnie. — Mr. A. Telting bracht de voorloopige inventariseering der West-Indische archieven ten einde: 3200 nummers. — „De nieuwe catalogus onzer bibliotheek is nu ook voltooid") — „4. Aanwinsten en verliezen. (Geschenk van de Oostenrijksche regeering: „Charters, in vroegeren tijd uit de Zuidelijke Nederlanden naar Weenen vervoerd", bestaande uit „Charters van de Graaflijkheid van Holland en Zeeland", enz. enz. — Geschenk der erfgenamen van Mr. W. J. d'Ablaing van Giessenburg: een aantal stukken, afkomstig van het door brand geteisterde Marine-archief. — Geschenk van Mr. A. J. F. Verheijen van Estvelt: bijna alles „officieële staatsdocumenten, die niet alleen de regeeringsbescheiden van Koning Lodewijk, maar ook het zeer onvolledige archief van den hertog van Plaisance aanvullen." — „Handschriftelijke nalatenschap van Joan Melchior Kemper": „de briefwisseling van commissarissen-generaal van het Algemeen bestuur te Amsterdam gedurende de Staatsomwenteling van 1813"; „de bescheiden der verschillende commissiën, aan wie het ontwerpen van burgerlijk en strafrecht en rechtsvordering werd opgedragen"; enz. enz. enz. Alle aanwinsten worden in eene bijlage gespecificeerd.) — „6. Gebruik van het Rijksarchief gemaakt en daaruit verstrekte inlichtingen." („Als naar gewoonte moesten er voor autoriteiten en particulieren weder talrijke onderzoekingen worden ingesteld." — „Het archief mocht zich ook weder in een druk bezoek van belangstellenden verheugen, die in persoon hunne nasporingen kwamen doen. Meermalen werden er bescheiden naar andere archieven opgezonden, opdat zij in de lokalen dier instellingen zouden kunnen worden ingezien"). — „7. In druk uitgegeven bescheiden. (Van wege het Rijksarchief werden er geene stukken in het licht gegeven.)" — „III. Voorstellen. (In den loop van het jaar is niets voorgekomen, dat mij thans aanleiding geeft daaromtrent een voorstel aan Uwe Excellentie te doen".)]

B. „Het Oud en Nieuw Provinciaal Archief in Noordbrabant", (bldz. 70—151). [„1. Gebouw." („De depôts bleven aan alle mogelijke eischen en wenschen voldoen." „Gemis aan voldoende bergruimte.") „3. Toestand der verzamelingen." („De toestand van de geheele verzameling onder mijn beheer geeft thans stof tot tevredenheid"). — „4. De ordening en inventarisatie." (Nieuwe

collecties nemen te veel tijd weg, o.a. „de provinciale archieven van 1814—1850." — „Plan eener globale inventariseering van het geheele archief" weder opgezet en voortgezet. — „Het grootste deel van de werkzaamheid van den commies-chartermeester (Dr. W. Zuidema) moest wederom gericht zijn op de talrijke onderzoekingen in de archieven en daarmeê verband houdende correspondentie en levering van afschriften." Verder „inventarisatie van de aanwinsten van archief en boekerij" door hem verricht, enz. — Ordening van enkele gemeente-archieven) — „5. Uitgaaf van bescheiden uit het archief." (Onmogelijk „bij het bekende gebrek aan voldoende werkkrachten bij dit archief.") — „6. Aanwinsten en verliezen." (Een „staat der aanwinsten" is aan het verslag toegevoegd. Ik wijs op „oude rechterlijke archiefstukken"; „oude oorkonden", afgestaan door de Oostenrijksche regeering, enz.; collectie-Verheijen van Estvelt, enz. — „Archief eener middeleeuwsche hoeve." — „Auctie-Slagregen." — De rijksarchivaris in Noordbrabant heeft hier gelegenheid, te waarschuwen tegen overijlde vernietiging van archiefstukken.) — 8. Toegestane gelden. („Te nauwernood voldoende.") — „9. De raadpleging der verzamelingen." (Wordt niet grooter en dat is maar gelukkig, daar het personeel te klein is, om de noodige hulp te verleenen. — Onderzoek — De Bas krijgsarchieven. Hierbij geeft Mr. Bondam een „Inhoudsoverzicht" van zijn archief.) „10. Bemoeiingen met gemeente-archieven" (Verwijzing naar het verslag, door den rijksarchivaris uitgebracht aan Gedep. Staten.) — Verder geeft de heer Bondam eenen „Inventaris van oorkonden, afkomstig van het kasteel van de heeren van Helmond" [„I. Stukken betreffende de heeren in het algemeen. II. Stukken betreffende goederen en rechten in 's Hertogenbosch. III. Stukken betreffende goederen en rechten te Helmond. IV. Stukken betreffende rechten en goederen te Stiphorst. V. Stukken betreffende goederen en uitgangen, enz. op verschillende plaatsen in de Meijerij van den Bosch. VI. Rechten te Heusden."], welke collectie is gekocht op bovengemelde auctie-Slagregen; en een „lijst van de in het verslag besproken stukken uit het archief van 's Hertogenbosch, door (hem) voorloopig onder dak gehouden."]

C. „Het oud provinciaal archief in Gelderland." (bladz. 152—164). [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief, lokalen, ameublement, enz." („Voortdurend in goeden staat"). — IV. Werkzaamheden en voortgang der ordening en inventarisatie van het archief" („Met uitzondering van de processen van de stad Zaltbommel, zijn alle processen, afkomstig van de verschillende gerichten van het voormalig kwartier van Nijmegen, thans geïn-

ventariseerd.") — „VIII. Gebruik van het archief door, en inlichtingen verstrekt aan autoriteiten" (Onderzoek — De Bas.).]

D. „Het oud provinciaal archief in Noordholland." (bldz. 165—261.) [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief. Lokalen en ameublement" (Vocht). — „III. Toestand der archiefverzamelingen." (Zeer veel heeft verbetering noodig). — „IV. Werkzaamheden en voortgang der ordening en inventarisatie van het archief." (Rechterlijke archieven van Hoorn, Alkmaar en Weesp, de archieven der gemeente Opmeer, der heerlijkheid Spanbroek, der weeskamer van Enkhuizen en van de gemeente Enkhuizen. — „Eene systematische beschrijving van het archief is nog niet kunnen ter hand genomen worden, vooreerst omdat ik altijd door bezig ben met het in orde brengen van archieven van gemeenten en ook dewijl tot nu toe eene behoorlijke ruimte ontbreekt, om de tot 's Rijks archiefdepôt behoorende registers en stukken, eenigszins naar behooren te plaatsen en uit te zetten".) — Als bijlage geeft de heer Gonnet den „Inventaris van het archief der stad Enkhuizen", indertijd aan dit blad ter bespreking gezonden, zoodat daarover hier ter plaatse kan worden gezwegen.]

E. „Het oud provinciaal archief in Zeeland. (Uittreksel uit het verslag van den Rijks-archivaris)", (bldz. 262—269). [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief." (Niet te best tevreden over „de werkzaamheden tot inrichting van eenige lokalen van de Abdijgebouwen tot bewaarplaats der Rijks-archieven"). — „III. Werkzaamheden en voortgang der ordening en inventarisatie van het archief." („De ontredderde toestand waarin een groot gedeelte van het archief, ten gevolge van de verbouwing van de meeste lokalen, in het afgeloopen jaar is geraakt, heeft de voortgang der ordening en inventarisatie zeer belemmerd.") — „IV. In druk uitgegeven bescheiden, behoorende tot het archief" (Geene.) — „V. Aanwinsten" (Geschenk Oostenrijksche regeering, enz.) — „VII. Het gebruik van het archief gemaakt door, en inlichtingen verstrekt aan autoriteiten en particulieren" (Onderzoek-De Bas, enz.) — „VIII. Uitkomst der bemoeiingen met gemeente-, veen-, waterschaps- en andere archieven." (Onderhandelingen met de gemeente Middelburg over haar aanvraag, „om officieel in het bezit te worden gesteld van de feitelijk reeds bij hen berustende oude rechterlijke archieven"; de oude archieven van Sas-van-Gent, Terneuzen en Schore, enz.) — „IX. Maatregelen in het belang van het oud-archief te nemen." (Vraagt aanstelling van vast personeel)].

F. „Het oud provinciaal bestuur in Utrecht" (bldz. 270—317). [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief." (Zeer goed). — „IV Toestand van de archiefverzamelingen." (Door het aanstellen

van een vasten binder kan worden overgegaan tot het brengen van verbetering „in den zeer treurigen toestand der archiefstukken"). — „V. Werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief." (Verschenen is een 2de supplement op Vermeulens inventaris van het Provinciaal archief. „Hoewel het bestaan van twee supplementen van bijna denzelfden omvang als de inventaris zelf alleszins onwenschelijk moet heeten, meende ik toch, dit supplement niet aan het publiek te mogen onthouden, daar de publicatie van een definitieven inventaris, die het geheele (zorgvuldiger en meer logisch geordende) Provinciale archief zal beschrijven, nog in verscheidene jaren niet te verwachten is." — Overzicht van „de werkzaamhededen, die nog aan het Provinciaal archief verricht moeten worden." — Ordening en beschrijving van „de resolutiën der Staten en Gedeputeerde Staten, die de kern vormen van het geheele (Provinciale) archief." — „Regeling van de inkomende en uitgaande stukken van de Staten en Gedeputeerde Staten." — Regeling van de „notulen der colleges, die na de resolutie de Staten van Utrecht vervangen hebben tot aan het optreden van den Landdrost (1795—1807)." — Idem van de „resolutiën van de twee eerste leden der Staten (de Geëligeerden en de Ridderschap)." — „De regeling van een ander onderdeel van het Provinciaal archief, dat de overblijfselen bevat van het archief der bisschoppen van Utrecht, is dit jaar voltooid door de verschijning van den inventaris." — „Ook de ordening en beschrijving van het hoogst belangrijke archief van het Domkapittel is dit jaar weder een goed eind gevorderd." — „Ook de derde hoofdafdeeling van mijn archief, die de Rechterlijke archieven omvat, gaf dit jaar nog aanleiding tot velerlei bemoeiingen", b.v. „de afdeeling der dorpsarchieven", de leenregisters, enz maar de „inventaris der rechterlijke archieven" kwam geheel gereed en was reeds bijna afgedrukt.) — „VI. In druk uitgegeven bescheiden, behoorende tot het archief" (Mullers „Oudste cartularium van het sticht Utrecht"; Fruins rechtsbronnen der kleine Utrechtsche steden; Broms „Bullarium Traiectense"; De Hullu's dissertatie over het Utrechtsche schisma, enz.) — „VII. Opgave der aanwinsten, door geschenk, aankoop; ruil of in bruikleen verkregen, en opgave der verliezen." (Geschenk-Royaards; geschenk-De Pesters; aanwinsten van rechterlijke archieven, enz.) — „IX. Gebruik van het archief gemaakt en inlichtingen verstrekt aan autoriteiten en particulieren." („De gelegenheid daartoe werd door Uwe Exellentie nog op wenschelijke wijze vergemakkelijkt door de uitvaardiging eener circulaire, waarbij aan de beheerders der rijksdepôts vergund wordt, zonder speciale machtiging van Uwe Excellentie stukken uit hunne depôts

ter raadpleging door belangstellenden naar andere rijksdepôts in Nederland te verzenden.") — X. „Uitkomsten van de bemoeiingen met gemeente-, waterschaps- en andere archieven." (Gemeente Polsbroek, gemeente Benschop, gemeente Veenendaal). — Als bijlage geeft Mr. Muller een „Lijst van de in het depôt der Utrechtsche Rijksarchieven aanwezige archieven en verzamelingen", uitvloeisel van een besluit op de bijeenkomst van Rijksarchivarissen, tot „het opstellen van lijsten der in elk rijksdepôt opgenomene archieven." („I. Archief van de Bisschoppen van Utrecht. II. Archief van de Staten van Utrecht. III. Archief van het Domkapittel van Utrecht. IV. Archief van het Kapittel van Oudmunster te Utrecht. V. Archief van het Kapittel van St Pieter te Utrecht. VI. Archief van het Kapittel van St. Jan te Utrecht. VII. Archief van het Kapittel van St. Marie te Utrecht. VIII. Archieven van de geestelijke gestichten in de Provincie. IX. Archief van de heerlijkheid Montfoort. X. Rechterlijke archieven. XI. Familiearchieven en handschriften-verzamelingen, bij het provinciaal archief bewaard. XII. Archief van de Oud Roomsch-Catholieke Clerezy.")]

G. „Het oud provinciaal archief in Friesland," (bldz. 318—333). [„1. Toestand der bewaarplaats van het archief." „(De archiefbewaarplaats onderging geene verandering." — Vocht). — „4. Toestand der archiefverzamelingen." („Over het algemeen in vrij goeden staat.") — „5. Werkzaamheden en voortgang der ordening en der inventarisatie van het archief." („Allerlei collecties losse stukken," enz. — „Een groot gedeelte van het jaar besteed aan gemeente- en andere archieven.") — „6. De in druk uitgegeven bescheiden, behoorende tot het archief." (Geene). — „8. Uitslag der pogingen om afschriften te verkrijgen van belangrijke onuitgegeven bescheiden, voor het archief in de provincie van gewicht en berustende in andere binnen- en buitenlandsche archieven." („Uit het Hauptstaatsarchiv te Dresden ontving ik weder een groot aantal afschriften. In het geheel zijn thans afschriften ontvangen van 300 stukken, vermeld in mijn rapport over ons archief," opgemaakt na Berns' bekende archiefreis). — „10. Uitkomst der bemoeiïngen met gemeente-, veen- en waterschaps- en andere archieven." (Gemeenten Het Bildt, Dokkum, Ferwerderadeel, Franeker, Franekeradeel, Hennaarderadeel, Schoterland, Stavoren)].

H. „Het oud provinciaal archief in Overijssel" (bldz 334—344). [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief." („De toestand wordt steeds slechter." Water, lekkage, gebrek aan ruimte.) — „III. Toestand van de archiefverzamelingen." („Voor zooveel de verzamelingen niet met water in aanraking kwamen, mag de toestand gunstig heeten"). — „IV. Verslag van de werkzaamheden

en van den voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief." („De regeling der losse stukken werd voortgezet"). — „IX. Uitkomst van de bemoeiïngen met gemeente-, waterschaps- en andere archieven." (O a. Ommen, Dalfsen, Staphorst).]

I. „Het oud provinciaal archief in Groningen." (bldz. 345—473.) [„I. Toestand der bewaarplaats van het archief." („Het gebouw bleef bij voortduring aan de eischen van eene goede bewaarplaats van archiefstukken voldoen"). — „IV. Werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief." (De in 't vorige jaar geheel gereed gekomen „inventaris der rechterlijke archieven" wordt als bijlage aan dit verslag toegevoegd. Is reeds in dit blad besproken. — „Het buitengewoon groot aantal inlichtingen, aan autoriteiten en particulieren verstrekt, veroorzaakte dat aan de inventarisatie en ordening niet zooveel tijd kon worden besteed als in andere jaren.")

J. „Het oud provinciaal archief in Drenthe." (bldz. 474—481.) [„Toestand der bewaarplaats van het archief." („Geen verandering"; „dezelfde bezwaren als vroeger"; „niet te ontkennen en steeds dreigend brandgevaar"). — „Aanwinsten door geschenk, aankoop enz. verkregen; verliezen." (Het resteerende der „oude stukken en papieren de vroegere marke" Roswinkel; kerkarchief van Nijeveen). — „Uitslag der pogingen om afschriften te verkrijgen enz." („Door Uwe Excellentie werd ik op mijn verzoek gemachtigd om, ter opsporing van voor de geschiedenis van dit gewest belangrijke stukken en het nemen van afschriften daarvan, bij particulieren in deze provincie, en in Overijsel ook in enkele gemeenten, persoonlijk een onderzoek in te stellen." Het „leverde belangrijke resultaten" in sommige archieven). — „Uitkomsten der bemoeiïngen met gemeente-, waterschaps- en andere archieven." („Het Provinciaal kerkbestuur van Drenthe wendde zich tot mij met het verzoek om de tot zijn archief behoorende boeken en papieren in het depôt van het Rijksarchief alhier in bewaring te nemen," wat is gebeurd). — „Maatregelen in het belang van het archief te nemen." („Onder deze rubriek zoude ik, voor zoover algeheele verplaatsing van de archieven naar betere en meer geschikte localen voorloopig tot de onmogelijkheden blijft behooren; en overbrenging der rechterlijke archieven tot overvulling van de tegenwoordige zoude leiden, niets bepaalds weten aan te geven.")]

K. „Het oud provinciaal archief in Limburg," (bldz. 482—506.) [„IV. Werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en ordening van het archief." (Zeer vele inlichtingen verstrekt. — Archief voormalig kapittel te Thorn. — Archieven van het bisdom Roermond, enz. — Aanwinsten.) — „V. Opgave der in druk ver-

schenen werken, behoorende tot het archief." („Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond" door Jos. Habets, deel III; enz.) — „VI. Aanwinsten door geschenken, aankoop, enz. — Verliezen." (Geschenk Oostenrijksche regeering. — Aankoop van „stukken, afkomstig van de familie Corten en Gadee en deze betreffende, uitgegaan van het leenhof van Spaansch-Oostenrijksch Valkenburg," enz.) — „VIII. Gebruik van het archief gemaakt door en inlichtingen verstrekt aan autoriteiten en particulieren." (Onderzoek — De Bas).]

L. Verslagen van Bondam, Hingman en Fruin, over hunne verrichtingen in de gemeente- of rechterlijke archieven van Noord-Brabant, Zuidholland en Utrecht (bldz. 507—568). [Reeds opgenomen in dit blad.]

A. C. Bondam. Verslag omtrent de oude Gemeente-Archieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan Heeren Gedeputeerde Staten dier provincie. — 's Hertogenbosch. Lutkie & Cranenburg. 1894. (8°) 34 bladzz.

Boxtel, Schijndel, Beek en Donk, Deurne en Liessel, Liempde, Willemstad, Grave, Esch, Vechel, Tilburg & Goirle, Vucht en Cromvoirt („I. Privilegieboek van Vucht en Cromvoirt; II. Losse stukken"), Prinsenhage, Waalre („Oorkonden betrekkelijk de gemeente en den heer van Waalre."), St. Michielsgestel, enz.

J. v. d. Hammen Nz. en Aug. Sassen. Telling der huizen en haardsteden in de stad en meierij van 's-Hertogenbosch. Gedaan in het jaar 1526. [*Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.* 1891—1893, (1894), bldz. 221—263].

Naar een handschrift in het „kerkarchief" van Besoijen.

W. Hoevenaars. Heusdensia of Bijdragen tot de geschiedenis van de stad en het land van Heusden. [*Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.* 1891—1893 (1894), bldz. 56—105]

Met archivalia, (1570—1671), voornamelijk uit het archief van Berne, het oud-archief der stad Heusden en uit het archief van het voormalig kasteel van Oudheusden, thans in bezit van den heer A. J. Verhoeven te Heusden.

C. C. N. Krom en M. S. Pols. Stadrechten van Nijmegen. Tweede stuk. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks, no. 11.) — 's Gravenhage, Nijhoff. 1894. (8°). LVII, 136—532 bladz. (*f* 10,50.)

In een „Voorrede" deelt de heer Pols de redenen mede van de vertraging door deze uitgave ondervonden en van de onmogelijkheid, (gevolg van onbekendheid met de motieven, welke de vroegere bewerkers dezer uitgave hebben geleid) om tot „eene gestrenge systematische indeeling" der „bouwstoffen van zoo verschillenden

aard" te geraken. Hij heeft zich „mitsdien vergenoegd de verschillende stukken die niet langer noch naar de chronologische volgorde noch naar den aard van den inhoud konden worden ingedeeld, onder enkele rubrieken te vereenigen, die zooveel mogelijk den onderscheiden inhoud aangeven." Het eerste stuk, bewerkt door Mr. Krom en uitgegeven (1890) door Mr. A. C. Bondam, bevat de drie keurboeken naar den officieelen tekst: „getrokken uit handschriften van het oud-archief van Nijmegen, blijkbaar bij het vaststellen zelve dier keurboeken ter opteekening gebruikt, en als de officieele keurboeken bewaard."

„Het vervolg daarentegen" (waarvan in dit deel sprake is) „is slechts ten deele uit zulke handschriften getrokken, ten deele uit handschriften van onbekenden oorsprong en verschillende waarde, komt ten deele in meerdere handschriften voor, zoodat eene keuze van den tekst noodig was. Zeer dikwijls was de keuze moeilijk en gewaagd. Niet alleen zijn de handschriften verschillend van waarde, maar dikwijls ook de deelen van een handschrift of de teksten der verschillende in hetzelfde handschrift voorkomende stukken." Dikwijls zijn het zeer slordige handschriften. Door dit alles is „het onmogelijk, maar ook van geen belang, deze soort van varianten mede te deelen..... Alleen zakelijke varianten zijn mitsdien steeds medegedeeld, woordelijk slechts nu en dan, waar ze tot verklaring dienstig voorkwamen."

„Het aantal bewaard gebleven handschriften is zeer aanzienlijk." In de Kon. Bibl. te 's Gravenhage zijn er b.v. een tiental. Overigens zijn zij zeer verspreid en vermoedelijk bestaan er nog meer, dan den heer Pols bekend zijn. Maar onder die hem bekend waren zijn er zeer vele „zonder eigen waarde, als zijnde blijkbaar slechts afschriften van oudere bekende handschriften of van stukken in beteren meer betrouwbaren tekst aanwezig. (Hij) kon ze dus ongebruikt laten. Onder de door (hem) gebruikte hebben vele eene eigenaardige waarde, als blijkbaar van de kanselarij zelve afkomstig en van de hand der secretarissen van de stad." Van de voor deze uitgave meest belangwekkende secretarissen wordt nu verder in deze voorrede gesproken.

Uitvoerig worden verder de verschillende handschriften behandeld (aanwezig in het oud-archief te Nijmegen, particulier eigendom, in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage, in het Staatsarchiv te Dusseldorf) en het gebruik daarvan gemaakt beschreven.

De indeeling der gepubliceerde stukken is de volgende: „De oude en nieuwe brieven" (24 Maart 1447, 26 Januari 1471, 28 December 1579, 30 December 1582) met bijlagen; stukken betreffende het „Sint Claes gilde" (1425–1572); „Verspreide keuren"

(1389—1590) en eenige „Ongedagteekende keuren"; stukken betreffende „Ambten, neringen, beroepen en bedieningen" („*A*. Van den beckeren", 1531—1558; „*B*. Van den brouweren", 1530—1586; „*C*. Van den weveren", 1557; „*D*. Vleeschhouwers", 1549—1578; „*E*. Schoenmakers", 1523—1586; „*F*. Diversa", (15de en 16e eeuw); „Verpachting van stedelijke inkomsten"; „Rechtspleging" („*A*. Burggraaf", 1450—1561; „*B*. Dingtalen van erfhuisrecht"; „*C*. Gerichtsformulieren"; „*D*. Hofvaart op Aken", 1314—midden 16e eeuw). — Een met zorg bewerkte „Bladwijzer" besluit dit werk.

James De Fremery. Oorkonden tot aanvulling van het Oorkondenboek van Holland en Zeeland. [*Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*. 3e reeks, VIII (1894), bldz. 321—338.]

„Een tiental oorkonden (1230—1299), nog niet in druk verschenen," benevens een tweetal, die wel zijn opgenomen in Van den Bergh's oorkondenboek, maar „zeer verminkt." Deze stukken bevinden zich in 's Rijks Algemeen Archief, in het gemeentearchief van 's-Gravenhage, op het museum Meermanno-Westhreenianum en in het gemeente-archief van Naaldwijk.

J. H. Hingman. Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuidholland, over 1893—1894, uitgebracht aan de Gedeputeerde Staten dier provincie. [Afdruk van bijlage II² van het *Provinciaal Verslag*.] (8°). 18 blzz.

Gemeente Geervliet (en de daarmede in 1855 vereenigde gemeenten Simonshaven en Biert), hoogheemraadschap van Putten, Naaldwijk, enz.

A. J. Servaas van Rooijen. Het burgemeestersampt van 's-Gravenhage. (*Werken van de vereeniging „Die Haghe"*, I). 's-Gravenhage, Mouton, 1895 (8°). 28 blzz.

Den 16 November 1559 werd Den Haag door Filips II met het burgemeestersambt begiftigd. Twee facsimilé's van charters van 21 Jan 1591 en 16 Nov. 1559 zijn aan deze studie toegevoegd.

Jaarverslag van de Commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1893 aan Heeren Burgemeester en Wethouders in Maart 1894 ingediend. Rotterdam, Van Waesberge, 1894. (8°). 2,77 bldzz.

„Verslag van den toestand van het Archief in 1893." [1°. „Toestand der Archieflokalen". (Goed, in een enkele kamer vochtig, gebrek aan ruimte.) 2°. „Reddings- en brandbluschmiddelen." 3°. „Toestand der archiefverzamelingen." (Grootendeels goed.) 4°. „Werkzaamheden en ordening" (Zijn in bewerking een oorkondenboek, een uitgave van de kronieken van Rotterdam en Schieland. Gereed kwam „de inventaris van het archief der Schepenbank en van het Zeegerecht [zie beneden], enz. De archi-

varis vindt een omwerking der bestaande inventarissen noodig met het oog op de veranderde opvatting van den laatsten tijd omtrent de inrichting en inventariseering der archieven. „Zoodra de algemeene regelen, die voor het beschrijven van archieven door de archivarissen hier te lande in voorbereiding zijn, eenmaal vasten vorm hebben gekregen, zal het ook voor ons archief noodzakelijk zijn over te gaan tot een geheel nieuwe op wetenschappelijken grondslag steunende beschrijving."[1]) 5°. „In druk uitgegeven archiefstukken." (Deel I der *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam*, enz.). 6°. „Aanwinsten door geschenk, aankoop en bruikleen verkregen." (Geschenk-Obreen van prenten en teekeningen, enz.). 7°. „Gebruik van het archief." (Een opsomming van (de) personen (die van het Archief gebruik maakten) en van de door hen gestelde vragen achten wij onnoodig."[2])]

Inventarissen van het archief van het voormalig College van Schepenen en van het voormalig Zeegerecht te Rotterdam. — Rotterdam, Van Waesberge, 1894. (8°), 239 bldzz.

Deze inventarissen zijn afzonderlijk in druk verschenen, maar ook als onderdeel van bovengenoemd „Jaarverslag." — *A*. „Inventaris van het Archief van het voormalig College van Schepenen te Rotterdam", „opgemaakt volgens de voorschriften door Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken verstrekt en door dezen goedgekeurd bij missive van 4 Juli 1893, no. 1393, afd. K. en W." [I. „Bescheiden van verschillenden aard" (Resolutieboeken, requestboeken, missiveboeken, losse stukken). — II. „Strafproces." („Stukken van algemeenen aard"; „stukken betreffende bijzondere misdrijven"; „stukken betreffende de Politie.") — III. „Burgerlijk proces". („Stukken van algemeenen aard"; „stukken de partijen betreffende"; „uitspraken"; „preferentiën"; „losse stukken van onderscheiden aard"). — IV. „Civiele niet contentieuse zaken." — V. „Gemeenelandsmiddelen." („Stukken van algemeenen aard"; „crimineele zaken"; „civiele zaken")]. — *B*. „Inventaris van het Archief van het voormalig Zeegerecht te Rotterdam."

M. H. Van Visvliet. De origineele Keure van Zeeland van het jaar 1495. [*Eigen Haard*, 1894, bldz. 492—493.]

Bij het inventariseeren van het archief der stad Middelburg werd dit fraaie charter, dat men reeds verloren waande, teruggevonden in „den zoogenaamden rommel." Van Visvliet geeft er een beschrijving van, opgehelderd door photographiën, o. a. van het

[1]) *Open brief aan den heer* Unger.
Amice! Wat kunt ge dan nog lang van uwe tegenwoordige inventarissen gebruik maken! Na avondgroete, t.t. J. E. H. Den Haag, 15 Maart 1895.

[2]) *Vervolg van den open brief.* „Waarom onnoodig?" H.

portret van Philips den Schoone in de aanvangletter P der keur.

M. H. VAN VISVLIET. Verslag van het oud-archief van Middelburg. 1893. Uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders. — Z. j. o. p. (1894). (8°), 14 bldzz.

„§ 1. Van den toestand der archieflokalen en de daarin berustende verzamelingen." („Over het algemeen in goeden toestand.") — „§ 2. Van den voortgang der werkzaamheden ten opzichte der rangschikking en beschrijving." („1o. De boeken en rekeningen betreffende het stadsuniegeld", „2o. De rekeningen en verdere bescheiden betreffende de invordering van het recht van exue of issue", „3o. De stukken betreffende de invordering van het stadslast- of havengeld, dokgeld, baakgeld en kanongeld." — „§ 3. Van de door aankoop of op andere wijze verkregen aanwinsten, en de geleden verliezen." („Bij de overgifte der oude rechterlijke archieven [van Middelburg] heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken goed gevonden, eenige stukken, welke zich vroeger in die archiefverzamelingen bevonden, doch daarin naar hunnen aard niet tehuis behoorden, aan de gemeente ter plaatsing in het oud-archief af te staan." Deze stukken hebben alle betrekking „op stadsambachten") — „§ 4. Van het gebruik dat van het archief is gemaakt." — „§ 5. Van de verstrekte inlichtingen aan autoriteiten en particulieren."

R. FRUIN TH. AZN. Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1893. (Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde Staten.) Utrecht, Kemink, 1894. (8°.) 27 blzz.

IJselstein, Soest, Wijk-Bij-Duurstede, het waterschap Breukeleren-Tienhoven, de veenderijen Breukelerveen en Tienhoven, enz. Als bijlage is aan het verslag toegevoegd een „Tabel, houdende de indeeling der provincie Utrecht in gemeenten sinds 1811."

A. J. FLAMENT. Levensbericht van Joannes Josephus Habets. [*Levensberichten der afgestorven medeleden der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Bijlage tot de Handelingen van* 1893—1894 (1894), blz. 26—44.]

Overgenomen uit het *Nederlandsch Archievenblad*, vermeerderd met een „Lijst van de voornaamste werken en verhandelingen," geschreven door den Limburgschen archivaris (geboren 1829—†1893).

TH. VAN RIEMSDIJK. Levensbericht van Joannes Josephus Habets. [*Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, 1894]

Het Hingman-Jubilé.

Het deftige oude gebouw wist niet, hoe het het had. 't Was al zoo lang geleden, dat bloemen en planten het hadden getooid, dat de sierlijke marmeren trap met tapijten was bekleed, dat de knal van Cham-

pagnekurken door de ruimten had weerklonken. Misschien droomde het voor een oogenblik, dat de tijden waren teruggekomen, toen Amsterdam's burgemeesters de zalen bewoonden, maar bij het zien van die vele mannen, gekleed in de vervelende kleedij van heden, moet het al spoedig die illusie hebben verloren, gewend als het toen was aan de sierlijke kleederdracht van vroeger, en een zucht over het gebrek aan smaak van thans zal het geloosd hebben. Verzoend echter zal het met het nageslacht zijn geworden, toen het al die opgewekte, vroolijke gezichten zag en al die zoo goed gemeende gelukwenschen hoorde uiten, die stevige handdrukken zag wisselen. Het heeft kunnen zien, dat al de aanwezigen in zijne ruimten verschenen, niet om ijdele plichtplegingen aan den man te brengen, maar om hunne felicitatiën aan te bieden aan een sympathieke en beminde persoonlijkheid.

J. H. Hingman trad, na 1 Maart te zijn aangesteld, den 1 April 1855 als ambtenaar bij het Rijksarchief in functie. Onder leiding van Bakhuizen van den Brink zijn loopbaan begonnen, zag hij genoemde inrichting vergroot en vermeerderd worden en gedijen tot wat ieder onzer weet, dat zij nu is. Die belangrijke periode maakte hij mede en gerust kan hij zeggen dat bij wat er is gebeurd hij niet slechts tegenwoordig is geweest, maar ook krachtig heeft medegewerkt: *quorum magna pars fui.*" Het was de eerste spreker, de algemeene rijksarchivaris Van Riemsdijk, die wees op de groote verdiensten van Hingman als ambtenaar, verdiensten, die de Regeering erkende door hem te benoemen tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Een aangenaam klinkend applaus volgde op deze mededeeling van Hingmans chef. Daarna sprak professor Fruin; hij wees op de diensten, door Hingman aan de historische wetenschap bewezen, en bood den jubelaris namens een 80 tal ambtgenooten, vrienden en vereerders een herinneringsblijk aan, bestaande uit Humphreys *Illimunated books of the middle ages*, illuminated bij Owen Jones en de bekende collecties *Moderne* en *Oude Kunst in Nederland.* Een ander geschenk, van de suppoosten aan 's Rijks Algemeen Archief, was hem reeds aan zijne woning ter hand gesteld. Na dit officiëele feeststuk, werd een gemoedelijke receptie gehouden en had men gelegenheid, met den jubilaris en zijne familie, die hem op zijn plechtigen gang naar het Plein hadden vergezeld, de gelukwenschen met eerewijn te besproeien. Terwijl men druk met die ontboezemingen bezig was, werd de jubelaris nog gecomplimenteerd door het bestuur van Pulchri Studio. Al had men het niet zelf uit zijn mond gehoord, toen hij de heeren Van Riemsdijk en Fruin bedankte, men behoefde slechts een oogenblik met hem en de zijnen door te brengen om te weten, hoezeer zij allen onder den aangenamen indruk waren van deze hartelijk gemeende feestviering, wier belangrijkheid nog werd vergroot door tal van schriftelijke bewijzen van sympathie uit het binnen- en buitenland. * * *

Nagekomen bericht.

Benoemd:

tot adjunct-archivaris mr. P. A. N. S. van Meurs, commies aan het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

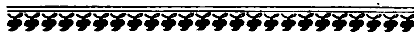
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1895—1896.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1896.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Bldz.

B o e k b e s p r e k i n g:

1895/6. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

BENOEMD :

MR. J. ACQUOY, tot rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente Utrecht.

Tot kantonrechter-plaatsvervanger in het kanton 's Hertogenbosch Mr. A. C. BONDAM, rijksarchivaris in de prov. Noord-Brabant.

De jaarlijksche Algemeene Vergadering der Vereeniging zal dit jaar, wegens buitengewone redenen te Amsterdam op 26 Juni a.s. plaats vinden. Daar zal blijkens de agenda aan de orde zijn de bespreking eener eventuëele wijziging van art. 103, al. 2 der Gemeentewet, in verband met een artikel van MR. S. GRATAMA in den jaargang 1894/5 p. 81 vlg. (zie ook p. 3 vlg. hierachter). Voorts is door Mr. J. E. HEERES een voorstel gedaan, ter bereiking eener snellere wijze van werken.

Te Delft wordt gevraagd een doctor of doctorandus in de Staatswetenschappen op een tractement van *f* 1600.— om dan tevens als gemeente-archivaris op te treden.

In verband met de beschouwing van Mr. BONDAM over de legesheffing, kan gemeld worden dat B. en W. van Dordrecht, het bezwaarlijke der bestaande bepalingen inziende, juist dezer dagen de leges-tarieven hebben verlaagd.

Door het gemeentebestuur te Edam zijn voor eenigen tijd maatregelen genomen ter beschrijving en regeling van het oude archief. Een nominale staat der oude charters is nu aanwezig, en over korten tijd zal het geheel geïnventariseerd zijn. De archivaris van Leiden, mr. DOZY, houdt zich met de zaak bezig.

In een voor eenigen tijd gehouden gemeenteraadszitting van Roermond kwam o. a. het praeadvies van B. en W. omtrent den door den Minister van Binnenlandsche Zaken voorgestelden ruil van archieven aan de orde. De Minister heeft voorgesteld om in ruil voor de archieven door Roermond in den loop van jaren gekocht of op andere wijze verkregen, en behoorende tot het oud-Geldersche archief, aan de stad af te staan alle archiefstukken, berustende in rijksarchiefdepôts en betrekking hebbende op Roermond. B. en W. adviseerden aan den wensch van den Minister in zooverre tegemoet te komen, dat na plaats gehad hebbende schifting door deskundigen aan het rijk zal worden afgestaan, wat blijkt tot de rijksarchieven te behooren, doch dan moet eerst een herziening van den indertijd zonder medewerking van het gemeentebestuur opgemaakten inventaris plaats hebben.

Zoo kunnen onmogelijk tot het oud-Geldersche archief worden gerekend de stukken betrekking hebbende op Gulik, Kleef en Brabant, de charters bedoeld in deel II van den inventaris, waarvan wordt erkend, dat zij behooren, deels aan het archief van de stad en deels aan het Overkwartier. De Minister stelt zelfs voor, de op de stad betrekking hebbende archieven alle aan Roermond over te geven; zoo dus deze stukken in een ander rijksarchief-depôt bewaard worden, zouden ze naar Roermond worden gezonden; bij gevolg behooren ook die, welke hier waren, daar te blijven. Overigens erkende de Raad met voldoening, dat de weg tot minnelijke schikking thans is geopend en drukte hij de hoop uit, dat de zaak spoedig tot een goed einde mocht komen.

De heer Drekmans was het met het advies van B. en W. eens; ook hij wenschte de zaak in der minne geregeld te zien, doch daar het geheele land de oogen op Roermond gevestigd houdt, en de archiefquaestie in alle couranten is besproken geworden, raadde hij behoedzaamheid aan en drukte hij de hoop uit, dat B. en W. de eer der stad in dezen zullen weten hoog te houden. De Raad besloot daarna met algemeene stemmen, dat B. en W. den Minister zullen antwoorden in bovenvermelden zin.

26 Mei j.l is in den Raad van Roermond weer de archieven-quaestie ter sprake gekomen. Op voorstel van een raadslid werd besloten openbaarheid te geven aan de met de regeering gewisselde stukken welke in een geheime zitting van 25 Maart ter tafel zijn gebracht. De stukken werden voorgelezen en een korte beraadslaging volgde. Daarna nam de Raad met algemeene stemmen het praeadvies van B. en W. aan, strekkende om den Minister van Binnenlandsche Zaken mede te deelen:

„Dat het niet de bedoeling van den Raad was den Minister de vrije beschikking op *al* de stukken te geven die op den inventaris voorkomen, doch alleen over de documenten behoorende tot een der genoemde verzamelingen en verder over andere rijksarchieven, die mochten worden

aangetroffen, wanneer het recht van het rijk door de wijze van verkrijging kan worden aangetoond.

Dat de Raad handhaaft de goedgunstige beslissingen, aan den Minister ter kennis gebracht bij missive van 27 Maart jl., doch dat het in de gegeven omstandigheden, ook met het oog op de eer en de waardigheid der gemeente, niet mogelijk is in deze verdere concessiën te doen."

Het verslag van den toestand der gemeente Zierikzee over 1894 vermeldt het volgende:

„Omtrent het aanstellen van een archivaris of commies-archivaris werd bij de behandeling der gemeentebegrooting voor 1895 geen eenstemmigheid verkregen, doch werd aangenomen een motie van het raadslid FOKKER, waarbij werd verzocht maatregelen te nemen voor een betere zorg voor het archief."

Centralisatie van het archiefwezen.

Amice!

Vergun mij in dezen eenvoudigen vorm eenige bedenkingen te uiten tegen Uw voorstel in zake de zorg voor de Gemeentearchieven, waarvoor thans art. 103 2e lid der Gemeentewet van kracht is. In ons vakblad, allereerst bestemd voor ons zelven, die elkander veelal persoonlijk kennen, ligt deze vorm, dunkt mij, voor de hand.

Ge zult in hetgeen ik heb in te brengen, wel geen kleinzielig verzet zien tegen opgedrongen voogdij, ook al is die in 't belang der zaak. Het zou even dwaas zijn als het toeschrijven van Uwe beschouwing aan de zucht de machtsfeer van den Rijksarchivaris uittebreiden.

Na deze vrijwaring sta op den voorgrond dat de aanhef van Uw artikel bij mij geen tegenspraak vindt. De secretaris kan in den regel niet de man zijn, die zorg draagt voor de oudere archiefstukken., die slechts bij uitzondering voor de administratie benoodigd zijn. Ik zeg met U: artikel 103 *b* moet vervallen, vervanging van het woord *secretaris* door dat van *archivaris* is geene oplossing der kwestie. De gewraakte zinsnede zou alleen gered kunnen worden door de plaatsing van *nieuw* voor het woord archief. Ik ben geen voorstander van het Belgische systeem alle afgedane stukken dadelijk naar den archivaris te verzenden en de archivalia der laatste 25 jaren of korter zal de secretaris toch wel in orde kunnen houden. Maar hem de zorg daarvoor opzettelijk op te dragen, komt mij overbodig voor.

Uit Uwe beschouwing zou ik opmaken dat gij den secretaris geen enkel

afgedaan stuk wilt toevertrouwen, maar wellicht staat gij met Uwe uitdrukking: nieuw archief nog op het oude standpunt, n.l. archief na 1813.

Gij stelt vervanging van artikel 103 *b*, door een nieuwe redactie voor, maar zult met mij eens zijn dat deze niet thuis behoort in den titel *Van den Secretaris*. Waar aan dezen de zorg voor het oud-archief wordt ontnomen, moet iedere bepaling daaromtrent naar elders worden overgebracht en wel naar artikel 179, handelende over hetgeen opgedragen is aan het Dagelijksch Bestuur der Gemeente. Tusschen de letters *u* en *v* kan aldaar worden ingelascht: *de zorg voor het oud-archief*. Evenals omtrent letter *f* in artikel 181 nadere bepalingen worden gemaakt, kan in een afzonderlijk artikel evenzoo dat oud-archief worden omschreven, zooals wij dit in onze eerste vergadering vaststelden en kan de benoeming van een archivaris facultatief worden gesteld.

Daarmede zou ik de zaak, wat de Gemeentewet betreft, voldoende geregeld achten en scheiden zich onze wegen. Of liever, en dit is het verschil tusschen ons, wat gij als overal geldende regel wilt zien toegepast, acht ik alleen als noodmaatregel gewettigd.

Uwe eerste conclusie op blz. 83 dat aan de in iedere gemeente aanwezige ambtenaren de zorg voor het archief niet met gerustheid kan worden opgedragen, is in hare algemeenheid onjuist, immers waar voor hunne taak berekende gemeentearchivarissen bestaan. De gevolgtrekking dat *dus* [1]) van Rijkswege moet worden ingegrepen, is dan ook slechts in die mate juist als gemelde conclusie het is. Onmiddellijk daarop doet gij dan ook eene concessie en spreekt van plaatsen, waar voldoende krachten bij het archief werkzaam zijn. Maar zijn dat dan geen in die gemeente aanwezige ambtenaren? Om de beteekenis dier concessie, die gij zelf gevoeldet noodig te zijn te annulleren, beweert gij dat *ecnig* [1]) toezicht van regeeringswege op *enkele* [1]) punten *misschien* [1]), *niet geheel* [1]) overbodig kan worden geacht.

Het doet mij genoegen, dat gij deze bewering zoo bij uitstek aarzelend uitspreekt. De wenschelijkheid van dat toezicht, door U blijkbaar ook weinig meer dan problematiek geacht, kan ik hoegenaamd niet inzien, waar, zooals gij zelf zegt, voldoende, in aantal en capaciteiten, krachten bij het archief werkzaam zijn. Gij licht Uwe bewering dan ook niet toe. Een dusdanig toezicht zal vaak eene onschuldige formaliteit zijn, maar kan bij verschil van opvatting tot botsingen leiden, die zeker ten nadeele van het archief strekken. Er is bij de op onze vergaderingen aanwezige collega's tot dusver eene gelukkige overeenstemming geweest van opinie op bijna alle hoofdpunten, maar ik herinner mij toch een verschil bij eene principieele kwestie, n.l. of de oude inrichting van het archief dan wel die van het bestuur de grondslag moest zijn der tot stand te brengen inrichting. De minderheid voor het laatste was zeker zeer klein, maar

[1]) Ik cursiveer.

daargelaten hoe de afwezigen er over dachten, zult gij toch wel het goed recht van beide opinie's erkennen. Ik geef dit als voorbeeld, maar er is nog zooveel voor onze vergaderingen te bespreken, dat de eenstemmigheid wel eens meer gemist zal worden.

Bij ondergeschiktheid geeft natuurlijk de opinie van den chef den doorslag en in het belang der zaak zal de subalterne ambtenaar zich hebben te schikken. Maar er is m. i. geen enkele reden om den Gemeentearchivaris, zoo hij voor zijn taak berekend is, aan het gevaar bloot te stellen zijn archief tegen eigen overtuiging in te moeten beheeren. Ik merk hierbij nog op, dat daargelaten de leidende beginselen, bij de toepassing grondige kennis van het archief in kwestie noodig is en de een enkel maal inspecteerende die onmogelijk kan hebben.

Eindelijk, kan men aannemen, dat bij éénzelfde corps ambtenaren anciënniteit of snelle bevordering tengevolge van buitengewone geschiktheid recht geeft tot de onderstelling althans, dat de hooger geplaatste ook de man is, die het best op de hoogte is, tegenover den Gemeentearchivaris vervalt dat argument geheel en al en is er geen reden aan te nemen dat per se de Rijksambtenaar beter inzicht heeft dan de door de Gemeente aangestelde.

Ik heb wellicht wat lang uitgeweid over Uwe, door Uzelf, duid mij de expressie niet ten kwade, zoo verwaterde bewering, als zou Rijkstoezicht ten allen tijde nuttig zijn. Het ligt evenwel zoozeer voor de hand te beweren dat, waar het Gemeentearchief goed beheerd wordt, dat toezicht geen kwaad kan, dat ik het niet onnoodig achtte op het gevaar en dus het onwenschelijke er van te wijzen.

Een meer principieel argument is de autonomie der Gemeente, een kostelijk beginsel, echt Nederlandsch in dien zin dat het in onze historie geworteld is.

Uwe bestrijding van het denkbeeld, dat die autonomie het toezicht en eventueel ingrijpen ook in deze materie per se uitsluit, lijdt, dunkt mij geen tegenspraak. Maar bij de voorbeelden, die gij noemt, erkent gij zelf als rechtsgrond dat de Gemeente niet tot de goede vervulling harer taak in staat blijkt, dat haar bestuur het belang der Gemeente verwaarloost, m a. w. dat het ingrijpen een noodmaatregel is. Wat het toezicht betreft, de Regeering oefent in alle opzichten toezicht op de Gemeentehuishouding uit en het is niet noodig dit omtrent het archiefwezen bepaaldelijk aan Gedeputeerde Staten op te dragen.

De Gemeentebesturen hebben het recht hunne archieven, die hun eigendom zijn, te plaatsen, te beheeren en te doen inventariseeren, zooals zij zelf het wenschelijk achten. Alleen waar verwaarloozing te constateeren valt, ligt het op den weg en is het, evenals op ieder ander terrein, de plicht van het Rijksbestuur tot verbetering te dwingen.

Verwaarloozen de Gemeenten niet en hebben zij „bevoegde deskundigen" aangesteld, dan is er geen reden tot inmenging, tot „contrôle over den

geleidelijken voortgang der werkzaamheden". Contrôle alleen tegen verwaarloozing heeft recht van bestaan. Is de opvatting van het archiefbeheer van den Gemeentearchivaris een andere dan de door het meerendeel zijner collega's gehuldigde, dan kan dit voor den boven hem gestelde, d. i. het Dagelijksch Bestuur, reden zijn om advies in te winnen en daarna naar gelang van omstandigheden te handelen; elke ongevraagde inmenging heeft dat Bestuur het recht en de plicht met een krachtig „hands off" te beantwoorden.

Gij zult mij, waarde vriend, niet „met zoet gefluit" verlokken mijn protest tegen Uwe opvatting te laten varen door Uwe herinnering, dat de Gemeentearchivaris zelve er profijt van kan hebben tegenover een onredelijk, bekrompen Gemeentebestuur op bescherming van hoogerhand te kunnen rekenen. Ik acht te zeer van belang het ongeschonden behoud onzer gemeentelijke zelfregeering, *waar deze de haar toevertrouwde belangen goed behartigt*, dan dat ik uit eigenbelang die gaarne zonder bepaalde noodzaak zou zien verkort.

Maar hoe, indien het archief wel verwaarloosd wordt? Ik begrijp van U dat gij dan dadelijk den Rijksarchivaris aan het werk wilt zetten, maar ik zou even consequent liever eerst een anderen weg zien ingeslagen. Voor archiefbeheer is m i. steeds een plaatselijk deskundige preferent; hij zal allicht zijn taak meer con amore en lokale kennis verrichten.

Maar het is natuurlijk niet van iedere gemeente te vergen, dat zij, al kon zij er een vinden, een archivaris aanstelt. Zij kan zich evenwel in tal van gevallen voortreffelijk met anderen daartoe combineeren. De steden in het Noorderkwartier van Holland, om een enkel voorbeeld te noemen, zouden zich zeer wel over eene gezamenlijke keuze kunnen verstaan.

Alleen wanneer hiertoe geen geneigdheid bestaat, moet het Rijk wel doen wat des Gemeentebestuurs is. Ik zou dan evenwel het geheele archief liefst in het Rijksdepôt zien opgenomen. Een bijkomende grond daartoe is voor mij, dat daardoor weêr voor dat archief hersteld wordt het rampzalig uit elkander scheuren door de overbrenging der rechterlijke archiefstukken naar de Rijksarchieven. Maar dit daargelaten, zou ik vreezen dat het Gemeentearchief, dat geordend uit het Rijksdepôt overgebracht wordt naar zijne vroegere bewaarplaats, aldaar, aan zich zelf overgelaten binnen korter of langer tijd weêr in wanorde geraakt. In inspectiereizen van den Rijksarchivaris zie ik ten deze geen afdoende waarborg, althans voor grootere provinciën. Acht men het plaatsen in de Rijksdepôts van alle archieven, die niet van gemeentewege onder voortdurend deskundig toezicht staan te bezwaarlijk, dan is, dunkt mij, de aangewezen weg, die welken gijzelf ter loops aanduidt, het verdeelen der provinciën in districten, ieder met een archief-inspecteur. Voor de kleinere gewesten zou wellicht een enkele volstaan, indien hij zich uitsluitend met de betrokken Gemeentearchieven bemoeide.

Maar zooals gezegd, aan zijn ressort behooren de Gemeenten of groepen van Gemeenten, die zelven voldoende voor hunne archieven zorgen, te zijn onttrokken.

De door U aan het slot van Uw artikel voorgestelde bepaling vindt dus bij mij instemming, wat de eerste zinsnede betreft. In beginsel althans en behoudens het hierboven gezegde omtrent plaatsing en redactie. Maar gij laat trouwens deze blijkbaar zelf voor het oogenblik in het midden.

De tweede zinsnede evenwel acht ik overbodig en gevaarlijk.

Hetgeen men tot behoud der archieven bereiken *moet*, kan ook zonder dat worden verkregen; maar hetgeen een streven naar centralisatie bereiken *wil*, wordt, onschuldig als de bepaling er uitziet, er door in de hand gewerkt en gewettigd. En dat streven is mijns inziens verderfelijk.

CH. M. DOZY.

Naar aanleiding van „Centralisatie van het archiefwezen", door Mr. Ch. M. DOZY.

Amice!

In den door U gekozen vorm zal ik mij veroorloven een enkele kantteekening te maken op uw aan mij gericht schrijven, in zake de wijziging van art. 103 al. 2 der Gemeentewet. Evenals gij zelf u van te voren wilt vrijwaren voor het verwijt een oratio pro domo te houden, in den slechten zin van het woord, evenzoo zal ik dienen te laten voorafgaan, dat ik, waar ik over de gemeentearchivarissen en hunne werkzaamheid het een en ander zal moeten zeggen, dat misschien minder aangenaam klinkt, het verre van mij is iemand persoonlijk onaangenaam te willen zijn of zelfs maar aan een bepaald persoon te hebben gedacht.

En dan, het verheugt mij te kunnen constateeren, dat, wat het ingrijpen van het rijksgezag betreft, tusschen ons geen principiëel verschil bestaat, daar gij het goed recht daarvan erkent. Maar, en hier ligt m. i. het groote verschil tusschen ons, waar en wanneer zal het gerechtvaardigd zijn?

Gij zegt: dan niet, als de „gemeentelijke zelfregeering de haar toevertrouwde belangen goed behartigt". Maar ik vraag u in gemoede, of gij nu niet eenvoudig de quaestie verplaatst. Immers deze uitspraak brengt ons geen stap verder, waar het geldt practische toepassing. Immers over de vraag, of de belangen „goed" of niet worden behartigd, kan verschil van gevoelen bestaan. Een verschil, waarover ik de beoordeeling ook voor een deel aan het rijksgezag wil toegekend zien, en wel vertegenwoordigd door zijne ambtenaren, de rijksarchivarissen, als de daartoe bevoegde en aangewezen personen. Echter onder zoodanige waarborgen, dat Gedeputeerde Staten, aan wie op zoovele punten toezicht op de ge-

meentebesturen is opgedragen, een stem in het kapittel behouden, terwijl op den voorgrond moet staan, dat de zorg voor het archief aan het gemeentebestuur, en wel aan B. en W. is en blijft toevertrouwd. Dit en meer niet ligt in mijne conclusie. Hoe de nadere uitwerking zal moeten zijn, wordt daarin niet gezegd. Het is mij niet mogen gelukken, hierin een verderfelijken centralisatiegeest te zien. Dit zal dan waarschijnlijk ook wel toe te schrijven zijn aan het verschillend standpunt, van waaruit wij de zaak beschouwen.

Toch ligt het niet in mijne bedoeling om een debat over enkele punten, de nadere uitwerking betreffende en door u aangeroerd, te vermijden. En zoo wijs ik u er dan op, dat uit uw schrijven zelf blijkt, hoe verschillend „goede behartiging" kan zijn. Aanvankelijk meende ik, dat naar uw oordeel de aanwezigheid van een gemeentearchivaris deze verzekerde, maar op p. 5 zie ik toch, dat gij „verwaarloozing" van archieven in gemeenten denkbaar acht, ook waar „bevoegde deskundigen" zijn. Is dit zeer zeker juist, dan moet de aanwezigheid van een gemeentearchivaris niet als een palliatief tegen alle controle en toezicht, ook van het rijksgezag worden beschouwd. Daarbij — hier kom ik op eenigszins gevaarlijk terrein, maar de zaak moet besproken — verheelen wij ons maar niet het feit, dat de aanstelling van een gemeentearchivaris een zaak is, die in een ommezien is te doen. Hebt gij dan uw „bevoegden deskundige", is de aanwezigheid van den eerste den beste, die door den Raad wordt aangesteld, voldoende om „verwaarloozing" te voorkomen en „goede behartiging" te waarborgen? Gij zult wel de laatste zijn om hierop toestemmend te antwoorden. Welnu, laat dan ook gerust die — vergeef mij de uitdrukking — phrase vallen en blijf bij de vraag, waarom alles in dezen draait, n.l.: zullen de gemeentebesturen in dezen zoo goed als onafhankelijk zijn evenals tot nog toe? Of zullen wij in de wet schrijven, dat juist wat betreft hunne archieven, die ja hun eigendom zijn, echter niet in den zin van art. 625 van het B. W., maar publiekrechtelijk, tengevolge waarvan hun recht oneindig meer is beperkt — het toezicht der hoogere besturen min of meer stringent, in ieder geval scherper dan op andere punten zal moeten zijn?

Min of meer, dit hangt van verschillende omstandigheden af, en wel naarmate in de gemeenten geene, onbevoegde of wel bevoegde deskundigen aanwezig zijn. Het springt in het oog dat de in iedere gemeente aanwezige ambtenaren als de burgemeester, de secretaris, de ontvanger, — gij zult nu waarschijnlijk inzien dat gij mijne, zooals gij het noemt, eerste conclusie minder juist hebt gelezen en dat uw uitval daartegen ongemotiveerd is [1]) — tot de laatste niet kunnen worden gerekend. Ook

[1]) Aan een zelfde oorzaak meen ik te moeten toeschrijven, dat gij mij toedicht: dat ik „den secretaris geen enkel afgedaan stuk" wil „toevertrouwen." Vergel. p. 85 van den vorigen jaargang.

zullen de meeste, bepaaldelijk in kleinere gemeenten met de zorg der archieven speciaal belaste ambtenaren daartoe niet te rekenen zijn, hetgeen zeer zeker evenmin kan worden ontkend, als hun euvel geduid En eindelijk waar de deskundigen werkelijk „bevoegd" zijn, daar komt het mij voor, dat het toezicht hun niet lastig kan zijn. Behalve wat betreft de reeds door mij aangewezen punten, kan het zoo iemand niet anders dan aangenaam zijn, te weten, bij wien hij met zijne bezwaren, de algemeene regeling betreffende — voor de bijzondere zal hij zelf de eenig competente man zijn — kan aankloppen. De rijksarchivaris in de provincie zal andererzijds daarvoor zijn aangewezen, juist omdat hij bij het door mij voorgestane stelsel een overzicht hebbende ook over de andere gemeentearchieven van het gewest daarop licht ruimer blik zal hebben, en daardoor bij ordening en beschrijving tevens uniformiteit in de hand zal kunnen werken. De gemeentearchivaris, ik bedoel nu als hij is bevoegd deskundige, werkt om een vergelijking te maken, op zijn terrein in de diepte; de rijksarchivaris in de provincie steunt hem daarin met zijn raad en bezorgt, dat zijn arbeid zooveel mogelijk met dien van anderen parallel loope.

Bij de uitoefening van het toezicht staat de gemeentearchivaris in veel onafhankelijker positie tegenover den rijksarchivaris, dan deze tegenover zijn chef, het hoofd der rijksarchieven, daar de autoriteiten, die in dezen naar mijn denkbeeld ten slotte zullen hebben te beslissen, allicht meer voor den eerste zullen gevoelen. Het zullen dan ook meer vragen zijn de werkzaamheden betreffende, die tusschen de beide bedoelde personen aanleiding tot verschil kunnen geven, dan wel de zoodanige, die in verband staan met financiëele quaesties. En eindelijk, gij spreekt van het zich bloot stellen „aan het gevaar zijn archief tegen eigen overtuiging in te moeten beheeren", zooals gij het wel eenigszins pathetisch uitdrukt. Welk gevaar gij eigenlijk bedoelt, is mij niet recht helder. Als rijksarchivaris in een provincie moet ik eerlijk verklaren, dat moge onder de voor ons bestaande omstandigheden mijne meening door hoogere autoriteiten niet zijn gedeeld, dit voor mij nog nooit aanleiding is geweest om mij de vraag te stellen, of ik mijn post wel verder mocht behouden. Bovendien zal men overal wel van dergelijk gevaar kunnen spreken, waar men niet is geheel vrij en onafhankelijk.

En zelfs een gemeentearchivaris is dat niet. Mij wil het toeschijnen, dat eenige beperking der vrijheid, waar deze zooveel andere voordeelen medebrengt, niet per se is te verwerpen. Te meer daar de vrijheid feitelijk dan toch zoo groot niet is, en van andere zijde zelfs zeer is en wordt beperkt.

En zeker niet waar het belang der zaak in de gemeentewet een verandering eischt, die, zooals zij door mij wordt voorgesteld, een betere regeling mogelijk maakt. Een betere regeling, die in algemeene trekken slechts kan worden aangeduid in de genoemde wet, waar m. i. ook geen plaats is voor nadere uitzonderingen.

Van daar ook dat ik mij bij mijne conclusie op dit standpunt heb gesteld. Ik wensch die dan ook ongewijzigd in behandeling te brengen, afgezien van de nadere toelichting o.a. wat de kosten betreft door mij in mijn vorig betoog gegeven. Dit met het oog op de mededeelingen door mr. A. C. BONDAM in dit nommer, omtrent wat reeds van wege verschillende provinciale besturen in dezen gedaan is. Mij schijnt, dat ook dit alles zonder een algemeene regeling stukwerk blijft, hoeveel verdienstelijks ook reeds is verricht. Doch dit kan worden daargelaten, immers de conclusie laat dit over aan de nadere regeling, voorloopig door den Koning te geven, tot tijd en wijle de algemeene wet op het archiefwezen mocht in het leven treden.

Naar mijn inzien liggen dan toch nog in de door mij voorgestelde bepaling de volgende denkbeelden, die het mij wenschelijk schijnt uit te spreken. Denkbeelden, wier practische uitvoerbaarheid door mij in het licht is gesteld, waartoe dan ook mijn vorig schrijven tevens diende. Het komt mij voor, dat deze denkbeelden meer bijzonder het onderwerp der discussie voorloopig moeten zijn, en waarover door het al of niet aannemen der stelling kan worden beslist.

1°. De gemeentebesturen zijn verplicht tot en in de eerste plaats belast met de zorg voor hunne archieven.

2°. Zij hebben daarop geen onbeperkt recht; en kunnen dus bij de vervulling hunner taak in dezen worden onderworpen aan toezicht van regeeringswege, terwijl zij omgekeerd daarvoor staatshulp moeten kunnen inroepen.

3°. Uit den aard der zaak is aangewezen de rijksarchivaris, in overleg met Gedeputeerde Staten, als zijnde de autoriteit, aan welke in het algemeen de controle op de bedoelde besturen is toevertrouwd.

Dit zijn de hoofdgedachten die bij aanneming mijner stelling in het votum der vergadering zullen zijn neergelegd. Hierbij is de benoeming door den Raad, en daarmede de gelijkstelling in rang met den secretaris slechts een zeer bijkomende omstandigheid. Zij is er in opgenomen, omdat in de Gemeentewet dat voorschrift eigenaardig behoort.

Vergun mij ook juist met het oog daarop, om derhalve niet te zeer in ondergeschikte punten te vervallen, dat ik niet bespreek uw plan om voor verschillende steden bij *gezamenlijk overleg* harer besturen, archivarissen te laten aanstellen. Mij wil het voorkomen, dat mijn denkbeeld tal van moeilijkheden, die uit de verwezenlijking van het uwe zouden ontstaan, vermijden zal.

Ik wil echter niet eindigen dan na er op te hebben gewezen, dat gij aan het slot van het schrijven aan uw stelsel geheel ontrouw wordt, immers waar de gelegenheid tot berging aan billijke eischen beantwoordt, zoude ik meenen, dat, een geheel geordend en goed beschreven gemeente-archief zonder bezwaar terug kan worden gezonden, als het maar voldoende wordt

schoon gehouden en tegen verwarring gewaakt. Ik zou denken dat dan de „gemeentelijke zelfregeering de haar toevertrouwde belangen goed behartigt", en zie niet de minste reden haar archief, op het behoud waarvan zij heeft getoond althans eenigen prijs te stellen, eenvoudig in 's rijks bewaarplaats te laten blijven. Naar mijn inzien zal een jaarlijksch bezoek van den rijksarchivaris in de provincie of van een zijner ondergeschikten een uitstekend middel zijn om gemeentearchieven in band en regel te houden, die neiging betoonen „om aan zich zelf overgelaten weêr in wanorde" te geraken.

Na vriendschappelijke groete:

ASSEN, Mei 1895. t. t.

SEERP GRATAMA.

Regeling der oude gemeente- en polder-archieven.

Naar aanleiding van het artikel van mr. GRATAMA in no. 3 van den vorigen jaargang van ons Blad over de regeling der gemeentearchieven, en met het oog op de aanstaande behandeling dier zaak in onze algemeene vergadering, zal het, meende het bestuur, den leden welkom moeten zijn alsnog een en ander te vernemen over hetgeen ten dezen tot nog toe al zoo gedaan is, vooral voorzoover dit geschiedde op instigatie van hoogerhand. Daarom heb ik uit hetgeen mij door ondervinding en welwillende mededeeling mijner ambtgenooten en uit de verschillende provinciale publicatiën bekend was en werd, de mededeelingen opgesteld, die hieronder worden afgedrukt om zoo mogelijk nog vóór de algemeene vergadering den leden onder de oogen te worden gebracht.

Noordbrabant. In het begin van april 1883 ontdekte mijn voorganger mr. KROM in een der grootere gemeenten dezer provincie het voornemen tot vernietiging van een groote massa bescheiden van het oude archief. Deze waren daartoe aangewezen en afgezonderd door iemand, die door de gemeente was ter hulp geroepen voor de ordening van het gemeente-archief. Gelukkig wist mr. KROM de opruiming der hem van veel waarde gebleken bescheiden alstoen tegen te houden. Bovendien kwam tengevolge van zijne bemoeiing ten dezen de circulaire van den minister van Binnenlandsche Zaken van 14 april 1883 no. 992 afd. K. W. aan de Commissarissen des Konings.

In deze circulaire werd het, zoowel uit een administratief als uit een historisch oogpunt, ten zeerste afgekeurd dat oude gemeente-bescheiden werden verkocht en vernietigd zonder voorafgaand onderzoek en buiten voorlichting van erkende deskundigen, reden waarom de archivaris in de provincie werd aangewezen om vooraf te worden gehoord. Eerst nadat

door hem na ingesteld onderzoek verklaard ware dat tegen de voorgenomen vervreemding of vernietiging geenerlei bedenking bestond, mocht deze voortaan geschieden.

Was dit reeds een goed gevolg van mr. KROM's bemoeiing — altijd voorzoolang dergelijke circulaire niet vergeten wordt [1] —, een beter volgde spoedig in de uitlokking door den minister van een besluit der Staten van Noordbrabant om zich de verbetering van den toestand der oude archieven van gemeenten en waterschappen in deze provincie aan te trekken De minister wees er op, dat zoo oude als nieuwe archieven veelal noch geordend noch geïnventariseerd waren en hier en daar in woningen van particulieren waren geborgen. Daarom gaf Zijn Excellentie in overweging om, ten einde te voorkomen dat merkwaardige documenten verloren geraken of met ondergang bedreigd worden, in navolging van hetgeen ten opzichte der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Zuidholland en in andere provinciën geschiedt, op de begrooting der enkel provinciale inkomsten en uitgaven een kleine som uit te trekken, ten einde die beschikbaar te stellen ter voorziening in de kosten, aan de beschrijving en ordening der oude gemeente-archieven verbonden.

De Gedeputeerde Staten herinnerden daarop de Provinciale Staten hunnerzijds dat de toestand van een aantal oude archieven in Noordbrabant herhaaldelijk gebleken was betreurenswaardig slecht te zijn, terwijl toch, zeiden zij, „een goede ordening der archieven is een zaak van aanbelang, waar„op ten allen tijde veel prijs werd gesteld." Wijl van vele gemeenten en waterschapsbesturen afdoende maatregelen tot verbetering niet te wachten waren, waarvoor het hun gewoonlijk aan voorlichting en bijstand ontbrak van deskundigen, ten dezen onontbeerlijk, stelden zij voor een begrootingspost te openen.

Dit voorstel werd in de zomerzitting der Staten van 1883 aangenomen. De post luidde aldus: „Bijdrage ter bevordering van eene be„hoorlijke bewaring van gemeente- en waterschaps-archieven, *f* 500.—." Nadien is deze post jaarlijks op de enkel provinciale begrooting gebleven. Hoe er uitvoering aan het loffelijk besluit werd gegeven, kan blijken uit de jaarlijksche verslagen, door mijn voorganger en mij daarover uitgebracht en alle in druk verschenen. [2] Kort samengevat mag ik het omschrijven aldus: een aantal gemeenten zagen hunne oude bescheiden door den archivaris in de provincie bijeengezocht en in hun verband hersteld, geordend en geïnventariseerd. Deze bleken daarbij dikwijls nog onmiddellijk praktisch belang op te leveren, en in elk geval admini-

[1] De circulaire van 14 april 1883 bleek reeds spoedig te zijn voorbijgezien. Daarom werd zij vernieuwd bij die van 13 dec. 1888, no. 2495 afd. K. W., waarbij de burgemeesters op de wacht gesteld werden.

[2] Dat over 1884 in de Notulen der Prov. Staten van Noordbrabant van de zomerzitting in 1885, de volgende in het jaarlijksche Provinciale Verslag en ook in de Bundels met archiefverslagen, jaarlijks van wege het Rijk verschijnende.

stratief en historisch van veel waarde te zijn. Bovendien werd voor de geheele provincie een beschrijving en herstelling ondernomen van de oude registers van doop, trouw en overlijden (begraven), welke reeds voor het grootste gedeelte is voltooid. De kosten bestonden voor de betrokken besturen in de aanschaffing van omslagen, portefeuilles, banden enz., een rek of kast, of dergelijke, en, waar de financiën het toelieten en het belang der zaak voldoende werd begrepen, ook nog het drukken van den opgemaakten inventaris. De noodzakelijke reis- en verblijfkosten werden door de provincie vergoed, de arbeid, studie en tijdsopoffering niet in rekening gebracht.

Op grond dat bij het behoorlijk ordenen en regelen der oude gemeentearchieven door bekwame handen in de eerste plaats de belangen betrokken zouden zijn van de gemeenten en van de waterschappen zelven en dat deze derhalve (al) de kosten zouden moeten dragen, werd intusschen reeds in 1885 de post aanvankelijk slechts als memoriepost voorgesteld. Na een nieuwe tusschenkomst echter van den minister werd zij overeenkomstig een nader voorstel van Gedeputeerde Staten gehandhaafd. „Dat „bij de ordening dezer zoo verwaarloosde archieven in de eerste plaats „het belang der gemeenten en der waterschappen betrokken is, sluit „geenszins uit dat daarmede in ruimeren zin ook een provinciaal belang „is gemoeid." Aldus op 8 juli 1885 de minister Heemskerk. En zoowel de verschillende afdeelingen der Statenvergadering zomerzitting 1885, als de commissie van rapporteurs voor de begrooting dienstjaar 1886, hebben daarop het verleenen eener „bijdrage" alleszins gewettigd geacht.

„Bijdrage." Dit is van den beginne het begrip geweest dat in den post is gelegd. En zoo behoort het, m. i., ook te wezen. De gemeenten (en waterschappen) moeten hunne archieven niet geheel zonder kosten in orde gebracht, beschreven, geplaatst en beheerd zien. Hoogstens mag dat in die enkele gevallen, als zelfs voor het verkrijgen van een goed raadhuis de financieele kracht te kort schiet of de ruimte daarin geheel ontbreekt: dan moet de gemeente het middel van geheelen afstand van haar oud-archief aan het Rijk ter bewaring in het provinciale archiefgebouw aangrijpen. Wie iets heeft moet betalen om een zaak in orde en goeden toestand te krijgen, verkeert ongeveer in gelijke positie als wie door zijn zorg en inspanning daartoe gekomen is. Beiden zullen veel beter waken voor het behoud van het eenmaal verworvene dan hij, wien de zaak als 't ware in den schoot werd geworpen, wien tot loon van zijn verwaarloozing en wanorde zijn eigen rommel gratis wordt geredderd. Er zijn voorzeker bestuurders die, een slordigen toestand aanvaard hebbende en dien — zelfs nog afgezien van eenig inzicht in het belang der zaak van een goed geregeld archief — uit een oogpunt van orde en regelmaat betreurende, voor de regeling van wege de provincie niet alleen dankbaar zullen zijn, maar daarna ook even goed voor de bewaring

waken zullen als wanneer zij zelf orde geschapen of zich daarvoor opoffering getroost hadden. Maar daar er zijn zeker niet minder, met wie het omgekeerde het geval zal zijn en die bij de minste zelfs tijdelijke behoefte aan ruimte of andere aanleiding de oude bescheiden zonder eenig bezwaar zullen verschoppen of abandonneeren. Hun onverschilligheid voor die oude bescheiden is slechts geëvenredigd aan hun gemis aan inzicht of begrip van het groote nut van een goed geregeld en deskundig beheerd archiefwezen, en wordt door de gemakkelijkheid, waarmede zij hunne verzuimen of moedwil, ongevraagd en kosteloos, hersteld zagen, nog slechts vergroot. Het gaat er mede als met de boeken eener volksbibliotheek. Als de lezers niets betalen, worden de boeken meer gehavend dan wanneer zij telkens iets, al zij het maar een cent per deel, moeten offeren. Zoo was mijn eigen ondervinding in het bestuur van zulk een instelling.

Nog sterker en duidelijker is aan dit begrip van bijdrage, aan het mededragen der kosten door de gemeenten en waterschappen gehecht in **Utrecht.** Daar werd in 1883 een soortgelijk schrijven ontvangen als aan de Gedeputeerde Staten alhier door den Minister was gericht. Daaruit vloeide een voorstel aan de Staten dier provincie voort om op de enkel provinciale begrooting een post van *f* 1000 te brengen voor de „kosten verbonden aan de beschrijving en regeling van oude gemeente- „en waterschapsarchieven." Blijkens de toelichting werd daarmede bedoeld den aan te wijzen deskundige een geldelijke belooning toe te leggen, in verhouding tot den omvang van den door hem te verrichten arbeid.

De commissie, in wier handen dit voorstel werd gesteld, rapporteerde gunstig en met de meest volkomen instemming, echter met den raad aan Gedeputeerde Staten om zich te bepalen tot het verleenen van *subsidies* tot een maximum van *f* 1000 per jaar en het aanwijzen van den deskundige, die zich met de werkzaamheden zal belasten. Daarop werd het voorstel met 36 tegen slechts 3 stemmen aangenomen.

Bij de uitvoering is vervolgens als beginsel aangenomen om van de telkens vooraf voor ieder archief geraamde kosten door de gemeente of het waterschap een billijk aandeel, liefst de helft, maar overeenkomstig de draagkracht ook wel minder, te doen betalen, en door de provincie de rest. Daartoe wordt telkens een accoord tusschen de drie partijen getroffen, waarbij reiskosten bijna geheel worden vermeden, wijl de archieven steeds voor den duur van het werk naar Utrecht worden getransporteerd. Inventarissen werden door de provincie gedrukt en daartoe als bijlagen toegevoegd aan het jaarverslag van den verzorger. Hiertoe is door Gedeputeerde Staten de chartermeester bij het provinciaal archief aangewezen, wijl de archivaris, die tevens stedelijk archivaris van Utrecht is en dus de handen vol had, voor dezen arbeid den noodigen tijd miste,

en zich tot het uitoefenen van toezicht en het verleenen van zijn onmisbaren steun bepalen moest.

De omschrijving van den post op de begrooting is in 1893 nog aangevuld, ingevolge gebleken behoefte, met de veenderijarchieven. Gebrek aan werk is er intusschen nog nooit geweest. De gemeenten vragen tot dusverre blijkbaar om strijd de ordening aan. Zij zullen te meer op prijs stellen met de ordening en beschrijving harer oude archieven niet achter te blijven bij die, welke er door haar verlichtere besturen het eerst bij waren, naarmate ook zij zelven er geldelijk belangrijk toe bijdragen en er dus eer mede inleggen.

Ontegenzeggelijk echter ligt er een bezwaar tegen die wijze van vereeniging van het bijzondere en het algemeene belang te Utrecht in de kans dat voor de verder volgende, meest minder draagkracht hebbende, gemeenten en polders de eisch van het mede betalen in de belooning van den arbeid steeds verder zal moeten worden losgelaten. Kan het werk echter op denzelfden voet worden voortgezet en voltooid, dan zou ik niet aarzelen om de Utrechtsche praktijk nog beter te noemen dan de Noordbrabantsche, al zou ik natuurlijk de laatste zijn om de goede resultaten te miskennen, die hier, dank zij veel krachtsinspanning en opoffering van tijd en rust, reeds zijn bereikt.

In **Noordholland** heeft men integendeel gemeend het in orde brengen van archieven het best te kunnen bevorderen door de kosten geheel voor rekening der provincie te nemen. Mijn collega aldaar is het daarmede volkomen eens en hij is stellig de meest bevoegde om de omstandigheden te beoordeelen. Het werk geschiedt, schrijft hij mij, met volle bewilliging, dikwijls op verzoek der betrokken besturen.

Hij ordent en beschrijft de gemeente- en andere archieven in 's Rijksarchiefdepôt te Haarlem na een voorloopig onderzoek, schifting en inpakking ter plaatse, en geniet voor zijne bemoeiingen ten dezen een vaste jaarlijksche belooning van de provincie, die ook de reiskosten enz. draagt. De resultaten sinds 1886, toen hij zijn taak aanvaardde, kunnen blijken uit zijne jaarlijksche verslagen, opgenomen in de van Rijkswege verschijnende jaarbundels en o. a. ook uit den daarbij onlangs afgedrukten inventaris van het omvangrijke oude archief van Enkhuizen.

Intusschen waren voor zijn voorganger reeds sinds 1854 door de Staten jaarlijks eenige gelden beschikbaar gesteld ten behoeve der gemeente- en polderarchieven. Diens werkzaamheid had zich bijna uitsluitend tot inspectie en toezicht bepaald.

Sinds 1874 worden in **Zuidholland** de oude gemeente- en waterschapsarchieven van provinciewege door den chartermeester bij het Rijksarchief te 's Gravenhage onderhanden genomen. De Staten stellen voor de

„kosten, verbonden aan de beschrijving en regeling” van die oude archieven jaarlijks *f* 1000 beschikbaar, met dien verstande dat deze post ook opgenomen is onder die ter af- en overschrijving aangewezen. De vroegere griffier der Staten Just de la Paisières genoot boven zijn bezoldiging een persoonlijke toelage van *f* 1000. Toen deze som door zijn overlijden was vrijgevallen, stelde de Commissaris des Konings voor om dat bedrag voor de ordening en beschrijving der oude lokale archieven te besteden. Dat is de oorsprong van dezen post.

Uit dezen worden salaris en reis- en verblijfkosten gevonden. Ook in deze provincie echter worden de oude archieven, althans gedeeltelijk, wel tijdelijk naar den Haag overgebracht, waardoor ook in den winter kan worden voortgewerkt en reiskosten worden gespaard. Wijl er zoo des te meer voor salaris zal kunnen overblijven, is het natuurlijk dat de gemeenten en waterschappen zelven daarvoor niets hebben bij te dragen. Hare lasten voor het verkrijgen van een goed geregeld en bewerkt archief bestaan dan in de kosten van vervoer, berging, inbinding enz. en onderhoud, gelijk in Noordbrabant.

De omvang van de taak in Zuidholland met 190 gemeenten is zeker niet geringer dan die hier, hoewel in deze provincie, met 184, waaronder vele in deze eeuw eerst uit meerdere tezamengestelde gemeenten, de archieven gewoonlijk hooger opklimmen en omvangrijker zijn. Ten aanzien der polderarchieven toch is Zuidholland bijzonder rijk gezegend. In de jaarlijks door de provincie gedrukte verslagen zijner werkzaamheid doet de heer Hingman geregeld mededeeling van den hoofdinhoud van hetgeen telkens weder geregeld is.

In **Gelderland** werd reeds den 7[en] juli 1848 door de Staten het besluit genomen om door een bijdrage (van *f* 500) uit de kas der provincie het nasporen van oude stukken, archieven, verzamelingen enz. te bevorderen, welk besluit tot regeling van onderscheiden gemeentearchieven heeft geleid. In de Provinciale Verslagen vernemen wij een en ander daarvan, in de eerste jaren voornl. mededeelingen over den toestand van verschillende archieven en o. a. in 1852: dat van het archief van Zalt-Bommel (het vorige jaar vermeld als „in verwarden toestand, de menigte losse stukken ongeordend door elkander”) het oude gedeelte „voor zoo veel het er vatbaar[1]) voor

---

[1]) Jammer dat dit begrip blijkbaar nog al eng is opgevat. In Bommel zat men een paar jaar geleden zeer verlegen omdat zooveel van het oude archief ontbreekt *) en deed daarnaar navraag o.a. bij mij. Zoo gaat het als de archiefverzorging in handen van ondeskundigen en ongeschikten is of van hen, wier hoofdbezigheid een andere is. Opruimende en verscheurende te „ordenen” gaat erg gemakkelijk; doch er behoort heel wat geduld en toewijding, nauwgezetheid en oordeel toe om de eenmaal verwarde en geheel dooreen geraakte losse bescheiden van een archief één-voor-één te bepalen en in hun oude verband terug te brengen.

Vermoedelijk heeft de aanmerking van 1851 het gemeentebestuur geprikkeld om snelle opruiming en opknapping door secretaris en binder te doen houden en heeft het toen daarvan bericht ingezonden met het oog op het nieuwe Verslag.

*) Volgens een gerucht zou in der tijd een gedeelte verkocht zijn en voor de opbrengst een keurig tafelkleed in de raadszaal zijn aangeschaft! Red.

was, behoorlijk ingenaaid, ingebonden en door het daarstellen van kasten thans zeer goed uit elkanderen gezet en geordend is." Betere bewijzen van het ingevolge die bijdrage onder leiding van den provincialen archivaris verrichte vinden wij in de gedrukte inventarissen der archieven van Nijmegen, Arnhem, Doetinchem, Hattem enz. enz. De inventarisatie geschiedde volgens een reeds bij besluit van den gouverneur van Gelderland d.d. 10 november 1847 bekrachtigd plan van aan de toenmalige eischen der wetenschap geëvenredigde, eenparige wijs van regeling en beschrijving der stedelijke en andere archieven.

Tot de polderarchieven strekte zich de bemoeiing van de Staten niet uit vóór 1886. Op grond dat toch ook in vele dier archieven stukken aanwezig zijn, waarvan de zorgvuldige bewaring voor de geschiedenis van ons Vaderland in het algemeen en van Gelderland in het bijzonder hoogst belangrijk is te achten, stelden Gedeputeerde Staten toen, op het voorbeeld van Utrecht, aan de Provinciale Staten voor om tot het oordeelkundig onderzoek dier archieven, het herzien der reeds bestaande inventarissen, het regelen en beschrijven der nog niet geordende verzamelingen en evenzeer het doeltreffend bewaren van een en ander, wat alles niet langer uitgesteld mocht worden, een bijdrage te geven. Die bijdrage zou, hoewel ook hunnerzijds de polderbesturen zich eenige geldelijke opoffering zouden moeten getroosten, moeten voorzien in de kosten van geldelijke belooning voor den arbeid en schadeloosstelling voor reis- en verblijfkosten van den deskundige. Bij het tot stand brengen dezer regeling was immers thans, evenzeer als in 1848, het belang der provincie ten zeerste betrokken te achten.

In de afdeelingen werd het hooge belang eener behoorlijke ordening der oude archieven gereleveerd en tevens aangetoond dat hierdoor, tegenover de kosten, de gewichtigste materieele belangen van particulieren en gemeenschappen dikwijls gebaat of voor schade behoed kunnen worden.

De gevraagde *f* 600 voor 1886 en *f* 1200 voor 1887 daarop werden in de openbare vergadering zonder hoofdelijke stemming toegestaan. Ook geschiedde dit voor de laatste som voortaan jaarlijks, tot zij in 1889 op *f* 800 werd gereduceerd wijl, door de opzending der archieven voor den duur der bewerking en inventarisatie, de reiskosten verder vermeden werden.

Omtrent het resultaat verscheen niets in druk, maar uit een rapport ten dezen uitgebracht door den archivaris in Gelderland en door Gedeputeerde Staten in hoofdzaak medegedeeld bij de begrooting van 1893, blijkt dat het werk een alleszins bevredigenden voortgang heeft en de uitgaven te dezer zake door de provincie geleden en nog bij te dragen, volkomen gerechtvaardigd en nuttig besteed mogen heeten.

's Hertogenbosch, mei 1895. A. C. BONDAM.

Litteratuurkroniek
door
MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie).

W. ZUIDEMA. Maagzoen naar het Bossche gewoonterecht, in de 16e eeuw. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 245—264.]

„Schepenakten van den Bosch", die „bewijzen dat aldaar omtrent 1550 die rechten en plichten (familieplicht — en recht bij vergoeding van doodslag) nog tamelijk wel in volle kracht waren." De stukken, dateerende van 1535—1569, zijn „allen ontleend aan de registers van schepenacten van den Bosch en Vrijdom, thans berustend in het Rijksarchief in Noordbrabant." ZUIDEMA geeft „eenige opmerkingen" vooraf.

W. BEZEMER. Dingtaal van de schepenbank te Rotterdam, in geval van diefstal. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 265—269.]

1462? — Uit het Rotterdamsch gemeentearchief.

W. BEZEMER. Oude rechten van Putten. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht*, III, 3 (1895), bldz. 228—245.]

Uit een handschrift in de gemeentelijke bibliotheek te Rotterdam, dagteekenend uit het laatst der 16e eeuw. — [„*A.* Ordonnantie van Karel V op het dijkrecht van Putten en den ouden ring van Geervliet, van 4 Maart $15^{15}/_{16}$" — „*B.* Verbooden van den Vorsche en heerlyckheyt van Putten." — *C—D.* Consultatiën o. a. 1562.]

D. RAGAY en S. MULLER FZ. Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1894, aan Burgemeester en Wethouders (van Utrecht) aangeboden door de vaste Raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente. — Utrecht, Bosch. Z. j. (1895). (8°). 43 bldzz.

„I. Het archief." [De bewerking van de regesten van alle in het archief aanwezige oorkonden voor een uit te geven regestenboek der stad Utrecht is belangrijk gevorderd en nagenoeg geheel gereed gekomen." 2000 nummers, waaronder ongeveer 500 dubbele. — „De ten vorigen jare verkregene archieven uit het Burgerweeshuis werden in het afgeloopen jaar onderhanden genomen en beter geregeld. — „Indices op de raadsnotulen van 1783—1787 en van 1795—1797." — Werd in gebruik genomen „chemisch onderzocht normaalpapier." — Aanwinsten: uitmuntende staaltjes

van de liberaliteit van het Rijk en van de gemeenten Deventer en Middelburg in zake het schenken van archivalia aan de gemeente Utrecht, die dáár te huis behooren.] — „Ook in het afgeloopene jaar was het gebruik, dat van de verzamelingen gemaakt werd, verblijdend druk": vele inlichtingen werden b.v. verstrekt in zaken van gemeente-eigendommen en verplichtingen, enz.

R. Fruin Th. A.z. Stukken uit het archief der gemeente Montfoort. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 269—272.]

Eén stuk van ± 1546 betreft „de grens tusschen hoog en middelbaar rechtsgebied" van de heerlijkheid van Montfoort; het andere spreekt over een quaestie van „leenrecht."

R. Fruin Th. A.z. Costumen en usantiën van Soest. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 218—227.]

1569. Zij „zijn ontleend aan een register (in) het archief der gemeente Soest", welk register door Fruin wordt beschreven.

R. Fruin Th. A.z. Stukken uit het archief der gemeente Renen. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 272—281.]

Ontleend aan een handschrift uit de 15de eeuw, nader door Fruin beschreven. [„*A*. Vant lyenrecht, hoe men dat houden sal." — „*B*. Van den oordelrecht." — „*C*. Voorschriften, verwant aan den Saksenspiegel."]

J. De Hullu. Verslag van den archivaris. Aan den Raad der gemeente Deventer. Z. j. (1895) o. p. [Overdruk.] 2 bldzz.

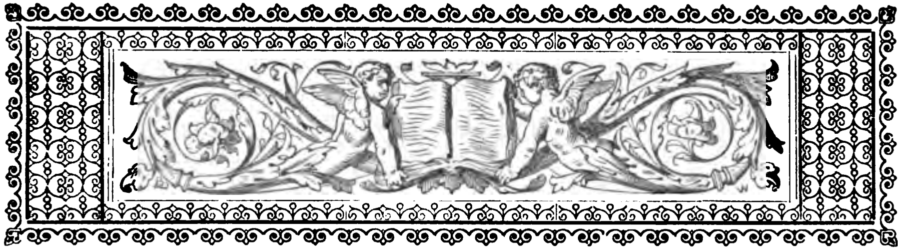
„Van het oud-archief der Gemeente" is, evenals in 1893, ook in 1894 „vrij veel gebruik gemaakt." — Werkzaamheden: „De ingekomen brieven van 1453—1747, benevens de requesten van een groot aantal jaren, werden beter en nauwkeuriger gerangschikt." „Bladwijzer op het laatst uitgegeven deel van de Camerrarsrekeningen." „Beschrijving van de lange reeks van charters van het oudste af."

VARIA.

Sedert 1867 was aan de *Archives Nationales*, te Parijs, onder het bestuur van den markies De Laborde, een soort van tentoonstelling verbonden, d. w. z., men exposeerde in vitrines tal van belangrijke stukken en documenten, die eenig waren, zoo om den geschiedkundigen inhoud als om de daaraan hangende zegels en andere attributen. In 1887 was het getal der stukken, die aanspraak mochten maken om tentoongesteld te worden, geklommen tot 1800, maar men begreep, dat eene beperking noodig was,

wilde men de bezoekers gelegenheid geven om het geheel te overzien. Men deed eene keuze, en men bracht dit belangrijke cijfer terug tot 700. Het oudste stuk is van 627, het jongste van 1815. De heer Jules Guiffrey heeft zich nu onledig gehouden met het samenstellen van een catalogus der collectie, verdeeld over ruim 150 vitrines, waardoor het publiek gelegenheid heeft om in weinige oogenblikken zich thuis te gevoelen in eene verzameling, welke uit den aard der zaak groote moeielijkheden ter onderkenning aan de niet deskundige bezoekers geeft. Doen we zoo hier en daar een greep om aan te toonen, wat aan het publiek wordt aangeboden. Zoo ziet men in de eerste vitrine eene confirmatie van het testament van Clotharius II, zoon van Childebert, omstreeks 627, ten bate van de abdij van St. Denis, in photographie naar een papyrusdocument; in de derde eene dotatie van Karel den Groote aan diezelfde abdij, dragende het monogram van dien souverein, met den datum 13 Januari 758. Een dergelijke dotatie van Hugo Capet, van 20 Juni 888, wordt in de negende vitrine bewaard. Ieder tijdvak biedt een belangrijk stuk, totdat in de 152ste vitrine gevonden wordt de beraadslaging van de Kamer van volksvertegenwoordigers, waarbij zij zich permanent verklaren na den slag van Waterloo.

Het denkbeeld mogen we in overweging geven aan onzen algemeenen Rijksarchivaris. Nu de Koninklijke Bibliotheek eenige harer beste handschriften en incunabelen in vitrines heeft geëxposeerd, mag ook het belangrijkste, dat in het Rijksarchief wordt bewaard, niet langer aan het oog der bezoekers worden onttrokken. En wijl de verbouwings- en verhuizingsplannen nu doorgaan, blijve een expositie, in gelijken geest als te Parijs, niet achterwege!

1895/6. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

(Staatsblad no. 150). *BESLUIT van den 19den Augustus* 1895, *tot wijziging van het Koninklijk besluit van* 8 *Maart* 1879 (Staatsblad *no.* 40) *houdende bepalingen omtrent het bewaren der oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, en tot opheffing van het Rijks-archief-depot te* Roermond.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ. ENZ. ENZ.

WIJ EMMA, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET KONINKRIJK.

Op de gemeenschappelijke voordracht van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Justitie en van Financiën, van 16 Mei 1895, no. 1057, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, van den 21 Mei 1895, no. 23, Registratie;

Den Raad van State gehoord (advies van 9 Juli 1895, no. 9);

Gelet op het nader rapport van de voornoemde Ministers van 30 Juli 1895, no. 140, 1ste afdeeling en van 13 Augustus 1895, no. 51, Registratie;

Hebben goedgevonden en verstaan, de navolgende wijzigingen te brengen in het Koninklijk besluit van 8 Maart 1879 (*Staatsblad* no. 40), achtereenvolgens gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 31 Augustus 1880 (*Stbl.* no. 168), 9 October 1883 (*Stbl.* no. 141), 20 April 1889 (*Stbl.* no. 39) en 29 December 1891 (*Stbl.* no. 246);

1°. Artikel 1 wordt gelezen als volgt: „De oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, en thans nog bij de gerechtshoven, arrondissements-rechtbanken en kantongerechten bewaard worden, of nog bij de gemeentebesturen of hypotheekbewaarders berusten, worden overgebracht naar de bewaarplaats der Rijksarchieven te *'s Gravenhage*, of naar die, gevestigd in de hoofdplaats der onderscheidene provinciën, en onder bewaring gesteld van den Algemeenen Archivaris des Rijks of van de Rijks-Archivarissen in de provinciën.

Naar welke van deze bewaarplaatsen iedere verzameling van oude rechterlijke archieven moet overgebracht worden, staat ter beslissing van den Minister van Binnenlandsche Zaken."

2°. het afzonderlijk depot der Rijks-archieven te *Roermond* wordt opgeheven;

3°. de tot dat depot behoorende verzamelingen worden overgebracht naar 's Rijks archiefdepot te *Maastricht*;

4°. de overbrenging, in art. 1 bedoeld, moet volvoerd zijn vóór 1 Januari 1897.

De Ministers voornoemd zijn, ieder voor zooveel hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en in afschrift gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 19 Augustus 1895.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN HOUTEN.
De Minister van Justitie,
VAN DER KAAY.
De Minister van Financiën,
SPRENGER VAN EYK.

Uitgegeven den *vijfden September* 1895.
De Minister van Justitie,
VAN DER KAAY.

BENOEMD:

tot archivaris der gemeente Vlissingen, de heer C. P. J. DOMINISSE, aldaar;

tot archivaris der gemeente Tholen, de heer A. HOLLESTELLE, aldaar.

Aan den archivaris der gemeente Eemnes is op zijn verzoek door Burgemeester en Wethouders eervol ontslag verleend „wegens geëindigde werkzaamheden." Het toezicht op het archief zal voor het vervolg worden opgedragen aan den gemeente-secretaris.

De vierde jaarvergadering gehouden te Amsterdam op 26 Juni 1895, in de „Salle des congrès" op de Wereld-Tentoonstelling te Amsterdam.

Bij menigeen, die dit opschrift leest, zal wellicht de gedachte opkomen, of nu juist de bovengenoemde plaats aangewezen was voor een vergadering van Archivarissen. En dan is het niet te ontkennen, dat het verband tusschen die ambtenaren en een Tentoonstelling voor Hotel- en Reiswezen niet onmiddellijk in het oog valt en misschien voor latere snuffelaars, die zich met een vraagstuk als dit bezig houden, een waar struikelblok zal opleveren. Toch zal die snuffelaar, als het hem helder wordt, dat op die tentoonstelling een gedeelte met den naam van Oud-Holland werd aangeduid en dat men daar door de omgeving, gebouwen en personen geheel naar het grootsch verleden van ons volk werd teruggevoerd, de keuze van die plaats kunnen begrijpen. Hij zal zelfs met instemming bevinden dat het Bestuur der Archivarissen-Vereeniging meende, in overeenstemming met een daartoe strekkend, vriendelijk en gastvrij voorstel der Commissie voor Oud-Holland als plaats der jaarvergadering die voor eenige maanden uit den grond verrezen stad te moeten kiezen. En hij zal kunnen bevroeden, dat de vergadering daar gehouden, aan het eene deel harer bestemming beantwoordde, in aanmerking genomen dat buiten de in het algemeen op menschen werkende aantrekkingskrachten, waaronder zeker ook het gemeenschappelijk diner op de mailboot behoorde, er voor ons, liefhebbers van „antiquiteiten" nog buitengewone aanwezig waren. Maar niet alleen in dit opzicht, ook wat betreft het meer eigenlijke doel der Vereeniging kan gezegd worden, dat de vergadering zelve èn wat belangstelling èn wat resultaten betreft allerminst onder de plaats, waar zij werd gehouden, heeft geleden. Een kort overzicht der handelingen zal dit uitwijzen.

Wij volgen daarbij de agenda. Nadat een achttiental leden, later met nog vier vermeerderd, de presentielijst hadden geteekend, opende de Voorzitter de vergadering. Ook nu weder wist mr. S. Muller Fzn. in zijn inleidend woord de aandacht te boeien, en nieuwe denkbeelden omtrent archivarissen en archieven ten beste te geven. De rede volgt hierachter, in overeenstemming met het uitgesproken verlangen der aanwezigen, in haar geheel; zooals men zien zal, eindigt zij met eenige mededeelingen omtrent den toestand der Vereeniging zelve en over hare leden, zoodat wij het overbodig kunnen achten die hier vooraf nog eens te geven.

Wat de verdere huishoudelijke bezigheden betreft, deelen wij mede, dat Jhr. mr. V. de Stuers, bij acclamatie tot eerelid der Vereeniging werd benoemd. Zonder twijfel mag daarin worden gezien de onbestreden erkenning van zijne verdiensten ten aanzien van het archiefwezen in Nederland. Wij verheugen ons dan ook te kunnen mededeelen, dat het eerelidmaatschap door den heer Stuers is aanvaard. Het Bestuur heeft

gemeend daarvoor een passend diploma te moeten laten vervaardigen, hetwelk den benoemde is toegezonden.

Eveneens is het aangenaam te kunnen melden, dat dr. H. Keussen, adjunct-archivaris aan het stad-archief te Keulen, na daartoe onzerzijds te zijn aangezocht, als correspondeerend lid tot onze Vereeniging is toegetreden. Wij eindigen deze rubriek met de mededeeling dat mr. J. W. Mulder, oud-archivaris der gemeente Zwolle, als buitengewoon lid met zijne vroegere collega's in betrekking blijft.

De agenda verder volgende maken wij melding van twee voorstellen, welke door de vergadering werden goedgekeurd, ter bekorting der huishoudelijke bezigheden op de jaarvergadering zelve, en wel 1°. om de vaststelling der notulen door het bestuur te doen geschieden, 2°. om de rekening van den Penningmeester vooraf door twee leden te doen nazien, die dan alleen verslag hunner bevinding behoeven uit te brengen.

Het voorstel van mr. J. E. Heeres, strekkende om „de samenstelling van eenen leiddraad voor de inventariseering enz. der Nederlandsche archieven", te bespoedigen, en daartoe een commissie van vijf leden te benoemen, wier arbeid niet meer in mondelinge discussie zoude komen, maar na schriftelijk in het orgaan der Vereeniging te zijn behandeld, met de eventueel daarop voorgestelde amendementen, eenvoudig bij stemming zoude worden aangenomen of verworpen, werd door dezen vooral aanbevolen op de volgende gronden: n.l. de vermijding van de langzame wijze van werken tot nu toe gevolgd; de spoedige verkrijging van een leiddraad, waaraan werkelijk behoefte bestaat; de zorg, dat de belangstelling niet langzamerhand minder worde en ten slotte verdwijnen zal, en de bevordering van het doel in art. 2*a*. van het Reglement omschreven, daar dan voor dergelijke onderwerpen, als er heden een op de agenda staat, meer tijd beschikbaar zoude worden. Hiertegen werden verschillende bedenkingen in het midden gebracht. Om niet te spreken van de vraag betreffende het al of niet bindende van den leiddraad, kwamen zij in hoofdzaak hierop neer, dat volgens het voorstel Heeres de discussie zoude worden gesmoord, iets wat zeker niet tot het leveren van goeden arbeid kon leiden, en dat, laat de vergadering, op grond dat besprekingen van dergelijke onderwerpen niet worden gewenscht, aan een commissie de behandeling van den leiddraad over, zij ook de beslissing te dien aanzien uit handen moet geven. Ook werd het gevoelen verdedigd, dat een leiddraad als door den heer Heeres bedoeld niet in elkaar kon worden gezet als besteld werk, terwijl eindelijk werd gewezen op de nu reeds voelbare ongunstige werking, dat nl. niemand zich meer wagen zoude aan het verdedigen van dergelijke theses, als waarover mr. Heeres de discussies naar een commissie wenscht te verplaatsen.

Nadat mr. Heeres nogmaals met kracht zijne denkbeelden had verdedigd, en ingevolge een gemaakte opmerking de leiddraad uitsluitend tot de inventariseering had beperkt, werd gestemd over eenige amendementen,

die het voorstel voor de vergadering meer aannemelijk moesten maken, en het dan ook feitelijk aanmerkelijk wijzigden. De uitslag was dat het ten slotte werd aangenomen in dezen vorm:

> Er wordt benoemd een commissie van drie leden uit de leden der Vereeniging van Archivarissen in Nederland, aan wie wordt opgedragen de samenstelling van eenen leiddraad voor de inventariseering der Nederlandsche archieven. Deze commissie dient uiterlijk in November 1896 een concept van dezen leiddraad bij het bestuur in, hetwelk zorg draagt, dat uiterlijk 31 December 1896 de leden der Vereeniging in het bezit zijn van een exemplaar van het concept. De volgende jaarvergaderingen worden aan de behandeling van dat concept gewijd.

Toen nu de commissie overeenkomstig dit besluit zoude worden samengesteld, deden zich verschillende moeilijkheden voor, zoodat besloten werd het Bestuur uit te noodigen langs den meest geschikten weg uitvoering aan het aangenomen voorstel te geven [1]).

Met de vermelding, dat tot plaats der volgende jaarvergadering werd aangewezen Leiden, en dat de aftredende bestuursleden in hunne vorige functies werden herkozen, gaan wij over tot het aan de orde gestelde punt van behandeling. En wel de stelling van mr. Gratama, omtrent de wijziging van art. 103, al. 2 der Gemeentewet, in den zin, zooals in den vorigen jaargang op p. 88 is aangegeven.

Als meest principiëelen tegenstander deed zich ook in het debat, dat volgde, mr. Dozy kennen, en wel ongeveer op dezelfde gronden, als door hem schriftelijk reeds aangevoerd, zie hiervoren p. 3 vlg. Door den verdediger werden zij mutatis mutandis beantwoord met de argumenten boven p. 7 vlg. uitvoerig ontwikkeld. Over de vraag òf en zoo ja in welke mate de autonomie der gemeenten mag worden ingekort in dezen, viel dan ook niet veel nieuws te zeggen, terwijl de mogelijkheid om advies te vragen, en de uniformiteit bij de wijze van werken daarvoor door den bestrijder niet afdoende werden geacht. De mededeelingen omtrent hetgeen in enkele gewesten reeds van wege de provinciale besturen ten behoeve de gemeente-archieven was geschied, leverde naar het oordeel van mr. Dozy wel, naar dat van mr. S. Muller Fzn. niet het bewijs, dat men onder de bestaande toestanden, vooral bij tegenwerking der gemeentebesturen, afdoende verbetering zoude kunnen aanbrengen.

Van andere zijde werd, onder betuiging van instemming met het opdragen van het toezicht op de gemeentebesturen ook in dezen aan Gedeputeerde Staten, bezwaar geopperd tegen de hun voorgeschreven verplichting om met de rijksarchivarissen in de provinciën in overleg te treden. Daarvoor waren juist andere ambtenaren, zooals bijv. in Utrecht feitelijk is ge-

---

[1]) Het Bestuur houdt zich bezig met de uitvoering dezer opdracht; eerlang zal van den uitslag zijner pogingen bericht gegeven kunnen worden.

schied, meer aangewezen; al was het reeds hierom, dat de rijksarchivarissen met werkzaamheden zouden worden overladen, en hunne eigenlijke werkzaamheid in het onder hun beheer staand archief in de provincie schade zoude lijden. Hiertegen werd aangevoerd, dat het personeel aan de rijksarchieven verbonden uitteraard is aangewezen voor het bedoelde toezicht, en het verleenen van den bijstand, eventueel door de gemeentebesturen in te roepen. Het ligt dan ook voor de hand den rijksarchivaris in de provincie als hoofd daarvan hier aan te wijzen. Immers in de eerste en voornaamste plaats, buiten het bedoelde personeel zullen in een provincie niet veel voor het beoogde doel geschikte personen zijn te vinden; 2°. de rijksarchivarissen zijn door hunne bemoeiingen met de plaatselijke rechterlijke archieven locaal bekend; en 3°. voor het geven der van hen gevraagde inlichtingen zal juist hunne meer intieme betrekking tot de gemeentearchieven hoogst nuttig zijn. Daarenboven, al moet worden toegestemd, dat in een overgangsperiode aan de rijksarchivarissen hooge eischen, wat arbeid en werkkracht betreft zouden kunnen worden gesteld, het is toch niet minder waar, dat de voorgestelde bepaling een zeer sterken prikkel zal opleveren tot de aanstelling binnen een niet te lang verloop van tijd van voldoend personeel. Bovendien de daarvoor noodige kosten zijn toch ook niet zoo ontzaglijk hoog.

In aansluiting aan de over deze punten gevoerde discussie wenschten enkele leden geheele vrijheid te zien gelaten aan Gedeputeerde Staten, waar zij de met het oog op het goede toezicht op de gemeentearchieven noodige inlichtingen zouden willen inwinnen. Nog werd de opmerking gemaakt, en evenals de vorige in een amendement belichaamd, dat de stelling zich uitdrukkelijk tot het oud-archief zoude moeten beperken. Met dat denkbeeld verklaarde mr. Gratama niet te kunnen medegaan, omdat hij het nieuw-archief niet wil uitsluiten uit de sfeer van des archivaris bemoeiingen. Wel echter is hij bereid door eenige wijziging in de stelling te doen uitkomen, dat de aanstelling van een afzonderlijken ambtenaar bedoeld is voor het oud-archief alleen. Zoo gewijzigd komen nu de beide alinea's der stelling achtereenvolgens met de daarop ingediende amendementen in stemming. Deze worden verworpen en de thesis aangenomen. Zij luidt alsnu:

Art. 103, al. 2, der Gemeentewet worde ingetrokken en vervangen door een bepaling van deze strekking:

De zorg voor het archief is meer bijzonder aan Burgemeester en Wethouders opgedragen, die aan den Raad kunnen voorstellen een afzonderlijken ambtenaar voor het oud-archief te benoemen.

Het toezicht op de nakoming der voorafgaande bepaling wordt door Gedeputeerde Staten, voor zooverre het oud-archief betreft in overleg met de rijks-archivarissen in de provinciën, uitgeoefend overeenkomstig de regelen door Ons vast te stellen.

Wij zouden hiermede ons overzicht kunnen besluiten, ware het niet, dat zich nog een klein incident had voorgedaan, welks vermelding misschien achterwege had kunnen blijven, indien daarin niet tevens een aanmaning voor allen, leden en lezers, gelegen was. Mr. VEDER toch meende zich te moeten beklagen omtrent een op p. 93 van den vorigen jaargang opgenomen, volgens hem onjuist bericht omtrent het Amsterdamsch archief, en sprak daarbij tevens het verlangen uit, dat slechts berichten uit officiëele verslagen geput, zouden worden opgenomen.

Èn de voorzitter èn de secretaris, met de redactie van het Tijdschrift belast, stelden de practische moeilijkheden, aan de verwezenlijking van dat verlangen verbonden in het licht; de laatste met de bijvoeging, dat het in de hand der heeren zelf lag om dergelijke berichten te voorkomen, door tijdig — en in dezen heeft het in dit opzicht niet aan de gelegenheid daartoe ontbroken — juistere en meer vertrouwbare berichten hem te doen toekomen. Hij zal niets liever doen dan ze opnemen.

De laatste opmerking gaf mr. HEERES aanleiding nogmaals aan te dringen op inzending bij hem van verslagen omtrent gemeente-archieven ter behandeling in de litteratuurkroniek.

Van alle rijksarchiefdepôts in de provinciën is dat te Assen het eenige, voor welks behoorlijke bewaring tot dusver geen afdoende voorzieningen getroffen konden worden.

Thans is het gelukt de pastorie met tuin, waarvoor vroeger *f* 15.000, later *f* 12.000 gevraagd werd, voor *f* 10.000 aan te koopen, onder voorbehoud dat de gelden door de Wetgevende Macht worden toegestaan. Door dezen aankoop is een uitnemend gelegen bouwterrein verkregen, groot genoeg om daarop een aan alle zijden vrijstaand archiefgebouw te stichten, waardoor aan eene lang gevoelde en steeds dringende behoefte, zal kunnen worden voldaan.

Tot betaling der koopsom komt in het ingediend wetsontwerp tot verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1895 ook een daartoe strekkende post voor.

Het oud-archief der gemeente Arnhem is, blijkens het gemeenteverslag over 1894 behoorlijk geordend en verkeert in goeden staat. Door den heer J. H. GALLEÉ, oud-burgemeester van Vorden, werden ten geschenke gegeven notitiën uit de raadssignaten van Arnhem, aanvangende met 1566; extracten uit de Arnhemsche commissie- en politieboeken 1680 tot 1766; registers daarop, en registers op de landdagsrecessen 1576—1757.

„Dit archief," zoo schrijft het gemeenteverslag van Assen over 1894, „bestaat tot de invoering der gemeentewet, uit notulenboeken van den Raad en van Burgemeester en Wethouders met de daarbij behoo-

rende bijlagen, beginnende met Juni 1807. Voorts uit de gemeenterekeningen, bevolkings-, militie- en schutterij-registers, staatsbladen, staats- en Drentsche couranten, alle behoorlijk voorzien van etiquetten en geregeld naar het jaar van herkomst. — Oude charters zijn niet aanwezig."

Goedgekeurd werden een ontwerp-verordening voor het gebruik van het oud-archief der gemeente Dordrecht en een ontwerp-instructie van den archivaris. In de verordening wordt onder meer bepaald, dat het archief voor het publiek geopend is op Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag, van 's voormiddags 10 tot 's namiddags 1 uur; dat de inzage van boeken en archiefstukken kosteloos kan geschieden, doch dat elk bezoeker zich verbindt om, wanneer hij van zijne nasporingen gebruik maakt tot het samenstellen van eenig werk, dat gedrukt of andere wijze vermenigvuldigd wordt, daarvan een exemplaar aan het archief aan te bieden, dat voor het vervaardigen van kopieën van archiefstukken enz. verlof noodig is van den archivaris, die de inzage van stukken kan weigeren, wanneer hij meent dat daaruit geldelijk nadeel voor de gemeente zou kunnen voortvloeien, en dat B. en W., zoo noodig, de inzage van bepaalde archiefstukken in het algemeen kunnen verbieden zonder opgave van redenen.

Aan het verslag van den archivaris van Goes over 1894 valt te ontleenen:

De herziening van den catalogus is voltooid. De archivaris bepaalde zich tot bijwerken en verbeteren; een omwerking, hoewel hoog noodig, zou met een eventueelen herdruk gepaard moeten gaan.

„De voorwerpen genoemd in het 2e hoofdstuk beeldhouwwerk en schilderstukken, zijn geen van alle meer aanwezig" [1]) Waar zijn ze gebleven?

Andere afdeelingen ondergingen uitbreiding.

Aan de autografenverzameling werden 12 brieven van Joachimi, uit de 17e eeuw toegevoegd.

De bescheiden der vroegere Weduwenbeurs werden gevonden; uit een daarbij gevoegde memorie wordt het een en ander in het verslag vermeld.

Het blijkt, dat het oud-archief nogal het een en ander bezit omtrent verschillende tijdperken der krijgsgeschiedenis, vooral omtrent den tachtigjarigen oorlog en den Napoleontischen tijd.

Een verhaal van de bezetting van Zuid-Beveland door de Engelschen in 1809, naar de notulen en naar relatieven, is als bijlage aan het verslag toegevoegd.

Van al de brieven van het Huis van Oranje verzond de archivaris een inhoudsopgave met de gegevens over militaire zaken aan den heer F. de Bas, daartoe aangewezen door het Departement van oorlog.

De verzameling archieven en oudheden werd evenals de bibliotheek met verschillende nommers verrijkt.

---

[1]) Dit is zeker een zeer eigenaardige afdeeling in een archief. RED.

)mtrent het oud-archief der gemeente Gorinchem leest men in het ieenteverslag van die stad over 1894 dat „tengevolge eener gevoerde :espondentie aan het Rijk afgestaan werden de stukken van het Zwitsche regiment d'Auf der Maur en eenige rechterlijke stukken."

)aarentegen kwam de gemeente door bemiddeling van den Algemeenen ksarchivaris in het bezit van eene teekening van Gorinchem omstreeks i0, naar de kaart in den bekenden atlas van van Deventer.

Verder werd de kaartenverzameling verrijkt met verschillende geschenken.

---

n het gemeenteverslag over 1894 van Gouda is een en ander overomen uit het verslag van den gemeente-archivaris.

)e verzameling werd verrijkt met een op de veiling van de collectie Jenhoven te Leiden aangekochten brief van Prins Willem I, in dato April 1576, bevattende een mededeeling omtrent een maatregel ten ichte van garnizoen, dat toen te Gouda zou worden gelegd.

)eïnventariseerd werden de oude rechterlijke archieven. Een plan rtoe moest na nader onderzoek gewijzigd worden, tengevolge van ke omstandigheden de indiening tot nog toe achterwege is gebleven.

)mtrent het oud-archief der gemeente 's Gravenhage komt in het ieenteverslag over 1894 het volgende voor: Het archief werd met ele stukken vermeerderd. De ordening en regeling werden voortgezet. t nadruk wordt door den archivaris er op gewezen, dat dringend verering wordt geeischt in de gelegenheid tot berging.

Uit Haarlem werd aan de *N. Rott. Courant* [1]) (zie nommer van 14 Juli)5) geschreven:

Heden herdacht de heer C. J. Gonnet den dag, waarop hij voor een 'art eeuw door den gemeenteraad werd benoemd tot adjunct-archivaris. ın het jaar 1858 af was de heer Gonnet, destijds ambtenaar ter geente-secretarie, reeds in functie bij den heer mr. A. J. Enschedé, ds-archivaris. Door eigen studie (hij genoot geen universitaire opleiding) heeft hij het zoover gebracht, dat zijn naam in de geleerde wereld een goeden klank heeft verworven, en met recht mag worden gezegd, dat hij zich vooral op het gebied der geschiedenis van deze gemeente een schat van kennis heeft weten te vergaren. Zij die zich met geschiedvorsching onledig houden en vaak van den jubilaris hulp en voorlichting behoefden, roemen zijne bereidvaardigheid en zijnen krachtigen steun.

De heer Gonnet bekleedt tevens de betrekkingen van adjunct-bibliothecaris en die van rijksarchivaris voor de provincie Noord-Holland en archivaris van dit gewest.

Van B. en W. ontving hij een zeer vleiend schrijven, waarin hij

---

[1]) Ook nu weder zijn uit dit dagblad de meeste berichten getrokken.

met de herdenking van zijne benoeming werd geluk gewenscht en hem hulde gebracht voor hetgeen door hem in het belang van het Haarlemsche archief is verricht. Voorts mocht hij tal van andere bewijzen van belangstelling in zijn feest ontvangen.

Volgens het verslag der gemeente Harlingen over 1894 zal voortgegaan worden met het maken van klappers op „verscheidene oude resolutieboeken in het archief der gemeente, welke zoo goed als onbruikbaar waren."

Ten geschenke werden ontvangen een viertal historische prenten, en aangekocht eenige prenten op oud-Harlingen betrekking hebbende.

Uit Kampen komt de mededeeling: Alle oude bestekken werden van publieke werken naar het archief overgebracht en chronologisch geborgen. Het archief der armenkamer werd geïnventariseerd.

In het gemeente-verslag van Leeuwarden wordt over 1894 o. m. vermeld, dat aan den gedrukten inventaris en aan de voorafgegane regeling te danken is een drukker bezoek, en daaraan gepaard raadplegen van oude bescheiden. De genealogie verkreeg het leeuwenaandeel. Vanwege het Ministerie van Oorlog werden de onderzoekingen voortgezet. Enkele geschenken werden ontvangen.

In het in ons vorig nummer opgenomen bericht omtrent de Roermondsche archievenquaestie is een onjuistheid ingeslopen, in navolging van de bron, waaruit het was geput. De Regeering heeft zich niet bereid verklaard aan de gemeente af te staan alle archiefstukken, berustende in rijksarchiefdepots, en betrekking hebbende op Roermond, maar uitsluitend en alleen die, „welke tot het gemeentelijk archief van Roermond behooren." Het springt in het oog, dat dit ook alleen het eenig juiste standpunt voor het Rijk kan zijn.

Bij het hiervoor voluit medegedeelde Koninklijk besluit van 19 Aug. 1895, is het rijksarchiefdepôt te Roermond opgeheven.

In het verslag over 1894 van de gemeente Tiel wordt omtrent het archief hetzelfde gezegd als in dat over 1893. Zie vorigen jaargang p. 98.

In het gemeenteverslag van Tilburg wordt omtrent de archieven medegedeeld, dat „met de finale afwerking en het opmaken van den inventaris „geen voortgang gemaakt kan worden, alvorens de Rijksarchivaris de nog „niet geschifte bescheiden heeft nagezien".

Het verslag der gemeente Vlissingen zegt wat betreft het oud-archief niets. Nu daar ter plaatse een archivaris is benoemd, zal dit wel anders worden.

Het gemeente-verslag van Zaandam over 1894 schrijft o. m. omtrent het oud-archief: „Hoewel het tamelijk goed bewaard is, doet zich de behoefte aan meer ruimte en aan een algemeene ordening en inventarisatie nijpend gevoelen. Wel is de secretaris nu en dan bezig geweest met het regelen en rangschikken, doch om het archief in den vereischten staat te brengen, zal een onafgebroken arbeid van nogal eenigen tijd worden gevorderd; een arbeid te omvangrijk, dan dat die van den secretaris, bij zijne overige werkzaamheden, zou kunnen worden gevergd."

Hulp van een deskundige wordt overwogen. „Is eenmaal de regeling behoorlijk geschied, dan is het verder onderhoud een zaak, die geen uitgaaf van eenig belang behoeven zal."

Het aanschaffen van charterdoozen en portefeuilles is noodzakelijk. Het college van B. en W. hoopt binnen niet te lang tijdsverloop voorstellen desbetreffende aan den gemeenteraaad te doen.

Het archief der gemeente Zwolle werd verrijkt met een 50 tal charters, door B. en W. van Deventer ten geschenke aangeboden.

Deze charters zijn zoogenaamde „oirvedebrieven", en werden in het midden der 15e eeuw in veiligheid gebracht naar Deventer in 's Lands kiste.

Na het bekende optreden van den Zwolschen magistraat in den St. Lucienacht van 1446 tegen de gilden en hun' aanhang, werden die brieven afgegeven door een groot aantal der gegrepen burgers, welke de belofte aflegden om niets tegen het gezag te ondernemen.

In den toestand van het kerkelijk archief der Ned. hervormde gemeente te Noordwijkerhout is dit jaar een belangrijke verbetering gekomen. Bestond nog tot voor weinigen tijd het archief uit grootere en kleinere pakken van ongelijksoortigen inhoud, die in muffe kisten waren geborgen; sedert zijn na nauwkeurig onderzoek de stukken geschift en gecatalogiseerd. Het archief is nu in opzettelijk daartoe ingerichte kasten geborgen, zoodat het gemakkelijk geraadpleegd kan worden.

Reeds nu is gebleken, dat de geschiedenis der gemeente, welke geacht werd eerst met het jaar 1647 een begin te nemen, tot het jaar 1580 teruggevoerd moet worden.

Een overzicht van dat tot heden onbekende tijdperk zal eerstdaags in druk verschijnen, doch niet in den handel verkrijgbaar worden gesteld.

Heinrich von Sybel, de directeur der Pruisische Staatsarchieven is op 2 Aug. j.l overleden. Hij was den 2en Dec. 1817 te Dusseldorf geboren. Te Berlijn volgde hij vier jaren lang de colleges van von Ranke en promoveerde aan de Universiteit te Bonn, waar hij tot buitengewoon professor werd benoemd in 1844. In het volgend jaar ging hij als gewoon professor naar Marburg over. Van af 1847 nam hij deel in de politieke

gebeurtenissen, die in Duitschland voorvielen. In 1875 volgde zijne aanstelling tot Directeur der Staatsarchieven, welke post hij tot zijn' dood bekleedde.

Van 17 tot 20 April j.l. had te Frankfort de derde vergadering van Duitsche geschiedkundigen plaats Zij werd bezocht door ongeveer 100 personen en door prof. Lamprecht te Leipzig geopend met een herinnering aan het eerste congres van Duitsche geschiedkundigen te zamen met philologen en juristen, in 1846, die onder den naam van „Germanisten" bijeenkwamen.

Op den tweeden dag werden aan de orde gesteld de ten vorigen jare door prof. Stieve te München aangegeven regels voor de uitgave van stukken op het gebied der nieuwere geschiedenis. Het veertiental stellingen was in den loop van het jaar gestegen tot 30; dit tengevolge van de aan den voorsteller gemaakte opmerkingen en van de gebleken behoefte op sommige punten meer nauwkeurige en in bijzonderheden tredende regeling.

Bij de formuleering zijner stellingen ging prof. Stieve uit van deze leidende denkbeelden:

1. Overeenstemming ten aanzien der bedoelde regels tusschen de geleerden is uiterst wenschelijk; deze echter kan niet worden bereikt door een streng systeem, als geheel waarvan niet mag worden afgeweken, noch door een elke bedenking uitsluitend, of iedereen in alle opzichten bevredigend stel van regels, maar slechts langs den weg der ervaring met het oog op de doelmatigheid, en door opoffering van persoonlijke liefhebberijen, gewoonten en meeningen.

2. Voor hen, die de gave missen vereischt voor het uitgeven van stukken, zijn de regels niet geschreven; zij kunnen hen ook niet helpen.

3. Evenmin kan bij het vaststellen dezer regelen op de belangen van het onderzoek en de geschiedenis der taal worden gelet, daar beide takken van wetenschap in talrijke gedrukte werken of gemakkelijk toegankelijke handschriften voldoende bronnen voor hun doeleinde bezitten, door letterlijk getrouwe teruggave der brieven van belangrijke personen aanzienlijk worden verrijkt en door het nauwkeurig afdrukken van andere, op zijn hoogst op enkele punten door eigenaardig spraakgebruik gewijzigde geschriften veel minder worden bevoordeeld, dan er nadeel ontstaat voor het eigenlijke doel der publiceering.

4. Er moet beperking komen in de bovenmatige toename dier publiceeringen.

5. De uitgave van zoodanige stukken, als hier bedoeld moeten voor den gebruiker het teruggaan op de bronnen zelve onnoodig maken.

6. Men moet den uitgever en den lezer den arbeid zoo veel mogelijk vergemakkelijken.

7. De regels moeten ter bevordering der uniformiteit bij de publiceering zoo eenvoudig mogelijk zijn.
8. Zij moeten zooveel mogelijk zich aansluiten aan die, welke gelden voor de uitgave van middeleeuwsche bronnen.

Bij de discussie bleek in het algemeen instemming met de aangegeven bepalingen te bestaan. De groote moeilijkheid om bij gedeeltelijke uitgave der stukken een juiste en oordeelkundige keuze te doen, ontging allerminst de aandacht. Over de beste wijze om den inhoud niet te kort te doen en toch het onbelangrijke en voor de uitgave onnoodige te laten vervallen, werd van gedachten gewisseld, en bleven de gevoelens verdeeld. Het weergeven van het belangrijke gedeelte alleen, het excerpeeren der bronnen, en ook het bewerken van het een of andere vraagpunt, waarbij de stukken voor de zaak van belang als bijlagen zouden worden gegeven, werden als de beste methoden ter bereiking van het doel aanbevolen.

Bij de beraadslaging werd er nog op gewezen, dat door willekeur der archiefbesturen een historisch onderzoek geheel kon worden verijdeld, of althans het tot volledigheid brengen daarvan onmogelijk gemaakt. Men wilde voorschriften, welke daartegen waarborgden. Vandaar dat op de volgende vergadering ter sprake zal komen de vraag: Welche Wünsche haben die Historiker gegenüber den Archivverwaltungen auszusprechen?

Een volledig verslag omtrent de bedoelde bijeenkomst vindt men in het Bericht über die dritte Versammlung deutscher Historiker, 18 bis 21 April 1895 in Frankfurt a. M., erstattet im Auftrage des geschäftsführenden Ausschusses von dem Büreau der Versammlung. Leipzig, Verlag von Duncker und Humblot.

Het jaarverslag van den voorzitter.

„Het archief der stad Abdera was over het geheel zoo goed ingericht en beheerd, als men dit van zulk eene wijze republiek verwachten mocht. Maar toch had het, evenals vele andere archieven, twee gebreken, waarover te Abdera reeds sedert eeuwen bijna dagelijks geklaagd werd, zonder dat het iemand ingevallen was, dat het misschien mogelijk zou zijn, het kwaad op de eene of andere manier te verhelpen. Het eene van deze gebreken was, dat de oorkonden en akten in bedompte en vochtige overwelfde vertrekken bewaard werden, waar zij uit gebrek aan lucht beschimmelden, verrotten, door motten en wormen opgegeten en langzamerhand volkomen onbruikbaar werden; het andere, dat men, hoe men ook zocht, niets daarin vinden kon. Zoo dikwijls dit voorkwam, merkte een belangstellend raadslid, gewoonlijk onder instemming van de geheele vergadering, op, „dat dit alleen daarvandaan kwam, dat er geene orde in het archief was." Inderdaad zou het moeielijk geweest zijn eene hypothese

te bedenken, waardoor het geval gemakkelijker en begrijpelijker verklaard werd! Zoo kwam het dan, dat bijna altijd, wanneer de raad besloot iets in het archief te doen nazien, iedereen reeds vooruit wist en er meestal zeker op rekende, dat er niets zou gevonden worden. En zoo kwam het ook, dat de gewone verklaring, die in de volgende vergadering gedaan werd, „dat er, hoe men ook gezocht had, niets in het archief gevonden was", met de kalmste berusting, als eene zaak, die te verwachten was en van zelf sprak, werd opgenomen."

Aldus schildert ons Wieland in zijne *Geschichte der Abderiten* (IV. 8) den toestand van een stedelijk archief eene eeuw geleden. Veel veranderd — het valt niet te ontkennen — is er in die eeuw niet. Nu als toen is het zeker, dat een archief, dat verwaarloosd wordt, geen antwoord geven zal op de vragen, die men daaraan stelt, en even zeker is het, dat een archief, dat geen antwoord geeft op de gestelde vragen, verwaarloosd zal worden. Maar bij deze groote overeenkomst in de hedendaagsche toestanden met die van voor eene eeuw is er één groot verschil: de kalme berusting, die de raadsleden van Abdera met betrekking tot hun archief vervulde, is spoorloos verdwenen. Integendeel, de archieven brengen tegenwoordig de hartstochten onzer regeerders in de heftigste beroering. Bemoei u met rechterlijke of bisschoppelijke archieven, met archieven van heerlijkheden of van kwartieren, het is altijd zaak voorzichtig te zijn: gij wandelt op eene mijn, die van u het grootste beleid eischt, wanneer gij ongedeerd van uwe onderneming wilt thuiskomen. Nooit zult ge uw doel bereiken zonder de onaangenaamste ontmoetingen en de onverwachtste gevallen, waarin de geheele hierarchie, tot de hoogstgeplaatste personen toe, eene rol speelt en waarbij gij steeds gevaar loopt plotseling met de halve wereld gebrouilleerd te worden.

Zullen wij ons daarover beklagen? Mij dunkt van neen! Dergelijke ondervindingen mogen lastig zijn, ik ben geneigd mij daarover niet al te zeer te ergeren. Het is soms wel wat vermoeiend, maar ik ben bereid om, als het moet, te strijden voor mijne opinie, en dan — het rumoer wekt altijd eenige belangstelling in ons en ons werk, en al is die belangstelling wel eens van eenigszins verdacht allooi, *alles* is mij liever dan de doodende onverschilligheid, die ons werk vroeger ten deel viel. Ik mag wel de emotie, die in onze vaak eentoonige bezigheden wat leven brengt en wat variatie! En zoo ben ik dan ook niet al te bedroefd over de ervaringen van het afgeloopene jaar.

Gij weet het, het voorgevallene in onze laatste algemeene vergadering bracht vrij wat opschudding teweeg in het anders zoo rustige stadje Zwolle. En de weergalm der Zwolsche discussiën hield ons gedurende een goed deel van het jaar in eenige spanning. Het geval staat in te nauw verband met onze vereeniging, dan dat ik daarover zou kunnen zwijgen. Maar ik kan volstaan met eene korte recapitulatie van het

voorgevallene: onze secretaris heeft u toch van den gang van zaken steeds uitnemend op de hoogte gehouden.

De stoutheid uwer vergadering, die besloot tot het doen drukken mijner toespraak, scheen aan eenigen der Zwolsche burgervaderen bijna nòg bedenkelijker dan mijn overmoed, zooals die bleek uit het houden daarvan. Onze stoutigheden prikkelden den ijver der tegenstanders; maar ook de voorstanders eener regeling in den door ons gewenschten zin werden daardoor aangevuurd tot grootere krachtsinspanning. Het is u bekend, dat slechts enkele weken na onze vergadering de gemeente-archivaris van Zwolle benoemd werd tot een ambt bij de Amsterdamsche rechtbank. Eerst na een langdurig en nu en dan heftig debat en slechts met eene meerderheid van ééne stem werd de voordracht van B. en W., om sollicitanten naar de vaceerende betrekking op te roepen, verworpen, terwijl het voorstel der tegenstanders, om het werk verder aan den archiefklerk op te dragen, eveneens verworpen werd. Ten einde raad, droeg men nu aan eene commissie op, voorstellen te doen over hetgeen thans behoorde te geschieden. Het gelukte deze commissie, — wier samenstelling helaas niet beantwoordde aan den stand der partijen in den raad, — niet tot eenstemmigheid te komen. De meerderheid kwam terug op het reeds verworpene denkbeeld, om aan den klerk de regeling van het archief op te dragen; de minderheid wenschte de verantwoordelijkheid van zulk een maatregel slechts te dragen, wanneer de klerk arbeidde onder deskundig (doch ongesalariëerd) toezicht. Eene lange en ernstige discussie volgde. De meerderheid der commissie had zich gewapend met een advies van LACOMBLET, die, hoe verdienstelijk ook in zijnen tijd, bezwaarlijk op de hoogte kan geweest zijn van de eischen, die men tegenwoordig aan archiefregeling mag stellen. De tegenstanders konden zich dan ook veel sterker gevoelen door het klemmende betoog van twee levende deskundigen, de heeren VAN RIEMSDIJK en LE COSQUINO DE BUSSY. Wakker werd er gestreden: de wethouder DE VOS VAN STEENWIJK trad met overtuiging en met kracht voor de goede zaak op de bres en vooral ook aan den heer KALFF komt een woord van hulde en dank van onze zijde toe. Toch bleef de toestand nagenoeg dezelfde: de stemmen staakten. De zitting, die de ontknooping bracht, werd beheerscht door een komisch incident, dat herinnert aan den afloop van het vermaarde Jarndyce-proces in DICKENS' Bleak house. Het met zooveel inspanning verdedigde voorstel der commissie bleek te lijden aan een organisch gebrek: het streed met de wet en was dus niet voor uitvoering vatbaar! Ik houd het er voor, dat de hooggeplaatste rechtsgeleerde, die de vader van het voorstel was, zich tweemaal zal bedenken, eer hij den archivarissen wederom gaat verwijten, dat hunne werkzaamheid onvruchtbaar is voor wetenschap en praktijk! — Nu aldus het voorstel van de meerderheid was van de baan gebracht, kon dat van de minder-

heid, dat aanvankelijk in het gedrang onder den voet scheen te zullen geraken, zich herstellen. De voorsteller, die intusschen het geluk had gehad zich van de medewerking van onzen ambtgenoot in Overijssel te verzekeren, werd als redder in den nood begroet: zijn ontwerp werd met algemeene stemmen aangenomen. Zoo is dus de heer VAN HASSELT benoemd tot onbezoldigd archivaris van Zwolle en de veel besproken archiefklerk hem als hulp toegevoegd.

Wat zullen wij van dezen afloop zeggen? Ik kan niet anders dan herhalen, wat ik zeide naar aanleiding van den afloop onzer campagne in zake den bouw van het rijksarchief-gebouw: wij zijn dankbaar maar onvoldaan. Doch ik moet er dadelijk bijvoegen, dat de onvoldaanheid ditmaal grooter is dan de vorige maal. Dankbaar zijn wij, dat het hoofdbeginsel gered is en dat ook de gemeenteraad van Zwolle door zijn besluit getoond heeft in te zien, dat de regeling van een archief eene wetenschappelijke werkzaamheid is, die niet mag toevertrouwd worden aan een klerk zonder deskundige leiding. Maar onvoldaan zijn wij in zooverre, dat door dit besluit ons feitelijk eene van de toch al niet talrijke plaatsen, die wij langzamerhand veroverd hadden, is ontroofd. Wij hadden ons reeds gevleid, dat wij gaandeweg terrein wonnen, en de hoogleeraar FRUIN had ons nog onlangs in die hoop versterkt, toen hij het openlijk uitsprak, dat „er in onze tijdgenooten een nieuwe geest is gevaren, waaraan zich geen stadsbestuur kan onttrekken". „Omdat het nu eens zoo behoort", dus sprak hij, „omdat men er niet van tusschen kan, stelt een bestuur, dat er uit zich zelf misschien niet zoo licht toe besloten zou hebben, een gemeente-archivaris aan, die, zoo hij de rechte man is, dan verder wel zorg draagt, dat het noodige wordt toegestaan, niet slechts om de voorhandene verzameling veilig te bewaren, maar om haar ook te verrijken met al wat nog hier en daar verspreid en verwaarloosd te vinden is." Wij namen het gaarne aan op zoo goed gezag, en wel wreed is dus de ontgoocheling, te wreeder, nu zij uitgaat van de hoofdstad eener provincie, waar men zoo gemakkelijk met eenigen goeden wil en eenig beleid, in overleg met den rijksarchivaris, tot een resultaat had kunnen komen, dat *alle* partijen *geheel* had bevredigd!

Intusschen klagen baat niet en napleiten is in strijd met den goeden smaak. Gepaster dunkt het mij, de hand in eigen boezem te steken en te vragen, of wij zelven wel geheel onschuldig zijn aan deze nederlaag. Laat ik dan ronduit bekennen, dat ik dit niet met een goed geweten zou durven verzekeren. Het spreekt van zelf, dat ik er niet aan denk, ook maar den geringsten blaam te werpen op onze drie ambtgenooten, die achtereenvolgens het beheer van het Zwolsche archief hebben gevoerd. Het is integendeel juist, omdat het drie mannen betreft, die allen door hunne wetenschappelijke werkzaamheid getoond hebben, dat zij boven het gewone peil staan, dat ik het wagen durf te zeggen, wat mij op het hart ligt.

Onze ambtgenooten hebben in eenvoudige oprechtheid hun werk verricht; maar het komt mij voor, dat zij te weinig gedacht hebben aan het bijbelsche voorschrift, dat aanbeveelt, om aan de oprechtheid der duiven de voorzichtigheid der slangen te paren. Ten vorigen jare heb ik in mijne toespraak u opgewekt te zorgen, dat uw naam genoemd werd in het land, mits de klank van dien naam zuiver bleef. Mijn strijdlustige vriend JAN VETH heeft goedgevonden met die opwekking een weinig den draak te steken. Maar hij heeft mij door dit rumoer nog niet bekeerd. Ik blijf inderdaad gelooven, dat deze plicht door ons te veel verwaarloosd wordt en dat dit verzuim juist voor mannen van ons vak ernstige gevolgen kan hebben. Wat toch is het geval? Elk werkgever wil gaarne waar zien voor zijn geld, en men mag hem dit niet euvelduiden. Toch brengt deze eisch den archivaris in een moeielijk geval. De regeling van een archief kan niet afloopen in enkele maanden, zelfs niet in enkele jaren, en de ambtenaar *kan* dus zijnen lastgevers eerst na een arbeid van langen adem den inventaris overleggen, die zijn werk bekronen moet. Gold het nu niet een archief, dan was het bezwaar niet onoverkomelijk. Men kan ook aan leeken bijna iedere werkzaamheid en hare bezwaren eenigermate duidelijk maken. En wanneer dit niet gelukt, dan is er in bijna iedere plaats toch wel een geacht deskundige, op wiens gezag het groote publiek bereid is zich neer te leggen bij het feit, dat de bedoelde werkzaamheid even tijdroovend is als nuttig. Maar bij archiefwerk is dit het geval niet. De groote menigte is zeer geneigd om dit werk nutteloos te achten, en het is louter toeval, indien zich in kleine steden beter ingelichte deskundigen bevinden. Naar mijne overtuiging dient dus de archivaris, wil hij slagen, vóór alles erop bedacht te zijn, de overtuiging *muurvast* te vestigen, 1°. dat hij werkt, 2°. dat zijn werk nuttig is.

Laat ik u door een voorbeeld uit eigene ervaring dit verduidelijken. Ook te Utrecht had zich 20 jaren geleden allengs de overtuiging gevestigd, dat de archivaris iemand was, die zekere geheimzinnige werkzaamheden verrichtte, waarvan nooit iets aan het licht kwam. Nauwelijks was ik een jaar in functie, of iemand, die zich voor mijne benoeming geïnteresseerd had, kwam mij waarschuwen, dat sommige raadsleden begonnen te mompelen en dat het dus tijd was, dat er een archief-inventaris verscheen. Ik behoef u niet te zeggen, hoe onmogelijk deze eisch was en hoe onredelijk het gemompel: het bewees alleen, hoe groote proportiën het wantrouwen tegen de archivarissen had aangenomen. Toevallig kon ik echter mijnen welmeenenden vriend helpen. Ten einde mij later ongestoord aan de bewerking van het archief te kunnen wijden, had ik dadelijk besloten, eerst door de bewerking der andere verzamelingen, die weinig tijd eischten, schoon schip te maken. En zoo had ik dus de beschrijving der atlassen gereed en kon deze drie inventarissen en die van het museum

achter elkander laten drukken. Sedert dien tijd is mij *nooit* meer iets gebleken van eenig wantrouwen, ook niet toen later de verschijning der archief-inventarissen zich jaren lang deed wachten!

Het spreekt van zelf, dat ik niet bedoel aan te raden, dat ieder uwer handelen zal zooals ik deed. Elk archief heeft zijne eigene eischen en de beheerder moet daarmede te rade gaan. Maar iemand, die met mij de dringende noodzakelijkheid inziet, dat onze superieuren (ministers en gemeenteraadsleden) aan ons werk niet alleen gelooven, maar het ook *zien*, zal — ik ben er zeker van — ook een middel vinden om dit doel te bereiken. Indien men begint met het archief in zekere afdeelingen te verdeelen, b.v. in tijdvakken of in archieven van verschillende bestuursorganen, dan kan men betrekkelijk spoedig met de bewerking van zulk eene afdeeling gereed zijn. Het doeltreffendst schijnt mij, deze beschrijving dan ook aanstonds te doen drukken; maar is dit onuitvoerbaar, dan is toch alvast het doel bereikt, dat men zijnen lastgevers een positief resultaat van zijn werk kan voorleggen, — een resultaat, dat zij te meer zullen bewonderen naarmate zij het minder begrijpen, en dat op den duur al spoedig gemakkelijk blijken zal in de praktijk. Zoo komt men tegemoet aan het begrijpelijke zwak der menschen en bij een mogelijk ongeval geeft men zijnen vrienden een krachtig wapen in de hand, waarmede zij de aanvallers kunnen bestrijden.

Ik herhaal: bij het verrichten van werkzaamheden, die algemeen voor onpraktisch gelden, is het meer nog dan elders noodig, dat de werkman praktisch zij! En meer dan ooit is het wenschelijk dit te bedenken, nu de tijdgeest zich schijnt te ontwikkelen in eene ons min gunstige richting. Nog beleven wij goede dagen! De plaats zelve, waar wij vergaderen, zegt ons dit. Wat oud is, is in de mode. Oude kunst wordt duurder betaald dan ooit; oude muziek en oude tooneelspelen worden met voorliefde opgevoerd; oude meubelen vullen onze salons; de kunstgeschiedenis wordt ijveriger beoefend dan ooit. Men zoekt ons; men vraagt onze hulp zelfs bij wereldtentoonstellingen, om deze door en door moderne schepselen te versieren met reproductiën van het verleden, die steeds volkomener worden en die vooral voor ons, wier gedachten zooveel in het verledene bezig zijn, zekere aantrekkelijkheid bezitten.

Maar zie ik wel, dan is dit alles bezig te verouderen. Deze overdrevene voorliefde voor den ouden stijl — de eigenaardigheid van een geslacht, dat geen eigen stijl kon scheppen, — is onnatuurlijk en ongezond. En het jonge geslacht, dat bezig is zich naar voren te dringen, doet dan ook niet mede aan dezen waan van één dag. Wel wortelt ook zijne kunst grootendeels in het verledene: voorloopig komen de middeleeuwen nu in de mode. Maar toch, het is dezen mannen niet te doen, om oude kunst na te maken; zij wenschen zelven eene nieuwe kunst te scheppen, die niet zal bewonderd worden, *omdat* zij den ouden stijl huldigt, maar

ofschoon zij (wel niet toevallig!) aanvankelijk nog zeer veel van het oude heeft overgenomen. Mettertijd zal zij zeker daaraan ontgroeien.

Welnu, laat ons ronduit bekennen, al is het in ons eigen nadeel, dat deze beweging gezond is. En omdat zij gezonder is dan de oude mode, is zij krachtiger: zij zal slagen en het oude verdringen. Een voordeel voor de kunst, eene groote schrede vooruit, waarin wij ons hebben te verheugen, maar waarbij wij ons geen oogenblik mogen verhelen, dat onze betrekkelijke populariteit voorbijgaan zal met het geslacht, dat thans leeft. Laat ons dus de oogen open houden en ons wapenen, opdat wij, als het zoover komt, dit vlaagje van populariteit kunnen ontberen. Wij zullen haar niet meer behoeven, als wij ons onmisbaar hebben gemaakt door ons werk!

Nog eene andere zaak ligt mij op het hart, waarover ik op deze plaats niet zwijgen mag. Nauwelijks was het rumoer, door den Zwolschen strijd in ons vreedzaam kamp gewekt, eenigszins verdoofd, of wij werden getroffen door het gerucht, dat onze werkzaamheid elders alweder in het openbaar besproken was. Gelukkig was ditmaal de verrassing eene aangename: trouwens de bekende naam van den spreker was ons borg, dat hij, die de archieven en de archiefstudie niet van hooren zeggen kent, in zijne rede blijk zou geven van billijke waardeering. Ziehier wat ik bedoel. In het onlangs door de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap uitgegevene verslag harer vergadering van 30 November 1894 is opgenomen de rede, door den overste F. DE BAS gehouden over „*de schatkamers onzer krijgsgeschiedenis.*" Ik verheug mij u te kunnen mededeelen, dat dit betoog, dat blijk geeft van eene veelomvattende studie, het zeldzame voorbeeld levert eener warme en gemotiveerde waardeering, niet alleen van de organisatie onzer archieven en van hun praktisch nut, maar ook van de werkzaamheid der archivarissen zelven door iemand, die geen historicus is van beroep. Trouwens de meesten uwer zullen van het stuk kennis genomen hebben; ik kan dus volstaan met deze algemeene aanduiding, die ik niet wilde terughouden, als een bewijs onzer dankbaarheid aan den spreker en als tegenhanger van de minder aangename ervaringen, die ik u eene vorige maal signaleerde.

Toch mag ik daarmede nog geen afscheid nemen van de rede van den heer DE BAS. Immers zij bevat voor ons eene tweede verrassing, helaas van minder aangenamen aard. Wanneer de geachte spreker zijnen toehoorders een uitvoerig overzicht heeft gegeven van de wording en den inhoud der verschillende archiefdepots, zegt hij, na op de bezwaren gewezen te hebben, die de beoefening der krijgsgeschiedenis in den weg staan, het volgende: „Wij achten den tijd rijp en de gelegenheid gunstig om, in verband met de plannen der regeering tot uitbreiding of vernieuwing van het Algemeen Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage,

ook onze krijgsarchieven bijeen te brengen . . . . Wij zouden wenschen *alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar naar het Algemeen rijksarchief over te brengen, waardoor de voornaamste bouwstoffen voor alle tijdperken der Nederlandsche en der Nederlandsch-Indische krijgsgeschiedenis op ééne plaats zullen vereenigd worden. De zeer ordelijke opstelling der oorlogsarchieven van 1798—1810 op het Algemeen rijksarchief . . . . noodigt als van zelve tot aansluiting. De oorlogsarchieven van Nederland, van Oost- en West-Indië en vroegere bezittingen, te zamen vormende *het Nederlandsche krijgsarchief*, mogen in het nieuw op te richten gebouw ééne afzonderlijke afdeeling uitmaken."

Het spreekt van zelf, dat een dergelijk omvangrijk plan onze volle belangstelling gaande maakt. Maar het zal deze vergadering niet verwonderen, zoo ik opmerk, dat deze belangstelling meer getuigt van vrees dan van hoop. Werkelijk is er weinig in het plan, dat mij toelacht. Het denkbeeld, om bij de archieven eene „krijgsgeschiedkundige afdeeling" te vormen, laat ik ter zijde. Het zou naar mijne overtuiging de goede rangschikking onzer depots onmogelijk maken; maar het zou ook onuitvoerbaar blijken. Men kan er van zeggen, wat de heer De Bas toevoegde aan de commissie uit de Koninklijke Akademie van Wetenschappen: dat namelijk „gemis aan voldoende voorlichting door deskundigen wellicht verleidde tot het doen van voorstellen van organieken aard, die inderdaad tot de bevoegdheid van anderen behooren." Ik geloof dan ook niet, dat er vrees behoeft te bestaan, dat de herleving der krijgsgeschiedkundige studiën, die zeker in onzen kring met groote vreugde begroet wordt, ons zal noodzaken het verband onzer archieven uiteen te rukken in den door den heer De Bas bedoelden geest.

Ernstiger is het overige gedeelte van het voorstel, dat leiden zou tot de opheffing der provinciale depots en de overbrenging van hunnen inhoud naar het Algemeene rijksarchief. Ook hier is het gevaar niet zéér dreigend. Reeds dadelijk na het uitspreken der rede wees een der aanwezigen op de bestaande moeielijkheden, die alleen door den ernstigen wil der regeering te overwinnen zouden zijn. En de heer De Bas zelf legde in zijn antwoord allen nadruk op het *zoeken* van ontbrekende bescheiden, terwijl het *concentreeren* daarvan naar den achtergrond week. Bovendien zullen bezwaren van materiëelen aard althans voorloopig zelfs voor hen, bij wie de *wil* tot dergelijke concentratie mocht bestaan, het vinden van een *weg* daartoe wel zeer bemoeielijken. Maar toch komt mij een woord van ernstig protest van deze plaats gepast voor, waar een hooggeplaatst persoon, een man van invloed, in het openbaar zóó vèrstrekkende plannen ontvouwt. Niemand meene, dat ik ook ditmaal „pro domo" het woord voer: concentratie van alle rijksarchieven op ééne plaats zou geene beperking van het ambtenaarspersoneel met zich kunnen brengen, en voor sommigen onzer ware eene overplaatsing naar Den Haag

juist geene verbanning! Maar al zou de uitvoering dezer plannen voor ons zelven geen gevaar opleveren, zij zou naar mijne ernstige overtuiging hoogst nadeelig zijn voor het archiefwezen, en niet minder voor de beoefening der geschiedenis.

Reeds dadelijk schijnt al te groote concentratie het beheer van het reusachtige depôt nagenoeg onmogelijk te zullen maken. Ik behoef dit niet te herinneren aan den heer DE BAS, die met betrekking tot zijn eigen onderwerp juist hetzelfde denkbeeld uitsprak. Maar er is een ander, grooter bezwaar: de heer DE BAS, die met mij een archief roemt als „het geheugen van een juridischen persoon", moet dunkt mij bij eenig nadenken toegeven, dat het niet aangaat aan deze personen hun geheugen te ontnemen, dat het onverantwoordelijk zou zijn, ten bate der krijgsgeschiedenis de lokale besturen te berooven van de arsenalen hunner rechten, waarop zij een historisch recht verkregen hebben. Inderdaad is een archief slechts tehuis in de streek, waar het gegroeid is, en eene acclimatatie, voor het leven van elke plant zoo gevaarlijk, mag ook hier slechts in geval van hooge noodzakelijkheid beproefd worden. De lokale geschiedschrijving, die zich juist door archiefstudie kan voeden en versterken, zou, wanneer men haar deze onmisbare voedingssappen onttrok, sterven, of, zoo zij het leven behield, verkwijnen en veroordeeld worden tot een bestaan, dat erger ware dan de dood. Grondige geschiedbeoefening werd dan voortaan slechts mogelijk voor hen, die het voorrecht hadden in of bij 's Gravenhage te wonen.

En zou de krijgsgeschiedenis zelve van de concentratie groot voordeel trekken? Ik veroorloof mij het te betwijfelen. De provinciale depôts bevatten in den regel voor de studie der krijgsgeschiedenis slechts materiaal van den tweeden rang, dat alleen dienen kan ter aanvulling en verduidelijking van het resultaat, door de studie der bescheiden van het Algemeene rijksarchief verkregen. Deze depôts leveren slechts verspreide en onsamenhangende berichten, die eerst beteekenis verkrijgen, als de studie van elken veldtocht is voltooid in het Haagsche archief, waar het plan van de campagne, de hoofdleiding der gebeurtenissen kan worden nagespoord.

Het is waar, de provinciale depôts bergen hier en daar bij toeval wel eens enkele op zich zelf staande bescheiden, wier studie voor de krijgsgeschiedenis nuttig kan zijn. Is het bepaald noodig, die op te sporen en voor eene verplaatsing te signaleeren? Mijne ervaring leert het tegendeel. De officier, met de nasporingen op mijn bureau belast, raadpleegde met bijzondere belangstelling verscheidene deelen met verslagen van veldtochten en belegeringen uit het begin der 18e eeuw. Toevallig hield ik mij juist in denzelfden tijd bezig met het nemen van een overzicht van den inhoud van het oude provinciale archief, welks beschrijving nog geheel gereorganiseerd moet worden. Bij deze gelegenheid bleken deze stukken bij elkan-

der te behooren; waarschijnlijk zijn zij afkomstig van eenen gedeputeerde te velde, wiens papieren om onbekende redenen naar mijn depôt zijn afgedwaald. Onnoodig te zeggen, dat ik zelf dadelijk aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken voorstelde, om deze hier misplaatste stukken met vele andere over te plaatsen naar het Algemeene Rijksarchief, waar zij uit hunnen aard het best geplaatst zijn!

Doch dergelijke gevallen zijn uitzonderingen: in hoofdzaak moet zich de beoefenaar der krijgsgeschiedenis in provinciale depôts beperken tot de studie der resolutiën. En ik waag het met alle bescheidenheid op te merken, dat deze als bron verre achterstaan bij de schatten van het Haagsche depôt. Voor de krijgsgeschiedenis schijnt mij eene studie van velen te 's Gravenhage wellicht meer nut te beloven, dan die van enkelen te 's Gravenhage en enkelen elders. Werden de provinciale depôts te 's Gravenhage geconcentreerd, dan durf ik voorspellen, dat de beoefenaars der krijgsgeschiedenis hun inhoud zeer zeker slechts bij uitzondering zouden raadplegen, om zich (volkomen terecht!) in hoofdzaak te bepalen tot de studie der archieven van den Raad van State en van de Staten-Generaal.

Het plan van den overste De Bas zou voor oppervlakkige beoordeelaars kunnen schijnen in dezelfde richting te wijzen als de weg, dien de Nederlandsche regeering in de laatste jaren consequent bewandeld heeft. Het voortdurende en naar mijne innige overtuiging heilzame streven der afdeeling Kunsten en Wetenschappen is toch onlangs bekroond door de verklaring van den minister Tak van Poortvliet, die duidelijk uitsprak, dat „het rijksarchief niet alleen bestaat uit het depôt te 's Gravenhage, maar ook de andere in het rijk verspreide depôts omvat", — eene verklaring, die bij de vaste, stelselmatige organisatie van ons archiefwezen als het ware den sluitsteen invoegde.

Maar bedoelde de Minister werkelijk hetzelfde als de heer De Bas? Ik geloof het niet. Zij, die den gang van zaken aandachtig hebben gadegeslagen, weten, dat deze verklaring inderdaad iets geheel anders beoogt dan het thans ontvouwde plan. Ik heb het ministerieele woord met warme instemming begroet, omdat het naar mijn inzien beteekent, dat de regeering gelijke zorg zal dragen voor alle rijksdepôts en hunne beheerders, gelijke belangstelling koestert voor allen. Eenheid van beheer, versterking van toezicht, eene vaste organisatie van het geheel; doch daarbij zéér zeker ook zelfstandigheid der deelen en gelijkmatige, consequente verdeeling van 's rijks archieven over allen, dat is het, wat, naar ik meen, de Minister Tak beoogde. En in deze richting ligt dan ook naar mijne overtuiging de goede weg. Wanneer de ministerieele uitspraak echter moest leiden tot eene herhaling van het Napoleontische concentratieplan, dan zou ik zeer stellig een toestand van desorganisatie verre verkiezen boven zulk eene verstikkende eenheid.

Het is, dunkt mij, nuttig, dat deze dingen eens duidelijk gezegd worden. Is het daarbij ongepast den wensch te uiten, dat de regeering moge besluiten, haar plan in schrift te brengen en de grondlijnen der organisatie van ons archiefwezen te belichamen in eene wet op het archiefwezen, die voor goed den pas afsnijdt aan alle plannen, die daarop inbreuk dreigen te maken?

Ik hield u heden uitsluitend bezig met de lotgevallen van het archiefwezen, die onze vereeniging niet koel kunnen laten en niet behooren te laten. Ik sprak daarvan met opzet, omdat ik mij verheug, dat onze vereeniging niet geheel vreemd aan die lotgevallen gebleven is, en omdat ik hoop, dat zij er ook voortaan niet vreemd aan blijven zal.

Trouwens van de eigene lotgevallen van onzen kring heb ik u slechts weinig mede te deelen. Ons ledental is weder met drie personen vermeerderd: wij verheugen ons thans in het bezit van 46 leden en 2 buitengewone leden. Het bestuur bleef onveranderd. Onze vereeniging bloeit op hare eigene, bescheidene wijze; ik voor mij ben voldaan, maar veel bijzonders valt er niet over het kleine plantje te zeggen. Slechts één feit van beteekenis trekt mijne aandacht, het overlijden van onzen ambtgenoot ERMERINS. Ik zal u niet spreken van zijne verdiensten als archivaris: wij weten, dat hij eerst op het laatst van zijn leven tot ons is overgekomen, en wij kunnen getuigen van zijn ernstig streven, om zich niet alleen in onzen kring, maar ook in ons werk tehuis te maken. Het moet hem moeielijk gevallen zijn zich in te leven in het hem vreemde werk en slechts tot zekere hoogte kan hij daarin geslaagd zijn. De tijd om vruchten te leveren van zijn arbeid is hem niet geschonken. Maar in deze vergaderingen, waarvan hij een trouw bezoeker was, mag een enkel woord, aan zijne nagedachtenis gewijd, niet ontbreken. Wij zullen den vriendelijken, hartelijken man, die zich bij ons jongeren zoo geheel thuis scheen te gevoelen, niet vergeten!

S. MULLER Fz.

Onze provinciale depôts.

Gelijk de lezer weet, of althans weten kan, zijn de inventarissen der rechterlijke archieven in Groningen en in Utrecht in hoofdzaak op dezelfde wijze ingericht. Toch is er een belangrijk verschilpunt. In den Utrechtschen inventaris is het archief van het provinciale hof in zijn geheel beschreven, in den Groningschen zijn alleen de juridische bescheiden van het hoogste rechterlijke college in de provincie opgenomen, niet de stukken, die op de politieke functiën van het hof betrekking hebben. Dit verschil hangt ongetwijfeld hiermede samen, dat de Groningsche archivaris zich vereenigd heeft met de stellingen, door den heer Van Riemsdijk in de vierde bijeenkomst van rijksarchivarissen verdedigd, met name met deze uitspraak: „De archieven van de autoriteiten, die dezelfde gemeen-

schap vertegenwoordigen, behooren bij elkander en vormen te zamen het archief van die gemeenschap". Het hof was eene provinciale autoriteit, het archief van het hof maakt dus een deel uit van het archief der provincie, en behoort niet op ééne lijn te worden gesteld met de „archieven der plaatselijke autoriteiten, die met de civiele en crimineele rechtspraak waren belast". Alleen de stukken van zuiver rechterlijken aard dus dienen pro memorie in een inventaris der rechterlijke archieven te worden vermeld.

Toen ik den Groningschen inventaris in het Archievenblad aankondigde (III p. 89), heb ik die opvatting voor de juiste gehouden „vooral voor de provincie Groningen, waar het Hof niet, zooals te Utrecht en elders, zijn ontstaan aan het landsheerlijk gezag maar aan de Staten te danken had". De verschijning van den zestienden bundel verslagen omtrent 's rijks oude archieven, waarin (p. 63 vlg.) de notulen van de vierde bijeenkomst van rijksarchivarissen zijn opgenomen, heeft mij aanleiding gegeven de zaak nog eens opzettelijk na te gaan, en ik zie mij verplicht terug te nemen, wat ik in het Archievenblad heb gezegd. Bij de vraag naar de plaats, die het archief van een college behoort in te nemen, komt het niet op den oorsprong van het college aan, maar integendeel op zijne opheffing. Hoe het college zijn einde genomen heeft, en door welke instelling het vervangen is, dat is de vraag, wier beantwoording over de plaats van het archief beslist.

Onze provinciale depôts, hierop komt het aan, zijn niet kunstmatig gevormde vergaarbakken van archieven, die men naar willekeur versnijden kan; het zijn integendeel historische producten, wier grenzen en wier hoofdlijnen men heeft na te gaan en te eerbiedigen. De provinciale depôts bevatten in geenen deele de archieven van *alle* provinciale autoriteiten, de archieven der provinciale synoden b.v. zoekt men er tevergeefs. Terecht natuurlijk, want zij berusten onder de opvolgers der provinciale synoden, de provinciale kerkbesturen, zij zijn geen rijkseigendom geworden. Ook de archieven der stadhouders vindt men er niet. Zelfs al mocht H. M. het huisarchief aan het rijk afstaan, dan zouden toch de stukken betreffende het stadhouderlijk bestuur niet over de provinciale depôts verdeeld moeten worden, maar moeten blijven berusten te 's-Gravenhage, omdat niet de tegenwoordige provinciën maar koning en rijk de erfgenamen der vroegere stadhouders geworden zijn.

De provinciale depôts bevatten uit hun aard alleen de archieven van de vroegere provinciale administratie, het zijn oorspronkelijk uitsluitend de oude archieven der provinciale besturen, die nu nog bestaan, maar welke het rijk in eigen beheer heeft genomen en onder afzonderlijk toezicht heeft geplaatst. De andere archieven, die in de provinciale depôts voorkwamen, zijn als het ware in de oude Statenarchieven uitgemond. Zulk een Statenarchief had, kan men zeggen, zijn stroomgebied, dat

zich soms zeer ver kon uitstrekken, en niet afhankelijk was van de provinciale grens. Zoo berust het archief der abdij van Egmond in het Algemeen Rijksarchief, omdat het is uitgemond in het archief der Staten van Holland, en niet in het depôt te Haarlem, hoewel de zetel van de abdij in de tegenwoordige provincie Noord-Holland gelegen was. Wanneer de Staten van Zeeland door koop eigenaar geworden waren van eene hooge heerlijkheid in Holland, dan zou het archief dier heerlijkheid thans te Middelburg en niet te 's-Gravenhage bewaard worden, omdat de Staten van Zeeland dan de rechtverkrijgenden van den vroegeren heer waren geweest. Niet de archieven van alle geestelijke corporaties behooren van ouds in de provinciale depôts thuis, maar alleen van die, welke in eigendom of beheer der provincie zijn overgegaan. En wat er van de oude landsheerlijke archieven nog voorhanden is, berust alleen daarom in de rijksdepôts, omdat de Staten de rechten der vroegere landsheeren hebben verkregen. Zoo het landsheerlijk gezag had blijven bestaan, zouden die archieven allen in het Algemeen Rijksarchief zijn samengevloeid, nu zijn zij over de provinciën verdeeld.

Later zijn de provinciale archiefdepôts van aard gewijzigd, het zijn geene stroomen meer, waarin nog andere wateren vrijelijk uitmonden, hun benedenloop is gekanaliseerd; wat er nu nog in uitmondt, wordt door eene sluis (een koninklijk besluit of eene ministeriëele beschikking) aangevoerd.

Op deze wijze zijn ook de rechterlijke archieven in de provinciale depôts gekomen. De archieven van hoven [1]) en gerechten werden in 1810 bij de opheffing dier colleges op gelijke wijze behandeld, zij werden geplaatst onder het beheer der rechterlijke autoriteiten, die de opgeheven colleges vervingen, evenals de archieven der provinciale administratie onder de nieuwe administratieve autoriteiten bleven berusten. Vandaar zijn zij eerst krachtens het koninklijk besluit van 1879 naar de provinciale depôts overgebracht. Het is waar, dat het keizerlijk decreet niet overal even nauwkeurig werd uitgevoerd, maar het is niet minder duidelijk, dat het gevolg van deze slordigheid geen invloed mag hebben op de indeeling der archieven. Omdat de archieven van sommige hoven in het geheel niet onder het beheer der nieuwe rechterlijke autoriteiten zijn overgegaan, behooren zij geene andere plaats in het depôt in te nemen, dan de geheel gelijksoortige archieven elders, evenals het geen verschil maakt, of het archief van een plaatselijk gerecht overgenomen is van een gemeentebestuur of van eene rechterlijke autoriteit. Dat het archief van een hof of van een plaatselijk gerecht in een provinciaal depôt berust, is thans uitsluitend een gevolg van het koninklijk besluit van 1879; was dit niet genomen, dan zou het archief onder eene rechterlijke

[1]) Daarbij is geen onderscheid gemaakt tusschen de administratieve bescheiden en de rechterlijke; trouwens in 1810 bezaten de hoven nog slechts rechterlijke bevoegdheden.

autoriteit behooren te berusten [1]). De rechterlijke archieven vormen dus te zamen *ééne* categorie, de voornaamste categorie der archieven, die in de provinciale depôts zijn *gedeponeerd*, in tegenstelling tot die, welke er *uit hun aard* in thuis behooren. Het koninklijk besluit had inderdaad even goed de overbrenging van alle rechterlijke archieven naar het Algemeen Rijksarchief kunnen gelasten, zonder daardoor in iets aan de organisatie der provinciale depôts te kort te doen. Wanneer dus de Algemeene Rijksarchivaris zegt: „Het archiefdepôt eener provincie bestaat hoofdzakelijk uit de archieven van de zich over het gebied der tegenwoordige provincie of een gedeelte daarvan uitstrekkende gemeenschappen", dan is dat alleen een wensch, die nog lang niet vervuld is, een wenk voor de regeering, wanneer zij overbrenging van *andere* archieven gelast, maar ik zou het betreuren, wanneer de *oude* provinciale archieven, die uit hun aard in de depôts thuis behooren, naar dit schema of een ander werden verknipt.

De rechterlijke zijn niet de eenige gedeponeerde archieven. In het depôt te Utrecht bevinden zich b.v. krachtens eene beslissing van den minister van financiën, naar ik meen, de archieven der kapittelen, die steeds zelfstandig naast de provinciale Staten hebben bestaan en eerst in 1810 opgeheven zijn; in het depôt te Middelburg berusten krachtens eene beschikking van denzelfden hoogen ambtenaar de archieven van een aantal weeskamers, en tengevolge van een besluit van den minister van binnenlandsche zaken verscheidene registers van den burgerlijken stand, afkomstig uit het archief van het département de l'Escaut. Natuurlijk wordt bij de beslissing, waar zulke archieven behooren gedeponeerd te worden, rekening gehouden met den aard van het depôt, maar de regeering is althans materieel in hare beschikking veel minder gebonden, dan waar het het eigenlijke provinciale archief geldt.

Ten slotte nog een enkel woord ter beantwoording der vraag, hoe de archieven van plaatselijke gerechten over de verschillende depôts behooren te worden verdeeld. Reeds het feit, dat de vraag kan worden gesteld, bewijst, dat wij ons op een ander terrein bevinden, dan waar het de oude provinciale archieven geldt. Het is bekend, dat mr. MULLER zich daarbij een voorstander van de oude provinciale grenzen heeft verklaard. In Utrecht vallen die samen met het rechtsgebied van het hof, maar in andere provincies, waar dat niet het geval is, zal het toch zeker de bedoeling van mr. MULLER zijn, dat de grens der rechterlijke autoriteit den doorslag geeft. Het schijnt althans zonderling het rechterlijk archief van Sommelsdijk over te brengen naar het depôt te Middelburg, omdat Sommelsdijk in het administratieve tot Zeeland behoorde, hoewel het gerecht onder het

---

[1]). Natuurlijk is het mogelijk, dat een enkel rechterlijk archief reeds vroeger krachtens bijzondere beschikking der regeering in een provinciaal depôt berustte, b.v. in Zeeland het archief van Hulsterambacht, maar dit doet tot het algemeen oordeel niets af.

hof van Holland ressorteerde. Neemt men echter de grenzen van het rechtsgebied der hoven aan, dan vervalt men in nieuwe moeilijkheden, de rechterlijke archieven van Noord-Holland [1]) en het oude Zeeland verhuizen dan naar den Haag, die van de vroegere landen van Overmaze naar 's-Hertogenbosch. Maar er is een overwegend bezwaar tegen het aannemen van elke oude indeeling. Zij strekt zich nooit over ons geheele vaderland uit, en er zouden bijzondere bepalingen noodig zijn voor de aanwijzing van de bewaarplaatsen der rechterlijke archieven van de voormalige graafschappen Buren, Leerdam, Kuilenburg, Megen en Bokhoven, de baronieën Boxmeer en IJselstein, de vrije heerlijkheden Vianen, Ameland, Ravestein, de commanderij Gemert, de Kleefsche enclaves en grensplaatsen Zevenaar, Huisen, Duiven, Weel, Oeffelt, Lobit, Leut en Kekerdom en de Luiksche enclave Luiksgestel, om van de verschillende vrije landschappen in de provincie Limburg te zwijgen. Daarom schijnt mij eene indeeling naar de tegenwoordige provinciën de eenig mogelijke, al behoort ook uit den op te maken inventaris de oude rechterlijke organisatie duidelijk te blijken.

MIDDELBURG, Juli 1895. R. FRUIN TH. AZN.

[1]). Neemt men de oude administratieve grenzen aan, dan zal toch het rechterlijk archief van Noord-Holland ten zuiden van het IJ naar 's-Gravenhage moeten verhuizen.

De Engelsche archieven.

De belangstelling in de archieven, als bewaarplaatsen der documenten, die onze geschiedenis bevatten, is in den laatsten tijd zeer toegenomen. Goede inzichten, juiste begrippen breken zich slechts langzamerhand baan, doch daarom ook des te zekerder. Zoo is het ook op velerlei gebied, zoo is het ook met betrekking tot het archiefwezen. Was tot voor betrekkelijk korten tijd nog een archief niet alleen in de oogen der onkundige menigte, maar ook in die van overigens zeer ontwikkelde mannen niet anders dan een bewaarplaats voor allerlei ouden rommel, thans is in deze beschouwing eenige verandering gekomen. Wel is nog lang niet alles, zooals men het zoo gaarne zou wenschen, maar toch, men is ten onzent op den goeden weg. Groot is de afstand tusschen 1846, toen Jhr. mr. van Asch van Wijck zijn „Woord in het belang van het Nederlandsch Archiefwezen" deed verschijnen en 1894, toen mr. Muller in zijn krachtig pleidooi „Pro domo" de wenschen der archivarissen formuleerde.

In dezen stand van zaken kan het zijn nut hebben eens naar buiten te zien en na te gaan, hoe elders het archiefwezen is ingericht. Het zij mij daarom vergund eenige mededeelingen te doen omtrent de archieven van Engeland, de wijze, waarop zij worden bestuurd en de regelen, waarnaar zij zijn ingericht.

Elke goede organisatie van het archiefwezen houdt rekening met de historie of liever, zij moet er op gebaseerd zijn en is er een uitvloeisel van. In Nederland, ontstaan uit de langzame samensmelting van een

aantal kleine staatjes, heeft men terecht ingezien, dat de archieven dezer landjes dáár behooren te berusten, waar men ze zou verwachten: in de tegenwoordige provinciale hoofdsteden. Bovendien kon het niet anders, of in een land, waar de stedelijke autonomie tot vóór honderd jaar zoo hoogelijk bloeide als bij ons, moest schier iedere stad een min of meer belangrijk archief bezitten. Zoo vinden wij in Nederland als gevolg van de historische ontwikkeling van den Staat één centraal Rijks-archief, vervolgens tien provinciale archieven, ten slotte talrijke stedelijke archieven.

Geheel anders in Engeland. Daar vinden wij sedert de vereeniging der heptarchie een steeds sterker wordende centralisatie: de counties werden onderdeelen van het geheel, zonder eigen autochthoon gezag De strijd van adel en burgerij tegen de kroon deed aan die centralisatie geen afbreuk: evengoed als de Koning, vertegenwoordigde het Parlement het geheele volk van Engeland. Ierland werd langzamerhand onder het juk gebracht, Wales veroverd; maar hoewel zij administratief van Engeland bleven gescheiden, waren zij toch zoo volledig aan Engeland onderworpen, dat zij in de algemeene leiding van den Staat weinig of geen gewicht in de schaal legden. Zelfs toen in 1603 de Koning van Schotland den Engelschen troon beklom, bleef Londen de zetel der centrale Regeering; hoewel het eerst in 1707 met Engeland tot één staat werd vereenigd, nam Schotland toch tegenover het buitenland geen plaats van beteekenis in.

Deze toestand weerspiegelt zich in de archieven. Centralisatie was ook op dit gebied van staatszorg het wachtwoord. Alleen te Londen, onder de hoede des Konings werden belangrijke documenten bewaard. De archieven der counties zijn slechts van plaatselijk belang. De steden, tegenover het buitenland ondergeschikt aan den Koning, hebben natuurlijk hun archieven, doch deze bevatten weinig meer dan de privilegiën, hun door den Koning geschonken.

Een belangrijk stedelijk archief als ten onzent b.v. Amsterdam, Utrecht, Groningen bezitten, heeft geen der Engelsche steden. Van een oud-archief van Wales heb ik nooit een spoor gevonden; evenmin bestaat er een van Ierland. Slechts Schotland bezit nog een eigen archief te Edinburgh, dat echter in omvang en belangrijkheid niet te vergelijken is bij de inderdaad grootsche verzamelingen te Londen.

Dáár dus moet men het oud-archief van den Engelschen staat zoeken en daar alleen. Evenwel niet op een en dezelfde plaats. In de middeleeuwen, toen natuurlijk aan afzonderlijke, tot dat doel alleen gebouwde archieflokalen nog niet werd gedacht, werden de archivalia bewaard, waar men ze het veiligst bewaard rekende. Vorsten wezen daarvoor hun kasteelen aan. Zoo werd Simancas het archief der Spaansche monarchie; zoo werd het slot te Gouda het archief der graven van Holland, gelijk in later tijd dat te Wijk-bij-Duurstede der bisschoppen van Utrecht. Evenzoo werd de Tower, die met zijn geweldige muurmassa de City

beheerschte, de plaats, waar de Engelsche Koningen hun documenten veilig achtten. Het waren voornamelijk Rolls, die daar werden geborgen. De door den Koning uitgevaardigde edicten en charters werden gecopiëerd op losse stukken perkament, die op het einde van elk regeeringsjaar aaneengenaaid en tot een rol opgerold, in het archief werden gedeponeerd. Deze Rolls, die dus te zamen het Koninklijk archief vormden, zijn onschatbare bronnen voor de geschiedenis van Engeland in de middeleeuwen. Zij worden verdeeld in Patent en Close Rolls, welke beide soorten afzonderlijk werden bewaard. Het onderscheid tusschen beide soorten ligt voor de hand: de Patent Rolls zijn copieën van charters, welke geopend door den Koning werden uitgevaardigd, terwijl de Close Rolls het waren van die, welke gesloten door hem werden uitgereikt. De eerste waren dus voor iedereen, „die deze zullen zien of hooren lezen", bestemd, de laatste aan een bepaalden persoon, corporatie of stad gericht.

Behalve kasteelen hebben ook kerken dienst gedaan als bewaarplaatsen van archieven. De heiligheid der plaats sloot de gedachte aan diefstal bijna uit. Bekend is in ons land het archief in den Dom te Utrecht, beroemd dat van de IJzeren Kapel in de Oude Kerk te Amsterdam. Ook de Engelsche Koningen hadden zulk een archief en wel in 't bijzonder voor hun charters. Binnen de gewijde muren der wereldberoemde Abdij, waar het stof van zoovele beroemde Engelschen rust, vonden ook talrijke oorkonden een veilige bewaarplaats. Het Chapterhouse van Westminster abbey, een achthookige koepelbouw, die de oudste Parlementen zag vergaderen, was ook de plaats, waar de charters, die de Koning in veilig bezit wenschte te houden, werden neergelegd.

Nog een andere kerk te Londen genoot de eer bewaarplaats van archiefstukken te zijn. Het was de nog bestaande Rolls Chapel in Chancery Lane, die eigenlijk de bouwplannen van het archiefbestuur zeer in den weg staat, maar niet daaraan kan worden opgeofferd, daar het Engelsch godsdienstig gevoel dat niet duldt. Deze kapel, wier naam nog herinnert aan het gebruik, dat er van werd gemaakt, moest het zich laten welgevallen, dat een geheele bovenverdieping er in werd afgetimmerd en voor gemeld doel ingericht.

Al deze drie archieven werden als zoodanig in de middeleeuwen gebruikt. In den nieuwen tijd werd het noodig in de buurt van de Koninklijke paleizen St. James en Whitehall een repositorium te bezitten voor andere documenten dan charters en rolls. En zoo werd eerst Carlton House voor dat doel ingericht, terwijl bovendien in St. James park het State Paper Office werd gebouwd.

Wanneer wij ten slotte er nog op hebben gewezen, dat de talrijke te Londen gevestigde Gerechtshoven, de Kings Bench, de Star Chamber en zooveel andere, hun eigen archieven bewaarden, dan hebben wij vrij wel alle plaatsen vermeld, waar vroeger staatsarchieven werden geborgen.

Al deze bewaarplaatsen bevatten werkelijke staatsarchieven. Daarbij dient nog te worden opgemerkt, dat in Engeland het begrip „staat" een uitgestrekter beteekenis heeft dan bij ons. Het hof is er een onderdeel van den staat, de hofcharges zijn er staatsambten. Alles, wat den persoon van den vorst betreft, behoort tot het gebied van den staat. De koningin geeft b.v. state-bals en state-concerts. Vandaar dan ook, dat van een afzonderlijk huis-archief geen sprake is. Alle stukken, die den koning als zoodanig betreffen, worden in het staatsarchief opgenomen. Zoo vindt men daar ook de particuliere correspondentie van het Koninklijk huis, tot félicitatiën en condoléancebrieven van vreemde vorsten toe.

Nog in de eerste helft dezer eeuw was het Engelsche Rijksarchief niet vereenigd in één gebouw. Dat die toestand op den duur onhoudbaar was en een vruchtbaar historisch onderzoek niet weinig in den weg stond, behoeft zeker geen nader betoog. Zoo werd dan eindelijk omstreeks het midden dezer eeuw besloten tot de stichting van een geheel nieuw Rijksarchief. Gelijk altijd in Engeland, waar het zaken van kunst en wetenschap geldt, heeft men op onbekrompen wijze aan de behoefte van het oogenblik voldaan, maar tevens het oog gericht op de toekomst, wat, waar het een archiefgebouw geldt, gebiedend noodzakelijk is, maar daarom nog niet altijd geschiedt.

Het nieuwe Public Record Office, verrezen op een open terrein tusschen Chancery Lane en Fetter Lane, is van 1857—1866 gebouwd door Sir James Pennethorne in den zoogenaamden Tudorstijl. Zelden ziet men een gebouw, waarvan het uiterlijk aanzien zoo volkomen overeenkomt met zijn bestemming als hier. Dit forsche gebouw met zijn zwaren toren, zijn smalle, door dikke ijzeren traliën afgesloten ramen, zijn hooge poort geeft den indruk van stevigheid en muurvastheid, een indruk, die nog versterkt wordt door de grijsgrauwe tint, die alles in de vochtige Londensche lucht heeft aangenomen. Welbewaard, ziedaar de gedachte, die men bij zich voelt opkomen, wanneer men door de traliën, stevig als die eener gevangenis, de statige rijen perkamenten banden ziet doorschemeren.

Deze indruk wordt bevestigd bij het binnentreden Door de hooge poort komt men in de vestibule, waar men zijn naam in het boek der bezoekers teekent en waar de portier een wakend oog houdt. Eenige treden naar boven en men bevindt zich in den grooten corridor, die het gebouw in zijn volle breedte doorsnijdt. Hol klinken de voetstappen op het hardsteen, dreunend worden zij weerkaatst door het ijzer en steen boven en naast u. Somber als een gevangenis ziet het er hier uit in dezen gang. Spaarzaam voorgelicht door enkele gloeilampjes, bespeurt men in het halfdonker aan beide zijden ijzeren deuren, die toegang zouden kunnen verleenen tot zoovele cellen, waarin voor lange jaren opgesloten ongelukkigen hun droevig bestaan voortsleepen. Wij treden ze voorloopig voorbij en zullen straks gelegenheid hebben ze te bezichtigen. Liever wandelen wij

naar het licht, dat wij in de verte bespeuren en nemen eerst een kijkje in de search-rooms.

In het oorspronkelijke plan van het gebouw waren twee vertrekken als zoodanig aangewezen; doch de toevloed van bezoekers was zoo groot, dat men naar meer ruimte heeft moeten omzien en nog een lokaal, oorspronkelijk voor andere doeleinden bestemd, als search-room heeft moeten inrichten. Er zijn dus drie: de literary, de legal en de government search-room. De bezoekers worden over deze drie kamers verdeeld in dezer voege, dat de literary room dient voor het zuiver historisch onderzoek. de legal room het juridisch departement omvat, terwijl de stukken, die alleen met verlof van den betrokken minister worden getoond, kunnen worden ingezien in den government-room. Deze laatste en de legal room zijn gewone zalen, die van ter zijde hun licht ontvangen, terwijl de literary room op verkleinde schaal eene navolging is van den beroemden reading-room van het Britsch Museum. Hier als daar een hoog koepelgewelf, dat een overvloedig licht doorlaat op studeerenden en documenten. Deze bouworde is zeker zeer aanbevelenswaardig. Veel licht, veel ruimte tot plaatsing van studeertafels en ten slotte een benijdenswaardige gelegenheid om „books of reference", die men hier dagelijks noodig heeft: catalogi, registers en standaardwerken, te stellen onder het onmiddellijk bereik der studeerenden; ziedaar de drie onmiskenbare voordeelen van dit stelsel.

En thans naar de bovengenoemde cellen. Het Public Record Office is namelijk gebouwd naar het celsysteem, een ander dan dat, waarnaar in Nederland de nieuwe archieven zijn opgetrokken. Het voordeel van dit stelsel, welks naam geen verdere uitlegging behoeft, is hierin gelegen, dat een eventueele brand slechts beperkt blijft tot een klein gedeelte van het geheele gebouw; hetzelfde stelsel heeft op onze schepen de waterdichte schotten in het leven geroepen. De cellen zijn van verschillende grootte, maar overigens geheel aan elkander gelijk. Ieder van deze is voorzien van 12 gegoten ijzeren kasten, elk met gemiddeld vijf planken van lei. Niets in deze cellen is van hout, behalve een kleine klaptafel, die aan den muur is bevestigd. De scheidsmuren tusschen de cellen zijn van baksteen, het plafond is gewelfd van baksteen, vastgehouden door ijzeren ribben, de vloer in de benedenverdieping van hardsteen, elders van gebrande tegels, die rusten op het gewelf van de daaronder gelegen cel. De ramen en vallichten zijn van ijzer, evenals de deuren. Het spreekt van zelve, dat ook alle trappen van ijzer of steen zijn.

Somber ziet het er uit in de corridors, even somber in de cellen. De smalle ramen laten slechts weinig licht door, dat door de vale grijsgrauwe kleur van de cel slechts zwak wordt teruggekaatst. Bezoek deze dan bovendien op een donkeren echt-Londenschen namiddag, en gij zult, vooral in de kelderverdieping, een koude rilling over uw rug voelen tintelen en uw ademhaling voelen benauwen, een benauwdheid, die u blijft beklem-

men, totdat ge buiten het gebouw gekomen, een zucht van verlichting slaakt in de wel niet frissche, maar toch open lucht.

Ik sprak van de kelderverdieping; want in deze betrekkelijk hoog gelegen metropolis, heeft men weinig hinder van vochtige kelders, zoodat men veel ruimte heeft gewonnen door het geheele gebouw te doen rusten op een sousterrain, waarboven zich dan nog drie verdiepingen verheffen. Op al deze vier étages hetzelfde schouwspel van donkere gangen en cellen, te zamen 142 in getal.

Het Record Office is, zooals het nu staat, nog onvoltooid. De oostelijke gevel, naar de zijde van de Rolls Chapel is weinig anders dan een blinde muur. De hoofdingang, de poort met den toren daarboven, is thans niet in het midden van den gevel geplaatst, maar op ongeveer een derde van de nog onvoltooide zijde. Het doel is dan ook het gebouw in denzelfden stijl te voltooien. Reeds is in Chancery Lane een nieuwe monumentale vleugel voltooid. Wanneer deze in gebruik zal zijn gesteld, zullen ook de onoogelijke gebouwen, die thans nog Rolls Yard ontsieren, de Judges Chambers en het Rolls House kunnen verdwijnen en aan het Engelsche Rijksarchief een waarlijk monumentaal gebouw zijn verschaft. Dan zal nog een verbindingsgebouw worden gesticht tusschen de beide vleugels, die Fetter Lane en Chancery Lane versieren, terwijl de oude Rolls Chapel, die eigenlijk een consequente doorvoering van de grootsche bouwplannen wel wat in den weg staat, maar natuurlijk, gemerkt de Engelsche piëteit, moet worden in stand gehouden, tot een soort museum zal worden ingericht.

De uiterste zorg wordt voortdurend besteed aan de veiligheid van het gebouw. Dat alom brandkranen, brandemmers, brandgranaten enz. zijn te vinden, ligt voor de hand. Waterleiding staat overal ten dienste. Bovendien bevat de groote toren een machtig reservoir, dat bij brand zijn watermassa kan loslaten. Een afdeeling policemen en andere bewakers heeft geen andere taak, dan het Archiefgebouw voortdurend, dag en nacht te bewaken en te onderzoeken, of soms ergens de documenten door vuur, water of lastige knaagdieren schade lijden.

Van de gebouwen gaan wij over tot het personeel der archieven. Aan het hoofd van dezen dienst staat de Master of the Rolls, lid van het ministerie en dien men het best met onzen Minister van Justitie kan vergelijken. Onmiddellijk onder hem staat de eigenlijke Rijks-archivaris, Deputy Keeper genoemd, die het deskundig hoofd van het archiefwezen is. Op hem volgen in rang een Secretaris en zes Superintendents, die ieder een eigen departement voor zich hebben: één voor het toezicht op het gebouw, één voor elke search-room, één voor de regeling van alles wat het behoud der documenten betreft, en zoo meer. Deze Superintendents zijn wetenschappelijk gevormde mannen, die hun sporen hebben verdiend op historisch of juridisch gebied. Op hen rust natuurlijk ook

de taak der voorlichting van het studeerend publiek. Over hun uitgebreide kennis en hun dienstvaardigheid in het zoeken van het gewenschte, is ook in Engeland slechts één roep. Onder hen staan nog een twintigtal clerks, evenals zij, met een wetenschappelijke opleiding. Dat aan hen en tevens aan het publiek weer een groot aantal attendants ten dienste staan, ligt voor de hand.

Intusschen, noch de Deputy Keeper, noch de Superintendents zijn geheel vrij, den bezoeker alles voor te leggen, wat hij wenscht in te zien. Zonderling genoeg is in Engeland de beschikking over elk onderdeel van het archief gebleven aan den Minister, van wiens departement het oorspronkelijk deel heeft uitgemaakt. Dit nu zou voor den bezoeker niet zeer hinderlijk zijn wanneer niet de verschillende Ministers hadden goed gevonden, den datum, waarna niets zonder speciaal verlof wordt getoond, op verschillende wijze vast te stellen. De papieren van het Foreign Office vóór 1760 kan men ten allen tijde te zien krijgen, voor die na 1760 is verlof van den Minister van Buitenlandsche Zaken noodig, wat zich evenwel nooit uitstrekt tot stukken jonger dan 1830. Daarentegen kunnen de documenten van het War Office ouder dan 1837 zonder verlof worden ingezien; voor die na dat jaar is vergunning van den Minister van Oorlog noodig. Bij de Admiraliteit is het weer anders geregeld: daar is het jaar 1800 de grens. En ten slotte heeft het Colonial Office de zaak weer anders begrepen, aangezien de papieren van dit Ministerie van alle tijden alleen na vooragegane machtiging van den Minister van Koloniën worden getoond. Intusschen dient nog hieraan toegevoegd, dat de machtigingen, zoo zij worden aangevraagd ten behoeve van het ernstig historisch onderzoek, nooit worden geweigerd.

Beantwoordt dus het gebouw van het Public Record Office volkomen aan zijn doel, zijn de ambtenaren, zooals men ze aan de meeste archieven aantreft, toch is hier niet alles te prijzen. Het staat mij niet vrij een oordeel te vellen over alle afdeelingen, maar van diegene, welke ik onder de oogen heb gehad was de catalogiseering, met een enkele uitzondering, bepaald onvoldoende. Afgezien van enkele tijdvakken, waarvan de records en rolls zijn gedrukt in den bekenden Calendar of State Papers, is het volstrekt onmogelijk te weten te komen, wat eigenlijk over een bepaald onderwerp of bepaalden persoon aanwezig is. Natuurlijk vult de ervaring der superintendents en attendants veel aan, maar zij kan het gemis van uitvoerige, degelijk bewerkte catalogi en registers niet vergoeden. Wat alleen voorhanden is, is wat dan ook zeer bescheiden heet een „List of Documents in H. M's. Public Record Office". Wanneer men nu onder Documents wil verstaan portefeuilles, dan weet men wat men aan dezen catalogus heeft; niets dan het nummer van de portefeuilles en de eindjaren van de documenten er in vervat, benevens de naam van een enkel persoon, die er dikwijls op voorkomt, wordt in deze List gevonden. Bij

de bestudeering der Middeleeuwsche stukken, rolls, charters enz., stuit men weer op andere bezwaren. Op dat gebied bestaan enkele catalogi, doch zeer wijdloopige en omslachtige, die bovendien meestal nog een register missen, zoodat het zoeken hoogst bezwaarlijk en tijdroovend, het vinden ongeveer onmogelijk is. Inderdaad, vergelijkt men dit met de wijze, waarop in het Britsch Museum de Catalogi zijn ingericht, dan is het verschil treffend. Niet alles is daar volmaakt: de oudere Catalogi zijn maar al te dikwijls onjuist, de nieuwere zondigen te vaak, doordien de samenstellers onbekend waren met de geschiedenis en de topograhie van het Continent, maar het Record Office heeft niets aan te wijzen, dat ook maar in de verste verte de vergelijking kan doorstaan met den alles omvattenden Classed Catalogue of Manuscripts of the British Museum, een reuzenwerk, waarop aanmerkingen zijn te maken, maar dat toch met zijn 120 lijvige folianten de bewondering opwekt van iederen bezoeker.

Groningen. H. BRUGMANS.

Boekbespreking.

INVENTARIS VAN HET ARCHIEF DER HEEREN VAN MONTFOORT, DOOR MR. R. FRUIN TH.AZ.

Bij de schriftelijke, zoowel als bij de mondelinge bespreking van de hoofdbeginselen, welke aan de ordening van een archief ten grondslag moeten liggen, ten slotte in de algemeene vergadering van 14 Juni 1893 van stellingen tot een soort grondwet verheven, is er steeds op gewezen, dat al het besprokene niet van toepassing kan worden gesteld op familie-archieven. Men is het er vrij wel over eens, dat dergelijke verzamelingen van stukken geene archieven in eigenlijken zin zijn, dat zij doorgaans zijn „een conglomeraat van papieren en stukken, welke de verschillende leden als zoodanig, of in verschillende functien in handen kregen en bewaarden." De losse draden, waarmede de stukken van den meest verscheiden aard tot eene dergelijke verzameling zijn saamgeregen, hebben zich meermalen zoo dooreengeward, dat het volgen van elken draad op zich zelf bijna eene onmogelijkheid is geworden. Allerlei redenen en omstandigheden, als verwantschap, vererving, het bewonen van een zelfde huis, het koopen van goederen met daarmede gepaard gaande verwerving van oude aankomsttitels, het bekleeden van eenig openbaar ambt enz. moeten daarbij worden opgespoord en nagegaan. Zelfs is het mij voorgekomen, dat de aanwezigheid van een aantal stukken van den meest uiteenloopenden aard in een familiearchief enkel kon worden verklaard uit de liefhebberij van een der leden van het geslacht in het verzamelen van oude charters.

Er zijn dus bezwaarlijk regels aan te geven, welke bij de ordening streng in acht moeten worden genomen; elke verzameling stelt hare eigen eischen.

Veroorloof ik mij nu de vrijheid een oordeel te vellen over den kortelings verschenen Inventaris van het archief der heeren van Montfoort door Mr. R. FRUIN TH.AZ, dan kan bij gemis aan eene meer of minder officiëel vastgestelde norma, waaraan deze inventaris kan worden getoetst, dat oordeel niet anders als geheel subjectief zijn. Bij een familie- of huisarchief kan het systeem van indeeling niet gegrond worden op „de oorspronkelijke organisatie van het archief, die in hoofdzaak overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is." Immers doorgaans heeft er geene oorspronkelijke organisatie bestaan en nog minder kan hier sprake zijn van eene inrichting der gemeenschap. Het is derhalve het meest rationeel het systeem van indeeling in verband te brengen met de personen, die leden van de familie, heeren der heerlijkheid of bewoners van het huis zijn geweest. Men kan althans aannemen, al is het ook veelal bij wijze van fictie, dat ieder dier personen een op zijn persoon, zijne goederen, zijne rechten en zijne ambten betrekking hebbend archief heeft bezeten; de vereeniging en opeenvolging der archieven van de leden van een geslacht vormen dan samen het familiearchief.

Ook Mr. FRUIN heeft dit systeem gevolgd, doch niet in al zijne consequenties. Eene hoofdverdeeling in stukken van publiek-rechtelijken en stukken van privaat-rechtelijken aard gaat vooraf. Bij de eerste eene onderverdeeling naar een systeem, hetwelk aan de ordening van archieven van een gemeenschap of een harer ambtenaren doet denken. Bij de tweede *a.* eene onderverdeeling naar de personen en *b.* eene onderverdeeling naar de zakelijke rechten, alzoo een soort van dossiersysteem. Onder *a.* brengt de heer FRUIN ook de testamenten. Ik heb er geen bezwaar tegen, doch kunnen de testamenten, inhoudende de beschikkingen over de goederen, over de zakelijke rechten, niet evengoed onder *b* worden gebracht?

Het gaat bezwaarlijk hier een verwijt van inconsequentie in de ordening te maken. Zoude eene groepeering der stukken van publiek-rechtelijken aard om de daarbij gemoeide personen mogelijk en te verdedigen zijn geweest, bij de stukken betreffende de zakelijke rechten zoude dit alleen mogelijk zijn geweest, voorzooverre in de desbetreffende stukken bepaaldelijk heeren VAN MONTFOORT en geene anderen als rechtverkrijgenden worden genoemd. Waar dit niet het geval is (in het Archief van de heeren VAN MONTFOORT schijnt het bijna niet voor te komen), waar bijv. de kooper bij gelegenheid van den aankoop in het bezit wordt gesteld van een aantal oudere aankomsttitels, daar is het bijna niet anders mogelijk als te rangschikken naar de rechten en goederen. Consequentie zoude hier tot onduidelijkheid hebben geleid en de heer FRUIN heeft m. i.

volkomen juist en bovenal practisch gehandeld door bij de indeeling van dit archief niet het stokpaard der consequentie te berijden, doch zich de vraag te stellen: hoe kan mijn inventaris het best worden ingericht, dat reeds de „Inhoud" of indeeling een helder overzicht geeft van wat het archief bevat, zoodat ook de tegenwoordige gebruiker daarin spoedig den weg vindt. Hij mocht dit doen, immers geene oude organisatiën bonden hem en van de oude 16e eeuwsche inventarissen waren slechts extracten over, terwijl na dien tijd de verzamelingen zijn gewijzigd, geschonden en aangevuld. Toch ware het m. i. wenschelijk geweest, indien door den heer FRUIN, bij de bespreking der geschiedenis van dit tot in de 13e eeuw opklimmende archief, met een enkel woord melding was gemaakt van het systeem, waarnaar die oude inventarissen waren ingericht en van de redenen, die hem weerhielden op het patroon dier oude inventarissen voort te arbeiden. Eene toetsing der begrippen over archiefinrichting uit de 16e eeuw aan onze einde-19e-eeuwsche begrippen over die materie zou interessant en leerzaam zijn geweest. Wellicht verrast de heer FRUIN ons nog eens met eene bijdrage over dit onderwerp in ons orgaan.

Deze nieuw verschenen inventaris kan bij de meer en meer in organisatie komende archieven van heeren, geslachten, kasteelen enz. tot een uitstekend voorbeeld ter vergelijking, misschien mutatis mutandis ter navolging strekken. Evenwel vergete men hierbij niet, dat zoowel de oude extractinventarissen als het oude merk, dat op de meeste Montfoortsche charters voorkomt, twee gidsen zijn geweest, die het vinden van den weg in de uit verschillende verzamelingen weder bijeengebrachte archief der heeren VAN MONTFOORT zeer hebben vergemakkelijkt. De inventaris, waarin de beschrijving der stukken om hare duidelijkheid allen lof verdient, bevat bovendien weinig nummers, waarin niet de heeren VAN MONTFOORT met name zijn genoemd, m. a. w. in dit archief schijnen weinig stukken aanwezig te zijn geweest, waarvan het zoeken en verklaren van het verband met de heeren VAN MONTFOORT moeilijkheden opleverde.

J. A. FEITH.

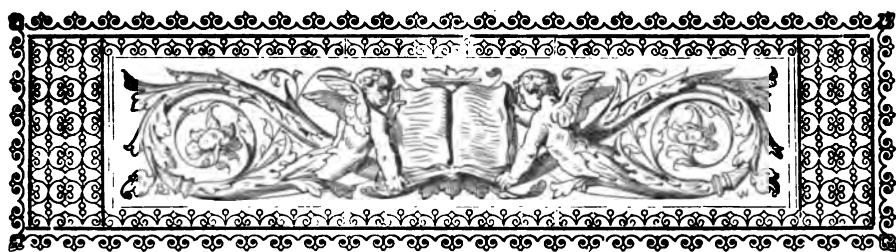
VARIA.

In de *Kerk. Ct.* deelt iemand mede, dat vele kerk-archieven in treurigen toestand verkeeren. Doch het ergste maakte het een predikantsvrouw die de kast te goed gevonden had voor dien ouden rommel en ze tot bergplaats harer japonnen had ingericht. De archieven waren eenvoudig ten vure gedoemd.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

F. O. Leith

1895/6. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

Mr. HENDRIK OCTAVIUS FEITH,

† 24 September 1895.

Het is niet dan met een zekeren schroom, dat ik de pen opvat om ten behoeve van ons Tijdschrift in korte trekken het levensbeeld te ontwerpen van den man, wiens naam hierboven is geplaatst. Een schroom, die zijne verklaring vindt aan den eenen kant in de omstandigheid, dat deze man wars was van allen ophef en drukte, van wederkeerige ophemeling, zelfs bij werkelijke verdiensten, en aan de andere zijde daarin, dat hij zich zoowel op het gebied der wetenschap heeft bewogen, als deelgenomen aan het openbare leven in zijne woonplaats. En nu moge het waar zijn, dat hij daarin geen opmerkelijken, op den voorgrond tredenden rol heeft gespeeld, al viel zijn eerste optreden in den roerigen tijd van het jaar 1848, even onbetwistbaar is het zeker, dat van zijne geheele persoonlijkheid, in haren deftigen eenvoud, een invloed is uitgegaan, die zijn' stempel drukte op besluiten, welke zonder dien meer overijld en zonder rijp beraad waren genomen.

Het zal duidelijk zijn, dat te dezer plaatse de wetenschappelijke werkzaamheid, bepaaldelijk die als archivaris — en juist bij FEITH raakte zij zoo dikwijls den practischen kant der dingen —

meer in het bijzonder het zwaartepunt onzer beschouwingen zal uitmaken. Dit neemt niet weg dat een korte levensbeschrijving niet ongepast kan worden geacht.

HENDRIK OCTAVIUS FEITH dan werd den 9en December 1813 uit het huwelijk van zijn' vader, naar wien hij werd genoemd, met HARMANNA MARIA MEURS geboren te Groningen in het huis, dat, had hij niet gedurende de laatste weken op zijn buitenverblijf te Tolbert vertoefd, ook zijn sterfhuis zoude zijn geweest. Was het uur zijner geboorte, toen de kozakken de woning in- en uitgingen, eenigszins rumoerig, zijne verdere levensjaren verliepen rustig. Evenals anderen bezocht hij, na de eerste grondslagen zijner kennis te hebben gelegd, het Gymnasium, en voorts de Academie in zijne geboortestad. Dat hij in zijn' studententijd ook de eischen der gezelligheid tot hun recht wist te doen komen, bewijst de omstandigheid, dat hij gedurende eenigen tijd als rector van Vindicat atque polit, den presidialen zetel in het studentencorps bekleedde. Op 30 Juli 1838 promoveerde hij na de openlijke verdediging van een proefschrift, getiteld: De gildis Groninganis.

FEITH vestigde zich toen als advocaat te Groningen, en oefende daar de rechtspractijk uit. In 1839 werd hij zijn' vader toegevoegd in diens betrekking als archivaris der provincie en van de stad Groningen. Ook schijnt hij herhaaldelijk met dezen, die door zijn werk over het beklemrecht op de opvattingen omtrent dit rechtsinstituut een grooten invloed heeft geoefend, in geschillen daartoe betrekkelijk te zijn opgetreden. In 1849 verving hij zijn' inmiddels overleden vader in de bovengenoemde posten, en zag zich om die te kunnen blijven vervullen door de invoering der nieuwe provinciale wet genoodzaakt af te treden als lid der Provinciale Staten, in welk college hij in 1848 was verkozen. Zoo verliepen eenige jaren, waarin FEITH zich aan de rechtspraktijk en zijne werkzaamheden als archivaris onverdeeld kon wijden. In 1859 bleek het vertrouwen, dat zijne medeburgers in hem stelden door zijne verkiezing tot lid van den gemeenteraad; een lidmaatschap, dat hij gedurende dertig achtereenvolgende jaren bekleedde. En dat dit lidmaatschap voor hem geen sinecure was, springt in het oog, als men bedenkt,

dat hij reeds in het volgend jaar werd verkozen tot lid der veencommissie, de commissie uit den Raad, nader belast met het toezicht op het beheer der veenkolonies, de uitgestrekte bezittingen der stad, in het Z. O. van het gewest gelegen — wij zullen hierop nog hebben terug te komen — en dat bleef, tot hij uit den raad trad. Eveneens bekleedde hij van 1862 tot 1878 den post van wethouder.

Daarbij hield hij jaren lang èn in zijne geboorteplaats èn daarbuiten zich bezig met kerkelijke aangelegenheden, en had in verschillende kerkelijke college's zitting, ook in de synode en de synodale commissie. Het Kerkelijk Wetboek, door hem met ds. J. Douwes uitgegeven, getuigt van zijne werkzaamheid op dit gebied.

Voegen wij er nog bij, dat talrijke liefdadige en nuttige instellingen Feith onder hare bestuurders mochten tellen, dat vele personen hem in hunne bijzondere aangelegenheden betrokken, en de lezer dezer bladzijden zal de overtuiging hebben gekregen, dat zoo ooit, dan hier van een welbesteed leven sprake mag zijn. Maar ook, en dit is hier ter plaatse van meer belang, dat deze archivaris, die dan toch niet tot het geslacht der jongeren behoorde, allerminst zich met zijne paperassen en perkamenten opsloot, en voor het werkelijke leven even geschikt was als wie ook. Na dit te hebben geconstateerd, wordt het tijd mr. H. O. Feith nader in zijn' wetenschappelijk-historischen arbeid te beschouwen.

Een persoonlijke herinnering moge hier niet ongepast schijnen. Het was in het jaar 1882, even vóórdat de nieuwe organisatie ook voor Groningen tot stand kwam, het provinciaal archief rijksarchief werd, en de provinciale archivaris rijksarchivaris.

Het archief (gemeentelijk en provinciaal), voorzoover het onder Feith's beheer was gesteld, bevond zich in een tweetal lokalen op de derde verdieping van het Groningsche stadhuis. Die lokalen waren tamelijk hoog van verdieping, en de kasten, waarin de archivalia waren geborgen, reikten tot aan den zolder. In verband met het door Feith in de jaren 1853/77 bewerkte chronologisch register, waarop voor namen en zaken een alphabetisch als klapper het gebruik vergemakkelijkt, waren de losse

stukken chronologisch naar de jaren geordend, en in opeenvolgende laden in die kasten gelegd, terwijl van verschillende folianten met copiëen en origineelen excerpten waren gemaakt en op de jaren in het chronologisch register gebracht.

Deze wijze van beschrijving bracht onwillekeurig mede, dat bij niet nauwkeurig toezien met de noteering der vindplaats nog wel eens een abuis voorkwam. Iets wat ten gevolge had een vergeefsch zoeken ter onjuister plaatse, en daarmede geloop van links naar rechts, het op- en afgaan van trappen enz.

In 1882 nu, bij de studies voor mijne dissertatie trof het, dat ik vooral moest inzien stukken uit de 15e en 16e eeuw, die bij de inrichting van het archief dikwerf in de hoogere laden waren geborgen, of althans werden verondersteld te zijn. En nu was het voor mij, den jongere, soms verbazingwekkend te zien met welk een nog jeugdig vuur en onvermoeiden ijver de toen zeventigjarige zich met en op den enormen trap bewoog, tot het verstrekken der benoodigde stukken. Een enkele maal kon ik niet nalaten „den ouden heer" voor te stellen zelf het stuk maar van uit die hooge gewesten te mogen halen. Maar daarvan wilde hij niets weten, en voor men er aan dacht, was hij reeds weêr boven aan het zoeken. Diezelfde voortvarendheid teekende den man in alles, wat hij deed. Dezelfde bereidwilligheid om den onderzoeker voort te helpen; dezelfde ijver om ook anderen bekend te laten worden met de aan zijne hoede toevertrouwde schatten, stonden eveneens ieder ten dienste, waar het er op kwam schrift en beteekenis der stukken te leeren kennen. Nimmer werd hij moede op vragen en opmerkingen met de door hem verkregen kennis voorlichting te geven. En wat het lezen der handschriften aangaat, moet ik voor mij persoonlijk verklaren veel aan mr. H. O. Feith te danken te hebben.

Wij vermelden zoo even het register door Feith op het Groningsche archief gemaakt. Een werk van jaren, en dat toch langzamerhand is verouderd. Niemand zie echter in dit misschien hard klinkende woord de bedoeling het als een onverdienstelijken arbeid te willen qualificeeren. Niets ligt verder van mij dan dat; want in het bijzonder geldt ook hier: il faut juger les

écrits d'après leurs dates. En nu lette men er vooreerst op, dat het eerste deel in 1853 verscheen. Toen had dus reeds gedurende eenige jaren een ordening moeten plaats hebben; het plan van den geheelen arbeid moet hebben vastgestaan en was misschien meer of minder gedetailleerd reeds uitgevoerd.

Wijl mr. DRIESSEN het archief hoofdzakelijk had doorzocht tot het uitgeven zijner Monumenta inedita, en de vader van mr. H. O. FEITH in 1832 in diens plaats getreden met gelijksoortig doel, o. a. met het oog op het beklemrecht er in had gearbeid, is het waarschijnlijk, dat van een planmatige ordening van het geheel nog niet zoo heel veel zal zijn te recht gekomen, al is het even waarschijnlijk, dat verwaarloozing en vernietiging juist in die, voor ons archiefwezen zoo onheilvolle jaren, dientengevolge zal zijn voorkomen. Wij mogen op grond hiervan aannemen, dat, misschien reeds voorbereid door FEITH Sr., door den zoon de ordening en indeeling van het Groningsch archief op het einde der eerste helft dezer eeuw is ontworpen en ingevoerd. Getrouw aan het arbeidsplan is zij vervolgens door hem doorgevoerd en ten einde gebracht.

De uiteenzetting der nadeelen van het systeem is niet hier ter plaatse en evenmin die der tegenwoordige, vrij wel algemeen gehuldigde denkbeelden in dit opzicht. Maar wel past hier de opmerking, dat de chronologische volgorde in de verschillende jaren zelve niet is volgehouden, en dat de omschrijving der stukken nu en dan te wenschen overlaat, daar zij weinig of geen inlichting omtrent den inhoud geeft. Niettegenstaande deze gebreken in de uitvoering blijft het werk zelf, en de ordening, die er aan ten grondslag ligt, in die voor onze archieven donkere dagen een merkwaardig feit. In dien tijd toen BAKHUIZEN VAN DEN BRINK pas aan het Rijksarchief in den Haag verbonden werd, en met hem nieuw leven in het archiefwezen hier te lande ontstond, toen onder den druk door verschillende geleerde genootschappen uitgeoefend ook van regeeringswege eenige meerdere belangstelling werd getoond en hier en daar werd ingegrepen en enkele maatregelen ter verbetering werden genomen. Hoe weinig dit nog beteekende bij hetgeen wij jongeren in de laatste twintig

jaren hebben zien gebeuren op dit gebied, zullen zij weten en begrijpen, die den toestand van heden met vroeger vergelijken. Geen wonder dan ook, dat waar materieel zulk een groote vooruitgang merkbaar is en ook het personeel in veel betere conditie is gekomen, door dieper gaande studie en gemeenschappelijk overleg de denkbeelden omtrent de archieven en hunne ordening zich geheel hebben gewijzigd. Dit neemt evenmin weg, dat het Groninger register op de ordening en beschrijving van verscheiden archieven zijn' stempel heeft gedrukt. Een der beste is wel dat van Kampen, dat van de voor de hand liggende gebreken zijns voorgangers gezuiverd is, maar dat hoewel nu reeds een statige reeks van zes deelen vormende, wel niet zijn einde zal zien. En niet onbekend zal het den meesten zijn, dat de vroegere rijksarchivaris van Overijsel het systeem nog consequenter ook bij de ordening doorvoerde, maar daarbij langzamerhand in een labyrinth geraakte, uit hetwelk hij zich slechts door een heroïeke poging, waarbij veel van den gedanen arbeid weder omver zoude moeten zijn gehaald, had kunnen redden, ware hem langer leven vergund geweest. Te Groningen is men dikwijls voor de consequentie teruggedeinsd, en zijn meerdere afzonderlijke stukken aldus behandeld, terwijl veel bij elkaâr gelaten is, wat uit den aard der zaak, maar niet wat den tijd betreft, bij elkander behoorde. Twee omstandigheden, die den tegenwoordigen titularis den terugkeer tot het betere systeem zullen vergemakkelijken.

Wij meenen ons hiermede op het juiste standpunt te hebben geplaatst tegenover het register met de daaraan voorafgaande werkzaamheden, en daarmede in de mogelijkheid om over dien arbeid een juist en billijk oordeel te vellen, wat de wetenschappelijke waarde er van aangaat. De practische waarde er van telle men vooral niet gering. Groot en belangrijk toch is het nut er van geweest ter bevordering van allerlei onderzoek. Spoedig toch, en zonder veel moeite kon men zich op de hoogte stellen van een en ander betrekkelijk een bepaald onderwerp in het archief aanwezig, en zag men zich den weg gewezen, waarlangs de gewenschte kennis kon worden verkregen, en de plaats, waar

zij waarschijnlijk tot nog toe verborgen lag. Velen zullen daardoor een aanmerkelijke besparing aan tijd en moeite hebben ondervonden, die zij slechts dan eenigermate zullen hebben kunnen begrooten, als elders dergelijk hulpmiddel hun niet ten dienste stond. En behalve dit voordeel achte men ook de meerdere bekendheid aan den inhoud van het Groninger archief gegeven niet gering.

Niemand zal den juisten omvang van dit resultaat kunnen bepalen, wel kunnen wij de gevolgen er van in FEITH's werken zelve waarnemen. Het is toch niet waarschijnlijk, dat deze lange reeks van grootere en kleinere geschriften ware tot stand gekomen, en dat de schat van wetenswaardige bijzonderheden daarin neêrgelegd, aan de vergetelheid zoude zijn ontrukt, waren de aan zijne zorgen toevertrouwde archieven een rudis indigestaque moles gebleven, en had niet ook het register zijn' schrijver zelven telkens ten dienste gestaan. Het ware anders ondenkbaar, dat over alle de speciale onderwerpen, door hem behandeld in de eerste serie der Groningsche Volksalmanakken (1837/51) en de daarop gevolgde jaarboekjes, en in de door FEITH met dr. G. ACKER STRATINGH en mr. W. B. S. BOELES gedurende de jaren 1864/73 uitgegeven tien deelen der Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde van de provincie Groningen en in de tweede serie Groninger Volksalmanakken 1890/4, hij had kunnen mededeelen, wat wij in genoemde periodieken vinden.

Zeker geldt dit ook voor de talrijke gegevens, die zijn samengebracht in werken, door hem geschreven met een meer practisch doel. Ik bedoel dezulke, waar het er op aankwam de rechten zijner geliefde geboortestad historisch uiteen te zetten en te bewijzen. Tweemaal was hij daartoe in de gelegenheid. Het eerst in het jaar 1851, toen hij in het licht gaf: „Het regt der stad Groningen op het klooster ter Apel, uit de geschiedenis aangetoond." Een dertigtal jaren later, in 1882, schreef hij: „Regten der gemeente Groningen op en in de Stads-veenkoloniën", en schonk deze studie aan den Raad, die haar op kosten der stad liet drukken. Niet ten onrechte; hier toch werd een arsenaal haar verstrekt, waarin de wapenen, die tegen hare tegenpartij, weder-

spannige meiers en anderen, konden worden gebruikt, voor de hand lagen. En dat niet alleen, gebruik en strekking werden breedvoerig en duidelijk uiteengezet. En al moge men het niet altijd met de redeneeringen eens zijn, de kracht der argumenten anders beschouwen, eerlijker en overtuigder voorstander van hare rechten heeft de stad niet gehad, en evenmin een, die op dit gebied naar zijn beste vermogen uit de historie — het archief dus — de bestaande toestanden trachtte te rechtvaardigen. En juist hier moest zijne wetenschappelijke kennis en practische ervaring, men denke aan het langdurig lidmaatschap der veencommissie, der gemeente Groningen ten goede komen.

Stonden wij geruimen tijd stil bij FEITH's speciaal-archivalische werkzaamheid, met een andere daarmede in verband staande dienen wij ons nog kortelijk bezig te houden. De verzekering, dat hij, waar hij gelegenheid er toe zag, de verzamelingen, aan zijne hoede toevertrouwd, trachtte te verrijken, en dat hij daartoe nog al eens in de gelegenheid was, kan eigenlijk overbodig schijnen, nu wij toch met het oog op de plaatsruimte niet in staat zijn een daarvan eenigszins nauwkeurige opgave te doen. Liever willen wij dan ook de aandacht vestigen op de door mr. H. O. FEITH alleen of met anderen bezorgde uitgaven, van eenigen omvang.

Bij het nagaan daarvan zal het blijken, dat ook in dit opzicht zijn archief hem ruimen voorraad heeft geleverd. Een korte vermelding met aanduiding waar hij zijne bronnen vond, moge hier voldoende zijn. Het schijnt ons niet gepast over de wijze van uitgeven en hare meer of mindere kritische waarde te oordeelen. Van vele is dit reeds vroeger en uitvoerig geschied. Een enkele is later door anderen (misschien verbeterd), weder gepubliceerd.

Als alle menschenwerk hebben zij hunne gebreken, waar blijft het echter, dat hij talrijke voor het Noorden des lands belangrijke geschied- en rechtsbronnen toegankelijk heeft gemaakt. Wij vermelden hier onder de eerste:

De Werken van den Ommelander edelman JOHAN RENGERS van ten Post; 3 deelen (1852); naar handschriften, toenmaals in het bezit der familie SICCAMA, thans in het archief te Groningen.

Lettres de GUSTAVE ADOLPHE, roi de Suède, adressées à son général Dodo von Inn- und Kniphausen en 1630, 31 et 32, (1860); naar de origineelen vroeger in het archief te Groningen, thans in het bezit van den graaf von Inn- und Kniphausen te Lützburg, welke uitgave door den Koning van Zweden met een medaille van verdienste werd geëerd.

De kronieken van EMO en MENKO, te zamen met dr. G. ACKER STRATINGH (1866), waarvan het handschrift in de Universiteits-bibliotheek te Groningen berust; en

De kroniek van EGGERIK EGGES PHEBENS (1867), naar het handschrift in het archief aldaar.

Beide in de Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Nobiliarium Groninganum van WILHELM CONDERS; in het Algemeen Nederlandsch Familieblad (1886), waarvan het handschrift in het archief te Groningen.

En eindelijk met zijn' zoon mr. J. A. FEITH:

Het reisjournaal van jr. FREDERIK COENDERS (1893), in de Werken van het Historisch Genootschap; eveneens naar een handschrift in het archief aldaar.

Van de door FEITH uitgegeven rechtsbronnen noemen wij nog:

Het Oldermansboek, of verzameling van stukken behoorende tot het gild-, water- en stapelregt van de stad Groningen van 1434—1770, (1850); naar een handschrift in het Groninger archief.

Voorts:

Warfsconstitutiën en oordeelen, tot en met het jaar 1601 (1863);

Ordelboek van den Etstoel van Drenthe (1870);

vormende te zamen Deel VII der Werken van het Genootschap Pro excolendo jure patrio; en

Willekeuren van Westerwolde (1891) in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsche recht.

Alle naar handschriften in het archief te Groningen.

Men ziet het uit de lange reeks, zoo even opgenoemd; ook op dit gebied heeft mr. H. O. Feith gewerkt, zoo lang het dag voor hem was. Zelfs in het afgeloopen jaar verscheen nog een kleine bijdrage van den tachtigjarige in den Groningschen Volksalmanak. En niettegenstaande zijn' afnemende gezondheid bleef hij tot het einde belangstellen in den wetenschappelijken arbeid, aan welke hij zijn leven had gewijd, al werd deze op andere wijze opgevat en uitgevoerd door de jongeren, die na hem kwamen, dan waarop hij zelf hem placht te verrichten. Niet zonder een zeker gevoel van dankbaarheid vermelden wij dan ook, dat toen in 1891 de Vereeniging van Archivarissen werd opgericht, hij onmiddellijk tot haar toetrad, en al nam hij zelf geen werkzaam aandeel meer in haar faits et gestes, toch levendige belangstelling in haar lotgevallen bleef betoonen. Zelfs toen hij in 1892 zijn ambt overgaf aan zijn' zoon mr. J. A. Feith, en in dezen zeker den meest gewenschten opvolger vond, brak hij den band met de Vereeniging niet af, maar bleef als buitengewoon lid tot haar in betrekking. Een eer voor ons, maar ook een teeken van een ruimen blik en een blijk van onbevooroordeeldheid; want, al ging hij niet altijd met de nieuwere opvattingen mede, hij verwierp ze toch niet of keurde ze niet af, alleen omdat ze nieuw waren.

Overzien wij nog eens den levensloop van den man, in het bovenstaande kort geschetst, dan mogen wij menschelijkerwijs spreken van een gelukkige. Zeker ook voor hem had het leven moeilijke oogenblikken; ook hij had den last te dragen, aan wien geen onzer ontkomt. Zijne echtgenoote stierf eenige jaren geleden, evenzoo een zoon; een dochter werd eenige maanden vóór hem grafwaarts gedragen.

Maar niettemin meenen wij dat woord te mogen gebruiken. En zeker was het een werkzaam en welbesteed leven, waarin ook, en dit is niet aller deel, waardeering en erkenning van zijn' noesten arbeid en den schat zijner wetenschap niet ontbraken. Ook al willen wij het bewijs daarvan in het lidmaatschap van verschillende geleerde genootschappen nu niet zoo hoog aanslaan, al meenen wij zelfs, dat een koninklijke onderscheiding, zij het dan een aangenaam blijk, nog niet altijd geeft een juisten maat-

staf, het ridderkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw in 1861 aan Feith verleend, was zoo ergens hier op zijne plaats.

Immers het Virtus nobilitat was het juiste signalement van zijn geheele wezen.

Assen, Nov. 1895. SEERP GRATAMA.

Berichten, enz.

BENOEMD:

tot archivaris der gemeente Leeuwarden mr. J. L. VAN SLOTERDIJK aldaar;

tot archivaris der gemeente Vlaardingen de heer IJ. SCHUITEMAKER, commies ter secretarie aldaar.

Door zijne benoeming tot leeraar te 's Hertogenbosch en zijn vertrek naar genoemde plaats, heeft de heer F. ALLAN opgehouden archivaris te Goes te zijn.

In de laatste algemeene vergadering der Vereeniging van archivarissen werd na herhaalde stemmingen, die tot geen positief resultaat leidden, besloten aan het bestuur op te dragen een commissie samen te stellen, die in opdracht der Vereeniging zou samenstellen een handleiding voor de inventariseering der Nederlandsche archieven, zooals die gewenscht werd in in het door mr. DOZY geamendeerde en daarna door de vergadering aangenomen voorstel van mr. HEERES. Het bestuur heeft gemeend, bij het vormen dezer commissie de laatste stemming der vergadering als leiddraad te moeten aannemen. De meeste stemmen hadden op zich vereenigd de H H. mrs. MULLER, FEITH en BONDAM; dezen werden dus het eerst uitgenoodigd, daar de vergadering verklaard had zich te vereenigen met het amendement van den heer DE BUSSY, dat een comissie van drie leden wenschte. Toen de heer BONDAM meende zich wegens drukke ambtsbezigheden te moeten verontschuldigen, werden de H.H. mrs. DOZY en FRUIN, die een gelijk aantal stemmen (het hoogste na mr. BONDAM) op zich vereenigd hadden, uitgenoodigd in de commissie zitting te nemen. Ook de heer DOZY had daartegen bezwaren Zij is dus thans samengesteld uit de H H. MULLER, FEITH en FRUIN.

Naar aanleiding van het wetsontwerp tot verhooging van art. 156 op Hoofdstuk V der loopende Staatsbegrooting, teneinde daarvoor aan te koopen een terrein tot het bouwen van een brandvrij archief gebouwte Assen, werd in het Voorloopig Verslag de vraag gedaan, of „het uit een oogpunt van zuinigheid geen aanbeveling zou verdienen het provinciaal archief van Assen naar Groningen over te brengen, alwaar het zonder veel kosten in het archiefgebouw te bergen zou zijn." Daarbij wenschte men een overzicht der eventueele kosten van den bouw en de inrichting te ontvangen, alvorens een beslissing te nemen. Nadat reeds eenige leden „de wenschelijkheid om het archief te Assen te laten" hadden betoogd, wordt in de Memorie van Toelichting er nog op gewezen, dat de „overbrenging van de Drenthsche archieven naar Groningen voor den dienst

der admidistratie zeer ongewenscht" zou zijn, en dat zij bovendien geen bezuiniging zou opleveren, omdat er te Groningen even goed als te Assen zoude moeten worden gebouwd, terwijl het terrein, dat nu is verkregen voor matigen prijs, groot genoeg en zeer geschikt is. Voor het overzicht der kosten verwijst de Minister naar de nadere plannen.

Toch schijnt het niet in de bedoeling te liggen reeds in 1896 met den bouw te beginnen. Waarom dan een verhooging der loopende begrooting voorgesteld, werd gevraagd. En de Regeering antwoordt, dat anders mogelijk de koop niet ware doorgegaan.

Niettegenstaande deze bedenkingen is het wetsontwerp zonder op deze post betrekking hebbende discussie in de Tweede Kamer aangenomen, en ook door de Eerste goedgekeurd.

Ten behoeve van het Rijk is aangekocht, met onlangs verleende goedkeuring door de wetgevende macht in den vorm van de aanneming der verhooging van een post op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1895, een verzameling van bescheiden op den admiraal DE RUYTER en diens geslacht betrekkelijk of van hem afkomstig. Een verzameling van bijzonder groot belang, te grooter, wijl bij den noodlottigen brand van het ministerie van marine in 1844 verreweg het grootste gedeelte der archieven vernield zijn, welke de geschiedenis van de roemrijke daden onzer vlootvoogden in de 17[de] eeuw bevatten. De collectie omvat behalve eenige open brieven van adeldom:

26 meest eigenhandig door M. de Ruyter geschreven journaalboeken, loopende van 1633 tot 1676;

18 brievenboeken, loopende van 1652 tot 1675;

8 rekeningen en comptabele boeken van 1661 tot 1676;

een memoriaal omtrent het vrijkoopen van christenslaven te Algiers, 1664;

16 deelen akten en resolutien van de scheepskrijgsraden van 1655 tot 1674, waaronder die van Joan de Witt tijdens de ziekte van De Ruyter in 1666, en die rakende het „exploot" op de rivier van Chatham;

een collectie van ruim 1100 brieven van 1641 tot 1680, waaronder van Willem III, van graaf Maurits van Nassau, van de gebroeders De Witt, van de koningen van Frankrijk, Spanje en Denemarken, van den Keurvorst van Brandenburg, van den Groothertog van Toskane, enz.

11 journaalboeken, meest eigenhandig geschreven, van 1664 tot 1681.

In verband met een aantal historische kunstvoorwerpen bedraagt het voor den aankoop vastgestelde bedrag *f* 15000.

Aan het Algemeen Rijksarchief zijn voor eenigen tijd in bruikleen afgestaan de nagelaten papieren van den bekenden patriot en lateren generaal H. W. DAENDELS. (Zie *Staats Courant* Jan. 1895).

Door den heer H. H. BEELS te Haarlem, en mevrouw de weduwe BEELS VAN HEEMSTEDE geb. VAN LOON, te Amsterdam, zijn aan 's Rijks archief ten geschenke gegeven eenige stukken, dateerende uit de 15e en 16e eeuwen, nader beschreven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Mei 1895. II. B.

De behandeling der gemeentebegrooting te Dordrecht gaf den heer VAN DER MADE gelegenheid te wijzen op de wel wat te hooge opdrijving van de kosten voor het archief. Vooral maakte hij bezwaar tegen een post van *f* 300 voor het drukken van een catalogus der bibliotheek. De heer COLOMBIJN gaf in overweging deze uitgaaf voor dit jaar uit te stellen. Hiertegenover betoogde de voorzitter, dat, hoewel niet ontkend kan worden dat de kosten voor het archief hooger zijn dan vroeger, de gemeente veel voordeel van het archief ondervindt. De heer VAN DER MADE spoorde aan tot zooveel mogelijk bezuinigen, waarop de voorzitter antwoordde dat B. en W. zulk een aansporing niet behoeven, daar zij altijd de zuinigheid betrachten. De post werd goedgekeurd.

Naar aanleiding van de geplaatste noot bij ons bericht omtrent het gemeente-archief te Goes in het vorig nommer ontvingen wij de volgende rectificatie, die wij gaarne opnemen:

„Er is hier geen sprake van een catalogus van het archief, maar van een catalogus van oudheden, waarbij indertijd de aanwezige charters en eenige brieven van beroemde personen gevoegd werden. Het is waar „dat de verslaggever alleen van een catalogus spreekt en het woord „oudheden" heeft weggelaten."

Ter uitvoering van het in ons vorig nommer medegedeelde K. B. tot opheffing van het rijksarchief te Roermond gaf de Commissaris der Koningin in de prov. Limburg kennis aan den Gemeenteraad, dat hij zich op 17 Sept. j.l. ter plaatse zoude vervoegen tot het in ontvangst nemen van de rijksarchieven in het depot aldaar. De Raad besloot, na eenige discussies, zich tegen de afgifte niet te verzetten en droeg B. en W. op, alle stukken af te geven behoorende tot het rijksarchief, behalve die, welke zich bevinden in het lokaal, waar rijks- en gemeente-archief vermengd werden. Voorts, door deskundigen die stukken te doen onderzoeken en daarvan een lijst te maken. En ten slotte, indien de Staat of wie ook bezit wil nemen van stukken, welke, naar het oordeel dier deskundigen, aan Roermond behooren, den president der rechtbank te Roermond in kort geding om conservatoire maatregelen te vragen.

Nadat op den gemelden dag bij de komst van den Commissaris der Koningin, in gezelschap van den Rijksarchivaris, eerst nog een „straatoproer"

had gedreigd uit te breken, behield echter het gezond verstand ook bij de volksmenigte de overhand, en was spoedig alles tot de gewone vreedzame rust teruggekeerd.

De schifting der stukken had nu een meer kalm verloop. Van de zijde van Roermond fungeerde als deskundige de heer WILLEMSEN, pastoor van St. Odilienberg. Zij werd op 17 Oct. j.l. voortgezet en is nog niet afgeloopen, daar niet alle moeilijkheden zijn opgelost. Het grootste gedeelte der rijksarchieven is reeds naar Maastricht overgebracht.

Te Zutphen schijnt men er nog wonderlijke begrippen omtrent aard en inhoud van een archief op na te houden. Wat anders te denken van een bericht als het volgende:

„Een uitvoerige catalogus is samengesteld van voorwerpen, aanwezig in *oud archief* te Zutphen. De catalogus is als bijlage bij het Gemeenteverslag over '94 gevoegd, afzonderlijk op het Archief verkrijgbaar. (Uitg. J. Spruijt en Co.) De gecatalogiseerde voorwerpen zijn onder twaalf hoofdstukken bijeen gebracht: I. Topografie (Gezichten op en om Zutphen, Bodem, Plattegronden, Poorten, Gebouwen). II. Huiselijk leven. III. Regeering. IV. Rechtswezen. V. Krijgswezen. VI. Kerkwezen (Sint-Walburgskerk, Kloosters, Verschillende voorwerpen). VII. Armwezen. VIII. Handel. IX. Nijverheid. X. Onderwijs. XI. Schoone kunsten. XII. Geschiedenis."

Of hebben wij hier eigenlijk met een museum van oudheden te doen? Dan ware het ook maar beter die benaming te gebruiken. Door de groote menigte worden archieven en dergelijke musea nog al te dikwijls als één pot nat beschouwd.

De *Temps* bevatte eenigen tijd geleden het belangwekkende bericht, dat men aan de prefectuur der Seine een reorganisatie voorbereidt van den dienst der archieven in het departement. Om elders in Frankrijk een plaatsing als archivaris te erlangen, moet men het diploma hebben van élève der *Ecole des chartes*. Te Parijs daarentegen zijn de archieven op eenige uitzonderingen na in de handen van het gewone personeel der prefectuur. Men ziet in, dat deze de bekwaamheid missen, dat er voorbereidende, bijzondere studiën noodig zijn voor den *service délicat de la conservation et du classement des archives*. Dus wil men voortaan ook in het Seine-departement het bovenvermelde diploma eischen.

Een Zwitsersche geestverwant.

Ook thans weder kan ik bericht geven over eene aangename verrassing van denzelfden aard, als ik ten vorigen jare kon signaleeren na de ken-

nismaking met een artikel van den Keulschen archivaris over de organisatie van zijn archief. De Zurichsche staatsarchivaris dr. P. SCHWEIZER (bekend door zijn geroemd oorkondenboek van Zurich) zond mij onlangs zijne *Geschichte des Zürcher Staatsarchives*, die ik met de grootste belangstelling gelezen heb. Zooals de titel reeds aanduidt, bevond ik bij die lectuur, dat onze Zurichsche ambtgenoot geheel hetzelfde werk, als ik juist in dezelfde dagen onderhanden had voor het archief der stad Utrecht, verricht heeft voor zijn depôt en wel volkomen op dezelfde wijze als ik. De overeenkomst in de wijze van behandeling is echter nog minder opvallend dan de overeenkomst der behandelde stof: het trekt zeer de aandacht, dat twee zoover van elkander verwijderde en ook overigens geheel verschillende archieven als die der steden Zurich en Utrecht, niet alleen in groote trekken, maar ook in allerlei bijzonderheden volkomen dezelfde lotgevallen hebben doorleefd, en dat dezelfde feiten zich bij beiden gewoonlijk in dezelfde tijden hebben voorgedaan. Slechts ééne uitzondering moet ik vermelden: de Zurichsche magistraat is in éen opzicht zijnen Utrechtschen broeder zeer verre vooruit geweest: reeds in 1692 werd het archief van Zurich als een afzonderlijken tak van beheer in het stedelijk organisme erkend, — een beginsel, dat ten onzent eerst bijna 1½ eeuw later schuchter uitgesproken en aarzelend in toepassing gebracht werd. Het gevolg daarvan is, dat het Zurichsche archief in het bezit is eener zoogenaamde Registratur (de archivaris heette daarnaar Registrator). Deze registers (waarvan een o.a. den respectabelen omvang van 124 deelen heeft) bevatten korte regesten van den inhoud der losse stukken en ook van de in seriën opgenomene akten, in de eerste plaats van de raadsbesluiten. Zij vormen, hoewel natuurlijk volgens onze tegenwoordige begrippen gebrekkig ingericht, een onwaardeerbaar hulpmiddel voor den gebruiker van het archief, welks gemis wij in onze archieven dagelijks moeten betreuren.

Eene andere merkwaardigheid van het Zurichsche archief is, dat reeds in 1794 melding wordt gemaakt van bezoekers, „die alleen uit nieuwsgierigheid komen" en die, het moet erkend worden, deze ongepaste nieuwsgierigheid duur genoeg moesten betalen met een entree van 20 schilling. En bovendien nog iets duurder, als zij niet goed oppasten, getuige de geleerde maar boosaardige predikant, die het misbruik van de Zurichsche archiefschatten met het leven boette!

Doch het is niet om deze kleinigheden mede te deelen, dat ik het geschrift van dr. SCHWEIZER ter sprake bracht. De schrijver laat aan zijne geschiedenis voorafgaan een kort opstel „über Wesen und Zweck der Archive", en het is daarop dat ik uwe aandacht vestigen wil, om de verrassend sterke overeenkomst tusschen zijne denkbeelden en de beginselen, die in de laatste jaren in onzen kring en in ons orgaan uitgesproken zijn. Niets toch kan aangenamer zijn, niets pleit sterker voor de juistheid onzer meeningen, dan wanneer men overeenstemming en instemming vindt

bij deskundigen, vooral wanneer zij in geheel andere kringen zijn opgegroeid dan wij.

Dr. SCHWEIZER begint met het onderscheid tusschen bibliotheken en archieven in het licht te stellen, een onderscheid zelfs door geleerden, die dikwijls in archieven arbeiden, te dikwijls vergeten. Een archief, dus betoogt hij, dient in tegenstelling met eene bibliotheek uitsluitend de geschiedkundige wetenschap (volstrekt niet alleen de staatkundige geschiedenis) en wel bepaaldelijk de geschiedenis der corporatie, waarvan het afkomstig is, in zijn geheelen omvang. Terecht protesteert hij dan ook tegen de definitie van VON ROCKINGER, die een archief omschrijft als „eene verzameling van schriftelijke gedenkstukken van rechtskundigen of geschiedkundigen inhoud, die bestemd zijn voor de nakomelingschap bewaard te worden," — eene definitie, die beter past voor eene historisch-juridische bibliotheek dan voor een archief. Daartegenover beveelt SCHWEIZER aan de definitie van WACKERNAGEL (1892): „Das Archiv ist die Sammlung derjenigen Schriftstücke, welche auf dem Wege und zu Zwecken der öffentlichen Verwaltung entstanden sind, sowie derjenigen, welche auf dem Weg privater Verwaltung entstanden, aber durch Uebergang derselben an den Staat nachträglich öffentlichen Charakter erhalten haben."

Ook volgens dr. SCHWEIZER is een archief een organisch geheel, waarin evenals in den staat zelf de verschillende takken van beheer onderscheiden zijn. Doch alleen dan is dit het geval, wanneer het archief volledig is en men niet opvolgt het systeem van het Beijersche rijksarchief, dat de belangrijkste stukken uit de provinciale en stedelijke archieven verwijdert en in het hoofddepôt bijeenbrengt. De archieven van lokale ambtenaars kunnen desnoods gemist worden, maar die van „alle staatlichen Nebenbehörden, auch der ziemlich selbständig organisirten," moeten ingelijfd worden, evenals die van partikulieren, die vroeger staatsrechtelijke bevoegdheden bezeten hebben. Evenals een archief, waarvan de oudste stukken verloren gegaan zijn, geen wetenschappelijk belang heeft, zoo is een archief, waaraan de nieuwste stukken ontbreken, praktisch onbruikbaar „Eine Teilung, welche die neueren Akten einem Registrator zuweist und das Archiv auf die alten Akten beschränkt, ist daher auch im Staatsinteresse zu verwerfen. Ein richtiges Archiv muss beides vereinigen, Wissenschaft und Praxis, Vergangenheit und Gegenwart; gerade darin besteht der Wert und die Bedeutung der Archive, dass sie die Entwicklungsgeschichte des Staates wie aller seiner einzelnen Einrichtungen, Aufgaben, Rechte und Ansprüche, seiner Politik und seiner ganzen Verwaltung darstellen. Die genaue Kenntniss eines Archives, wie sie eigentlich nur die Archivbeamten selbst erwerben können, beseitigt *das vielverbreitete Vorurteil*, *dass die alten Archivalien ein praktisch wertloser Quark seien*, *der nur den Geschichts- und Altertumsforschern allenfalls dienen könne*, *dass die grosse Revolution und die Veränderung der Zeiten überhaupt einen grossen*

Strich zwischen Gegenwart und Vergangenheit gemacht, und die alten Rechte und Besitztitel gänzlich entwertet habe."

Uitvoerig zet de heer SCHWEIZER daarna met voorbeelden uiteen, van hoeveel belang oude stukken somtijds voor de praktijk kunnen zijn. De geschiedenis treedt zoodoende in dienst der praktijk en wordt vruchtbaar voor den staatsdienst, „der ja doch die erste Aufgabe bildet eines wirklichen Archivars, der nicht nur tote Schätze der Vergangenheit bewahrt." De archivaris alleen, die zich gewent het verleden in het licht van het heden en het heden in het licht van het verledene te beschouwen, „in einem viel unmittelbareren Sinne, als dies dem gewöhnlichen Historiker möglich ist", kan zulke ingewikkelde historisch-praktische vragen voldoende oplossen, — hij alleen, die weet, hoe het staatsbeheer in den loop der eeuwen veranderd is en hoe dus hetzelfde onderwerp achtereenvolgens behoord heeft tot de bevoegdheid van verschillende bestuursorganen.

Daarom kan de archivaris in vele gevallen ook niet, zooals de bibliothecaris, volstaan met het voorleggen der stukken. Daarom ook is eene bureaucratische organisatie der archieven (zooals in Pruisen) of eene bureaucratische opvatting van het ambt door den archivaris voor wetenschappelijke bezoekers geheel onvoldoende. Het is ongerijmd te vorderen, dat de bezoeker het stuk, dat hij verlangt, altijd bepaaldelijk aanduidt, — hem inzage van alle stukken te weigeren, die niet uitgegaan zijn van den door hem behandelden persoon, — hem de raadpleging van den inventaris te verbieden — en voor hem de resultaten geheim te houden, die de archivaris door eigene studie verkregen heeft. Zoodoende wordt alle wetenschappelijk onderzoek in de archieven onmogelijk. Het is waar, dat met zulk eene opvatting de archivaris veel tijd aan zijne bezoekers moet geven. Vooral de genealogen, „diese Hyänen der Archive, die oft für höchst zweifelhafte Zwecke das ganze Archiv umwälzen möchten," zijn hinderlijk en de verleiding is groot om te wenschen, dat „dieser Zunft" het bezoeken der archieven verboden werd. Maar zelfs in dit geval schijnt het wenschelijk de beslissing aan den archivaris te laten, omdat ook bij deze nasporingens oms ernstige belangen in het spel zijn. Volledige openbaarheid der archieven en onbeperkte liberaliteit moeten dus de wachtwoorden van den archivaris zijn.

Gaat het u als mij, dan zult gij in het bovenstaande betoog met groot genoegen tal van oude kennissen ontdekken en den schrijver uit de verte de hand reiken niet alleen als ambtgenoot, maar ook als geestverwant.

S. M.

Boekbespreking.

OORKONDENBOEK VAN GRONINGEN EN DRENTE.
TWEEDE AFLEVERING.

Met prijzenswaardigen spoed hebben de bewerkers van het Oorkondenboek de eerste aflevering door eene tweede doen volgen, waarin de

stukken uit de jaren 1288—1334 worden medegedeeld. Het ligt in den aard der zaak, dat dezelfde verdiensten, waardoor de bewerking der eerste aflevering zich onderscheidde, ook hier worden aangetroffen, en ook dat de enkele bezwaren, die tegen de inrichting van het werk te berde zijn gebracht, in deze aflevering niet zijn opgeheven. Toch hadden althans sommige opmerkingen meer gehoor kunnen vinden. Zoo heeft mr. MULLER in zijne aankondiging der eerste aflevering in den Spectator gewezen op het foutieve der spelling „proostdij", toch is die spelling ook in deze aflevering behouden (zie nr. 199). Slechts in één opzicht is mij gebleken, dat de uitgeoefende critiek door de bewerkers is ter harte genomen. De heer MULLER, daarin niet zoo ver gaande als ik, had gewild, dat in de beschrijving der stukken, die alleen ter wille van een getuige of een ander in de oorkonde genoemd persoon waren opgenomen, de nadruk op die personen werd gelegd, en niet de inhoud van het stuk in zijn geheel werd weergegeven. Het schijnt inderdaad, dat overeenkomstig dien wenk de redactie van het opschrift van nr. 296 is ingericht; anders hadden toch ROLOF VAN PEIZE en ECBRECHT VAN GROENENBERG niet in de eerste plaats genoemd moeten worden.

Omtrent den door de stad Groningen gebezigden jaarstijl tasten wij nog altijd in het duister rond. Blijkens nr. 189 (anno MCC nonagesimo secundo, feria sexta post primam dominicam in XL = 1292 Februari 29) bezigde de raad in 1292 den Paaschstijl niet, en blijkens nr. 220 (anno MCCC tercio in die Valentini martyris = 1304 Februari 14) 12 jaren later wel; terwijl de prefect van Groningen, wiens jaarstijl in 1309 nog niet vaststaat (zie nr. 228), althans sedert 1322 (in navolging van den bisschop?) den Kerst- of jaarsdagstijl gebruikte (zie de nrs. 273 en 333). De juistheid van de overbrenging der bedoelde dateeringen ontken ik natuurlijk in geenen deele; de inleiding zal, ik twijfel er niet aan, ons daaromtrent volledige inlichtingen geven. Intusschen zijn er andere herleidingen van datums, die niet Groningen of Drente zelf betreffen, en dus meer eigenaardig in noten dan in de inleiding kunnen worden toegelicht; en dan moet ik het betreuren, dat de bewerkers met die noten zoo uiterst karig zijn geweest.

Neem b.v. nr. 217. Het stuk, uitgaande van vier geestelijken der dioecese van Utrecht, is gedateerd van „anno Domini MCCC tercio feria sexta post Resurrectionem . . . . Domini." Deze datum is herleid tot 1303 (1304 is eene drukfout [1]) Maart 29, met deze toelichting: „Dit jaar is gekozen, omdat bij het aannemen van den Paaschstijl de opgaven van den datum tot onoverkomelijke moeilijkheden aanleiding geven." Het eigenaardige van deze toelichting is, dat zij inderdaad niets toelicht.

---

1) Er komen in deze aflevering meer hinderlijke drukfouten voor. Zoo ontbreekt bij nr. 250 de verwijzing naar noot 3, bij nr. 269 is daarentegen wel de verwijzing aanwezig, maar de noot zelve ontbreekt.

Waarom niet liever eenvoudig verklaard: De Paaschstijl kan hier niet gebezigd zijn, omdat Vrijdag na Resurrectio Domini, d. i. na 27 Maart, in het jaar, aanvangende met Paschen 1303, niet voorkomt? De zaak was dan, geloof ik, duidelijk geweest.

Zoo is in de nrs. 284—306 terecht aangenomen, dat de stad Kampen den Kerststijl volgde, maar ware het niet wenschelijk geweest daarbij te verwijzen naar de Handelingen der Maatschappij van Letterkunde, waarin prof. FOCKEMA ANDREAE dit voor het eerst en wel juist met gebruikmaking van de hier afgedrukte stukken heeft aangetoond (1892—1893 p. 98 en 99)? Een ander voorbeeld ontleen ik aan nr. 269. Het stuk is gedateerd van „IIII Idus pontificatus nostri anno quinto", de aanwijzing der maand is dus uitgevallen. Nu bemerkt men zonder veel moeite, dat het stuk van denzelfden datum is als de nrs. 270 en 271, en dat dus „Maji" uitgevallen is Maar had dit niet aangeteekend moeten worden? Nog vestig ik hier de aandacht op nr. 181, het welbekende diploom van Koning (niet Keizer) RUDOLF I, waarbij Friesland aan REINALD VAN GELDER geschonken wordt. Als geraadpleegde handschriften worden twee registers (A en B) uit het Geldersche archief aangehaald, die beiden aan het stuk den datum 31 Juli 1290 toekennen. Later is dit privilege door Koning ALBERT I bevestigd; ook dat stuk (nr. 204) is in de beide vermelde registers afgeschreven, en naar die afschriften hier uitgegeven. In de copieën van den confirmatiebrief wordt het privilege van RUDOLF echter van 29 Juli 1290 gedateerd. Nu zijn er misschien zeer goede redenen, waarom de bewerkers aan den datum in het afschrift van den confirmatiebrief de voorkeur geven boven den datum in het afschrift van het privilege zelf, maar de lezer verneemt in de plaats van die gronden alleen deze apodictische mededeeling: „NIJHOFF stelt den datum verkeerdelijk op 31 Juli ten gevolge van eene fout in de beide afschriften in de registers A en B. [1]) Vgl. de bevestiging door Keizer ALBRECHT van 25 April 1299."

Ook deze aflevering is weder versierd met eene plaat, die de afbeelding van vier zegels bevat. Een volgend maal zullen wij nu, hoop ik, eene afbeelding van het zegel van Westerwolde ontvangen, om ons met eigene oogen te kunnen overtuigen, dat het niet een knielenden bisschop maar eene schoof korenaren (zie nr. 251) vertoont.

MIDDELBURG, Juli 1895. R. FRUIN TH.AZ.

Literatuurkroniek
door
MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

[1]) Ik lees hieruit althans, dat die fout in de afschriften van nr. 181 gemaakt is; bedoelen de bewerkers echter soms nr. 182?

[W. R. Veder. Verslag over het] Archief [der gemeente Amsterdam over 1894, uitgebracht aan den Gemeenteraad] [Overdruk uit het Gemeenteverslag.] (8°). 4 bldzz.

De werkzaamheden waren „hoofdzakelijk gewijd aan het *Nieuw-archief* op het Raadhuis en wel aan de omvangrijkste der Centrale afdeelingen, n.l. die van Algemeene Zaken." („Verwijdering van overbodig wit papier en apostillen uit de stukken, met overschrijving der betreffende aanteekeningen daarop gesteld." Dit leidt tot beperking in den omvang der stukken, en behoedt voor het gevaar, dat op den duur eene opruiming zal moeten plaats hebben, „gelijk er eene in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw heeft plaats gehad, toen, onder den drang van analoge omstandigheden, onherstelbare verliezen aan de stedelijke archieven zijn toegebracht." Men kwam van 1813—1873). — Verder loopende zaken. — Het beheer der „administratieve en rechtsgeleerde bibliotheek van het Raadhuis" werd aan den archiefdienst onttrokken. — De volontair Voortman vertrok.

Het *Oud-archief* werd evenals in 1873 wederom toegankelijk gesteld slechts 3 maal 's weeks van 10—12 uur. Deze regeling maakte mogelijk, dat in den voor het Oud-archief nog beschikbaar gebleven tijd nog iets kon worden gedaan „voor eene betere regeling van dit gedeelte van het archief (klappers op de Registers der vroedschap-resoluties aangevuld; klappers op de huwelijksaanteekeningregisters van de Puy; beschrijving der Schepenbrieven betreffende Kloosters, bijzondere godshuizen en gilden; de Catalogus van het crimineel gedeelte van het rechterlijk archief kwam gereed, die van het Civiele gedeelte vorderde „een goed eind"; enz. — „Waar het gold wetenschappelijk onderzoek werd steeds zooveel doenbaar iedere gelegenheid bevorderd". — Onderzoekingen voor de gemeente en voor aanvragen van particulieren kostten veel tijd. — Verder ordende de volontair Dr. J. C. Breen „de vele missiven aan Burgemeesters en Regeerders der Stad." [1])

[1]) Op bldz. 94 van den jaargang 1894/5 van ons tijdschrift werd op gezag van *De Amsterdammer* medegedeeld, dat de burgemeester van Amsterdam op eenige opmerkingen van het raadslid Van Hall bij gelegenheid van de behandeling der begrooting voor 1895 zoude geantwoord hebben, „dat het stedelijk archief niet door belangrijkheid uitmunt."

Daarop opmerkzaam gemaakt, benut ik deze gelegenheid, om den lezers van ons tijdschrift mede te deelen, dat de burgemeester van Amsterdam zich volstrekt niet geringschattend over het archief zijner gemeente heeft uitgelaten. Hij sprak alleen vergelijkenderwijs. De zaak droeg zich aldus toe. De heer Van Hall had vergelijkingen gemaakt tusschen andere archiefverslagen, speciaal dat der gemeente Utrecht, subsidiair ook dat van Leiden, en dat van Amsterdam en geconstateerd, dat het laatste veel kleiner van omvang was, dan de andere. Hierop antwoordde de heer Vening Meinesz: (ik volg het officieel verslag der Raadzitting van 25 Oct. '94) „Wat aangaat het verslag over het archief, dat is eene zaak die op verschillende wijze kan worden behandeld. Heeft men te doen met een zeer oud archief, dat nog weinig geëxploiteerd is en waarvan verscheidene stukken nimmer de aandacht hebben getrokken, dan is het zeer raadzaam een uitvoerig verslag te geven. Dat echter het Amsterdamsche archief kan gerekend worden onder de Archieven, welke door belangrijke, weinig bekende bescheiden uitmunten, en in dat opzicht gelijkstaat met de Utrechtsche en Leidsche, zal wel niemand kunnen beweren." J. E. H.

J. C. Overvoorde. Verslag omtrent het gemeente-archief te Dordrecht over het jaar 1894. — Dordrecht, Van Elk, 1895. (8o). 22 bldzz.

Een nieuw gebouw werd aangekocht en tot archiefgebouw ingericht en als zoodanig betrokken. Een concierge-boekbinder werd nu aangesteld. De overbrenging der stukken naar dit „voor de eischen van den dienst goed ingericht gebouw" vertraagde natuurlijk de werkzaamheden. — Ordening en catalogiseering van de bibliotheek zéér ver gevorderd. — Aanwinsten van het archief: enkele belangrijke stukken werden „teruggevonden" onder onbelangrijke papieren, enz. — „De archieven van de gilden en van de schutterijen" geregeld. Begonnen met „de beschrijving der gast- en godshuizen." — Het traktement van den klerk werd verhoogd, maar het bedrag van geheel zijn salaris (*f* 150) is te gering voor hetgeen hij doet. — Gebruik van het archief weder toegenomen. — Door Burgemeester en Wethouders werd aan Mr. A. v. d. Elst, vergunning verleend om eenigen tijd geregeld werkzaam te zijn op het Gemeente-archief.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben durch das Bayerische Allgemeine Reichsarchiv in München. — Neue Folge. — Fünfter Band. — München, Ackermann, 1894. (8°). IV, 313 Ss.

Deze aflevering bevat:

I. Karl Primbs. Uebersicht von Testamenten aus dem Archive der ehemaligen Reichsstadt Regensburg. (Schlusz);

II. Hans Bachmann. Fragen und Aufgaben bei den Staatsprüfungen (1891 en 1893) für den Archivdienst in Bayern.

I. Theoretische Fragen. *A.* Aus den archivalischen Disziplinen. — 1. Verstehen der alten Schriften und ihrer Geschichte, 2. Diplomatik. 3. Archivkunde. — *B.* Aus den historischen Disziplinen. 1. Deutsche und europäische Geschichte. 3. Mittelalterliche Geographie Deutschlands. — *C.* Aus den juristischen Disziplinen. 1. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. 2. Hauptbegriffe und Grundsätze des burgerlichen Rechts. 3. Kirchenrecht. — *D.* Aus den sprachlichen Disziplinen. Französische Sprache.

II. Praktische Aufgaben. *A.* Praktischer Fall aus den archivalischen Disziplinen *B.* Praktischer Fall aus den juristischen Disziplinen.];

III. Ludwig von Rockinger. Zwei Urkunden aus den Jahren 1288 und 1312 über Rechtsverhältnisse zwischen Christen und Juden. (Aus dem Archive der ehemaligen Reichsstadt Weissenburg im nunmehrigen allgemeinen Reichsarchive);

IV. Karl Primbs. Mittheilungen über Papstbullen mit heraldischen Andeutungen (met afbeeldingen);

V. Franz Schneiderwirth. Zur Geschichte des Archivs des ehemaligen Reichsstifts Kempten;

VI. LUDWIG VAN ROCKINGER. Zur Bedeutung von Anklängen an römisches Recht in bayerischen Urkunden des 15. Jahrhunderts;

VII. Verzeichnisse der in Ländern der westlichen Hälfte der österreichischen Monarchie von Kaiser Joseph II 1782—1790 aufgehobenen Klöster. (Steiermark und Mähren);

VIII. EDMUND VON OEFELE. Zu den Kaiser und Königsurkunden den Hochstiftes Eichstätt (828—1055);

X. CHRISTIAN HÄUTLE. Entscheidung des Kaisers Ludwig des Bayers über die Zugehörigkeit von Lechanschwemmungen an Bayern und Schwaben;

XI. Kurze Mittheilungen. (Boekbesprekingen, o. a. van GIRY's *Manuel de Diplomatique*), enz.

Mededeelingen; twee recepten.

Zij, die de laatste zomervergadering onzer vereeniging hebben bijgewoond, zullen erkennen, dat er moed toe behoorde na afloop der langdurige, ingewikkelde discussie en daarop volgende stemming de gebruikelijke rondvraag des voorzitters met een opmerking of mededeeling „in het belang der vereeniging" te beantwoorden. Dien moed had ik niet en onbezichtigd ging het vel papier weêr mede naar huis, dat ik bij mij had om den collega's het resultaat te toonen van een eenvoudige bewerking van papier, dat door vocht en ouderdom zacht geworden, zijne consistentie heeft verloren en nauwelijks aangevat kan worden zonder in flarden te gaan.

Zulk papier kan men hard maken door het te dompelen in opgeloste gelatine, waaraan men een kleine hoeveelheid carbol toevoege. De vaak gebruikte vergelijking met het ei van Columbus is hier zeker van pas; een dun laagje gelatine zet zich aan beide zijden van het papier aan en daar die stof in koud water niet oplosbaar is, bestaat er geen vrees voor aankleving, *zoodra het papier droog is.* Ten overvloede onderwierp ik aldus behandeld papier gedurende geruimen tijd aan zwaren druk zonder eenig noodlottig resultaat. *Na indompeling evenwel moet het papier uitdruipen en drogen zonder eenige aanraking.*

Is het papier zoover vergaan dat het niet meer te hanteeren is, bestrijke men het met een penseel, zoover dat slechts een klein gedeelte tegelijk vrij hangt. Is het, na aldus hard gemaakt te zijn, bros en aan brokken, kan men er gewoon vegetaalpapier tegen plakken, dat evengoed houdt als op gewoon papier.

Het recept is aldus: Twee koekjes gelatine (30 à 40 gaan er op één hectogram ad 40 cts.) losse men op in drie maatjes water, koud opgezet; zijn zij opgelost, dan voege men één maatje 5 % carbol bij.

Ik maakte geruimen tijd geleden aan het Amsterdamsch archief kennis met dit middel; nu ik het eenigszins gewijzigd met uitstekend resultaat een jaar lang toegepast heb, zou het niet verantwoord zijn het niet ter

algemeene kennis te brengen. Mogelijk wordt het zeer eenvoudige middel ook elders gebruikt, maar komt men er niet toe het in ruimeren kring te verspreiden en bedenkt men niet hoeveel belangrijks er aldus verloren kan gaan.

CH. M. DOZY.

Een recept voor het leesbaar maken van oud schrift.

Men late fijn gestooten galnoten trekken in azijn en voege er daarna een stukje aluin bij. Het aldus verkregen vocht moet goed gefiltereerd worden. Men bevochtige de onleesbare plaats er mede door middel van een penseel en late het goed drogen, daar het anders kleeft.

De heer C. A. DE KRUIJFF JR., Lange Jansstraat 21 te Utrecht, sedert jaren met de fabricatie van dit middel bekend, levert het af à *f* 2.— per wijnflesch.

VARIA.

Aan het achtste jaarlijksche bericht van het bestuur der *Scottish History Society* ontleenen wij, als voor ons land van belang, het volgende.

Het Genootschap had besloten een onderzoek in te stellen naar de bescheiden, welke in Nederland berusten aangaande de Schotsche brigade en de Schotsche kerken hier te lande. Aan dr. J. MENDELS in Den Haag werd opgedragen in de archieven der Staten-Generaal, van den Raad van State en in andere archieven te zoeken naar al wat op de geschiedenis der brigade betrekking had, en daarvan afschrift te nemen. Reeds zijn afschriften, loopende over de jaren 1570—1680, genoeg om een boekdeel te vormen, bij het Genootschap ingekomen. Waarschijnlijk zal daarop een tweede deel volgen.

Tegelijkertijd schreef de heer LELIVELD te Rotterdam onder toezicht van den Schotschen predikant aldaar, W. J. IRVIN BROWN, de vier folio handschriften af, berustende op het Stadhuis en bevattende de geboorte-, doods- en huwelijksregisters van de brigade en andere statistieken, door de brigade-geestelijken van 1708 tot 1782 verzameld. Dat zal een afzonderlijk deel worden. Met een Engelsche vertaling zullen de verschillende deelen door den advocaat JAMES FERGUSON worden uitgegeven.

Het onderzoek en de uitgave van de stukken, op de Schotsche kerken in ons land betrekking hebbende, is voorloopig uitgesteld. Mettertijd zal rev. IRVIN BROWN aan dat werk zijne medewerking verleenen.

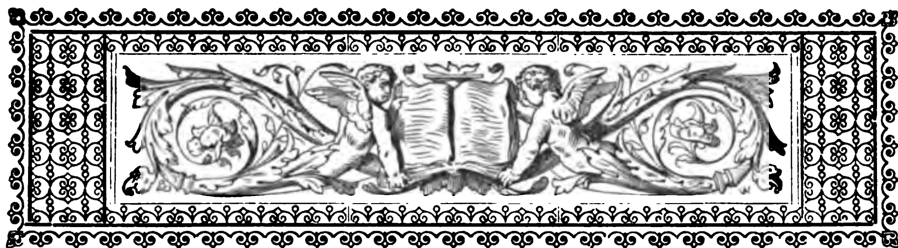
In een zoogezegd humoristisch weekblad hier te lande verschijnende, kon men eenigen tijd geleden het volgende lezen:

„Dat museum, je kunt het je voorstellen: een oud-roestwinkel en een boekenstalletje, met een paar potten en pannen, eenige beroemde doodskoppen enz. In een klein kamertje, waar 't rook naar 't jaar nul, zat een oud suf ventje, die nog snoof. Dat was een archivaris of koster of zoo iets."

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

Mr. A. J. ENSCHEDÉ,
Geb. 20 Juni 1829. — Overl. 19 Maart 1896.

1895/6. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

IN MEMORIAM.

Mr. ADRIAAN JUSTUS ENSCHEDÉ,

† 19 Maart 1896.

Het is een plicht der dankbaarheid, die mij eenige woorden doet wijden aan de nagedachtenis van den waardigen en beminnelijken man, mede-oprichter der Vereeniging van Archivarissen en haar eerste Voorzitter, die vol opgewektheid, als tot afscheid en vaarwel, hare laatste Algemeene Vergadering in Juni 1895 nog bijwoonde; opmerkelijk in zekere mate, omdat hij niet geregeld in deze samenkomsten verscheen.

Met ingenomenheid en waardeering heeft hij in het later tijdperk zijns levens den ernst opgemerkt en de zorg gadegeslagen, waarmede de Regeering van staat, gewest en gemeente, vooral in de laatste twintig jaren, hare aandacht vestigde op de nog al eens onbeheerde, verstrooide en somwijlen ook verwaarloosde archieven en dat hij die betere dagen had helpen voorbereiden en zien aanbreken, bleef hem tot het einde toe, met vreugde vervullen.

Mr. ADRIAAN JUSTUS ENSCHEDÉ was opgebracht en opgegroeid in de herinneringen aan oude dagen. Geboren te Haarlem den 20 Juni 1829, geen week vóór den dood zijns vaders, was hij,

eenige zoon, aanstonds bestemd eenmaal op te treden als een der hoofden van de aloude en vermaarde firma JOHANNES ENSCHEDÉ EN ZONEN, de opvolgers van ABRAHAM CASTELEIJN, die den 8 Januari 1656 het eerste nommer uitgaf van de Oprechte Haarlemsche Courant. Aan de eene zijde dus in eene nauwe betrekking staande tot eene beroemde drukkerij met een verleden van een paar eeuwen nagenoeg, vond hij aan den anderen kant in zijne familie, van ouder tot ouder te Haarlem gevestigd, een schat van overleveringen en verhalen, naar vroegere tijden terugwijzende. Waar derhalve eenige lust voor navorsching en beoefening der geschiedenis was aangeboren, konden de omstandigheden niet beter hebben gediend om die neigingen tot eene gelukkige ontwikkeling te brengen en wat aangaat de loopbaan die hij had te kiezen, was voor ENSCHEDÉ gewis het gestarnte gunstig waaronder hij ter wereld kwam.

Eenige jaren zijner jeugd bracht hij door in Frankrijk. In Holland teruggekeerd, werd hij 30 Augustus 1848 als student te Leiden ingeschreven, promoveerde daar 3 Juli 1852 op eene dissertatie De Proculo jurisconsulto en vestigde zich toen voor goed te Haarlem, waar hij in hetzelfde jaar als deelgenoot der firma JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN optrad.

In de eerste helft dezer eeuw had men in Nederland niet veel op met het oude: in het nieuw gevormde en later weer hervormde Koningrijk, droomde men van het nieuwe en de oogen waren zoo verlangend te zien wat de toekomst zou brengen, dat men gaarne vergat wat het verleden had opgeleverd. Opmerkelijk is het dat juist in 1850/51 eene niet te miskennen verandering hierin plaats greep. Er kwam wezenlijk eenige belangstelling voor den vervlogen tijd, die gaande gehouden werd door een jong en goed aangeschreven maandblad en op de archieven werd de aandacht gevestigd, door sommige bepalingen der pas ingevoerde gemeentewet, waar van de bewaring en verzorging dier bescheiden sprake is.

Ook in Haarlem bleef het een en ander niet zonder uitwerking. Het Gemeentebestuur begreep, dat het raadzaam was, van de kwaliteiten van den jongen talentvollen Haarlemmer partij te

trekken en benoemde den 25 Maart 1857 Mr. A. J. Enschedé tot zijn archivaris. De nieuwe ambtenaar ontving, op zijn verzoek, geene geldelijke belooning, maar hem werd de vrije hand gelaten, de zaken naar eigen inzicht en opvatting te regelen en dat was zeer verstandig, want het Haarlemsche archief bevond zich destijds in een staat, overeenkomende met dien in andere gemeenten op de helft dezer eeuw, aan de lezers van dit blad genoegzaam bekend en waarover dus niet behoeft te worden uitgeweid.

Men behielp zich met een geschreven inventaris van het jaar 1772. Er bestond eene in 1850 door Mr. J. L. de Bruijn Kops samengestelde lijst tot titel dragende: Stukken der Grafelijke tijden uit het archief der Stad Haarlem, en hier zij opgemerkt, dat men zelfs nog lang na dien tijd, hier en daar meende dat een archief enkel bestond in de charters, en al het overige werd, zoo niet als waardeloos beschouwd, dan toch onvermeld gelaten.

Het eerste werk van Enschedé was, zich op de hoogte te stellen van de inrichting van het Gemeentebestuur in vorige eeuwen; welke ambtenaren, gestichten, instellingen enz. enz. er van afhankelijk of er aan rekenplichtig waren en eenmaal daarin doorgedrongen, de alom verspreide archieven bijeen te brengen, te ordenen en te beschrijven.

Ik sta hier even bij stil, omdat, hetgeen in onze dagen, nu wij ons voordeel kunnen doen met de ervaring van anderen, als van zelf spreekt, voor veertig, vijftig jaren, zoo goed als onbekend en een weg was, welke gezocht moest worden.

In overleg met zijn vriend Bakhuizen van den Brink werd het plan vastgesteld voor den „Inventaris van het archief der Stad Haarlem", welke na een onverdroten arbeid van eenige jaren gereed kwam en van 1866—1867 in drie deelen in het licht verscheen.

Aan dezen arbeid was echter een andere voorafgegaan, die van den destijds nog weinig ervaren archivaris eene groote inspanning vorderde, met glans echter volbracht werd en de vruchten gedragen heeft, die men er van verwachtte.

Den nog kort aangestelden ambtenaar werd namelijk reeds in

1857 door het Gemeentebestuur opgedragen, een onderzoek in te stellen naar de geschiedenis van het St. Elizabeth's Gasthuis, een der voornaamste gestichten in Haarlem. Daaraan werd voldaan en in 1860 verscheen in druk het:

VERSLAG VAN DE GESCHIEDENIS EN DEN EIGENDOM VAN HET
ST. ELIZABETH'S OF GROOTE GASTHUIS,

dat de grondslag is geweest, waarop geheel gewijzigde verhoudingen tusschen de burgerlijke gemeente en regenten van het gesticht zijn tot stand gekomen en ook de eerste oorzaak, dat in Haarlem eene betere ziekenverpleging gaandeweg is ingevoerd.

Te nauwernood had het Gemeentebestuur met dit verslag kennis gemaakt, of de archivaris ontving de opdracht, in gelijken trant de geschiedenis te schrijven van vele andere gestichten en hofjes, in vroegere tijden aan de stad rekenplichtig of van haar afhankelijk. Ten gevolge daarvan werd in 1861 in het licht gegeven:

VERSLAG OVER DE GESCHIEDENIS EN DEN EIGENDOM
VAN EENIGE GODSHUIZEN,

dat eene reglementeering van een aantal kleinere stichtingen in Haarlem, als practische uitkomst heeft gehad en waaruit ook dadingen zijn voortgevloeid, welke het tot dien tijd vage eigendomsrecht van sommige weeshuizen hebben verzekerd.

Middelerwijl vond ENSCHEDÉ nog de gelegenheid, in de Kroniek van het Historisch Genootschap van 1866, uit te geven het verhaal van

> „De blijde incompste van Vrouw MARGRIETE VAN „YORCK, trouwende met Hertoghe CAREL VAN BOUR„GONDIEN, Grave van Vlaendren, met de bruloft„spelen en tournoyen binnen de stadt van Brugghe, „Anno 1468",

naar een handschrift van ANTHONIE DE ROOVERE, in de toen nog bestaande bibliotheek zijner firma.

Daarop volgde in 1867 eene: Notice sur les anciens caractères de la Maison JEAN ENSCHEDÉ ET FILS à Harlem, waarin hij de geschiedenis leverde der oude in Nederland bestaan hebbende lettergieterijen (allen geleidelijk door zijne voorvaderen aangekocht) en tot inleiding strekkende van een:

Specimen de caractères typographiques anciens qui se trouvent dans la collection typographique de JOH. ENSCHEDÉ ET FILS imprimeurs à Harlem. 8°. (1867.)

In hetzelfde jaar nog bezorgde hij eene: Levensschets van Mr. JOHANNES ENSCHEDÉ, het hoofd der firma J. E. & Z., een merkwaardig en lofwaardig man, wiens lotgevallen in een lang en welbesteed leven, ten volle verdienden door de pen van den Haarlemschen archivaris voor de handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden te worden te boek gesteld.

ENSCHEDÉ bezat de gaaf vlug te kunnen arbeiden, hij moest uit den aard zijner maatschappelijke betrekking zijne aandacht over velerlei zaken verdeelen, kon dat zonder merkbare inspanning en zonder moeite doen en had gewoonlijk, gelijk men het noemt, velerlei werk tegelijk op het getouw.

Er konden niet anders dan eenige avonden per week voor het archief beschikbaar worden gesteld, maar daar ging dan ook niets van verloren en op die wijze jaar aan jaar onvermoeid voortgaande, is het hem mogelijk geweest dat archief in behoorlijk geordenden staat te brengen en op menigerlei wijze de vruchten van zijne nasporingen in de oude stedelijke bescheiden, openbaar te maken.

In het a°. 1869 aangevangen geschrift „De Oude Tijd", verschenen al spoedig van zijne hand de zeer lezenswaardige opstellen: De Haarlemsche bleekerijen, en: Haarlemsche rechtspleging in de 16e eeuw. De „Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem" door den Hr. F. ALLAN, werd bedacht met een uitgebreid opstel tot titel voerende „het Sparen" en met eene „Bijdrage tot de geschiedenis van den Grafelijkheidstol te Sparendam" en uit denzelfden tijd dagteekent eene verklaring van: De Wapens der Choorbanken in de Groote of St. Bavo-kerk te Haarlem, een arbeid, die veel inspanning en hoofdbreken gekost heeft en waarvoor, behalve de medewerking van Mr. A. J. ENSCHEDÉ, ook de hulp is noodig geweest van de H.H. J. A. ALBERDINCK THIJM, Mr. H. GEERLINGS Cz. en J. J. GRAAF.

Als jurist had ENSCHEDÉ zich altijd aangetrokken gevoeld tot de studie der oude stedelijke wetgeving en meermalen heeft hij

zich beklaagd, eene kritische beschouwing dier keuren niet tot onderwerp van zijn akademisch proefschrift te hebben kunnen kiezen. Doch hij heeft, tot op zekere hoogte, niet verzuimd, die neiging te volgen en op schitterende wijze goedgemaakt, waartoe hem voorheen de gelegenheid niet was gegeven. Als inleiding en voorbereiding van het plan op welks uitvoering hij zon, gaf hij in 1875 uit den: Index op de keur- en gebodregisters van de Stad Haarlem van 1490 tot 1694. Aangevuld tot 1785; ongelukkigerwijze slechts een bladwijzer, niemand meer dan hij was er meê begaan dat het daarbij moest blijven, maar het werk zelf was sedert jaren uit het Gemeente-archief verdwenen, en alle nasporingen door den archivaris ingesteld, bleken ijdel en te vergeefs; de codex was weg en bleef weg.

Terwijl dit boek gedrukt werd, was Enschedé bezig, uit verschillende handschriften welke hij tot zijne beschikking vond, de oudste keuren der stad af te schrijven en voor de pers gereed te maken. Het kon hem echter niet bekoren, een dergelijk werk op de gewone wijze in het licht te doen verschijnen en veeleer begeerde hij daaraan den vorm te geven van een ouden wiegedruk. Een wensch, die niet onvervuld behoefde te blijven waar hij op zijne drukkerij alles voorhanden had, wat tot de uitvoering van soortgelijk plan vereischt werd. In 1878 was „Der Stede Kuerboeck van Haerlem", ver genoeg gereed om het in te zenden op de Wereldtentoonstelling te Parijs, maar het werd 1887 eer het (wegens vertraging van verschillenden aard) in den handel kon worden gebracht. Dit merkwaardig boek, het schoonste in uitvoering, wat in deze richting in Nederland is verschenen, bevat de Stedelijke keuren van Haarlem tot het jaar 1497 en zou door een tweede deel gevolgd zijn, als de goede voornemens dienaangaande hadden kunnen verwezenlijkt worden. Maar zoo ver is het niet gekomen.

In 1878 kwam gereed, eene door Enschedé samengestelde: Geschiedenis der Walsche Kerk en der Dames-Sociëteit te Haarlem, bestemd voor- en ook opgenomen in de Stedebeschrijving door F. Allan. Met nauwkeurigheid en warmte werden hier de lotgevallen verhaald van de kerkelijke gemeente, waartoe de

schrijver behoorde en de onderzoekingen, die hij verplicht was geweest voor deze monografie te doen, leidden langzamerhand de aandacht van den archivaris van Haarlem, tot een geheel ander veld van arbeid, dan hetgeen hij tot nu toe had ontgonnen. Van nu af aan richtte hij bijna uitsluitend het oog, op de gevolgen, welke de herroeping van het edict van Nantes, ook voor ons vaderland gehad heeft en begon hij zelf de grondslagen te leggen voor de Archives des églises Wallonnes, welke in weinig jaren verzameld zijn en thans te Leiden bewaard worden. Met grenzeloozen ijver schreef hij op losse briefjes af de doop-, trouw- en begrafenisboeken der nog bestaande of vroeger gebloeid hebbende Fransche Kerken, spoorde de verstrooide, soms verborgen archieven dier gemeenten op, wist alom in Nederland de lieden te vinden, die hem daarin behulpzaam wilden zijn en haalde hen tot gelijken arbeid over, handelde in gelijken zin met de kerkelijke gemeenten in Duitschland, België en Frankrijk, die voorheen tot het kerkverband der Waalsche Synode in Nederland behoord hadden, deed daarvoor talrijke reizen in die verschillende landstreken en had de voldoening op deze wijze een genealogisch archief der Waalsche kerken bijeen te brengen, dat thans anderhalf millioen briefjes (fiches) bevat. Ik moet zwijgen van menigen anderen arbeid, die hiermede samenhing, en maak slechts gewag, dat de Bibliothèque Wallonne te Leiden in gelijker voege als het pas besproken archief, deelde in de warme liefde van den veelvermogenden begunstiger, die ook den stoot gaf tot de stichting van het sedert 1885 verschijnende Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises Wallonnes en er tot aan zijn dood een voorname medewerker van bleef.

Als eerste vrucht van deze nieuwe studiën kan beschouwd worden het lijvige en ongemeen kostbaar uitgevoerde boek

„Des Villattes en France et aux Pays-Bas. Notes généa„logiques recueillies par deux arrière-neveux le comte L. „DE LA BOUTETIÈRE et Mre. A. J. ENSCHEDÉ, Archiviste-„Bibliothécaire de Haarlem. 8°. Haarlem. JEAN ENSCHEDÉ „ET FILS 1881."

Voorts vond hij in het gaandeweg zich vormende archief der

Waalsche kerken de bouwstoffen voor de volgende door hem samengestelde geslachtsregisters en opstellen:

Généalogie de la famille CERTON.

Généalogie de la famille DE FERRIÈRES.

Généalogie de la famille LALAUSE.

Généalogie de la famille DE POMMARES.

Généalogie de la famille GUÉPIN.

JEAN, Baron DE BEARN, D'ABÈRE ET D'USSEAU.

JEAN CAVALLIER et ANTOINE DE GUISCARD.

Résolutions prises par les Etats-Généraux, les Etats de Hollande et de West-Frise, la Commission permanente de ces Etats, ainsi que par le conseil d'Etat en faveur des réfugiés.

Liste supplémentaire de pasteurs réfugiés et autres.

Médaille commémorative d'un réfugié.

Livre Synodal contenant les articles résolus dans les Synodes des Eglises Wallonnes des Pays-Bas. Publié par la commission de l'histoire des Eglises Wallonnes. Tome premier 1563—1685. 8°. La Haye. MARTINUS NIJHOFF 1896, (bijna geheel zijn werk.)

Eene genealogie van het geslacht THURET is onvoltooid gebleven.

Ziedaar eene dorre en misschien nog niet volledige opgaaf van hetgeen Mr. A. J. ENSCHEDÉ voor de geschiedenis werkte en heeft te boek gesteld. Doch hiermede is nog niet genomen een eenigszins getrouw overzicht van zijn arbeidzaam leven, evenmin herinnerd, wat hij ten bate van kunst en wetenschap heeft verricht of helpen tot stand brengen. En dit was, buiten zijne betrekking van Archivaris, waaraan in 1874 nog door den Raad de functie van Bibliothecaris der gemeente was toegevoegd, niet gering. Van der jeugd af een ernstig numismaat, zag hij zich met Jhr. Dr. J. P. SIX VAN HILLEGOM voor een goede dertig jaren de beschrijving der munten en penningen van de Koninklijke Academie opgedragen, van welken last zich kwijtende, door de beide Heeren in 1863 werd geleverd den in druk verschenen

„Catalogue du Cabinet de Monnaies et Médailles de „l'Académie royale des Sciences à Amsterdam." 8°.

Zijne eigen penningverzameling, het zij ter loops hier aangestipt, bezorgde hem jaar in jaar uit altijd werk, want met niet ver-

flauwende liefde er voor, was hij steeds op vermeerdering en aanvulling bedacht; tot de laatste dagen zijns levens ging hij daarmee voort en bezat een kabinet gelijk schaars bij particulieren wordt aangetroffen.

Waar hij kon en kans zag van slagen, al was het ten koste van groote inspanning en taaie volharding, breidde hij gaarne zijne bemoeiing uit tot behoud en herstelling van de oude monumenten in zijne omgeving. Zoo was het op zijn aanhouden, dat de Regeering des lands zich, vele jaren geleden, het lot ging aantrekken van de destijds zeer verwaarloosde en tot jammerlijk vervallen gekomen Ruïne van Brederode. Onder de leiding van Enschedé, die daartoe door de Regeering was aangezocht, is met oordeel en naar een vast plan, de herstelling aangevangen en het behoud van deze merkwaardige, veel bezongen en nog meer afgebeelde ruïne, voor volgende geslachten verzekerd. Een grooter arbeidsveld in deze richting vond hij in zijne benoeming tot Rijksadviseur voor de gedenkteekenen van Vaderlandsche geschiedenis en kunst, van welk collegie hij van het begin tot einde (25 Maart 1874—26 Februari 1879) lid is geweest, steeds zich bevond aan de zijde der Regeering en de hand gehad en medegewerkt heeft bij het tot stand brengen van veel lofwaardigs, waartoe de adviseurs het initiatief hebben genomen.

Daartoe behoorde ook de restauratie van de Groote Kerk te Haarlem. Met groote opoffering van zijne zijde, had hij reeds, vele jaren geleden, menige gewenschte herstelling van het inwendige van dit overschoone gebouw uitgevoerd weten te krijgen, maar voor gewone krachten was het niet mogelijk verder te gaan. Door eene allergelukkigste omstandigheid, schreef het Collegie van adviseurs de restauratie van monumenten in haar programma, juist ten tijde dat in Haarlem de bewijzen waren geleverd van den goeden wil en van de waardeering jegens de St. Bavokerk; en om in een kort woord alles samen te vatten, de wenschen van Mr. A. J. Enschedé en van allen die zijne meeningen deelden, werden vervuld. Jaar aan jaar heeft hij het herstellingswerk gadeslagen en het vorderen van den arbeid met vreugde en voldoening opgemerkt. En al heeft hij de eindelijke voltooiing niet

mogen beleven, hij was genoegzaam verzekerd, dat die eenmaal zal komen.

Van geheel anderen aard was een maatregel door de Regeering in 1879, ook op zijn voorstel en raadgeving, genomen, namelijk het bijeenbrengen der oude rechterlijke archieven, eene trouwe afspiegeling gevende van het leven en bedrijf van ons voorgeslacht, en toch destijds ongeacht, verwaarloosd, vergeten, schuilende op plaatsen die voor een goed gedeelte eerst opgespoord moesten worden. Enschedé was toevalligerwijze met den droevigen staat dier archieven bekend geraakt, ook met de zeer gebrekkige en onlogische administratieve bepalingen welke hun beheer regelden en het deel is niet gering te achten, dat hem toekomt in het voorbereiden van het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879 waarbij deze zaak op een vasten en zekeren grondslag is gebracht.

Het is ook bekend, dat op het initiatief van hem en van een paar andere archiefbeheerders, in 1883 een algemeen petitionement der archivarissen aan de bevoegde macht is in het leven geroepen, om de oude notarieele protocollen te brengen onder de bewaring der Rijksarchivarissen in de provinciën en zoodoende de raadpleging er van, voor geschiedkundige doeleinden mogelijk te maken. Deze pogingen, hoewel vereerd met den steun van eenige geleerde genootschappen in Nederland, hebben nog niet het gevolg gehad dat men hoopte, maar de aandacht der Regeering is met klem van redenen op de zaak gevestigd en het punt wordt zeker vooreerst niet afgevoerd van de agenda der Vereeniging van Archivarissen.

Het ligt in den aard der zaak, dat Enschedé geroepen werd in het bestuur van velerlei instellingen tot bevordering van nijverheid, wetenschap, kunst enz. Men verwachte niet, dat ik hier eene opsomming geven zal van al die eereambten maar vergenoege zich met de mededeeling, dat hij o. a. een der oprichters was van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, medebestuurder van de vereeniging Rembrandt en langen tijd ook van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, dat hij hielp vestigen en 18 Juli 1877 plechtig opende. Vooral echter ging hem ter harte het Stedelijk Museum te Haarlem. Hij had tot de stich-

ting er van den krachtigsten stoot gegeven en was eerst voldaan toen hij bij de opening op 30 Juni 1862 de voorheen verspreide, kostbare en talrijke schilderijen der gemeente daar vergaderd zag. Hij wist, dat ze thans in eene behouden en veilige haven waren binnengebracht, want niets zou men meer gegriefd hebben, dan dat de oude Regenten- en Schuttersstukken, hunne en zijne geboortestad gingen verlaten. Bijeenbrengen, samenhouden, niets los laten, was altijd het wachtwoord.

Eene andere verzameling, die eene ruime plaats in zijne genegenheid innam, was de Atlas van Haarlem, berustende op het gemeente-archief, opgegroeid uit eene kleine en niet veel beduidende collectie teekeningen en prenten, in 1863 ontvangen. Van den beginne af had hij daar veel hart voor en zette altijd tot vermeerdering aan, met het gevolg, dat onder zijne leiding en door de welkome ondersteuning van zijne nooit gesloten milde hand, die atlas een omvang en beteekenis heeft bekomen, welke hem maakt tot een nimmer vermoeiend diorama van de loffelijke stad Haarlem en hare bekoorlijke omstreken.

Voor die stad heeft hij geleefd en gearbeid, veel goeds tot stand gebracht, meermalen afgeweerd wat niet dienstig was. Bovenal heeft hij een goed voorbeeld gegeven en dikwijls de voldoening gehad, dat het werd nagevolgd en naar zijne stem gehoord. Zijne gedachtenis zal dus in Haarlem niet spoedig vergaan, maar blijven leven.

In memoria aeterna erit Justus. (Ps. 111.)

Haarlem. C. J. GONNET.
15 April 1896.

Berichten enz.

Tot gemeente-archivaris te Goes is benoemd de heer L. VAN BRUGGEN, leeraar aan de hoogere burgerschool aldaar.

De heer J. HOLLESTELLE, benoemd tot gemeente-archivaris te Tholen, heeft voor deze betrekking moeten bedanken, omdat de Minister van Waterstaat ze niet vereenigbaar achtte met een door hem bekleed wordende rijksbetrekking.

Wat de archieven-quaestie te Roermond betreft, valt ten eerste te vermelden, dat de Historische Vereeniging voor Geldern en omstreken zich in het laatst van het vorige jaar per adres heeft gericht tot den Kon. Reg. president te Dusseldorf, Freiherr VON DER RÜCKE VON DER HORST, sinds Minister van Binnenlandsche Zaken in Pruisen geworden, met het verzoek om daartoe mede te werken, dat het archief van het Geldersch Overkwartier wederom naar Roermond worde teruggebracht, om voor goed daar te blijven bewaard, ook voor de leden der Vereeniging, die er zoo veel belang bij hebben. Van deze zaak werd sinds niet meer gehoord.

In het begin van Maart is voor den Hoogen Raad gepleit over de te Roermond bewaarde archieven, tegen welker overbrenging naar Maastricht het gemeentebestuur van Roermond zich verzet heeft.

De pleidooien bepaalden zich tot de twee, namens den rijksarchivaris te Maastricht, voorgestelde excepties, n.l.: 1°. dat die rijksarchivaris is gedagvaard voor den president van de rechtbank te Roermond, terwijl hij gedagvaard zou moeten zijn voor den president der rechbank zijner woonplaats (Maastricht); en 2°. dat verkeerdelijk de lasthebber van den Staat (de rijksarchivaris) in plaats van den lastgever was gedagvaard; welke excepties door het Hof te 's-Hertogenbosch zijn verworpen.

Van groote historische waarde is een oorspronkelijk document, dat op een auctie te Amsterdam voor het Rijksarchief te 's-Gravenhage werd verkregen. Het is de acte van inbezitneming voor den Staat der Vereenigde Nederlanden van het eiland Sint-Helena door JACQUES SPECX, oud-gouverneur-generaal, en den breeden raad van de retourvloot der Oost-Indische Compagnie van 15 April 1633. Vreemd is het, dat van die inbezitneming door de Nederlanders tot nog toe niets bekend was en nog vreemder, dat de archieven van dien tijd en het gedrukte journaal van de reis, waarop die handeling plaats had, van de zaak geen melding maken.

Het oud-archief der gemeente 's-Gravenhage heeft een belangrijke aanwinst gedaan in een net bewerkt handschrift uit het midden der 18e

eeuw, van de hand van JOHAN FRIEDERICH LIERNUR, sergeant en schrijver van de compagnie van den kolonel DE PESTERS. Het geeft niet alleen een volledig overzicht van de militaire organisatie dier dagen, maar bevat ook tal van gegevens omtrent den maatschappelijken toestand in Den Haag. Verder zijn er in opgenomen plans van ordre de bataille en kampeeringen enz.

Legesheffing voor het gebruik der oude kerkregisters.

De behartigenswaardige opmerkingen van Mr. BONDAM in den vorigen jaargang van het *Archievenblad* hebben mij aanleiding gegeven den toestand onzer archieven in dit opzicht wat nader te onderzoeken. Ik heb mij gewend tot iemand, die zich sinds jaren bezig houdt met genealogische onderzoekingen in de oude kerkregisters, en hem gevraagd, welke zijne ervaringen waren. Die bevindingen bleken uiterst bevredigend. In 19 gemeenten van ons vaderland was het onderzoek volkomen onbelast, ook zelfs in kleine plaatsen. Daarentegen had hij te Dordrecht een bedrag van *f* 0.50 betaald voor het recht, om een enkel jaar der oude kerkregisters te mogen inzien, te Amersfoort *f* 0.15 per jaar [1]), te Zwijndrecht *f* 0.50 per uur werken. Er schijnt echter neiging te bestaan tot reactie [2]); immers 's Hertogenbosch en Deventer werden door mijn berichtgever nog onder de vrije archieven gerangschikt, terwijl Mr. BONDAM ze reeds noemt onder de legesheffende.

Doch een zeer ernstig feit berichtte hij mij van Amsterdam: daar zou thans voor het recht, om persoonlijk nasporingen in de oude kerkregisters in te stellen, worden geëischt eene retributie van *f* 3.— per jaar. Hoewel mijn berichtgever mij verzekerde, dat de gemeente-archivaris zelf hem dit, onder betuiging van zijn leedwezen, had medegedeeld, kon ik mijne ooren niet gelooven; ik was niet overtuigd, voordat ik in mijn bezit had een exemplaar der Verordening op de heffing en invordering van secretarie-leges te Amsterdam dd. 21 Mei 1895, waar ik tot mijne verbazing inderdaad moest lezen, dat „ten behoeve der gemeente geheven wordt . . . . . voor nasporingen in de ten archieve berustende doop-, ondertrouw-, afkondiging-, trouw-, dood- en begrafenisregisters uit het tijdvak, voorafgaande aan de invoering van den Burgerlijken Stand, voor elke nasporing per jaar, waarover het onderzoek wordt ver-

1) Hoe dit te rijmen is met de opgave in den vorigen jaargang, is mij niet recht duidelijk.

2) Aanleiding tot dergelijke reactie kan ook de overdreven welwillendheid der gemeentebesturen geven. Zoo verhaalde mij mijn berichtgever van eene gemeente, waar men hem vooraf opgave had gevraagd, welke registers hij verlangde in te zien. Bij zijne aankomst had hij de stukken gereed vinden liggen in eene afzonderlijke, verwarmde kamer, waar een bode tot zijne beschikking gesteld was en waar hij tot 's avonds laat mocht doorwerken. Ik kan mij begrijpen, dat eene gemeente, die de zaak zoo opvat, er langzamerhand toe komt om leges voor het gebruik te gaan heffen.

langd, *f* 3.—" (zegge *drie gulden*). Nu luidt de redactie vrij onschuldig: de uitkeering wordt verlangd „voor *nasporingen* in de registers"; het is te begrijpen, wanneer men weet, hoevele genealogen er bestaan en hoe veeleischend zij kunnen zijn, dat de gemeente haren ambtenaar, wiens tijd kostbaar is, op afdoende wijze tegen overlast heeft willen beveiligen, — het is te begrijpen en het is ook billijk, dat, als de ambtenaar in ambtelijken tijd voor partikulieren werkzaam is, de gemeente daarvan voordeel trekt. Maar neen, zóó is het niet bedoeld: het recht wordt geheven *niet* voor nasporingen, maar voor het recht om *zelf* nasporingen te doen. Ook zulk eene heffing kan in bepaalde omstandigheden te verdedigen zijn. Iemand, die in eene kleine gemeente genealogische nasporingen had verricht, heeft zich eens bij mij beklaagd, dat de gemeente-secretaris een boer tegenover hem geplaatst had om hem op de vingers te kijken, en dat hij zich bovendien verplicht had gezien dezen ongewenschten bewaker uit eigen zak te bekostigen. Ik vond den toestand uitermate koddig, maar ik moest mijn verbitterden genealoog, die zich bij Gedeputeerde Staten wilde beklagen, toch antwoorden, dat de gemeente-secretaris naar mijne overtuiging volkomen gelijk had gehad. Van zoodanig speciaal toezicht kan echter te Amsterdam, waar men een algemeen toegankelijk gemeente-archief bezit, evenmin sprake zijn als van eene expresselijk voor dit doel verwarmde kamer. De retributie wordt derhalve uitsluitend geheven voor het recht, om gebruik te maken van een gemeente-eigendom. Nu ben ik het met Mr. Bondam niet eens, dat de gemeente onbehoorlijk doet, dergelijke betaling te heffen, omdat ieder ingezetene evenveel recht heeft om het archief te gebruiken als de gemeente zelve. Elke gemeente heft van hare ingezetenen betaling voor het gebruik harer eigendommen: voor het gas, dat zij levert, voor de vischbanken, die zij ten gebruike afstaat, enz. Eene koopstad eerder dan eene andere stad. Wanneer de gemeente Amsterdam, consequent op den ingeslagen weg voortgaande, hare Universiteits-bibliotheek inricht tot leesbibliotheek en de boekdeelen dier verzameling uitleent tegen een dubbeltje per week, zal men wellicht van oordeel zijn, dat dit eene zonderlinge wijze is om de belangen der wetenschap te bevorderen, maar men zal niet mogen zeggen, dat zij onrecht doet. Wat mij in de bepaling over het archief het meest in het oog valt, is dan ook niet hare onrechtvaardigheid, maar hare volkomene ondoelmatigheid. Natuurlijk hoopt de gemeente Amsterdam door den maatregel iets te verdienen. Maar ik betwijfel ten zeerste, of deze speculatie goede vruchten zal dragen. Men stelle zich toch eens voor, wat eene dergelijke heffing wel beteekent. Wanneer men de geboorte van één persoon wenscht na te sporen, is het geen ongewoon en geen bijzonder ongunstig geval, dat men daarvoor twintig jaren moet nazoeken. De kennis van iemands geboorte alleen zal dus den belangstellenden onderzoeker eventjes *f* 60.— kosten! Wil men den tijd van zijn huwelijk en

dood er nog bij vernemen, dan betaalt men *f* 180.—, wellicht meer, want het tijdstip van iemands dood is dikwijls op geen vijftig jaren na te bepalen. De Amsterdamsche belastingschuldigen schijnen dus inderdaad eene gulden toekomst tegemoet te gaan! Zoo schijnt het, maar het is niets dan schijn. Of is men inderdaad naïef genoeg om te meenen, dat velen zich aan de betaling van dergelijke sommen zullen onderwerpen? Een zéér enkele, voor wien de kennis der gezochte feiten noodig kan zijn voor het winnen van een belangrijk proces, zal door den zuren appel heenbijten; misschien zal de een of andere rijk bezoldigde genealoog van beroep hem navolgen, maar de anderen zullen zich niet daaraan wagen. Onze genealogen zullen wanhopig zijn: met hunne onschadelijke liefhebberij is het gedaan. En (wat erger is!) de mannen der wetenschap zullen zich schouderophalend van het doorzoeken der Amsterdamsche registers verschoonen. Volgens *mijne* overtuiging is dit verlies grooter dan de winst van zeer enkele guldens, die de nieuwe maatregel voor de gemeente belooft.

Mr. BONDAM spreekt van eene andere bedoeling, die dergelijke maatregelen kunnen hebben: de beheerende ambtenaar van het archief wordt daardoor geprivilegiëerd; tegen hem, die onbelast werkt, zal voortaan niemand kunnen concurreeren. Ik vermeld deze beschouwing als eene curiositeit; want ik kan mij nauwelijks voorstellen, dat eene gemeente, die zich zelve respecteert, zal trachten hare ambtenaren, indien zij ze te laag bezoldigt, op dergelijke wijze schadeloos te stellen! Te Amsterdam althans is *daarvan* geen sprake: daarvoor is ons borg het feit, dat de gemeente-archivaris zelf het tarief verklaart te betreuren.

S. MULLER FZ.

NASCHRIFT.

Het bovenstaande was reeds verzonden voordat het laatste nommer van dit blad mij bereikte. Een bericht, dat ik daarin las, geeft mij een ander inzicht in de zaak. „*Het* (*Amsterdamsche*) *oud-archief werd*, *evenals in* 1873, *wederom toegankelijk gesteld slechts* 3 *maal 'sweeks van* 10—12 *uur*." Waarschijnlijk omdat er toch niemand kwam? Integendeel: zoodoende „kon nog iets worden gedaan voor eene betere regeling van het oud-archief"! Dus opdat de ambtenaars door den grooten toevloed van het publiek niet gehinderd zouden worden! Het is inderdaad fraai! „Evenals in 1873", dus meer dan 20 jaren terug! Driemaal 2 uren, en juist in den tijd, dat iedereen te Amsterdam op zijn kantoor is! Wat moet dat gemakkelijk zijn! En vooral als men van buiten komt, of van buiten 's lands! (*Er komen buitenlanders.*)

In het licht van deze mededeeling beschouwd, verkrijgt het heffen van leges eene andere beteekenis. Het is wellicht niet te doen om de luttele voordeelen, maar juist om de talrijke bezoekers te weren! En dit geschiedt in de hoofdstad des rijks, 40 jaren nadat het Koninklijk besluit

van 1856 de openbaarheid der archieven heeft gedecreteerd! Consequent voortgaande, zal men eerlang overgaan tot sluiting van het archief en ontslag van den archivaris. Een fraai vooruitzicht voor onzen ambtgenoot! Waarschijnlijk is het stedelijk bestuur van oordeel, dat dit alles zoo behoort, aangezien volgens het hoofd der gemeente „wel niemand zal kunnen beweren, dat het Amsterdamsch archief kan gerekend worden onder de archieven, welke door belangrijke, weinig gekende bescheiden uitmunten en in dat opzicht gelijkstaat met de Utrechtsche en Leidsche archieven". Maar dan zou ik toch met alle bescheidenheid antwoorden, dat ik dit zéér zeker beweer. Zonder nauwkeurige kennis van de Amsterdamsche en Leidsche archieven in bijzonderheden durf ik niet met beslistheid zeggen, welk van de drie archieven het belangrijkste is; maar vooralsnog houd ik het er voor, dat het Amsterdamsche het niet alleen in omvang, maar ook in belang van de beide andere wint. Met meer grond kan ik stellen, dat althans het Utrechtsche archief reeds van ouds veel meer doorzocht is dan het Amsterdamsche en dus zeker *minder* onbekende bescheiden bevat. En ik sta in mijne bewering geenszins alleen. Of zouden de Amsterdammers zelven, die zoo druk blijken toe te stroomen, dat den ambtenaars het werk moeielijk gemaakt wordt, inderdaad komen om onbelangrijke en bekende bescheiden in te zien? Geloove het wie wil! ik voor mij heb van de burgers der hoofdstad betere gedachten. S. M.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1896 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VIde AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 157. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 17750.

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen.	„ 6000.—
c.	commiezen	„ 2000.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 3200.—
e.	een klerk	„ 400.—
f.	concierge en verdere bedienden . . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1895 was op dezen post uitgetrokken *f* 17050; het verschil wordt aldus toegelicht: In verband met het verzamelen, ordenen en inventariseeren van de oude rechterlijke archieven in Zuid-Holland is eene

mutatie in het personeel en de aanstelling van een klerk noodig. Daartoe is het artikel met *f* 700 verhoogd.

Art. 158. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7175.—

Voor 1895 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 159. Kosten van den bouw en inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . *f* 100000.—

Voor 1895 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 160. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 30450 —

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in	Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	„ „	Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „	Noord-Holland	„ 1600.—
d.	„ „	Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „	Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „	Friesland	„ 1500.—
g.	„ „	Overijsel	„ 2000.—
h.	„ „	Groningen	„ 2000.—
i.	„ „	Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „	Limburg	„ 2000.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .		„ 9850.—

Voor 1895 was een bedrag van *f* 29450 op dezen post uitgetrokken; het verschil wordt aldus toegelicht: Gerekend is op de aanstelling van een adjunct-archivaris voor het Rijksarchief in Zeeland, waarvan de toestand ook in verband met de verzameling, ordening en inventarisatie der oude rechterlijke archieven een vermeerdering van werkkrachten dringend noodig maakt.

Art. 161. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 67000.—

Voor 1895 was op dezen post een bedrag van *f* 62500 uitgetrokken.

Bij dezen post vinden wij de volgende toelichting: In dit artikel zijn begrepen *f* 10000 voor de voortzetting van de inrichting der vleeschhal te Haarlem tot archiefgebouw, *f* 12000 voor soortgelijke werken aan de Sassepoort te Zwolle, waaraan in het loopend jaar slechts *f* 8500 verwerkt wordt, *f* 6600 voor de inrichting van lokalen ten behoeve van het oud-archief in Zeeland te Middelburg, *f* 2100 voor de inrichting van een

conciergewoning bij het archiefgebouw te 's Hertogenbosch, en f 6000 voor den aanmaak van kasten in de archiefgebouwen te Leeuwarden en te Maastricht.

Recapitulatie:

		1895.		1896.
Personeel				
art. 157	f	17050.—	f	17750.—
art. 160	„	29450.—	„	30450.—
	f	46500.—	f	48200.—
Materieel [1])				
art. 158	f	7175.—	f	7175.—
art. 159	„	100000.—	„	100000.—
art. 161	„	62500.—	„	67000.—
	f	169675.—	f	174175.—
Geheel totaal	„	216175.—	„	222375.—

Uit hetgeen aan de vaststelling der begrooting voor 1896 voorafging deelen wij nog het volgende mede:

Naar aanleiding van art. 159 antwoordde de Regeering op een desbetreffende vraag in het voorloopig verslag gedaan: „De meening dat het nieuwe gebouw (Algemeen Rijksarchief) geheel van ijzer en glas zal worden opgetrokken is niet juist; zoowel het dienstgebouw als de buitenbouw van het depot zullen in baksteen worden opgetrokken. De binnenbouw en de kasten in laatstgenoemd gebouw zijn van ijzer ontworpen. Tot voorkoming van brandgevaar worden de gebouwen vrijstaande geplaatst, brandbare materialen uitgesloten, de lokalen van het dienstgebouw overwelfd, de openingen van het depot van ijzeren luiken voorzien en de noodige brandkranen aangebracht."

De aanbesteding van een gedeelte van den bouw der nieuwe centraalarchieflokalen van het Bleijenburg heeft in het laatst van het vorige jaar plaats gehad.

Aan het zoogenaamde „Huis van Amsterdam", waarin nu 's Rijksarchieven worden bewaard is nog geen bestemming gegeven. Het zal echter geheel vrij komen.

In verband met art. 160 werd in ééne afdeeling de vraag gesteld: „of er geene termen zouden zijn om eene nieuwe regeling tot stand te brengen van de jaarwedden der ambtenaren bij de Rijksarchieven in de provinciën. Op welken grondslag steunt de thans geldende regeling van die traktementen?"

In zijne memorie van antwoord, erkent de Minister dat „de traktementen van de ambtenaren bij 's Rijksarchieven zeer onvolledig zijn geregeld." Als grondslag kan slechts worden opgegeven een Kon. Besluit

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

van 31 Dec. 1872, en dit betreft nog maar alleen de jaarwedden van den commies-chartermeester, van den adjunct-commies en van de klerken bij 's Rijksarchief. Z. Exc. voegt er bij, dat hij „er op bedacht is in die leemte te voorzien en daarbij tevens te overwegen, welke verbetering in de vooruitzichten dier ambtenaren ware te brengen."

Wij kunnen niet nalaten den wensch uit te spreken, dat de resultaten van 's Ministers overwegingen spoedig — want ook in dezen wordt door uitstel voor de betrokken personen een onbillijke, althans in verhouding tot andere ambtenaren zeer ongunstige, toestand bestendigd — in buiten het Ministerie waarneembare feiten mogen worden omgezet, en vermelden ten slotte, dat bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer, door den heer WILLINGE, afgevaardigde voor het district Assen, op bespoediging van den bouw van nieuwe archieflocalen te Assen werd aangedrongen, welke door de Regeering werd toegezegd.

Boekbespreking.

HET VERSLAG VAN Dr. BRUGMANS AAN DE REGEERING OVER ZIJNE ENGELSCHE REIS.

De verschijning van dit verslag, dat eindelijk (drie volle jaren na de reis!!!) de bureaux verlaten heeft, is een evenement voor de beoefenaars onzer geschiedenis. Het maakt ons bekend met een schat, welks bestaan voor ons geen geheim was, doch die nu vele malen grooter blijkt dan wij ooit hadden durven vermoeden. Want de overvloed van documenten betreffende onze geschiedenis, die de Engelsche archieven en bibliotheken bevatten, is, blijkens de hier daarover gegevene aanduidingen, waarlijk verbazend groot. Er is nagenoeg geen tijdperk onzer geschiedenis, dat door de hier opgenoemde bescheiden niet belangrijk wordt toegelicht. Dat wij over onzen worstelstrijd met Spanje en over de 17e en 18e eeuwen uit de Engelsche verzamelingen veel nieuws zouden kunnen leeren, wisten wij, en al wordt onze verwachting zéer verre overtroffen, er is voor ons meer reden tot vreugde dan tot verrassing. Maar in hooge mate trekt onze aandacht de aanwezigheid van veel wat wij *niet* hadden durven hopen: tal van bescheiden over onze middeleeuwsche geschiedenis, bepaaldelijk eene allermerkwaardigste serie rekeningen van Engelsche gezanten naar onze gewesten, loopende van 1296 tot 1464. (Zie de uitvoerige lijst in het verslag p. 228—234.) Het geheele verslag is een goudmijn voor onze historici: geen man van het vak kan het dikke deel (516 bladzijden), voorzien van zeer praktische (trouwens onmisbare) en uitvoerige registers, voortaan bij zijn werk missen. De hulde, door Dr. BRUGMANS in zijne voorrede gebracht aan Prof. BLOK, die het voorstel tot de zending deed, en aan Jhr. DE STUERS, die het plan krachtig

steunde, is wèl verdiend. Wij voegen er gaarne bij een woord van hartelijken dank aan Dr. BRUGMANS zelf, die in niet langen tijd een waarlijk kolossalen arbeid verricht heeft. De Nederlandsche geschiedenis is aan dit drietal véél verplicht.

Mogen wij evenwel aan deze uiting van welgemeende dankbaarheid eene even oprechte betuiging van voldaanheid paren? Ik veroorloof mij dit eenigszins te betwijfelen. Heeft Dr. BRUGMANS aan deze onvoldaanheid schuld, dan wel zij, die hem de opdracht deden? Men heeft Dr. B. geprezen over zijne zelfbeheersching, omdat hij zich streng onthouden heeft van het geven van bijzonderheden over de opgenoemde stukken. Volkomen terecht, indien zijne instructie hem dit voorschreef: maar was dit het geval? De heer B. zelf beroept zich daarop niet: hij verontschuldigt zich over zijne beknoptheid door de verklaring, dat hij „slechts als voortrekker heeft gearbeid." Overweegt men echter, dat zijne reis ten vervolge strekte op een „voorloopig onderzoek", door prof. BLOK zelf in opdracht der regeering in 1890 ingesteld, dan schijnt de vraag mij geoorloofd, of het onbescheiden is aan te dringen op eene lichte versnelling van pas. Goede hemel! wij bezitten nu een „voorloopig onderzoek" en het werk van een „voortrekker": zullen wij nu nog een „voorafgaand" rapport en eene „voorbereidende" missie krijgen, voordat wij weten, wat wij eigenlijk aan de Engelsche verzamelingen hebben? Want, niemand kan het betwijfelen, dit weten wij na de lezing van het verslag, hoe rijk ook aan aanwijzingen, nog niet. Ook thans nog zal de historicus, die de Engelsche documenten wil gebruiken, zich genoodzaakt zien zelf naar Engeland te reizen om ze te onderzoeken. En mij dunkt deze moeite, die slechts van een enkelen bevoorrechte gevergd kan worden, had hem in vele gevallen behooren bespaard te worden, en had hem ook, vergis ik mij niet, kunnen bespaard worden. Het ware mogelijk geweest hem zoover te brengen, dat hij met het aanvragen van kopiën van sommige bepaald aangewezene stukken des noods had kunnen volstaan.

De heer BRUGMANS deelt in zijne voorrede mede, dat hem aanvankelijk opgedragen was vele stukken te kopiëeren, doch dat hij zich noode daarvan onthouden heeft, om zich te bepalen tot het „catalogiseeren van de voorhanden stukken"; zóo meende hij het doel van de regeering en van prof. BLOK het best te bereiken, nam. het geven van „een algemeen overzicht van het voorhandene, zoo mogelijk van alles", geene „ingaande bespreking van het belangrijkste." Dit alles schijnt mij volkomen correct; het plan is uitnemend. Doch als er inderdaad zóó en niet anders is voorgeschreven, dan schijnt mij dit program niet zeer gelukkig uitgevoerd: immers Dr. B. geeft ons hier noch een algemeen overzicht noch een catalogus. Voor een catalogus zijn de beschrijvingen dikwijls veel te kort: somtijds kunnen wij daaruit weinig of niets opmaken. Of wat hebben wij

aan de mededeelingen (ik citeer al bladerende), dat een handschrift bevat een stuk getiteld „Comté de Flandre", een ander een „Staat der Nederlandsche vloot zonder datum", een derde „Iets over Curacao, 1636"? Wat aan de *tallooze* mededeelingen, dat Bodley den 11en Mei 1589 een brief schreef aan Walsingham, Cavaigne den 13en Juli 1569 aan Herlle enz. enz.? Wanneer men een catalogus maakt, dient kortelijk vermeld te worden, *waarover* de genoemde stukken handelen; anders is die catalogus onbruikbaar [1]).

De heer Brugmans zal antwoorden, dat zeer vele nommers van zijn rapport aan dit vereischte voldoen, en dat, wanneer hij alles behandeld had zooals ik wensch, een *veel* langer verblijf in Engeland noodig geweest ware. Ik wil daarop antwoorden, 1°. dat ik volmondig erken, dat de beschrijving van zeer vele stukken voor het doel alleszins voldoende is, dat ik daarvoor zeer dankbaar ben en alleen beweer, dat ik gaarne *alle* beschrijvingen voldoende had gezien, 2°. dat het mij nuttiger geschenen had, wanneer $^2/_3$ of zelfs $^1/_2$ der verzamelingen goed beschreven was, dan de geheele massa op niet geheel voldoende wijze. 3°. dat ik niet geheel zeker ben, dat veel meer tijd noodig zou geweest zijn voor eene behandeling in mijnen geest.

Deze laatste bewering is gewaagd voor mij, die de beschrevene stukken niet ken. Inderdaad is het niet zonder eenige aarzeling, dat ik verklaar, dat op vele plaatsen (of althans hier en daar) gevoegelijk veel tijd had kunnen bespaard worden, indien de verslaggever meer gedacht had aan de opdracht, om een „algemeen overzicht" van het voorhandene te geven. De grootste verdienste van een archief-catalogus bestaat m. i. in het ontdekken en kort wêergeven van den band, die eene verzameling stukken verbindt, — van het gezichtspunt, dat aanleiding gegeven heeft tot het bijeenbrengen eener verzameling. Zoo schijnt het mij bepaaldelijk nutteloos, dat niet minder dan 70 bladzijden (p. 48—118) van het verslag gevuld zijn met de opsomming van alle brieven uit de jaren 1577—1587 (zonder aanduiding van den inhoud). Wanneer men weet, dat de 750 door de heeren Blok en Brugmans vermelde portefeuilles de correspondentie van de Engelsche regeering met de republiek der Vereenigde Nederlanden bevatten,

[1]) Zelfs dan, wanneer aan mijn verlangen voldaan is en de stukken beschreven zijn, schijnt die beschrijving soms onnoodig onduidelijk. Een voorbeeld. Ik heb natuurlijk alle plaatsen in het register, die over het in Leycester's tijd zoo belangrijke Utrecht handelen, opgezocht. Niet minder dan 74 nommers. Daaronder waren er 72, die òf zóó kort beschreven waren dat er niets van den inhoud van het stuk bleek, òf blijkens de beschrijving mij niet interesseerden. Bij de 2 overige gaf de beschrijving mij echter aanleiding te vermoeden, dat zij wellicht van eenig belang kunnen zijn. *Wellicht*, want het eene, een plan van regeeringsverandering der provincie, was wel „blijkbaar van Leycester afkomstig", maar de hoofdzaak blijft onzeker, nam of L. „blijkbaar" de ontwerper dan wel de bezitter van het stuk geweest is; het andere, „een plan van Utrecht in kleuren", zeer belangrijk als het geteekend is, is denkelijk waardeloos, als het eene gekleurde prent is. Dus ook zelfs in deze beide gevallen — de eenige, waar ik genoeg zekerheid kreeg, om eene kopie te wenschen — moet ik beginnen met verdere inlichtingen te vragen! Het blijft mogelijk, dat deze nommers voor mij waardeloos zijn, doch dat onder de 72 andere 30 à 40 belangrijke schuilen. En hoe zal ik dit ontdekken?

dan heeft men aan die mededeeling volkomen genoeg: elk onderzoeker weet nu, wat hij daar vinden zal. Natuurlijk zou men gaarne meer over deze stukken willen weten. Maar ware ik in het geval van Dr. B. geweest, dan zou ik mij toch van het „doorzien van de kleinste helft" dier honderden portefeuilles hebben onthouden, — wèl overtuigd, dat ik in den mij gegunden korten tijd door het opschrijven van de namen der correspondenten en de data der brieven *niets noemenswaardigs* zou kunnen bijbrengen tot het nauwkeuriger oordeel over de collectie. Den zoo gewonnen tijd zou ik vrij wat nuttiger besteed geacht hebben aan het iets uitvoeriger beschrijven van de stukken in de Sammelbände, b.v. die der Cottoniana, die eene stuksgewijze beschrijving natuurlijk dringend behoeven.

Resumeerende meen ik, dat Dr. B. zich terecht heeft onthouden van het „copieeren" van stukken, doch dat hij het „in regest brengen" van de documenten, wier inhoud zonder zoodanige behandeling niet duidelijk is, niet had mogen nalaten. Ik mag deze slotverklaring evenwel niet afleggen zonder uitdrukkelijk te herhalen, ten einde een scheef oordeel te voorkomen, dat de beschrijving van zéér vele nommers mij voorkomt voldoende zijn. Wanneer ik dan ook ten slotte mijn dank aan den steller herhaal voor den gewichtigen dienst, aan onze geschiedenis bewezen, dan wensch ik die dankbetuiging niet beschouwd te zien als eene ijdele plichtpleging, maar als eene wèlgemeende betuiging.

UTRECHT, October 1895. S. M.

VARIA.

Als een staaltje, hoe den onderzoekers op historisch en oudheidkundig terrein soms moeilijkheden in den weg worden gelegd, waar zij medewerking konden en mochten verwachten, en tevens van de curieuse opvatting, die sommigen van het begrip „waarde van oude handschriften" hebben, halen wij het volgende aan uit de laatst verschenen aflevering der Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave van oud-vaderlandsche rechtsbronnen:

„Minder voorspoedig liep eene andere poging van de directie af, ten opzichte trouwens van een werk van minderen omvang, tengevolge van eene weigering, gelukkig tot nu toe nergens ondervonden. Een der leden van de Vereeniging, Mr. W. Bezemer, had de directie in kennis gesteld met het bestaan van een handschrift in het oud-archief der gemeente Rosendaal en Nispen, dat, aldaar bekend onder den naam van de Roos, een zeer oud en voor de kennis van het oud-Brabantsche recht belangrijk keurboek zou bevatten. Daar de heer Bezemer zich bereid verklaarde dat keurboek aan een onderzoek te onderwerpen, en, als het werkelijk belangrijk bleek, voor de Vereeniging te bewerken en uit te geven,

werd namens de directie aan het gemeentebestuur het verzoek gedaan het handschrift tot dat doel beschikbaar te stellen. Burgemeester en Wethouders van gezegde gemeente waren echter van oordeel dat het belang der gemeente niet toeliet aan dat verzoek te voldoen, en wel (dus luidde het schrijven) aangezien dat boek, naar algemeen wordt beweerd, eene zeer groote waarde heeft en door eene uitgave daarvan zeer zeker hetzelve zoo goed als waardeloos zoude gemaakt worden. Tevergeefs trachtte de directie het gemeentebestuur te overtuigen, dat deze opvatting van de waarde van een handschrift op eene dwaling berustte, dat die waarde, zelfs waar het een kostbaar unicum geldt, wel verre van verminderd, verhoogd wordt door eene uitgave die den kostbaren inhoud doet kennen en er de oogen der wetenschappelijke wereld op vestigt; dat die waarde toch niet bestaat in het feit van het bezit, maar uitsluitend in het nut dat het der wetenschap oplevert tot vermeerdering onzer kennis; dat een handschrift, waarvan het bestaan of de inhoud onbekend blijft, even waardeloos is als een begraven en nog niet wedergevonden schat. Tevergeefs werd er op gewezen, dat dit tegenwoordig zoo algemeen erkend is, dat de bezitters zelve van kostbare handschriften zich beijveren eene uitgave uit te lokken of te bevorderen, desnoods ten eigen koste of door het toekennen van een subsidie. Noch deze, noch meerdere argumenten mochten baten. Zelfs het zoo verleidelijk mogelijk voorgestelde lokaas van den stralenkrans, die hunne gemeente zou omgeven, als de inhoud werkelijk kostbaar bleek en den naam der gelukkige bezitster allerwege ook in het buitenland bekend maakte, was niet in staat de waakzame zorg van Burgemeester en Wethouders voor de hun toevertrouwde belangen der gemeente Rosendaal en Nispen te verschalken. Als uiterste concessie verklaarden zij zich bereid de gelegenheid te verschaffen ter secretarie van het boek inzage te nemen. Daar zoodanige inzage alleen verlangd werd om de belangrijkheid van den inhoud uit het oogpunt eener eventueele uitgave te onderzoeken en te beoordeelen, is van dit aanbod geen gebruik gemaakt. Het ligt niet op den weg der Vereeniging het geluk en de zelfvoldoening van het gemeentebestuur en de ingezetenen van Rosendaal en Nispen te verhoogen of te temperen door een onderzoek of de beoordeeling van de waarde van een handschrift, die naar de algemeene bewering zeer groot is, maar zeer zeker verloren gaat, als de inhoud bekend wordt."

Laten wij in 't belang der wetenschap hopen dat geene enkele gemeente in ons vaderland dit voorbeeld volgen zal.

Voor eenigen tijd bevatte het *Handelsblad* het volgende schrijven uit Zaandam: Van hoeveel belang het kan zijn oude documenten en papieren zorgvuldig te bewaren, blijkt duidelijk uit een geval, dat zich hier ter stede thans voordoet.

De eigenaars der huizen, die op den Hoogendam gebouwd zijn, betaalden van oudsher jaarlijks aan de gemeente deswege eene recognitie. Steeds werd die erfpacht door de eigenaars bereidwillig betaald, al wist ook niemand van hen meer op welken grond die betaling van hen werd gevorderd. Men had nu eenmaal telken jare die erfpacht betaald, en bleef dus in de oude sleur voortgaan. Een tiental jaren geleden echter werd een geest van twijfel aan de rechtmatigheid van het van hen gevorderde vaardig over enkele Hoogendammers. Waren zij die recognitie werkelijk wel schuldig? Kon de gemeente haar recht op die erfpacht bewijzen?

De betaling ging thans niet meer zoo vlot als vroeger. Men betaalde nog wel, doch aarzelend. Enkelen weigerden zelfs langer te betalen.

Thans was goede raad duur. Het gemeentebestuur, ofschoon overtuigd van zijn goed recht, scheen geen kans te zien de hiervoor gevorderde bewijsstukken bijeen te brengen. Wel werd het gemeente-archief onderzocht, doch er werd niets gevonden dat eenig licht kon verschaffen. Trouwens, het onderzoeken van een archief heeft voor een leek eigenaardige moeilijkheden, waarvan wel de voornaamste is, dat het schrift van ons voorgeslacht zoo bijzonder van vorm is, dat de nazaat er gewoonlijk tittel noch jota van lezen kan, en dat het zoo weinig op Hollandsch gelijkt, dat men eerder zou denken een brief van een Indischen radjah voor zich te zien, dan van zijn bet-overgrootvader.

Zoo was de toestand, toen eenigen tijd geleden de nieuw-benoemde burgemeester, mr. Van Tienen, besloot de quaestie zoo mogelijk op te lossen door een deskundige met het onderzoek van het archief te belasten.

De heer G. Murray Bakker, secretaris van den polder Oostzaan, iemand die op oudheidkundig gebied zijne sporen verdiend heeft, werd uitgenoodigd een onderzoek in het gemeente-archief in te stellen. En aan zijne ijverige nasporingen is het te danken, dat de gemeente thans haar recht op de erfpacht kan staven met deugdelijke bewijzen, uit het stof der eeuwen opgedolven. De onwillige eigenaars zijn dan ook reeds aangeschreven hunne achterstallige recognitiën aan de gemeente te betalen op straffe van intrekking van het recht, aan hunne voorgangers twee en een halve eeuw geleden verleend. Zoover zullen de Hoogendammers het wel niet laten komen.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

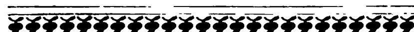
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1896—1897.

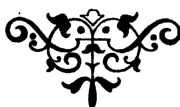

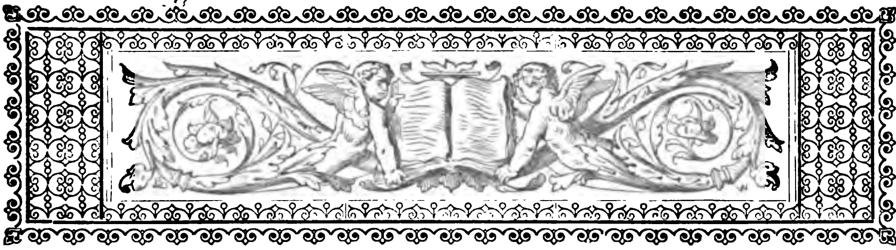
GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1897.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Boekbespreking.

1896/7. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Leiden op 17 Juni a.s. plaats vinden. Daar zullen blijkens de agenda aan de orde zijn eenige stellingen omtrent de opleiding van Nederlandsche archivarissen, te verdedigen door mr. J. E. HEERES.

In de op 14 Mei j.l. gehouden vergadering van den gemeenteraad te Doetinchem is definitief besloten tot overbrenging van het belangrijk archief der gemeente naar het rijksarchiefgebouw te Arnhem en zulks om vernieling door brand te voorkomen.

De overbrenging geschiedt voor de gemeente geheel kosteloos, terwijl zij zich natuurlijk al hare rechten kan voorbehouden.

De Hooge Raad deed 2 Mei j.l. uitspraak in de zaak van den rijksarchivaris in Limburg tegen den burgemeester van Roermond betreffende de aldaar bewaarde archieven en besliste dat de rijksarchivaris terecht in kort geding voor den president der rechtbank te Roermond is gedagvaard, daar het doel van het kort geding zou gemist worden, wanneer de partijen zich niet konden wenden tot den rechter van de plaats waar de onmiddellijke voorziening wordt vereischt (in casu Roermond). Ten aanzien der bewering dat verkeerdelijk de last*hebber* van den Staat (de rijksarchivaris) is gedagvaard in plaats van den lastgever, overwoog de raad o.a. dat met art. 1844 B. W. niet in strijd is 's Hofs beslissing dat de aard der zaak meebrengt dat de ambtenaar, tegen wiens beweerde onrechtmatige handelingen eene onmiddellijke voorziening wordt gevraagd, rechtstreeks als zoodanig voor den president mag worden gedagvaard.

Mitsdien is het cassatieberoep verworpen en alzoo gehandhaafd de beslissing van het Hof te 's-Hertogenbosch, waarbij de Rijksarchivaris in het ongelijk is gesteld.

2

De opleiding van Nederlandsche archivarissen.

Het is van algemeene bekendheid en ik constateer het hier dan ook alleen, omdat ik een aanloopje noodig heb om te komen waar ik wezen wil, dat (in tegenstelling met wat het geval is in verschillende andere landen) geene bewijzen van bekwaamheid worden gevorderd van hen, die naar een wetenschappelijke betrekking dingen bij ons archiefwezen. Het al of niet geschikt zijn van candidaten, welke zich aanmelden voor de vervulling eener vacature, is geheel overgelaten aan het bon plaisir van hen, aan wie het recht tot de benoeming ten deze toekomt. Nu is voor een dergelijk stelsel wel iets te zeggen. De *Stoszseufzer* van Damas naar een verlicht despotisme zal wel eens bij ieder weerklank vinden of hebben gevonden bij de regeling van een of ander wat regeling behoeft. Despotisme toch kan bezwaren ter zijde stellen, waarmee rekening moet worden gehouden door iemand, welke gebonden is aan vaste regelen en daarbuiten niet mag treden. Zoo in ons geval. Zooals de toestand nu is, kan de regeering van het rijk of van gemeenten, welke een vacature bij het archiefwezen moeten vervullen, met volkomen vrijheid handelen. Zij kan, zonder angstvallig te letten of de candidaten wel de noodige diploma's op zak hebben, uit hen die zich aanmelden een keuze doen en daarbij letten niet alleen op kundigheden, welke wèl, maar ook op andere eigenschappen, welke nìet in een examenprogramma kunnen worden omschreven. Dit is wezenlijk een niet licht te schatten voordeel.

Maar — alleen wanneer de despoot (om Damas' terminologie te blijven gebruiken) verlicht is. Zoodra men te doen heeft met gezaghebbenden, welke geen belang in de zaak stellen, desnoods niet weten waar het eigenlijk om handelt, zal een dergelijke vrijheid dikwijls een gevaar blijken te zijn, is zij in elk geval een niet licht te ernstig te schatten nadeel. En wij weten allen, hoe het hier te lande daarmede staat. Mogen we, waar het het rijksarchiefwezen geldt, onder de tegenwoordige omstandigheden gerust zijn, die omstandigheden kunnen veranderen en er kunnen trouwens andere werken, welke die gunstige neutraliseeren: kortom geen zekerheid bestaat, dat geene kentering ten kwade kan komen in den toestand. En bij de gemeentelijke autoriteiten? De belangstelling in het archiefwezen wordt grooter ook bij vele van haar, maar zij moet dan ook bij vele anderen nog heel wat grooter worden, voordat zij een fatsoenlijke lengte heeft bereikt; en, zoolang die belangstelling nog steeds net als Tom Pouce als rariteit in een kermistent zoude kunnen worden tentoongesteld, zoolang staan wij steeds bloot aan allerlei verrassingen bij de vervulling van vacatures bij het Nederlandsche archiefwezen. Het spreekt wel van zelf, dat bij ieder van ons, die het groote belang van een goed ingericht archiefwezen voor wetenschap en praktijk inzien en steeds hooger en hooger aanslaan, de vraag wel eens

is gerezen, op welke wijze dat bezwaar geheel of gedeeltelijk zoude kunnen worden opgeheven. Toen mij nu eenigen tijd geleden de noodzakelijkheid gesuggereerd werd, dat ik nu eens op onze jaarvergadering met stellingen voor den dag moest komen, was de keuze van theses dan ook niet moeilijk. Zij zouden handelen over de opleiding der Nederlandsche archivarissen. De formuleering was lastiger. Opzettelijk treed ik hier niet in bijzonderheden: voor het behandelen daarvan vind ik — ik gaf van die meening reeds meer blijk — onze jaarvergadering allerminst geschikt. Ik wil het slechts daarheen trachten te leiden, dat onze vereeniging zich *in het algemeen* uite ten aanzien van deze belangrijke aangelegenheid.

Nog een enkel woord vóór ik mijne stellingen terneerschrijf: een woord van verontschuldiging. De gewoonte is, dat gelegenheid wordt gegeven over stellingen, in de jaarvergaderingen te verdedigen, een schriftelijke gedachtenwisseling te houden in ons orgaan. Toen ik op mij nam theses te bespreken, was ik echter zóó overkropt met werk, dat ik geen tijd vond, dadelijk met de formuleering en toelichting daarvan te beginnen. De redacteur van ons tijdschrift was zoo welwillend, de publiceering van het vorige nummer zoo lang hij kon te vertragen, maar zij kwam toch nog te vroeg. En ik stelde zijne welwillendheid zoo weinig op prijs, dat ik die (hij moge het mij vergeven!) lastig vond en zuchtte: „toe, geef nu maar gauw uit, dan heb ik tijd tot een volgend nummer!" Maar de straf volgde op de misdaad. Het nummer was nog ternauwernood verschenen, of ik kreeg alweer een brandbriefkaart en moest tòch aan 't werk. Moge de belangstelling, ik had haast gezegd de nieuwsgierigheid, der leden onzer vereeniging, die ongetwijfeld sterk is geprikkeld door het ontbreken van stellingen in het laatst verschenen nummer, niet al te zeer verkoeld worden door het weinig prikkelende van de stellingen zelf, die al zeer eenvoudig zijn.

STELLINGEN.

1. Bepalingen zijn wenschelijk, welke de vereischten regelen, waaraan zij moeten hebben voldaan die naar een wetenschappelijke betrekking willen dingen bij het Nederlandsche (rijks-?) en Nederlandsch-Indische archiefwezen.

2. Een academische opleiding, hoewel gewenscht, is niet bepaald noodig. De eventuëel vast te stellen bepalingen dienen dus zóó te worden ingericht, dat zij, die geene academische opleiding hebben genoten, niet zijn uitgesloten van de mogelijkheid tot mededinging.

3. Het *non bis in idem* dient in de vast te stellen bepalingen te worden gehuldigd: bij het beoordeelen der geschiktheid van candidaten

krachtens die bepalingen dient (volgens strikt te omschrijven regelen) rekening te worden gehouden met diploma's van met een ander doel goed afgelegde examens en met testimonia.

TOELICHTING.

De grondslag van de eerste mijner stellingen is de noodzakelijkheid, waarborgen te bezitten, dat slechts geschikte personen tot een wetenschappelijke betrekking bij ons archiefwezen worden toegelaten. Het klinkt eenigszins vreemd, deze stelling te verdedigen in een vergadering als onze jaarlijksche bijeenkomst, bestaande geheel uit mannen, welke aan een dergelijke regeling nooit zijn onderworpen geweest. Maar deze omstandigheid bewijst natuurlijk niets tegen de stelling zelve. Zij kan dan ook verder onbesproken worden gelaten.

Verder pleit vóór haar, dat, worden dergelijke bepalingen gemaakt, de mogelijkheid wordt afgesneden tot sollicitatiën van geheel onbevoegde personen, van timmermans, aannemers, gepasporteerde onderofficieren, boekbinders, inspecteurs van politie, die wel eens zijn voorgekomen op het lijstje der „gegadigden". Belachelijk! natuurlijk, maar toch een bewijs hoe hoog onze wetenschap in de schatting van het publiek eenige jaren geleden stond, misschien nog staat, aangeschreven. „Bij het publiek?" hoor ik vragen. „Wat kan dat toch eigenlijk schelen?" Oppervlakkig beschouwd, schijnt die vraag gewettigd en is een *odi profanum vulgus* op zijn plaats, maar bij nadenken niet. Immers de positie der archivavarissen is, zoo goed als die van ieder ander ambtenaar, wel degelijk mede afhankelijk van de waardeering, die zij ondervindt bij het hochgeneigten Publikum. Meer dan dat, juist een deel van het „publiek", raadsleden, leden van de Tweede Kamer, enz. kunnen invloed, beslissenden invloed op die positie uitoefenen. Ja, sommigen van hen *moeten* dit doen bij het vervullen van vacatures enz., ook al weten zij geen tittel of jota af van de eischen, welke de betrekking van archivaris stelt aan hem die haar bekleedt. Zijn nu de vereischten omschreven, noodig voor hen welke naar een archivarisplaats willen dingen, dan loopen de genoemde autoriteiten minder gevaar van het doen van een minder goede keuze en is aan het verdere publiek een middel tot vergelijking aan de hand gedaan met andere categorieën ambtenaren. En het lijdt geen twijfel, of die vergelijking zal gunstig uitvallen voor de archivarissen, wanneer het publiek ziet, welke vereischten gesteld worden voor hen, die een plaats vragen in hunne gelederen.

Een ander voordeel nog zal moeten volgen, indien de beginselen, in stelling 1 neergelegd, in bindende bepalingen worden omgezet. De regeering van rijk en gemeenten zal dan verplicht zijn, met de vereischten, door haar voor een archivarisbetrekking gesteld, rekening te houden ook

bij het regelen der bezoldigingen aan die betrekking verbonden. Zij zal *moeten* doen ophouden het zonderlinge en ontmoedigende verschijnsel, dat de werkzaamheden van een archivaris over 't algemeen zooveel lager worden gehonoreerd dan andere werkzaamheden, die daarmede kunnen worden vergeleken. Zij zal dat *moeten* doen, omdat dan geen personen zich zullen *kunnen* aanmelden, welke een archivarisbetrekking ambiëeren, alleen omdat zij een baantje zoeken. Zij zal nooit bij het vervullen van archivarisbetrekkingen de questie van vraag en aanbod kunnen overwegen. Zij zal dan slechts hebben te zeggen: deze werkzaamheden vorder ik van een archivaris, de goede vervulling daarvan is mij dit waard, voor eenige zekerheid van een goede vervulling stel ik vooraf deze eischen. Buitengesloten zal dan zijn de mogelijkheid, dat een of andere zuinige autoriteit bezuinigen gaat op de bezoldiging van archiefambtenaren, omdat hij gegronde hoop heeft, dat er toch wel sollicitanten zullen komen opdagen, daar immers geen blijken van bekwaamheden in een bepaalde richting worden *vereischt* in hen, die naar een dergelijke betrekking dingen.

Nog een paar opmerkingen ten opzichte van de eerste mijner theses. In de eerste plaats heeft het woord: „*wetenschappelijke* (betrekking)" een korte toelichting noodig. Ik wensch hierdoor in dit verband uit te sluiten die beambten, wier voornaamste bezigheden een niet wetenschappelijk karakter dragen, b.v. klerken, enz. De uitwerking van dit denkbeeld zal natuurlijk in de eventuëel vast te stellen voorschriften dienen te geschieden. Trouwens hierin zullen meer vraagpunten aan de orde komen. Zóó de quaestie omtrent volontairs: zullen deze, indien zij hier of daar plaatsing kunnen vinden, vooraf moeten voldoen aan de in deze stellingen bedoelde vereischten, of zal integendeel de gelegenheid moeten worden geschonken aan hen, die lust in 't archiefwezen gevoelen, om b.v. de in stelling 3 bedoelde testimonia gedurende een volontairschap machtig te worden?

Een belangrijker vraagpunt roer ik ter loops aan door de toevoeging van het, trouwens tusschen haakjes geplaatste en met een vraagteeken voorziene, woordje „rijks?" aan het woord „archiefwezen". Wensch ik het gemeentelijke archiefwezen van mijne stelling uit te sluiten? Natuurlijk allerminst. Immers dáár zullen bepalingen als die ik bedoel veel meer noodig zijn dan bij het rijksarchiefwezen. Maar — er is daarbij toch een groot bezwaar. Kleine gemeenten toch *kunnen* geene bezoldigingen beschikbaar stellen voor een archivaris, die eenigermate verband houden met de vereischten voor een dergelijken titularis, welke het gevolg zouden moeten zijn van de door mij gewenschte bepalingen. Indien nu de gemeenten eens gedwongen waren te kiezen tusschen òf het benoemen van geen archivaris òf het benoemen van een deskundige die voldaan had aan de bedoelde vereischten, dan zou het dikwijls kunnen, misschien met het oog op den toestand der kas moeten gebeuren, dat geen dergelijke

titularis werd benoemd en het archief dus aan zich zelf overgelaten. Gelukkig zal dit gevaar worden geneutraliseerd door de omstandigheid, dat menig candidaat-archivaris zich wel voor een tijd zal willen wijden aan een klein archief tegen kleine bezoldiging, met de bedoeling, praktische bekwaamheden te verwerven, in de hoop, dat deze hem later te pas zullen komen als hij voor beter bezoldigde archiefbetrekkingen solliciteert. Maar dit neemt niet weg, dat het bovengenoemde bezwaar blijft bestaan en ik voorzichtig meende te doen, voorloopig op deze questie niet dieper in te gaan.

Waarom ik ook het Nederlandsch-Indische archiefwezen in mijne stelling opneem? Om de eenvoudige reden, dat er geen enkel motief mij is te binnen gekomen, waarom ik dit zou buitensluiten. 't Is waar, bij een regeling zal het zijne bezwaren hebben, dezen tak van staatsdienst in één adem te noemen met het archiefwezen van het Rijk in Europa, maar daar hier niet ingegaan wordt op den modus quo, maar alleen de wenschelijkheid wordt uitgesproken, behoeft dit geen reden te zijn, het Ned. Ind. archiefwezen hier niet op te nemen.

Wat stelling II betreft, ik kan hieromtrent zeer kort zijn. De voordeelen eener academische opleiding behoeven hier niet te worden uiteengezet. Maar aan den anderen kant heeft de praktijk geleerd, dat ook mannen, welke die opleiding niet hebben gehad, berekend zijn voor het vervullen eener wetenschappelijke betrekking bij het archiefwezen. Vandaar dat men hen, welke niet aan de Universiteit zijn gevormd, niet moet trachten buiten te sluiten, waar zij hebben getoond, de bekwaamheden te bezitten, welke voor een candidaat-archivaris worden geëischt.

Ook over de derde mijner stellingen behoeft niet breed te worden uitgeweid. Ik doe het best, door voorbeelden mijne bedoeling te verduidelijken. Men mag gerust aannemen, dat onder de vereischten zal worden opgenomen voldoende bekendheid der candidaten met onze vaderlandsche geschiedenis. Nu zou het geheel onnoodig wezen, aan hen, welke doctor zijn in de Nederlandsche letteren of een middelbare acte in de geschiedenis bezitten, nog eens blijken van bekwaamheid te vragen in de vaderlandsche geschiedenis, waar zij zich aanmelden tot het verkrijgen van een brevet van geschiktheid voor een plaats als wetenschappelijk ambtenaar bij ons archiefwezen. Iets dergelijks is het geval met hen, die het eindexamen b.v. eener Hoogere Burgerschool hebben afgelegd ten opzichte van vermoedelijk te vorderen voldoende bekendheid met het bekende trio moderne talen. Natuurlijk kunnen de voorbeelden nog in grooter getale worden vermeerderd. Het spreekt wel van zelf, dat deze vrijstellingen zeer nauwkeurig moeten worden omschreven, opdat van eenig misbruik geen sprake kunne zijn en alleen het doel, beperking van noodeloozen omslag, moeite, kosten misschien, worde bereikt.

Natuurlijk zal deze omschrijving nog nauwkeuriger dienen te zijn bij de vrijstellingen op grond van testimonia en toch meen ik hier ook bepaaldelijk die vrijstellingen te moeten bepleiten. Om bij het voorbeeld der Vaderlandsche geschiedenis te blijven: gesteld een doctor in de staatswetenschap heeft gevolgd colleges van een hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis, dan zal veel te zeggen vallen voor een vrijstelling ten zijnen behoeve wat dit vak betreft, indien genoemde hoogleeraar hem een testimonium uitreikt, dat hij met in dit opzicht voldoende resultaten die colleges heeft gevolgd. Iets dergelijks zou kunnen plaats hebben met b.v. de colleges in het oude vaderlandsche recht.

Ik zou nog iets verder durven gaan. Een voorbeeld! Misschien komt onder de eventuëel te bepalen vereischten voor kennis der diplomatiek. Zou, zoolang aan onze Universiteiten in dit vak van studie niet officiëel onderwijs wordt gegeven, een testimonium, door een der (rijks-?) archivarissen uitgereikt aan een aspirant-candidaat, misschien niet in de plaats kunnen treden van een verder onderzoek naar zijn bekwaamheden op dit punt? Zeer zeker zou dit het geval kunnen zijn bij het beoordeelen van der candidaten bekwaamheden in het lezen van oud schrift.

Maar ten opzichte mijner derde stelling erken ik, dat bezwaren zich kunnen voordoen, welke zullen noodzaken, hoogst voorzichtig te zijn bij het doen van stappen in die richting. Vandaar de ruime bewoordingen, waarin ik die stelling heb trachten te formuleeren.

Trouwens met het opwerpen mijner theses heb ik slechts ten doel, te bevorderen dat onze vereeniging zich in 't algemeen en slechts over het beginsel uitspreke. Te discussiëeren over bijzonderheden schijnt mij — ik herhaal het — minder wenschelijk.

J. E. Heeres.

Boekbespreking.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.
Derde aflevering.

Al weder heb ik in deze aflevering van het Archievenblad de verschijning van eene aflevering van het Oorkondenboek aan te kondigen. Dit nieuwe stuk bevat ongeveer 140 akten uit de jaren 1335—1360 en is versierd met twee platen, die afbeeldingen van de zegels der stad Appingedam en van verschillende Groninger landschappen brengen. Uit den aard der zaak is hetgeen over de beide eerste afleveringen is opgemerkt, ook op deze toepasselijk. Men ziet, hoe de bewerkers ook voor dit gedeelte geene moeite hebben gespaard om het Oorkondenboek zoo volledig mogelijk te maken. Ook aan het familiearchief Hora Siccama,

dat eerst sedert kort in het Groninger depôt berust, is reeds een enkel stuk ontleend. Gelijk ik intusschen vroeger al gelegenheid had op te merken, zijn de bewerkers soms haast te volledig geweest, b.v. bij het opnemen van nr. 427, alleen omdat in dat stuk een zekere ANDREAS DE GRONINGEN voorkomt, ofschoon van eene bewijsbare betrekking tusschen dezen ANDREAS en de stad van Gruno niets blijkt. Men heeft eens gewild, dat voor het archief in Zeeland zekere akte werd aangekocht, alleen omdat er een „ROGIER DE ZEELANDER" in werd genoemd. Me dunkt, daarvoor was evenveel grond als voor het opnemen van nr. 427 in het Oorkondenboek.

Nog een paar opmerkingen om te toonen, dat ik deze aflevering met belangstelling heb doorgezien. Waarom is in nr. 340 sprake van het liber Yrsutus I en in nr. 469 alleen van het liber Yrsutus? In nr. 364 komt, geloof ik, eene drukfout voor. Het handschrift heeft daar het volgende: „Dat tho geven se uns ore watermole". De uitgevers willen dat corrigeeren in: „Dartho geven se uns" etc., maar hunne verandering strekt eigenlijk om te lezen: „Dartho tho geven se uns" etc. Overigens is mij het systeem, waarnaar dit stuk is uitgegeven, niet geheel helder. Het origineel is beschadigd en op verschillende plaatsen onleesbaar. Hier en daar is de lezing aangevuld uit een afschrift (A), maar soms zijn de ontbrekende letters eenvoudig ingevuld, zonder dat de bewerkers zich op het afschrift beroepen; „..fte" vullen zij niet aan tot „offte" zonder de autoriteit van A in te roepen, maar „...to" herstellen zij in „darto", zoo het schijnt, op eigen gezag. Waarom dit onderscheid in een geheel gelijksoortig geval?

Eindelijk nog eene enkele opmerking naar aanleiding van nr. 412 of liever van de aanteekening, die er aan is toegevoegd, waaruit blijkt, dat de bewerkers tot de ontdekking gekomen zijn, dat de onder dit nr. opgenomene opgave eigenlijk van omstreeks 1250 (in plaats van 1350) dateert. Waarom hebben zij het dan toch onder 1350 opgenomen, en het niet liever bij de aanvullingen en verbeteringen ingelascht op het juiste jaar? Bovendien moet ik bezwaar maken tegen het dateeren van het stuk „omstreeks 1350", wat geschied is in de veronderstelling, dat het voor het eerst in het rechtsboek van WSTINC voorkwam. Het rechtsboek is in 1342 geschreven; in de boven vermelde onderstelling had nr. 412 dus van omstreeks 1340 gedateerd moeten worden. Nog zij hier opgemerkt, dat in deze uitgave, in strijd met het gewone gebruik, zoo ik meen, oorkonden, waarvan niet blijkt, in welke maand zij gegeven zijn, en andere, die slechts „omstreeks" zeker jaar zijn gesteld, aan het hoofd der stukken van hetzelfde jaar voorkomen en niet aan het einde. Op zich zelf is dat natuurlijk volmaakt onverschillig, maar zou het niet wenschelijk zijn, dat hierin uniformiteit verkregen werd?

Men ziet, het zijn bedenkingen van ondergeschikten aard, die ik ter

sprake heb gebracht, en zoo het een werk van minder beteekenis betrof, zou ik ze zeker achterwege hebben gelaten. In dit geval meende ik ook op kleine vlekjes te moeten wijzen.

Middelburg, April 1896. R. FRUIN TH.AZN.

Litteratuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Rogier Adriaan van Zuylen [TAXANDRIA, 1895, bldz. 102—105].

Van Zuylen werd in 1806 geboren. Na als ambtenaar ter Provinciale Griffie van Noordbrabant zijn loopbaan te zijn begonnen, doorliep hij later verschillende rangen aan de Gemeentesecretarie te 's Hertogenbosch. Als commies maakte hij in 1850 kennis met het oud-archief der stad, „dat zeer belangrijk, doch, even als in dien tijd de meeste gemeente-archieven van ons land, volstrekt niet geordend of geïnventariseerd was". Hij trachtte het te ordenen en in 1860 kon worden uitgegeven een door hem samengestelde Inventaris. Spoedig daarop tot commies-archivaris aangesteld, bleef hij zijne beste krachten aan de aan zijne zorgen toevertrouwde verzamelingen wijden, totdat hij in 1877 den dienst der gemeente verliet. In 1894 overleed Van Zuylen te Amsterdam.

J. E. HEERES. Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. III. [De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief. Tweede Reeks. (Buitenbezittingen), III.] — 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1895. (8°). X, LXXXVI, 503, XXIII bldzz. (*f* 8.—.)

Zooals bekend is, verscheen in 1862 het eerste deel eener verzameling stukken uit het oud-koloniaal archief, betreffende de opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, uitgegeven en bewerkt door Jhr. Mr. J. K. J. De Jonge. Na de eerste jaren der Nederlandsche koloniale geschiedenis tot 1610, den tijd van het instellen van een centraal Nederlandsch gezag in Azië, het Gouverneur-Generalaat, in het algemeen te hebben behandeld, bepaalde deze auteur zijne verdere onderzoekingen tot Java. Hij mocht deze reeks niet voltooien, en zij werd na zijn dood voortgezet door M. L. Van Deventer, die in 1888 het dertiende en laatste deel dezer serie uitgaf, hetwelk zich uitstrekte tot 1811, toen door de verovering van Java door de Engelschen een eind aan het Nederlandsch-Fransch koloniaal bestuur werd gemaakt.

Inmiddels had Dr. P. A. Tiele een tweede reeks aangevangen, welke de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel buiten Java tot onderwerp had. In 1886 verscheen daarvan het eerste deel. De dood verrastte dezen historicus, toen met het ter perse leggen van deel II reeds was begonnen. Mr. Heeres nam zijn taak over en schreef de inleiding voor dit deel. Thans is deel III verschenen Het doel van deze reeks is het uitgeven der belangrijkste van elders niet bekende documenten en het toelichten daarvan in een inleiding, die niet wil zijn een geregeld geschiedverhaal, maar slechts wil trachten licht te laten vallen op de gepubliceerde archivalia.

Dit derde deel behandelt de jaren 1640 tot 1649, de periode dus, welke de laatste jaren in zich besluit van het Gouverneur-Generalaat van Antonio Van Diemen, gestorven 1645, en het bestuur van Van der Lijn, een glanspunt dus in onze koloniale geschiedenis. Den Portugeezen trof de grootste slag, die hun konde treffen wat hunne staatkundige positie in den Archipel betrof, door de verovering door de Nederlanders van Malakka in 1641. Van nu af was die positie bijna tot niets teruggebracht, al bleven zij niet gering te schatten handelsconcurrenten. De Engelschen waren lastig, niet meer gevaarlijk; de Spanjaarden teruggedrongen in een uithoek der Molukken; de Denen eene quantité négligeable. Wat de verhouding der Nederlanders tegenover de inlandsche vorsten en volkeren betreft, de potentaten van Java en Sumatra en de sultan van Makassar waren ten zeerste onder den indruk der machtsontwikkeling dezer Westerlingen; Banda was geheel een Nederlandsch wingewest; Ambon lag aan de voeten van den overwinnaar, al wilde het zich niet overwonnen verklaren en al dreigden dáár nieuwe gevaren voor de Oost-Indische Compagnie; Ternate schikte zich naar de politiek dier handelsvennootschappij; op Solor en Timor werd de Nederlandsche invloed versterkt. Op bevel van Van Diemen en Van der Lijn werd het Oosten van den Archipel steeds meer en beter onderzocht.

Mr. Heeres tracht in de inleiding de politiek der Compagnie, zooals die zich uitte in de handelingen harer ambtenaren in het Oosten, te schetsen en de tegenstelling aan te toonen, die meer en meer ontstond tusschen de politiek der Bewindhebbers, een zuivere bekrompen handelsstaatkunde en die van het Opperbestuur in Indië, die, hoewel zij natuurlijk den handel als grondslag hunner staatkunde *moesten* aannemen, toch ook, veel meer dan de Bewindhebbers, zich als de bestuurders van een staatkundige mogendheid gingen beschouwen. Hij vat de gevolgen van deze gemengde, maar bijna steeds zegevierende, politiek aldus samen:

„Op beslist vijandelijken of op gespannen voet met andere Europeesche volkeren in het Oosten; de monopolie- of privilegiecontracten met inlandsche vorsten met kracht gehandhaafd even als het monopoliestelsel, in de landen aan ons onderworpen; een schijnvriendschap met de inlandsche vorsten, wier belangen met die der Compagnie in botsing kwamen, zonder dat vooralsnog die botsing voor haar een ernstige bedreiging was; een goede verhouding met die potentaten, van wie de belangen der Compagnie voorloopig in 't geheel niets hadden te vreezen, terwijl de handel op hunne landen wederzijdsch voldoende winsten opleverde; nergens bemind, overal ontzien."

W. Van Geer. De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon. Eerste gedeelte. — Leiden, A. W. Sijthoff. 1895. (8°). XVI, 153, 100 bldzz.

Ook voor dezen arbeid werden de materialen hoofdzakelijk opgedolven uit het oud-koloniaal archief. De titel duidt aan, dat bij den heer Van Geer de gedachte is gerezen, De Jonge's werk als voorbeeld te nemen. Hij houdt zich dan ook meer aan het plan van dezen auteur, die in zijn inleidingen een doorloopend geschiedverhaal trachtte te geven en de door hem gepubliceerde documenten als zoovele bewijsstukken daaraan toevoegde, dan aan de bedoeling van Dr. Tiele, wiens hoofddoel was, de documenten uit te geven en die de inleiding slechts trachtte te doen strekken om de archivalia toe te lichten. Nu is het standpunt van De Jonge uitmuntend onder ééne mits, dat n.l. bij het bewerken der inleidingen ook de bronnen van anderen oorsprong dan de Nederlandsche worden geraadpleegd. Dit deed De Jonge weinig en ook Van Geer erkent, dit niet of weinig te hebben kunnen doen. „Eene volledige geschiedenis der Nederlanders in eene hunner overzeesche bezittingen zoude ik — zoo schrijft hij — niet kunnen geven. Daartoe ontbraken mij vooral de Portugeesche bronnen, voor een juiste en onzijdige beschouwing van zaken onmisbaar." Hij trachtte nu te leveren „een doorloopend geschiedverhaal betreffende de vestiging der Nederlanders op, en den daarmede gepaard gaanden strijd over een eiland, hetwelk gedurende twee eeuwen tot de belangrijkste bezittingen der Oost-Indische Kompagnie heeft behoord..... Van het leveren van kritiek heb ik — zoo zegt hij — mij zooveel mogelijk onthouden. Daartoe achtte ik mij niet gerechtigd, daar door mij inderdaad, op enkele uitzonderingen na, slechts Nederlandsche bronnen geraadpleegd konden worden."

Na eerst een kort overzicht te hebben gegeven van de geschiedenis der Portugeezen vóór de komst der Nederlanders en van de eerste Nederlandsche betrekkingen met den vorst van Kandi, komt

hij tot zijn eigenlijk onderwerp. In zijn tweede hoofdstuk beschrijft hij de verrichtingen der Nederlanders op Ceilon van 1636/7 tot 1641, in welk jaar het tienjarig bestand tusschen de Republiek en Portugal werd getroffen. Bijna onmiddellijk na het bekend worden daarvan in het Oosten in 1642 braken de oneenigheden weer uit over de verdeeling der kaneellanden op dat eiland; de oorlog werd voortgezet, totdat in 1644 en 1645 opnieuw verdragen werden gesloten. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling van Dr. Van Geer, een overzicht te geven van den geheelen strijd der Nederlanders met de Portugeezen op Ceilon, welke met de algeheele verdrijving van de laatsten eindigde. Hij besloot echter later, zijn arbeid te splitsen en in een tweede deel de gebeurtenissen na 1645 te behandelen.

De verschijning van dit werk is ook hierom van belang, dat het het eerste proefschrift is ter verkrijging van den graad van doctor in de Nederlandsche letteren, hetwelk is gewijd aan de koloniale geschiedenis van Nederland. Mogen anderen volgen!

Druckfehlerteufel.

Een ingezonden stuk van Dr. G. W. Kernkamp in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 27 Mei 1896 (Eerste Blad, A) maakt mij opmerkzaam op twee ernstige drukfouten in mijn *Litteratuurkroniek*, voorkomende in n°. 3 van jaargang 1895/6 van ons Tijdschrift (bldz. 77). Daar staat te lezen: „Het oud-archief [der gemeente Amsterdam] werd evenals in 1873 wederom toegankelijk gesteld slechts 3 maal 's weeks van 10—12 uur." Nu staat in het *Verslag*, dat mij werd toegezonden door Mr. W. R. Veder, niet „1873", maar 1893"; en niet „10—12 uur", maar „10—2 uur." Zijn drukfouten in 't algemeen zeer onaangenaam, vooral deze doen mij ten zeerste leed, omdat zij tot een ernstig misverstand hebben aanleiding gegeven. Voorzoover het noodig mocht wezen, verontschuldigingen aan te bieden voor deze geheel onwillekeurige vergissing, doe ik dit hier. Ik zal wat mij aangaat trachten, ons tijdschrift te bewaren voor de noodzakelijkheid, in 't vervolg ruimte te moeten afstaan voor de bekende *Fliegende Blätter*-rubriek.

J. E. H.

Interrogatorium.

Wie weet een goed recept om vouwen uit perkamenten oorkonden te maken, zonder dat het stuk of de daarop geschreven letters iets te lijden hebben?

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot rechter in de Arrondissements-Rechtbank te Rotterdam, mr. S. GRATAMA, thans rijksarchivaris in de provincie Drenthe, te Assen.

DE VIJFDE JAARVERGADERING, GEHOUDEN TE LEIDEN OP 17 JUNI 1896.

Op den bepaalden tijd verschenen ter bestemder plaatse negen leden, later met nog één vermeerderd. Het was niet te ontkennen, dat het gemis aan belangstelling van zoovelen, die hadden kunnen aanwezig zijn, maar door hunne afwezigheid schitterden, eenigszins neêrdrukkend op den geest der opgekomenen werkte. De rede, waarmede de voorzitter de vergadering opende en die hierachter in haar geheel volgt, kreeg, waar zij aandrong op meerdere medewerking en grootere deelneming in alles, wat onze Vereeniging raakt, daardoor te dieper beteekenis. De onmisbaarheid van beide, zal zij niet een kwijnend bestaan voortslepen, werd er des te klemmender door gevoeld. Het gaf een beangstigende gewaarwording zich in te denken in het geval dat de ernstige, waarschuwende stem des voorzitters op den duur zou blijken te zijn: de stem eens roependen in de woestijn. Hopen wij, dat ook in dit opzicht een betere tijd voor de Vereeniging aanbreke.

Het is onnoodig hier nog te vermelden, wat de voorzitter omtrent de lotgevallen der Vereeniging mededeelde; alleen zal het noodig zijn een oogenblik stil te staan bij de beslissing omtrent de namens de commissie tot het ontwerpen van een concept-leiddraad voor de inventariseering der Nederlandsche archieven, in de openingsrede ingevlochten voorstellen. Zij bleken drieërlei te betreffen, en wel, verlenging van de ten

vorigen jare vastgestelde termijnen, uitbreiding of verduidelijking der opdracht wat de uitdrukking: inventariseering betreft, en eindelijk de wijze van behandeling van het concept. Wat de eerste twee punten betreft, ging de vergadering met het denkbeeld der commissie mede; ten aanzien van het derde echter, dat afsnijding der mondelinge discussie beoogde en alleen schriftelijke behandeling wilde toelaten, ontstond oppositie. Niet zoo zeer nog tegen het voorstel zelf als wel daartegen, dat de vergadering geheel onvoorbereid, zonder door den oproepingsbrief gewaarschuwd te zijn over deze quaestie, die ten vorigen jare een cardinaal punt in de discussie over het voorstel HEERES had uitgemaakt, een beslissing zoude nemen. Ook meende men, dat het om hierover met kennis van zaken te kunnen oordeelen gewenscht zoude zijn het toegezegde concept met de daarbij behoorende toelichting voor zich te hebben. Deze bezwaren leidden er toe, dat ten slotte besloten werd de wijze van behandeling vast te stellen, nadat de concept-leiddraad in druk zal zijn verschenen. Wordt de verwachting der commissie vervuld, dan zal dit kunnen geschieden op de jaarvergadering van 1897, anders in ieder geval in 1898.

Wat de overige huishoudelijke werkzaamheden betreft, zij hier alleen medegedeeld:

dat tot buitengewoon lid werd benoemd de heer AUG. SASSEN, oud-archivaris der gemeente Helmond;

dat Arnhem als plaats voor de volgende jaarvergadering werd aangewezen; en eindelijk, dat den secretaris werd opgedragen een lijst der leden benevens een opgave van de overige archiefambtenaren in het Tijdschrift te plaatsen; welke lijst en opgave ook afzonderlijk verkrijgbaar zullen worden gesteld.

Als punten van behandeling kwamen drie stellingen betreffende de opleiding van Nederlandsche archivarissen, door MR. J. E. HEERES te verdedigen, op de agenda voor.

Tegen de beide eerste, die bedoelden de vereeniging in het algemeen te laten uitspreken, dat vereischten moeten worden gesteld voor hen, die een plaats in het archivariaat willen verwerven, bestond geen principiëele oppositie, al werd er door enkelen bezwaar ingezien ze voor alle archivarissen, ook van de kleinere gemeenten dwingend voor te schrijven, daar deze er dan waarschijnlijk geene zouden aanstellen. Dit werd beantwoord met de opmerking, dat geen beheer te verkiezen was boven een slecht, terwijl voor die gemeenten op andere wijze hulp zoude kunnen worden verschaft.

Voorts werden enkele bedenkingen rakende de formuleering geopperd, die den inleider er toe brachten eenige ondergeschikte wijzigingen in zijne theses aan te brengen ten einde niet reeds op het punt in de laatste stelling ter sprake gebracht te prejudiciëeren en ze meer in overeenstemming te brengen met de terminologie der Wet op het Hooger Onderwijs.

Aldus gewijzigd werden zij met algemeene stemmen aangenomen in dezen vorm:

1. Bepalingen zijn wenschelijk, welke de vereischten regelen waaraan zij moeten voldoen, die naar een wetenschappelijke betrekking willen dingen bij het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische archiefwezen.

2. Een graad aan een der Nederlandsche universiteiten, hoewel gewenscht, is niet bepaald noodig. De eventueel vast te stellen bepalingen dienen dus zoo te worden ingericht, dat zij die dergelijken graad niet hebben verkregen, niet zijn uitgesloten van de mogelijkheid tot mededinging.

Tegen de derde stelling: „Het non bis in idem dient in de vast te stellen bepalingen te worden gehuldigd; bij het beoordeelen der geschiktheid van candidaten krachtens die bepalingen dient volgens strikt te omschrijven regelen rekening te worden gehouden met diploma's van met een ander doel goed afgelegde examens en met testimonia", werd als eerste bedenking geopperd, dat zij niet logisch was geformuleerd; de eerste zinsnede toch met haar begin „non bis in idem", kan bij testimonia moeilijk van toepassing zijn. De inleider de gegrondheid der opmerking inziende liet daarom het eerste gedeelte vervallen.

Van tweeërlei zijde bleek nu oppositie tegen de stelling te bestaan. En wel van de eene door hen, die onder herinnering aan oude toestanden testimonia als waarborgen voor geschiktheid en bekwaamheid van nul en geener waarde rekenden en deze alleen in goed geregelde examens gelegen achtten. Door Mr. Fruin, die zich in dit opzicht vooral als tegenstander deed kennen, werd een amendement voorgesteld om de laatste drie woorden uit de thesis te doen vervallen. Lijnrecht hiertegenover stond de meening van Mr. Gratama, die juist in dezen voor de speciaal archivalische vakken een examen ongewenscht achtte en in een gunstig getuigschrift omtrent met vrucht en ijver gedurende een geruimen tijd onder zijne leiding verrichte werkzaamheden, afgegeven door een archivaris als bekwaam en betrouwbaar bekend, een beteren waarborg vond, dan in een zoogenaamd met goed gevolg afgelegd examen. Een vergelijking der in Beieren en Pruisen bestaande bepalingen omtrent de bijzonder voor archivarissen voorgeschreven staatsexamens, zal ieder, welke de zaak onbevooroordeeld beschouwt, overtuigen, dat een juiste regeling daarvan hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk is. De eerste toch drijft de eischen zeer hoog op, zoodat vragen worden gesteld, welke alleen bij speciale africhting in den beschikbaren tijd eenigszins dragelijk kunnen worden beantwoord; bij de laatste schijnt de „Prüfung" meer den aard van een gemoedelijk praatje te verkrijgen.

De inleider beschouwde de tegen de testimonia aangevoerde bezwaren overdreven, en wees op de neiging bij vele tot oordeelen bevoegde per-

sonen bestaande, om op de afschaffing der testimonia bij de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 terug te komen; van de andere zijde wilde ook hij beperking der examens, maar geloofde dat zij niet gemist kunnen worden, en achtte ze als een noodzakelijk kwaad onvermijdelijk.

Zoowel over het amendement als over de stelling staakten de stemmen. Beide werden dus volgens het reglement geacht verworpen te zijn. Toch moet hier worden geconstateerd, dat de stemming over de stelling niet meer een zuivere kon zijn, nadat de testimonia waren behouden gebleven, omdat toen, niettegenstaande de beide redenen waarop de oppositie steunde, zoo gansch uiteenliepen, de tegenstemmers zich vereenigden.

Na afloop der vergadering hield een gezellige maaltijd een achttal der opgekomenen nog lang bijeen.

De restauratie van den voorgevel der Vleeschhal te Haarlem, waar zooals men weet het rijksarchief in de provincie Noord-Holland is geborgen, is zoo goed als klaar. Het heeft heel wat werk gekost den natuurlijken zandsteen te voorschijn te brengen onder de $2\frac{1}{2}$ millimeter dikke verflaag, die hem bedekte. Het is een lust te zien hoe fraai de gevel zich nu voordoet; alle ornamenten komen nu goed uit. Nog eenige weken en ook de restauratie der zijgevels zal gereed zijn en dan is het schoone gebouw, dank de zorgen van het rijk, weer hersteld in zijn ouden vorm.

Uit Amsterdam meldde men aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:* Reeds eenigen tijd geleden vormde zich hier ter stede een commissie met het doel een blijvend gedenkteeken te stichten, ter herinnering aan den gemeente-archivaris Mr. N. de Roever, die in 1893 onverwachts en op jeugdigen leeftijd aan zijn nuttigen werkkring werd onttrokken.

In die commissie namen zitting de H.H. Jac. Ankersmit, Dr. C. F. J. Blooker, Dr. C. P. Burger Jr., P. van Eeghen, J. F. Gebhard Jr., Prof. Dr. D. J. Korteweg, D. C. Meijer Jr., Carl Schöffer en R. W. P. de Vries. Bij dezen sloten zich aan de H.H. Dr. A. Bredius te 's Gravenhage, Mr. Ch. M. Dozy te Leiden, en Max Rooses te Antwerpen. De oud-burgemeester Mr. G. van Tienhoven, daartoe uitgenoodigd, verklaarde zich bereid het eerevoorzitterschap dezer commissie te aanvaarden.

Tal van vrienden en vereerders van den overledene gaven blijken van instemming met de bedoeling der commissie door het verleenen van geldelijke bijdragen, en zoo kreeg het plan spoedig vasten vorm. Besloten werd tot het plaatsen van een gedenksteen in het tegenwoordig archiefgebouw, de voormalige St. Anthonieswaag op de Nieuwmarkt, waartoe het Gemeentebestuur toestemming verleende.

De uitvoering werd, onder toezicht van de commissie, opgedragen aan den heer Bart van Hove. Het is een relief-portret, in bronze antique

uitgevoerd. De kop is ongeveer levensgroot, in profiel genomen en naar links ziende.

Het bronzen relief, dat een zacht groene tint heeft, is vastgehecht op een rood marmeren plaat van 1 meter hoogte en 0.65 M. breedte. Met gouden kapitalen staat in het roode marmer, boven het portret:

Een hoofd van staal
Een hart van goud.

Onder het portret staan de jaartallen 1850—1893 en daaronder weer

Aan
Mr. Nicolaas de Roever
Archivaris van Amsterdam
Zijne vrienden en vereerders.

Bij de overdracht van het gedenkteeken aan het gemeentebestuur op Maandag 15 Juni j.l. werd het woord gevoerd door den eere-voorzitter der commissie Mr. G. van Tienhoven. Mr. J. N. van Hall antwoordde als waarnemend burgemeester, de archivaris Mr. Veder dankte voor de eer aan de nagedachtenis van zijn zwager bewezen, en sprak tevens in naam der beambten van het archief.

Namens den Minister van Binnenlandsche Zaken is de Burgemeester van Roermond gedagvaard om te verschijnen voor de rechtbank te Roermond, ten einde zich te hooren veroordeelen tot afgifte der in de dagvaarding opgenoemde archiefstukken en tot betaling der kosten.

Daarmede is nu het eigenlijke proces over het eigendomsrecht dier archieven begonnen.

Het jaarverslag van den Voorzitter.

Het zal dezer dagen juist eene halve eeuw geleden zijn, dat in de vergadering der letterkundige sectie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap een belangrijk rapport over het archiefwezen werd uitgebracht. Onnoodig kon het waarlijk niet heeten, dat het genootschap zich met deze zaak bezig hield. Wel had reeds het K. B. van 23 December 1826 gelast, dat „alle provinciale-, stedelijke- en gemeente-archieven, alsmede die van alle corporatiën, onverwijld in orde gebracht en gerangschikt" zouden worden; maar in de twintig jaren, die sedert verloopen waren, was van die „onverwijlde rangschikking" niets meer vernomen. Wat wonder, dat onder belangstellenden zich eenige ontevredenheid begon te openbaren? Er moest iets gedaan worden. Van die meening was ook prof. Royaards, de bekende kerkhistoricus, die aan de sectievergadering van het genootschap van 1845 had voorgesteld, dat zij jaarlijksche bijeenkomsten zou trachten uit te lokken van archivarissen en beoefenaars der vaderlandsche geschiedenis. Deze bijeenkomsten zouden onderafdeelingen van de vergaderingen der letterkundige sectie vormen en, bepaaldelijk gewijd aan de beoefening der

vaderlandsche geschiedenis, zich bezighouden met de bespreking van toestand, omvang, bruikbaarheid en waarde der archieven en van de beste middelen tot publicatie van hunnen inhoud. Selfhelp dus, eigen initiatief, waar de regeering bleek niets te doen. Dit was de eenvoudigste weg: doch ook de meest afdoende? Er waren er, die dit betwijfelden: prof. VREEDE, niet minder wakker dan zijn ambtgenoot, bleek tot dezen te behooren. Hij knoopte aan diens voorstel dadelijk een tweede vast, dat het genootschap zich zou wenden tot de regeering met het verzoek, dat deze, op het voorbeeld der Belgische, zich de verbetering van den toestand der archieven, bepaaldelijk ook de uitgave van inventarissen, meer bijzonder zou aantrekken. Zoo was reeds dadelijk de antithese gesteld, die den geheelen loop der zaak zou beheerschen. Voorloopig koos de vergadering geen partij: eene commissie, bestaande uit de professoren VREEDE en DE WAL en de archivarissen NIJHOFF en VERMEULEN, werd benoemd om de sectie over beide voorstellen van advies te dienen.

Het resultaat van de overwegingen dezer commissie, dat op 26 Juni 1846 aan de sectievergadering werd voorgelezen, viel zeer in den smaak: het getuigde, naar men meende, van de „ongemeene kunde en ijver" der heeren. En wij mogen ons bij de lectuur eenigszins verwonderen over de goedhartige breedsprakigheid van den vorm, — wij mogen glimlachen over de deftige naiveteit van de bewering, dat „afschriften met gemoderniseerde spelling niet zelden eene hoogst aangename duidelijkheid geven", en dergelijke meer, het moet ons toch treffen, hoe wijs het inzicht was der rapporteurs en hoever hunne denkbeelden die hunner tijdgenooten vooruit waren. Of wat dunkt u, zoudt gij verwacht hebben, dat eene commissie van historici uit het jaar 1846 vóór alles de aandacht zou gevestigd hebben op het belang der archieven voor de kennis van de denkbeelden onzer voorouders over godsdienst en recht, van de geschiedenis van handel, landbouw en financiën, kunst en taal, en voor het verkrijgen eener heldere voorstelling van de wording van den staat? Zulk eene inleiding geeft hoop; en inderdaad, wat het rapport over onze archieven zegt, heeft ook nu nog onze volle sympathie. Vóór alles wenscht de commissie eene organisatie van het archiefwezen. Zij klaagt over de karige bezoldiging der archivarissen, die dezen noodzaakt een gedeelte, soms een groot gedeelte van hun tijd aan andere zaken te wijden. Zij stelt in het licht, dat de inventarissen volgens eene vaste, uniforme methode moeten samengesteld worden. Zij wijst op het groote nut van de uitgave van inventarissen van diplomata, en legt vooral nadruk op de noodzakelijkheid der uitgave van een oorkondenboek van Utrecht. Zij beklaagt het verlies der handschriften van Musschenbroek, die, naar Cheltenham verhuisd, „voor Nederland als verloren beschouwd kunnen worden." En zij besluit haar rapport met drie voorstellen. Ten eerste wenscht zij, dat het houden van jaarlijksche vergaderingen van archivarissen ernstig overwogen worde.

Kieschheid, zoo verklaren de heeren, weerhield hen omtrent de uitvoering van dit plan iets bepaalds voor te dragen: . . . men mag zeggen, dat de kieschheid hier waarlijk de wijsheid bedrogen heeft! Ten tweede stelt de commissie voor, dat de Directie van het genootschap bij de regeering zal aandringen op „eene meer algemeene bewerking der archieven": de rijks- en provinciale archivarissen behooren inspectiereizen te doen, om de plaatselijke archieven te leeren kennen. In de derde plaats zal de Directie middelen moeten beramen, om de uitgave van inventarissen der Utrechtsche oorkonden te bevorderen. Aan het rapport was toegevoegd een stel regels voor de bewerking van een inventaris der Utrechtsche oorkonden, geschoeid op den leest van Böhmer's Kaiserregesten.

De „ongemeene kunde en ijver" der commissie zou ongetwijfeld goede vruchten gedragen hebben zonder de zeer onverwachte tusschenkomst van een concurrent. Terwijl toch de vier heeren aan het werk waren, broedde, geheel onafhankelijk van hen, de heer J. J. F. NOORDZIEK, onderbibliothecaris der Koninklijke bibliotheek, die gloeide van belangstelling voor het Nederlandsche archiefwezen, op veel omvattende plannnen om de historiographische toestanden hier te lande te verbeteren. Reeds in den loop van 1845 had deze heer door bemiddeling van een der referendarissen achtereenvolgens twee lijvige memoriën bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ingediend, waarin hij, onder uitvoerig gemotiveerde verwijzing naar het vele, dat overal in het buitenland van regeeringswege voor de uitgave der geschiedbronnen gedaan werd, twee voorstellen deed, en wel: 1° tot stichting van een Historisch-litterarisch-bibliograpisch archief, onder bescherming der regeering uit te geven in twee talen, waarin zou worden gepubliceerd alles, wat betrekking had op de geschiedenis van de archieven en bibliotheken en hunnen inhoud, en alles, wat door universiteiten en geleerde genootschappen voor geschiedenis en letterkunde werd verricht, terwijl tevens alle boeken, die over deze onderwerpen verschenen, zouden besproken worden, 2° tot oprichting eener vereeniging, bestaande uit archivarissen en bibliothecarissen, eigenaars van handschriftenverzamelingen, secretarissen van genootschappen en geleerden, die, gesteund door regeerings-subsidiën en contributiën van belangstellende leden, zich zouden bezighouden met het uitgeven van inventarissen der openbare en private verzamelingen, met het opsporen van bronnen onzer geschiedenis in het buitenland en met het doen uitgeven der voornaamste handschriften; de vereeniging zou tevens een band vormen tusschen de verschillende provinciale genootschappen, die in het bestuur der vereeniging zouden vertegenwoordigd zijn. Aan het laatste voorstel was verbonden een plan tot voordurende schifting der nieuwe archieven, met het doel om de stukken van blijvend belang aanstonds van de andere af te zonderen en geleidelijk naar de archiefdepots over te brengen.

Het laat zich denken, dat de heer NOORDZIEK, blakende van geestdrift

voor zijne uitnemend bedoelde, maar naar mijne bescheidene meening niet zeer uitvoerbare plannen, niet weinig ontsteld was, toen hij bemerkte, dat het gouvernement eerstdaags stond lastig gevallen te worden met andere plannen op het jachtveld, dat hij niet zonder eenige aanmatiging als zijn uitsluitend domein bleek te beschouwen. Aanstonds wendde hij zich tot prof. ROYAARDS, den ontwerper van het Utrechtsche plan, en, daarmede niet tevreden, verscheen hij zelf in de sectie-vergadering van het genootschap, waar hij, voorgesteld door prof. ROYAARDS, den stand van zaken ernstig besprak. Hij had, dus liet hij zich hooren, „reeds vroeger uit eigene beweging vele pogingen en bemoeiingen bij het gouvernement aangewend, om onze archieven te doen bewerken en publiceeren". De regeering stelde groot belang in die pogingen; hij had reden om te verwachten, dat deze belangrijke zaak „en wel overeenkomstig zijn plan" in gang zou worden gebracht. Om kort te gaan, het gouvernement had hem gemachtigd dit te Utrecht te gaan verklaren, en hij stelde dus voor, de plannen der commissie te laten rusten totdat over zijne voorstellen zou zijn beslist. Met deze zeer pompeuse, maar ook zeer onbestemde mededeelingen moest de sectie zich tevreden stellen. Niet weinig geïmponeerd door zulk een indrukwekkend optreden besloot zij, niettegenstaande het protest van NIJHOFF, de zaak aan te houden; zij verzocht de commissie, waaraan op staanden voet de invloedrijke NOORDZIEK werd toegevoegd, een nader rapport uit te brengen. De heer H. J. KOENEN had te vergeefs getracht de vergadering het spoor nòg meer bijster te maken door een uitvoerig, in dit verband volkomen misplaatst verhaal, hoe de gemeente Amsterdam onlangs haar historisch archief tot 1795 van het administratieve afgescheiden en „op geheel onbekrompene wijze" voor het publiek opengesteld had.

De belangstellenden in de Nederlandsche archieven, die van het rapport der vier heeren iets gehoopt hadden, waren niet weinig ontstemd, toen de zaak op zoo onverwachte wijze was van de baan gebracht. De heer A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, die zich later zou doen kennen als de onvermoeide uitgever van tal van Utrechtsche geschiedbronnen, maakte zich tot den tolk dier verontwaardiging door in de vergadering van het pas opgerichte Historisch Genootschap van 5 December 1846 „een woord in het belang van het Nederlandsch archiefwezen" te spreken, dat later tot tweemaal toe onder de oogen van het publiek gebracht werd [1]. Uit deze toespraak, wier opgewondenheid zich met eenige moeite baanbreekt in de onbeholpenste uitdrukkingen en die nu en dan dreigt te verdwalen in ellenlange volzinnen, spreekt desniettemin duidelijk een warm hart en een juist inzicht. VAN ASCH VAN WIJCK verklaarde, dat reeds lang „het gevoel van behoefte aan kennis aan velen den wensch had afge-

[1]) *A. M. C. van Asch van Wijck*, Een woord in het belang van het Nederlandsch archiefwezen. (Utrecht 1846.)

perst, dat het Provinciaal Utrechtsch Genootschap zich de zaak der Nederlandsche geschiedkunde zou aantrekken." Het bestuur van dit genootschap behoorde „volkomen overtuigd" te zijn, dat zonder medewerking der regeering geene verbetering in den toestand der archieven te brengen was. Maar dit was niet genoeg: ook het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zelf moest van het belang der zaak „meer nadrukkelijk" overtuigd worden. „Het is waar", zeide de spreker niet zonder ironie, „tot zulk een stap behoort eenige volharding." Maar men mocht niet aannemen, dat een zóó achtbaar genootschap als het Utrechtsche geheel daarvan verstoken zou zijn! Liever nam dan ook VAN ASCH VAN WIJCK aan, dat de leden zich hadden laten verschalken door den heer NOORDZIEK, „wiens heilzaam, door den sluijer des geheims bedekt plan" hen zeer ten ontijde had overgehaald, de zaak uit te stellen en te laten rusten. Indien de Nederlandsche geleerden, dus besloot de spreker, langer verzuimen pressie te oefenen op de regeering, die toch herhaaldelijk verzekerd heeft het groote belang der archieven te waardeeren, dan stellen zij het vaderland bloot aan de verdiende hatelijkheden der buitenlandsche geschiedvorschers, die „onze bekrompen archiefkamers worden binnengeleid, uit welke zij zich onverrigter zake verwijderen moeten."

Niet zonder spanning zullen de hoorders van VAN ASCH VAN WIJCK de volgende sectievergadering van het Utrechtsch genootschap hebben verbeid, waarin de commissie haar nader rapport moest indienen. Wat zou de heer NOORDZIEK op dezen fellen aanval antwoorden? Helaas, de invloedrijke man was afwezig; hij had zelfs eerst enkele dagen vóór de vergadering iets van zich laten hooren, zoodat de commissie geheel buiten staat was geweest een nader rapport samen te stellen. Zij sprak dus alleen (met terugslag op haar tweeledig mandaat) in het algemeen als haar gevoelen uit, dat de archieven volgens vaste en wetenschappelijke regelen algemeen en gelijkmatig moesten bewerkt worden, en dat het onderzoek der plaatselijke archieven behoorde bespoedigd te worden. Algemeene teleurstelling! PROF. VREEDE trachtte nog de zaak in het goede spoor te leiden: hij constateerde, dat de maatregelen, sedert het Kon. Besluit van 1826 door de regeering ten aanzien der archieven genomen, geheel ongenoegzaam gebleken waren, en stelde daarom voor te verzoeken: 1°. dat de aanwezige inventarissen der archieven op rijkskosten gedrukt zouden worden; 2°. dat het personeel bij de archieven vermeerderd zou worden; 3°. dat aan de archivarissen het toezicht op de plaatselijke archieven zou worden opgedragen, en 4°. dat er eene vaste post tot aankoop van belangrijke handschriften op de rijksbegrooting zou worden gebracht. Zijn optreden had ten gevolge, dat na eenige discussie aan de commissie uitdrukkelijk werd opgedragen, een plan voor het beheer der Nederlandsche archieven te ontwerpen, dat door de directie aan de regeering zou worden ingezonden.

Wat was er intusschen geschied, dat den heer NOORDZIEK, die zich ten vorigen jare zoo op den voorgrond gedrongen had, kon bewegen zich plotseling zoo bescheiden achteraf te houden? Het zou eerlang blijken. De Minister had de voorstellen gesteld in handen van de Tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en deze achtbare vergadering had zich geenszins ingenomen betoond met de strekking en nog minder met den toon der beide memoriën. De klasse bleek veel tevredener met de historiographische toestanden ten onzent dan de heer NOORDZIEK. Zij gaf eene breede lijst van namen, ten betooge van den bloei van dezen tak van wetenschap, — namen trouwens, waarvan de eene helft behoorde aan mannen, die met de 18de eeuw ter ruste waren gegaan, terwijl de andere helft maar al te veel sterren aanduidde, wier glans thans vrij wat verbleekt is! De Nederlandsche archivarissen waren volgens het Instituut voortreffelijk. „Alhoewel de genomene maatregelen, zoo door de omstandigheden der tijden, als door gebrek aan de noodige gelden, tot dusverre niet in alle opzichten aan de verwachting en de behoefte schijnen voldaan te hebben", koesterde de klasse „de gegronde hoop, dat men met den tijd, *vermoedelijk binnen weinige jaren*, in het bezit zou geraken van goede chronologische en ter zake dienende registers of catalogussen". Deze premissen voorspelden niets goeds! Inderdaad bleef van des heeren NOORDZIEK'S voorstellen niet veel over. Wel achtte de klasse het nuttig, zelf eenige voorstellen te doen, maar zij waren verre van ingrijpend. Zij sprak alleen de wenschelijkheid uit: 1°. dat het getal der provinciale archivarissen zou worden vermeerderd, terwijl hun de verplichting zou worden opgelegd tot het uitbrengen van jaarlijksche verslagen, 2°. dat de bij het Kon. Besluit van 1826 gegevene aansporing tot het onderzoeken der plaatselijke archieven zou worden herhaald en 3°. dat ook de handschriften der openbare bibliotheken zouden worden geïnventariseerd.

Na dit advies liet het antwoord van den Minister zich verwachten. In een zeer uitvoerig schrijven verzekerde Zijne Excellentie den heer NOORDZIEK, dat hij diens belangstelling in onze geschiedbronnen ten hoogste waardeerde, maar dat de voorgestelde plannen aan te vele bezwaren onderhevig schenen dan dat de Minister de uitvoering daarvan zou durven ter hand nemen.

Van dit bedroevende besluit was den heer NOORDZIEK 25 Mei 1847 mededeeling gedaan, en het is dus alleszins verklaarbaar, dat hij vier weken later zijn zelfvertrouwen nog niet genoegzaam had herwonnen, om opnieuw, thans met geheel verschillende houding, voor de leden van het Utrechtsch Genootschap op te treden. Zijne vacantie besteedde hij aan het schrijven eener brochure, waarin hij zijne beide memoriën aan het publiek mededeelde [1]). In een daarbij gevoegden open brief aan zijn

[1]) *J. J. F. Noordziek*, Over het uitgeven van onbekende oorkonden der geschiedenis van Nederland. ('s Gravenhage 1847).

oom prof. GEEL — niet geheel vrij van de „breedvoerigheid", die het Instituut zonder genoegen in zijne memoriën had opgemerkt, — trachtte hij zijn optreden in het Utrechtsche Genootschap te rechtvaardigen. De toon dier rechtvaardiging was uiterst nederig. De lessen van zijn oom hadden hem „steeds bescheidenheid voorgeschreven". „Nimmer kon het zijne bedoeling geweest zijn mede te deelen, dat de regeering het plan zou gehad hebben, om eene verbetering in het archiefwezen volgens *zijne* ontworpene plannen *alleen* aan te brengen?" Immers zulk een stap der regeering zou, althans indien de heer NOORDZIEK zich niet bedroog, onvoorzichtig geweest zijn. Nooit zou de regeering het voorstel „van een enkelen persoon", hoe aannemelijk het ook schijnen mocht, goedkeuren, voordat zij het oordeel van geleerden, van academiën of van het Instituut daarover had ingewonnen; en *dat* oordeel zou haar besluit bepalen. De heer NOORDZIEK, die wist dat de regeering gewoon was zoo te handelen, had natuurlijk ook bedoeld, de Utrechtsche heeren dienovereenkomstig in te lichten.

In dien geest gaat de brochure voort. Doch zij bevat bovendien weder nieuwe denkbeelden, die de heer NOORDZIEK, wat ontmoedigd door zijn tegenspoed, slechts met een enkel woord aanroert, — jammer, want zij waren minder omvattend en daarom uitvoerbaarder dan zijne eerste plannen. Hij sprak van eene regeeringsmissie tot onderzoek der Engelsche archieven met het oog op de Nederlandsche geschiedenis en van de bewerking van een catalogus van de handschriften der Koninklijke bibliotheek, terwijl hij ter navolging mededeelde het reglement van het Verein der Deutschen Geschichtsforscher, dat, eenige maanden geleden op initiatief van PERTZ en RANKE opgericht, zich o.a. ten doel stelde een band te knoopen tusschen de verschillende Duitsche historische genootschappen.

De verschijning van NOORDZIEK'S brochure in Augustus 1847 zal menigeen er toe gebracht hebben de belangen van het archiefwezen nog eens ernstig te overwegen, en niet onwaarschijnlijk zullen de heer VAN ASCH VAN WIJCK en de zijnen de jaarvergadering van 1848 weder met spanning hebben te gemoet gezien, vol verlangen om nogmaals den strijd aan te binden. Doch toen het zoover kwam, was die strijdlust bekoeld. Wel was de heer VAN ASCH VAN WIJCK ter vergadering tegenwoordig, maar de revolutiegeest stak allerwege in Europa het hoofd op en ieder begreep, dat men met een adres aan de regeering over het archiefwezen thans aan doovemans-deur zou kloppen. De commissie verving dan ook het haar gevraagde rapport door eenige mededeelingen over eene nadere memorie, door den heer NOORDZIEK aan de regeering ingeleverd en over eene (ten gevolge van zijne bemoeiingen) door de regeering op 28 Mei 1847 verzondene circulaire betreffende de archieven. In Gelderland had deze circulaire geleid tot het geven van voorschriften aan de plaatselijke besturen en zou zij waarschijnlijk ook nog leiden tot het verleenen van tijdelijke hulp aan den provincialen archivaris.

Een jaar later, in de vergadering van 1849, kwam de commissie dan eindelijk met het voorstel, dat de sectie een adres zou richten aan de Directie. In dat adres zou eene algemeene organisatie van het archiefwezen en de inrichting van een geregeld centraal toezicht onmisbaar worden genoemd: immers eenparigheid van behandeling was niet minder dan nauwkeurigheid een eerste vereischte voor het behoorlijk ordenen en bewerken der archieven. In afwachting van eene algemeene organisatie zou aan de regeering het in Gelderland gegevene voorbeeld met nadruk worden aanbevolen. — De heer NOORDZIEK, eenmaal zoo warm voor het richten van adressen aan de regeering, had door de opgedane ondervinding zijne hoop op een goed resultaat van dergelijke pogingen zien bekoelen. Hij voegde dus aan het rapport zijner medeleden eene nota toe, waarin hij het betreurde, dat de commissie, met het oog op de tijdsomstandigheden, geen gevolg had gegeven aan de haar gedane opdracht, om *zelf* een plan van organisatie van het archiefwezen te ontwerpen. Maar commissie en sectie waren door den jarenlangen tegenspoed blijkbaar ontmoedigd: zij zagen thans geen heil in veelomvattende eigene maatregelen, en men besloot om niets meer dan het inzenden van een adres te verlangen.

Dit adres werd dan ook 11 Mei 1850 door de Directie verzonden en stelde krachtig in het licht, dat de Nederlandsche archieven met betrekking zoowel tot hun beheer als tot hunne openbaarheid achterstaan bij die van het buitenland. Dáar werd ijverig in de archieven gewerkt; dáar bestond toezicht op het vernietigen van archiefstukken; dáar werden de archieven stelselmatig en eenparig geordend en in gedrukte inventarissen beschreven; dáar was de rijksarchivaris inspecteur-generaal der archieven, omgeven door een staf van ambtenaren, aan het hoofd van een afzonderlijken tak van staathuishouding. Alsof de Directie zelve ontstelde over hare stoutheid, om zoovelé en zoo groote zaken als wenschelijk aan te duiden, haastte zij zich de regeering gerust te stellen door de verklaring, dat naar hare meening bij ons het gestelde doel „allengs en onmerkbaar" zou kunnen bereikt worden „met minder uitgaven, met minder voortvarendheid en minder dadelijke en gestadige tusschenkomst van het gouvernement", alleen „door eenige uitbreiding en inscherping der in sommige gewesten ingevoerde maatregelen." Dit waren inderdaad stoute verwachtingen! Immers regelen voor „de ordening, beschrijving en openbaarheid der archieven, alsmede voor het toezigt op de bewaring der oorkonden" waren noodig; hoe zou alleen door navolging van het in Gelderland gegevene voorbeeld zóóveel bereikt kunnen worden?

De Minister THORBECKE was waarlijk niet de man, om van zulke kleine maatregelen heil te verwachten. Reeds spoedig ontving de Directie dan ook zijn antwoord. Het kwam in hoofdzaak daarop neer, dat de eene Geldersche circulaire, omdat zij geene voorschriften voor het inventariseeren van archieven bevatte, niet wel ter navolging kon worden aanbevolen;

terwijl de tweede circulaire, omdat zij dergelijke voorschriften *wèl* bevatte, daarvoor evenmin geschikt scheen, aangezien zij de gevoeligheid der andere provinciën zou opwekken. Nadat Zijne Excellentie op zoo afdoende wijze had gedemonstreerd, dat hij niet voornemens was het genootschap ter wille te zijn, achtte men het raadzaam zich daarbij neder te leggen. Toen in de vergadering van 1851 de archivaris EEKHOFF op eenigszins wanhopigen toon vroeg, of er dan niets meer komen zou van het plan om de Nederlandsche archivarissen jaarlijks te doen bijeenkomen, antwoordde de heer NIJHOFF eenvoudig, „dat hij daaromtrent niets bijzonders wist mede te deelen.”

Ik heb het niet onbelangrijk geacht u deze episode uit de geschiedenis van ons archiefwezen, die door Mr. HUBRECHT in zijn voortreffelijk overzicht slechts ter loops en niet in haar verband vermeld wordt, te schetsen. Waarlijk niet om het zeer geringe resultaat der breed opgezette bemoeiingen! Maar omdat het mijne bijzondere aandacht trok, hoezeer de wenschen, door onze voorgangers eene halve eeuw geleden geuit, *volkomen* overeenkomen met datgene, wat nog in onzen tijd op den voorgrond staat. Eene vaste organisatie van ons archiefwezen, een centraal toezicht, contrôle over de plaatselijke archieven, waarborgen tegen gedachteloos vernietigen van archiefstukken, geleidelijke overbrenging der belangrijke stukken naar de archiefdepots, vermeerdering van personeel, minder schrale bezoldigingen, uitgave van de inventarissen van alle archieven, vaste regelen voor de uniforme inventarisatie, — en, op het ruimere veld der historiographie, meer aandacht voor de geschiedenis der beschaving, drukker en veelzijdiger gebruik van de schatten onzer archieven, gedrukte inventarissen van de handschriften onzer bibliotheken, bepaaldelijk van de Koninklijke Bibliotheek: zijn dit niet allen eischen, die nog altijd staan op het lijstje van de desiderata onzer tijdgenooten?

En is er naast deze groote overeenkomst ook groot verschil op te merken, ook die verschilpunten zijn *allen* actueel. De vooruitgang is zóó langzaam geweest, dat wij zelven van het ontstaan van al die verschillen getuigen zijn geweest. Of is niet eerst in onze dagen het archiefwezen een (min of meer) zelfstandige tak van onze staathuishouding geworden? is niet eerst de tegenwoordige Algemeene rijksarchivaris tot inspecteur-generaal aangesteld? zijn niet eerst sedert weinige jaren noemenswaardige aankoopen van handschriften (bepaaldelijk van de als voor goed verloren betreurde Musschenbroekiana) te vermelden? zijn niet eerst thans de jaarverslagen der rijksarchivarissen eene werkelijkheid? dagteekenen de betere archieflokalen niet van onze dagen? konden niet eerst onlangs de middelen tot uitgave van een Utrechtsch oorkondenboek gevonden worden? hebben niet wij zelven het ons duidelijk trachten te maken, dat niet regestenlijsten, zooals men in 1846 wilde, maar inventarissen het eerst, het dringendst

noodig zijn? Nog meer: is de bijeenkomst der Nederlandsche archivarissen en het orgaan der Nederlandsche archieven niet het werk onzer handen? zagen wij niet juist dezer dagen het verslag verschijnen van de Engelsche archiefreis, die de heer NOORDZIEK ontwierp? is niet het critisch orgaan voor historische publicatiën eerst voor een paar jaren tot stand gekomen? en heeft het Historisch Genootschap niet juist verleden jaar door zijne algemeene vergadering het knoopen van een band tusschen de lokale vereenigingen voorbereid? De terugblik stemt ons dankbaar. Hoeveel zijn wij in enkele jaren vooruitgegaan! En hoeveel verder zijn *wij* kunnen vorderen dan de generatie, die ons voorafging! Slechts ééne enkele overwinning, de openbaarheid der archieven en de daarmede samenhangende splitsing der oude (historische) en nieuwe (administratieve) archieven, kon die generatie behalen. Een veelbeteekenende stap, maar hoe ontmoedigend weinig toch voor mannen, die zóó goed blijken geweten te hebben, wat noodig was voor den bloei onzer archieven! Wanneer ik aan hen terugdenk, gevoel ik met bewondering en met groote waardeering, hoeveel moed en hoeveel taaie volharding deze mannen moet bezield hebben, die zich door zoo bitter weinig succes niet hebben laten ontmoedigen en die hun werk hebben voortgezet in zoo troostelooze omstandigheden, bijna zonder hulp en zonder belangstelling.

Met zulke gevoelens herdenk ik heden de twee mannen van deze generatie, die in het afgeloopene jaar van ons gescheiden zijn, Mr. H. O. FEITH en Mr. A. J. ENSCHEDÉ. Zeer zeker behoorden zij tot de besten van dit geslacht, waarvan BAKHUIZEN VAN DEN BRINK en NIJHOFF de hoofden waren, — VAN DEN BRINK, het genie, en NIJHOFF, geen genie, maar bijna nog bewonderenswaardiger, omdat hij, de kleinsteedsche boekverkooper zonder geletterde opvoeding, zoo verbazend knap was en ons werken naliet, die nog thans bijna geheel niet verkleurd zijn. Naast deze zeer grooten bekleedden ook onze beide dooden eervolle plaatsen. Het archiefwerk is meer dan eenig ander eene zaak van specialen aanleg en bepaalde roeping, en zoo zijn er ten allen tijde personen geweest, die, geboren onder een gelukkig gesternte en zonder zorgen voor het dagelijksch brood, van jongsaf „verslingerd op aloude en stoffige papieren", zich gewijd hebben aan hunnen dienst. FEITH en ENSCHEDÉ behoorden tot deze bevoorrechten. ENSCHEDÉ — dien ik mij als kind aan mijns vaders tafel herinner in den vollen glans van zijne welgemanierde goedrondheid en van zijne zwierige kleedij, en die nog verleden jaar in zijn verval („een beetje beschimmeld", zooals hij zelf spottend zeide) met ons jongeren wilde aanzitten aan ons feestmaal, — was zeer bemind, niet het minst in onze vereeniging, wier eerste voorzitter hij was. Hij hield er van, als beschermer op te treden van de belangen, die hem lief waren. Sedert hij met de uitvoerige en belangrijke rapporten over de geschiedenis der Haarlemsche gasthuizen zijne sporen als oudheidvorscher

had verdiend, is er nooit eenig belang van kunst en oudheidkunde in zijne omgeving in gevaar geweest, of hij was de eerste op de bres en steunde de bedreigde zaak met zijn ijver en zijn niet geringen invloed. Maar FEITH, eenvoudiger, misschien ook wat drooger en wat minder artistiek aangelegd, stel ik toch hooger. Ik heb hem niet gekend, maar zijn deftig en kalm gelaat spreekt mij van doorzettenden wil en van nobele kracht. Hij heeft zéér veel gearbeid: zijne biographen toonen hem als den man van één stuk, die, vóór alles en altijd archivaris, de type mag heeten van den archivaris in het praktische leven, zooals wij ons dien wenschen: lid van provinciaal en stedelijk bestuur, rechter-plaatsvervanger, regent, kerkvoogd, lid der synode, advocaat, en in al die betrekkingen hooggewaardeerd, juist omdat hij archivaris was, profiteerende en doende profiteeren van de kennis, die hij in de archieven verkregen had. Beide mannen hebben zich onderscheiden op de hoekjes van het wetenschappelijke veld, waarop zij zich het meest thuis gevoelden; maar wat ik in hen nòg meer waardeer is, dat geen van beiden zich te goed heeft geacht voor het eentoonige archiefwerk, — dat beiden hebben ingezien, dat een archivaris vóór alles den niet zeer aantrekkelijken arbeid moet verrichten van het samenstellen van een inventaris, ook dan wanneer niet van boven af daarop wordt aangedrongen. Eere zij hunne nagedachtenis: hunne stille en volhardende werkzaamheid heeft hun recht gegeven op den dank van het nageslacht!

Met FEITH en ENSCHEDÉ zijn de laatsten van het oude geslacht ten grave gedaald. Sedert de oprichting van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen in 1875 is eene nieuwe generatie opgestaan, waarvan de tegenwoordige Algemeene rijksarchivaris de eerst aangestelde was. Deze generatie is thans in volle kracht: zij mag met moed en vertrouwen de toekomst te gemoet zien. Blijft nog menig punt van het programma van 1846 onvervuld, de meeste zijn reeds daarvan afgevoerd. De inrichting van het Nederlandsche archiefwezen, in 1846 de spot van Europa, mag thans in vele opzichten een model heeten. Ook voor de archivarissen zelven wordt meer dan vroeger gedaan en zij kunnen ook meer doen voor zich zelf. Zelfs *tweemaal* 's jaars komen zij nu bijeen, bespreken hunne belangen en uiten hunne wenschen. Bij de regeering vindt hun werk steeds belangstelling. De geleerde genootschappen (het is nog onlangs gebleken) steunen gaarne wat zij ondernemen. Het publiek, verlekkerd op het oude dat in de mode is, waardeert hun werk meer dan vroeger.

Zeker, deze betrekkelijke voorspoed is aangenaam; maar laat mij daarbij herinneren aan het spreekwoord, dat de beenen sterk noemt, die de weelde dragen. Niemand zij dupe van de plotselinge waardeering, die ons zoo onverwachts van verschillende zijden getoond wordt. Sedert twintig jaren blijken alle Ministers van Binnenlandsche Zaken hart te hebben voor het archiefwezen: zou het niet zijn, omdat één man, wiens levens-

duur langer is dan die van een ministerie, belang stelt in ons werk? Ik vrees zéér, dat, mocht die eene ons ontvallen, wij op nieuw *enkele* ministers met warme belangstelling door *vele* titularissen met lauwe, koele en koude harten zullen zien opvolgen. Laat ons dan niet verflauwen, laat ons alle krachten inspannen, om de gewekte sympathie te behouden en nieuwe sympathiën te veroveren! Zoo aan ons hoogere eischen gesteld worden dan aan onze voorgangers, welaan, laat ons erkennen, dat wij daaraan ook moeten voldoen!

Wat mij aanleiding geeft tot deze opmerking? Eene kleinigheid, maar helaas eene veelbeteekende. Onlangs, zoo werd mij verhaald, heeft het Historisch Genootschap eene circulaire gericht tot alle Nederlandsche archivarissen met dringend verzoek om steun en hulp tot voortdurende verbetering van het peil zijner uitgaven. Het genootschap verzocht opgave van handschriften in de archieven, die voor eene uitgave in aanmerking zouden kunnen komen. Een eenvoudig verzoek, niet waar, waaraan een archivaris zonder inspanning kan voldoen? Welnu, ik verneem, dat het genootschap van twee (zegge twee) archivarissen voorlichting heeft ontvangen: de eerste was de rijksarchivaris in Utrecht, de tweede de gemeente-archivaris van Utrecht. Wanneer men weet, dat beide titularissen de circulaire wel niet ontworpen maar toch mede onderteekend hadden en zich dus welstaanshalve bezwaarlijk konden onthouden, dan zal er weinig verschil van gevoelen kunnen bestaan over de vraag, of het genootschap een uiterst bevredigenden indruk van de Nederlandsche archivarissen zal hebben ontvangen. Het Historisch Genootschap is gewis niet het minste onder zijne zusters; het was een der eerste, die aan onze adresbeweging deelnam: zouden wij reden hebben tot verwondering, indien het zich eene volgende maal onthield? Indertijd werd mij met zekere verontwaardiging medegedeeld, dat de permanente commissie van het Taal- en letterkundig congres, die in opdracht had gekregen de stichting van een brandvrij archiefgebouw te 's Gravenhage te bevorderen, niet alleen die opdracht eenvoudig naast zich had neergelegd, maar zelfs niet door een adres van adhaesie een gering teeken van leven had gegeven, toen van onze zijde de zaak werd aangevat. Meent men nu inderdaad, dat wij recht hebben het euvel te duiden, dat anderen, die ons helpen kunnen, stilzitten, terwijl wij zelven stilzitten, als onze hulp gevraagd wordt? Ik voor mij heb daartoe den moed niet, al erken ik, dat de verleiding uitermate groot is om met de permanente commissie een loopje te nemen, nu de regelingscommissie van het aanstaande congres in eene onlangs verzondene circulaire met veel zelfvoldoening „de volmaakter inrichting van het archiefwezen" onder de goede werken der congressen registreert. Het is zeker iets nieuws! Tot nog toe waren wij van meening, dat wij de betere inrichting van ons archiefwezen te danken hadden aan het juiste inzicht onzer regeering, voorgelicht door de

afdeeling van Kunsten en Wetenschappen, die bij de nieuwe organisatie grootendeels het voorbeeld had gevolgd, door het sinds lange jaren uitnemend ingerichte Belgische archiefwezen gegeven. Intusschen de regelingscommissie, waarin twee Belgische archivarissen zitting hebben, zal dit ongetwijfeld beter weten!

Ik ga voort met mijn verslag. In mijne vorige toespraak vermeldde ik de rede over de militaire documenten in onze archiefdepots, uitgesproken door den overste DE BAS, en ik veroorloofde mij toen eene opmerking naar aanleiding van de door den geachten spreker geuite denkbeelden over eene wenschelijke centralisatie onzer archieven te 's Gravenhage. Ik verheug mij u thans te kunnen mededeelen, dat ik spoedig daarna van den heer DE BAS een zeer verplichtend schrijven ontving, waarin hij protesteerde, dat ik zijne bedoeling verkeerd had opgevat en dat het uiteenrukken onzer historisch gewordene depots geenszins tot zijne idealen behoorde. Hij beloofde het misverstand in een ingezonden stuk in ons blad te zullen ophelderen, en ik verzekerde hem, dat ik dit op hoogen prijs zou stellen. Evenwel, tot heden is het stuk niet verschenen: ik vrees, dat groote drukten den heer DE BAS van het volvoeren van zijn plan terughouden; onbescheiden meen ik echter niet te zijn door hier van den afloop der zaak bericht te geven.

Wat ik overigens bij geruchte vernam over de door den heer DE BAS op touw gezette krijgshistorische onderzoekingen, klinkt niet zeer bemoedigend. Er bestaat bij het legerbestuur bezwaar, om te voldoen aan den door de commissie uit de Koninklijke Akademie van Wetenschappen indertijd geuiten wensch, dat door het oprichten eener vaste krijgshistorische afdeeling officieren voor deze werkzaamheden opgeleid en op den duur bestemd zouden worden. Maar er is meer: men schijnt te vreezen — en het is te plausibel om onaannemelijk te heeten — dat een officier, die zich bij den archiefdienst lauweren verwerft, allengs den rechten smaak en de rechte geschiktheid voor den actieven dienst zal verliezen. En deze overweging schijnt te zullen leiden tot eene beperking van het werk, in die mate, dat voortaan slechts één officier in het geheele land daarmede zal worden belast, terwijl deze eenige nog gedurig zal worden vervangen. Ik begrijp volkomen, dat de maatregel noodig kan zijn; maar ik vermoed ook, dat ieder deskundige zal toegeven, dat hij voor de krijgsgeschiedkundige nasporingen doodend zal werken.

Is er nog ander nieuws op het ruime veld van het archiefwezen? Ja, Roermond und kein Ende! Of liever het is geen nieuws, het is het oude onverkwikkelijke gehaspel. Ik vertrouw, dat er geen archivaris is in den lande, die in deze zaak niet met zijn geheele hart staat aan de zijde der regeering, die zeer zeker althans het hoogere recht op hare zijde heeft. De zaak schijnt in den loop der eeuwen zeer gecompliceerd te zijn en het past ons, dit niet voorbij te zien. Maar toch geloof ik, dat

wij allen één zijn in den wensch, dat het zoo spoedig mogelijk blijke, dat de regeering het terrein der excepties verlaat en tegenover eene partij, die steeds heil heeft gezocht in uitstel en die (als de dagbladen waarheid spreken) zelfs niet geschroomd heeft eene buitenlandsche regeering in de zaak te betrekken, haar koninklijk recht op koninklijke wijze handhaaft.

Maar ik dwaal af, zéér ver af, en ik vergeet, dat ik, wel verre van verplicht te zijn tot het geven van een ongevraagd advies over zoo belangrijke zaken, integendeel u doodeenvoudig verslag moet geven over het voorgevallene in onzen eigen kleinen kring. Ik heb gaandeweg reeds het een en ander daarvan vermeld. Maar den voornaamsten schotel op het menu heb ik nog niet aangeroerd, en toch is het juist zéér noodig, dat wij ons met dezen schotel bezighouden. Ik ga dan ook zonder verder uitstel daartoe over.

In onze laatste vergadering werd eene zeer uitvoerige discussie gevoerd over een voorstel van ons medelid Heeres, strekkende om de beraadslagingen over de samenstelling der archief-inventarissen, die tot nog toe zulk eene ruime plaats op het programma onzer vergaderingen hadden ingenomen, daarvan *geheel* af te voeren en de samenstelling van een leiddraad op te dragen aan eene uit den boezem der vergadering te benoemen commissie, die voor 1 November 1896 haar werk zou inleveren; discussie over dit ontwerp zou in het Archievenblad gevoerd mogen worden, maar onze vergadering van 1897 zou alleen stemmen over de artikelen en de daarop voorgestelde amendementen. Gij herinnert u, dat het voorstel ten slotte werd aangenomen, doch slechts na gewijzigd te zijn door een ingrijpend amendement van ons medelid Dozy, strekkende om discussie over het concept ook op onze vergaderingen toe te laten.

De samenstelling der commissie werd, nadat tal van stemmingen niet tot een resultaat geleid hadden, aan het bestuur overgelaten. In het Archievenblad is u medegedeeld, hoe het bestuur zich van deze opdracht heeft gekweten: de resultaten der verschillende stemmingen hebben daarbij als leiddraad gediend. Thans wensch ik u rekenschap te geven, hoe de commissie (samengesteld uit de heeren Feith, Fruin en mijzelven) hare taak heeft opgevat. Ik doe dit hier, hoewel de zaak strikt genomen niet behoort tot het verslag van den voorzitter, omdat ik straks naar aanleiding van deze zaak eenige voorstellen aan uwe beslissing wensch te onderwerpen, die vooraf behoorlijk moeten worden toegelicht. In eene zaak van zooveel gewicht voor ons wensch ik die toelichting niet te laten aankomen op eene wellicht gebrekkige mondelinge verdediging.

Laat ik dan aanstonds verklaren, dat de zaak ons zéér is medegevallen. Ronduit gezegd, hebben wij allen het mandaat schoorvoetend aanvaard, overtuigd dat op deze wijze moeielijk iets goeds tot stand gebracht zou kunnen worden. Wel was de samenstelling eener handleiding, zooals Mr. Heeres bedoelde, ook onze wensch; maar wij meenden, dat de verwezenlijking daarvan eerst in eene verre toekomst kon liggen. Slechts

nadat van alle zijden, door samenwerking van velen onzer, het materiaal samengebracht en in de discussiën geschift was, zou, meenden wij, eene commissie, aangewezen om dit materiaal tot een goed sluitend geheel te verwerken, kans hebben in hare taak te slagen. Welnu, wij moeten thans erkennen, dat Mr. Heeres de zaak juister heeft ingezien dan wij. Het is ons toch gelukt, niet minder dan ongeveer honderd stellingen en opmerkingen bijeen te brengen, en hoewel die nog van uitvoerige toelichtingen moeten voorzien worden, zien wij geen reden, om, nu wij het over de stellingen zelve eens zijn geworden, aan de uitvoering van onze taak te wanhopen. Onze stellingen vormen een behoorlijk geheel en wij durven het te ondernemen, die, als de toelichtingen gesteld zijn, aan uwe beoordeeling te onderwerpen.

Dit wil evenwel niet zeggen, dat wij de nu gevolgde wijze van werken volmaakt achten. Integendeel, wij blijven van meening, dat ons werk thans noodzakelijk zeer onvolmaakt en onvolledig zal zijn: iets denifitiefs zullen wij u nu niet kunnen voorleggen. En van den anderen kant zijn wij van oordeel, nu wij er in geslaagd zijn, toch reeds betrekkelijk veel bijeen te brengen, dat de vastgestelde wijze van werken niet langer doelmatig is. Wij wenschen u dan ook voor te stellen, in verschillende opzichten op uw eerste besluit terug te komen.

Onze beide eerste voorstellen zijn zeer eenvoudig en onderwerpen wij met vertrouwen aan uwe goedkeuring. 1°. Wij kunnen met de toelichting van onze honderd regels onmogelijk reeds op 1 November 1896 gereed zijn, en wij verzoeken u dus eenig uitstel. Wij *hopen* op 1 Mei 1897 gereed te zullen zijn, zonder ons evenwel daartoe stellig te kunnen verbinden. 2°. De formuleering onzer opdracht was niet volkomen duidelijk. Mr. Heeres sprak in zijn voorstel over „een leiddraad voor de inventariseering *enz.*" der archieven. Door Mr. Gratama geinterpelleerd over de beteekenis van dit „enz.", bracht hij zijn tegenstander tot zwijgen door het quaestieuse woordje eenvoudig te schrappen. Deze oplossing brengt ons in eenige verlegenheid. Indertijd heeft ons bestuur voor de handleiding, die ook wij wenschten tot stand te zien komen, *zes* hoofdstukken vastgesteld, die zouden handelen over: *a.* het sorteeren der archiefstukken, *b.* het beschrijven der stukken, *c.* verdere beschrijvingsmaatregelen, *d.* het samenstellen van den inventaris, in verband met het indeelen van het depot, *e.* de materiëele zorgen voor het archief, en *f.* het uitgeven van stukken. Wij zijn nu van meening, dat de beide laatste categoriën inderdaad niet binnen de grenzen van ons mandaat behooren te vallen; maar eene verdere besnoeiing van onzen arbeid zouden wij niet kunnen aanvaarden. Eene handleiding, die *alleen* handelt over het inventariseeren of het beschrijven van stukken, zou naar onze vaste overtuiging slechts een fragment zijn, dat voor de praktijk volkomen nutteloos zou blijken. Wij verzoeken u derhalve ons mandaat in

zooverre uit te breiden, dat het omvat: het sorteeren en beschrijven der stukken, het samenstellen van den inventaris en het indeelen van het depot, en eindelijk de beschrijvingsmaatregelen, die nog verder noodig zijn.

Ernstiger is ons derde bezwaar. Terwijl ons reeds nu gebleken is, dat onze arbeid vrij omvangrijk zal worden, schijnt ons eene andere wijze van werken gevolgd te moeten worden, dan ten vorigen jare gewenscht werd. Twee systemen stonden in de vorige vergadering tegenover elkander. Eenigen wilden discussie over de artikelen der ontworpene handleiding in de vergadering en daarna vaststelling; anderen wenschten de discussie over de artikelen te ecarteeren, maar achtten dan ook de vaststelling daarvan door de vergadering onmogelijk. Het werkplan van Mr. Heeres, dat in het midden stond en geene discussie over, wèl vaststelling van de artikelen in de vergadering voorschreef, vond geen bijval en naar wij meenen terecht. De vergadering koos ten slotte het eene alternatief: discussie èn vaststelling. Ook wij allen behoorden toen tot de voorstemmers; thans evenwel denken wij anders. Afgezien van de omstandigheid, dat de belangstelling van sommigen uwer, naar wij meenen, door de langdurige discussie over dit onderwerp reeds eenigszins vermoeid is, meenen wij, dat het zelfs van eene buitengewoon enthousiaste vergadering niet kan gevergd worden, dat zij volgens het plan van Mr. Dozy in eene onafzienbare reeks van jaren achtereenvolgens omstreeks honderd stellingen over hetzelfde onderwerp zal verteren, — een onderwerp bovendien, dat, hoe belangwekkend ook voor ons, waarlijk niet geschikt is, om geest en hart bijzonder te verfrisschen. En ook al mocht uwe vergadering zich zelve wenschen te executeeren, dan toch zouden wij bij eene behandeling van zóóvele regels op eens eene discussie verwachten, die òf uiterst oppervlakkig òf uiterst verward zou zijn, in geen geval eenigen waarborg zou leveren voor de degelijkheid en praktische bruikbaarheid van haar resultaat. Wij stellen u dus voor, in deze veranderde conjunctuur over te gaan tot het andere alternatief: *geene discussie ter vergadering over de artikelen van ons concept, maar dan ook geene vaststelling daarvan.*

Wat wij ons voorstellen is dit. Ons concept worde, wanneer het gereed is, beschouwd als een rapport en gedrukt alleen voor de leden der vereeniging. Het worde dan (kan het zijn druk en van vele zijden) besproken in het Archievenblad, ter verbetering en aanvulling van ons werk. Wij hopen dat dit zal geschieden: want wij gevoelen, dat het dringend noodig zal zijn. Het zoodoende te berde gebrachte zullen wij ernstig overwegen, bezield met den wensch om aan de inzichten van anderen tegemoet te komen; doch wij moeten aan ons zelven de beslissing houden, of wij het aangevoerde zullen opnemen of naar aanleiding daarvan grootere of kleinere wijzigingen in ons concept zullen aanbrengen. Wij alleen toch meenen te kunnen beoordeelen, of voorgestelde amendementen goed passen in de economie van ons systeem, dat wij niet door partiëele wijzigingen

ontwricht wenschen te zien. Na geruimen tijd (b.v. twee of vijf jaren), wanneer ieder het zijne over ons werk gezegd heeft, stellen wij ons voor, het weder geheel om te werken en op nieuw bij u in te dienen. Dan, hopen wij, zal het althans eenigszins volledig mogen heeten en als definitief kunnen gelden. Wij gevoelen evenwel, dat daaromtrent verschil van gevoelen zal kunnen bestaan, en nu wij wenschen, dat de artikelsgewijze discussie en vaststelling zal achterwege blijven, denken wij er niet aan u ons werk te willen opdringen. Aan uwe vergadering blijve dan ook ten slotte de beslissing, of zij het zal willen aanvaarden en op haren naam (of op onze namen in opdracht der vereeniging) uitgeven, dan wel het in haar archief laten sluimeren.

Thans nog, ten slotte van mijne reeds te lange voordracht, een enkel woord over eene zaak, die met het besprokene nauw samenhangt. Ter gelegenheid van de discussie over het voorstel Heeres werd ten vorigen jare de vrees geuit, dat, wanneer op deze wijze geheele categoriën van onderwerpen voor goed van het programma onzer vergaderingen werden afgevoerd, het spoedig aan stof voor het vullen daarvan zou ontbreken. Van de zijde der voorstellers werd daarop geantwoord, dat het in dat geval het beste zou zijn de vereeniging op te heffen. Inderdaad zou deze maatregel afdoende zijn; maar ik geloof, dat geen van ons deze oplossing wenschelijk acht. Is dit juist, dan verzoek ik dringend uwe medewerking om dit onheil te voorkomen. De ramp dreigt nog niet in de allernaaste toekomst; er is verleden jaar met nadruk verklaard, dat er nog tal van onderwerpen ter behandeling overbleven, en waarlijk voor eenige jaren is er in ieder geval stof genoeg. Maar zelfs de rijkste stof levert geene doelmatige tijdpasseering, wanneer geene personen zich aanbieden om die te behandelen; en daaraan schijnt het onder ons te haperen. Dit is verdrietig, vooral in de gegevene omstandigheden. Nu toch het tot heden bij voorkeur behandelde onderwerp volgens den wensch van velen uwer van de agenda is afgevoerd, schijnen mij dezen aan de beurt, om ons met andere onderwerpen bezig te houden. Mr. Heeres zelf gaat voor door ditmaal een onderwerp aan de orde te stellen, dat ter behandeling bijzonder geschikt is. De anderen mogen dit goede voorbeeld volgen!

Tot heden is het vervullen eener spreekbeurt steeds de taak geweest van leden van het bestuur. Op den duur gaat dit niet aan. Van mij is het bezwaarlijk te vergen, dat ik elk jaar stof vinden zal voor eene lange toespraak: gij gevoelt zelven, dat de lotgevallen onzer vereeniging daartoe slechts bij uitzondering aanleiding kunnen geven. Onze volijverige secretaris doet waarlijk voor onze vereeniging meer dan genoeg. Doch ook al konden wij samen de vergaderingen vullen, dit is niet gewenscht. Ik wil dan ook met nadruk zeggen, *dat het bestuur de verantwoordelijkheid voor het bezighouden der vergaderingen niet op zich nemen kan noch wil.* Die verantwoordelijkheid is *te* zwaar. Toen het bestuur, voordat de heer Heeres zich had aangemeld, ditmaal voor eene vergadering

zonder voordracht meende te moeten vreezen, is er een oogenblik aan gedacht u voor te stellen, dat het vervullen eener spreekbeurt bij rooster onder de leden zou rondgaan. Deze verplichting kon, meende men, bij het houden van slechts ééne vergadering per jaar niet zeer drukkend zijn. Maar ten slotte is toch van dit denkbeeld afgezien, omdat het niet mogelijk was, den leden vergoeding van reiskosten aan te bieden. Een ander afdoend middel is aan het bestuur niet bekend. En toch is het noodig daarop te zinnen; want indien zich het geval te eeniger tijd mocht voordoen, dat zich voor eene vergadering geen spreker had aangemeld, zouden de bestuurders zich genoodzaakt kunnen zien, den leden per circulaire ontheffing te vragen van de verplichting, hun door art. 11 der statuten opgelegd tot het houden eener jaarlijksche vergadering. En mocht die ontheffing geweigerd worden, dan zou ik toch niet bereid zijn, om zulk eene vergadering te leiden. Ik geloof zeker niet, dat de staking onzer jaarlijksche bijeenkomsten zou zijn in het belang onzer vereeniging; maar grooter bezwaar nog zou ik er in zien, als onze vereeniging zich belachelijk maakte door het houden eener vergadering, die alleen strekte als voorwendsel voor het houden van een diner.

Toont dan, bid ik u, wat meer belangstelling! Het is niet noodig, dat juist altijd stellingen verdedigd worden. Deze vorm werd indertijd gekozen, om aan het resultaat onzer beraadslagingen eene zekere vastheid en precieslheid te geven in gevallen, waarin wij het noodig achtten, dat onze meening duidelijk uitgesproken werd voor hen, die daarin belang konden stellen bij de regeling der ons dierbare belangen. Maar het is daarom volstrekt niet noodig, dat juist *altijd* stellingen verdedigd worden. Lezingen en vrije voordrachten zullen even welkom zijn. Ook in de *onderwerpen* der voordrachten wenschen wij groote vrijheid te laten. Quaesties over de organisatie van het archiefwezen en de archieven zijn natuurlijk het belangrijkst en zullen steeds de voorkeur verdienen. Maar onderwerpen van paleographischen, diplomatischen en chronologischen aard zullen niet minder welkom zijn. Verslagen over archiefreizen en mededeelingen over ervaringen in de archieven zullen ons veel belang inboezemen. Ja zelfs voordrachten over historische of juridische quaesties, uit de archieven geput, zullen wij geenszins afwijzen. Kiest, mijne heeren! maar maakt ons het resultaat van uwe keuze bekend; in ieder geval laat iets van u hooren! In een kleinen kring als de onze moet ieder lid *uit zich zelf* medewerken om leven aan te brengen; anders sterft het lichaam spoedig. Dit mag niet. Het orgaan om samen te beraadslagen en onze wenschen bekend te maken, dat wij eindelijk verkregen hebben, mag niet weder te niet gaan. Maar het kan niet blijven bestaan door den steun van slechts enkelen; gij allen, elk op zijne beurt, moet uwe krachten inspannen om te behouden, wat eenmaal is tot stand gebracht. Vis unita fortior!

S. Muller Fz.

LEDENLIJST
van de
Vereeniging van Archivarissen in Nederland
op 1 Mei 1896.

EERELID.

Jhr. Mr. V. de Stuers, Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Algemeen Rijks-archief: mr. A. Telting, *adjunct-archivaris.*
mr. J. E. Heeres, „ „
mr. P. A. N. S. van Meurs, *adjunct-archivaris.*
J. H. Hingman, *commies-chartermeester*, te 's Gravenhage.

Amsterdam: mr. W. R. Veder, *archivaris der gemeente.*
mr. J. J. Loeff, *adjunct-archivaris.*
A. J. M. Brouwer Ancher, *commies.*

Baarn: J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, *archivaris der gemeente.*

Bolsward: dr. M. E. van der Meulen, *archivaris der gemeente.*

Deventer: dr. J. de Hullu, „ „ „

Dordrecht: mr. J. C. Overvoorde, „ „ „

Drenthe: mr. S. Gratama, *rijks-archivaris in de provincie*, te Assen.

Friesland: mr. J. L. Berns, *rijks-archivaris in de provincie*, te Leeuwarden.

Gelderland: mr. J. J. S. baron Sloet, *commies-chartermeester aan het rijks-archief in de provincie*, te Oosterbeek.

„ dr. J. S. van Veen, *ambtenaar aan het rijks-archief in de provincie*, te Arnhem.

Goes: L. van Bruggen, *archivaris der gemeente.*

Gouda: dr. L. A. Kesper, „ „ „

Groningen: mr. J. A. Feith, *rijks-archivaris in de provincie*, te Groningen.

„ mr. C. P. L. Rutgers, *commies-chartermeester*, te Groningen.

Haarlem: J. W. Enschedé, *adjunct-archivaris aan het archief der gemeente.*

Hattem: F. A. Hoefer, *archivaris der gemeente.*

'sHertogenbosch: J. C. A. Hezenmans, *archivaris der gemeente.*

Huis-archief van H. M. de Koningin: A. C. baron Snouckaert van Schauburg, *directeur*, te 's Gravenhage.

Leiden: mr. Ch. M. Dozy, *archivaris der gemeente.*

Limburg: A. J. Flament, *rijks-archivaris in de provincie*, te Maastricht.

" dr. P. Doppler, *commies-chartermeester*, te Maastricht.

Maastricht: J. de Ras, *archivaris der gemeente.*

Middelburg: M. H. van Visvliet, *archivaris der gemeente.*

Naarden: A. N. J. Fabius, *archivaris der gemeente*, te Amsterdam.

Nijmegen: mr. W. van de Poll, *archivaris der gemeente.*

Noord-Brabant: mr. A. C. Bondam, *rijks-archivaris in de provincie*, te 's Hertogenbosch.

" dr. W. Zuidema, *commies-chartermeester*, te 's Hertogenbosch.

Noord-Holland: C. J. Gonnet, *rijks-archivaris in de provincie*, te Haarlem, tevens *archivaris dier gemeente.*

Overijsel: mr. L. van Hasselt, *rijks-archivaris in de provincie*, te Zwolle, tevens *archivaris dier gemeente.*

Rotterdam: J. H. W. Unger, *archivaris der gemeente.*

" mr. W. Bezemer, *adjunct-archivaris.*

Utrecht: mr. S. Muller Fzn., *rijksarchivaris in de provincie*, te Utrecht, tevens *archivaris dier gemeente.*

" mr. J. G. C. Joosting, *commies-chartermeester aan het rijks-archief in de provincie*, te Utrecht.

" mr. J. Acquoy, *rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente.*

Zeeland: mr. R. Fruin Th.Az., *rijks-archivaris in de provincie*, te Middelburg.

Zutphen: J. Gimberg, *ambtenaar aan het archief der gemeente.*

BUITENGEWONE LEDEN:

dr. I. J. Cosquino de Bussy, *hoogleeraar* te Amsterdam, *oud-archivaris der gemeente Deventer.*

mr. J. W. Mulder, *substituut-griffier bij de arrondissements-rechtbank* te Amsterdam, *oud-archivaris der gemeente Zwolle.*

Aug. Sassen, *notaris* te Helmond, *oud-archivaris der gemeente Helmond.*

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

A. Goovaerts, *tweede archivaris aan het Belgische Staatsarchief*, te Brussel.

dr. H. Keussen, *adjunct-archivaris aan het stedelijk archief*, te Keulen.

Om deze lijst tevens als adresboek voor het archiefwezen hier te lande dienst te kunnen laten doen, nemen wij hier nog op de namen van de niet tot de vereeniging toegetreden archiefambtenaren.

Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, *algemeen rijks-archivaris*, te 's Gravenhage.

Aardenburg:	G. Hofstede Gzn., *archivaris der gemeente.*
Amersfoort:	W. F. N. van Rootselaer, *archivaris der gemeente.*
Bergen-op-Zoom:	G. F. J. Mes, *archivaris der gemeente.*
Breda:	J. F. Corstens, „ „ „
Brielle:	J. C. Been, „ „ „
Delfland:	. . . . baron Snouckaert van Schauburg, *archivaris van het waterschap.*
Delft:	dr. mr. H. S. Veldman, *archivaris der gemeente.*
's Gravenhage:	A. J. Servaas van Rooyen, *archivaris der gemeente.*
Gelderland:	mr. J. P. Bijleveld, *rijksarchivaris in de provincie*, te Arnhem.
Kampen:	mr. J. Nanninga Uitterdijk, *archivaris der gemeente.*
Leeuwarden:	mr. I. van Sloterdijk, *archivaris der gemeente.*
Oostburg:	P. de Hullu Hz., „ „ „
Sittard:	A. Arnoldts, „ „ „
Vlaardingen:	IJ. Schuytemaker, „ „ „
Vlissingen:	C. P. J. Donimisse, „ „ „

Afzonderlijke exemplaren dezer lijst zijn op aanvrage gratis te bekomen bij de uitgevers van dit blad.

Legesheffing en toegangstijd aan het archief te Amsterdam.

Naar aanleiding van een vroeger verschenen bijdrage van mr. BONDAM over de legesheffing van de nasporing in de Registers van Doop, Trouw en Begraven, bracht het voorlaatste nummer van dit blad eenige critische beschouwingen van mr. S. MULLER, over de sedert 1 Juni 1895 te Amsterdam ingevoerde verordening op de betaling van legesgelden, ook voor *eigen* nasporing in genoemde Registers door den belanghebbende. De Schrijver acht de kosten buitensporig hoog — wèl beloven ze schijnbaar een gulden toekomst aan Amsterdam's belastingschuldigen, doch inderdaad doen zij de ondoelmatigheid van de verordening uitkomen, dewijl zij „de genealogen, „den enkele rijkbezoldigde onder hen uitgezonderd (en met hem dengeen „die een belangrijk proces heeft te winnen), wanhopig maken en de mannen der wetenschap (wat erger is) schouderophalend doen afzien van het „doorzoeken dier registers". — Mr. MULLER zoekt naar de beweegreden van zulk een verordening. Kan ze gelegen zijn in wat mr. BONDAM als motief van legesheffing in 't algemeen opwierp, n.l. dat de legesgelden een potje moeten vullen voor den archiefambtenaar, tot schadeloosstelling voor zijn geringe bezoldiging? Zoo iets is niet aan te nemen, zegt mr. M., van een gemeente, die zich zelve respecteert en daarom is er hem iets aan gelegen om ieder, die soms Amsterdam van zoo iets verdenkt, te verzekeren dat in deze stad *dit* doel de gewraakte verordening *niet* verklaart. Waarom niet? De archivaris zelf betreurt de verordening — zoo kan mr. M. mededeelen.

Voor hem, die, na deze vrij afdoende wijze van behandeling van dit onderwerp, nog eenige belangstelling er voor over heeft, acht ik het wenschelijk mijnerzijds nog eenige toelichting te geven.

Er is, naar ik meen, slechts ééne vraag, waar het hier op aan komt: Treft n.l. onze gemeenteverordening *het wetenschappelijk onderzoek?* Welnu, het antwoord hierop is niet anders dan ontkennend. Wat inderdaad erger zou zijn voor de mannen der wetenschap dan voor de genealogen, is zoo waar niet het geval.

Had ik indertijd van de wording der verordening kennis gedragen, ik had natuurlijk getracht te bewerken, dat daarin het *kosteloos* wetenschappelijk onderzoek zou zijn vastgesteld. Nu heb ik eerst later bij afzonderlijk besluit van Burg. en Weth. kunnen bewerkstelligen, dat de mannen der wetenschap inderdaad hun schouders kunnen ophalen voor deze legesheffing, doch tevens, zonder een cent te betalen, hun onderzoekingen in deze Registers als vroeger kunnen voortzetten. — En deze voorziening is het, welke ik de *eenige* acht, die ik als archivaris verplicht was te treffen, *dewijl ze de wetenschappelijke belangen raakt.* Wat nu de genealogen betreft, die voor zich of anderen stamboomen maken, en den erfenis-

zoeker, die parentage wil nasporen ter aanwijzing van zijn titel, of de gemeente te hoog of te laag hun nasporingen in de Registers laat betalen en dus al of niet haar doel voorbij streeft, het komt mij voor dat hierin geen onderwerp van openbare critiek voor den archivaris q. t. gelegen is: *dewijl wetenschappelijke belangen daarmee niet gemoeid zijn.* — Dat intusschen voor de genealogen en erfeniszoekers de verordening te betreuren is, en ik persoonlijk een hunner, mij wel bekend en vroeger steeds tolvrij tot „zijn onschadelijke liefhebberij" (gelijk mr. M. het genealogisch onderzoek noemt) toegelaten op dit archief, mijn leedwezen heb betuigd over de voorgeschreven heffing, dit zou, dunkt mij, dan ook geheel onbelangrijk zijn hier nader te bevestigen, indien ik niet met blijde voldoening gelezen had, dat mr. M. in dit leedwezen, in dat betreuren het bewijs ziet, dat de legesheffing te Amsterdam *niet* dient ten bate van den archiefambtenaar aldaar — en alzoo eene verdenking nog bij tijds, naar wij hopen, heeft afgewend, die de eer van Amsterdam, zoowel als den beteren dunk van de ambtelijke betrekking aan dit archief zeer nakomt. Wij waren ons hier weinig bewust van dit eventueel minder fraai vermoeden. Ook uit naam van mijne mede-ambtenaren aan dit archief den heer M. onzen dank.

In een naschrift bij zijne beschouwingen over de legesverordening geeft de schrijver nog lucht aan inderdaad zeer ontstelde gewaarwordingen. In het in dit blad kroniekmatig overgenomen verslag over 1894 van het Amsterdamsch archief leest hij dat dit archief, gelijk in 1873, wederom van 10—12 ure is opengesteld! Daar het hem, zooals wij boven zagen, te doen is om verklaring, om het motief van de door hem gewraakte verordening, meent hij dit nu gevonden te hebben: gelijk deze beperkte toegang, beoogt deze verordening . . . de bezoekers van het archief te weren! „Het is inderdaad fraai," roept hij uit. „Driemaal 2 uren, en „juist in den tijd dat iedereen te Amsterdam op zijn kantoor is! Wat „moet dat gemakkelijk zijn! En vooral als men van buiten komt of van „buiten s'lands." Er komen *buitenlanders*, voegt hij er cursief bij. — Wreede voorspellingen voor dit archief moeten hem uit de pen: naar sluiting van het archief gaat het heen, tot ontslag van den archivaris zal het komen, een fraai vooruitzicht voor zijn ambtgenoot!

Ja inderdaad, het is fraai! roepen wij met hem, als een ambtgenoot, wien men toch waarlijk geene ernstige bedoelingen mag ontzeggen, zich genoegzaam sterk acht tot zulke *wanhopige gevolgtrekkingen* te besluiten omtrent den toestand van een stedelijk archief, niet minder dan dat van Amsterdam, op grond alleen van een uittreksel uit een jaarverslag, zonder zich eenigszins nader te vergewissen omtrent de werkelijke feiten. Zou hem dan daartoe inderdaad de gelegenheid hebben ontbroken? Het is waar, gretig zou hij er gebruik van gemaakt hebben; dit toont hij

althans, gelijk wij boven zagen, genoeg, waar hij, particulier ingelicht, ons mededeelt waartoe de legesgelden *niet* te Amsterdam zijn bestemd. Intusschen, nog fraaier wordt het, wanneer hem natuurlijk tot zijn spijt, achterna moet blijken dat het uittreksel niet onbelangrijk verschilt met het jaarverslag zelf.

Het is hem reeds uit het vorige nummer van dit blad bekend gemaakt dat het Amsterdamsch archief driemaal 's weeks, niet van 10—12, maar van 10—2 uren officiëel is opengesteld. Dat scheelt de helft. Gelukkig voor de kantoormenschen, nog gelukkiger voor de buitenlanders, die inderdaad ook dit archief bezoeken. Overigens, die toegang werd in 1893 op mijn verlangen aldus vastgesteld. Ik acht mij verplicht hier uitdrukkelijk te verklaren dat ik redenen had, die mij ambtelijk daartoe noopten. Vooralsnog zijn deze redenen niet opgeheven. Ik heb mij sedert intusschen altijd beijverd, tot *wetenschappelijk onderzoek* iederen dag gelegenheid te geven, zelfs vóór 10 ure en na 4 ure. Het zou mij aangenaam zijn te weten aan welk archief van ons land *feitelijk* langduriger tijd tot wetenschappelijk onderzoek bestaat dan aan het Amsterdamsch archief. Zoo door uitbreiding van personeel, bij den tweeledigen dienst aan oud en nieuw archief alhier eene zeer gewenschte betere regeling mocht worden getroffen dàn, maar ook dan alleen, zal het onmiddellijk gevolg, voorzoover dit althans van mij afhangt, niet uitblijven, dat de officiëele toegang voor *alle* soort van onderzoek wederom iederen dag van 10—4 ure wordt vastgesteld.

Voor zoover mij bekend, is nog nimmer met zoo'n levendig gevoel van deelneming in de bedreigde belangen van eenig archief, en met zooveel collegialen zin op het bedreigde lot van een ambtgenoot gewezen! Ziedaar althans ook een vrucht van onze vereeniging, van het bestaan van ons vakblad. Aanvaarde Mr. Muller ook daarvoor onzen dank. Moge ik hem intusschen op troostgronden hebben gewezen en, met hem, allen die belangstellen in dit stedelijk archief gerust hebben gesteld. Zij en mr. M. vooral hadden recht gehad op een spoediger opheldering in dit blad. Doch, als de meeste lezers, nam ik eerst kennis van zijn stuk bij de ontvangst van het nummer. Gaarne — de zaak is er ernstig genoeg voor — had ik onmiddellijk in aansluiting met zijn stuk, nadere verklaring gegeven. Had ik kunnen vermoeden dat het vorige nummer zóó spoedig zou zijn gevolgd — dan had ik althans dáárin de gelegenheid tot opheldering niet verzuimd. Indien mr. M. nog iets op 't harte mocht hebben — dan hoop ik dat de Redactie hém tijdiger ter wille zal kunnen zijn.

Mr. W. R. Veder

Amsterdam, Juni 1896.

Boekbespreking.

BRONNEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN ROTTERDAM, UITGEGEVEN OP LAST VAN HET GEMEENTEBESTUUR.

II. De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland, door J. H. W. UNGER en Mr. W. BEZEMER.

Toen door mij te zijner tijd een paar bladzijden gewijd werden aan het 1e deel der *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam* bracht ik hulde aan de koopstad, die, trots hare belangrijke uitgaven ten bate van den handel, met milde hand in de beurs greep ten behoeve eener zoo veelbelovende, groots gedachte publicatie; ik juichte het toe, dat in plaats van een reeks onsamenhangende tijdschriftartikelen stelselmatig de bouwstoffen, goed bewerkt, zouden worden opgestapeld, die het schrijven der historie onzer groote handelsstad eens zou mogelijk maken.

Gaf dat 1e deel licht omtrent de werkzaamheden en samenstelling der lichamen van bestuur, deel 2, reeds voorlang verschenen, bevat tal van totdusver niet gedrukte stadbeschrijvingen, ook wel reeksen van aanteekeningen, kritisch en met uitvoerige toelichting uitgegeven door de Heeren UNGER en BEZEMER, archivaris en adjunct-archivaris der gemeente. Zeer juist gaat in de inleiding een overzicht vooraf van de gedrukte stadbeschrijvingen.

Een uitnemend denkbeeld was het ook als bijlage aan dit deel toe te voegen een serie van plattegronden der stad uit de 16e en 17e eeuw, veelal zeer zeldzaam en die in keurige reproductie ook hem, die niet doorkneed is in de topografie der Maasstad, in staat stellen de berichten daaromtrent te begrijpen en op waarde te schatten.

Verdient dus deze uitgave allen lof, ik mag een *maar* toch niet weêrhouden.

Destijds vond ik het wel niet te betreuren, maar toch min of meer vreemd te beginnen met de reeks naamregisters, zoo lang, dat de schets der bestuursinrichting als een inleiding daartoe voorkomt. Welnu, ik kan de keuze van den inhoud van deel 2 evenmin gelukkig achten, de hoogst nuttige plattegronden ter zijde gelaten. De zware kwartijn bevat zeer zeker tal van hoogst belangrijke mededeelingen, maar zooals de uitgevers zelve erkennen van zeer verschillende mate van betrouwbaarheid en vaak natuurlijk de een de ander repeteerende. Me dunkt, indien de werkelijk belangrijke, zakelijke berichten, geëxcerpeerd in het Rotterdamsch archief de kern worden van een, laten we zeggen goed ingericht zaakregister voor de stadsgeschiedenis, zou veel van die oude verhalen kunnen vervallen en zou wat er goeds in voorkomt meer tot zijn recht komen en handiger voor het gebruik zijn. Wat m. i. veeleer bij de uitgave van

geschiedbronnen door archiefbesturen in aanmerking komt, zijn de archiefbescheiden, de rekeningen, keuren, acten en wat dies meer zij.

Ik twijfel niet, of dit alles zal ons te zijner tijd geschonken worden en het schijnt ondankbaar aanmerking te maken, zoodra het werkprogramma niet precies zoo is, als wij het zouden wenschen. Maar het is den uitgevers zeker minder om banale dankbetuiging te doen dan om eene juiste appreciatie van hun arbeid en dan doet juist de zoo gunstige indruk, dien deze maakt, den wensch uiten: Voortreffelijk, maar geef ons nu een volgend maal dat, waarop het eigenlijk het meest aankomt.

Juni 1896. CH. M. DOZY.

OORKONDENBOEK VAN GRONINGEN EN DRENTHE.
VIERDE AFLEVERING.

De bewerkers van het Oorkondenboek hebben spoedig de derde aflevering door eene vierde doen volgen, waarin het eerste deel voltooid wordt en het tweede begonnen. Zij bewijzen de historische wetenschap zeker een grooten dienst, nu zij de door hen bijeengegaarde schatten zoo spoedig mogelijk het gemeen goed van allen maken, maar dat neemt niet weg, dat een weinig minder haast veellicht aan de eindredactie ten goede ware gekomen. Ik bedoel nu niet de aandacht te vestigen op de enkele onnauwkeurigheden of onregelmatigheden, die ook in deze aflevering voorkomen, zooals in nr. 503, waar gesproken wordt van Sancte-Pauwelsdach conversatio", zonder dat op deze verschrijving voor „conversio" de aandacht wordt gevestigd. zooals in nr 526, waar het vraagteeken bij den datum onopgehelderd blijft [1]), zooals in nr. 538, in welks opschrift niet gewezen wordt op het optreden van den heer van Coevorden onder de getuigen, wat toch de reden is, waarom deze oorkonde is opgenomen, of in nr. 547, waar de noot omtrent den datum geene opheldering geeft, zelfs niet op de vreemde vergissing in nr. 487, waar „archidyaconatus terre Frisie Monasteriensis dyocesis", vertaald wordt met „archidiaconaat (waarom niet aartsdiaconaat?) der Munstersche diocese in Friesland" in plaats van „van Friesland in de Munstersche diocese"; dergelijke vergissingen zullen in elk werk van eenigen omvang voorkomen. Maar ik wensch te wijzen op de zonderlinge dateering van nr. 490, en van de noot, die dat moet verdedigen. Het stuk is gesteld op 1360 na 21 Juni, omdat, zooals de noot zegt, BERNARDUS VAN HOEVELL (wiens verheffing tot aartsdiaken van Friesland het vermeldt) in eene oorkonde van 21 Juni 1360 (nr. 487) nog als kanunnik voorkomt. Slaat men nu nr. 487 op, dan vindt men daar: „quondam dominus BERNARDUS DE HOVELE canonicus Monas-

1) Oppervlakkig beschouwd, schijnt er geene reden om te betwijfelen, dat de heer Van Ruinen en de abt van Dikninge gelijktijdig verklaren niets meer op elkaar te vorderen te hebben.

teriensis." Bovendien nr. 487 is eene quitantie voor de betaling van hetgeen BERNARDUS aan de pauselijke kamer schuldig was wegens de bevestiging zijner benoeming tot aartsdiaken van Friesland; dat stuk zal toch wel in tijdsorde volgen op de bevestiging zelve (nr. 490).

Ik heb nog eene grief tegen deze aflevering. Het verbond van 1368 ontbreekt er in. Uit het opnemen van nr. 162 in de eerste aflevering van het Oorkondenboek had ik begrepen, dat de bewerkers alle oorkonden opnamen, ook die, welke thans noch in originali noch in afschrift voorhanden zijn, maar wier bestaan en inhoud in geloofwaardige berichten overgeleverd zijn. Dat schijnt mij ook het juiste standpunt; ook in het C. I. L. neemt men inscripties op, die alleen voorkomen bij betrouwbare berichtgevers, al zijn zij thans ook verloren. Men moge van zulke oorkonden niet den letterlijken tekst bezitten, men geve er van, al wat men weet. Maar ik blijk mij te hebben vergist, de bewerkers van het Oorkondenboek nemen zulke gebrekkig overgeleverde oorkonden niet op, anders zouden zij zeker het zoo belangrijke verbond van Augustus 1368, waarvan EMMIUS, blijkbaar met het origineel voor zich, den inhoud uitvoerig opgeeft (Rer. Fris. Hist. p. 209), en dat nog WICHERS (Tractaat van reductie Inl. p. 51) heeft gezien, niet ter zijde hebben gelaten. Achteraf zie ik nu ook, dat van nr. 162 alleen ééne zinsnede is opgenomen, vermoedelijk omdat de bewerkers meenden te mogen aannemen, dat die zinsnede letterlijk aan het origineel is ontleend. Mij schijnt voor die onderscheiding geen voldoende grond aanwezig te zijn. Zonder twijfel zijn ook uit het verbond van 1368 verscheidene zinsneden in letterlijke vertaling door EMMIUS overgenomen, al kan niet juist worden uitgemaakt, welke. En waar de zaak misschien twijfelachtig was, had ik liever gezien, dat de grens wat ruimer was gesteld.

Middelburg, Juli 1896. R. FRUIN Th. Az.

VARIA.

Uit de oude doos?

Den navolgenden eed; die ons naar vorm en inhoud eenige eeuwen schijnt terug te voeren:

„Ic swere ghetrouheit an denn Coninck ende ghehorsamheit an de wetten van den Staet, alsmede dat ic omme te becommen mine bedinunge van . . . . . . to . . . . nicht belovet ofte ghegeven hebbe, nochte beloven ofte geven sall jenighe ghiften, gaeven ofte gescencke an jenige personen, het si buten ofte binnen het bestuir, directelic ofte indirectelic in jeniger manire, dat ic mi in vormelten ampte mit aller ghetrouwicheit, nersticheit ende gheheymholdinge sall bedraeghen, die instructien

ende ordonnancieen daerup ghemaeckt ofte noch te maeckene ende alle bevelingen, die mi in vorss. qualité deur ofte van weghen des Coninck's ersten over mi gesetten dienre sullen worden ghegeven mit der mester accuraetheit ende veerdicheit sal achterfolgen, de amptmanne boven mi gestelt gehorlic eerbieden ende het interes des rikes mit al minen vermoghen behertighen, sunder ummer umme ietwes myt wat namen oeck in desser officie te doene ofte te latene deur verkeerdelicke insighte van eyghenbaet, het annehmen van ghiften ofte ghaeven, gonste ofte ongonste, vreese ofte hope van de naecominge van minen plecht te laten afftrecken, dat ic teffens nummer umme lieft ofte leedt jenige secreten, diewelcke mi in dessen minen officien muchten werden aenvertruwet an jemant, wye hi oec sin muchte, sal apenbaeren anderswo als dengenegen, an wen ick van weghen miner officien ende ampte sulcks schuldig bin to doene."

vonden wij echter niet in een oorkonde van de 16e eeuw, evenmin in een stuk uit de 17e of uit de 18e eeuw dagteekenende, maar eenigszins gemoderniseerd, in de ministeriëele aanschrijving behoorende bij het Kon. Besl. van 31 October 1828. Hij wordt nog afgelegd op het einde der 19e eeuw — zij het dan meestal schriftelijk — o. a. door ambtenaren aan de Rijksarchieven, en dat in een land, waar de Minister van Financiën zelfs heeft voorgesteld een verklaring in plaats van den assertorischen eed te stellen.

Oude, sterk verbleekte handschriften bieden bij hunne ontcijfering soms groote moeilijkheden, en ofschoon er chemische middelen genoeg zijn om verbleekten inkt weder leesbaar te maken, kan men deze middelen niet altijd aanwenden, daar zij het belangrijke en niet te vervangen origineel schaden.

Een Amerikaansch geleerde slaat nu eene nieuwe wijze van behandelen voor, waarbij het origineele handschrift geheel onaangetast blijft en die toch een goeden uitslag waarborgt.

Men neemt namelijk van het handschrift een photografie. Van het natuurlijk zeer onduidelijke negatief neemt men een tal positieven op zeer dunne en doorzichtige vliesjes. Deze worden nu nauwkeurig op elkander gelegd en zoodanig samengeperst dat de op de enkele vliesjes bevindende zwakke teekens bij het doorvallen van het licht genoegzaam donker te voorschijn treden en dan bij een andermaal copiëeren een tamelijk duidelijk negatief geven, waarvan dan leesbare positieven kunnen vervaardigd worden.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. **3.**

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot rijksarchivaris in Drenthe, mr. J. G. C. JOOSTING, commies-chartermeester bij het rijksarchief in Utrecht.

In het jaarverslag voor het afgeloopen jaar veroorloofde ik mij — naar aanleiding van hetgeen mij zéér positief verzekerd was — met een enkel woord te vermelden, dat het personeel, voor de krijgsgeschiedkundige onderzoekingen beschikbaar gesteld, voortaan zéér zou worden ingekrompen,— een maatregel die natuurlijk voor den goeden gang der studiën niet bevorderlijk scheen. Ik verheug mij te kunnen mededeelen, dat mijne vrees geheel ongegrond was: dezer dagen zijn weder evenals vroeger officieren (en wel, zoover ik weet, dezelfde als het vorige jaar) voor het werk aangewezen, dat met 1 October als gewoonlijk hervat zal worden.

Utrecht 22 Sept. '96. S. M.

Volgens de *Staatscourant* van 3 November 1896 n°. 259 wordt het stellen van den bovenbouw en de bijbehoorende werken voor het depotgebouw van het Centraal Archief aan het Bleyenburg te 's Gravenhage (geraamd op *f* 183,300) aanbesteed op 23 November 1896. Het bestek voor de kosten is verkrijgbaar bij de firma M. NIJHOFF te 's Gravenhage.

H. M. DE KONINGIN heeft op 29 October een gedenksteen geplaatst in het op het terrein achter het koninklijk paleis in de Koningspoort in aanbouw zijnde gebouw voor het Huisarchief van H. M., in tegenwoordigheid van H. M. DE KONINGIN-REGENTES van Jhr. HOEUFFT VAN VELSEN, intendant der koninklijke paleizen, belast met den bouw van het archief, den directeur van het huisarchief en bibliotheek A. C. baron

Snouckaert van Schauburg, den gepensionneerden luitenant-kolonel de Bas, werkzaam bij dat archief, en vele andere autoriteiten. De plaat van hardsteen is geplaatst in den achtergevel van het hoofdgebouw; zij draagt het volgende opschrift: „Hare Majesteit Koningin Wilhelmina plaatste dezen steen in tegenwoordigheid van Hare Majesteit Koningin Emma, Regentes van het Koninkrijk, bij den bouw van het Koninklijk Huisarchief." Van een en ander is opgemaakt eene oorkonde, die in den muur achter den steen gemetseld werd.

Wetenschappelijk en praktisch.

In de zooeven verschenen Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij van letterkunde trof mij in de warm geschreven woorden, door prof. Blok gewijd aan de nagedachtenis van wijlen onzen ambtgenoot Mr. H. O. Feith Jr. de volgende passage: „Het staat nog te bezien, of het gewenscht zoude zijn de zuiver chronologische indeeling van Feith('s inventaris van het Groningsche archief) te vervangen door een zuiver systematische, die zeker wetenschappelijker zou zijn maar voor den gebruiker waarschijnlijk minder gemakkelijk. Men dient in het oog te houden, dat de eischen, die een archivaris behoort te stellen aan eene wetenschappelijke organisatie van zijn archief, nog volstrekt niet identiek behoeven te zijn aan de behoeften van den onderzoeker, wien het niet te doen is om de „reconstructie der oorspronkelijke archieven", maar in de eerste plaats om de stukken, die hij noodig heeft, spoedig te kunnen vinden." Het is mogelijk, dat de biograaph onwillekeurig geneigd is geweest, om de zwakke zijde der verdiensten van zijn model te bedekken; is dit het geval, dan wil ik, die voor niemand wensch onder te doen in waardeering van hetgeen Feith voor ons archiefwezen en onze geschiedenis heeft gedaan, dit gaarne prijzen. Maar toch acht ik daarbij een woord van protest noodig, omdat de zijdelingsche afkeuring van ons streven, die in Blok's woorden ligt, gesteund door het gezag van des schrijvers naam, allicht indruk zal maken op de buitenwereld, in hoe zachte bewoordingen die afkeuring ook gekleed is. En dit te meer, daar de gemaakte opmerking zoo voor de hand ligt, dat allicht ieder niet-deskundige ze dadelijk zal beamen. Men vergeve mij, dat ik zelfs eenen hoogleeraar in de geschiedenis bij de niet-deskundigen rangschik; tot zekere hoogte is hij dit ontwijfelbaar; want slechts hij, die een archief-inventaris zelf bewerkt heeft, kan volkomen beoordeelen, welke moeielijkheden zulk een arbeid ieder oogenblik ter oplossing aanbiedt. Ieder niet-deskundige, herzeg ik, zal de opmerking beamen; maar van den bijval van hen, die met het archiefwerk door dagelijksche ervaring

vertrouwd zijn, ben ik zoo zeker niet. Doch juist daarin schuilt het gevaar voor ons archivarissen. Indien wij het systeem, dat wij proefhoudend hebben bevonden, vasthouden en de niet-deskundigen keuren dit allen af, dan loopen wij groot gevaar alleen te blijven staan en in plaats van waardeering te ontmoeten, afgescheept te worden met den zuurzoeten lof, dien BLOK ons gunt: „wetenschappelijk maar onpraktisch!"

Voordat het zoover komt, wil ik echter nog gaarne dit gevaar trachten te keeren door eene lans te breken met dezen hoogleeraar, die zich verklaart tegen de „wetenschappelijke" methode van organisatie der archieven. BLOK stelt „de eischen, die een archivaris behoort te stellen aan eene wetenschappelijke organisatie van zijn archief", tegenover „de behoeften van den onderzoeker". Begrijp ik hem wel, dan bedoelt hij ongeveer dit: „Uw wetenschappelijk geknutsel tot reconstructie der oorspronkelijke archieven laat mij volkomen koel. Wilt gij voor u zelven eén inventaris maken, ingericht volgens uwe methode, het is mij om het even. Maar geef mij, geef aan het publiek eene zuiver chronologische lijst der voorhandene stukken: ik wensch alleen door u in staat gesteld te worden de stukken, die ik zoek, spoedig te vinden."

Indien deze opvatting van des schrijvers bedoeling juist is, dan meen ik nog wel het een en ander daartegen te kunnen inbrengen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat archief-inventarissen niet uitsluitend, ja zelfs niet in de eerste plaats bestemd zijn voor historici. Ik vertrouw, dat men mij niet zal verdenken aan de geschiedenis een kwaad hart toe te dragen; maar ontkend kan het niet worden, dat de belangen der administratie, aan wie het archief behoort en die den archivaris bezoldigt, vóór alles gaan. Deze opmerking raakt niet den heer BLOK, maar zij raakt wel ons systeem.

In de tweede plaats waag ik te beweren, dat het m. i. niet zoozeer de vraag moet zijn, iemand in staat te stellen om *spoedig* te zoeken, dan wel om *goed* te zoeken. En in verband daarmede, dat het zeer gemakkelijk is vast te stellen, welke stukken men bij de zuiver chronologische rangschikking wèl vindt, maar minder gemakkelijk de stukken te tellen, die men in geen geval vindt, omdat ze niet op hunne plaatsen staan. Dat dit toch zelfs in den besten zuiver chronologischen inventaris tallooze malen moet gebeuren, is bij het eindelooze aantal ongedateerde stukken nauwelijks te betwijfelen. Een tweede bezwaar ligt voor iemand, die zuiver chronologisch ingerichte inventarissen gebruikt heeft, niet minder voor de hand. De historicus, die de politieke geschiedenis eener periode behandelt, vindt natuurlijk, behoudens de boven aangeduide uitzonderingen, alle stukken, die hij zoekt, met één oogopslag bijeen. Maar meent men, dat de historicus, die de inrichting van een instituut wil bestudeeren en daartoe b.v. de stadsrekeningen moet raadplegen, met het zuiver chronologische systeem zal zijn ingenomen, als hij de

rekeningen van 1400 tot 1600 op 200 verschillende bladzijden moet bijeenzoeken?

Dit zijn de voor de hand liggende bezwaren; er zijn er meer zoo te vinden, die ik voorbij ga. In het algemeen kan men zeggen, dat het chronologische systeem zeer aanbevelenswaardig is voor hem, die in enkele minuten eenige belangrijke stukken over eene bepaalde periode uit een archief wil bijeenverzamelen (en dit is natuurlijk het ietwat hautaine standpunt van de „grande histoire" tegenover een lokaal archief); maar dat daarentegen hij, die een bepaald onderwerp bestudeert betreffende inrichting of geschiedenis der stad, aan wie het archief behoort, met *ons* werk meer ingenomen zal zijn.

Het hoofdbezwaar, dat wij hebben tegen zuiver chronologisch ingerichte inventarissen, raakt evenwel den historicus van beroep evenzeer als andere onderzoekers. Het is dit: de zuiver chronologische indeeling verstoort het natuurlijke verband der stukken en geeft daardoor aanleiding, dat tal van stukken niet tot hun recht komen. Men geve zich toch goed rekenschap, wat het door prof. Blok aanbevolene zuiver chronologische systeem medebrengt. *Het eischt, dat elk stuk een bepaalden datum hebbe.* Ik vermeldde reeds, dat daarom de ongedateerde stukken, die aan dien eisch niet voldoen, door verkeerde plaatsing dikwijls niet tot hun recht moeten komen. Maar er is een ander bezwaar: terwijl de ongedateerde stukken geen datum hebben, hebben even talrijke stukken 2, 3 of meer datums. Ik bedoel eenerzijds alle gebondene deelen en alle liassen, die dikwijls loopen over 10, 20, soms 50 opvolgende jaren; anderzijds de dossiers of bundels, die, hoewel in den regel slechts op enkele jaren direct betrekking hebbende, overvloeien van ongedateerde aanteekeningen en bovendien van zoogenaamde retroacta, bewijsstukken uit vroegere eeuwen, bij het onderzoek geraadpleegd of overgelegd. Wat zal men nu met deze stukken doen? De gebondene deelen moet men noodzakelijk ter zijde leggen; ze worden dan ook gewoonlijk òf weggelaten òf verbannen naar een supplement of eene bijlage van den inventaris, die dan bevat wat zoowel naar omvang als naar inhoud het hoofdbestanddeel is van het archief. De liassen en de dossiers echter kan men uiteennemen en de zuiver chronologische methode eischt natuurlijk, dat dit derhalve geschiede. Men stelle zich voor, wat daarvan het gevolg moet zijn! De oningewijde kan zich deze gevolgen wellicht niet zoo dadelijk voor den geest stellen. Vergunt mij dus, dat ik dit door een voorbeeld opheldere.

In de Parijsche École des chartes, waar ik voor 25 jaren gedurende een semester de lessen volgde, werd de leeraar, die over de organisatie van archieven handelde, niet moede om „le respect des fonds" te prediken. Het was zijn „Carthago delenda est", en ik herinner mij nog goed, hoezeer de man mij daarmede verveelde; eerst later heb ik ingezien, hoe wijs zijn raad was en hoe gelukkig het was, dat hij dien raad om de ver-

schillende takken van een archief goed uiteen te houden, voortdurend voor de toekomstige archivarissen herhaalde. Onder de voorbeelden, die hij als toelichting zijner stelling nu en dan mededeelde, was er een, dat mij bijzonder getroffen heeft. In de Archives nationales bevonden zich over verschillende afdeelingen verspreid talrijke losse papiertjes uit het laatst der 18e eeuw, meestal ongeteekend en ongedateerd, die tal van grootendeels min begrijpelijke aanteekeningen behelsden over blijkbaar hoogst belangrijke staatszaken. Men vond daar b.v. eene „aanteekening van een onbekende over een verbond met eene ongenoemde mogendheid (na 1760)," — eene „memorie van onbekende hand over de verbetering van misbruiken bij het heffen van zekere belasting (omstreeks 1780)," — een „plan van een onbekende (waarschijnlijk een minister) over de beste wijze om te gemoet te komen aan zekere (niet nader gespecificeerde) eischen van de Nationale vergadering (einde der 18e eeuw)" — en meer fraais van dien aard, dat den watertandenden historicus ieder oogenblik Tantalus' straf deed ondergaan. Doch wat gebeurt? Door een toeval wordt ontdekt, dat al deze papieren in beslag genomen zijn in het kabinet van Lodewijk XVI. Overgelukkig met de vondst, haastte men zich de papieren te vereenigen. Zeer toevallig zag men, dat allen aan zekere merken nog te herkennen waren, zoodat het mogelijk was, ze weder bijeen te brengen. En toen bleek het, dat men eene allerkostbaarste verzameling bijeen had. Het eene stuk lichtte het andere toe: de ongenoemde mogendheid, de onbekende belasting en de onbepaalde grieven der vergadering werden duidelijk, toen men in het dossier andere stukken over dezelfde onderwerpen vond. De namen der onbekende schrijvers werden openbaar door andere stukken van hunne hand, met die namen geteekend. *En bovendien, de aard der verzameling wierp op de beteekenis van elk stuk een verrassend licht.* Onnoodig te zeggen, dat de geheele lijvige verzameling onder één nommer kortelijk beschreven werd als „Papieren, in beslag genomen in het kabinet van Lodewijk XVI," met het jaar der inbeslagneming; de stukken werden natuurlijk in den bundel eenigszins geordend.

Nu zou ik gaarne aan prof. Blok de vraag willen stellen, of hij aan het onderzoek in den ouden, zuiver chronologisch ingerichten inventaris der Archives nationales de voorkeur zou gegeven hebben boven het raadplegen van den nieuwen. Ik voor mij houd het er voor, dat hij den nieuwen niet alleen meer wetenschappelijk maar ook meer praktisch dan den ouden zou gevonden hebben: de raadpleging daarvan levert toch niet alleen betere resultaten, maar ook zelfs snellere. En hij zegge niet, dat de archivaris, wanneer hij het publiek eenmaal gelukkig heeft gemaakt met een zuiver chronologisch ingerichten inventaris, altijd nog dergelijke misstanden, als ik boven aanduidde, kan herstellen. Immers het springt in het oog, dat dit herstel, indien eenmaal de stukken over het archief

verspreid zijn, steeds ontzaggelijke moeite kosten en slechts bij groote uitzondering door toeval mogelijk zijn zal.

Gaarne geef ik mij ten slotte het genoegen, om tegenover de autoriteit van prof. BLOK eenige andere autoriteiten te stellen, — autoriteiten, die hun gezag ontleenen vooreerst aan hunne ervaring, maar bovendien aan de zeldzame eenstemmigheid hunner uitspraken, terwijl zij zonder van elkander te weten in vèrverwijderde landen leefden. Hij, die nog onlangs onze ambtgenoot was en wiens gezag ik hier te liever inroep, omdat wij het op dit punt niet altijd eens waren, schreef: „Wie dienovereenkomstig (d. i. volgens de door ons aanbevolene methode) bij de ordening van een archief heeft gehandeld en in hoofdzaak aldus zijn' inventaris heeft ingericht, zal ondervonden hebben, dat op die wijze slechts ten slotte de questies, die zich voordoen, op bevredigende wijze kunnen worden opgelost; dat, zoodra er sprake is van een werkelijk archief niet van enkele losse stukken, het de eenige mogelijke methode is voor een juiste ordening." [1]) De Keulsche archivaris HANSEN schrijft: „Auch beim Kölner Archiv ist meines Erachtens der einzige Weg zur Begründung einer für alle Zukunft ausreichenden Ordnung die Befolgung eines Grundsatzes, der jetzt wohl in der Mehrzahl der grösseren Archive Deutschlands Annahme gefunden hat, die Anwendung eines formalen Eintheilungsprincips, *die möglichst vollständige Wiederherstellung der Registraturen der alten Behörden.*" [2]) En CLEMENTE LUPI, archivaris te Pisa, herhaalt met instemming den regel, gegeven door GALEOTTI: „Un archivio ben ordinato deve offrire nella distribuzione de' documenti la immagine esteriore della struttura organica dello stato, come il buon architetto fa indovinare nella facciata la destinazione e la struttura interna dell' edifizio." [3]) Geen wonder, dat bij zóó verrassende overeenstemming ook de vergadering van Rijks-archivarissen zoowel als de Vereeniging van archivarissen het boven aangeduide beginsel hebben aangenomen.

Wil dit nu zeggen, dat de Nederlandsche archivarissen doof zijn en doof zullen blijven voor de wenschen der historici? In geenen deele. FEITH zelf was *te praktisch* om de door BLOK gewenschte „zuiver chronologische indeeling" aan te nemen; want zijn inventaris is *niet* zuiver chronologisch ingedeeld, maar het resultaat van tal van transacties met zijn systeem. Dit getuigt niet *tegen*, maar *voor* den man, die het betere systeem nog niet kende, maar de gebreken van het oude helder inzag. Alleen daardoor is zijn inventaris, door BLOK terecht geroemd als „van groot gewicht voor de Groningsche geschiedenis en belangrijk voor de geschiedenis van het Nederlandsch archiefwezen", ook in zooverre bijzonder te prijzen, dat hare verschijning is geweest een blijvend geluk

[1]) Nederl. Archievenblad. 1893/94 p. 46.
[2]) Das Archiv und die Bibliothek der Stadt Köln. (1894) p. 9.
[3]) LUPI, Gli archivi e le scuole paleografiche. (1875) p. 11.

voor het Groningsche archief, niet een onherstelbare ramp, zooals het geval zou geweest zijn, indien FEITH zonder oordeel de oude methode blindelings had gevolgd.

Maar wij willen niet achterstaan bij FEITH ook in het streven, om onze archieven gemakkelijk bruikbaar te maken voor de historici. Wij beschouwen het vervaardigen van chronologisch aangelegde regestenlijsten van oorkonden en andere belangrijke seriën documenten, het maken van alphabetische klappers op de notulen en andere seriën als onze taak; dit alles is in ons program van actie opgenomen. Maar men zij niet ongeduldig: haastige spoed gaat zelden goed! *Eerst* moeten onze inventarissen afgewerkt worden, die de orde van ons archief (wetenschappelijk *en* praktisch) voor goed vaststellen. Eerst *daarna* kunnen wij denken aan de chronologische regestenlijsten en aan de alphabetische klappers. Het systeem, dat deze eerst wil ontvangen en zelfs de eigenlijke inventarissen wil weglaten, spant de paarden achter den wagen. Want de inventaris is de hoofdzaak en de consequent bearbeide regestenlijst maakt het later samenstellen van den inventaris voor goed onmogelijk.

S. MULLER FZ.

Het Krijgsgeschiedkundig Archief.

Mijnheer de Redacteur!

Onder aanbieding van het Eerste Jaarverslag der „Nasporingen en Studiën op het gebied der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis", aan welk onderzoek het Nederlandsch Archievenblad meermalen aandacht wilde wijden, verzoek ik u beleefdelijk eenige plaatsruimte om mij te zuiveren van zekere vandalistische bedoelingen, geheel ten onrechte door den Voorzitter ter vergadering der Heeren Archivarii op 26 Juni 1895 te Amsterdam aan mij toegedicht.

De in hoffelijke bewoordingen door den Heer Mr. S. MULLER uitgesproken waardeering aangaande het streven van ons Oorlogsbestuur om de beschrijving der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis op volkomen vertrouwbare, authentieke gegevens te gronden, vormde zulk een zonderlinge tegenstelling met zijn op uiterst zwakke gronden gevoerd protest tegen de wijze, waarop men *naar zijne meening* het Krijgsgeschiedkundig Archief wenschte samen te stellen, dat verwondering en spijt mij de woorden van Junie in Racine's Britannicus te binnen brachten:

„J'ose dire pourtant que je n'ai mérité
Ni cet excès d'honneur ni cette indignité."

Wat beteekent toch de lof, door een man van beteekenis als de Heer Mr. S. MULLER toegezwaaid wegens zekere bemoeiingen aan iemand, „die geen historicus van beroep is", wanneer zoo'n leek omgaat met het snoode plan om tot uitvoering zijner bekrompen denkbeelden het schoone ver-

band onzer archieven uitéén te rukken, waarbij de uitvoering zijner ondoordachte voorstellen onvermijdelijk zou leiden tot opheffing der provinciale depots en het overbrengen van hun inhoud naar het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage?

Ware toch de opvatting van den Heer Mr. S. MULLER juist, dan zou ik omgaan met het misdadige voornemen om de gewestelijke en de stedelijke besturen van een deel van hun „geheugen" te berooven: uitsluitend ten bate van de krijgsgeschiedenis, zonder bij zoodanige onzinnige concentratie de enkel voor het krijgswezen beoogde voordeelen te bereiken.

Mocht de minder gelukkige redactie van één enkelen volzin, van één verkeerd gekozen woord, bij mijn voordracht van 30 November 1894 in de „Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap" den *oningewijden* lezer aanleiding kunnen geven tot dergelijke opvatting, geenszins verklaren wij ons zulks van een tot oordeelen bevoegde en deskundige als de Rijksarchivaris in het Sticht. De bedoelde minder juiste bewoordingen haalde hij aan, doch zonder vermelding van andere zinsneden, waarin wordt gesproken van het nemen van *excerpten* en *afschriften*. Mr. MULLER kon toch weten, welke voorschriften de onder mijn toezicht werkende officieren volgen, terwijl ik hem mondeling de plannen en bedoelingen van het krijgsgeschiedkundig onderzoek had toegelicht.

Niemand ware minder gerechtigd dan hij, om mij op dergelijke gronden in verdenking te brengen bij zijne collega's; trouwens de meesten wisten wél beter.

Wat toch had ik gezegd [1])? „Wij achten den tijd rijp en de gele„genheid gunstig om, in verband met de plannen der Regeering tot uit„breiding of vernieuwing van het Algemeen Rijksarchiefgebouw te „'s Gravenhage, ook onze krijgsarchieven bijéén te brengen, en tot een „regelmatige bewerking der Nederlandsche Oost- en West-Indische krijgs„geschiedenis te geraken. Mits bij dien bouw op de vereischte ruimte „tot opstelling en op werkkamers worde gerekend, zouden wij „wenschen *alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar naar het Algemeen „Rijksarchief over te brengen, waardoor de voornaamste bouwstoffen voor „alle tijdperken der Nederlandsche en der Nederlandsch-Indische krijgs„geschiedenis op één plaats zullen vereenigd worden."

Hoewel ik met „*alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar" bedoelde de archieven der Departementen van Algemeen Bestuur, — geenszins de Rijksarchieven in de provinciën — had de Heer Mr. MULLER volle recht gehad deze misstelling te betichten. Maar ook niet meer! Mijn voordracht gaf geen aanleiding om mij van roofzuchtige plannen te verdenken.

Zoo min als de heer Mr. MULLER en andere Rijks-ambtenaren verlang

1) Verslag der bijeenkomst van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op 30 November 1894. „*De schatkamers onzer Krijgsgeschiedenis*" bl. 125. — Zie ook de Nieuwe Rotterdamsche Courant d.d. 18 Maart 1895. *Letteren en Kunst.*

Gemeente-Archiefgebouw,
Leiden.

Begane-grond.

Bewaarplaats

Portaal

Vestib.

Atlaskam.

Werkkam

1.2. 9 M

ik verdacht te worden van annexatie-ontwerpen of den schijn op mij te zien laden, als verlangde ik verplaatsing van de gewestelijke archieven naar 's Gravenhage.

Wanneer zulks mijn bedoeling ware en eenige waarschijnlijkheid tot dergelijke verplaatsing bestond, waartoe zou het dan dienen, om, zooals nu reeds gedurende een viertal jaren geschiedt, aan daartoe bekwame en genegen officieren in de garnizoenen, waar Rijks- of belangrijke Bijzondere archieven zijn gevestigd, de samenstelling van overzichten, inventarissen, afschriften en excerpten der voorhanden krijgsgeschiedkundige bescheiden op te dragen?

Gelooft Mr. MULLER inderdaad, wanneer de waarschijnlijkheid van voormelde verplaatsing doorschemerde, dat een verlicht Oorlogsbestuur zich domweg tot zulk een verkeerde economie van krachten en tijd zou laten verleiden? Durft de Heer MULLER aannemen, dat de Koninklijke Academie van Wetenschappen dergelijke pogingen zou steunen of bijval toonen voor hetgeen de Minister van Oorlog thans op krijgsgeschiedkundig gebied laat verrichten?

Ten einde nutteloozen woordenstrijd te voorkomen, tevens door feiten mijne bedoelingen toe te lichten, bedwong ik den lust tot wederlegging van den Heer MULLER in Uw orgaan, tot het Eerste Jaarverslag de bedoelingen en de reeds door het Oorlogsbestuur bereikte uitkomsten onpartijdig en voor allen duidelijk in het licht zou stellen.

Bijlage II van bedoeld verslag bevat een overzicht der tot 1 October 1895 bij het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf opgelegde bundels, bescheiden en schenkingen. Zonder wetenschappelijke pretentiën beoogt dit overzicht voorloopig een numerieke opgave. Later zullen de origineele stukken — nu nog betrekkelijk weinige in getal —, de excerpten en copiën én de gedrukte stukken afzonderlijk vermeld worden. Een enkele blik in die Bijlage zal den Heer MULLER overtuigen, dat bij het Krijgsgeschiedkundig Archief in wording geen enkel vandalisme is gepleegd; dat het uitsluitend bestaat uit excerpten, afschriften, schenkingen, en door eigen arbeid verkregen uitkomsten.

Wij twijfelen dan ook niet, of de Heer MULLER zal inzien, dat hij ter zake, als Don Quichotte in de door Cervantes zoo geestig beschreven manoeuvres, tegen windmolens heeft geschermd.

Om verder aan te toonen, hoezeer ik omtrent de bezwaren eener overdreven concentratie van archieven dergelijke denkbeelden koester als mijn geëerde protestant in het Sticht, herhaal ik, dat alleen onder de door mij bedongen — maar alweder niet door den Heer MULLER aangehaalde — voorwaarden, vereeniging der oorlogs-archieven van Nederland, van Oost-, West-Indië en vroegere bezittingen, in het nieuw op te richten Algemeen Rijks-archiefgebouw worde verlangd. Deze voorwaarden luidden, dat de militaria één afzonderlijke afdeeling zouden uitmaken, en men op de vereischte ruimte tot opstelling en bewerking dier bouwstoffen rekende.

Wordt aan deze voorwaarden niet voldaan — en wij vreezen dit ernstig! — dan verkiezen wij een afzonderlijke samenstelling van het Krijgsgeschiedkundig Archief als onderdeel van het Departement van Oorlog of van den Generalen Staf: gelijk bij schier alle mogendheden, uitgenomen in Groot-Brittannië en in Denemarken. In Engeland leidde sinds 1886 de insmelting der toch reeds onvolledige militaire archivalia bij het „Public Record Office", bij het „British Museum" en elders, onder opheffing van het eigen beheer dier documenten door het „War Office", tot zulke allerjammerlijkste uitkomsten van vernietiging en verlies van stukken, dat ernstige pogingen tot oprichting van een „Military Historical Branch" worden overwogen.

Ter samenstelling van een in de militaire huishouding onmisbaar Krijgsgeschiedkundig Archief kunnen verschillende wegen worden ingeslagen. Aan elke organisatie zijn eigenaardige voor- en nadeelen verbonden. Hoe men ook te werk ga, immer zal op het punt van volledigheid iets te wenschen overblijven: zoowel bij de inrichting daartoe van een afzonderlijke „Afdeeling" op het Algemeen Rijks-Archief, als bij zelfstandige inrichting van het Krijgsgeschiedkundig Archief onder het Oorlogsbestuur. In de door Mr Muller besproken voordracht wezen wij er met nadruk op, dat men, om den weg te vinden onder de honderdtallen registers, boeken, bundels, liassen enz. voor de verschillende tijdperken onzer krijgsgeschiedenis, rekening behoort te houden met den schier in elk gewest verschillenden regeeringsvorm vóór en gedurende de Unie. Die verschillen van staatsvorm waren mede oorzaak, dat vóór 1795 aan een afzonderlijk Krijgsgeschiedkundig Archief niet te denken viel. Wél vormen de Notulen- en de Resolutie-boeken van den Raad van State met de daarbij behoorende „ingekomen" en de minuten der „uitgegane stukken" één geheel met de Resolutiën van de Staten-Generaal, de eigenlijke Souvereinen gedurende de Republiek; wél bevat het Algemeen Rijksarchief de meeste en voornaamste bronnen voor onze krijgsgeschiedenis: maar volstrekt niet alle. Voor enkele tijdvakken, o. a. den Spaanschen Successie-oorlog, voor de krijgsgebeurtenissen in en óm Amsterdam in 1787 enz. enz. berusten zeer belangrijke bescheiden in particuliere handen of in het Gemeente-Archief te Amsterdam, waarbij schifting of verplaatsing naar 's Gravenhage ondenkbaar is. De in het Jaarverslag tot 1895 vermelde excerpten uit de Resolutiën der Staten en de Raads-Notulen, benevens meerdere bundels, o. a. die betreffende Ruychaver te Haarlem (blz. 30), den slag van Nieuwpoort in het Rijks-Archief te Middelburg (blz. 32), het Kuilenburgsch archief te Arnhem (blz. 37), het zoogenaamde Militair Archief te Maastricht, de stukken van Cronström te Utrecht en dergelijken zijn van minstens even groote waarde als de genoemde bescheiden te 's Gravenhage. Voor sommige tijdvakken bevat weer het Koninklijk Huis-Archief onschatbare gegevens.

Een volledig geheel zal bij concentratie in een afzonderlijke afdeeling van

het Algemeen Rijksarchief geenszins worden verkregen. Intusschen beloven het raadplegen aldaar der verbalen van Raad van State en Generaliteit, waarin behalve de krijgsaangelegenheden zooveel andere belangen der Republiek zijn behandeld, vergelijking daarvan en aanvulling met de excerpten en afschriften uit de Rijks- en bijzondere archieven elders, bij concentratie van alle bescheiden in één gebouw, groote voordeelen. Dit geschiedt in veel mindere mate door de inrichting van afzonderlijke krijgsgeschiedkundige archieven bij de betrokken Departementen van Algemeen Bestuur – Oorlog, Marine en Koloniën —, waartegenover echter, onder een zelfstandig beheer als te Berlijn, Weenen, Parijs enz., weer andere belangrijke voordeelen staan.

Zonder in verdere bijzonderheden te treden wenschen wij den Heer Mr. Muller te overtuigen, dat men dezerzijds niet geheel in den blinde heeft rondgetast, maar met al den ernst, dien een zoo hoogst belangrijke stichting verdient, het vóór en tegen van verschillende samenstellingen heeft overwogen. Aan Mr. Muller betwisten wij echter het recht, vooral bij eigen aanschouwing van hetgeen reeds enkele winters namens het Oorlogsbestuur en onder medewerking van het Ministerie van Binnenlandsche zaken ook op het Rijks-Archief te Utrecht met behulp van hemzelf en van zijne verdienstelijke ambtenaren geschiedt, mij wegens één minder juist gekozen volzin, dus om een quaestie van woorden, zonder verdere strekking, een soort van roofbouw toe te dichten — zéker wel het allerslechtste systeem! Wij trachten rijpe vruchten te oogsten, maar hebben nimmer aan verplanten of ontwortelen der boomen gedacht. Wij bedoelen bloemen te plukken, doch zonder eenigen aanslag tegen de orde in den grooten gaard; — zonder verbrokkeling of verplaatsing van verbalen, zonder iets uit het bestaande verband te rukken. Alsof de Minister van Binnenlandsche zaken, de bekwame Referendaris van K. en W., of een der Heeren Rijks- of Gemeente-archivarissen daartoe zouden medewerken! De op 26 Juni 1895 te Amsterdam door den geachten Voorzitter bestreden gevaren bestaan alleen in zijn verbeelding. Nimmer lag „grasduinen" in mijne bedoeling. Dilettant in een orchest, waar Mr. Muller den dirigeerstok voert, zou ik toch elke toonzetting met scherpe, geheel onoplosbare dissonanten wraken. In mijn werkkring raadpleeg ik immer de vakmannen.

Intusschen speelde de Heer Mr. Muller door zijn m.i. alleszins ongegrond protest een gevaarlijk spel. De herleving der krijgsgeschiedkundige studiën met vreugde begroetende, vlocht de heer Muller zeker verband tusschen de plannen van hem, die met het toezicht daarop is belast, en den uitspraak van den oud-Minister van Binnenlandsche Zaken Mr. Tak van Poortvliet, waarbij de ontleder waarschuwde tegen herhaling van Napoleontische concentratie en van verstikkende eenheid. Dank zij de krachtige medewerking en hulp van Hare Majesteit de Koningin-Regentes en

van het Oorlogsbestuur, heeft onze jonge teedere plant levensvatbaarheid verkregen. In het leger begint de overtuiging der onmisbaarheid van archivaal onderzoek tot constructie onzer krijgsgeschiedenis veld te winnen; maar *algemeen* is die overtuiging nog lang niet. Doch wij huldigen de Koninklijke spreuk: „Palma sub pondere crescit." De bewijzen liggen voor de hand, dat een man als Generaal Knoop — hooge eer blijve zijner werken en zijner nagedachtenis! — door grondig onderzoek van de archivalia en van authentieke stukken meer klassieke waarde aan zijne geschriften zou hebben geschonken. Maar zonder Regeeringshulp is zoodanig tijdroovend onderzoek, bij de bezigheden van den officier in actieven dienst, eenvoudig onuitvoerbaar. Bij den grooten omvang van het onderzoek dreigt zelfs elke individuëele poging tot een juiste beschrijving onzer krijgshistorie onvolledig te blijven. Vooral op dit gebied zijn steun van hooger hand en coöperatie onmisbaar. Aan Jonkheer van Sypestein en den heer de Bordes hebben wij de beste beschrijving te danken der oorlogsgebeurtenissen van 1672 en '73; toch troffen wij in het rijke Gemeente-Archief van Amstelredam tastbare bewijzen, dat belangrijke bundels brieven uit dien tijd, als van Prins Johan Maurits en anderen, niet door hen zijn gekend. Alleen een stelselmatig onderzoek brengt dergelijke soms eeuwenlang in hoeken verscholen documenten te voorschijn. Zonder stelselmatig, naar een vast plan geregeld en volgehouden onderzoek onzer Rijks-, Gewestelijke-, Gemeente- en van bijzondere archieven — zooals naar wij meenen thans alleen bij het leger geschiedt — zal aan het elkaar naschrijven op historisch gebied geen einde komen. Niet alleen bij de krijgsmachten, maar voor de geheele historische wereld behoort de *wenschelijkheid* van archief-studie *werkelijkheid* te worden.

Plichtsbesef dreef ons om de onderstellingen van den Heer Mr. Muller ernstig te wederleggen, ten einde elke verkeerde opvatting, vooral om tegenwerking van de herlevende studie der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis te voorkomen. In zoo verre één enkel minder gelukkig gekozen woord mijn bedoeling minder juist weergaf, had Mr. Muller mij zeer verplicht daarop te wijzen, mij gelegenheid te geven, in het belang der zaak, die bedoelingen nader toe te lichten. Zijn protest moge hoffelijk heeten — welwillend was het geenszins, al wenschte hij zulks anders!

Bij veeltijds moeilijken arbeid de met mij werkzame officieren en mijzelf in de voorlichting van U en van Uwe collega's, ook van den Heer Mr. S. Muller, aanbevelende, en onder dankbetuiging voor het plaatsen dezer regelen, heb ik de eer met de meeste hoogachting te verblijven

Uw dienstwillige

's Gravenhage, 2 November 1896. Kolonel F. de Bas.

Terwijl ik den heer de Bas mijn vriendelijken dank betuig, dat hij de moeite heeft willen nemen, mijne bedenkingen zoo uitvoerig te beant-

woorden, wil ik daarbij toch nog een enkel woord voegen naar aanleiding van zijne slotperiode. De heer DE BAS noemt mijn .protest „geenszins welwillend"; toch was zoo mijne bedoeling. Waar de door mij aangehaalde zinsnede, op zich zelf *volkomen* duidelijk, in verband beschouwd met andere passages der rede, de ware bedoeling eenigszins onzeker maakte, scheen mij de weg, dien ik had in te slaan, als aangewezen. Bedoelde de heer DE BAS toch werkelijk wat hij op de geïncrimeerde plaats zeide, dan meende ik zulk een veelomvattend plan, openlijk besproken door een invloedrijk persoon, niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan. Maar ook als de aangehaalde woorden zijne bedoeling min juist wedergaven, dan scheen het niet alleen in het belang der zaak maar ook in dat van den heer DE BAS zelven gewenscht, dat hem de gelegenheid werd geboden, dit openlijk te verklaren. Die gelegenheid bedoelde ik hem te geven, en ik verheug mij ten zeerste zoodoende aanleiding gegeven te hebben tot zijn antwoord, waaruit blijkt, dat de geachte spreker iets anders bedoelde dan zijne door mij aangehaalde woorden aanduidden. Overigens meen ik niet zoover gegaan te zijn, mijn geachten tegenstander „een soort van roofbouw toe te dichten"; de ernstigste beschuldiging, die ik tegen hem geuit heb, was deze, dat hij over de organisatie van ons archiefwezen eenigszins andere denkbeelden scheen te koesteren dan ik. Ik ben niet aanmatigend genoeg om te onderstellen, dat deze aantijging voor den heer DE BAS eenigszins beleedigend kon zijn; niettemin, ik herhaal het, verheugt het mij zeer, dat er zelfs voor deze beschuldiging geene aanleiding bestond.

Vergis ik mij niet, dan is de aanleiding tot ons misverstand dit, dat wij beiden onder „een archief" niet volkomen hetzelfde verstaan: waar de heer DE BAS b.v. thans spreekt van een „krijgsarchief", bestaande uit schenkingen, excerpten en afschriften, zouden wij eene andere uitdrukking kiezen. Doch ook in onzen eigen kring wordt het woord in dezen oneigenlijken zin wel eens gebruikt; ik had er derhalve op bedacht moeten zijn, dat dit ook elders het geval kon zijn.

S. M.

Het archiefgebouw der gemeente Leiden.

Reeds bij de ingebruikstelling van dit gebouw werd mij in bedenking gegeven eene afbeelding met toelichting in dit tijdschrift te plaatsen. Ik stelde het destijds uit, totdat ondervinding mij een juister oordeel zou verschaft hebben omtrent de doelmatigheid er van. Er iets over mede te deelen, achtte ik zelf zeer gewenscht; Leiden is de eenige gemeente in ons land, die een eigen archiefgebouw bezit, dat met die bestemming is opgericht. En een gebouw met eene andere oorspronkelijke bestemming moge eene bruikbare archiefbewaarplaats kunnen worden, zij zal toch nooit eene evenaren, die als zoodanig is gebouwd. Met de Leidsche is dit laatste het geval; bovendien, hoe bijzonder rijk ook het archief der

Sleutelstad moge zijn, het is dat eener betrekkelijk kleine stad. Een gebouw, voldoende daarvoor, kan beter dan de kolossale rijksarchieven tot voorbeeld dienen bij de stichting van bewaarplaatsen voor kleinere archieven. Het is ook nu nog het jongste, zoodat deze beschrijving hare actualiteit niet verloren heeft. Zijn bestaan heeft het te danken aan den wensch, door den Heer JUSTUS KRANTZ vóor zijn overlijden uitgesproken, dat uit zijne nalatenschap een gedeelte zou worden afgezonderd tot de stichting van eene of andere inrichting van openbaar nut binnen zijne vaderstad Leiden. Zijne erfgenamen voldeden aan die uiterste wilsbeschikking op onbekrompen wijze door de som van *f* 40000 beschikbaar te stellen en wel op raad van den tegenwoordigen burgemeester MR. WAS ten behoeve van een archiefgebouw.

Daar de uitvoering aan de Gemeente bleef overgelaten, was haar architect de Heer D. E. C. KNUTTEL natuurlijk met de uitvoering belast. Deze stelde zich vooraf door bezoek op de hoogte van de inrichting der betrokken gebouwen te Utrecht, den Bosch, Arnhem en Munster.

Den 3en December 1891 werd het bestek voor de paalfundeering met de fundamenten, den 10en Maart 1892 dat voor het gebouw en de conciergewoning aanbesteed. Gegund werd eerstgenoemd werk voor *f* 3291, laatstgenoemd voor *f* 31990. Dit laatste bedrag werd door verschillende bijbestellingen later een paar duizend gulden hooger; de totale kosten van het gebouw met de conciergewoning, zonder jalousien, linoleum en meubilair beliepen omtrent *f* 38000. De oplevering had plaats 1 Mei 1893; in het daaropvolgend najaar werden de archiefbescheiden overgebracht. Dit laatste, evenals de bouw vóor het onder dak zijn, had bij bijzonder gunstig weder plaats.

De kasten zijn afzonderlijk gefundeerd en loopen van onder tot boven door, zoodat zij geen drukking op de muren of tusschenvloeren uitoefenen. Het gebouw bestaat uit twee onderscheiden deelen door het trappenhuis gescheiden, het administratiegebouw en de bewaarplaats. Het eerstgenoemde bevat tweemaal twee vertrekken. Boven zijn de kamer voor het publiek en die van den archivaris. In deze laatste staat de bibliotheek omtrent Leiden opgesteld in zeer hooge kasten. Eene gaanderij halverwege ware wenschelijk geweest, maar voor de trap was geen plaats te vinden. Eene stang langs den bovenkant der kasten bewaart trouwens de ladder voor omvallen. Beneden bevinden zich de plak- of sorteerkamer en de atlaskamer. Inrichting en bestemming van dezen spreken van zelf.

Achteraan bevindt zich een uitgang naar de conciergewoning, die door een tuintje van het hoofdgebouw gescheiden is.

De steenen trap staat niet op zich zelf, de ijzeren liggers zijn geankerd in de brandmuur, die het trappenhuis van de bewaarplaats scheidt. Deze is door ijzeren roosters in vier verdiepingen verdeeld van 2.50 M. hoogte, de derde verdieping is gelijkvloers met de tweede van het administratie-

gebouw. De ijzeren verbindingtrappen zijn vlak bij den ingang gemaakt om doelloos heen- en terugloopen te voorkomen. Op iedere verdieping is een middenpad van 1.32 M. breedte, verlicht door een venster in den eindgevel. Aan weêrszijden loopen de boekenkasten tot de penanten door. Het scheen nl. onpractisch toe gangpaden te hebben langs de ramen, waar dus het meeste licht is; althans hier, waar de geheele diepte van het gebouw slechts 8.35 M. bedraagt en het licht van beide zijden invalt, was het aângewezen op dit punt van de meeste andere archieven aftewijken; Munster was in deze het voorbeeld. De afstand tusschen de kasten is 1.30 M., de tralievloeren loopen niet tot deze door, de tusschenruimte is met netwerk gevuld om het doorvallen van boeken te beletten; op denzelfden afstand van de kasten en daarmede evenwijdig maken ijzeren stangen op 25 cM. hoogte van de vloer het gemakkelijk zware registers ook van de bovenste plank af te nemen. Zij hadden aan het uiteinde omgebogen moeten zijn tot aan de kast. Tusschen die stangen zijn dus de zijgangpaden ter breedte van 80 cM.

De kasten zijn door vertikale tusschenschotten in drieën verdeeld; de planken ter dikte van 3 cM. liggen op ijzeren penbletten, wat mij zeer doeltreffend gebleken is te zijn. Deze zijn 5 cM. lang, waarvan 3 voor het vlak en 2$^1/_2$ voor de stift, die in den kastwand geboord wordt. Verreweg de meeste kasten zijn wat de hoogte betreft in vijven verdeeld, de afstand van plank tot plank is dan 37 cM.; het is trouwens gemakkelijk door verzetting der penbletten de afstanden te veranderen. Daar het grondstuk 13 cM. hoog is, staan de bovenste rijen ter hoogte van 1.73 M., ook zonder stijgstang in den regel goed te bereiken.

De planken hebben eene diepte van 32 cM., terwijl de breedte der dubbele kast 69 cM. is; de lucht is dus achter de boeken niet afgesloten. Klaptafeltjes tegen de kastwanden in het middenpad geven gelegenheid een en ander tijdelijk neêrteleggen. Van hoeveel nut dit ook voortdurend is, ware het wenschelijk geweest behalve dien om de andere kast in het vak naast het raam op of onder éene plank een uitschuifplank aantebrengen.

Ter wille van de zegelbrieven zijn in een aantal kasten alleen de onderste en de bovenste plank gelegd en is de tusschengelegen ruimte, 1.27 M. hoog in ieder vak door een vertikaal tusschenschot in tweeën gedeeld. In iedere helft zijn 36 laadjes gemaakt, dus $3 \times 2 \times 36 = 216$ in iedere kast. De bodem der laadjes is van stevig grijs karton, zij hebben binnenwerks eene oppervlakte van $53^5 \times 30$ c.M., zoodat van de gewone rentebrieven er gemakkelijk twee naast elkaâr kunnen liggen. Bij plaatsgebrek zou men door een los vel bord twee lagen in ieder laadje kunnen bergen, maar verkieslijk is dit natuurlijk niet.

Deze wijze van bewaring der zegelbrieven is dunkt mij verreweg de meest verkieslijke, daar zij het gevaar van beschadiging der zegels geheel wegneemt en het aantal vouwen, waarvan ik een beslist vijand ben, beperkt.

De bewaarplaats 8.35 M. diep en 14.70 M. lang biedt, aldus ingericht, plaats voor ± 1800 M. strekkende lengte registers resp. portefeuilles en 3 à 4000 zegelbrieven. De 16 à 18000 deelen en portefeuilles, waaruit het Leidsch archief bestaat, vinden er ruim plaatsing, terwijl gerekend is op de eventueel zoo wenschelijke overbrenging derwaarts van de ± 3000 deelen van het notarieel archief, al is daarvan op het oogenblik helaas geen sprake.

Van de zolder is de bewaarplaats gescheiden op dezelfde wijze als de twee verdiepingen van het administratiegebouw, namelijk door steekwelven tusschen ijzeren binten, waarover een vloer van cementbeton ligt. Een ijzeren luik geeft tot den zolder toegang, deze loopt over het geheele gebouw, het gedeelte boven het administratiegebouw heeft van daaruit geen toegang en is door de reeds vermeldde brandmuur met ijzeren deur gescheiden van den overigen zolder.

Het dak is van hout. In verband hiermede zij opgemerkt dat het gebouw van alle zijden vrij aan den singel staat en geen enkel hoog gebouw in de nabijheid is.

Centrale verwarming, die ik zeer gewenscht had geacht, is afgestuit op de kosten van aanleg ad *f* 3500 [1]); de bewaarplaats is nu onverwarmd, het administratiegebouw heeft gaskachels, die voortdurend reden tot klachten gaven door het flikkeren en uitslaan der vlammen. Thans *schijnt* een pas aangebracht nieuw stelsel van ventilatoren dit kwaad te bedwingen. Genoeg warmte hebben de kachels steeds gegeven, ook in het grootste der vier vertrekken, dat eene oppervlakte van 6.23 × 5.29 M. en een hoogte van 4.90 M. heeft; het gasverbruik is evenwel enorm.

Hier ware het zeker verkieslijker geweest, indien ook de atlas en de boekerij in de brandvrije bewaarplaats hadden kunnen geborgen worden. Bij centrale verwarming, waar het brandgevaar overal even groot is, is daartoe dunkt mij geen reden.

Verlichting is er in het gebouw niet.

Een klein vertrekje boven de voordeur tusschen de twee hoofddeelen van het gebouw was oorspronkelijk tot charterkamer bestemd, maar is ongebruikt gebleven.

Naar ik meen is hiermede alles van het gebouw gezegd, wat toelichting noodig had. Het voldoet uitstekend en doet zijn bouwmeester alle eer aan. Moge het spoedig niet meer het jongste gemeentelijk archiefgebouw zijn en door vele dergelijken worden gevolgd. Er is in de laatste twintig jaren zeker veel vooruitgang in Nederland te constateeren, wat archiefbewaring betreft; in kleine steden laat zij evenwel nog vaak te wenschen over, om van het platteland te zwijgen.

CH. M. DOZY.

---

[1]) Terloops wil ik aanstippen dat in de Universiteits-bibliotheek alhier als buizenleiding voor het warme water de bovengemelde stangen langs de kasten zijn benuttigd.

Boekbespreking.

REGESTEN VAN HET ARCHIEF DER STAD UTRECHT, BEWERKT DOOR MR. S. MULLER FZ.
(Utrecht C. H. E. Breyer 1896. 345 bladzijden.)

Ziet daar weer een van die werken, die een rechtgeaard archivaris het harte goed doen. Een eenvoudig uitziend boekdeel, doch een bron voor studie en een nieuw bewijs van de arbeidskracht en toewijding van den Utrechtschen archivaris en van den hoogen trap van ordening, bij het Utrechtsche archief reeds verkregen. Voor archivarissen behoef ik echter zeker niet nader uiteen te zetten, hoeveel voorarbeid er noodig moet zijn geweest, om tot deze regestenlijst te komen; velen zullen met mij den Utrechtschen collega benijden om de velé werkzaamheden, te Utrecht reeds verricht. Waar de bewerker in het „Programma" de verwezenlijking van de uitgave van een Oorkondenboek voor het Sticht voor hem zelf onbereikbaar acht wegens de enorme voorarbeid hiertoe vereischt, daar kan hij zich althans door uitgaven als deze verheugen weder een gewichtig fondament gegrondvest te hebben, waarop later de bewerkers van het Oorkondenboek zullen voortbouwen.

Het hier besproken deel bevat 1487 regesten van oorkonden uit de jaren 1021—1528, het eindpunt door den S. voor het Oorkondenboek gesteld. Hoewel ik veel gevoel voor de redenen, voor deze begrenzing in het Programma bl. 5 aangegeven, spijt het mij toch dat de heer M. niet, even als bij den Catalogus van het archief, het jaar 1577 tot eindpunt gekozen heeft.

De S. noemt zijn werk terecht: Regesten *van het archief* der stad Utrecht, want er komt veel in voor, wat niet de stad betreft, maar het Sticht of den bisschop, als wereldlijke of geestelijke overheid. Als bijdrage voor een oorkondenboek van het Sticht is de opname hiervan natuurlijk noodzakelijk, doch men verkrijgt hierdoor het nadeel, dat het overzicht van de ontwikkeling van de stad zelf bemoeilijkt wordt [1]). Eene splitsing der regesten in twee afdeelingen, waarbij in de eerste afdeeling alleen die regesten opgenomen werden, die op de stad zelf betrekking hebben, zoude dit bezwaar ondervangen. Hierdoor zoude het overzicht van het geheel wel eenigszins bemoeilijkt worden; doch dit bezwaar is minder groot, daar de verzameling regesten, die niet de stad zelf betreffen, toch uit den aard zeer onvolledig is.

Behalve van deze bisschoppelijke oorkonden vindt men in deze verzameling ook regesten van waterschappen, als een dijkbrief van den Lopi-

1) Onder de bisschoppelijke oorkonden behooren o.a. velen over vicariën buiten Utrecht, als no. 978 (Groningen) en no. 1194 (Vlissingen). Op plaatsen buiten het Nedersticht hebben o.a. betrekking no. 164 (Kampen), 168 (Gelre), 198 (bisschoppelijke jurisdictie in Friesland), 559 (zoen Groningen), 755 en 756 (verbond Cuilemburg en Buren), 980 (Hulst), 986 (Geervliet).

kerwaard (no. 156 en 157), reglement van den Diemerdijk (no. 809), schouwbrief van de Vecht (no. 812 en 813), enz.

De regelen voor het uitgeven van regesten, door S. in het Programma ontvouwd, zijn zooveel mogelijk gevolgd. Van daar dat de vidimussen slechts afzonderlijk zijn vermeld, wanneer de autoriteit, die het vidimus verleende, het recht hierdoor niet slechts registreerde, maar ook versterkte [1]. Terecht is de lijst niet bezwaard door het groot aantal vidimussen, doch hieraan is een bezwaar verbonden; dikwijls toch werd een vidimus gevraagd, waar het recht werd aangetast en men de oorspronkelijke oorkonden niet in gevaar wilde brengen. In dergelijke gevallen kan de datum van het vidimus licht geven over den strijd, gevoerd over het recht in de oorkonde vervat.

De transporten, plechten, enz. uit de transportregisters, eerst onder de op te nemen regesten vermeld, zijn thans achterwege gelaten wegens het overgroot aantal; doch wel zijn allen opgenomen, die nog in originali of in cartularia aanwezig waren. Hierdoor zijn thans een paar honderd regesten hierover vermeld, die of grootendeels ook achterwege hadden kunnen blijven, of aangevuld hadden moeten worden met die transporten uit de registers, die in direkt verband staan met stadsbezittingen, doch waarvan geen origineelen of andere afschriften meer in het archief aanwezig zijn.

Ook van de stadsschuldbrieven zijn er verschillende opgenomen, die, althans volgens het regest, slechts het bedrag en den schuldeischer vermelden, en dus even goed gemist konden worden als de andere niet opgenomen schuldbrieven.

De opname van deze stukken vindt haar oorzaak in den door S. gehuldigden regel om *alle* oorkonden op te nemen, in de cartularia vermeld. Hierdoor vinden wij in de regesten er ook enkelen, wier verband met het Sticht zeer verwijderd is, als no. 645 (stadsrentebrief van Delft), 833 (rentebrief van Amsterdam), 666 (klacht van Johan van Nassau tegen Jan van Beieren) en 710 (geschil tusschen hertog Adolf van Cleve en Gerart van Cleve). Niet altijd is het na te gaan, waarom dergelijke oorkonden in een cartularium zijn opgenomen; niet zelden dienden zij als voorbeeld, zoodat, vooral waar, als bij het register van Floris Tzwynnen, wij een geheel of gedeeltelijke particuliere verzameling voor ons hebben, eenige beperking wellicht niet ongewenscht ware geweest.

De bovenvermelde regel is waarschijnlijk ook de oorzaak van het opnemen van enkele regesten van stukken, die strikt genomen moeilijk tot de oorkonden gerekend kunnen worden. Ik heb het oog op no. 487 (aanteekening), 505 (verklaring), 490, 491, 518, 865, 866, 841, 1324, 1329 (formulieren), 691 (verzoek), 725, 767 (kennisgevingen), 762, 1167 (brieven).

1) Zoo werden vidimussen opgenomen door den kanselier van den keizer (no 63), den bisschop (no. 117, 131, 133, 387), door Hertog Albrecht van Beijeren (no. 292) en door de stad Utrecht (no 768).

Ten slotte enkele speciale opmerkingen. De uitlegging, door S. aan „des anderen dages" gegeven, in afwijking van de verklaring in het Programma hieraan gegeven, schijnt mij niet navolgenswaardig. De wederlegging, hiervan door Mr. J. G. Ch. JOOSTING in de Bijdr. voor Vadl. Gesch. en Oudh. gegeven, is, geloof ik, afdoende, zoodat ik met verwijzing daarnaar kan volstaan. Toevallig vond ik voor enkele dagen nog een afdoende plaats in een kroniekje over de visscherij-troebelen te Gorinchem in 1454 door DIRCK PAU FRANCKENSS, kanunnik aldaar, waar 7 December omschreven wordt als „des anderen daechs nae sinte Nicolaesdach, dat is op Onser Vrouwen Conceptionis avont."

Bij de eigennamen is de oude spelling gevolgd, doch bij Latijnsche oorkonden is hiervan meermalen afgeweken, zonder dat mij hiervan de reden bleek. Zoo „Didericus" in no. 30 doch Adolf in no. 38 en Keulen en Utrecht in no. 29. No. 2 en 3 noemen keizer Henric, terwijl de dateering in no. 2 Henricus en in no. 3 Heinricus aangeeft. Gewoonlijk valt uit de dateering op te maken in welke taal de oorkonde vervat is, doch dit is niet het geval, waar alleen dag en datum vermeld zijn, of de datum in het latijn, doch de verdere oorkonde in de landstaal is gesteld. In dergelijke gevallen ware het niet overbodig, de taal van de oorkonde bij het regest te vermelden.

De regesten zelf zijn kort en duidelijk gesteld en de drukfouten zijn door de bekende nauwgezetheid van den S. tot een minimum beperkt [1].

De lijst wordt besloten door uitvoerige registers van personen (bl. 250-311), van plaatsnamen (bl. 312 - 332) en van zegels (bl. 333 - 345). Deze registers vergemakkelijken het naslaan zeer, waartoe ook het vermelden der jaartallen bij de persoonsnamen en bij de zegels veel bijdraagt.

Het geheel is een werk van veel toewijding en groote werkkracht, waarmede wij de geschiedvorschers en den samensteller beiden geluk mogen wenschen.

Dordrecht, October 1896. J. C. OVERVOORDE.

VARIA.

De oud-archivaris van Den Briel H. DE JAGER deelt in het onlangs verschenen nommer van het Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis (VI. 15) het volgende hoogst vermakelijke bericht mede:

„Nadat het boek van den hoogleeraar MOLL (over ANGELUS MERULA) was verschenen, nam het gemeentebestuur van Den Briel het zonderlinge besluit, om MERULA's handschrift (nam. de codicil van zijn testament) *gezegeld* te bewaren. Dat besluit werd volvoerd, en *ik mocht* MERULA's *codi-*

1) Hiertoe schijnen nog o.a. te behooren Micahel voor Michael in no. 77; Bredenrade in no. 862 en 890. De uitdrukking in no. 928, dat de oorkonde van 1472 is *opgenomen* in eene van 1446 is minder gelukkig.

cille, in eèn gezegeld papier gewikkeld, in mijn hand hebben, maar haar in te zien was mij niet vergund. In 1851 verzochten de Regenten van het Weeshuis aan de Stedelijke Regeering te vergeefs het handschrift van MERULA aan hen in bewaring te geven. Onderscheidene jaren later werd dat verzoek, als ik mij wel herinner, herhaald, maar met denzelfden uitslag. Wat de reden der herhaalde weigering geweest is, is mij onbekend. Waarschijnlijk hebben wij aan de eene of andere kleingeestigheid van de vroede mannen te denken. Waarvan echter de herhaalde weigering het gevolg geweest moge zijn, het tegenwoordig gemeentebestuur zal, naar mijn oordeel, wèl doen, wanneer het besluit op de weigering terug te komen en MERULA's codicille toe te vertrouwen aan de hoede der Regenten van het Weeshuis. Terwijl de oorkonde thans met andere codicillen berust in eene portefeuille ten raadhuize op een zolderkamertje, dat niet te bereiken is dan door het beklimmen van eenige trappen van ik weet niet hoeveel treden, hebben de Regenten van het Weeshuis een brandkast, waarin de oorkonde geborgen kan worden. Door de verzegeling, die plaats heeft gehad, is en wordt de lezing van de codicille belet, maar zij is daardoor niet voor spoliatie bewaard, en het gevaar daarvoor is niet denkbeeldig te achten."

Een besluit, dat een waardige tegenhanger vormt van dat van het gemeentebestuur van Rozendaal, dat onlangs weigerde zijn keurboek te doen in het licht geven, *ten einde de waarde daarvan niet te verminderen!* Men zal het wel eens zijn, dat beide gemeentebesturen niet zeer verlicht zijn: het is echter nog niet gelukt te ontdekken, welk van beide besluiten het amusantste is.

Over het archief van den vorst van Lombok meldde het Bat. Hbl.:

Het volledig, behoorlijk geordend archief van den vorst van Lombok is een paar dagen na den val van Tjakra-Negara in onze handen gevallen. Onze regeering zal daaruit dus veel vernemen van de verhouding van den vorst tot andere inlandsche grooten en ook van de onderlinge verhouding dier grooten.

De heer A. CORRE hangt een treurig tafereel op van de verwaarloozing der protocollen van de notarissen in sommige departementen van Frankrijk. Hij heeft op een stalletje ter markt in Bretagne voor enkele stuivers kunnen koopen eene verzameling gedeelten van papieren en perkamenten bescheiden, blijkbaar bijeengebracht om te dienen tot eene collectie zegels uit de 18e eeuw, en verschillende akten en documenten op perkament uit de 16e en 17e eeuw en die saamgebonden waren tot een pak scheurpapier.

Gedrukt en uitgegeven bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1896/7. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

De heer Mr. HEERES heeft gemeld, wegens tijdsgebrek niet langer als steller der Litteratuurkroniek in dit tijdschrift te kunnen optreden. De heer Mr. JOOSTING te Assen heeft zich welwillend bereid verklaard, voortaan in de Litteratuurkroniek verslag te geven over de zuivere archiefpublicaties (inventarissen, regestenlijsten, verslagen, rapporten enz.) **De leden der vereeniging worden dringend verzocht hem die geregeld toe te zenden.** De heer Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage zal zich belasten met hetzelfde werk voor historische publicatiën, die met het archiefwezen in verband staan; **ook daarvan wordt vriendelijk toezending verzocht aan zijn adres: Koninklijke Bibliotheek.**

Berichten, enz.

Benoemd:

tot commies-chartermeester bij het rijks-archief in Zeeland de heer M. H. VAN VISVLIET, wiens tevens vergunning is verleend, de betrekking van archivaris der gemeente Middelburg te blijven waarnemen;

tot adjunct-archivaris der gemeente Middelburg de heer W. O. SWAVING, leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool aldaar;

tot tijdelijk ambtenaar bij het gemeente-archief van Amsterdam de heer Dr. JOH. C. BREEN.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ. ENZ. ENZ.

WIJ EMMA, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET KONINKRIJK;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 December 1896, n°. 3099, afdeeling Kunsten en Wetenschappen;

Gezien het Koninklijk besluit van 31 December 1872 n°. 29;

Overwegende, dat het wenschelijk is de jaarwedde te regelen van de ambtenaren, verbonden aan de archiefdepôts des Rijks, zoo te 's Gravenhage als in de provinciën;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Het Koninklijk besluit van 31 December 1872 no. 29 wordt ingetrokken.

Art. 2. De algemeene Rijksarchivaris wordt benoemd op eene jaarwedde van drieduizend gulden (*f* 3000), welke na 2, 4, 6, 8 en 10 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met tweehonderd gulden (*f* 200) te verhoogen is.

Art. 3. De Rijksarchivarissen in de provinciën en de adjunct-archivarissen te 's-Gravenhage worden benoemd op eene jaarwedde van tweeduizend gulden (*f* 2000), welke na 4, 8, 12, 16 en 20 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met tweehonderd gulden (*f* 200) te verhoogen is.

Voor den Rijksarchivaris in Noordholland, zoolang deze in het genot van vrije woning is, en voor den Rijksarchivaris in Friesland, zoolang deze tevens bezoldigd bibliothecaris der provincie Friesland is, wordt het bedrag waarop zij benoemd worden respectievelijk op *f* 1600 en op *f* 1500 bepaald.

Art. 4. De commiezen-chartermeesters worden benoemd op eene jaarwedde van eenduizend gulden (*f* 1000), welke na elke twee jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is, tot een maximum van tweeduizend gulden (*f* 2000).

Art. 5. De adjunct-commiezen worden benoemd op eene jaarwedde van eenduizend gulden (*f* 1000), welke na 2, 4, 6, 8 en 10 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is.

Art. 6. De klerken, beambten en amanuenses worden benoemd op eene jaarwedde van vierhonderd gulden (*f* 400), welke na 3, 6, 9, 12, 15 en 18 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is.

Dit artikel is niet toepasselijk op hen, die tevens tot concierge zijn aangesteld.

Art. 7. De bij de vorige artikelen bedoelde verhoogingen worden slechts toegekend bij gebleken geschiktheid en dienstijver en nadat daarop bij de vaststelling der Staatsbegrooting is gerekend.

Art. 8. De thans genoten jaarwedden, welke hooger mochten zijn dan in deze regelen is vastgesteld, blijven gehandhaafd.

Art. 9. Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1897.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's GRAVENHAGE, 30 December 1896.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN HOUTEN.

In de *Staatscourant* van 5 Februari 1897 wordt de aanbesteding op 19 Februari geadverteerd van „het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan het Rijks-archiefgebouw te Arnhem, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 December 1898 (raming *f* 1320)." Het is reeds meer voorgekomen, dat de besteding van het onderhoud onzer Rijks-archiefgebouwen eerst geschiedt nadat het vorige bestek reeds eenigen tijd is afgeloopen. Dit geeft soms aanleiding tot ongerief en het is daarom te hopen, dat het geene gewoonte worde.

Te Edam is het oud-archief geordend en geïnventariseerd door den archivaris van Leiden, Mr. DOZY. De stukken zijn, na langdurigen arbeid, behoorlijk gerangschikt weder ten stadhuize opgesteld. Thans zal ook het nieuwe archief (van het begin dezer eeuw tot de invoering der gemeentewet) worden beschreven door den rijks-archivaris in Noord-Holland, den heer GONNET.

Dezer dagen verschenen de Verslagen over 's Rijks verzamelingen voor geschiedenis en kunst over 1895, die altijd aan de Verslagen over 's Rijks archieven vooraf gaan. Wij mogen dus hopen, dat in den loop van 1897 de verslagen van onze archieven over ...... 1894 zullen verschijnen. Of iemand ze dan nog lezen zal? Zullen velen nieuwsgierig zijn naar dit nieuws, dat dan bijna 3 jaren oud is? Het valt te betwijfelen.

Mocht toch de regeering ten dezen eene andere regeling willen treffen! Het wordt zoodoende ontmoedigend, zich voor het stellen der verslagen nog eenige moeite te geven en daaraan veel kostbaren tijd te besteden. Reeds zou iets bereikt worden, indien men kon besluiten, de lijvige archief-inventarissen, die steeds als bijlagen van de verslagen gedrukt worden, afzonderlijk uit te geven. Zij staan thans begraven in den bundel verslagen, waar niemand ze zoekt en gebruikt, en waar ze dan ook geheel niet behooren. De verwijdering daaruit zou dus niet alleen het verschijnen der verslagen bespoedigen, maar ook den inventarissen zelven ten goede komen.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1897 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VI^de^ AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen

Art. 158. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 17750.

Volgens den genoemden staat valt onder deze post:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	„ 6000.—
c.	commiezen	„ 2000.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 3200.—
e.	een klerk	„ 400.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1896 was op deze port hetzelfde bedrag uitgetrokken.

Art. 159. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven . *f* 7175.—

Voor 1896 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 160. Kosten van den bouw en inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . . *f* 100000.—

Voor 1896 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 161. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 34550.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2400 —
b.	„ „ Gelderland	„ 2600.—
c.	„ „ Noord-Holland	„ 2000.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „ Utrecht	„ 2800.—
f.	„ „ Friesland	„ 1900.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2200.—
h.	„ „ Groningen	„ 2200.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2400.—
j.	„ „ Limburg	„ 2100.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeester, klerken, concierges . .	„ 11950.—

Voor 1896 was een bedrag van *f* 30450 op dezen post uitgetrokken; zie over het verschil hieraehter.

Art. 162. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 67000.—

Voor 1896 was op dezen post hetzelfde bedrag uitgetrokken. Bij dezen post vinden wij de volgende toelichting:

„Gerekend is op *f* 22000 voor de huishoudelijke uitgaven, bureelbehoeften, aankoopen enz. der verschillende bureaux, *f* 27220 voor de inrichting, de kasten en het verder meubilair van de nieuwe archiefbouwen te Haarlem, Leeuwarden en Zwolle, op welk laatste tevens krachtens overeenkomst met de gemeente een uurwerk moet geplaatst worden en voor de verbetering van het archiefgebouw te Middelburg, *f* 10000 als 1ste termijn voor den bouw van archieflokalen te Assen en *f* 7780 voor kosten van onderhoud der overige archiefgebouwen."

Recapitulatie:

		1896.		1897.
Personeel				
art. 158.	*f*	17750.—	*f*	17750.—
art. 161.	„	30450.—	„	34550.—
	f	48200.—	„	52300.—
Materieel [1])				
art. 159.	*f*	7175.—	„	7175.—
art. 160.	„	100000.—	„	100000.—
art. 162.	„	67000.—	„	67000.—
	f	174175.—	„	174175.—
Geheel totaal	„	222374.—	„	226475.—

Naar aanleiding van art. 160 deelde de Regeering op een desbetreffende vraag in het voorloopig verslag gedaan, mede, dat „de onderbouw van het groot depot van het centraal archief" in den loop van het jaar 1896 is gereed gekomen. De aanbesteding van den bovenbouw moet volgens de memorie van antwoord op 23 Nov. j.l. zijn geschied.

Aan de bij art. 161 voorgestelde verhooging der tractementen van de ambtenaren aan de rijksarchieven werd door den Minister de volgende toelichting toegevoegd:

„Bij een Koninklijk besluit van 31 December 1872, no. 29, zijn de traktementen van eenige categoriën van ambtenaren bij 's Rijksarchief te 's Gravenhage geregeld. Voor de ambtenaren, die ten gevolge van de reorganisatie der Rijksarchiefdepôts in de provinciën na dien tijd zijn aan-

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

gesteld, is tot dusverre geen regeling getroffen, zoodat sommige stelselloos verhoogingen erlangden, anderen daarentegen zelfs na 10 en 14 jaren dienst geenerlei verbetering van traktement bekwamen. Het artikel is thans verhoogd ten einde eene algemeene regeling in toepassing te kunnen brengen, volgens welke bij gebleken geschiktheid en behoorlijke plichtsbetrachting de jaarwedden geleidelijk door periodieke verhooging opklimmen: voor den algemeenen Rijksarchivaris van *f* 3000 op *f* 4000, voor de Rijksarchivarissen in de provinciën en de adjunct-archivarissen te 's Gravenhage van *f* 2000 op *f* 3000, voor de commiezen van *f* 1000 op *f* 1500, voor de klerken, amanuenses en beambten van *f* 400 op *f* 1000. Deze cijfers zijn voor de Rijksarchivarissen in Noord-Holland en Friesland iets lager gesteld, omdat de eerste in het genot van vrije woning is en de tweede tevens het bezoldigd ambt van bibliothecaris der provincie waarneemt. De voorgestelde jaarwedden zijn noodig ten einde de diensten, die deze ambtenaren aan den Staat bewijzen, behoorlijk te beloonen en hen voor het dienstvak te kunnen behouden."

Naar aanleiding hiervan lezen wij in het voorloopig verslag het volgende:

„De verhooging der traktementen van bijna alle Rijksarchivarissen in de provinciën, met bedragen, die wisselen tusschen de 30 pct. en 10 pct. van hunne tegenwoordige jaarwedden, ging sommigen leden te ver. De noodige zuinigheid, zoo werd gezegd, schijnt hier niet te worden betracht.

Andere leden, hoewel erkennende, dat eene verbetering der bedoelde traktementen noodig is en geen bezwaar hebbende tegen het cijfer van *f* 4100, waarmede het artikel wordt verhoogd, waren toch weinig ingenomen met de ongelijke wijze, waarop de Regeering de verhoogingen wenscht toe te kennen. De Rijksarchivaris in de kleine provincie Utrecht zal meer hebben dan een zijner collega's in de andere provinciën, die in Gelderland wordt van *f* 2000 op *f* 2600 gebracht, terwijl alleen voor den Rijksarchivaris in Zeeland geen meerder geld wordt aangevraagd. Aanbevolen werd naar meerdere eenheid te streven.

Een lid wenschte te constateeren, dat de Rijksarchivaris in de provincie Noordbrabant, voor wien eene verhooging van *f* 400 wordt voorgedragen, aan Gedeputeerde Staten dier provincie niet de medewerking verleent, die eene geregelde en spoedige afdoening van zaken eischt."

Tegen deze opmerkingen werd door den Minister in de memorie van antwoord aangevoerd:

„De aanmerkingen door sommige leden gemaakt ten aanzien van de plannen van den ondergeteekende tot regeling en verbetering van de jaarwedden van het archiefpersoneel wekken bevreemding. Geklaagd wordt over de ongelijke wijze waarop de Regeering de verhoogingen wenscht toe te kennen.

Meer eenheid wordt door hen aanbevolen.

De ongelijkheid der verhooging is niet het gevolg van onregelmatigheid in den te scheppen toestand, maar van onverdedigbare verschillen in den tegenwoordigen. De nieuwe regeling beoogt juist de behoefte aan eene billijke algemeene regeling te bevredigen en een einde te maken aan een stelselloozen toestand. Bedoeld wordt, — gelijk uitdrukkelijk in den toelichtenden staat werd medegedeeld — eene regeling, volgens welke de jaarwedden naar een vasten maatstaf geleidelijk door periodieke verhooging opklimmen bij gebleken geschiktheid en behoorlijke plichtsbetrachting. De cijfers in het voorloopig verslag aangevoerd, om aan te toonen, dat stelsellooze verhoogingen zouden worden toegekend, kunnen geenszins het bedoelde bewijs leveren. Immers, de verhoogingen toegedacht aan de onderscheidene archivarissen, zijn die welke hun overeenkomstig den in te voeren maatstaf toekomen; de archivaris in Utrecht zal meer hebben dan zijne collega's, omdat hij meer dienstjaren (18) telt; op hem volgt de archivaris in Gelderland, die meer dan 14 jaren dienst heeft, zonder ooit eene verhooging te hebben erlangd; de archivaris in Zeeland wordt thans niet verhoogd, omdat hij in zijn tegenwoordigen rang slechts 2 jaren gediend heeft. De voorstelling alsof eerstgenoemde archivarissen zouden worden geprivilegieerd, is derhalve onjuist, veeleer zouden zij mogen klagen, dat hun jaren lang eene billijke traktementsverbetering werd onthouden.

Ten aanzien van de jaarwedde van den archivaris in Utrecht is opgemerkt, dat de provincie Utrecht kleiner is dan de andere, doch over het hoofd is gezien, dat er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen de territoriale oppervlakte van een gewest en den omvang, de belangrijkheid en de bewerkelijkheid van het oud-archief, dat in de hoofdplaats bewaard wordt; dit blijkt juist te Utrecht, waar het archief belangrijker en omvangrijker is dan in eenige andere provincie; immers, het omvat ook het oude archief van de bisschoppen van Utrecht, wier wereldlijk gezag zich uitgestrekt heeft over Utrecht, Overijssel, Drenthe en een gedeelte van Groningen en aan wier geestelijk gezag bijna geheel Nederland onderworpen was.

Eindelijk is door sommige leden gezegd, dat hier de noodige zuinigheid niet betracht scheen. Tegenover dit verwijt mag opgemerkt worden, dat hier, evenals bij andere nieuwe regelingen, de aard en omvang van den te verrichten arbeid de verhooging eischt. Het is voor 's lands dienst van het grootste belang, dat de archivarissen zoo lang mogelijk bij hun archief behouden blijven, omdat hun kennis van en hunne vertrouwdheid met de hun ter bewerking gegeven verzameling met den dag toenemen, hetgeen aan de bruikbaarheid der collectie ten goede komt, ja een onmisbaar vereischte voor de bruikbaarheid is. Onthoudt men nu aan deze ambtenaren elk vooruitzicht op eene billijke verbetering hunner positie, dan ontstaat het gevaar, dat zij naar eene andere beter bezoldigde of

meer vooruitzichten belovende betrekking omzien; en dat dit gevaar geenszins denkbeeldig is, blijkt uit het feit, dat in den loop van dit jaar een onzer verdienstelijkste archivarissen overgegaan is naar de rechterlijke macht en dat anderen reeds herhaaldelijk naar een ambt bij de magistratuur solliciteeren. Niet alleen derhalve de rechtvaardigheid, maar ook 's lands belang pleit voor een maatregel, die, wat het daarvoor geëischt bedrag betreft, stellig niet bezwarend voor 's Rijks financiën kan worden geacht.

Dat door den Rijksarchivaris in Noordbrabant aan Gedeputeerde Staten niet de noodige medewerking wordt verleend, kan niet worden toegegeven. Vermoedelijk doelt het lid dat deze opmerking maakte, op een geval, dat opgehelderd is geworden, en waarbij de gewenschte ophelderingen moesten geput worden uit documenten, behoorende aan een particulier, van wien de vereischte toestemming niet kon worden verkregen."

Bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer over Hoofdstuk V, evenmin als bij de behandeling in de Eerste van dit gedeelte der staatsbegrooting werd nog iets in het midden gebracht omtrent de betrekkelijke artikelen, die met de begrooting zijn aangenomen [1]).

Het recht van toezicht en de eigendom van den Staat op de Gemeente-archieven in Nederland en België volgens de Fransche wet.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat in dit artikel geen spraak zal en kan zijn van de hooge rechten van den Staat, om als Rijks-eigendom van de Gemeenten op te vorderen alzulke archieven als afkomstig zijn van Gemeenschappen of ambtenaren die landsheerlijke of souvereine rechten uitoefenden, van rechterlijke collegiën en ambtenaren en van geestelijke en wereldlijke vereenigingen, van welken aard ook, die opgeheven zijn door vorige Regeeringen of de tegenwoordige, en welke onder de Gemeentebesturen mochten berusten. Hier is alleen spraak 1°. van het *toezicht* over de archieven, welke afkomstig zijn van vroegere en tegenwoordige Gemeentebesturen en van Gemeente-ambtenaren; 2°. van de *eigendomsrechten* van den Staat op die archieven.

§ 1. *De bepalingen der Fransche wetten en decreten, uitgevaardigd ten opzichte der Gemeente-archieven in* 1794—1809. — De Fransche wet is op dit punt al zeer duidelijk. De bekende „loi concernant l'organisation des Archives établies auprès de la Représentation nationale van 7 Messidor an II" (25 Juni 1794), de wet die het groot beginsel bevat, waar-

[1]) Zie het Koninklijk Besluit, ter uitvoering van deze beslissing genomen, hierboven.

aan alle Staatszorg voor de archieven haar oorsprong neemt, bepaalt in art. III: „Tous *dépôts publics* de titres ressortissent aux archives nationales comme à leur centre commun et sont mis sous la surveillance du Corps législatif et sous l'inspection du comité des archives" en in art. IV: „Dans tous les dépôts de titres et pièces, actuellemeut existans ou qui seront établis dans toute l'étendue de la république, il sera formé un état sommaire de leur contenu, suivant une instruction qui sera dressée et une expédition de chaque état sera fournie aux archives".

Uit deze teksten leiden Blanche et Ymbert, in hun bekenden Dictionnaire général d'administration [1]), af — en met hen stemt Giron's Dictionnaire de droit administratif et de droit public [2]) overeen — dat een der inzichten van den wetgever van het jaar II is geweest om uit te breiden tot de archieven het beginsel van eenheid, dien gemeenschappelijken grondslag der nieuwe instellingen, dat verder is vastgesteld dat alle archiefdepôts, als van hun gemeenschappelijk middelpunt, afhangen van het depôt der nationale archieven en dat sinds dien de documenten, die de provinciën en gemeenten onder zich hebben, ophouden hun *toe te behooren*, terwijl alleen de *bewaring* hun blijft toebetrouwd.

Giron, t. a. p., voegt daar nog aan toe dat de verschillende archiefdepôts dus slechts afdeelingen zijn van eenzelfde geheel en dat de Centrale Administratie over alle openbare archieven een recht van inspectie uitoefent, zooals de term van het organiek decreet (lees: wet) luidt. Daaruit volgt, zoo gaat Giron voort, dat al de bewaarders van archiefdepôts de kwaliteit hebben van agenten der Centrale Administratie. Een gevolg van dit ophouden der eigendomsrechten op de archieven voor de gemeenten is hier wel de vrije beschikking daarover door den Staat. Dit vrije beschikken wordt zelfs nadrukkelijk geregeld in voornoemde wet van 7 Messidor an II, art. XII, aldus luidend: „Le comité fera trier dans *tous* les depôts les titres soit domaniaux, soit judiciaires, soit *d'administration* comme aussi dans les collections et cabinets de tous ceux, dont les biens *ont été* ou *seront confisqués*, les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire, aux sciences et aux arts, ou qui peuvent servir à l'instruction, pour être réunis et déposés, savoir: à Paris à la *bibliothèque nationale*, et dans les départemens à celle de *chaque district* [3]); et les états qui en seront fournis au comité des archives [4]) seront par lui transmis au comité d'instruction publique."

---

1) Tome 1er, p. 73.

2) Bruxelles 1895 à 1896, t. 1er, p. 24 in voce „archives."

3) De naam der groote onderafdeelingen, overeen komende met onze provinciën, waarin de Fransche republiek, was verdeeld, vóór dat de grondwet van 5 Fructidor an III (22 Aug. 1795) ze met den naam van departementen bestempelde. — De écoles centrales opgericht bij decreet van 8 Brumaire an IV (25 Oct. 1795) getiteld: „De l'organisation publique", vervielen bij de wet van 11 Floréal an X (1 Mei 1802) en met deze de bibliotheken zelve.

4) Te Parijs.

Om dit wel te begrijpen diene hier in herinnering te worden gebracht dat de Franschen de archieven in drie deelen verdeeld wilden hebben, nl.: 1°. domaniale archieven, 2°. rechterlijke [1]) en administratieve, 3°. historische d. w. z. volgens het begrip der Fransche Regeering *vooral* cartularia en diploma's van vorsten, pausen en bisschoppen.

Verder dient te worden opgemerkt dat er geruimen tijd in elk departement bij de écoles centrales een bibliotheek bestaan heeft tot het bewaren der archieven en handschriften hiervoor sub 3° bedoeld: n.l. „les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire, aux sciences et aux arts, ou qui peuvent servir à l'instruction publique". Deze bibliotheken waren ook voor het publiek toegankelijk en dus met recht als de bibliothèques de district te beschouwen, hoewel de Fransche Regeering toch de voorkeur er aan heeft gegeven om de schatten uit de Belgische depôts, in evengenoemd artikel bedoeld, te Parijs in de bibliothèque nationale te verzamelen. Of de Fransche Regeering werkelijk ook archieven, van *Gemeente-administratiën* voortkomende, naar Parijs heeft gevoerd doet hier niets ter zake, dit hing af van het feit of zij er iets van haar gading heeft gevonden. Maar hoe het zij, volgens de wet van 7 Messidor an II was zij daartoe gerechtigd. En dat het haar ernst was deze wet ook toe te passen door beslag te leggen op Gemeente-archieven, die vielen onder de hiervoor omschreven categorie van „chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire etc.", blijkt uit het volgende, betreffende bezoeken van Fransche ambtenaren aan Gemeente- en andere archief-depôts [2]), welke bezoeken, zooals blijken zal, ook in andere departementen werden gebracht.

Den 9 Vendémiaire an XII (2 October 1803) meldde MAUGIRARD „commissaire du Gouvernement pour les objets des sciences et arts dans les départements de la rive gauche du Rhin" zijne komst in het departement der Nedermaas aan den Prefect. De Minister van Binnenlandsche zaken had hem, zoo schreef hij den Prefect, bij missive van 8 Thermidor an X (27 Juli 1802) opgedragen, om onderzoek te doen naar de voorwerpen van kunst en wetenschap in de vier departementen van den Linker Rijnoever en later, bij schrijven van 7 Vendémiaire an XI (29 September 1802), om alles uit die verzamelingen mede te nemen, wat hij der nationale bibliotheek waardig achtte. Den 26 Brumaire an XI (17 November 1802) had de Minister die volmacht nog uitgebreid en hem voor de Prefecten, in wier gebied hij zich zou bevinden, een brief toegezonden, waarin de Minister schrijft, dat hij aan den burger MAUGIRARD en aan zijn adjunct ORTOLAIN had opgedragen o v e r a l de „dépôts littéraires" en bibliotheken van het Departement te bezoeken en een onderzoek in te stellen naar de aanwezige handschriften en andere voorwerpen van

[1]) De rechterlijke archieven werden later door de Fransche wet op de griffies der tribunaux de 1e instance in de arrondissementen geplaatst.

[2]) Archief van de Prefectuur van het departement de Nedermaas in het Rijksarchief te Maastricht.

kunst en wetenschap, van welk onderzoek den Minister verslag moest worden gegeven. Zijne instructies, zoo meldde MAUGIRARD verder, toonden hem de keuze aan, die hij moest doen in pauselijke bullen, diplomen, charters, acten, handschriften, oude drukken enz.

Den 19 September en 26 October 1812 kondigde de Minister van Binnenlandsche zaken den Prefect te Maastricht de komst aan van DUPRÉS, „employé des archives de l'Empire", om de archieven te bezoeken, te triëeren en een summieren inventaris te maken „des articles à réunir aux archives de l'Empire", en om deze afzonderlijk te plaatsen, zoodat men ze gemakkelijk kon overgeven als de Minister zou verordenen om ze te vervoeren. Van zijn kant gaf de Prefect, bij schrijven van 17 December 1812, last aan den *Maire* van Maastricht en den Sous-Préfet van Roermond om aan DUPRÉS de archieven respectievelijk op het *raadhuis* te *Maastricht* en in het *arrondissement* te Roermond te laten bezichtigen.

Uit het voorgaande blijkt tevens, wie, als er sprake is van schifting van Gemeente-archieven, dit doen moet, nl. de ambtenaar daarvoor door de Hooge Regeering aangewezen.

Dit alles wat de Fransche wetgeving en de uitvoering daarvan op het punt in kwestie betreft. Dat die wetgeving gegolden heeft in Noord- en Zuid Nederland, zullen wij thans zien.

§ 2. *Toepassing der voornoemde wetten op de Gemeente-archieven in Nederland.* 1796—1810. — De bepalingen der wet van 7 Messidor an II zijn uitvoerbaar verklaard:

1°. In de negen departementen van België [1]), met de Fransche Republiek vereenigd bij de wet van 9 Vendémiaire an IV (1 October 1795), bij decreet van het Directoire Exécutif d.d. 10 Germinal an X (3 Maart 1796).

Van het tegenwoordig grondgebied van Nederland behoorden onder die departementen:

a. dat der Nedermaas, waarvan geheel het hertogdom Limburg deel uitmaakte, behalve 24 gemeenten, die tot het Roerdepartement behoorden met Aken als hoofdstad, onder welk departement ook eenige gemeenten van de tegenwoordige provinciën Gelderland en Noord-Brabant ressorteerden.

b. Staats-Vlaanderen, deel uitgemaakt hebbende van het departement de l'Escaut en thans deel uitmakende van de provincie Zeeland [2]).

2°. In het gedeelte van Nederland, dat het Koningrijk Holland heeft gevormd en eerst in 1810 met Frankrijk werd vereenigd, is eenzelfde

---

[1]) Geheel de voormalige Oostenrijksche Nederlanden, de Staatsche landen van Overmaas, het Staatsch Overkwartier van Gelderland, de stad Maastricht met de geënclaveerde vrije Rijksheerlijkheden, het Prinsbisdom Luik en het graafschap Loon.

[2]) Afgestaan aan de Fransche Republiek bij het tractaat van 's Gravenhage d.d. 16 Mei 1795.

bepaling betreffende de Gemeente-archieven als in de wet van 7 Messidor an II wordt gevonden, ook ingevoerd.

Dat die wet zelve aldaar is ingevoerd, zou ik niet durven beweren; ik heb er te vergeefs naar gezocht. Is dit echter *niet* geschied, dan is het zeer opvallend, dat daar *wel* executoir is verklaard een „extrait de la loi, qui ordonne la réunion dans les chefs-lieux de départemens de tous les titres et papiers acquis à la République, du 5 Brumaire an V" (26 October 1796), luidend art. 1: „Les administrations centrales du département feront rassembler dans le chef-lieu du département *tous les* titres et papiers dépendant des dépôts appartenant à la République." (Bulletin des lois No. 85.)

Dit extract behoort onder de verordeningen, ingevoerd verklaard 8 November 1810, 6 Januari, 19 April 1811 in de Hollandsche departementen [1]). En zonder de invoering van de wet van 7 Messidor an II, beteekent dit extract der wet van 5 Brumaire an V niets en is een raadsel. Welke toch zijn die „titres et papiers dépendant des dépôts appartenant à la République"? Geen verklaring wordt gegeven. Waarom niet? Omdat de considerantia van de wet van 5 Brumaire an V duidelijk te kennen geven, dat die wet niets anders is dan eene *aanvulling* en eene modificatie in eenige bepalingen der wet van 7 Messidor an II. Immers deze considerantia luiden: „Le conseil des Cinq cents, considérant que la conservation des titres et papiers, acquis à la République, exige leur réunion prompte dans des dépôts publics; considérant que le triage de ces dépôts, ordonné par la loi du 7 Messidor an II, entraine des dépenses considérables et que ce travail ne peut être ajourné sans inconvénient, déclare qu'il y a urgence. Le conseil, après avoir déclaré l'urgence, prend la résolution suivante", en dan volgt het meegedeeld artikel.

Dus om te weten welke de archieven zijn, welke aan de Republiek toebehooren, moet men zijn toevlucht nemen tot de wet van 7 Messidor an II; en deze verklaart ook de gemeente-archieven, als behoorend aan de Republiek, tot Staatseigendom: wij zagen het reeds. Hier zij ook aangemerkt dat de Nederlandsche Minister van Binnenlandsche Zaken zich in een hierna § 3 te vermelden schrijven dd. 22 Mei 1827 op die wet beroept.

Maar het zij daarmee hoe het wil, zeker werd het Keizerlijk decreet, dat ten opzichte der gemeente-archieven eenzelfde strekking heeft als de wet van 7 Messidor an II, nl. dat van 20 Februari 1809, in 1810 executoir verklaard in het bij 't Fransche Keizerrijk in dit jaar aangehechte deel van Nederland [2]). Dit decreet toch luidt: (Artikel 1er.) „Les *manuscrits des archives* de notre ministère des relations extérieures et ceux

---

1) Mr. C. J. FORTUYN, *Verzameling van wetten en besluiten en andere regtsbronnen van Franschen oorsprong in zooverre deze ook sedert de invoering der nieuwe wetgeving in Nederland van toepassing zijn.* Amst., Johannes Müller, 1839, dl. I, pag. 296—297.

2) FORTUYN, dl. III, p. 48.

des bibliothèques impériales, départementales et *communales* et *des autres établissemens* de notre Empire, soit que ces manuscrits existent dans les dépôts auxquels ils appartiennent, soit qu' ils en aient été soustraits, ou que leurs *minutes* n'y aient pas été déposées aux termes des anciens règlemens, *sont la propriété de l'Etat*, et ne peuvent être imprimés et publiés sans autorisation [1])."

Hier is kwestie van archieven, niet van wat wij *thans* manuscripten noemen, want wat er op volgt van „*minutes*" laat geen twijfel over: minuten toch is het geijkte woord, bij officiëele stukken gebruikelijk. Ook zou het onzinnig zijn om dit artikel zoo op te vatten, alsof Napoleon al de handschriften, in den tegenwoordigen zin, staatseigendom verklaard heeft. Het spreekt van zelf dat door die verklaring tot staatseigendom der gemeente-archieven aan de besturen der gemeenten de bewaring daarvan in het algemeen niet werd ontnomen. Wat door die bepaling verstaan wordt is duidelijk door GIRON uiteengezet en door ons hiervoor meegedeeld: het Rijk werd eigenaar, de gemeente bleef de bewaring behouden, maar als daarmede belast door de Hooge Regeering („agent de l'administration centrale" zegt GIRON t. a. p.). Maar wel was het doel der Regeering om *die* archieven en handschriften, welke, volgens haar inzichten, in de Nationale en departementale bibliotheken tehuis behoorden, volgens de hiervoor aangegeven omschrijving, nl.: „les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire" etc. daarheen over te voeren.

3°. In de plaatsen van de tegenwoordige provincies Limburg, Gelderland en Noord-Brabant, die deel uitgemaakt hebben van het Roerdepartement (Hoofdstad Aken), zijn de *bepalingen* der wet van 7 Messidor an II ten opzichte der gemeente-archieven ook ingevoerd bij het Keizerlijk decreet van 20 Februari 1809 voormeld [2]).

Deze plaatsen zijn:

a. In Limburg: de gemeenten Gennep, Ottersum, Mook-Middelaar, Broeckhuysen (Broeckhuysen, Broeckhuysenvorst en Oyen), Grubbenvorst (Grubbenvorst-Lottum), Horst, Sevenum, Bergen (Well, Bergen met Ayen, Siebengewald, Afferden en Heyen), Meerlo (Meerlo, Tienray, Blitterswijk en Swolgen), Wansum (Wansum en Geysteren), Arcen en Velden (met Lom), Venray (Venray, Oirlo en Oostrum), Helden, Maasbree (Maasbree, Baarlo en Blerick), Kessel, Tegelen, Born (Born, Buchten en Holtum), Grevenbicht, Limbricht (met Guttekhoven), Urmond (met Berg), Munstergeleen, Melick-Herkenbosch, Sittard, Broeck-Sittard.

---

[1]) Bulletin des lois No. 229.

[2]) Zooals mij de geleerde Stadsarchivaris van Aken, R. PICK, schreef, blijkt uit A. VON DANIELS *Handbuch der für die Königl. Preuss. Rheinprovinzen verkündigten Gesetze, Verordnungen und Regierungsbeschlüsse aus der Zeit der Fremdherrschaft*. Köln 1831. Bd. III, Seite 480, no. 241, dat de wet van 5 Brumaire an V niet in de departementen van den Linker-Rijnoever, dus ook niet in het Roerdepartement is ingevoerd.

b. In Noord-Brabant: Oeffelt, Boxmeer, Demen en Langel, Dennenburg, Deursen, Haren, Kerpen, Huiseling, Macharen, Megen, Ravenstein, Beek, Schaik, Zeeland, Teefelen, Velp, St. Antonis, Bochel, Gemert, Uden; deze allen tot 1800, toen ze aan de Bataafsche Republiek werden afgestaan.

c. In Gelderland: Huissen (van 1795 tot circa 1800, daarna tot 1808 deel van het Groothertogdom Berg en van 1808 tot 1810 van het Koninkrijk Holland, van 1810 tot 1813 ingelijfd met dit Koninkrijk bij het Fransche Keizerrijk), Kekerdom en Leuth, in 1817 bij de Geldersche gemeente Ubbergen gevoegd.

Dus behoorden in 1810, toen de wet van 5 Brumaire an V en het Keizerlijk Decreet van 1809 in het voormalig Koninkrijk Holland (alsdan met het Fransche Keizerrijk vereenigd) werden ingevoerd, al de sub *b* en *c* opgenoemde plaatsen tot de departementen, die door dat voormalig Koninkrijk waren gevormd, behalve Leuth en Kekerdom, die evenals die sub *a* toen nog onder het Roerdepartement behoorden.

§ 3. *Toepassing der Wet van 7 Messidor an II in het Koningrijk der Nederlanden na* 1815. — Deze bepalingen zijn nog van kracht in geheel Nederland. Wij kunnen ons, om dit te bewijzen, niet alleen beroepen op de verzameling van FORTUYN, die, gelijk wij zagen, ze opnam onder de „wetten en besluiten en andere rechtsbronnen van Franschen oorsprong, sedert de invoering der nieuwe wetgeving in Nederland van toepassing", maar wij hebben ook vóór ons het gevoelen der Hooge Regeering in 1827.

In eene missive van den 22 Mei van dat jaar aan de gouverneurs der provinciën, werden deze namelijk door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, VAN GOBBELSCHROY, ter uitvoering van het Koninkl. besl. van 23 Dec. 1826 [1]) — na het opgeven van een aantal vragen over den aard, den toestand, de inventarisatie enz. der archieven, die zich in de respectieve provinciën bevonden, zoo van gewestelijken als stedelijken aard, als afkomstig van opgeheven instellingen, — aangeschreven: 1°. om te doen zorg dragen dat de noodige kasten, laden, doozen en dergelijken zouden aangeschaft worden om de stukken te bergen. 2°. om in het algemeen te zorgen dat voor de bewaring de meest geschikte middelen aangewend werden, terwijl de Minister ook bepaalde dat de onkosten voor dit belang voegzaam konden worden gebracht onder de onvoorziene provinciale of stedelijke uitgaven, naarmate deze een provinciaal of plaatselijk archief ten doel hadden.

---

1) Besluit waarbij bevolen werd dat er middelen zouden worden daargesteld en aangewend om de bronnen der Nederlandsche Geschiedenis, voor zooverre die tot nog toe onbekend waren of onvolledig bewerkt mochten zijn, op te sporen, nader te onderzoeken en zooveel mogelijk in het licht te geven. (Staatscourant van Januari 1827, no. 4.)

Dus worden hier de uitgebreidste maatregelen voorgeschreven door de Hooge Regeering ten opzichte ook der *Gemeente*-archieven, als bewijs van haar *recht* van *toezicht* en zorg over deze archieven. Verder laat de Minister er op volgen: „Bij deze gelegenheid kan ik niet nalaten op te „merken, dat in art. 12 van de wet van 7 *Messidor* het tweede jaar, en „naar aanleiding van de „Instruction pour règler les premières opérations „relatives au triage des titres dans les neuf départemens réunis" de „archieven betrekking hebbende tot de wetenschappen, kunsten en het „openbaar onderwijs zouden worden verzameld en neergelegd in de „*bibliotheek van elk Departement.*"

Het onnoozele 2e alineatje van art. 103, 1e afd. titel V der Gemeentewet in 1881, waarin wordt bepaald: „*hij* (de secretaris) *wordt daarbij in*-„*zonderheid ook met de zorg van het archief onder toezicht van burgemeester* „*en wethouders belast*", heeft, wij behoeven het niet te bewijzen, met al wat hiervoor is gezegd niets te maken en geeft aan de Gemeenten geen rechten. De Nederlandsche Regeering is in 't bezit van alle rechten, haar door de Fransche wetten ten dezen gegeven.

§ 4. *Toepassing der wet van 7 Messidor an II in België na* 1830. — Hoe in België, waar ook de wet van 7 Messidor an II nog in volle kracht is, over de rechten der Hooge Regeering, ontleend aan de voornoemde Fransche wetsbepalingen, door deze zelve, ten opzichte der Gemeente-archieven wordt geoordeeld; hoe zich in de door haar gesanctionneerde Gemeentewet de invloed van die rechten doet gevoelen, en hoe daar door rechtsgeleerden over die rechten wordt geoordeeld, zal uit het volgende blijken.

Dat de Fransche wetgeving in zake het archiefwezen in het Koninkrijk België nog van kracht is, is aan geen twijfel onderhevig. Nooit is de wet van 7 Messidor an II daar afgeschaft. Wat het tijdvak 1815—1830 betreft, verwijzen wij naar hetgeen hiervoor over die wet in het Koninkrijk der Nederlanden is gezegd.

Duidelijk is het dat ook de Belgische Gemeentewet van 1836, in artikel 100, de beginselen der wet van 7 Messidor an II heeft toegepast. Dit artikel luidt als volgt: „Le collége des Bourgemestre et échevins veille à la garde des archives, des titres et des registres de l'état civil; il en dresse des inventaires en double expédition ainsi que des chartes et autres documents *anciens de la commune* et empêche qu' aucune pièce ne soit vendue ou distraite du dépôt. Dans les communes, placées sous la surveillance des commissaires d'arrondissement, expédition de cet inventaire est adressée à l'administration provinciale" [1]).

Giron zegt dan ook naar aanleiding van voornoemd artikel der Bel-

(1) Belgische Gemeentewet van 30 Maart 1836 No. 136 in *Recueil des lois et arrêtés du Royaume de Belgique.* Brux. No. 17 p. 115.

gische Gemeentewet: „Ce texte est une application des principes énoncés dans le décret de Messidor an II. Le Collége échevinal est préposé à la garde des archives locales, non pas en vertu d'un pouvoir propre, mais comme délegué de l'autorité centrale. Il lui est expressément défendu de vendre ou de distraire du dépôt aucun document. Il est tenu de former un état ou inventaire des archives qui lui sont confiées et d'en adresser une expéditon à l'autorité supérieure. Dans tout ce qui concerne la fonction de gardien des archives, le collége échevinal est tenu d'obéir aux instructions, que lui donne l'autorité centrale agissant en exécution de l'article 3 du décret de Messidor an II."

§ 5. *Wenschelijkheid der toepassing der wet van 7 Messidor an II in Nederland.* — Wij hebben in de vorige § beschreven, hoe de Belgische Gemeentewet de beginselen van den wetgever van 7 Messidor an II, ten opzichte der Gemeente-archieven, huldigt. Het ware te wenschen dat men in ons land dezelfde beginselen huldigde.

Wat de praktijk betreft, zou, dunkt mij, aldus door de Regeering moeten worden bepaald:

1°. Ook waar de Gemeente een afzonderlijke bewaarplaats voor hare archieven heeft, die aan de door de Hooge regeering te stellen eischen van goede bewaring voldoet, en nog veel meer waar die bewaarplaats niet bestaat, moet de Hooge regeering de contrôle op die archieven uitoefenen door haar Rijksarchivarissen in de respectieve provinciën, zelfs in gemeenten, waar een Gemeente-archivaris is aangesteld.

2°. Waar in Gemeentehuizen stukken berusten, welke de Gemeentebesturen niet kunnen of willen bewaren, moet, volgens de voornoemde beginselen, het Rijk ze opvorderen ter deponeering in het Rijksarchiefdepôt in de respectieve provincie.

3°. De Gemeente-archivarissen moeten, in overleg met den Rijksarchivaris in de respectieve provincie, worden aangesteld door de Gemeentebesturen.

Dit slechts in het algemeen. Wat de bizonderheden aangaat, vereenig ik mij met hetgeen onze hooggeschatte oud-collega Mr. Seerp Gratama, thans rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, (wiens overgaan tot eene andere betrekking, ik, ook naar aanleiding van dit belangrijk onderwerp, dat hem zoozeer ter harte ging, ten zeerste betreur) daarover in dit tijdschrift zoo treffend juist heeft geschreven, waar hij handelt over „Wijziging van art. 103, 2e lid der Gemeentewet" [1]).

Maastricht. A. J. FLAMENT.

---

1) Jaargang 1894-95, p. 81—88.

Aan het heilige huisje geraakt.

De altijd strijdlustige Mr. S. Muller Fz. neemt in het *Nederlandsch Archievenblad* 1896/7 no. 3 de vrijheid, om een aanval te doen op eene uiting in het door mij bewerkte levensbericht van Mr. H. O. Feith. Ik misgun mijn vriend dit genoegen niet en zou hem die vrijheid niet gaarne willen ontzeggen: wat hij zegt is altijd wel de moeite der lezing waard. Wèl echter ontzeg ik hem èn het genoegen èn de vrijheid om mijne woorden te transponeeren in een ànderen veel scherperen toonaard, waarin mijne uiting een gansch ander karakter krijgt dan door mij was bedoeld. Ik word niet gaarne verantwoordelijk gesteld voor meeningen, die ik niet deel. Ik heb allen eerbied voor „ons systeem", maar meende tevens te moeten doen uitkomen, dat de gebruiker van een archief soms wel eens wat anders noodig heeft, en het doet mij genoegen, dat de heer Muller aan het slot van zijn overigens zeer interessant en leerzaam betoog deze behoefte ook blijkt in te zien: hij belooft ons, historici, immers naast zijne systematische inventarissen ook chronologische lijsten en alphabetische klappers. Meer mag ik niet verlangen. Ik zou het, dankbaar voor de instemming, hierbij kunnen laten, wanneer mijn geachte vriend zich in zijne drift om „ons systeem" tegen ik weet niet welken snooden aanval te verdedigen niet een paar maal deerlijk had blootgegeven. Hij gunne mij thans ook het genoegen een zoo ervaren kampvechter even tusschen de voegen van zijn anders welgesmeed harnas te prikken — een speldeprik maar, ik zal hem geen zeer doen.

1°. „Geen deskundige". — Vol verschuldigden eerbied pleeg ik, belangstellende leek, nederig op te zien tot den archivaris *als zoodanig*. Ik ga nog wel niet zoover als het „publiek" in zeker door mij bezocht Duitsch archief, waar men bij het 's morgens verschijnen van den „Herr Director" als één man opstond en hem in koor een „Guten Morgen, Herr Director" toezong, maar ik heb toch eerbied, heusch! Alleen als *gebruiker* van het archief meen ik alle bescheidenheid ook tegenover den „deskundigen archivaris" eenig recht van meêpraten te hebben en daarop komt het hier aan.

2°. „Spoedig — goed zoeken." Dat schijnt een geliefkoosde tegenstelling van den heer Muller te zijn, als hij de rol van Van Alphen's vriend tegenover sommige menschen wil spelen. Die „haastige spoed" kwam mij bekend voor! Ook nu echter gun ik mij het genoegen den vriendelijken bediller op zijne eigen tekortkomingen in deze te wijzen: als hij mijne opmerking werkelijk *in haar verband* goed gelezen had en zich niet met alle geweld, zij het dan ook ten mijnen koste, tegen den een of anderen aanval of bedenking had willen verdedigen, zou hij hebben gezien, dat ik zeide: om de stukken, *die hij noodig heeft*, *spoedig* te kunnen *vinden*. Ik zal niet vallen over de handige substitutie door

Mr. MULLER van „zoeken" voor „vinden", ofschoon ook op archivalisch gebied hij, die *zoekt*, niet altijd *vindt* . . . vooral bij systematisch ingerichte catalogi (crede experto!). Maar wie de stukken „die hij noodig heeft" vindt, heeft niet te klagen: er is ook „goed" gezocht. Ik merk overigens op, dat het goed zoeken in menig geval bevorderd wordt door de aanwijzingen van den gebruiker zelf. Het is mij tienmaal voor een gebeurd, dat de archivaris van een mij overigens geheel vreemd archief, dat min of meer systematisch geordend was, zonder mijne hulp weinig vond maar weldra beter slaagde, nadat mijne aanwijzingen van chronologischen aard hem op den weg hadden geholpen. Het is verder naar mijne overtuiging niet mogelijk zelfs in den best ingerichten inventaris aan alle eischen van den gebruiker te beantwoorden, evenmin als het mogelijk schijnt volkomen zekerheid te verkrijgen, dat er niet meer over een bepaald onderwerp is te vinden dan na lang zoeken is bijeengebracht.

3°. Bij eene chronologische lijst moet men de gebonden deelen noodzakelijk ter zijde leggen. — Mis, mijnheer de deskundige! Zie maar eens bij FEITH: hij plaatste de bijeengebonden stukken ieder op hun jaar, netjes en met verwijzing naar de gebonden deelen „verzameling van stukken" en de bladzijde daarvan. Moeten wij ons ook al door den binder laten regeeren?

4°. De liassen en dossiers moeten in eene chronologische lijst uit elkander. — Waarom? Men kan ze, zie weder FEITH passim, bijeenlaten of bijeenvoegen op den datum van het feit, waarop zij betrekking hebben. Dit is zelfs zeer verkieselijk, zooals het door MULLER aangehaalde voorbeeld van het kabinets-archief van LODEWIJK XVI bewijst. Dit geval bewijst intusschen niets voor MULLER's stelling: zoolang de eigenlijke samenhang der stukken niet ontdekt was, zou ook in een systematischen catalogus de collectie uiteen gelegen hebben! In een chronologische lijst zou ik de collectie plaatsen op het eerste of het laatste jaar der regeering van dezen koning, waar niemand het zou overslaan.

5°. Rekeningen. — Absoluut geen bezwaar, als zij op haar jaartal staan: hare werkelijke aanwezigheid blijkt voldoende en de moeite van het naslaan is werkelijk niet groot.

6°. Consensus doctorum. — Als ik mij niet bijtijds herinnerde, dat ik geen deskundige was, zou ik bijna zeggen, dat het mij wel wat verdacht schijnt, dat die „doctores" alle drie archivarissen zijn! Enfin, als de heeren ons ook chronologische lijsten geven, ben ik tevreden, maar.... ik wist tot nog toe niet, dat het ook in de bedoeling lag. Gelukkig verzekert onze „deskundige" dit nu en ik ben hem er dankbaar voor. Geduldig — overeenkomstig mijn aard — zal ik wachten, totdat de inventarissen af zijn.... en de lijsten en klappers ook! Dan zal ik den „deskundige" zegenen en misschien sta ik dan ook wel mede op, als

hij binnenzweeft. Ja, al geeft hij ons een Oorkondenboek van het Sticht, ingericht op de wijze van een archief-inventaris, ik zal hem dankbaar zijn.... mits zijne chronologische en alphabetische lijsten mij redden uit de verlegenheid, waarin „ons systeem" den „gebruiker" soms zou kunnen brengen.

7°. Ten slotte nog eens de uitdrukkelijke verklaring, dat ik met afschuw de verdenking van mij wensch te weren, alsof ik mij ooit heb willen „verklaren tegen de wetenschappelijke methode van organisatie der archieven" — een bewering, die alleen den duim van Mr. MULLER als plaats van oorsprong kent. Ik geef de noodzakelijkheid van zulk een inventaris in het algemeen gaarne toe, vooral tegenover den in ieder geval opmerkelijken consensus doctorum hier te lande. „Le respect des fonds" is mij als aangeboren, al ontveins ik mij niet, dat de consequente doorzetting van dit systeem zijn eigenaardige moeilijkheden oplevert. Maar daarvan zal ik zwijgen, want anders moet ik weder vernemen: houd je bij je leest! Ik wilde alleen maar zeggen en hier nog eens herhalen: organiseert uwe archieven zoo wetenschappelijk mogelijk; reconstrueert desnoods de onmogelijkste „fonds", die een middeleeuwsch of modern beheerder van archieven mocht uitdenken; let allereerst op de behoeften van uwe principalen: Ministers, Staten, stedelijke regeeringen, particulieren; maar denk ten slottte ook aan de eigenaardige behoeften van „het publiek", van de historici, die zonder uwe archieven niets zijn en.... zonder wie gij ook niet zoudt zijn, die gij zijt! En vooral: weest niet al te bang voor of te boos over een bescheiden woordje van bedenking, want het heilige huisje, waar niet aan geraakt mag worden, is eene zeer gevaarlijke woning!

P. J. BLOK.

Dat vind ik nu niet aardig van u, amice! dat gij mij lastig valt over mijne strijdlust op een oogenblik, dat ik niets anders heb gedaan dan mij verdedigen tegen *uwe* strijdlust; want gij weet wel, dat de opmerking, die mij in het strijdperk joeg en die ge mij vooraf mondeling hadt aangekondigd, u niet bij ongeluk uit de pen is gevloeid! En dan vind ik het *ook* niet aardig, dat ge u bezwaart over (en nog wel mij „de vrijheid ontzegt" tot) eene transpositie van uwe woorden in een toonaard, dien gij zelf in die mondelinge aankondiging eenigszins hadt aangegeven en dien ik ook weder meen te hooren klinken in uwe slottirade, waar ge zoo vriendelijk zingt over onze reconstructie van „de onmogelijkste fonds, die een beheerder van archieven mag uitdenken". Maar het *aller*onaardigst vind ik wel, dat gij mij houdt voor „bang of boos" over uwe opmerking; ik geloof waarlijk, dat mijn stukje van het een noch van het ander de blijken gaf. Doch genoeg: dit zijn kleinigheden! Ik haast mij ter zake en ik vind het gezellig, dat wij hier de zaak in ons blaadje

zoo huiselijk kunnen bepraten, zonder het geringste gevaar, dat iemand buiten onze enkele vakgenooten er ooit het geringste van verneemt.

Zie eens, uwe tirade bracht ons in een eenigszins moeielijk geval. Wij zouden van de bezwaren van een gewonen leek natuurlijk gaarne notitie nemen, hoeveel te meer van die van een professoralen leek, die het volgens het gemeen gevoelen allicht beter weten moet dan wij archivarissen en die ook volgens ons minstens evenveel recht heeft als zijn gewone collega om te klagen, als hij onze inventarissen onpraktisch vindt. Hier deed zich evenwel een ander geval voor. De professorale leek, die zich dood onschuldig aan ons voorstelt als een „gebruiker van het archief" gewapend met „alle bescheidenheid", bepaalt zich geenszins tot klagen, maar geeft ons raad over de beste wijze om het gewraakte euvel te verbeteren. Nu toch mogen wij archivarissen, meen ik, zeggen: „Hooggeleerde leek! Wij waardeeren ten hoogste uwe bescheidenheid en wij hebben tevens zoo grooten eerbied voor uwe paedagogische talenten, dat wij ons gaarne aan uwe voeten nederzetten. Maar wij kunnen het door ons niet zonder rijp beraad aangenomen werkplan niet zoo maar dadelijk verlaten, en wij hebben zeer groot bezwaar om eenvoudig op uwe bloote aanbeveling (hoe uitermate gewichtig ook) het oude door ons (eveneens na rijp beraad) verworpene systeem weer aan te nemen. Nog meer: zijt gij zeker u niet te vergissen? zijt gij waarlijk geheel zeker, dat gij vooraf den ons zoo welwillend gegeven raad goed doordacht hebt, en dat gij u hebt voorgesteld, tot welke consequenties het opvolgen van uwen raad ons in de praktijk zou leiden?"

Laat mij dit laatste punt thans nog even onderzoeken. Aan uwe eigene woorden toch meen ik eenige reden tot twijfel te mogen ontleenen, die ik „met alle bescheidenheid" aan uw verlicht oordeel wensch te onderwerpen. Reeds in uw levensbericht van Mr. Feith waart gij, vrees ik, een klein beetje in de war, toen gij dezen preest over het aannemen van eene „zuiver chronologische indeeling", terwijl hij de chronologische indeeling juist *volstrekt niet* zuiver heeft toegepast noch kunnen toepassen. Nu weder blijkt gij „niet te weten", dat op ons program staat, onze inventarissen door chronologische regestenlijsten te laten volgen; toch is dit werkelijk het geval en heb ik u zelfs nog onlangs de *tweede* mijner regestenlijsten toegezonden, zoodat het inderdaad niet *mijne* schuld is, indien gij niet op de hoogte waart.

Maar het lastigste is dit. Gij verklaart, dat Mr. Feith terecht de in banden samengebonden losse stukken stuksgewijze beschreven heeft. Maar tegelijk wenscht gij, dat de door mij vermelde losse papieren uit het kabinet van Lodewijk XVI (die, *om te voldoen aan het chronologische indeelingssysteem*, over het archief verspreid waren) na hunne hereeniging onder één nommer beschreven zullen worden. Hoe nu? mag ik vragen. Zullen wij dus de saamgebondene losse stukken stuksgewijze beschrijven

en de losliggende onder één nommer samenhouden? Kan onze geachte raadgever ook *het tegenovergestelde* bedoeld hebben? Doch neen: hij wenscht uitdrukkelijk niet „door den binder geregeerd" te worden! Maar hoe dan? Beurtelings stuksgewijze of gecombineerde beschrijving? Ik word daaruit niet wijs. Zou onze geachte raadgever ons regels voor die gevallen kunnen geven? of is hij van meening, dat de individueele willekeur hier beslissen moet?

Zoo ziet ge, dat de zaak toch niet zoo uiterst eenvoudig is. Ik zou hier kunnen eindigen, maar ik heb nog één grief op het hart. Gij ziet er „absoluut geen bezwaar" in, 200 aaneensluitende rekeningen op 200 plaatsen te moeten zoeken. Dit vind ik nu niet erg juist gezegd. Wij, die dikwijls de lotgevallen van de eene of andere instelling of retributie in eene serie rekeningen moeten vervolgen, vinden dit natuurlijk wèl een bezwaar, *en niet alleen wij*, *maar ieder ander*, *die een dergelijk onderzoek ter hand neemt.* Wilden wij zoo eenzijdig oordeelen als gij, dan zouden wij kunnen volstaan met de verklaring, dat het voor u „absoluut geen bezwaar" kon leveren, alle stukken van een bepaald jaar uit onze inventarissen bijeen te verzamelen. Maar dat zeggen wij *niet;* integendeel wij beklagen u hartelijk en wenschen u zooveel mogelijk tegemoet te komen.

Nu is mijne repliek uit. Maar ten slotte, geheel onder vier oogen, nog een woordje over eene zuiver partikuliere aangelegenheid. Gij verklaart dankbaar te zullen zijn, al geven de archivarissen u „een oorkondenboek van het Sticht, ingericht op de wijze van een archief-inventaris". Al wil ik u niet „de vrijheid ontzeggen", om over dit embryonische oorkondenboek te oordeelen, mag ik toch wel beweren, dat dit oordeel rijkelijk vroeg komt. Maar het lust mij *blijde* te zijn over deze vroegrijpheid van uw oordeel, nu zij op zoo verrassende wijze blijk geeft van uwen zin voor orde en regelmaat. Gelief dan, hooggeachte vriend! van mij de verzekering te aanvaarden, dat ik u zal blijven hoogachten, al verlangt gij ook, in strijd met uwe ordelievendheid, van mij de vervaardiging van *inventarissen*, *ingericht op de wijze van een oorkondenboek.*

S. MULLER Fz.

De verzegeling van Merula's codicil te Brielle.

Aan

de Redactie van het „Nederl. Archievenblad."

Geachte Redactie!

In no. 3 van Uw blad (1896/7) komt een mededeeling voor, betrekking hebbende op het Brielsche archief, en een conclusie, door de Redactie uit die mededeeling getrokken. Daar het besluit ter verzegeling van de codicille

van MERULA's testament door B. en W. in hun vergadering van 5 Mei 1852 genomen werd, behoeft de huidige stedelijke regeering zich dat niet al te zeer aan te trekken. Voor het geval echter, dat het nog iemand in den zin mocht komen een parallel te trekken tusschen Brielle en Rozendaal, kan het zijn nut hebben het volgende besluit van den Brielschen Gemeenteraad in dato 22 Oct. 1875 aan te halen:

„De missive van den heer Ds. DE JAGER (fol. 251 vermeld), houdende verzoek om van het archief der gemeente zulke acten te mogen uitgeven, wier publiceering den beoefenaar der geschiedenis niet dan aangenaam kan zijn en alzoo door hem, verzoeker, wenschelijk wordt gevonden, waartoe de Raad thans toestemming verleent."

Niet mooi gezegd, maar aan duidelijkheid niets te wenschen overlatende.

Geen wonder dan ook, dat de heeren Mr. J. A. FRUIN en Mr. M. S. POLS op p. XXIV van hun inleiding op het door hen uitgegeven Rechtsboek van den Briel, het volgende konden neerschrijven: „In de eerste plaats komt die dank toe aan het Brielsche gemeentebestuur, dat ons het gebruik der in zijn archief bewaarde H.S.S. op onbekrompen wijze vergunde."

Nog even herinneren wij aan „de Brielsche keuren uit de 15e eeuw", door den heer DE JAGER in 1877 in het licht gegeven (in „Nieuwe Bijdragen voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving"), welk belangrijk Manuscript eenigen tijd geleden door mij aan genoemden heer werd toegezonden voor de bewerking van een herdruk dezer uitgaaf. En eindelijk gelooven wij dat de lieden, die de laatste tien à vijftien jaargangen van „*de Navorscher*" geraadpleegd hebben, de Brielsche regeering zeker niet van onvrijzinnigheid te dezen opzichte zullen beschuldigen.

Met de opname dezer regelen zult U zeer verplichten

Uw dienstw. dienaar

BRIELLE, Dec. 1896. JOH. H. BEEN.

Wij hebben met belangstelling van de bovenstaande feiten kennis genomen en verheugen ons daarover zeer. De heer BEEN vergunne ons echter op te merken, dat de omstandigheid, dat het Brielsche gemeentebestuur de handschriften van keurboek en rechtsboek ter uitgave afstaat, *hoegenaamd niets* verandert aan het feit, dat ditzelfde bestuur aanleiding geeft tot rechtmatige verbazing door haar besluit om MERULA's codicil verzegeld te bewaren. De mededeeling van den datum van dit besluit zou ons inderdaad groot belang inboezemen, omdat die ons toelaat te hopen, dat de tegenwoordige Brielsche vaderen verstandiger zijn dan hunne voorgangers van voor 45 jaren, — indien niet de handhaving van den zotten maatregel ons zonneklaar het tegendeel bewees! RED.

Nogmaals het Krijgsgeschiedkundig Archief.

De rede, door den kolonel F. DE BAS in de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap op 30 November 1894 gehouden over *„de schatkamers onzer krijgsgeschiedenis,"* gaf aanleiding tot een polemiek in ons orgaan tusschen den voorzitter van de Vereeniging van Archivarissen, MR. S. MULLER FZ., en genoemden kolonel, belast met het toezicht op de krijgsgeschiedkundige nasporingen. Men mag aannemen, dat beide heeren het zwaard in de schede hebben gestoken, nu als aanleiding tot het tusschen hen gerezen misverstand is geconstateerd de verschillende beteekenis, die de partijen hechten aan het woord „archief." De heer MULLER houdt vast aan de definitie, door onze Vereeniging in hare jaarvergadering van 14 Juni 1896 vastgesteld, hij beschouwt een archief als een organisch geheel; de heer DE BAS geeft aan een archief eene ruimere beteekenis en noemt met vele anderen, zelfs van enkelen in den kring der archivarissen, archief, wat eigenlijk bibliotheek zoude moeten heeten.

Doch de heer DE BAS is niet alleen aangevallen geworden uit het kamp der archivarissen, ook op het open veld van een algemeen dagblad waagde iemand een aanval, en aanstonds was onze manhafte kolonel, wien men zeker allerminst ijver en liefde voor zijne krijgsgeschiedkundige nasporingen kan verwijten, bereid den degen te kruisen. *De Avondpost* van 26 November, 1 en 5 en 20 December 1896 is het terrein van den strijd tusschen E. ter eene zijde en N. N., en later kolonel DE BAS, ter andere zijde. Het duel is afgeloopen zonder verzoening en zonder den dood van een der partijen: de Redactie van *De Avondpost* is in het nummer van 20 Dec., na het laatste woord aan E. te hebben gegeven, tusschen de partijen getreden met de woorden: „Laat het nu genoeg zijn! De quaestie is ongetwijfeld hoogst belangrijk, doch zij leent zich, uitteraard, niet voor eene diepgaande bespreking in een algemeen dagblad. Het *Ned. Archievenblad* is dunkt ons, het meest daartoe aangewezen terrein."

Het schijnt, dat partijen geen lust bezitten den strijd op het hun aangewezen terrein voort te zetten en men mag er zich in verheugen; van beide zijden kent men elkanders meening thans voldoende. Niet om partijen opnieuw aan te sporen den degen te trekken, doch enkel omdat in het orgaan der archivarissen gewag dient te worden gemaakt van den daarbuiten gevoerden strijd over eene archiefquaestie, (men mag toch aannemen, dat niet alle archivarissen lezers van *De Avondpost* zijn), wordt hier een résumé van dien strijd gegeven.

E. was naar aanleiding van het eerste Verslag over de krijgsgeschiedkundige onderzoekingen in hoofdzaak tot deze drie gevolgtrekkingen gekomen:

„I. Aan afschriften van deugdelijke *in den vreemde* berustende bescheiden

„bestaat meer behoefte dan aan een copie van stukken, welke hier te „lande in de archieven zijn weggelegd.

„II. Het wil ons zelfs toeschijnen, dat copieën van de laatstbedoelde „stukken zeer goed kunnen worden ontbeerd; dat ten deze kan worden „volstaan met de vermelding, *waar* deze stukken te vinden zijn en wat „zij kortelijk behelzen.

„III. Het beoogde doel zou worden voorbijgestreefd door een *zelfstandig* „krijgsgeschiedkundig archief in het leven te willen roepen op dien voet, „dat daarvoor andere archieven *hier te lande* zouden moeten worden ge„plunderd; dan wel waarvoor, zoo dit wordt nagelaten, een arbeid zou „worden gevorderd, welke — wij kunnen de gedachte niet van ons af„zetten — eenige overeenkomst heeft met dien, welke wel eens met den „naam van monnikenarbeid wordt aangeduid."

N. N. komt in een vrij heftig schrijven hiertegen op, ergert zich aan de uitdrukking „monnikenwerk" en betwijfelt de bevoegdheid van E. om over deze zaken te oordeelen, omdat E. eene vergissing zou hebben begaan ten opzichte van het zoogenaamde Brusselsche archief aan het Departement van Oorlog te 's Gravenhage en omdat E. (volgens N. N. altijd) had getoond onbekend te zijn met de uitgave der Correspondence de Napoléon I in 32 deelen. Zeer terecht antwoordt E. hierop, dat dit zaken van zeer ondergeschikt belang zijn. „Daarmede wordt de quaestie niet „opgelost, of het zijn nut kan hebben *afschriften* te laten maken van archief„stukken, welke hier te lande *in originali* kunnen worden geraadpleegd."

Alsnu treedt kolonel F. de Bas op en zulks (de woorden zijn van de Redactie van *De Avondpost*) „op sterk agressieve wijze". Na eenige krachtige woorden aan het adres van E. vraagt de kolonel: „Hoe te „oordeelen over het nut of onnut van excerpten en afschriften, die E. „nooit of nimmer zag en waarvan hij dus absoluut niets weet .... Heeft „E. ooit historischen arbeid zien verrichten, zonder gebruikmaking van „uitvoerige aanteekeningen of excerpten, veeltijds van volledige afschriften „der meest belangrijke authentieke stukken, waarvan soms slechts één „enkel exemplaar bestaat?

„Gelooft E. inderdaad, dat een officier, die een deugdelijk werk wil „schrijven, b.v. over onzen oorlog van 1672 tot '78 met Frankrijk, Enge„land, Zweden, Keulen en Munster, tijd en middelen zal vinden om de „legio officieele tot heden niet geraadpleegde bescheiden te Amsterdam, „Arnhem, Assen, Breda, 's Gravenhage, Groningen, Leeuwarden, Maas„tricht, Nijmegen, Utrecht en in nog zooveel andere gemeente- en bijzondere „archieven — zoo hij al op laatstgenoemden werd toegelaten — te gaan „bijeenzoeken en beoefenen?

„Wanneer E. zulk een opdracht van het oorlogsbestuur ontving, zou hij „pas het nut beseffen van de excerpten en afschriften, die thans op initia„tief van het Departement van Oorlog in het Krijgsgeschiedkundig Archief

„stelselmatig en door uitstekende arbeiders in en buiten de voornaamste „garnizoenen bijeengebracht worden.

„Het ideaal voor het Krijgsgeschiedkundig Archief ware, volledige af- „schriften van alle belangrijke militaire bescheiden uit alle archieven te „bezitten. Om redenen van economie van tijd en van werkkrachten bewan- „delen wij den middenweg, door zaakrijke excerpten te nemen van minder- „en copieën van de meest gewichtige bescheiden. Dergelijke excerpten en „afschriften behooren als regel in de eerste plaats uit de eigen lands- „archieven te worden verzameld: dàn blijkt het van zelf wàt ontbreekt. „Vervolgens zoekt men de noodige aanvullingen in het buitenland. Aldaar „aan te vangen, gelijkt naar het spannen van de paarden achter den wagen."

Vervolgens wijst de kolonel op het onderzoek, door hem ingevolge opdracht der regeering in het afgeloopen najaar te Londen ingesteld, „maar niet dan nà voldoende zekerheid, dat hetgeen in Engeland berustte, „geenszins ten onzent te vinden was." Ten slotte verwijst de heer DE BAS voorzooverre zijne vermeende plannen van *plundering* en *annexatie* van archieven betreft, naar zijn weldra te verschijnen antwoord in het *Nederl. Archievenblad* aan Mr. S. MULLER te Utrecht.

E. verklaart de verschijning van dit antwoord te zullen afwachten en verschijnt 20 December 1896 weder in het strijdperk.

Na eene herhaling der drie bovengenoemde gevolgtrekkingen zegt E.: „Met betrekking tot de maatregelen, welke moeten worden getroffen, om „navorschingen en studiën op krijgshistorisch gebied aan te moedigen, „heeft zich een soortgelijk verschil van gevoelen geopenbaard, als zich „ten opzichte van het verdedigbaar maken der Stelling van Amsterdam „voordoet. In beide gevallen staat men voor een „*groot*" en voor een „„*klein plan*"; in beide gevallen stelt de eene partij zich betrekkelijk met „weinig tevreden, daarbij het oog gevestigd op behoeften, welke in meerdere „mate voorziening vereischen, en wenscht de andere partij, daarbij vooral „het buitenland tot voorbeeld nemende, een zooveel mogelijk der volmaakt- „heid nabijkomenden toestand in het leven te roepen, ongeacht de kosten „welke daardoor zouden worden veroorzaakt.

„Laat ons eens nagaan, hoe het „groote plan", waarbij schepping van „een *afzonderlijk krijgsgeschiedkundig archief* op den voorgrond staat, er „wel uitziet.

„Afgaande op hetgeen door den woordvoerder der partij, welke dit plan „voorstaat (den heer DE B.), dienaangaande in zijne geschriften wordt „medegedeeld, komt het hierop neer:

„*a.* *Alle* oorlogsarchieven van Nederland, van Oost- en West-Indië en „vroegere bezittingen, in het nieuw op te richten Algemeen Rijksarchief- „gebouw eene afzonderlijke afdeeling te doen uitmaken, dan wel

„*b.* Het krijgsgeschiedkundig archief als onderdeel van het Departement „van Oorlog of van den Generalen Staf samen te stellen.

„Uit de zooeven besproken en uit andere geschriften over het bewuste „onderwerp valt voorts af te leiden, dat, zoo b.v. aan het onder *b* bedoelde „plan uitvoering zou worden gegeven:

„1°. eene betrekkelijk groote localiteit, tot opstelling van de archief- „stukken en tot werkkamer, zou benoodigd wezen;

„2°. voor het maken van afschriften, excerpten enz. over een *kleine „maar deugdelijke kern van officieren*, die zich *eenige jaren achtereenvolgens* „aan die taak wijden, zou moeten worden beschikt;

„3°. deze afschriften, excerpten enz. langzamerhand zoodanig dienen te „worden aangevuld en gecompleteerd, dat eene verzameling wordt ver- „kregen, welke hem, die een of ander krijgshistorisch onderwerp wenscht „te behandelen, in staat zou stellen daaromtrent — in het bedoelde krijgs- „geschiedkundig archief — *zelf* de bronnen te raadplegen;

„4°. een en ander aanzienlijke uitgaven ten gevolge zou hebben.

„Het „kleine plan" draagt een veel meer bescheiden karakter. Daarmede „werd voornamelijk beoogd „het particulier initiatief" zoodanig op te wek- „ken en te ondersteunen, dat officieren, die zich tot een of andere krijgs- „historische studie voelen aangetrokken, niet behoeven te worden afgeschrikt „door de bezwaren, welke er aan verbonden zijn, om tot de wetenschap „te komen wáár (in Rijks-, provinciale-, gemeente- en particuliere archieven), „en in welk onderdeel dier archieven, de stukken voor eene dergelijke „studie zijn te vinden, zoomede wat deze stukken in hoofdzaak behelzen.

„Ter uitvoering van dit „kleine plan" werd door den minister van „Oorlog Bergansius een koninklijk besluit uitgelokt (van 24 April 1891 „No. 13), waarbij — in aansluiting aan hetgeen door hem in de Memorie „van Antwoord, betreffende Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor dat „jaar, was medegedeeld — werd goedgekeurd, dat „een onderzoek zou „worden ingesteld naar de in verschillende archieven aanwezige gegevens, „van belang voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis."

„In overeenstemming daarmede ontving, korten tijd daarna, de heer „de Bas de in den aanhef dezer vermelde opdracht, en werd hij sedert „1893, bij de vervulling van deze taak, bijgestaan door officieren, aan- „wezig in garnizoenen, waar een of ander archief is gevestigd.

„En nu zijn wij vanzelf genaderd aan het principieel verschil, hetwelk „tusschen ons beiden bestaat omtrent de wijze waarop deze taak had „moeten zijn opgevat.

„Het ideaal voor oogen houdende, hetwelk hierboven onder 3 werd „aangegeven, heeft de heer de Bas zich aan den arbeid gezet, alsof niet „„het kleine" maar „het *groote* plan" aan de orde was. Hij is daardoor „gekomen tot het doen verrichten van werkzaamheden, welke alleen genoeg- „zame waarde en beteekenis hebben, zoo daarmede worden belast officieren „omtrent wie bepaalde zekerheid bestaat, dat zij van een handschrift eene „copie leveren welke in waarde met het oorspronkelijk stuk volkomen

„gelijk staat, officieren, die voldoen aan eischen, hiervoren onder 2 „vermeld."

„. . . . „Een ernstig historieschrijver is slechts dan verantwoord op „copieën af te gaan, zoo originalia buiten zijn bereik liggen [1]) doordat „zij zich in het buitenland, of in particuliere handen, waaruit zij niet zijn „los te krijgen, bevinden; dan wel zoo voor de volkomen juistheid en „nauwkeurigheid dezer copieën waarborgen voorhanden zijn", als het „kleine „plan in den regel *niet* kan geven. Naar onze meening had men zich dan „ook bij de uitvoering van dit, door den minister van Oorlog vastgestelde, „plan moeten vergenoegen met den uitslag van het onderzoek der verschil- „lende archieven in beknopten vorm neer te leggen in gemakkelijk te „raadplegen inventarissen (catalogi), registers en klappers, aangevuld, „waar dit noodig is, door excerpten; met er zich verder toe te bepalen „aan den schrijver de behulpzame hand te bieden tot het consulteeren der „oorspronkelijke stukken en hem alleen in de gevallen, zooeven aangeduid, „in de gelegenheid te stellen van c.q. gemaakte afschriften kennis te nemen.

„Wanneer men bedenkt, dat de majoor SABRON — alvorens tot de „beschrijving van den oorlog van 1794—1795 op het grondgebied van „de Republiek der Vereenigde Nederlanden, en de majoor KOOLEMANS „BEYNEN, alvorens tot „de krijgsgeschiedkundige studie over de verdediging „der Bataafsche Republiek in 1799" over te gaan — de bronnen daarvoor „zelf hebben moeten opsporen; dat door hen desniettemin degelijke en „deugdelijke arbeid is kunnen worden geleverd, dan zal wel niet nader „behoeven te worden toegelicht, hoe, door zich binnen de perken van „het kleine plan" te houden, den officieren, die hun voorbeeld mochten „volgen, deze taak veel gemakkelijker zal worden gemaakt.

„Deze officieren zouden weliswaar alsdan eveneens voor de noodzakelijk- „heid blijven gesteld, meestal zelf afschriften of excerpten van de *door hen* „„belangrijk geoordeelde" bescheiden te vervaardigen, maar dit is, in „onze oogen, een groot voordeel.

„Eerstens omdat daardoor het oordeel, of een stuk belangrijk is of niet „aan den schrijver van het krijgshistorisch werk in quaestie blijft over- „gelaten en niet aan den persoon, die met het verzamelen van krijgs- „historische bouwstoffen, in algemeenen zin, is belast.

„Tweedens omdat, door de bedoelde vervaardiging zelf op zich te nemen, „de inhoud van de oorspronkelijke stukken, waarover gezegde afschriften „en excerpten loopen, onwillekeurig beter in het geheugen wordt opge- „nomen en tevens verstandelijk verwerkt. En het kan wel niet anders,

[1]) De in de Rijksarchieven berustende stukken kunnen, ter plaatse waar zich een zoodanig archief bevindt, worden geraadpleegd c. q. door de medewerking van den betrokken archivaris in te roepen tot het doen overkomen van dergelijke stukken uit andere provinciën.

Zoo kunnen zonder bezwaar de bescheiden uit het algemeen Rijksarchief te Maastricht, 's-Hertogenbosch, Middelburg, Arnhem enz. en omgekeerd, die uit de Rijksarchieven in deze gemeenten te 's-Gravenhage worden geconsulteerd.

„of zulks moet aan het gehalte van den geschiedkundigen arbeid, waartoe „men zich heeft gezet, ten goede komen.

„Afgescheiden van hetgeen hier werd aangevoerd ten gunste van „het „kleine plan", bestaat tegen zijne vervanging door „het groote", zooals de „heer DE BAS wil, onzerzijds nog een overwegend bezwaar.

„Nu reeds wordt in het Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage, door de „Staats- en andere officieele stukken van vroegere tijden (tot 1813), eene „aanzienlijke ruimte ingenomen.

„Zoodra het nieuwe gebouw voor bedoeld archief in gebruik is gesteld, „zullen daarin vermoedelijk ook dergelijke bescheiden, betrekking hebbende „op een zich bij genoemd jaar aansluitend tijdvak, worden opgenomen „tevens met het doel om de archiefkamers van departementen van Alge- „meen Bestuur enz. te ontlasten.

„In den loop der eeuwen zal in denzelfden geest worden gehandeld en „zullen naar het (de) Archiefgebouw(en) opvolgend worden overgebracht: „de archieven, handelende over tijdvakken, welke ver genoeg achter ons „liggen, om hetgeen daarin is gebeurd ter bearbeiding, desverlangd, aan „historici te kunnen overlaten.

„Blijft de steeds klimmende schrijfwoede aanhouden, dan ziet men — „mede in aanmerking genomen de moeilijkheid om te beslissen, wat vóór „de bedoelde overbrenging gerust kan worden vernietigd — voor het „geestesoog, te 's Gravenhage, in de 23e of in de 24e eeuw, eene *archief-* „*kolonie* verrezen. De moeilijkheid, welke daaruit voortvloeit, zou nog „grooter worden, zoo op het door den heer DE BAS voorgestane beginsel „werd ingegaan: namelijk voor een speciaal onderwerp „een zelfstandig „archief in het leven te roepen, waarin volledige afschriften van alle „belangrijke bescheiden uit alle archieven voorkomen".

„Overtuigd dat, met het oog op de toekomst, geen uitbreiding maar „*beperking tot het strikt noodige* in zake het archiefwezen een dringende „eisch is, zijn wij ook dáarom tegen „het groote plan" gekant."

Ten slotte verklaart E. omtrent het bewuste antwoord van den heer DE BAS aan Mr. MULLER: „dat de nadere door den heer DE BAS afge- „legde verklaring onzekerheid laat voortduren, of — wanneer „het Krijgs- „geschiedkundig Archief" eene *afzonderlijke afdeeling* van het Algemeen „Rijksarchief zou uitmaken — daarvan het gevolg zou wezen, dat naar „die afdeeling de *oorspronkelijke stukken*, nopens het bewuste onderwerp, „zouden worden overgebracht, dan wel, dat dit Algemeen Rijksarchief, „wat tegenwoordige wijze van opbergen, ordening en rangschikking van „bescheiden betreft, intact zou worden gelaten en dat in de bedoelde afdee- „ling alleen afschriften zou worden opgenomen van die stukken, welke „in dat archief voorkomen en uit een krijgshistorisch oogpunt van belang zijn.

„Aan den eenen kant staande tegenover de verontwaardiging van den „heer DE BAS, zoo men hem toedicht „het schoone verband onzer archie-

„ven (dus ook van het belangrijkste van allen) te willen uiteenrukken", „kunnen wij ons aan den anderen kant niet voorstellen, dat het in zijne „bedoeling kan liggen in eene onderafdeeling van het Algemeen Rijks- „archief „afschriften" op te leggen van stukken, welke in een ander ver- „trek van het voor dat archief bestemde gebouw *in originali* kunnen wor- „den geraadpleegd".

Wij hebben getracht een objectief overzicht van dezen pennestrijd te geven. Men zal ons kunnen verwijten, dat aan E., den aanvaller, langer het woord is verleend dan aan de verdedigers. Dit is echter niet alleen overeenkomstig de werkelijkheid maar vindt mede zijne verklaring in de meer soliede argumentatie van E. Dit laatste klinkt subjectief en wij kunnen niet nalaten dien klank nog te versterken door te verklaren, dat, zoo wij ongevraagd als scheidsrechter in deze in een algemeen dagblad besproken zaak zouden mogen optreden, wij ons in hoofdzaak aan de zijde van E. zouden scharen.

J. A. FEITH.

Litteratuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

F. DE BAS. Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. — Eerste jaarverslag (1 October 1895). Overgedrukt uit de Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent Militaire onderwerpen. — 's-Gravenhage, Van Cleef, 1896. (II, 72 bldzz.)

„Bij K. B. van 24 April 1891 n°. 13 werd goedgekeurd, dat een onderzoek zou worden ingesteld naar de in verschillende Archieven aanwezige gegevens, van belang voor de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis. Korten tijd daarna ontving de Luitenant-Kolonel F. de Bas een opdracht tot het verzamelen, schiften en rangschikken van bouwstoffen, betrekking hebbende op de krijgsgeschiedkundige gebeurtenissen: in de eerste plaats van het jaar 1793 (in aansluiting aan het bekende werk van F. H. A. Sabron over den oorlog van 1794—1795), vervolgens van de jaren 1813, 1814 en 1815."

Aldus wordt in dit „eerste jaarverslag" [1]) — dat een groote voldoening zal zijn voor den heer De Bas — het doel kortelijks uiteengezet van de aan hem opgegeven opdracht. Natuurlijk ging aan het onderzoek

---

[1]) Ofschoon ik niet gewoon ben in deze litteratuur*kroniek* bepaaldelijk critiek uitteoefenen, neem ik toch zoo nu en dan de vrijheid, een vraag, die bij mij is opgerezen, te stellen, of bedenkingen terneer te schrijven, die mij van gewicht voorkomen. De heer DE BAS zal mij, in 't belang der zaak, ten goede houden, dat ik ook ditmaal die gewoonte volg.

vooráf (wij volgen thans verder het verslag) bestudeering van de binnen- en buitenlandsche litteratuur over „de te behandelen onderwerpen." Van de geraadpleegde boek- en kaartwerken werd aanteekening gehouden ter samenstelling van een „Repertorium over de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis". Dit werk vorderde echter zeer traag.

Bovenomschreven doel werd in zooverre van grooteren omvang dan oorspronkelijk het plan was, dat „het onderzoek (wèl) zich aanvankelijk bepaalde tot de krijgsgebeurtenissen der jaren 1793, 1813, 1814 en 1815", maar dat „tevens, naar mate zulks voorkwam, aanteekening gehouden (werd) van bescheiden of bijzonderheden, betreffende andere oorlogstijdperken." Een uitbreiding dus, die maakte, dat geheel onze krijgsgeschiedenis binnen den kring van het onderzoek werd getrokken.

De volgende archieven en verzamelingen werden van 1891—1894 onderzocht: het Koninklijk Huisarchief; het „Archief" [1]) van prins Frederik, hetwelk ook bevat de „nagelaten papieren" van prins Willem George Frederik, overleden in 1799 als Oostenrijksch veldmaarschalk; het Algemeen Rijksarchief; de „Archieven" van het Departement van Oorlog (nader omschreven als: het Kabinets-Archief, de Charter-Kamer, de Algemeene Index, de archieven van opgeheven Commandementen, Korpsen en Inrichtingen en het archief der Genie); de verzameling handschriften der Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage; de provinciale griffiën van Zeeland, Noordbrabant, Limburg, Gelderland, Friesland en Groningen; de rijksarchieven te Middelburg, 's Hertogenbosch, Maastricht, Arnhem, Leeuwarden en Groningen; de gemeentearchieven van diezelfde steden en van 's-Gravenhage, Bergen-op-Zoom, Breda, Nijmegen, Gorinchem, Leeuwarden en Groningen; terwijl verschillende particulieren hunne verzamelingen, familiepapieren enz. beschikbaar stelden. Van 1894 tot 1895 werden in verschillende dezer archieven en collecties de nasporingen voortgezet, terwijl verder nieuwe onderzoekingen werden ingesteld in Assen, Zwolle, Deventer, Utrecht, Haarlem, Amsterdam, Almeloo, Kampen, Goes, Aardenburg, Axel, Hulst, Oostburg, Sluis, Philippine, Sas van Gent, Brouwershaven en Zieriksee. Ook in België werden onderzoekingen ingesteld. Het was immers te vermoeden, dat ook het buitenland vele gegevens zou opleveren. Het verslag geeft inlichtingen omtrent de belangrijkheid van wat werd gevonden [2]).

Door wie wordt het onderzoek verricht? De heer De Bas heeft de leiding en neemt ook zelf aan den arbeid deel. Ook enkele archivarissen verrichten het onderzoek zelf. Maar het grootste deel van den arbeid wordt verricht door „officieren der Infanterie onder voorlichting van

[1]) Ik neem dit woord hier en elders over uit het verslag. Natuurlijk wordt hier aan dit woord een uitgebreidere beteekenis gegeven dan strikt genomen wenschelijk is.

[2]) Uitvoeriger is dit geschied in de in dit tijdschrift reeds besproken lezing door den heer De Bas in de Vereeniging tot beoefening van de Krijgswetenschap den 30 November 1894 gehouden.

de respectieve beheerders der archieven en overeenkomstig ontvangen instructiën" [1]).

Hoe werd gewerkt? Men ontwierp „chronologische lijsten der in de verschillende archieven en andere verzamelingen voor de kennis der verschillende oorlogstijdperken beschikbare archivalia", een arbeid, elders (bladz. 8) ook genoemd het ontwerpen van „overzichten van de militaire stukken", terwijl „na voltooiïng der nasporingen voor eenigen oorlog uit alle daarop betrekking hebbende bundels één chronologisch geordende catalogus samengesteld" wordt. Verder is in het verslag sprake van „excerpeeren der stukken" [2]). Later nog spreekt de heer De Bas van het „bewerken in afschrift" [3]). Tevens is een aanvang gemaakt met het aanleggen van een bibliographische verzameling en van een verzameling kaarten. De eerste is „samengesteld uit ten geschenke ontvangen [4]) gedrukte catalogi en inventarissen van archieven hier te lande, benevens

1) Een vraag. In de Instructie voor de officieren belast met de Krijgsgeschiedkundige werkzaamheden dd. 28 September 1892 wordt gezegd, dat die werkzaamheden zullen plaats hebben van October tot Maart, omdat de dienst zulks in die maanden het best toelaat. (Vgl. ook bldz. 8 van dit verslag.) In de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 13 Maart 1895, tweede blad, wordt aan de vermelding van deze omstandigheid de opmerking toegevoegd: „Dus die werkzaamheden geheel ondergeschikt gemaakt aan den dienst." Is er vooruitzicht, dat die toestand op den duur in gunstigen zin worde veranderd? En verder. In datzelfde blad, waarin bij die gelegenheid zéér waardeerend over het streven zelf wordt gesproken, leest men: „Nu langzamerhand het archiefwezen en de werkzaamheden der archieven (archivarissen?) hoogere plaats begonnen is in te nemen in de wereld der wetenschap, moet dadelijk de vraag rijzen, of personen, hoe bekwaam overigens ook, zoo maar zonder bepaalde theoretische voorbereiding, een onderzoek en een regeling, als de heer De Bas wil, zullen kunnen entameeren. Ons komt het dan ook voor, dat in de allereerste plaats moet worden geregeld de opleiding der toekomstige arbeiders in den wijngaard, opdat een wetenschappelijke keurbende onder de officieren worde gevormd, die zich met hart en ziel op deze taak kan toeleggen. Zonder het gevaar te loopen, dat hun carrière wordt benadeeld, doordat zij hebben gekozen dit onderdeel van den militairen werkkring, een noodzakelijk onderdeel, waarvan hoe langer hoe meer het nut aan den dag treedt." Sedert dit werd geschreven zijn twee jaren verloopen. Is er sedert dien tijd reeds iets gewonnen in die richting? De heer De Bas zal de eerste zijn te erkennen, dat stappen in die richting noodzakelijk moeten worden gedaan.

2) In het verband, waarin dit woord hier (bldz. 2) voorkomt, zal dit moeten beteekenen: het zeer kort omschrijven van den inhoud, welke omschrijving dan de titel is, waaronder het document op den catalogus (inventaris) voorkomt. Er mag hier natuurlijk geen sprake zijn van het maken van excerpten, die zouden moeten dienen om voor het gemak van den beoefenaar der krijgsgeschiedenis het gebruik der stukken zelf onnoodig te maken. Met dergelijke excerpten zal in de meeste gevallen geen ernstig onderzoeker gediend wezen, wanneer de documenten zelf te zijner beschikking staan. En ook als het gebruik dáárvan hem ontzegd is, zal de waarde der excerpten voor hem nog zeer twijfelachtig zijn. Het maken van laatstbedoelde excerpten is dus een werk van zeer problematieke waarde en zou tijd verslinden, die met meer vrucht op andere wijze kan worden besteed.

3) Ik meen dat de heer De Bas hier op den verkeerden weg is. Ik kan mij voorstellen, dat het copiëeren van stukken, die voor anderen niet of zeer moeilijk te bereiken zijn (b.v. die in sommige particuliere verzamelingen hier te lande of die in archieven, enz. in het buitenland) van nut kan zijn, nu de heer De Bas en zijne medehelpers het geluk hebben, die onder hunne oogen en tot hun gebruik te krijgen. Maar — men zie bijlage II — hij ga niet verder! Documenten te doen copiëeren, welke zich hier in publieke archieven bevinden, is tijdverspilling, nu hier te lande die documenten zelf naar bijna overal, in de eerste plaats naar Den Haag, waar de aangelegde krijgshistorische collectie zich bevindt, kunnen worden opgezonden ter raadpleging! Of is de heer De Bas van plan, die stukken zelf te publiceeren of door zijne medewerkers te doen publiceeren? (Vgl. bldz. 11, laatste alinea).

4) Wij willen hopen, dat deze verzameling toch óók wel door aankoop verrijkt zal worden? En dat hierin toch ook zullen worden opgenomen bronnenpublicaties van krijgsgeschiedkundigen aard.

de door voormelde officieren samengestelde chronologische overzichten" [1]; de tweede — de kaarten — „meerendeels getrokken uit de collectiën in beheer bij de Topographische Inrichting. Daarbij wordt aanteekening gehouden omtrent de kaarten van krijgsgeschiedkundige waarde, voorhanden in de Afdeeling Genie op het Departement van Oorlog" [2]).

Het verslag bevat verder een opgave der „Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief." [3]) Daaronder komen naast verschillende boekwerken, die hier volkomen op hunne plaats zijn, als inventarissen, mededeelingen omtrent de wording, samenstelling, het beheer enz. van krijgsgeschiedkundige verzamelingen in het buitenland, ook vóór kaarten, afschriften en oorspronkelijke bescheiden. [4])

Verder dient nog gewezen op wat de heer De Bas mededeelt over het „Gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden", aldus saamgebracht.

Aan het verslag zijn toegevoegd twee bijlagen. De eerste geeft aan den „Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen van de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën op 1 October 1895." De tweede verschaft een „Overzicht der bundels, bescheiden en schenkingen [5]), voorhanden bij het krijgsgeschiedkundig archief van den Generalen Staf op 1 October 1895."

---

[1]) Zijn deze „chronologische overzichten" wel op hunne plaats in een „*bibliographische* verzameling"?

[2]) Dit is mij niet recht duidelijk. Worden de kaarten zelf „getrokken" uit de collectiën in beheer bij de Top. Inrichting? Of wordt aanteekening gehouden van wat daar is te vinden op cartographisch gebied, van belang voor het door den heer De Bas beoogde doel? (Vgl. ook bldz. 11, alinea 2).

[3]) Waarom voor deze collectie geen anderen naam gekozen? Het woord „*archief*" in zijn beperkte, technische beteekenis is hier toch in 't geheel niet op zijn plaats.

[4]) Behooren deze drie soorten van stukken wel in deze verzameling tehuis? Oorspronkelijke bescheiden zeker niet: zijn het archiefstukken, dan moeten zij naar de archieven; zijn het historische bescheiden van anderen aard, dan b.v. naar bibliotheken of andere collecties. Over afschriften zie mijn noot 2 op de voorgaande bladzijde. Kaarten??? Als hulpmiddelen zijn zij misschien hier op haar plaats. Mij wil het voorkomen, dat de verzameling, door den heer De Bas aangelegd, meer een middel moet zijn dan zèlf doel. Er moeten daarin worden bijeengebracht de resultaten van de onderzoekingen op krijgshistorisch gebied in de verschillende archieven en andere collecties, zóó dat de krijgshistoricus onmiddellijk zal kunnen zien, wáár hij de bouwstoffen heeft te zoeken voor het door hem bestudeerde en te bestudeeren onderdeel van zijn studie. Daarnaast afschriften van die stukken, welke zelf moeilijk voor hem zijn te bereiken. Verder hulpmiddelen, als bronnenpublicaties, litteratuuropgaven enz. Maar het krijgsgeschiedkundig „archief" mag nooit optreden als concurrent van werkelijke archieven b.v. Er mag zelfs in de verste verte niet gedacht worden aan het onttrekken van archivalia of andere stukken aan collecties, waarin zij tehuis hooren en waarheen zij (terug)gebracht moeten worden als zij er toevallig niet in berusten. (Vgl. hiervoor bldz. 53, alinea 4.)

[5]) Dit is natuurlijk een lapsus! „Schenkingen" kan natuurlijk niet geplaatst worden tegenover „bundels en bescheiden" en deze twee woorden moeilijk tegenover elkander. Jammer, dat alle stukken in dit overzicht door elkaar zijn gebruikt: gedrukte stukken en manuscripten. Gelukkig is deze regeling slechts voorloopig. (Vgl. bldz. 53, alinea 4.)

Jaarverslag van de Commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1895 aan Heeren Burgemeester en Wethouders in Februari 1896 ingediend. [Rotterdam, Van Waesberge, 1896. (8°.) 24 bladzz.]

I. *Toestand der archieflokalen.* In sommige kasten vocht evenals ten vorigen jare. [1]) Het steeds toenemend gebrek aan ruimte en de onvoldoende inrichting der archieflokalen deed de commissie voor het archief en de bibliotheek zich wenden tot B. & W. met een voorstel, dat naar vermoed wordt, een gunstig onthaal zal vinden. III. [2]) *Toestand der archiefverzamelingen.* Over 't geheel genomen in voldoenden toestand. Berging der charters: „Door elken perkamenten brief vast te hechten geheel vlak op een stuk dun carton, werd een wijze van bewaring verkregen, die groote voordeelen aanbiedt en waarbij vooral ook voor de zegels betere zorg wordt gedragen." In 1894 begonnen, was deze arbeid in 1895 nog niet geeindigd. IV. *Werkzaamheden en Ordening.* In 1891 werd begonnen met het in regest brengen van al wat in de Oude Grafelijkheidsregisters voorkomt van belang voor de geschiedenis van Rotterdam en omliggende ambachten. In 1894 en 1895 werd daarmede voortgegaan en menige bouwstof werd daardoor gevonden voor het in voorbereiding zijnde Oorkondenboek. Verder werd veel tijd in beslag genomen door het voorbereiden van de uitgave der Kronieken. — Verschillende registers en klappers (op de rentebrieven, op de regesten uit den „Blafferd van het Sint Agnieten Convent", uit het Register „Renten competeerende die Leprozen", uit het register „Goederen der priesteren en memorieheeren van St. Laurens", uit het leenregister van den huize van Honingen, op het eerste Weesboek van 1444—1469) werden gemaakt. — De inventaris der Privilegieboeken werd omgewerkt en vervangen door een uitvoerigen, meer beschrijvenden. — Het afschrijven der doodregisters ging geregeld voort. — Verschillende nasporingen werden door den archivaris gedaan ten behoeve der gemeente-administratie. — In 1894 deden 7, in 1895 4 particulieren officiëel aanvraag om onderzoek te mogen doen in het archief. — V. *In druk uitgegeven archiefstukken.* Het tweede deel der *Bronnen over de Geschiedenis van Rotterdam*, bevattende de oudste Kronieken van Rotterdam en Schieland, kwam in 1895 gereed. Het derde deel dezer uitgave, bekostigd door de Gemeente, zal bevatten de oudste Stadsrekeningen. — Verder gaven de heeren Unger en Bezemer nog enkele kleinere archiefstukken uit. — VI. *Aanwinsten door aankoop, geschenk of bruikleen verkregen.* Door den archivaris zijn overgenomen

[1]) Het verslag over 1894, ingediend in Februari 1895, is in deze kroniek nog niet besproken Voorzooverre noodig releveer ik daaruit enkele zaken, die nòg van belang kunnen geacht worden.

[2]) De hier weggelaten rubrieken zijn dezelfde als die met dezelfde cijfers zijn aangeduid in de vroegere verslagen. Zij geven ditmaal geen nieuws.

de burgerlijke standsregisters door de kerkelijke gemeenten tot 1812 gehouden. Verder het archief der in 1877 opgeheven gemeente Katendrecht en het archief der gemeente Kralingen tot 1824. — Het archief kocht aan o.a. teekeningen uit de nalatenschap van CH. ROCHUSSEN en uit de collectie PITCAIRN KNOWLES en kocht en verkreeg enkele andere voorwerpen, [1]) enz. — VII. *Gebruik van het Archief*. Een aantal personen kwamen voor min of meer belangrijke zaken geregeld de voorlichting van de archiefambtenaren inroepen. [2]) — Onderzoek werd gedaan door twee Amerikanen over de emigratie van Duitschers naar Pennsylvanië via Rotterdam. — Er is sprake van, dat het gemeente-archief („bedoeld zal hier zijn de oudheidkundige verzamelingen" [3]), zoo staat er in het verslag) enkele dagen voor het publiek tegen betaling van entrée open te stellen.

VARIA.

In de op 18 Juli 1896 gehouden vergadering van den gemeenteraad van Arnhem is eene verordening vastgesteld voor het Roomsch-katholieke vrouwenhuis. Deze verordening was het gevolg van de historische nasporingen van het raadslid, den rijksarchivaris mr. J. F. Bijleveld, die aan het licht hadden gebracht, dat niet J. van Berchem omstreeks 1750 dit huis heeft gesticht, maar Derck Bouwmeester bij akte, verleden voor schepenen van Arnhem op 27 Juli 1575. Eene kleine wijziging is thans in den werkkring der stichting gebracht, waardoor zij niet alleen aan weduwen maar ook aan andere vrouwen steun mag verleenen, in overeenstemming met de uitgesprokene bedoeling des stichters. Den heer Bijleveld werd bij deze gelegenheid hulde gebracht voor zijn belangrijken historischen arbeid door den voorzitter, namens den Raad, en door Dr. Thijssen, namens het College van regenten van het vrouwenhuis.

In de gemeenteraad van Dordrecht van 23 Februari 1897 werd het archief der gemeente ter sprake gebracht. Zie hier wat de *Dordrechtsche Courant* daarover mededeelt:

Ten aanzien van het voorstel van B. en W. tot benoeming van twee bevolkingsagenten, op eene jaarwedde van *f* 700 à *f* 800, spreekt de heer Rens de vrees uit, dat deze zaak spoedig zal ontaarden en eene groote uitbreiding krijgen, evenals het geval is geweest met de benoeming van een archivaris. Nog voordat deze benoemd was, steeg diens jaarwedde tot *f* 1000 en sedert is er een duur gebouw bijgekomen, zoodat de

---

1) Behooren die in een archief tehuis?

2) Waarom hunne namen en de onderwerpen dier onderzoekingen niet genoemd?

3) Hier zullen dan ook die voorwerpen, waarvan straks sprake was, onder dak gebracht zijn? Maar waarom dan tusschen het archief en de oudheidkundige verzamelingen geen onderscheid gemaakt, ten minste in het verslag? Nu klinkt het wel wat vreemd, in het verslag over het „archief" te lezen, dat „werd ontvangen het groote wijnvat, dat indertijd in den historisch-allegorischen optocht van 21 Mei 1874 op den wagen van den wijnhandel zeer de aandacht trok"; en dat „ter plaatsing in het archief" werd aangeboden en aanvaard „de schilderszetel van wijlen CHARLES ROCHUSSEN."

Gemeente, gezwegen nog van andere kosten, zich een blijvenden last van *f* 3000 's jaars heeft opgelegd.

De heer van Tienen Jansse zal over het wenschelijke der benoeming niets verder in het midden brengen, maar wenscht een woord van protest te doen hooren tegen de weinige waardeering, welke de inrichting van ons archief vindt bij den heer Rens, die een archief vrijwel tot de overbodigheden der gemeente-administratie schijnt te rekenen Spreker wijst daarom op het groote practische nut, dat een behoorlijke schifting en ordening van het archief kan hebben voor eene gemeente als de onze, speciaal wat betreft het bewijzen van eigendom. Wanneer de heer Rens langer lid van den Raad ware geweest, zou hem bekend zijn dat de naspeuringen van onzen archivaris meermalen tot belangrijke resultaten hebben geleid.

De heer Rens verklaart, wat de heer van Tienen Jansse spr. in den mond legt aangaande de meerdere of mindere nuttigheid van een archief of dat die instelling slechts een luxe-instelling zou zijn, heeft hij niet gezegd; alleen heeft hij als voorbeeld willen aanhalen hoe de kosten daarvan, aanvankelijk op *f* 500 geraamd, al spoedig ongemerkt tot *f* 3000 zijn gestegen.

De heer Veth zegt, dat, wat de heer Rens omtrent de kosten van het archief betoogd heeft, ook kan worden omgekeerd; wanneer het archief niet de gewichtige diensten bewees, die men van die instelling kan eischen en de oorzaak daarvan bleek te liggen in de vroeger onvoldoende bezoldiging, zouden met de wetenschap die wij thans bezitten omtrent het nut van het archief, zeker allen voor eene uitgaaf van *f* 1000 stemmen, wanneer die gevraagd werd. Het betoog van den heer Rens was dan ook niet noodig om eene andere hoogst noodige uitgaaf tegen te houden.

Het voorstel van B. en W. wordt hierop aangenomen met algemeene stemmen, behalve die van den heer Rens.

Omtrent de archieven der Hollandsche kerk te Londen bevatte de *N. Rotterdammer Courante* eenigen tijd geleden de volgende mededeelingen:

Den 21sten November 1862 brandde de Hollandsche kerk in Austin Friars, waarin de Hollanders te Londen al ruim drie eeuwen lang hun godsdienstoefeningen gehouden hadden, geheel uit. Alleen de kale muren bleven over. Gelukkig had het vuur iets gespaard, dat allicht meer waarde had dan al het verbrande, namelijk de archieven en de boekerij der kerk, hoewel men destijds de waarde van beide nog niet ten volle besefte. Maar op dat oogenblik wist men eigenlijk geen weg met de papieren en folianten, althans zoolang de kerk niet weer opgebouwd was. Toen dus de poorterij der City te berde kwam met het voorstel om die schatten onder haar vertrouwde hoede te brengen, nam de kerkeraad het met erkentelijkheid aan.

Ik moet getuigen dat de poorterij haar belofte, dat zij alles met de meeste liefde en zorg zoude bewaren, naar letter en geest stipt nagekomen is. Vooral in de poortersbibliotheek, welke eerst haren tegenwoordigen omvang en schoone inrichting kreeg, toen zij in 1871 en 1872 herbouwd werd als onderdeel van het Gildenhuis, bekleedden de Hollandsche archieven en boeken bepaald een eereplaats, en telkens

wanneer ik er een boek of manuscript uit wilde inzien, ondervond ik de meeste voorkomendheid. Voor zoover mij bekend, is er ook nooit door lezers of studenten over de behandeling geklaagd.

De kerkeraad acht nu echter den tijd gekomen, om de archieven en boeken uit het Gildenhuis weder naar Austin Friars te laten verhuizen. In de kerk is er al eenigen tijd geleden ruimte voor gemaakt. Of nu de in 1862 getroffen regeling aan duidelijkheid te wenschen overgelaten heeft, weet ik niet, maar de poorterij blijkt onder den indruk te hebben verkeerd en nog te verkeeren, dat de toenmalige overeenkomst een bestendig karakter droeg. Vandaar dat het poortersbestuur, gesteund door de commissarissen der boekerij en door haren bibliothecaris, alle pogingen aangewend heeft, om den kerkeraad van zijn besluit af te brengen. Het heeft o. a. betoogd, dat de schatten der Hollandsche kerk in het Gildenhuis toegankelijker en veiliger zijn dan in Austin Friars, dat de geleerde wereld nu gewend is ze in King-street te zoeken en dat ze vermeld staan in alle catalogi der poortersbibliotheek, enz.

Dit alles is grootendeels waar, en dat de poorterij alle zeilen heeft willen bijzetten alvorens de schatten weer prijs te geven, doet haar volle eer aan. Doch de kerkeraad der Hollandsche kerk is doof gebleven voor alle smeekbeden der poorterij en eerlang zullen derhalve de archieven en boeken dier kerk andermaal in Austin Friars worden geborgen en, naar ik vertrouw, ook daar even veilig en toegankelijk blijken te wezen als in het Gildenhuis.

Het overbrengen der schatten heeft natuurlijk zijn voor en tegen. Het tegen is flink uitoengezet door de pleiters der poorterij. Maar aan den anderen kant vormen deze archieven onbetwistbaar een geheel met de kerk, waartoe zij behooren, en wanneer nu maatregelen genomen zijn om de veiligheid ervan ontwijfelbaar te maken, dan is die kerk stellig hunne aangewezen bewaarplaats.

De groote waarde van de archieven der Hollandsche kerk te Londen is pas na 1862 aan het licht getreden, vooral door de ontdekking der historisch kostbare papieren, welke verborgen gebleven waren, toen de bekwame heer J. H. Hessels op de University Press te Cambridge voor den kerkeraad twee deelen van de gewichtigste brieven en bescheiden onder den titel *Ecclesiae Londino-Bataviae Archivum* uitgaf. Die ontdekking maakte een derde deel noodig, hetwelk misschien het allerbelangrijkst is van het drietal. Ik heb al meer dan eenmaal de aandacht op deze interessante uitgaven gevestigd, en bepaaldelijk op het afzonderlijke boekdeel, waarin de heer Hessels het gewichtige register van de lidmaten der kerk openbaar gemaakt heeft (1568—1872). Maar het was het werk van den heer W. J. C. Moens, te Lymington in 1884 verschenen, dat eigenlijk het eerst de aandacht op het belang dezer schatten gevestigd heeft. Het past thans opnieuw hem een woord van hulde hiervoor niet te onthouden.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. 5.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Een Italiaansche geestverwant.

Nadat ik u vroeger heb doen kennis maken met gelijkgezinden onder onze Duitsche en Zwitsersche ambtgenooten, kan ik thans het zeer onverwachte voorrecht hebben, u in kennis te brengen met een Italiaanschen collega. In zijn boekje, dat mij onlangs ter hand kwam, vond ik tal van opmerkingen, die reeds op zich zelf waarde hebben, maar nog veel meer voor ons, die in hoofdzaak dezelfde denkbeelden koesteren als hij reeds voor twintig jaren wereldkundig maakte. Het is de heer CLEMENTE LUPI, in 1875 (zooals uit zijn boekje blijkt) archivaris en privaat-docent in de paleographie te Pisa [1]). Gehecht aan de traditiën van het Florentijnsche archief, waar hij zijne opleiding ontvangen had, was hij begonnen, die, na zijne aanstelling te Pisa, in praktijk te brengen. Maar een pennestrijd over de organisatie van het archiefwezen, gevoerd naar aanleiding van eene discussie in het parlement, deed hem in zijne overtuiging wankelen. Door velen toch, ook door gezaghebbenden, bleek toen het Florentijnsche systeem afgekeurd te worden. LUPI kwam er toe zich zelven af te vragen, of zijne opleiding, die hem van jongs af in de Florentijnsche denkbeelden had doen gelooven, hem ook bevooroordeeld maakte tegenover afwijkende meeningen, die nu toch gepatrocineerd bleken te worden door mannen van naam. Kort en goed nam hij een besluit. Bij de eerste gelegenheid trok hij naar Parijs, waar reeds sedert zoo langen tijd een vast systeem van archiefregeling is ingevoerd, — een systeem, nu ook door velen als voorbeeld voor Italië aanbevolen. Hij wenschte dit systeem in werking te zien en in loco te gaan bestudeeren. Hij ging — en kwam terug, bevestigd in zijne overtuiging. Hoewel niet blind voor hetgeen in Parijs doelmatig bleek te zijn ingericht, had hij toch tegen het systeem van

[1]) Thans, naar ik onlangs vernam, hoogleeraar in de archeologie aan de universiteit van Pisa.

inrichting overwegende bezwaren. Van zijne bevindingen gaf hij rekenschap in een klein boekje, getiteld: *Gli archivi e le scuole paleografiche in Francia e in Italia*, — een boekje, dat overvloeit van verstandige en practische opmerkingen, nuttig ook voor ons.

Ik zal trachten u daarvan een kort overzicht te geven. Achtereenvolgens bespreekt LUPI: 1°. de inrichting der archiefgebouwen, 2°. de ordening der archieven, 3°. de inventarissen, 4°. de toegankelijkheid der archieven, 5°. het beheer der archieven en 6°. de opleiding der archivarissen. Alleen de tweede en de derde afdeelingen zijn voor ons van belang; de overige bevatten slechts enkele nuttige opmerkingen.

Ordening. Het Parijsche archief is verdeeld in vier afdeelingen (sections), die reeds in den revolutietijd zijn ingesteld: 1°. de secretarie, 2°. historische afdeeling, 3°. wetgeving en rechtspraak, 4°. administratieve afdeeling. Deze indeeling voldoet volgens LUPI aan de Franschen zelven niet; gaarne zou men er toe overgaan het geheele archief te reorganiseeren en de „anciens fonds" te reconstrueeren. Maar nu reeds sedert eene eeuw in deze richting gewerkt is, is het herstel der oude orde hier en daar onmogelijk, in ieder geval een reuzenwerk, waartegen men begrijpelijker wijze opziet. Eenvoudiger is de inrichting te Milaan, waar het geheele archief verdeeld is in eene historisch-diplomatische en eene administratieve afdeeling. Maar ook tegen deze verdeeling heeft LUPI ernstige bezwaren. De splitsing ontwricht de archieven, en tengevolge daarvan ook de geschiedenis der zedelijke lichamen, waarvan zij afkomstig zijn. Zij is in de praktijk dikwijls onmogelijk, altijd willekeurig. Zelfs de afscheiding van de zuiver rechterlijke stukken, die gewoonlijk nog het meest op zich zelf staan, is onuitvoerbaar: verschillende zedelijke lichamen toch, wier archieven behooren tot de administratieve afdeeling, bezaten ook enkele rechterlijke functiën. Bij de opneming van nieuwe archieven stuit men telkens op moeielijkheden: immers archieven van gasthuizen, kloosters en familiën passen dikwijls niet in het kader, zoodat steeds nieuwe rubrieken moeten gevormd worden en hèt ten slotte maar het eenvoudigste blijkt, ze te plaatsen op de namen van de stichting of de familie, waarvan zij afkomstig zijn.

Zeker is het noodig regels te geven voor de ordening der archieven. Maar het moeten algemeene regels zijn, toepasselijk op alle archieven, op alle plaatsen en alle gevallen, geene willekeurig uitgedachte regels, die strekken òf ten bate van de geschiedenis òf ten bate van de administratie: de regels moeten gebaseerd zijn op grondige kennis der archieven zelven. De hoofdregel is gesteld door GALEOTTI [1]): „een goed georganiseerd archief moet in de verdeeling der stukken het beeld vertoonen van den organischen bouw van den staat, zooals een goed architect de bestemming

[1]) Leopoldo Galeotti, senator en directeur van het Archivio dell' amministrazione della Real casa (archief van het Kroondomein?) nelle provincie. (Overleden te Florence in 1884.)

en de inwendige verdeeling van het huis uitdrukt in den gevel"; met andere woorden: het archief moet ingedeeld worden volgens de historische methode, „par fonds".

De archivaris, geplaatst voor een ongeordend archief, een hoop deelen, liassen („filze") en losse stukken, maakt niet vooraf een stel afdeelingen gereed, die hij nog niet kent [1]), maar neemt het eerst het beste boek ter hand. Dit boek verwijst hem naar eene instelling of een zedelijk lichaam, en hij brengt de stukken van elke instelling bijeen; twijfelachtige stukken legt hij voorloopig ter zijde. Reeds dan heeft hij een overzicht van de instellingen van een land of van de verschillende colleges van het staatsbestuur, en hij kan er dan toe overgaan de stukken der verschillende colleges, voor zooveel mogelijk, tot seriën te vormen. Is dit werk verricht, dan heeft hij reeds eenig inzicht in den aard der verschillende colleges, hunne bevoegdheid, hunne betrekkingen en hunne lotgevallen. Als dan de seriën chronologisch geordend zijn, kent hij gewoonlijk den oorsprong en den levensduur van elk college en het tijdstip, waarop groote wijzigingen in hunne inrichting zijn gebracht.

Uit het voorafgaande volgen drie regels: 1°. de archiefstukken van een staat moeten verdeeld worden in afdeelingen volgens de instellingen, die deze archiefstukken vertegenwoordigen. 2°. de afdeelingen moeten verdeeld worden in seriën, volgens den aard der stukken. 3°. de deelen eener serie moeten chronologisch geordend worden.

De archieven van gelijksoortige instellingen moeten in het archief bijeengeplaatst worden. De voornaamste gaan vooraan: de archieven van het hoogste gezag. Dan volgen de colleges of ambtenaren, aan wie is toevertrouwd de zorg voor het behoud van den staat, de openbare orde, de goede zeden, de gezondheid, het onderwijs enz.; daarna het beheer der financiën, de kunsten en den handel; verder de rechterlijke colleges. In de volgende afdeeling vindt men de colleges, die niet direct van den staat afhankelijk zijn, en eindelijk de archieven van geestelijke gestichten en familiën. Bij de verdeeling moet er streng op gelet worden, dat de archieven van den staat gescheiden worden gehouden van de archieven, die dit openbaar karakter missen.

In elke afdeeling plaatse men het eerst de akten van een college, daarna zijne correspondentie, dan de administratieve stukken en eindelijk de processen. Bij deze rangschikking is het van geen belang, of b.v. de tweede afdeeling toevallig oudere stukken bevat dan de eerste; immers indien dergelijke stukken in de eerste afdeeling ontbreken, dan is het toch waarschijnlijk, dat ze wel bestaan hebben maar toevallig verloren gegaan zijn, en deze omstandigheid mag geene aanleiding geven, de eerste, verminkte afdeeling naar de tweede plaats te verwijzen.

---

[1]) Vooropgevatte denkbeelden en regels over bijzonderheden, zegt de schrijver, kunnen evenmin toegepast worden, als men alle menschen kan kleeden volgens eene maat.

Het onderzoek der stukken leert spoedig, of de organisatie van den staat op een bepaald tijdstip geheel veranderd is, zoodat b.v. eene republiek een koninkrijk werd. De indeeling moet deze veranderingen weerspiegelen door het vormen eener nieuwe afdeeling. Immers een ondergeschikte autoriteit is niet meer dezelfde als een onafhankelijke; zij heeft niet meer de opperste leiding der zaken en onderhoudt geene betrekkingen met andere staten; haar werkkring is beperkt door den wil van den vorst. En men blijft zoodoende trouw aan het gestelde beginsel, dat de ordening van het archief de lotgevallen van den staat documenteeren moet.

Men passe evenwel deze regels niet al te streng toe. Het doorloopen van seriën, de aard der stukken en andere redenen kunnen aanleiding geven tot het maken van uitzonderingen: de archivaris moet in elk voorkomend geval beslissen. Steeds echter moet eene uitzondering gemaakt worden voor het geval, dat het archief van eene instelling of een college vermengd is met dat van eene andere instelling of college, waarmede het vereenigd is of waarop zijne rechten zijn overgegaan. In zulk een geval vorme men wel van het archief van de geannexeerde instelling of college eene afzonderlijke afdeeling, maar men scheide de beide archieven niet; immers zoodoende zou het beeld van de geschiedenis der annexeerende instelling verminkt worden en eene afdeeling van het archief zou beroofd worden ten bate eener andere. Deze uitzondering heeft echter geen plaats, in geval het archief van een gesticht alleen in een ander gesticht gedeponeerd is; het is dan geoorloofd, het gedeponeerde archief af te scheiden en het zelfs zoo noodig naar eene andere afdeeling van het depôt over te brengen.

Bij de rangschikking der losse stukken neme men niet te veel willekeurige onderverdeelingen aan. Men rangschikke ze volgens den maatstaf, aangegeven door de gebondene deelen en de seriën. Doch alleen indien de vereeniging van stukken in deelen en seriën oorspronkelijk is; bracht een latere archivaris ze tot stand, dan is zij als maatstaf voor de indeeling van het archief waardeloos.

Het is ongeoorloofd, stukken uit seriën of afdeelingen te lichten, om daarvan verzamelingen te vormen. Verzamelingen van autographen, van akten, belangrijk voor de geschiedenis van een beroemd persoon enz., uit verschillende archieven gelicht, maken daarin betreurenswaardige lacunes en snijden den draad van historische onderzoekingen af. En tegenover dit nadeel staan geene evenredige voordeelen. Immers dergelijke verzamelingen worden gevormd volgens de invallen van een archivaris; zijn opvolger kan met evenveel recht weer iets anders willen; hij zal verschillende stukken weer op hunne oude plaatsen willen brengen en ziet zich daarin verhinderd, wanneer niet op elk stuk zeer nauwkeurig de plaats is aangewezen, van waar het vroeger weggenomen is. Het vormen van verzamelingen is niet de goede weg: de archivaris ordene de

stukken alleen volgens de „idee archivistiche", zonder eenige voorkeur voor bepaalde soorten van stukken. Wenscht hij alles, wat op een bepaalden persoon of eene bepaalde zaak betrekking heeft, bijeen te brengen, welnu eene lijst der stukken voldoet even goed aan het doel of nog beter eene uitgave daarvan.

Ook over *de berging der archiefstukken* geeft LUPI behartigenswaardige wenken. Het Italiaansche systeem acht hij verkeerd. Te Parijs zag hij met voldoening kartonnen doozen ter bewaring van dossiers te zamen met de daarbij behoorende charters en kaarten. Overigens is hij een voorstander van het systeem, om alles (behalve de „pergamene a volume") in den ouden toestand en in de oude afdeelingen te laten, en om niet te streven naar eene plaatsing van alles op dezelfde wijze en in ééne doorloopende serie.

Voor de charters acht hij het best afzonderlijke plaatsing der opgerolde stukken. Reeds van ouds vormden de charters eene afzonderlijke serie van het archief, gemotiveerd door hun uiterlijken vorm; terwijl de gelijksoortige inhoud van sommige charters en sommige andere stukken nooit een reden was, om deze bijeen te voegen. Zij behooren ééne doorloopende serie te vormen [1]; hoogstens kan men de charters verdeelen volgens de instellingen, van waar ze afkomstig zijn, en ze dan naast de andere seriën van dit archief bergen. De plaatsing van alle charters bijeen heeft echter dit voordeel, dat men dan deze afdeeling van het archief kan voorzien van kasten („scaffali") van bijzonderen vorm, bepaaldelijk ingericht voor de berging van charters. Te Florence zijn alle charters opgerold in chronologische orde geplaatst in vierkante vakjes, die er 20 bevatten en ruimte laten voor aanvullingen; boven elk vakje vindt men een etiquet met opgaaf der jaartallen, die het bevat (en den naam van de instelling, waarvan de charters afkomstig zijn); groote rollen zijn bij elkander in afzonderlijke vakken geplaatst. De charters dragen geen volgnommer, maar alleen eene dagteekening; dit is voldoende om ze terug te vinden en men kan nieuwe aanwinsten gemakkelijk invoegen. Charters met zegels worden niet gerold, maar in zeer groote doozen („buste") bewaard; de groote zeldzaamheid van dergelijke stukken rechtvaardigt zulk eene kostbare wijze van berging [2]. — Men plaatse in elke afdeeling

[1]) In het voorbijgaan klaagt LUPI over de aanwezigheid (in Frankrijk als in Italië) van zoovele charters e. a. archiefstukken in bibliotheken. Te Parijs koesterde men den ernstigen wensch, deze weder naar de archieven over te brengen, en men had het zelfs beproefd, maar was op moeielijkheden gestuit.

[2]) Natuurlijk zou derhalve in ons land, waar charters met zegels de vaste regel zijn, het oprollen volgens LUPI *niet* gewenscht zijn. Ik voor mij betwijfel dit. Het ongevouwen bewaren der stukken is, tenzij het met *veel* zorg en *groote* kosten geschiedt (wat bij een zoo groot aantal stukken ondenkbaar is), m. i. nadeelig voor het behoud der stukken. Onze oude methode van vouwen beschadigt de stukken op de vouwen en verwart de zegels tot een klomp, zoodat zij beschadigd worden. Ik voor mij zou rollen nog het beste vinden (natuurlijk in de breedte en met de zegels naar buiten, zoodat zij op ééne rij naar buiten komen). Maar ik aarzel deze methode in te voeren: 1° om de meestal aangebrachte dorsaal-notities der stukken, 2° omdat het zeer moeielijk is, stukken, die eeuwenlang gevouwen zijn geweest, behoorlijk en blijvend op te rollen.

van het archief de serie charters vooraan; het aannemen eener afzonderlijke serie wordt gerechtvaardigd door de omstandigheid, dat het zeer uiteenloopende karakter van den inhoud der charters niet toelaat, de charterverzameling in haar geheel bij eene andere bepaalde serie in te deelen.

Tentoonstelling van belangrijke documenten is raadzaam, om de belangstelling van het publiek op te wekken en althans eene oppervlakkige kennis van het archief te verspreiden; het openstellen der berglokalen voor het publiek is daartoe onvoldoende en geeft niets.

Thans komt *de inrichting van de inventarissen* aan de orde. De inventaris behoort de algemeene ordening van het archief nauwkeurig weer te geven. In een goed ingericht en systematisch verdeeld archief is strikt genomen een inventaris voor het onderzoek niet noodig; maar natuurlijk vergemakkelijkt hij het overzicht van het archief zeer. Trouwens reeds voor de ordening van het archief zijn korte titels der stukken met dagteekeningen, op strookjes papier geschreven, onmisbaar.

De inventaris moet niet alleen geven de titels der stukken met de dagteekeningen en het aantal deelen, maar ook opmerkingen over de vraag, of de titels waar zijn en volledig, — mededeelingen over den materiëelen toestand der deelen alsmede aanwijzing van stukken, die met de andere in den band aanwezige niet samenhangen en die men dus daarin niet zoeken zou. Het eerste is van belang: de oorspronkelijke titels van afdeelingen en seriën, die in den loop der jaren niet veranderd worden, zijn soms te algemeen en vrij zonderling, zoodat zij niet met juistheid den inhoud aanduiden; in dat geval behoort men die titels te verklaren door aanteekeningen over de bevoegdheid van de colleges en de ambtenaren, van wie de stukken afkomstig zijn.

Het is wenschelijk, dat allen bij voorkeur dezelfde benamingen gebruiken; of men spreekt van inventarissen of van repertoria is onverschillig, maar wanneer de beide namen door elkaar gebruikt worden, sticht dit verwarring.

Als eene serie zeer belangrijk is of akten bevat van zeer verschillenden aard, dan is het wenschelijk regesten van den inhoud te vervaardigen. Een regest „moet het ontleedde document formeel bekorten, terwijl de inhoud in zijn geheel blijft", zeide de Toscaansche archivaris in de voorrede van den inventaris van Lucca. De archivaris zelf bepale, welke seriën de ontleding in regesten verdienen; in het algemeen komen daarvoor in aanmerking: de diplomatieke akten, de besluiten van het hoogste bestuurs-college, de beraadslagingen van raden en andere dergelijke stukken.

Alphabetische naam- en zaakregisters moeten de inventarissen bekronen. Zijn die gereed, dan moeten de inventarissen gedrukt worden.

Te Parijs heeft men behalve de gedrukte inventarissen een groot aantal catalogussen en repertoria van stukken over bepaalde onderwerpen ver-

vaardigd. De Fransche inventarissen zelven echter, die bij afwisseling regesten en gedeeltelijke of volledige afdrukken der beschrevene stukken bevatten, zijn te geleerd. De archivaris gebruike zijn oordeel bij het aanwijzen der seriën, die in regesten ontleed moeten worden, doch hij behandele niet in denzelfden inventaris de seriën op verschillende wijze; hij geve òf altijd regesten òf altijd extracten uit stukken òf altijd afdrukken in extenso. GUASTI zeide eenmaal in de voorrede van den inventaris van het archief van Florence: „het komt niet met onze beginselen overeen, om de belangrijkste stukken uit te zoeken. Wat is van daag van het meeste belang? En wanneer eene zaak ons meer belang inboezemt dan eene andere, zal zij dan aan allen belangrijk schijnen, zal zij dat altijd zijn? Ook in onze studiën verandert het gezichtspunt voortdurend; ieder mensch, iedere natie, iedere tijd heeft het zijne. Onze arbeid moet dienen voor allen en voor altijd; maar zij zou dit niet kunnen doen, wanneer zij blijk gaf van een eenzijdig oordeel of een eenzijdigen smaak, hetzij van onze eigene of die van onze tijdgenooten."

Men geve in de inventarissen niet meer geschiedenis dan voor zooveel noodig is ter verklaring van den aard der instelling, waarvan het archief afkomstig is; de archivaris zij geleerd, maar hij toone het niet. De archivaris, die eene historische verhandeling geeft als inleiding van zijn inventaris, die zijn werk met vele noten versiert en meer aandacht wijdt aan het eene stuk dan aan het andere, treedt op als bewerker der archiefstukken en loopt bovendien gevaar, bij voorkeur zijn eigen studievak te dienen. Hij moet te veel doen en doet dus allicht alles half; hij vertraagt onnoodig de voltooiing van zijn eigenlijk werk, dat de geleerden van hem verwachten. Zoo is b.v. het opgeven der plaatsen, waar de beschreven stukken zijn uitgegeven, ongetwijfeld zeer nuttig; maar het is studiewerk, geen archiefwerk. De zoogenaamde beredeneerde catalogussen (o.a. voorgestaan door SILVESTRI in zijn artikel over de Italiaansche archiefwetgeving) zouden ongetwijfeld nuttig zijn, maar ze zouden in geene eeuw gereed zijn, en al dien tijd zou het publiek verstoken zijn van een eenvoudigen inventaris der stukken.

Daar het echter bepaald wenschelijk is, om in sommige gevallen naast den inventaris regestenlijsten te doen verschijnen, doet zich de vraag op, of het wenschelijk is deze beiden in één werk te vereenigen (zooals op uitstekende wijze geschied is in GUASTI's inventaris van het archief van Florence). Doch dergelijke vereeniging schijnt onzen auteur bepaald ongewenscht. Beide werken trachten verschillende doeleinden te bereiken; iemand, die den inhoud der akten wil leeren kennen, heeft aan een inventaris niet genoeg, en iemand, die een inventaris behoeft, vindt in een lijvig, met regesten opgepropt deel niet licht den weg. Ook de regestenlijsten zelven lijden onder de samenkoppeling. Chronologische klappers zijn aan het eind van het werk bepaald noodig, om het over-

zicht te vergemakkelijken. En bovendien moet men de regestenlijsten opvullen met tallooze verwijzingen, wil men niet telkens in onnoodige herhalingen vervallen.

Dit is in hoofdzaak hetgeen ons in het boekje van LUPI interesseert. Nog enkele opmerkingen uit hetgeen hij ten beste geeft over de toegankelijkheid en het beheer der archieven en over de opleiding der archivarissen.

Toegankelijkheid van het archief. Terwijl de regestenlijsten er naar streven moeten, het bezoeken der archieven overbodig te maken, is het doel van de publicatie van inventarissen juist, dat bezoek te doen toenemen. Derhalve behoort het bezoek zooveel mogelijk vergemakkelijkt te worden; alleen bedenke men, dat archieven geene bibliotheken zijn en dat het verlies van archiefstukken onherstelbaar is. Te Parijs geschiedt het onderzoek kosteloos; aan autoriteiten levert men ook kosteloos afschriften, aan anderen volgens tarief. Men heffe geen entree, althans voorloopig niet, zoolang ordening en inventarisatie nog gebrekkig zijn. De bezoeker moet daarom nu veel onnoodige moeite doen, en men doe hem dus niet betalen voor een voordeel, dat hij niet geniet. Voor het maken van extracten („appunti") stelle men vast een tarief, niet volgens het getal der gebruikte deelen of liassen, maar volgens den omvang der geextraheerde stukken. Voor afschriften make men een tarief, dat verschilt volgens den tijd en de taal der gekopiëerde stukken.

Beheer der archieven. In Frankrijk bestaat sedert 1841 eene rijkscommissie voor het behoud en de ordening der departementale en gemeentelijke archieven, die sedert 1850 ook de candidaten voor het archivariaat examineert; zij is in 1854 en 1874 hervormd. Ook in Italië bestaat eene dergelijke commissie van hooggeplaatste personen en geleerden. — Het beste is, den algemeenen rijksarchivaris te kiezen uit het personeel der archivarissen. Er kunnen redenen bestaan om van dezen regel af te wijken; dan is het beste, iemand te kiezen, die niet alleen bekend is met geschiedenis en letterkunde, maar ook met de regels voor het beschrijven en regelen der archieven, *en die dit getoond heeft.* Geschiedt dit niet, dan is het te hopen, dat hij zich bepale tot regner en niet beproeve te gouverner; immers de archieven zijn volgens den Franschen directeur-generaal der archieven eene zeer eigenaardige instelling sui generis. Ten einde het gevaar van willekeurige handelingen te vermijden, is het beste, het gezag van den algemeenen rijksarchivaris wat te beperken [1]).

Aan het Fransche rijksarchief zijn onder den directeur-generaal werkzaam 4 chefs en 4 sous-chefs de sections, gekozen uit de leden van

[1]) Ik deel deze meening niet: liever zou ik den gewenschten waarborg zoeken in het vaststellen van de organisatie van het archiefwezen en van de grondregels van ordening en beschrijving bij een bestuursmaatregel.

het Institut, beroemde geleerden, of ook wel uit de archivarissen; verder 6 of 7 archivarissen, gekozen meestal uit de departementale archivarissen, die minstens drie jaren in functie zijn, ook wel uit de leerlingen der Ecole des chartes of de volontairs; eindelijk verschillende bedienden (geene klerken). Een inspecteur-generaal houdt toezicht op de archieven der departementen, gemeenten en gasthuizen.

De heer LUPI houdt een warm pleidooi voor het recht der archivarissen, om ook in hun archieftijd wetenschappelijke studiën te maken. Ook dit is een staatsbelang. Het is voor den archivaris een Tantalus-arbeid, zich voortdurend bezig te houden met stukken, die hem belang inboezemen, zonder ze te mogen bestudeeren; en niet ieder is vermogend genoeg, om zijn ambt op te geven en zich aan de studie te wijden. Bovendien, het is ook voor het archiefwezen zelf noodig, dat de archivaris de kundigheden, die hij zich voor zijn examen heeft eigen gemaakt, niet vergete maar integendeel vermeerdere. Er is meer: juist bij het beschrijven der stukken komen de denkbeelden voor het doen van vruchtbare onderzoekingen en het schrijven van goede boeken bij den archivaris op; hij alleen kan onder zijn werk allerlei kleine verloren aanteekeningen vinden, die niemand, die ze zocht, daar zou ontdekken. En zou dit alles vruchteloos moeten zijn [1]?

Opleiding der archivarissen. Het Parijsche examen voor candidaat-archivarissen omvat: 1°. *schriftelijk:* eene Latijnsche vertaling, een Latijnsche thema en een opstel over de geschiedenis en aardrijkskunde van Frankrijk voor 1789. 2°. *mondeling:* de verklaring van een Latijnschen tekst en de geschiedenis en aardrijkskunde van Frankrijk voor 1789 [2]. Slechts 20 candidaten worden jaarlijks geplaatst; zij, die de moderne talen kennen, hebben de voorkeur. — Eene speciale archiefschool, zooals in Frankrijk bestaat, is niet noodig; een programma van eischen voor een examen is voldoende, mits de gelegenheid worde gegeven om de noodige kundigheden op te doen door het oprichten van zeer enkele leerstoelen. De schrijver besluit zijn werkje met eene beschouwing over het nut van de algemeene verspreiding van de kennis der paleographie; hij verwacht daarvan ongedachte resultaten: immers niet alleen zal zoodoende de belangstelling van het publiek toenemen, maar tal van onbekende stukken, die thans in vergeten hoeken schuilen, zullen ontdekt en aan het licht gebracht worden.

Ziedaar de hoofdinhoud van LUPI's werkje. Mij dunkt, hij geeft een

[1]) Zoover de opinie van LUPI. Ik geloof evenwel, dat wanneer men dergelijke vrijheid uitdrukkelijk verleende, het niet wel doenlijk zou zijn, misbruiken te weren.

[2]) Men vergete hierbij niet, dat vooraf gedurende drie jaren (behalve praktische oefeningen in het archief) de cursussen aan de Ecole des chartes moeten gevolgd worden. Deze omvatten: 1e jaar: paleographie, Romaansche taal, bibliographie en ordening van bibliotheken. 2e jaar: diplomatiek, staatsinstellingen van Frankrijk, ordening der archieven. 3e jaar: civiel en kanoniek recht, archeologie.

aantal behartigenswaardige opmerkingen. Velen daarvan zullen u allen bekend zijn, maar zij, die met mij zich in opdracht uwer vergadering bezighouden met het samenstellen der verlangde handleiding voor den archivaris, zullen — al zijn zij het natuurlijk niet overal geheel met den schrijver eens — *nog* meer getroffen worden door de groote, soms woordelijke overeenkomst van des schrijvers opmerkingen met hetgeen wij onlangs bespraken. Moge die overeenkomst, zoo treffend niettegenstaande het groote verschil van toestanden, een voorteeken zijn, dat ons werk ook aan u, met wie wij zooveel meer ervaringen gemeen hebben, zal behagen!

S. MULLER FZ.

Boekbespreking.

INVENTAIRE DES ARCHIVES DE LA VILLE DE GAND PAR VICTOR VAN DER HAEGHEN, ARCHIVISTE DE LA VILLE. CATALOGUE MÉTHODIQUE GÉNÉRAL.

Dit boek getuigt van zoo groote werkkracht en van zoo veel ijver' dat het wel te betreuren is, dat het nog geheel is ingericht volgens een systeem, dat hier te lande heeft afgedaan, althans in een wetenschappelijk werk van dezen omvang en deze beteekenis niet meer zou worden geduld. Het is het systeem, waarbij men de stukken zonder zich te bekommeren om de wijze, waarop en het archief, waarmede zij in het depôt zijn gekomen, classificeert volgens hun inhoud of hun voornaamsten inhoud, op dezelfde wijze als men met de boeken eener bibliotheek pleegt te handelen. [1]) Ik meen mij ontslagen te mogen rekenen van de taak om het verkeerde van zulk eene indeeling uiteen te zetten. Een der eerste besluiten onzer Vereeniging is tegen haar gericht geweest, en zij heeft toen geene verdedigers meer gevonden. Men hoort nog wel eens stemmen opgaan ten gunste van chronologisch geordende inventarissen, die zich in den regel — om goede redenen — tot de middeleeuwen beperken, zoodat de bezwaren, die het verwaarloozen der oude organisatie van het archief medebrengt, hier minder voelbaar en vooral ook minder zichtbaar zijn voor wie met die organisatie niet bekend is, maar een inventaris, zooals deze van het Gentsche archief, is zelfs niet schijnbaar gemakkelijk in het gebruik, zeker niet voor den historicus, die naar eenig onderwerp een onderzoek wil instellen en een of ander register misschien uit een geheel ander oogpunt beschouwt als de bewerker van den inventaris, noch veel minder voor hem, die zich een beeld wil vormen van de oude administratie der stad en van de functiën harer beambten, en eigenlijk

[1]) Kenschetsend voor het systeem van den inventaris is, dat de stukken uit procedures, waarin de stad betrokken was, eene plaats gevonden hebben in de afdeeling „justice".

ook niet voor den bewerker zelf, die bij het toepassen van zijn systeem telkens op de moeilijkheid stuit, dat eene lias of een register zich niet brengen laat onder eene der aangenomene rubrieken, maar naar zijn inhoud op twee of meer afdeelingen betrekking heeft. Telkens zal hij den Gordiaanschen knoop moeten doorhakken.

Dat bezwaar heeft de heer VAN DER HAEGHEN — het blijkt herhaaldelijk uit dezen inventaris — wel degelijk gevoeld, en hij heeft allerlei hulpmiddelen aangewend om er aan tegemoet te komen. Het voornaamste is wel, dat de inventaris wordt voorafgegaan door een chronologisch overzicht, dat aanwijst, wanneer de verschillende serieën liassen en registers, die het archiefdepôt vormen, beginnen. Sinds de 14e eeuw zijn in dat overzicht het archief van schepenen van de keure en dat van schepenen van gedeele uit elkander gehouden. Natuurlijk zijn er echter nog een aantal andere kleinere archieven geweest b. v. van de gilden, zij zijn allen, voorzoover ik zien kan, tot het archief der keure gebracht, en ik vermoed, dat die corporaties en commissies ook onder de keure ressorteerden, en die indeeling dus daarin haar grond vindt. Uit het feit zelf, dat die archieven met dat van de keure vereenigd zijn, durf ik dat echter niet afleiden. Had evenwel voor het archief der tresorie, die blijkens de oude inventarissen met de griffies der beide schepenbanken op ééne lijn wordt gesteld, niet eene bijzondere afdeeling bestemd moeten zijn?

In den inventaris zelf wordt herhaaldelijk van het eene nummer verwezen naar het andere, waarin stukken over hetzelfde onderwerp voorkomen. Verscheidene kleinere archieven zijn als een geheel onder één nummer beschreven. Oude liassen, oude serieën heeft men eveneens in haar geheel gelaten. Elk nummer wordt vergezeld van eene min of meer uitgebreide inhoudsopgave. Uitvoerige registers niet slechts van persoons- en plaatsnamen maar ook van de behandelde onderwerpen besluiten den inventaris. Eene alphabetische opgave der onderwerpen, waarnaar de requesten aan de schepenen van de keure verdeeld zijn, met aanwijzing, waar die stukken in den inventaris voorkomen, bevindt zich eveneens aan het einde van het werk. Al die hulpmiddelen dragen er natuurlijk betrekkelijk veel toe bij om den inventaris bruikbaarder te maken, maar het resultaat zou toch geheel anders zijn geweest, zoo de heer VAN DER HAEGHEN nog een stap verder was gegaan, geheel met het verouderde systeem gebroken had en eene indeeling naar de archieven der collegiën had ingevoerd.

Zooals de toestand nu is, geeft de inventaris herhaaldelijk tot vragen aanleiding, die zonder antwoord blijven. Ik sla b. v. de 8e hoofdafdeeling „Culte et bienfaisance" op. Men krijgt daar eene geheele lijst van kloosters met opgave van wat op elk in het stadsarchief betrekking heeft. Zijn dat de archieven dier kloosters, die om eenige reden in het gemeentearchief zijn gedeponeerd? De enkele registers, die tot 1794 doorloopen,

zouden het doen vermoeden, maar het weinige, dat er dan van die archieven overig zou zijn, het feit, dat later nog vermeld worden als in het bisschoppelijk archief te berusten de archieven van verschillende kloosters, waaronder er zijn, die reeds in de eerste reeks zijn genoemd, en bovenal de onzekerheid, waarin men verkeert omtrent de gedragslijn, die zich de bewerker van den inventaris in dit geval heeft gesteld, maken de beslissing volkomen onzeker.

Een ander bezwaar is dit, dat de vorming van sommige serieën stukken van zeer jongen datum schijnt te zijn. „Dans sa généralité le classement de même que le numérotage de nos archives est tout récent. En 1863 M. Gheldof au nom de la commission locale des archives avait émis le voeu de voir introduire dans le depôt une répartition ou distribution rationelle. Pour des motifs d'ordre divers ce travail ne put être commencé qu' en 1882", zegt het voorbericht. De moeilijkheid is nu te weten te komen, welke onder één nummer beschrevene serieën van ouds een geheel hebben uitgemaakt, welke eerst in later tijd zijn gevormd. In den regel geeft de goede gewoonte van den bewerker om den ouden titel van eene serie te vermelden, hier eene aanwijzing maar niet altijd. De 9e afdeeling van het archief is gewijd aan de: „archives de particuliers et documents d'autres villes." Het eerste nummer van de afdeeling voert tot titel: „particuliere en familiestuks". Uit de nadere omschrijving blijkt, dat deze verzameling „de plusieurs milliers de liasses", die volgens alphabetische orde op de familienamen is geclassificeerd, gevormd is uit stukken, in de 17e en 18e eeuw geconsigneerd en gesequestreerd onder de griffies der beide schepenbanken te Gent. In eene noot wordt medegedeeld, dat men daaronder vele papieren gevonden heeft, „qui ont pu être intercalés dans d'autres séries des archives de la ville". Heeft men hier nu te doen met eene oude serie, met eene verzameling oude liassen, waaruit men het een en ander verwijderd en naar elders overgebracht heeft, in strijd met de gewoonte elders in dezen inventaris gevolgd [1]), of heeft men hier geene waarde te hechten aan den titel der serie „particuliere en familiestuks"? Het laatste is het waarschijnlijkste, te meer daar de noot zegt, „que la plupart des papiers consignés se trouvaient dans les combles de l'hôtel de ville, où ils étaient, il y a peu de temps, dans un désordre complet." Maar het is duidelijk, dat het voorkomen van zulk een Vlaamschen, schijnbaar ouden titel dan niets voor de oude classificatie bewijst.

Het spreekt van zelf, dat onder deze omstandigheden voor eene eigenlijke beoordeeling van den inventaris geene gelegenheid is. Ik meen te mogen volstaan met er op te wijzen, dat uit den inventaris de groote

---

[1]) Natuurlijk wil ik in geenen deele ontkennen, dat het overbrengen dier stukken zijne goede gronden kan hebben gehad. De bewerker spreekt van papieren gevonden in de sterfhuizen „de procureurs, de chanoines, de conseillers ou de fonctionnaires".

rijkdom en de belangrijkheid van een aantal documenten van het stadsarchief opnieuw blijken, dat de inventaris met groote zorgvuldigheid is bewerkt, dat de inhoudsopgaven der nummers en de noten aan den voet der bladzijden dengene, die het archief wil raadplegen, veel dienst kunnen bewijzen, evenals eene sommiere opgave van den inhoud der andere stedelijke archiefdepôts en verzamelingen van stukken, voor de oude geschiedenis der stad van belang, en eene lijst der oorkonden betreffende de stad, niet opgenomen in het werk van VAN DUYSE en DE BUSSCHER. In één woord men vindt hier van alles bijeen, wat op de geschiedenis van Gent betrekking heeft, maar een inventaris van het archief als organisch geheel vindt men hier niet. Zoo ik den tweeden titel van het werk: „Catalogue méthodique général" mocht vertalen [1]) met: „systematische index op het archief", dan zou daarmede, geloof ik, de inhoud van het boek vrij nauwkeurig zijn aangegeven en tevens de verwachting zijn uitgesproken, dat een eigenlijke inventaris, die een beeld geeft van het stadsbestuur en zijne ontwikkeling, nog volgen zal.

Middelburg, Januari 1897. R. FRUIN TH.AZ.

Literatuurkroniek,

door MR. J. G. CH. JOOSTING.

N.B. Voor volledigheid wordt niet ingestaan, al is daarnaar gestreefd. Is een werk niet besproken, de schuld ligt bij den schrijver, die het niet inzond.

P. J. BLOK. Verslag aangaande een voorloopig onderzoek te Parijs naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld. — 's Gravenhage. W. P. van Stockum en Zoon. 1897. 1 deel, 8°. 54 bldzz.

Na de onderzoekingen, ten behoeve onzer geschiedenis ingesteld in Duitschland, Oostenrijk, Rusland en Engeland „was het „natuurlijk, dat de gedachte opkwam een dergelijk onderzoek ook „in Frankrijk te doen plaats hebben". De betrekkingen en geschillen tusschen Frankrijk en de Nederlandsche gewesten en tusschen hunne vorsten sedert de Middeleeuwen tot de Napoleontische inlijving — „dit alles gaf voldoende reden om te verwachten,

---

[1]) Reeds vroeger heeft de schrijver verschillende afzonderlijke inventarissen van archieven, die in het Gentsche archief berusten, uitgegeven, ik kreeg althans de eerste aflevering van een inventaris der „établissements religieux" (uitgegeven in 1387) in handen, maar zulke inventarissen, onderscheiden in „chartes et documents" (in regestvorm beschreven) en „registres", er bij wijze van aanhangsel aan toegevoegd, bedoel ik niet; de schrijver heeft daarin geene rekening gehouden met het begrip „archief", en brengt b.v. bij het archief der Kapucijnen een brief thuis, gericht aan de schepenen van Gent, wier secretaris aan het hoofd van den brief schreef „recepta int collegie", alleen omdat dit schrijven uitgaat van een Kapucijn (zie blz. 141).

„dat ook in de Fransche archieven veel te vinden zou zijn, wat „kon strekken tot toelichting van onze eigene geschiedenis". Bovendien bevatten de openbare verzamelingen veel „ook uit onze „streken", wat door 17e en 18e-eeuwsche verzamelaars van historische documenten werd bijeengebracht. — Op grond van de sterke centralisatie van de Fransche regeering, is Parijs de plaats, waar ongeveer alles te vinden zal zijn. De archieven der Departementen (waarvan gedrukte inventarissen o. a. op de Leidsche Bibliotheek voorhanden zijn) zullen weinig bevatten. Dr. B. bepaalde zich dus tot Parijs. — GACHARD, GROEN VAN PRINSTERER en KERVIJN DE LETTENHOVE zochten indertijd te Parijs met het oog op hunne speciale uitgaven. Er is dus nog veel nieuws te verwachten. — Met inachtneming van enkele formaliteiten bij sommige (ministerieele) archieven is de toegang tot de archieven zeer gemakkelijk. Uitstekende inventarissen bestaan in druk; groote hulpvaardigheid kenmerkt de beambten. Het werk van LANGLOIS ET STEIN (Les archives de l'histoire de France) was van zeer groot nut. — De heer GÉDÉON HUET, onder-bibliothecaris aan de Bibliothèque Nationale, is bij K.B. d.d. 16 Dec. 1896 No. 8 aangewezen, onder leiding van Dr. B., „nadere onderzoekingen naar sommige belangrijke documenten in te stellen".

Achtereenvolgens wordt door den heer B. verslag gedaan van zijne bevindingen in de Bibliothèque Nationale, de Bibliothèque de l'Arsenal, de Bibliothèque Mazarine, het Ministère des Affaires Etrangères, het Ministère de la Guerre, de Ministères de la Marine et du Commerce en de Archives Nationales.

J. G. CH. JOOSTING. Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de Provincie Utrecht over 1895. (Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde Staten). Utrecht, Kemink en Zoon, 1896. 1 deel 8°. 125 bladzz.

De gemeenten Westbroek en Achttienhoven en het dijkcollege van den Slaperdijk. Met bijlagen: inventarissen van de oude archieven aanwezig op de gemeentehuizen van Westbroek en Achttienhoven en van het archief van het College tot Directie van den Slaperdijk.

J. C. OVERVOORDE. Verslag omtrent het gemeente-archief te Dordrecht over het jaar 1896. Dordrecht, Morks en Geuze, 1897. 20 bladzz.

De regeling van het oud-archief werd voortgezet, ook die van het nieuw archief voorzooveel doenlijk. De onderhandelingen over het in bruikleen verkrijgen van het rechtelijk archief vlotten niet, daar op eene missive van het gemeentebestuur d.d. Febr. 1896 geen antwoord der regeering ontvangen werd. De volontair VAN DER ELST vertrok. De raadpleging van het archief neemt steeds toe. De inventaris van de bibliotheek over Dordrecht is

ter perse. Die van den atlas der gemeente, ruim 2100 nos., kwam gereed. — „De opgravingen van het klooster Eemsteijn werden in het begin van 1896 beëindigd"; het verslag daarover werd ingezonden, doch, tengevolge van den onwil van den opzichter der gemeentewerken, zonder kaart.

H. S. VELDMAN. Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum (te Delft over 1896). 6 bladzz.

De archivaris trad 1 Juli 1896 in dienst en nam eerst ter hand de beschrijving der bibliotheek, die bijna gereed kwam. — Aan eene regeling van het archief kon nog niet worden begonnen. De definitie van een archief, aangenomen door de Vereeniging van Archivarissen wordt overgenomen; „al wat niet onder deze „bepaling valt, behoort, zoo het niet tot de bibliotheek gerekend „kan worden, tot het museum." — Topographische atlassen van Delft en Delfland kwamen gereed, aan een historischen atlas van Delft werd de hand geslagen. De politiekamers in het stadhuis zullen worden vertimmerd tot ééne zaal voor het museum.

Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae. Verzameling van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden. Uitgeg. door PAUL FREDERICQ en zijne leerlingen. Dl. II. Stukken tot aanvulling van dl. I. (1077—1518). Gent, J. Vuylsteke; 's Hage, Mart. Nijhoff. (22 en 411 bladzz.) gr. 8°. *f* 5.—.

„Meer dan twee honderd nieuwe stukken.. om het eerste „deel van ons *Corpus*.. aan te vullen, buiten enkele,.. aldaar reeds.. „opgenomen, doch onvolledig en die nu verbeterd worden afgedrukt. „In dit uitvoerig supplement op *Corpus* I. vindt men stukken van „allerlei aard, maar voornamelijk over LAMBERT LE BÈGUE,.. over „de vervolging der Tempelridders in de Nederlanden, over die „der Begijnen en Beggarden, over de Geeselaars, over de Dansers „en over de Broeders en Zusters van het gemeene leven. . Men „vindt hier ook edicten van de Fransche koningen.. en uittreksels „uit de werken van gezaghebbende rechtsgeleerden,.. eenige nieuwe „processtukken van de pauselijke en van de bisschoppelijke inqui- „sitie,.. eindelijk nieuwe aanteekeningen.. over de godslastering, „die omstreeks den tijd van het uitbreken der zestiendeeuwsche „Hervorming op onrustbarende wijze schijnt te zijn toegenomen in „de Nederlanden."

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, Oud-Nijmegen's straten, markten, pleinen, open ruimten en wandelplaatsen. Nijmegen, Firma H. ten Hoet, 1896. 1 deel. *f* 3.50.

Gegevens voor deze uitgave hebben geleverd het archief der gemeente, het vroeger over Nijmegen in het licht gegevene, de bibliotheek van den wethouder J. H. GRAADT VAN ROGGEN en mon-

delinge inlichtingen. Achtereenvolgens worden, in alphabetische volgorde, behandeld: „De straten van Oud-Nijmegen" (blz. 1—263), „Markten, Pleinen, Open Ruimten, Wandelplaatsen" („N.B. Klei-„nere „„plaatsen''", hier niet onder gerangschikt, zijn bij de straten te „vinden") (blz. 265—363), „Langs de Waal" (blz. 364—369). — Bij iedere straat worden mededeelingen gedaan omtrent de geschiedenis van de daarin gelegene huizen, voorzoover daarover eenige zekerheid was verkregen. Het boek bevat twee toevoegsels: „Aanvullingen „en verbeteringen" (blz. 397—411) en „De straten van Nieuw-„Nijmegen" (blz. 412—415).

De Gilden van Utrecht tot 1528. Verzameling van rechtsbronnen uitgegeven door J. C. OVERVOORDE en J. G. CH. JOOSTING. Tweede Deel [1]). 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1896. 494 bladzz. 8°. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Eerste Reeks. No. 19.)

Dit deel omvat twee rubrieken: „B. Stukken betreffende de gilden „in het bizonder" en „C. Stukken betreffende ambachten, oudtijds „eene vereeniging vormende, later als gilde voorkomende." B. omvat de 21 oude gilden van Utrecht in de officieele volgorde: Wantsnijders, Snijders, Bakkers, Molenaars, Linnenwevers, Vleeschhouwers (sedert 1433 Brouwers), Vischkoopers, Louwers, Wolwevers, Marslieden, Boterlieden, Corduaniers, Oude-Corduaniers, Korenkoopers, Oude-Wantsnijders, Steenbikkers, Grauwwerkers, Riemsnijders, Bijlhouwers, Smeden, Zadelaars, — C. de Wijnkoopers en de Zakkendragers. Bij ieder gilde zijn de bronnen, ontleend aan de archieven der gilden en het archief der gemeente, in chronologische volgorde medegedeeld, behalve bij de gilden, wier gildeboeken bewaard zijn gebleven. Dan worden gegeven de stukken, opgenomen in het gildeboek, in hunne oude volgorde, terwijl daarop volgen de bronnen uit andere archivalia in chronologische orde. Telkens wordt aan de bronnen voor ieder gilde toegevoegd de ordonnantie, tusschen 1538 en 1555 aan het gilde verleend, en over het tijdvak 1528—1538 (1555) hier en daar een enkel stuk, noodig tot goed begrip der keizerlijke voorschriften.

JAMES DE FREMERY. Aanvullingen en verbeteringen voor geschriften van James de Fremery. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, z.j. (1897).

De abten van Mariënweerd, — Cartularium van Mariënweerd, — De Naaldwijksche praebenden, — Schenking van land in 1295, — De jaardagstijl enz.

Historische Avonden. Bundel, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan. Gron. J. B. Wolters. (6 & 312 bladzz.) gr. 8°. *f* 3,50.

[1]) Het Eerste Deel verschijnt in het najaar van 1897.

Hierin o.a.: P. J. Blok, De verdeeling der Algemeene Geschiedenis in tijdperken, — J. te Winkel, Het karakter en de staatkundige denkbeelden van Melis Stoke, — S. Gratama, Iets over het getuigen- en inquisitiobewijs in het oud-vaderlandsche recht, — C. H. Th. Bussemaker, Een plan van Philips IV om Frederik Hendrik tot het verraden der Republiek om te koopen, — J. A. Feith, Eene mislukte poging tot invoering der inquisitie te Groningen, — J. Reitsma, Twee hoofdstukken uit de geschiedenis van het Overijselsche klooster Sibkeloo, — H. Brugmans, Klooster- en kerkelijke bibliotheken in Stad en Lande, — S. D. van Veen, Iets over de studie der theologie te Groningen in de eerste helft der achttiende eeuw, — C. P. L. Rutgers, Eene Munstersche kerkenordening van bisschop Frans van Waldeck, — en verschillende kleinere opstellen van dezelfde schrijvers.

Archief van het aartsbisdom Utrecht. Dl. XXIV.

Hierin: G. Brom. Bijlagen (nl. tot het Registrum scholastrie Trajectensis, door B. medegedeeld in hetzelfde archief, dln. XXIII blz. 386 vlg. en XXIV blz. 1 vlg.), — G. Brom. De overbrenging der reliquieën van den h. bisschop-martelaar Frederik in 1580.

De Katholieke Gids. Februari-aflevering. Haarlem, W. Kuppers. 1897.

Hierin: J. H. Hofman. Rijnestein in de tweede helft der 14e eeuw.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Derde deel, No. V. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1896.

Inhoud: R. Fruin Th.Azn. Nog eenige bijzonderheden betreffende de heerlijkheden Hagestein en het Gooi, — Dez. Ordonnancie, door Floris van Egmond in 1528 aan de heerlijkheid Scherpenisse gegeven, — L. M. Rollin Couquerque. Oude keuren van Vere, — J. C. Overvoorde. Oude rechten van Putten, — M. S. Pols. De willekeur van Hattem.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslagen en mededeelingen. 19e stuk. Zwolle, de Erven J. J. Tijl. 1896.

Inhoud: Uit de geschiedenis der Overijsselsche geldmiddelen, door J. C. Bijsterbos, — Oude Overijsselsche uitgaven van verzamelingen en spreekwoorden, door J. C. Bijsterbos, — Een en ander over de verhouding van Overijssel tot het Duitsche Rijk na 1648, door J. Nanninga Uitterdijk, — Eenige aanteekeningen over den eed, door J. Nanninga Uitterdijk, — De Landskist, door J. Nanninga Uitterdijk, — Bijdrage tot de onlusten te Hattem op het einde der vorige eeuw, door F. A. Hoefer.

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,

ter gelegenheid van de algemeene vergadering gehouden den 30 Juni 1896. Utrecht J. v. Boekhoven, 1897. 1 deel 8°.

G. W. Kernkamp bespreekt een handschrift van Mr. Nanning Keyser, lid der vroedschap en pensionaris van Hoorn, in 1650 met andere Hollandsche regenten op last van Willem II naar Loevestein gevoerd. Het bevat: 1. een verhaal van zijne gevangenneming en gevangenschap; 2. eene rechtvaardiging van zijn gedrag in zake de afdanking en het sluiten van den vrede met Spanje. — L. A. van Langeraad houdt eene voordracht „Over den „tijd, waarin H. Crommius en Th. C. Bergius als „rectoren aan het hoofd der Hieronymus-school te Utrecht hebben „gestaan." Vooral op grond van gegevens, ontleend aan den Commentarius rerum quotidianarum (dl. I) van Arent van Buchel, besluit hij dat Crommius rector was van 1573—1573, en Bergius van Nov. 1575—1578.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der acht en zeventigste vergadering, gehouden te Zwolle den 27en October 1896. Zwolle. de Erven J. J. Tijl. 1897. 15 bladzz.

Te Lintum, Dr. J. W. Racer als patriot; Bijsterbos, Abdissen van het klooster Hunnepe; Hoefer, De herstelling van de kerk te Hattem; Houck, Balthasar Boedeker.

VARIA.

In de Maartzitting der afdeeling Letterkunde van de Kon. Academie van Wetenschappen gaf de bekende historicus en oud-archivaris der Kaapkolonie de heer G. Mac Theal een uitvoerig en boeiend overzicht van de bronnen der geschiedenis van Zuid-Afrika. Twee zaken betreffende het archiefwezen der Zuid-Afrikaansche staten trokken in deze rede de aandacht: 1°. de vermelding van het feit, dat de verwaarloozing der archieven in de Transvaal de onderhandelingen over zeker tractaat, waarin de republiek het recht geheel aan hare zijde had, zoozeer bemoeielijkten, dat ten slotte het tractaat ten nadeele van Transvaal werd gesloten, 2°. de opmerking, dat de archieven in Zuid-Afrika nagenoeg tot den dag van heden toe voor onderzoekingen geopend zijn, in die mate, dat de heer Mc. T. noodig vond redenen op te geven, waarom die openbaarheid op sommige plaatsen beperkt werd met betrekking tot stukken van de laatste jaren.

Daar de rede van den heer Mc. T. niet op schrift gebracht was en dus niet in de Verslagen en mededeelingen der Academie opgenomen

kan worden, veroorloofden wij ons Z.Ed. om nadere inlichting over deze punten te vragen. Ziehier wat hij ons naar aanleiding daarvan schrijft:

„In 1871 Mr. M. W. Pretorius, then president of the South African Republic, agreed to submit to arbitration the claims of certain Batlapin and Barolong chiefs to independence and the possession of a vast tract of land. The court of arbitration met at the village of Bloemhof, and Mr. Keate, governor of Natal, was the umpire. Most certainly if there had been records in existence of the official transactions of the preceding thirty five years, and if those records had been properly brought before the court, the decision must have been in favour of the republic. As it was, the two arbitrators could not agree, and the umpire, Mr. Keate, decided in favour of the chiefs. The advocate who conducted the case for the chiefs told me, that he went into court with nothing to work upon except the ignorance and simplicity of his opponents. The result was one of the greatest disasters that ever befell the South African Republic.

The government at Pretoria is now doing all that is possible to make good the want of its early records. A gentleman is busy in Capetown making copies of every thing referring to the emigrant farmers that is to be found there, and proper care is taken of official documents of every kind. Naturally some of the most recent papers, in cases where publicity would do harm, are not open to the inspection of every one, but in all ordinary matters, excluding diplomatic transactions, access is made easy.

At Bloemfontein it is the same, but there the early records also are in good order. President Brand permitted me to send a copying clerk to the public offices to make transcripts of whatever I wanted. Of course there were classes of documents that I did not ask for.

I am, Dear Sir,

Yours most truly,
Geo. M. THEAL."

In den laatsten jaargang van de *Archivalische Zeitschrift* geeft het correspondeerend lid onzer vereeniging Dr. H. Keussen te Keulen een verslag van het doel en de geschiedenis van de Vereeniging van Nederlandsche archivarissen, gevolgd door een nauwkeurig overzicht van den inhoud van ons tijdschrift. Wij verheugen ons, dat zoodoende de aandacht der Duitsche vakgenooten op ons streven gevestigd is. Moge het leiden tot kennismaking met ons orgaan, en (daar onze taal voor bijna allen een beletsel is) tot bespreking onzer denkbeelden in Duitsche vakbladen. Wat voor onze archieven waar is, moet dit toch ook zijn voor buitenlandsche; de belangen zijn dezelfden, het doel is hetzelfde, ook de middelen kunnen dezelfden zijn. Ons getal is klein: eerst door gedachten-

wisseling met de talrijker archiefbeambten van het buitenland kunnen wij tot volkomene zekerheid komen.

In de *Revue internationale des archives*, *des bibliothèques et des musées* (die helaas reeds weder overleden is) geeft onze ambtgenoot DOZY eene *Notice sur les archives des Pays Bas*, waarin hij een kort overzicht geeft van de geschiedenis der rijksdepôts en ook de verslagen en inventarissen vermeldt. Daarna volgen de gemeente-archieven, met aanduiding van wat voor beheer en ordening daarvan wordt gedaan. De rechterlijke en notariëele archieven, de synodale en het Oud R. C. archief, en het Huisarchief van H. M. worden met een enkel woord vermeld. Ten slotte worden de reizen van BLOK en zijne volgers, de voornaamste „Publications-institute" en de Vereeniging van archivarissen genoemd. Ook hier niet genoeg om kennis te geven, maar genoeg om tot eigene kennismaking op te wekken.

De *N. Rotterdammer Courant* bevatte onlangs het volgende bericht:

In de Nationale Archieven van Frankrijk moet een authentiek „portret" van Jeanne d' Arc gevonden zijn, een erg naïef schetsje, wellicht naar de natuur, maar dan toch erg onhandig gemaakt door den griffier van het Parijsche parlement, Clément de Fauquembergue.

Ter viering van het vijftigjarig bestaan van den Verein für Hamburgische Geschichte heeft eenige jaren geleden het bestuur besloten, een oud archiefstuk, dat op het Staatsarchiv te Hamburg bewaard wordt, uit te geven, nl. het „Handlungsbuch Vickos von Gelderson." Dit is thans geschied door de goede zorgen van DR. HANS NIRRNHEIM en DR. J. H. HANSEN. Voor de kennis van de handelsgeschiedenis is deze uitgave natuurlijk een kostelijk stuk materiaal en een uitvoerige inleiding en practisch ingerichte registers maken het gebruik gemakkelijk. Het eigenlijke „Handlungsbuch" loopt van 1367 tot 1392 en bevat posten van allerlei soort door elkander, daarna komt het „Rentenbuch" (1377—1411) en eindelijk het „Schuldbuch" (tusschen 1360 en 1366). VICKO VON GELDERSON was geboortig uit Lüneburg, maar had zich te Hamburg als lakenkoopman gevestigd. Hij stierf in 1391.

Zijne handelsbetrekkingen met de Nederlanden waren zeer aanzienlijk, vooral met Vlaanderen en met Amsterdam. Onder het door hem bij groote hoeveelheden ingeslagen laken wordt vermeld fabrikaat van Bergen-op-Zoom, 's Hertogenbosch, Dordrecht, Nijkerk, Roermond, Aardenburg, Schiedam en Tiel.

Ook voor de kennis van de waarde der levensmiddelen en voor de geldswaarde is in dit boek veel te vinden.

Gedrukt en uitgegeven bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.